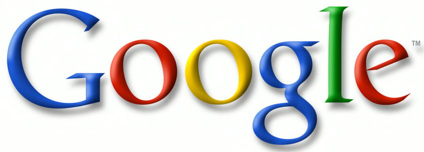

BAJZA JÓZSEF
ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

HARMADIK, BŐVITETT KIADÁS.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

BADICS FERENCZ.

HATODIK KÖTET.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

ZA LEVELEI
FERENCZHEZ.

1*

BAJZA JÓZSEF
ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI.

HARMADIK, BŐVITETT KIADÁS.

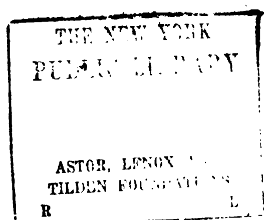
SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

BADICS FERENCZ.

HATODIK KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1900.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

BAJZA LEVELEI TOLDY FERENCZHEZ.

BAJZA LEVELEI TOLDY FERENCZHEZ.

1.

Schedel Ferencz József Barátlyának minden jókat Bajza József.

Pest, 1821 Julius 16-án.

«Ismét közelget az est, s még téged nem láttalak, le fekszünk nyugalomra s talán örökre el nyugszunk; vagy talán egyike kettőnknek nem láttya többé a kelendő reggelt! — Ezek azon gondolatok, mellyek háboritnak Édesem! mert ámbár nem reménlek e világon tartó jót, de nálad nélkül még az Olympba sem akarnék örülni; ott is szomorkodnék mint egy gerlicze, melly párát elvesztvén nyög, a rejtekeket keresvén érted sohajtnék!» Ezt irod leveledbe.

Szerencsésnek, s igen szerencsésnek tartya magát barátod, hogy illyetén érzéssel vagy eránta — — Ah boldog óra! melly nékem illy barátot adtál, a te emlékezeted siromon túl is édes leszsz.

Érzem kedves Barátom! lelkem fele! hogy a hű Barátság az az egyedül való boldogság, melly a halandók földén maradtt. Vajha ezen boldogságot mindenkor öröm tetézné, vajha meszsze repülne tőle a szomorúság! — — De fájdalom, a bánat, komorság, mint örökké való urak határozatlan hatalommal uralkodnak a halandókon. —

Köz a baráti név; de kevés a barát.

Ezt mondgya Tóth László; és igazán, mert valóban sokan mázollyák magokra a Baráti nevet, holott talám azt sem tudgyák, mi a Barátság.

Ne gondold azomba' kedvesem!. hogy ezen mondással te reád czélozok; ismerem szivedet, sokkal tisztább az, mint hogy hozzá illy mocsok férhetne.

Tapasztalod régi Barátidról, hogy ezen mondásnak van igazságá. Mert sokszor szinlő barátokra találunk, olykor pedig a hű barátok közé is be fúrja magát a csalfa szerencse, hol elhintvén a visszavonás magvát két régi barát szivét egymástól el szakasztya.

Nem így lángol a mi barátságunk szivelt Barátom! Hadd boszszonkodgyék az irigy (ha csak ugyan találkozik) bár a dühösségnek minden erejét öszve szedgye is, a mi barátságunkat el nem bontya, mert ez a setét koporsón is túl terjed.

Írod, hogy a bal szerencse tégedet is űzőbe vett, mert az kit szived kedvelt, meg vetett. Ne szomorkodgy, az álhatatlanság közönséges, sőt tulajdona az emberi nemnek. Azomba' ha csak ugyan lángolt is szived érte, temesd emlékezetét a feledékenység homályos tengerébe, s (a mint nekem javaslod) folyamodgy Múzsádhoz, ki unalmas óráidba meg vigasztal, használly a Hazának s Élly boldogúl!

2.

Schedel Ferencz József Baráttyának üdvözletet mond Bajza József.

El késett egy kevéssé levelem kedves Barátom! csekély foglalatim hátráltaták — de tudom meg engedsz. — Most egy kevéssé le-tettem tollamat; egy két szűnnapot csináltam, mely leg inkább vadászattal tölt-el. A természet kellemeit szemlélve járom az árnyékos erdőt, a magas hegyeket, s a melancholia nyomba követ. Most valóban tapasztalom azt, mellyet neked is mondottam egykor: hogy én belőlem melancholicusz katona leszsz. — Szeretett Barátom! csak a te édes társaságod, s azon szeren-

csés órák, mellyeket véled el-töltöttem, csak azok üzhették meszsze tőlem a melancholiát. Itt, ha a mély csendű erdőket járom, fél nap sem szóllok senkivel, s csak magamra hagyattatva álmodozok.

Most távul lévén tőled tapasztalom, hogy: eddig lefolyt éltem órái közt azok voltak leg édesebbek, mellyeket véled töltöttem. Bár melly távul legyen is Barátunk, kit szivünk kedvell, mindenkor édes annak emlékezete. Szavaimat ne magyarázd hizelkedésre, tudod, hogy a hizelkedő embernek megbékelhetetlen útálója vagyok.

Ezen levélhez zártam két *Idyllt* mellyek közűl az elsőt olvasád. A másodikba némelly hibák találtatnak, úgy mint: az első lapnak 8. d. rendén *reggel* helyett olvasd: *regg* — mivel a többi sorokba is *regg* vagyon. A negyedik lapon, a második rendbe, igy olvasd: *setét kő üregekből kopogott le a viz-zuhanás;* ismét azon lapon egy szó nem igen olvasható, az egész 6. d. sort tehát igy olvasd: *el-tévesztett urát vonította.* Ezen Idyll talán utólsó, melly az én tollamból foly; — tudod Barátom! sokszor mondám neked, hogy az Idyllek irásához csekély kedvem vagyon, én az Idylleket inkább kedvellem, ha más munkái között olvasom, de magam azon dolgozni nem szeretek. Mindazonáltal annyira meg nem vetem, hogy épen fogadást tegyek soha többé Idyllt nem irni; — lehet, hogy valamikor olly gondolatim lesznek, mellyeket Idyllbe foglalok.

Minden verseimet meg fogod látni, mellyeket valaha csinálandok. Meg mondám neked, hogy az én kiadásommal munkáimból a Haza soha sem fog látni egy rendet sem.

Szivelt Barátom! jövendőbeli állapotomról néked semmi bizonyost nem irhatok, ki-vévén annyit, hogy katona leszek, s akár melly Regementbe, vagy akár melly országba vet a környülállás, csak az a Barátod maradok, a ki eddig voltam, s olly forrón foglak szeretni mint szerettelek.

A jó szivű Virág Benedek urat, a mi kegyes ősz buzdítónkat, köszöntsd. — Leveledet el várom. — Légy szerencsés, Barátodrúl meg emlékezz s élly boldogúl!

Irám Szeptember 9-diken 1821.

3.

Schedel Ferencz József Baráttyának üdvözletet Bajza József.

Méltó okod volna a neheztelésre restségem miatt, hogy már három leveledet kapván, még egyre sem feleltem; de nyerek tőled engedelmet Kedvesem! ha meg tudandod azon környülményeket, mellyekbe én helyheztetett vagyok. Egy szerencsétlen esetet gyakran többek követnek. — Emlékezel reá, a mint elbeszéltem néked Pesten létemkor, a tűz melly károkat okozott az Atyámnak; —ő neki minden épületei földig égtek, ki-vévén egy csekélyet, melly az Ispánnyának háza volt. Ezen házba laktunk mi majd három egész hetekig: s e hónak 24-én az is ki-gyulladtt, — s nem csak ezen ház, de még egy a szomszédban lévő Jobbágynak háza is meg égett. Bent ugyan a szobákban semmi sem éghetett meg, mivel az ott lévő házi eszközöket nyakra főre ki-kapkodták, — de valami csak az épület padolatán volt, az mind hamuvá vált. Illyetén szerencsétlenség ezredik emberrel sem történ, hogy hat hét alatt kétszer porig égjen, oltalmazzon a Nagy Égben Lakó ettől minden halandót!!!

Tudhatod tehát lelkem Barátom! hogy az ilyetén zürzavarba, midőn egy felől egy, más felől más vész tódúl, alig lehet egy két sort papirosra tenni.

Az első két leveledet kezemhez vettem 14-én, mellynek egyikébe feddesz, hogy olly kevés sorokból álló levelet irék hozzád, meg engedgy Kedvesem! akkor nem találtam több irni való tárgyat. Ezentúl ki fogom pótlani, mellyeket

el-mulaték. A Szép -Litteraturáért vedd szives köszönetemet.

Én Viezert nem ismerem — — s nem hogy fel-akadnék azon, hogy te benne egy jó szivü Barátra találtál — mert ha ezt tenném, azt mutatnám tettemmel, hogy nékem kedvem ellen vagyon, ha az én Barátomat (olly barátomat mint te! — kit forrón szeretek, kiért életemet fel-áldoznám) mások is szeretik, sött örvendek, hogy vagyon olly, kivel bajaidat közölhetdd — de azomba' gondolatid hullámin lebegjen a derék Virág mondása: «A Barátokat meg válogasd!»

Irod, hogy Berzsenyit kézi könyveddé tetted — olvasd csak Édesem! ezen hatalmas költőt (a ki nemzetünknek nagy diszére született) figyelmesen, meg látod hogy a magyar Poéták között mássa nincs. Az ő szép mondási, az ő gyönyör epithetumi el-ragadgyák az olvasót; s ő az érzékeny lelket egy egészen maga által alkotott világba viszi. Millyen felségesen emeli ő gyakran a gyenge gondolatokat s szavakat grádicsonként, magasbra, — Példa ezen egy versszak is:

A szökő Hórák mosolyogva lengnek
Büszke hullámin magas énekednek
S halhatatlanság koszorúji nyilnak
Könnyü nyomokban.

Ezen versszakba a figyelmes annyit találhat, mennyit más gyengébb költő egész ódával sem volna elégséges illy szépen ki-fejezni. De mit beszéllek én Berzsenyiről? Hiszem tudod te azt nálamnál jobban, — azomba' Barátom! ha Poeta kivánsz lenni, őt ne sokat olvasd, mert úgy jársz mint Hoblich. Észre sem veszszük gyakran, midőn gondolatink közé más lelke be csúsz. Én még el-jövetelem ólta semmit sem olvastam Berzsenyiből, még azon jegyzeteim közé irott néhány verseit sem, még is vagynak sok ódáji, mellyeket én hiba nélkül tudok csak kétszeri olvasásból, annyira bájollya ő a figyelmes olvasót.

Azon kérdésedre: ki töri-fel hozzám irott leveledet ide haza nem léttemkor, annyit felelhetek: hogy ha levelezésünk rendibe megy, az az egy héten te irsz, más héten én, úgy soha sem törheti fel senki. Mert ha idehaza nem vagyok, reá bizom az Atyám Ispánnyára, hogy levelemet vegye ki a postáról és senkinek meg nem mutatván, tegyeel haza jövetelemig. Már ekkor ő tudván általam, melly héten jő tőled levél, tudgya magát mihez alkalmaztatni, s minekelőtte az Atyám (a ki sokat jár Gyöngyösre) ki venné s ide haza nem léttemkor el-olvasná, már ő akkor kiveszi. Tehát irjál Barátom rendibe, s akkor bizonyos lehetsz, hogy csak én töröm-fel a levelet. A jövő héten irjál te, s az ezután következőn ismét én fogok irni. A mi a biographia leveleket illeti, azokhoz én ezen zűrzavarba nem foghatok, de mikor lehetséges leend, azonnal elkezdem.

Második leveledet kapám 24-én, hol a Minerváról értekezel. — Az igen nagy éke leszsz Minervátoknak, ha két három nagy embernek képét minden Évbe belé iktattyátok. A mit Kazinczy arczképe alá szándékoztok tenni, az igen helyes, s szebbet talám nem is találhattatok volna. Mert valóban küzdeni kelletet néki, még győzőtt s nevét ki-vivta a porból, mellybe azt a balgatagok tiprani törekedtek. — Ányos s Virág arczképe alá az a véleményem, hogy szebbet is találhattok. — De azomba' — ezeket ti tudgyátok, nem én, ki gyengének vallom magamat ezeknek rostálgatására.

Munkácsit én nem annyira ismerem, hogy az ő tulajdonit tudnám; de a mint láttam munkáiból, úgy vélekedem, hogy ő Poétának született.

Nékem azon kis Dal, mellyet leveledbe irtál — *Mathild emlékezete* — igen tetszik. Csak igyekezz, te még Poeta leszel. Mutasd meg a Halhatatlan Nagy Czinke Ferentz úrnak, hogy nem vagy: «Malus Patriæ filius». S némelly hasztalan agyarkodó Spechet fel sem végy. — «A bohóktól kárhoztatni fény», mikor láttya az illyetén alacsony,

nemtelen pór, hogy a Deréktől fel-sem-vétet, szégyenbe kullog-el s nagy nevet keresni a J— leirásában (vakarásában) töreked.

Kedvesem! én egy jó ideig most semmit sem csinálhatok, még tudniillik az új-ház, mellyet augusztus 20-tól épitet az atyám, el-nem készül. Vagynak négy vagy öt ódaim elkezdve, de egyike sincs végezve; ha valamellyik el-készül, azonnal hozzád küldendő levelembe irom.

Horváth András verse igen szép, még valaha magyar Virgil válhat belőle. Ohajtanánk, hogy azon meg igért *Arpadiaszt* a haza tőle láthatná.

Most én Kis Jánosnak egy munkáját olvasom, mellynek ez a Czime: «*Az Emberekkel való társalkodásról*, vagy miképpen kellessék minden rendbeli emberekhez magunkat ugy alkalmaztatnunk, hogy a Világban boldogúlhassunk. Irta Német nyelven Báró Knigge Adolf. Szabadon fordította Kis János.» Valóban szép munka csakhogy konyhai Styluszszal van írva s az orthographia sokféle. Figyelmesen olvasám őt leg inkább a Barátságról. Azt mondgya egy helyen: «Semmi barátság sem szokott tartósabb lenni mint az, mellyet Ifjuságunkban kötöttünk». Ez érdemes az olvasásra, mert sokat lehet belőle tanúlni.

Ha lesznek arra való gondolatim, azonnal irok egy ódát hozzád Barátom! Elenyákhoz, Virághoz, s a Magyar Minervátokba kijövendő arczképekre. Én most igen szeretem a csendet, mellyet ha csak messze nem távozok a falutól, fel-nem lelek. Gyakran mint a fájdalmas Philoméla a csendes Esthajnalnál andalgok a bús melancholia ölébe, s észre sem veszem sokszor, mikor a szép alkony reám borúl s ekkor álmaim szomorú völgyét elhagyván haza ballagok.

Irjál kedvesem, én nagy örömmel veszem leveleidet, el-ne feledd Barátodat s légy boldog!!!

Irám Septemb. 27-kén 1821.

4.

Schedelének Bajza.

Eleve el gondolom meg ütközésedet, midőn levelemet vévén ezt olvasod: észre sem veszed Kedves Barátom! tsak midőn Pesten termek mint Conscholárisod mint a harmadik évbeli Filozofiának hallgatója. Én is azt mondhatom Révaival, a mit te minapi leveledbe irtál: «sok dolgot fel tesz az ember, ime de másképen rendelik azt az egek». Ennek bizonyos okát személyes öszve jövetelünkre. Köszönöm, hogy rólam meg emlékeztél azon danába, melly levelednek elején van. Irod hogy «sokkal alább való ezen Dana mint az én Pindari Ódáim». — Nékem semmi ódáim nintsenek, s ha volnának is, nem Pindari, hanem Mátyási Ódák sem volnának. A *Fannihoz* irott Dana egészben jó, s szép, tsak azt gondolom hibának lenni, hogy a végén *álartza* hellyett *alak*ot tettél, mert alaknak más az értelme; nézzed a Baróti Szabó Dávid Szótárját, másképp magyarázza ő az alakot; — egyébberánt ez nem hiba, tsak tévedés. *A napi szépségek* ezen epigramma is tetszik, de a hamunak második tagját hoszszúnak vetted, melly semmi rendszabás szerint sem lehet hoszszú. *Ámor el futása* is szép és talán leg-szebb a többi között, de ezt tökéletesen nem értem. *Az én Világom.* Ezen Epigrammának Hexameterje s Trocheussa igen kellemetesen hangzik. A többi verseidről való véleményemet együtt léttünkor tökéletesben meg tudandod. Hasztalan hárítgatod el magadtól, mert te tsak ugyan Poéta leszel, a mint irám minapi levelembe. Meg engedj Kedves Barátom! hogy én a te munkáidat mintegy recenseálom; a hibát könnyű ugyan akárkinek is meg látni, de szebbet, jobbat, hiba nélkűl valót tsinálni nehéz. En nem tudnék illyetén danákat írni, s a tévedést vagy hibát még is meg látom.

Irod, hogy egykor Erdélyi, máskor más Dialectussal

irok; — ha a levélbeli hibát keresed, az én leveleimbe találhatsz több botlásokat is, mert azok tömve vagynak hibákkal.

A Berzsenyi vagy Virág elsőségéről való pört majd elvégezzük. November 9-kén vagy 10-én Pesten leszek. Addig is kivánom, éllj nyugalommal, míg meg látjuk egymást.

Irám october utólsóján 1821.

5.

Kedves Fercsim!

Édes örömmel vevém leveledet 9-d., midőn épen kocsira ülék, hogy az Anyámnál Szűcsiben egykét napi látogatást tegyek, mellyért a keddi póstát elszalasztám. Verseidet, ha fel nem leled is bennek tetszésedet, illő, hogy másoknak egykorra eltegyed; azon dalok, mellyeket én is kijegyzék, és még mások, mellyeket ki nem jegyzék, az érzékeny Olvasó elött mindenkor sok keccsel fognak birni. Thewrewknek epigrammjai előttem nem állnak mind egy parallelában; vannak közttök, mellyekben a természetből vett festésnél egyéb nincsen, vagy ha van, nem bájló, nem elmés teremtmény. *Esthajnal*om ha neked, ha Kisfaludynak tetszik, igen örvendek; előttem középszerű. Szent-Miklósy *Chloe*jának irója inkább akarnék lenni. A pályát, mellyet futnom rendelt a Végzet, nem ismerem: azért igyekszem többekben is próbát tenni. Most egy Romancera van plánom, de az az akadály, hogy a munkától el vagyok szokva, s a mértéktelen verseket útálom, s itten nincsenek azon alkalmak, hogy az ember magát Literátori, annál inkább hogy költői körbe helyhezze. Ha egy két órát irásaim között töltök, már a harmadik stb. valami másban múl-el. Boldog vagy Fercsim Kedvesed karjain,

óhajtom, légy az a sírig, s tegye éltedet édessé szerelmed angyala. – Én ellenkező ösvényen bolyongok, sokszor megújul emlékezetemben, miólta Pestet elhagyám, a Lyánka képe, s hiszed, hogy e *fájdalmas éd* engem gyakorta megráz.

Örvendek, hogy a nem ismert Kisfaludyban, *Kisfaludyra* találtál; én csak kétszer látám őt, de ismerem a Széplelkűt. Adjon az ég több illy Hazafit a Hazának, Barátot Barátjainak, s Jóakarót a Jóknak.

A német *Sonderling* Molnárnál a *rideg* szóval van megjegyezve, és újabb irójink is ezen ideának megjegyzésére élnek a *rideg*gel. De azonban Helmeczynek *különcze* is méltó a bevételre s a hol használhatom, élni fogok véle.

Hogy Schiller theatrumi darabjai magyarra fordíttassanak, Veletek együtt én is óhajtom, azonban tanácsos az időhez semmit nem szabni, mert a költői tehetség az által határ közzé szoríttatik, s a sietés elnyomja soksággal azon tüzet, melly jó munkát adni hevíti az Irót.

Azon plán, melly szerént Helmeczynek névnapját ünnepelni akarjátok, szép. Kivánom, hogy ő azon dicst még életében nyerje-meg a Hazától, melly *húnyta után* valóban fogja sirhalmát ragyogtatni.

Szentmiklóssy *Hunyady*át átolvasám; criticai szájjal nem szólhatok felőle, mivel a Drámának theoriejét nem tudom, de az áll, hogy a Virágé mellette elenyész; egy jelenése könyet ejte szemeimből, s ez nekem most elég. Az érzékeny költeménynek legszebb jutalma a köny. Literariai cognitiónak bővítésére ezt tudatom: Tóth László Flórian' Estelléjéből fordítá *Nemorin énekét* (Haszn. Mulats. 1817. II. lap 41.) a dal rímes anachreonban van fordítva s nekem igen tetszik, kivévén egykét szavait; Schillerből a *Gyermek a pataknál* (Hasz. Mul. 1817. II. l. 25.) Schittensam József Szaniszlótól ford. mértéktelen rímekben, és igen *vastagan* (!). Farkas Károly a maga Mulatságaiba három fordítást teve *Matthissonból:*

1. Az én Mindenem. 2. Az Estve. 3. Megemlékezés. *Gleimből:* 1. Bajvívás Ámorral. 2. Ámor mint madár. 3. Álomhozó Orvosság. Ezeken kivül: A természethez, *Stallbergtől; az Emlékezet Salistól;* az Ütközet *Schiller-től;* a Violához, Hölty után, Zappiból és több más darabok Angol-, Franczia-, Olasz-, Német-, Latin-, s Görögből. A korán elhúnyt sokat fogott volna használhatni egykor a Nemzeti Literaturában, a mit az ő akkori nemesebb ízlése is igazolni látszik. Máskor többet.

Szeretném és igen kérlek, írd-meg nekem: az Aurora kijött már? mi leszen az ára? Neked melly darabjaidat vevé-fel a Redactor? Már én ajánlottam volna a megvételre, de nem tudám, mikor jön ki. És ha itten valaki veszen, fog e Kisfaludy küldeni? Majd én az alkalmat is kicsinálnám, melly el fogná hozhatni a példányokat. Thewrewknek munkája, mellyet nekünk fog ajánlani, miből áll? Köszöntsd őt, és mindazokat, kiket szeretek, én pedig vagyok egész lélekkel s szivvel a Tiéd.

Gy. Oroszi. Septemb. 12-d. 1822. *Bajza.*

Külső czím: Gy. Oroszi.

Az Urnak, N. s tudós Schedel Ferencz József Úrnak, a Pesti Királyi Egyetemben a Philosophiának III-ik évbeli Hallgatójának.

Hatvan. Pest.

6.

Fercsijének a legforróbb baráti idvet Bajza.

Engemet is fellobbant nemes tüzed s lelked, a Honért élni halni, melly leveleidben olly szerényen lángol, s ez édes vágy illykor kiszt lehetleneknek eltökélésekre is, s a szép remény kecsegtet egykor nem méltatlan honpolgárrá válni; melly igen közel vagyok gyakorta plánjaimban a

legszebb tételhez, mellyel használni ohajtok, de az egymást váltó környűletek: lángoló hazaszeretet, nem saját, de felebaráti haszonvágy, úntig való s ollykor hasztalan gondolatokba merülés, gyakor költői láng s phantasia, melly még ma is — nem tudom mi akadályból — poetai egészet nem szűl, s a titkos epedés, bánat, — talán köny is — mellyet az eltűnt *Árny* után való vágyás sajtol lényemből, és végre a természet felséges scénjeiben való magányos andalgás, ezen mindenható tündérek, egymást váltván, legszentebb eltökélésimet felzavarják, annyira hogy mostani állapotomban nem tudom, mi vagyok, s annál kevésbbé mi leszek. Költői szellemem a csekély, mellyet a természettől nyerék, igen hajlik a subjectivitásra; s ezt bizonyítja az is, hogy spheramban tetszem lenni magamnak, midőn Daykának *Esdeklésé*t és *Titkos bú*ját, Szemerének *Emlékezetét, Titkos vidék*ét olvasom, ámbár ezek közzül sem vagyok mindegyikkel tökélyetesen minden részről megelégedve.

A te édes szíved, s lelked ó Barátom, mellyek soraidban tündöklenek, reméltetnek velem sokat, igen sokat, tőled a Hon' javára, akár melly ösvényre fogja vezetni léptedet a Végzet. Én is, ki javadat forrón vágyom, tanácslom, az Orvosi pályáról le ne mondj; ez nem fog tégedet annyira elfoghatni, hogy a Philologiában — mellyre nagy kedved van — ne gyakorolhassd magadat. A Honni törvénynek tudása, egyenként véve minden használni vágyó honfiunak hasznos, s nem csak, de szükséges is, mert a nyelv s a honnak constitutióji akadályozzák a Nemzetnek elhunyását; ez az én itéletem. S egy tudósnak ezt tudni annyival hasznosabb, a mennyivel ő a tudatlanok felett van. Valljon mit használna, ha a törvényt csak azok tanulnák s tudnák, kik egyéb tudományokban *nullák?* Ezek tehetlenek volnának a magok törvényi tudományokkal. Én nem tudom, mennyire fogom szeretni a Törvényt, de azért jól megtanulandom, ha bár gyakorlására nem volnék is hivatva.

Köszönöm neked a leveled végén álló buzdítást; ki születék halhatatlanságra, azt a jövendő fogja kijelelni, az én csekélységem nem engedi, hogy efféléken ábrándozzam. Kovacsóczy idvezletét köszönöm, viszonozd azt néki nevemben. Társaságtokba magamat nem igérem, mert így magamat lekötelezném; ti Polyglottusok vagytok, én még igen kevés előmenetelt tettem a Német nyelvben, inkább *terhetekre* mint hasznotokra volnék. Helmeczyre fogok írni, ha gondolatim lesznek, prósát. Az alkalmi versekhez nem tudok s tudni nem akarok. Ha nem fogok is reá írni, szívből óhajtom, hogy az ég oltalmazza boldogot, s tartsa mindnyájunknak, még azoknak is, kik ismerni nem akarják. Még egyszer tanácslom az orvosi tudományokat, én kinél forróbban senki nem óhajtja boldogságodat s magamat a te édes barátságodba tovább is ajánlom. Ölellek!

Gyöngyös-Oroszi, September 18-d. 1822.

7.

Schedel Ferencz Józsefnek a legszívesb baráti idvet Bajza József.

Ismét akadályozák a Szüreti napok leveledre mingyárt való válaszomat, s a vétek, melly bocsánatot magában sem nyerhete, még nőttön nő. Rövidségemért nincs okod, hogy szemrehányást tégy, midőn irásomat sürűnek látod. Én is vétkül (?) veszem, hogy leveleimben tett kérdésimre nem feleltél, a mit csupán szerelmed heve ment-ki, s azzal fogsz megkérlelhetni (??), ha azokra minél előbb felelsz. Thewrewknek írnék, csak azért is ne hogy azt gondolja, hogy róla elfeledkezém, de póstai költséggel nem akarom terhelni és alkalmat, melly nékie levelemet megvinné, nem találhatok.

Nem gondolnád Barátom, a Neologismusnak melly tüzes ellenei vagynak ott is, a hol legkevésbbé sejthetnénk.

Minapában Gróf Rhédeyvel valék, s a beszédet, akaratom ellen, Literatúrai dolgokra fordítá, s szörnyű esztelenül kezde okoskodni az úgynevezett Nyelvrontásról, s az általa ismert s nem ismert Kazinczynak (az édesnek, a nagynak) «vakmerő, (? !) s haszontalan (? ? ?) törekedéséről». Én hideg vérrel hallám, a nélkül hogy bele szóltam volna, és csudálkoztam, hogy azon férjfiu, ki sok jeles hivatalokra van érdemítve a Hazában, kinek nagy a tekintete számosak előtt és végre ki (tudtomra) Franczia és Német nyelveket tud, mellyeknek Litteraturájokból lehetlen hogy valami reá ne ragadt volna, azon férjfiu mondom, a *vakságtól* e, vagy *előitélettől*, vagy *tudatlanságtól*, illy nagyon el hagyja magát kapatni. Az illy szilajság igen sokat árt az olvasó publicumnak, hála a Hon-Geniusnak, hogy most már annyira nem, az Iróknak is. Literaturánkban az olvasókat tekintve, ha kivesszük Pestet s a nemzeti tűzzel teljes Erdélyt, (talán) Pannonia két Dáciával felér: itten Hevesnek nagyobb részén azt gondolják, hogy a nemzeti literatura még most ott van, hol egy század előtt volt; és hogy az olvasni vágyó, *Rontó Pálon*, az *Hármas Histórián* túl semmit sem talál.

Ird-meg nékem Fercsim ! ha kivevéd Testimoniumomat, calculusaimat s a magadéjit is ? Ha nem akarnék e véled lakni ? Igen is, én hasonlólag miként te, szeretném, de több akadályok ezt tiltják, mert a régi szállásomat ismét kifogadám a jövő esztendőre, de a mellyhez nem kénteleníttetném magamat kötelezni egészen; továbbá 300 frtnál több szállás- s kosztpénzt nem akar az Atyám adni (ennek oka a tavali tűz) stb., azonban az néked is nékem is (véleményem szerint) alkalmatlan lenne. Legközelebbi leveledben ird-meg, a mit erről akartál mondani, és akkor én is többet fogok írni, mivel most sietek; holnap talán, ha esőtlen hajnal fog pirúlni, elmegyek *Parádot* megnézni, s a mit látandok, leveleim fogják Néked beszélni.

Egy időtől fogva merő láng vagyok, minden szépet, nagyot mélyen érzek, s talán ugyan ez az ok, hogy semmi

egészt nem szülhet Phantásiám, melly egészen Sphæramon túl bolyongó Chaosz. Már valami prósai narrátiót kell költenem s írnom, hogy a Vacatiói napok hasztalanúl el ne repűljenek. Helmeczyre eddig nem tudtam írni, s már késő, mert itt van 29-dik. Horvát *Gyökeres Nemzetségei* nagy tekintetet nyertek itten némellyeknél, kiknek olvasásra kölcsönezém, és az *Auróra* végtelenül szépnek mondatik (de a megvételre még senki sem ajánlá magát); szeretnének a mi magyarjaink olvasni, ha a könyveket közzé tudná valaki tenni, midőn azok kijönnek, de azt is csak úgy, ha nékiek semmi költségbe sem jönnének, mert könyveket venni ma még nem módi; azoknál sem kik olvasni szeretnek. Idvezeld mind azokat, kik érdemesek s ezek köztt Koronayt is, én pedig vagyok teljes Szívvel a Te forrón szerető barátod; ölellek.

Gyöngyös-Oroszi, September 27-d. 1822.

Sub rosa. Itten azt hallám egynémelyektől, hogy Gróf Dessewffy, ki igen nagy hazafi és a felsőbb hatalomnak szabadon oda beszélget a Vármegyén s más publicus helyeken, titkon elfogattatott és *Kufsteinba* küldetett; de az, a kitől hallám, nem tudá, hogy *József* e vagy más Dessewffy; én sejtem annak lenni. Nem tudsz-e többet róla ?

8.

Fercsijének Bajza.

Mivel jövendői lakomnak hol léte szerencséltetésedbe, mellynek buzgó előmozdítója s kivánója vagyok, nagy befolyást teszen (a mint leveledben irád): szükségesnek itéltem, minden pontjaira levelednek felelni. — Első ellenvetésemre felelned igen nem «*zsidó dolog*» vala, mert a ki szállására s asztalához akar fogadni akárkit, annak

szükséges tudni az árt, mellyért kit kit befogadhat, ne hogy veszteségére tegyen valamit. Arra felelni, ha összeférnénk e, nem akarok; ha erről kételkedel, még engemet most sem ismersz, s te az én Fercsim vagy e, hogy ezt irhatd s mered kétleni? Hogy más jelenlétében nem tudok dolgozni, ezt leginkább kitalálád és én erről nem tehetek, hogy úgy van. Talán a jövő héten egy valamelly napon tégedet, nékem legkedvesbet, ismét *szeretettel* fognak által karjaim, minthogy szándékozom egykét napra bemenni Pestre, s akkor személyesen ezekről végzendek. Én magam is igen szeretnék *véled lakni.*

A te ajánlásod Helmeczyhez igen bölcsen van írva, s az alkalmi verseknek fülhasító fogásaik nem izetlenítik minden sorodat, miként a sok helyeken, de legtöbbszer Kulcsár Haszn. Mulatságaiban, zordonúl kornyikáló haszontalan alkalmi versfaragásokban. — Azon töredék Kazinczytól, mellyet közlél leveledben, igen elfogá tetszésemet, s a szép érzésűnek, az általam végtelenül becsűlt- s szeretettnek, philosophusi lelkét, újabban ismerteti vélem, s kérlek értte, tudasd vélem, hol jött ki s kitől kapád meg? igen vágyom az egésznek elolvasását. Hát Döbrenteinek *Arpadiája* ha fog kijönni? Ő a minapában itt volt Egerben, s Nemességét hirdetteté Hevesben is.

Csudálom Thewrewk mért nem mutatja néked kiadni szándéklott könyvét. Makáry igen helytelenűl gondolkodik, hogy németűl nem tanúl, mintha az, a ki nyelveket tud s bennek könyveket olvas, eredetiségét meg nem tarthatná! Nékem igen fáj, hogy a Vacatiói napok tőlem elrepültek, a nélkül, hogy a német nyelvben előmenetelt tettem volna, de fogadásom, hogy ezen jövő iskolai év teljesen annak leszen szentelve?

A Testimonium kivételére azért únszoltalak, mivel félek, ne hogy Szarkánál rosz calculusom legyen s én kéntelenítessem azon szörnyű Studiumból Exament tenni. Hát te mikor tészesz? tudom, sokba kerül azt néked tanulni Fercsim. Miben foglalatoskodol? Mondanám, hogy határ-

napot nem kell szabni a munkának, minthogy az szükségtelen, haszontalan s időt nem enged a jó kidolgozásra. Most már várhatod büntetésemet összejövetelünkkor, a miért nem teljesitéd igéreted!

Én igyekezni fogok hogy az Aurorából csak két, három példány is megvétessék, de még eddig senki sem ajánlá magát. Most Telegdi *Praedicatiojit* forgatom, de igen szakadozott, sem eleje sem vége nincsen. Sajnálom, hogy tulajdonomnak nem tehetem, mert a helybeli Parochiáé! A szélein olly régi kézirat vagyon mint maga a könyv, Latán és magyar nyelven. Idvezeld Thewrewköt és Kovacsóczyt stb. én pedig magamat édes barátságodba ajánlom tovább is, s ölellek!

Gy.-Oroszi, Október 12-d. 1822.

9.

Fercsijének Bajza.

A füzet, mellyet Wagner Úr által küldél, még csak 24-d. jutott kezemhez; reménytelen öröm ömle melyemre, midőn olly rég nem láték tőled levelet, a mi gyanítatá vélem, — hogy talán betegség vagy más hátráltat. — Egy példány már meg van véve az Aurorából; ma kettőt ajánló levelemmel küldtem Nagy-Rédére ha leszen-e siker, nem tudom. Olly ujítások is, mellyeket legkevésbbé vélnénk, szemet szúrnak. Ez jele, hogy az hajnalnak, melly Kelet körül már a látkörre tünt-fel, itten még a legmagasabb tetőken is kevés sugári villognak. Az mondatik, hogy az új nyelv érthetlenné teszi irásainkat; ez még tűrhető, ha olvasatlanoktól mondatik, de midőn az Olvasottak, kik érthetnének, szertelenül makacskodnak, tűrhetlen; mert a legkevésbbé ingerelhető lelket is fellobbantják illy szilaj ellenkezéseikkel. De illy következéseket szükség vonni maga után azon szerencsétlen epochának, mellyben a

Királyi Egyetemi Cathedrán olly férfiu van, ki magával is jót tehetlen: Beatus Simplex!!!

Örülök, hogy examenedet jól letevéd, már nyitva van azon pálya, mellyre vágyaid ekkorig vezéreltek, indúlj fényt vonni magadra, Nemzetedre, s fogadd vezérül Róma nagy fijának e szent szavait: «Nihil est in rebus humanis præstantius atque præclarius quam de republica bene mereri».

Igéretemként nem jöhettem Pestre, mivel azt, kivel akartam jönni, foglalatosságai eltilták az úttól. Csudálom, hogy több darabjaid nem jöttek az Aurorába. Kazinczy már hanyatlani látszatik; ki tudja a *Hebe* mit fog tőle vélünk láttatni? a *Honvágy* egy a legremekekebb magas Poemák közzül; többet nem láték; — már csak a rézmetszetek is magokhoz vonzzák az *érzőt,* de — fájdalom, nem mindenki érez.

Én még nem tudom, melly napon fogok elmenni Pestre, talán egy hét mulva, de akár mikor leszen az, öröm s szeretet köztt foglak nyilt karokkal idvezleni; ölellek.

Gyöngyös-Oroszi, October 26-od. 1822.

10.

Édes Fercsim!

Egerben nem voltam, de itthonn is igen keveset. Láttam Hevesnek némelly még eddig általam nem ismert helyeit. Parádon egy nap mulattam, a hely tetszik kies fekvése miatt. Sajnálom a szép kis völgyet, hogy Gr. Keglevics betyári pajkosságainak itt kell vala minden évben történniök. Kár valóban, és nem legjobban characterisálja Vármegye-tisztjeinket, hogy az itt esni szokott durvaságoknak olly türelmes elnézőjik.

Makárynak irtam volt és a Thewrewk levelét is, mellyet nekem kelle vala elvinnem, magaméhoz zárva küldém el,

de választ még eddig tőle nem kaptam. Talán még itthonlétem közben el fogok menni Egerbe, de mikor, most nem tudhatom.

Egynehány napokat olvasással töltöttem. Czöveknek *Napoleon*ját az Elbai kiszökéstől a szt. Helenai fogságig, mellyet francziából fordított, *II-dik József* Cs. biographiáját és *Somlyai Bátori István* Erdélyi Fejedelem- s utóbb Lengyel-Királyét által olvasám. Most, hogy históriai tudományt gyüjtsek magamnak, a sok históriai tudományú, de silány criticájú Budainak *Lexicon*át forgatom. A botránkozásig uralkodik Iróinknak nagyobb felekezetében a *theoriátlanság*. Az olly biographia, milyent Czövek ada Józsefről, boszankodásra és nevetésre fakasztja az olvasót. A ki által olvasá ezen munkát, annyira ismeri e nagy monarchát, vagy legalább kevésbbé jobban, mint annak előtte. Egy anekdotok bő gyűjteménye, mellyeknek nagyobb része semmi oldalról sem tartozhatik életiráshoz, a más rész pedig csak láttatik charactert festeni, de valóban nem fest. Hasonló ehez *Bátori*ja. Úgy látszik, Czövek ezen Kánon szerént dolgozott: hogy ön maga ne fesse hőseit, hanem azoknak tetteik fessék őket. A szándék jó, mert az olvasó a tettekből a tevőt önmaga is látván, itélhet, s az igazságról inkább meggyőződhetik; de ha ezen tettek úgy vannak megválasztva, hogy a felvett képet csak némelly oldalról mutatják, akkor az olvasó nem csak nem fogja ismerni a biographia hősét, sőt gyakran rosz képzeletekre tévedhet, pedig a biographiának nem annyira a megholtért, mint az *élőkért* kell iratni. S ime a göröngy, ime az akadék, a hol Czövek megbotla.

Wagner Úr még nincs itten, de útban van és én reménylem, vele el fogsz jönni. Egy Aurórát kérj Kisfaludynktól és hozd el a Földváryné számára, az árát majd bevisszük. Szeretném s kérlek, ha megirnád, mikép irjak én neked franczia czímmel levelet, mert az alkalmasabb és te is illyel írj nekem. Az Auróra kijött e már, és *Haramjá*id? Az *Iróink bosszúságokra valója* készül-e? Én most nem

dolgozhatom. Ha írsz nekem, csak e hónap végével írj, mert én holnap után Nógrádba megyek és csak egy hét mulva vissza. Idvezeld az én két kedveltimet és Thewrewköt; ennek mond-meg a felebb írtakat, én pedig édes barátom ölellek!

Gy.-Oroszi, September 23-d. 1823.

Hív barátod
Bajza.

11.

Kedves Barátom!

Nehéz vala nekem sokaktól elbúcsúzni, kiket elhagynom kelle, de tőled milly fájdalommal váltam meg, azt én néked híjában mondanám. Hidd-el, én téged véghetetlenül szeretlek! s bár mosolygjad gyermeki kiömlésemet, én ismét mondom s merem, ha bár a világ előtt is, hogy *én téged véghetetlenül szeretlek!*

Az még csak hétfőn estve volt, hogy én ide megérkezém. Útam unalmas s alkalmatlan vala. S csak úgy láttam s ismerem az által utazott vidékeket mint fogtam volna, ha az utat éjjel tevém; s mind ez részint társaim, kik szinte miként én ismeretlenek valának, részint az idő hideg s komor volta miatt. Szőnynél egy fagylaló hófergeteg lepett-meg, melly másod-fél napig tarta. Kedden Prof. Szlemenicsnél és Politicae Prof. Tipulánál voltam; mondhatom, a két lelkes embernek első napi prælectióján egészen ujjá születve valék s észrevehetően érezém a különbséget, melly ezek s a Pestiek közt van. Eddig Posonban ez vala csupán, a mi figyelmemet magára voná, mivel más valami jelest nem vettem észre; sőt egy nagy hijányt mélyen érzek. — Itten az olvasással fel kell hagynom. Könyvtár nincs. Újságot még kávéházba' sem lehet olvasni, mert oda menni legszorosban tiltva van. Most látom, hogy Pest a tudományi körben hazánkban egyetlen,

Alig fogod hinni, mi második évbeli Juristák már 105-ten vagyunk és nem kétlem, hogy még e szám többre szaporodand.

Ha lakom tudására szükséged volna, im: *Klarisser Gasse 149., a második emeleten,* közelében az Academiának. Hozzám irandó leveleidet az iskolába utasitsd, mert a Pedellus oda szokta hordani. Irj nekem, édes Fercsim, leveleidet mindég nagy szivességgel fogom venni. Vagyok a te leghívebb barátod

Poson, November 14-d. 1823.

Bajza.

Matthisson's Briefe vagy *Werke* czímű munka az, mellyet nekem egykor ajánlottál, kérlek, írd-meg czímét; Döbrentei külföldi színjátékainak is meg van valamellyikében, egy valahol a lap végén lévő jegyzésben. — Szándékom megvenni.

12.

Schedelnek szives idvezletét Bajza.

Levelem édes barátom, 14-ben volt írva, de csak 15-d póstára adva, ez az oka, hogy talán nem akkor juta kezedhez, a mikor fogott volna különben. — Posonnak külsőjét nem láthatám, mivel beérkezésem éjjel történt, következőleg semmi benyomást rám nézve nem tehetett. Bel részeinek egyenetlen s szűk utszáji, mellyek a legszebb épületeknek díszöket is elveszik, nem igen vonák figyelmemet magokra. A theatrum-előtti körny eddig leginkább tetszik. Ezen majestással teljes állású vár *(Kevély fokának még most is bámul a szem döledékein)* vala az, mellyet én több ízben már lelkesedve szemléltem, s büszke falainak, ha tőlem függne, örök időket óhajtanék. Különben valami igen figyelemre méltót nem vevék észre; mindazáltal

eddig még nem látva, s csak hallásból tudva, gyanítom, hogy az itteni körülfekvő vidék egy legszebbike azoknak, mellyeket hazánkban láthatni.

Az itteni diákok ha tetszenek-e? felelni nem tudok. Cultúrát annyit sem találok köztük mint a Pestiek közt. A *tótnak* characteristicája a *durvaság* s nagyobb része e nemzetből való. Elég tudatlanok, *beati simplices!* Egy csak középszerű elmének könnyű volna köztök elsőséget nyerni és szerényűl vallom, hogy *még* nekem is; de ne félj! érte nem kedvem küzdeni. Szóval, mint a mostan tanúló ifjúság mind, úgy ők is, csak *diákok.*

Lakásomat, hétfőn az az 10-d. beérkezvén, mingyárt másnap fogadtam-ki, egy hajdani conscholárisom inviátiója által. Az ára, egy magányos szobától, minden koszt stb. hozzá valókkal egyetemben, 300 frt.

A mostani Aurora a három kijöttek közűl czéljának leginkább megfelel; s ha az előbbenieknek volt publicumok, ez még inkább az, mellynek lehet. Nagyobb darabjai mind igen nagy becsűk, literaturánk szegénységéhez képest, kivévén Verseghynek *Teremtés képét,* melly valóban olly silányúl van írva, hogy az Aurórában (!) hat lapra kár volt méltatni. Czuczor époszának tárgyáról itéleted helyes, én azonban szeretném ön magától megkérdeni, ha ezen tárgyat historicusnak vallása után irá e, vagy csak templom előtt árultatott Krónikábúl vevé? mert jelesb történetiróink közt, tudtomra egy sincs, ki Lehelt az augsburgi ütközetből, és pedig fényes diadallal, vissza-jöttnek bizonyitaná, hanem hogy foglyúl esvén más két társával felakasztaték igen. Kovacsóczy milly litterátori fényben jelen meg, hihetetlen volna előttem, ha nem látnám Erzählungjainak minden fordulatiban Helmeczy tollának nyomdokit. Ha ön erejével ő illy darabokat fog írni, én egy szép köszönetet teendek neki a haza nevében. A mi kedves Kisfaludynknak, hogy minden remek többjeit elhallgassam, *Szellő*je, *Végpart*ja, s *Tünő életkora* azon darabok, mellyek az egész Aurorából szívemhez leginkább szólnak,

Részemről nagy hála neki ezekért. Én ugyan éltem örömeinek legszebbjeihez fogom számlálni mindenkor, hogy olly szép két léleknek mint Ő és *Te,* édes barátom, barátságokat megérdemelhettem. Thewrewknek *epigrammjai, sonettje,* hasonlitanak azon alakokhoz, mint Kölcsey egy valahol mondja, mellyek a «Laterna magica» visszasugárzása által a falon mozogni látszanak ugyan, de valósággal ott nincsenek. Paramythjei, az általam eddig látottak közt talán legjobb munkája. Makárynak minden során s stanzáján látni, hogy *hős Czecziliája* nagy izzadékkal, munkával lehete, és alig ha — *hős.* Az olly írók, mint: *Szatthmáry, Szenvey,* leginkább *Edvi, Német, T. Nagy A.* és *Bárány* is darabossága miatt, nem méltók, irói tekintetben, hogy nevök nyomtatva áll. A rezeknek soka hibás, de még is talán ez éviek felül haladják a múltakat. Ez az én véleményem az Auroráról.

Gödörről s *Laura* nevű versi folyóirásáról leveledből tudok csak valamit. Zápolyáról eleget olvashatsz *Prayban, Istvánfyban* s más többeknek munkájiban, mert ő törvényes, s ma is az egész világtól annak ismert koronás magyar fejedelem vala, ne véld az okért, hogy a Historia Revolutionum Regni Hgriaeban vagy más valamelly tiltott munkában róla többet olvashatsz, mint ezekben.

Az nékem legnagyobb örömem volna, hogy ha a husvéti ünnepekben Posonban ölelhetnélek, s nálam kétség nélkül fognátok szállást kapni. Ezt én teljes szivemből ohajtom.

Vagyok a te leghívebb barátod! Még egyet.

Leveledet csak 25-d. kaptam, és akkor is alig, mert nem adressáltad eléggé meghatározólag. Nevemet több iskolák catalogusai között kellett keresniök, mig feltalálták.

Poson, november 27-d. 1823.

Külső czím:

de Presbourg A monsieur Monsieur François Joseph Schedel, Officier de la poste à *Pesthe,*

13.

Schedelnek szives üdvözletét Bajza.

Leveled édes barátom, nem csekély gyönyörrel s örvendettel vevém. Milly boldogság nekem illy levelet érdemleni, melly az én Kedveltimnek testvérülten hozza-meg barátságos soraikat! Szívetek hajlandóságát kedves barátim, igyekezni fogok tőlem kitelhetőleg viszonzhatni. Fogadjátok azonban hálámat, melly őszinte buzgalommal repes felétek a távolból; ez egyedűl az, mit én szivetek jóságáért adhatok s hitessétek-el magatokkal, hogy én a ti forró tisztelőtök vagyok s leendek, míg szivem verni meg nem szűn.

Valamint ten magad, úgy én hasonlólag óhajtója vagyok feltételed kivihetésének s nagy örömemet fogná tenni, ha húsvétkor valóban eljönnél Melczerrel. Mindazáltal ezt majd az akkori körnvűletek s idő fogja legjobban meghatározni és majd róla akkoron többet. Most egyedűl ezt van jussom plánod ellen vetni: Miért alkuszol te én velem?

A német nyelv ha jól megy e? Igen; valamivel jobban mint eddig. Én igyekszem őt meggyőzni addig, míg tőle én meg nem győzettetem, ha ez történnék, az idő segélyével vett győzelem fogna lenni. Egy román vagyon most kezemnél, mellynek majd felét általolvasám s Handlungját értettem, constructiójit még mind nem, de majd fogom, s akkor helyen leszünk, ha szavait is tökélyesen. Ha német könyveket valami alkalom által kölcsönözhetnél, kedvesen venném: Drámát, Románt vagy criticai munkát, melly könyű stylusú. Virgilem van, Ovidiust vagy Juvenált ha küldesz, nem bánom.

Ab amicis quoque iusta solummodo petenda. Ez van megmondva közönségesen és legyen közöttünk is. Igazságtalan volnék, én ha azt kivánnám tőled, hogy nekem az

ujságot felküldjed s magadnak alkalmatlanságot s haszontalan költséget csinálj. Ezekért ezen ajánlásodat (nem köszönöm-meg, mert köztünk az illyen etiquettei tonus hidegen fogna hangzani) nem fogadhatom-el. Ime már egy holnap elmúlt s Haramjáidból még csak öt ív kész és én olly igen ohajtanám olvasni. Ha lehetség, képet adj hozzá, mert az igen nagy diszére leend.

Álom, Élet s a *Hazához* czímű dalaid előttem igen sokat nyomnak, s igazságtalanság volna megtagadni, hogy nagyobb becsűek minden többjeidnél. Az utolsóban ten magad fogod leginkább kiismerhetni egy *Kritikai*- s *poetai-geniusz* — körüllebegte órában, hol leszen szükség törleni. Az *Élet* utolsó stanczájának mivel magad kiismerted gyenge-voltát, róla nem szólok, hanem az utolsó előttiben vagy inkább negyedikben próbálj, ha lehet összefüggőbb, kerekebb styllel szólni. Én másnak munkáján vagy semmit sem, vagy igen nagy munkával tudok jobbítani. Mindenikünknek, kiket «megszálla a vers és könyvgyártás dühe», hasznos azon tanács, hogy *tanuljunk törleni*, s az legszerencsésb, ki ezt korán megtanulta. Én mind ebben, mind sok másban gyakorlatlan, soká fogok ezen sanctuáriumba léphetni akár mint erőlködöm. Most ismét plánom van egy illy czímű poemára: *A költés géniusza*, s ha ismét ki nem vihetem, restség leszen oka. — Spech hallom a *Csehek várát* recenseálta, talán historice (!!), a Tudományos Gyűjteményben. Hát ezen szegény szegény Tud. Gyűjteményi redactio valljon milly állapotban van, talál e még a Debreczeni sírkertben *ódákat!?* — Horvát tetszik e tanitványainak?

Igen sajnálom, hogy köztetek olly szembetűnő öszveütődések történnek, s még inkább, hogy Thewrewkkel neked kelle illy fonákul kijönni. Thewrewknek makacsságát ismerem, de hogy olly magahitt legyen, azt nem reménylettem. Te őt nem ismered eléggé, vagy ha igen, tehát nem jól tevéd, hogy véle disputátióba eredtél. Ő valamikor szól, mindenkor principium nélkül szól, s most így, máskor

majd másként. Igy tehát őt két contrariumoknak egyikéről meggyőzni, ha lehető volna is, felesleg volna. Mert az illy elme, úgy látszik, hogy mind a kettőt hiszi, habár nem egy időben is. Innét néki legszerencsésb gondolat volna Gnómákat írni, (ha ugyan gnómák, mellyek az Aurorában állnak), mert itten ön subjectuma, vagy hasonlólag a tárgyak dispositiója szerént, mondhatna ellent magának, a nélkül hogy sok számú illy nemű munkáji közt az olvasó által ellenmondása észrevétetnék. Ő egy bizonyos æstheticai manierban affectál, mellyet leginkább szavakban hiszen állani. Az ő culturája igen gyorsan ugrott egyik *extremumból* a *másikba,* nem természeti renddel s következőleg most már *excentrisch*, és ez az ok, hogy nem valódi. Poetai tekintetben ollyatén nemű észrevétel alá tartozik, mit Kazinczy igy ada elő: «Te czifra szókkal élsz .... stt. Mi híjod? értem én: poeta nem vagy!» Én őt nem gyűlölöm, következőleg ezen mondottak nem gyűlöletből vannak felőle mondva, és nem nyilván, hanem csak közöttünk. Én őt akkor sem gyűlölném, ha ellenségem volna, és nem tudok olly közönséges esetet, mellyben misanthropus fognék lehetni iránta; sőt hazafiúi buzgalmáért szeretem őtet. Ohajtanám azért, hogy ez ne történt volna köztetek, vagy ha így kelle kiütnie dolgotoknak, édes barátom, én kérlek és igen nagyon mindkettőtöket, igyekezzetek megint jóvá tenni. Mert ha ellenkezőleg s visszás indulattal kell egy más iránt viseltetnünk, mi kellem az életben.

Bécsi színjátszók *Korn* és *Heurteur* már egynehányszor játszottak itten, én nem látám őket, mert a professoraim szorosan tiltják a theátrumba való menetelt. De ellen nem állván mind ezen tilalmak, időt fogok venni, mellyben őket megnézzem.

Az atyámnak már igen régen írtam volt levelet, nem tudom, mi ok, hogy feleletét nem vevém mind eddig. Még ezt tudatom veled: a *Csehek várá*nak irója Pesten van Patvarián, itten conscholárisa volt taval recensensének Spechnek.

Élj szerencsésen, kedves barátom, ajánlom magamat hív barátságodba.

Posony, December 6-od. 1823.

Bajza.

14.

Schedelnek szives idvezletét Bajza.

Posony, Dec. 15-d.

Nem te vagy egyedűl az, ki sok feltételeinek teljesedését csak igen kicsiny részben láthatja; mert hogy plánjaink sikerüljenek vagy ne, azt nem mi, hanem egy magasabb kéz intézi. Neveztessék ez intéző Fatumnak, Sorsnak, vagy Istennek mind egy; a különbség csak a szóban leend, mindazáltal létele egy illy hatalomnak való marad. Milly boldogság fogna lenni, ha az ember azon megbecsülhetlen szép időszakaszt, mellyet tőle külső környületek mint a szokás hiu kénye, hijában való mulatságok, betegség stb. elragadnak, ön czéljának áldozhatná! Szent igyekezeted nálam nagy becsű marad mindenkor s akkor is ha véghez nem viheted, s minél nagyobb az benned, annál inkább szeretetre méltóvá teszen téged előttem. Hogy tehát te Otellót, Schiller munkájit, Walter Scott románjait stb. fordítani igyekszel, e feltétel nagy hálát érdemel a hazától. Nálam másként. Ellenkezésben áll előttem a *hon* és *te*. Annak nagy hasznára fognál lenni, ha a külföldi nagy szellemek remekjeit magyarra ált-tennéd és talán (talán mondom, *én* theoriátlan, nem psychologus, nem idealista, de még empyricus is igen félszeg) nagyobb hasznára, mint ha eredetit írnál. Értesz engem s¯ezen clausulát? Ellen nem állván azonban e haszon, én neked mindég azt tanácslanám, hogy a fordításokkal igen *parce* bánjál. Nagy kárt tehetsz magadnak, ha elmédet mások után szoktatod gondolkodni; iróink közt is ismerek egynehányat,

kik hasonlólag mimelőkké és szolgákká tevék ezen hiba által elméjöket, ennek felette csak fordítói nevet nyerendesz a publicum előtt. A fordítások hasznosak valóban; de valameddig csak mindég fordítunk, addig Literaturánk nincsen. Nem akarom például felhozni nagyobb részint könyveinket, mellyek mindennap megjelennek, de elmondhatom rólok, hogy közönségesen mind fordítások, némelykor jelen meg egy original phoenix, és millyen? — botránkozás kinyomtatni. Ez mind onnét jő, mivel jobb talentumaink mindgyárt csak fordítanak. Miglen erős vagy originált írni, míglen nem vagy teljesen meggyőződve, hogy eredeti talentumod nincsen (ezt hijába vetetted már elébbi leveleidbe is elém és alap nélkül, mert némelly talentom sokára fejlik-ki, sokára leli meg az ösvényt, mellyet néki a természet nyita): addig ne alázd-le magad *fordítónak* (!), egyedül akkor csak, ha az ellenkező volna igaz.

Német leveleiddel hasztalan fenyegetődöl, mert hogy én neked szinte németül feleljek, az még odábbra marad. Elég ha husvétig érteni s beszélni tudandok, nem még írni is. E helyt commendálj inkább jó német könyveket, mert szándékom van most egynehányat venni. Vannak itten egynehány zsidók, kiknél igen sok franczia, egynehány magyar és legtöbb német könyvek találtatnak és igen csekély áron. Minapában az első évbeli Aurórát megvehettem volna egyiktől 3 fl. de más valakitől megelőztettem. Igen sokért nem adnám, ha Lessing *Dramaturgiáját* megszerezhetném. Kérdeztem tőled már egy levelemben, ha azon könyvnek, mellyet nekem egykor taval ajánlottál, *Matthisson's Erinnerungen* vagy *Briefe* a czíme, de te nem felelsz.

Leveledben egynehány sorokat nagy analysis után sem tudtam elolvasni, inspecie ottan, hol Thewrewkről, Majláth fordítójáról és a mennyire kivehettem, diák sententiámról szólsz valamit feleletül. Nincs jusom tőled kivánni, hogy leveleidet purisáld és ha volna is, ezt nem akarom; de hogy olvashatóan írd, igen.

Plánom nekem is, hogy erzählungot irjak és sokat mást is, de ezen soknak mellyike leszen kivive, az idő fogja megmutatni. A mit leveledben írtál dalaidból, csak töredék; én kivánom, hogy egészen írd-meg nekem.

Te nem érted az én kérdésemet. Hát nem alkuvál velem, midőn elszámlálád, hogy neked 60 frkba, Melczernek hasonlólag annyiba jöend a Bécsi út, és nekem csak 10 frkba, mondod, csak benned bízzam. — Nekem annyiba kerülend, mennyibe nektek! — Elismerem, hogy igen zavartan irám ezen levelemet, mellyet most vész tőlem, de ne akadj fel, mert tegnap olta igen rosszúl vagyok. Beteg éltemben keveset voltam, következőleg ex praxi nem tudom, mi nemű, és milly következése leend.

Egy titkot közlök veled *(de egyedül csak veled!)*: városunkban egy conjuratio lappang, mellyben hatalmas fejek és erszények is vesznek részt. Azonban alig ha nem olly gyáva mint a felsőbb századoknak többjei. De akár millyen, rettentő volna a következés reá nézve, ha felfedeztetnék. — A királyi rescriptum szerént már meg van igérve a Diæta, de mikor leend, nem határoztaték meg. — Ezt már talán tudod is.

Superint. Kis Jánosnak ifjabbik fia János, és Pápay Sámuel fia conscholarisaim. Amaz, ha jól emlékezem, a tavali *Hebé*ben egy versezettel jelent-meg. Makáry Operát ír? Ez a legszerencsétlenebb gondolat ő tőle. Hol a theoria, melly fáklyát tartand, hogy meg ne botoljék? Talán a magyar Literaturából meríté? Idvezeld, a kiket szeretek. Ölellek!

15.

Decemb. 24-d.

Édes Barátom!

Nem jól értettél engemet, ha azt hiszed, hogy én tégedet igyekezetidért becsűllek. Nem azokért. Én az embereknél

mindég *szivet* keresek először, s aztán igyekezetet, aztán tudományt. Kába volna az, ki engemet tudományomért, bár milly nagy volna is az, becsűlne s szeretne. A mit én tudnék, azt tudhatná más is, csak akarná; szivem egyedül az, mellyet akarva sem tehet akárki sajátjának. Szivedért szeretlek én téged s characteredért becsűllek; igyekezeteid s tudományod csak melleslegek, de a mellyek még is nagyobbra emelhetik ezen szeretetet.

Én nem tudom, melly ok tevé azt, hogy ti olly sokat tesztek-fel a *Csehek váráról*. Én ezen könyvet Mészárosnak egy barátjától, ki itten conscholarisom, tegnap kapám kölcsön és mingyárt általolvasám. A sok románokat, mellyeket én gyermekkoromban olvastam, itten egybe találom szőve. Eredeti gondolatot benne igen nagy munkával lehetne találni vagy egyet. Minden lapon vettem észre a még gyermeki gyakorlatlan, reszkető kezet, s ha előszavában nem állna is, ki fogtam volna találni az Irónak ifjúi korát. Stylusa nem durva, de nem is csinos; és nyelve, orthographiája, nem *grammatisch correct*. Szóval, ti kik a magasabb ihletű irók sorába igyekeztek majd egykor állhatni, nem fogjátok, reménylem, magatokat úgy lealacsonyítni, hogy ezt recenseáljátok. A nyomtatás azonban igen szép, megérdemli, hogy megnézd. Kár, hogy a symmetriai postulatum nincs kielégítve, mert a belső *margo* sokkal keskenyebb mint többjei.

Dugonics példabeszédiből nem tudom, mit reméllsz tanulhatni, csak sejtem. Innen azt mondom, hogy czélodat nem fogod elérni az által. — A Dramaturgiát nekem ne küld, mert nem kell. Szükséged van rá. Dalaidat, Haramjáidat, Erzählungodat pedig okvétel nélkül küldjed-el, és a melly könyveket vagyon szándékod kölcsönözni.

Kovacsóczy nekem írt és valóban ceremoniális levelet. Tudod, milly barátjok vagyok a rólam tett dícsérgetéseknek és még is tőle illyeket kénytelen valék olvasni: «Bátorkodtam Barátom Uramat megkérni az eránt: hogy czélomat tudós, kellemetes és böcses munkájival, mellyek

által hazánkban fénylik, megtisztelni méltóztatna(nék).» Ha másokról örömest szeretnék rosszat gondolni, sarcastikai expressióknak vehetném. A szándék, mellynek ügyében írt, nagy dícsre nem méltó. Sajnálom, hogy lehetetlen nekem segédűl lenni. Irni sem időm, sem kedvem. Az elsőre nevetsz, de én ezt magam tudom legjobban. Ha csak az egy Jus patrium volna is tanulni valóm, már annyit tenne, mennyit egyik éve sem tett hátra hagyott iskoláimnak. Ezen felül van a német nyelv, a melly leginkább vexál; s a Politia; és hasznos az embernek némelykor olvasni is különféle tudományokban, hogy ne legyen, mikor iskolájiból kikerűl, egyoldalú pedánt. A Levélírás is igen sokat el fog tőlem, mert hogy téged ne említselek, Földváry, az atyám, anyám megkivánják, hogy mindég folyjon velek levelezésem, azonban gyakran jönnek másoktól is leveleim, mert azt gondolják, hogy én talán valamelly nevezetes részében vagyok a földnek. Nincs két holnapja itt létemnek és öszveleg már tizenöt levelet kaptam. Lássad tehát, hová leszen az idő. Különben is, én magam is szeretek keveset irni. Húsvétig bizonyos vagyok, hogy versi dolgozásom nem leszen, hanem talán prózai és az is csak rendkívűl való felhevülés ingeréből fog megtörténni. Lehet azonban, hogy a mellett hogy Kisfaludynak igéretem szerént írni fogok; s ellen nem állván a felhozott okok, Kovacsóczynak küldhetendek. — A *titok* egy conscholarisom által juta hozzám, a kit a történet olly környűletekbe vive, hogy kitudá; és mi több, ön maga is meghivaték társnak, de az előre látó ifju nem fogadá-el, azonban erősen meg igérte becsületére, hogy szája zárva marad. Erről nem érdemes írni, kifejeztem neked magamat az effélékről mult levelemben.

Miért hozsz te engemet a revelatió hitelének gyanújába? ez még gyermek logicus koromba is nevetség volt már előttem. A *historiai hitelt* lábam alá szegvén, azt kérdem: a papi ármányok mindég activitásban voltak, miólta a világ áll és sok nevezetes dolgokat tettek, mindég

ők kormányozták a népeket indirecte és tudták a világot kények szerént fülén fogva hurczolni, valljon tehát a sötét századokban nem koholhattak egy Bibliát, jövendő alapjául az ő hatalmoknak? E vélemény csak hypo- és nem thesis. De tegyék hát a biblia barátjai revelátiojókat thesissé. — Ha lehetne. A fátumról stb. únok neked irkálni s véleményemet tudatni, mert nem vagyok olly situatióban, milylyenben lennem kellene. Egykor majd foghatok levél pótlékúl. Leveleidet igen nagyon szeretem ottan mindég, hol lélek-vonásokba, vagy komoly vizsgálatokba ereszkedel a tudományok és leginkább poezis körül.

Virágnak idvezletét viszonzom. Az nekem igen nagy örömet csinál, hogy Kisfaludynk recenseálni fog, végtelenül szeretem a szándékot. De mit recenseálhat? — A szörnyű szörnyű szegénység nálunk!! Az ujságot nem látom, micsoda móddal küldhetnéd te el. Kérlek, ne csinálj gyermekséget, édes barátom, és magadnak költséget. Vigyázz, hogy *Szenvey* igen el ne bájoljon annyi kellemeivel, mellyekkel felűlmúlja költőinket. Nem fér fejembe, hogy lehessen Schiller 30 Darabjára 5 fl. ezüsttel előfizetni. Élj szerencsésen, Kedves Barátom! kivánok neked minden jókat az új évben. Hív barátod

Bajza.

Decemb. 28-d. 1823.

Nagyobb phantastát, hypochondriacuszt nálamnál nem láttál a földön. Olly derék találmány- s plánjaim vannak nekem gyakorta, hogy magamnak is végtelenül tetszenek, és egy bizonyos hypochondria, egy bizonyos phantasma nem engedi, csak hogy munkába is fogjak. Mindenkor e gondolat ötlik belém, minek fogsz hozzá, nagyobb talentum kivántatik ennek kivitelére. És én kész vagyok mingyárt abba hagyni. Régen hordozok én egy gondolatot, egy excentrikus gondolatot *drámára* (!). Minap estve már egészen megvolt fejembe s készültem, ha egész éjjel is leírni alig bírtam egy lapot, álmos levék, s lefeküdtem. Éjjel egy

zördület felébreszte s a gondolatot ismét mélyen által tekintve rostáltam és örvendek, hogy nincs leírva, mert egy szarvas hibát vők észre. Azólta hánytogattam én ismét e hibát; (melly ezen kérdésbe foglaltatik: *hogy lehessen egy gyilkost tragicai személlyé teremteni?*) S ím tegnapelőtt megvala a kérdés fejtve; tíz órakor éjszaka egy szerencsés gondolat szétlebbenté homályán felül a lepelt s én lángoltam szinte mingyárt leírni az egészt, de nem többé drámában, hanem elbeszéllésben. Miért? (nézd ezen gyermekes phantasmát) mivel gondolám, a drámának ritkán álló sorai a nyomtatásban nem olly szépek, miként az elbeszéllésé. Most nevetnem kell, ha eszembe jut ismét. Leültem írni, s íme! a gondolat ismét elévillan: hogy nincs elég talentumom kivihetésére, s egész kedvemet elvevé. Abban hagytam s lefeküvém és az ideákat úgy elvesztém, hogy máig sem tudom, hogy vala a kérdés megfejtve. Nem ostoba hypochondria ez? Ha egészségem teljesen helyre álland, mert az éjjel ismét igen rosszúl valék (ne aggódjál rajta, nálam beteg lenni nem nagy dolog volna, ha fájdalom nélkül megeshetnék, és meghalni még kisebb) s az ideák ismét visszatérendnek, talán leírom, de nem többé drámai formában. Ó be igen nagyon gyermekes vagyok én!

16.

Pozsony, Január 7-d. 1824.

Édes Barátom!

Én neked annyival tartozom, hogy akár mint igyekezném is, meg nem hálálhatnám; baráti köszönetemet fogadd hát csak jó szivűségedért, melly irántad szeretettel dobogó kebelből ered. — Híred rémítő nekem Kisfaludynk felől! Kérlek, írj mingyárt, a mint e levél hozzád jutand, mint van jelenben? ha teljesen meggyógyúlt-e? Ha egy vélet-

len szörnyűség történnék, azt kellene hinnem, hogy a fátum trónol literaturánk felett.

Te dalok felől semmit sem tudsz, és én igen. Leveleidben egyvalahol írtad, miként jobbítád-meg a *Bécsben irottat,* de csak quid pro quo, és feledséggel mentve magad. Ez egy másik a megjobbított *Élet* czímű, mellyet én hasonlólag az utolsó dolgozás szerént nem láttam. Látod tehát, hogy én *dalokat* kivánhattam tőled, és nem *dalt* csak egyedűl. — Ha a *Csehek várát* úgy tekinted, csak mint czélodhoz vivő *eszközt,* jól, semmi ellenszavam nincs. A Theater-Zeitungba fogsz felőle írni? — Erre nevetnem kell. Miért? Talán, hogy a németeket tanítsd? Oknak ezt magad sem fogod hinni. A mi literatorainknak van szükségök a tanításra, ezt eszközöld. Bár csak azt látnám már, hogy munkáink nem külföldi nyelven és helyen itéltetnek-meg többé, midőn ok nincs rá. Irtad, hogy Kovacsóczynak fogsz recensiókat adni, miért nem teszed hát e felől is itten?

Mit jósolgatsz te előre, ha fog e, vagy nem, tetszeni munkád nekem. Hogy nem tudhatod, mutatja az, mivel most is megcsalódtál. Poémád nekem igen is, tetszik és pedig nem kevéssé. Az én lelkemmel képzelmeid olly igen megegyezők, hogy nem ismerek literaturánkban darabot, melly inkább fogott volna reám hatni. Gondolatid komolyak, miért nem nyelved is? miért nem jambusaid is mindenhol? És miért kelle a komoly lépésü jambusok közé esőleg lejtő trocheusokat keverni? Megbocsáthatlan vigyáztalanság! E darabnak olvastában inkább tűrnék egy arczul csapást mint egy magával nyájas ideát hozó szót, egy trocheus lábat, vagy hosszabbra nyujtott jambicus verset. Az *Élet* és *Phantasiát* ne vesd elém, mert ott némelly gondolatok enyelgően fordúlnakelé s a határon túl lépő verset inkább tűrik. Gondold csak magadnak, millyen lett volna ezen darab, ha az *első, második* (egész a *hatodikig*) versként érinté a fület egész végig; kiveszem azonban az olly verset, millyen a

kilenczedik, mert az illyetén, ha nem fordúl elé sokszor, disharmoniát nem csinál, hanem megtartja a többinek komolyságát. A *csók* és az *alunni* szók, hogy a többi egynehányat elhallgassam, ide nem valók, itt helyt sehol sem lelhetnek, ezt te magad is fogod látni. Különben, s már mondottam is, a darab nekem kedveltem.

Ki irhatá felőled azt a Theater-Zeitungban, én nem gondolhatom-ki, írd meg nekem, ki legyen. Nem tudom, micsoda képzelmek foglalnak-el hogy azt gondolhatod, hogy én leveleimet componálva írom. Irom, a mint gondolatim jönnek s az idő engedi. Hogy véleményed e részben helytelen, mutatják az általad kijelelt orthographiai, nem akarva tett, hibák. A nem akarva tett vétek mindenkor bocsánandó. Nekem egy darab idő óta egy bizonyos gondatlanság vált természetemmé, azon kicsinységekben, mellyeket ezelőtt nagy gonddal szoktam volt tenni; innen jön az, hogy az olly helyeken, mellyeket világ nem fog látni, az írásbeli vigyázgatásokat mikrologiáknak nézem. Az effélék helyett inkább a stylusban igyekezném én nagyobb ügyelettel elémenni, a mennyire lehetséges tőlem, mert a szép nyelvet mindenhol igen nagyon kedvelem; ne véld azonban, hogy én stylusomnak el nem ismerném csinatlan létét, de fogok igyekezni elbeszéllésemben, ha letisztázom, a lehetségig, hogy szebb nyelven legyen írva. — Te véleményemet kivánod *utánszavadról?* Az általam nem látott munkákról nem akarok s nem is tudhatok itélni, ha elolvastam volt, akkor igen; és nem is maradand egy helyed sem, mellyről gondolatimat nyiltan ki ne fognám mondani; különben pedig nem tudom, melly pontok lehettek azok, mellyekre én neked nem feleltem volna? Egy sorod sem marad-el feleletlenűl, azok közűl soha, mellyekre valamit felelni lehet.

A titok felfedőjét kivánod tudni? Gyürky Medárd az, másod évi törvény-hallgató velem. — Meddig fogadtatik-el a prænumeratio Schiller munkájira? *Lándes* könyváros azt mondá nekem, midőn *Kind* poemájinak egy

darabját nála vettem volt, (sajnálom, hogy nem Stollberget vagy mást ezen formátban kiadottak közűl), hogy a Gräczi kiadások igen tömve szoktak lenni hibákkal és a munkák elbitolva, erre felelj és aztán mingyárt prænumerálok.

Tudod, hogy a dicsérgetéseknek, mellyek felőlem vannak jelen nem létemben, nem vagyok barátjok, szememben pedig szinte utálójok; miért tulajdonítasz hát nekem oly prædicatumokat most már, millyeneket én magamnak belsőkép meggyőzőleg soha sem fogok tulajdonítandhatni. Czélod, én átláttam, a buzdítni akarás, de csalódol, mert engem egyedül belső meggyőződésem buzdít, melly eddigelé még soha sem volt dolgozásaimmal kielégítve, röviden: még soha sem tetszettem magamnak. E czélodból erednek az olly kedvezőleg tett itéleteid is felőlem, de nálam végedet el nem érheted. Ha buzdítni akarsz, igyekezzél enn meggyőződésemet olly gondolatokra vezetni mint a tieid felőlem, s akkor eléred. De ezt nem teheted.

Egy conscholárisomról nem lesz szükségtelen veled tudatni, *Karácsonyi Imre* nevezetű ezen évben egy kisded magyar grammatikát szándékozik kiadni diák nyelven. Úgy látszik nekem, az ifjúnak nagyobb látása van nyelvi dolgokban, mint Prof. Mártonnak, kinek nyomdokain megyen, de kimondhatlan makacs és el nem téríthetem hiuságait, ámbár mindenkor megengedi nekem, mert kell, okokkal megvitatott propositiómat. Ha könyve kijövend, a te kötelességed leszen recenseálni. Az ifjú jó szivű, alakja nem elidegenítő, de a nevetségesig affectált gravitása és mindenkori symmetriához s tactushoz mért mozdulata teszi, hogy őt az ember nem gyűlöli ugyan, de nem is szeretheti, csak úgy mint közönségesen szoktuk az embereket szeretni. Tudományi körben egy oldalu geographicus pedant, és pedig a szónak legszorosb értelmében. Általa annyira szeretett *Geographiát* írt is már 1822—1823. esztendőkben, és pedig a világnak mind az öt részeit valami 60 ívű munkába foglalva. Kiakará adni, de én nem olvasva

is nem javallám szándékát. Hogy mivelendi-ki magát jövendőre, az idő fogja megmutatni. Hogy én az embereket illy nem kedvezőleg szoktam characterisálni előtted, ne magyarázd roszra. Nálam ez nem rosz szívből ered és egyedül csak veled és nem mással, és senkivel sem tudatom.

A mult levelemben érintett tárgyat elkészítettem elbeszéllésként, írásommal többet teszen valamivel két ívnél, de letisztázva nincsen és nem tudom, mikor leszen. A milly nagyon szorgalmas voltam taval az leirásba, olly kimondhatlan rest vagyok most. Bár találnék valakit, ki nekem kedvem szerént leirná; ha megleszen, mingyárt leküldöm neked valamely alkalommal. Az én természetem sötét komollyá változott-el, és én soha többé olly lágy és némely részben enyelgő dalt, mint az *Esthajnal*, írni nem fogok. Elbeszéllésem is sötét komolyságú, még érzékeny helyein is; ollykor vad, s végén rémítő éjszakai festés; szóval ollyan egészen mint *lelkem*. A történetek ha jól vannak-e össze szőve benne, a te és Kisfaludy, enn kivánatom szerént *kérlelhetlen* itéletekre bizom. — Mindent megkaptam, a mit küldél, Landerernél. Köszönet neked érettek. Hív barátod

Bajza.

17.

Édes Barátom!

A *Mátrai Remeté*t nekem ne küldd, mert kidolgozására sem kedvem sem időm nem leszen. A plán, mellyet felőle előmbe tettél, valóban sokat ér, és szerénte kidolgozva megvallom, hogy remek lehet, de arra hogy én valamelly tárgyat kidolgozzak, szükséges, hogy felhevítsen, (különben nincs erő, melly rá kényszerítni tudjon). Ha fejemben volna kicsinálva, minden mellesleg valójival, talán felhevíthetne, hogy pedig belém által önthesd, lehetetlenség.

A *skeletont* én legalább jónak nézem, s nem találok benne kivetőt, ha azonban találkoznék még is, mert a dolgozás mutatja-meg legjobban, azt akkor fognám kiláthatni, ha *in succum et sangvinem meum convertere possem*. Ajánlom neked a szép tárgyat, melly úgyis nem enyém, hanem a te teremtményed. Kisfaludy nagyságára nem vet szégyent, hogy *Magányos Sir*jában egy olly tárgyat dolgozott-ki, mellyre én kicsiny, adtam alkalmat. *Alkalmat* csak, mondom és nem gondolatot; neked sem fog hasonlólag szégyenedre válni ten alkotta tárgyad kidolgozása, mellyre én csak alkalmat adtam.

A stylusnál való véleményedre, mellyel azon *gyermeki próba* írva van, ismét csak azt felelem, mit ezelőtti levelemben. Fogok, fogok igyekezni, hogy jó stylusom *legyen*, de még *nincs*, még nem vagyok benne magamnak megelégedve. Ezt kellett vala neked is mondanod.

Fáj az nekem, hogy te azt vélheted, hogy rád én haragszom; és annál inkább, mivel ok nélkül kérded ezt tőlem. Levelemet csak úgy küldöm most is, mint ennekelőtte és csak egy nappal sem késik-el. Mingyárt felelni minden leveledre felesleg volna és igen költséges neked. És (most jön eszembe) miért volt francózva a minap egy leveled? e kérdésemre felelni tartozol még. Hogy ezután a levélbeli költség köztünk felosztassék, én feltevém, hogy minden második levelemet francózva küldendem; de mivel ezüst pénz mindenkor a kezemnél nincsen, összejövetelünkkor fogom én felét a levélbeli költségnek neked vissza-adni. Ez ellen egyet sem szólj, mert ha — én megbántva vagyok. Én Jurista vagyok s értem, mi az igazság mind negative mind positive.* Vajha az nem volnék; milly gondolat nekem ez! — Olly idegen-, és hidegséget nem fogsz tenni (mert közénk nem illik,) hogy ezen szándékomat megbántódásúl vegyed.

* Értem, mennyire terjednek-ki a jusok és kötelességek (obligatio) még a legjobb barátok közt is.

A *Dramaturgiát*, *Wachtel Pétért* és *Philotast* megkaptam kezemhez, a factortól. Velem semmi különös nem történt, elmentem Landererhez és mondám a factornak, ki legyek s a csomó kezembe adatott. Az ujságokat hogy megkaptam és kapom, tudod. Leveledben olly meghatározatlanúl írtál, hogy én nem értem, ha postán küldended-e a *Haramját* és ott kellessék e nekem keresni, vagy mit?

Kisfaludy mint van? mit csinál? dolgozhatik e már, ha teljesen egészséges e?

A Szemere recensiója igen interessál, mint egyez meg velem, vágyom tudni, mert ezen jeles munka egészen van recenseálva fejemben, magamnak csak és nem publicumnak.

Hogy Kovacsóczy redactor lehete, azon ne búsulj, neked is meg fog nyílni a pálya majd akkor és ott talán, hol magad nem véled.

Sajnálom, hogy el nem küldhetem neked novellámat negligentiám miatt, mely nem engedte még eddig letisztázni. Most szüntelen Jus patriumot kell tanulnom, hogy Examenre tudhassam, mert öszveleg 27 ív nyomtatásban, s az a legszörnyűbb, melly nyom felette, hogy kis gyermekként kell memorisálni, különben lehetetlen tudni. Nem az fogja közzülünk legjobban tudni, kinek *iudiciuma*, hanem az, kinek legjobb emlékező tehetsége van. — Élj szerencsésen, Kedves barátom.

Pozsony, Január 14-d. 1824. hív barátod

Bajza.

18.

Január 18-d.

Édes Barátom!

Lélekvonásaid, mellyekkel engem magadnak festesz, szerfelett valók; azonba' bocsánatot érdemlesz érettek

nálam, mert én ámbár csak most kezdem hévvágyva ismerni tanulni az emberlelket, kinéztem, hogy szeretetből (*szeretetből*, melly hamar lángba lobbantja s tévedésbe süllyeszti az embert) erednek. Ha különben volna, nem nyernél tőlem bocsánatot érettek. Ezen képedet azonban úgy veszem mint *kánont*, melly szerént kell tetteimet tenni; s fogok igyekezni, hogy korlátjai közzül ki ne lépjek; *ha tőlem kitelhetik ez.*

Be gyermekes vagy te, hogy nekem illy ijedelmet csinálsz. Halljad csak, hogy vettem leveledet. Szerdán estve, a mint a prælectióról kijövék, asztalomhoz ültem, hogy románomnak elkezdett tisztázatát tovább folytassam, (de ez nem tisztázat többé, — csak akart lenni, — mert egy második általdolgozásba degenerált) s írtam egy jó ideig. Egyszerre koczognak ajtómon, s a Pedellus hozza leveledet. Sebesen felnyitám, s olvasom a három első szót s mintha a villám csapott volna belém. Hidd-el, soha én így megijedve nem voltam, még akkor sem, midőn oda haza létemkor azt kiálták fülembe az ablakon, hogy a ház felettem ég. Még egyszer eléveszem a levelet, s midőn e szókat olvasom «az ágyban» — hidd-el, hogy nem sajnáltalak volna arczulvágni a tréfáért. Midőn lecsendesedtem, képzelém hősemet (?), ki első dolgozásom szerént illy scenába vala helyezve, millyen most az enyém volt. — Idvezeld a tőlem kedvelt *meggyógyultat*, s mondd, hogy ne nehezteljen rám, mivel levelet azolta nem írtam; mert elvagyok foglalva, néha alig vehetek időt, hogy neked irhassak. Jelenben is vannak levelek nálam, mellyek régolta feleletre várnak.

Úgy! Most jön eszembe kérdeni: micsoda melykép volt az, mellyet minapában egy leveledben küldöttél plajbásszal utánozva?

Utolsó poemádra én ismét csak azt mondom, mit elébbi levelemben. És hogy a «csókolni» szó helyén van, szeretném magamnak általad megmutattatni. Én physicai okból gondolom az ellenkezőt, mert a lelket komolyságából, mellybe mingyárt az első vers volna, némi-nemükép

kiemeli; és én úgy érzettem, hogy ezen kiemelés a léleknek nem mindenkép jól esik. Hogy szerencsés darab e poemád, már mult levelemben mondám s azt itt megintleni (ismétleni inkább) nem szükség; csak ezt akarom egyedűl mondani, melly — úgy vélem legalább — hogy mindnyájunkra illik, hogy még az nem szerencsés iró egészen, kinek *szép, magas, mély* gondolatok villámként tudnak támadni elméjében, hanem az, ki ezen gondolatokat *szépen, magasan* (exaltáltan), *mélyen* tudja kifejezni.

Románomat, nem tudom, mikor küldhetem-el, mert még mostig sincsen letisztázva és másodszor egészen által dolgozva. És hogy gondolhatsz ollyat, hogy három ívet póstán küldjek neked. Majd ha le leszen írva, keresendek alkalmat, ha találni tudnék. Itten ugyan most ismét vásár fog lenni, de ezen szegény vásárra egy pesti sem szokott jönni.

Schwaigernél nincs szerencse. Voltam nála. Azt mondá, hogy minek vállaljon magyar könyveket, midőn senki sem veszi. Később hallottam egy conscholarisomtól, hogy kérelemmel felvállalta volna, de én kérni nem szeretek s különben is már másodszor hozzá menni nem akarok. Ha azonban valaki más által kicsinálhatom, hogy vállalni fog egynehány példányt, azonnal megírom neked. Gondolnám, hogy vagy tíz példány elkelne az itteni diákok közt, ha küldhetsz, küldj fel. És ha voltak s vannak még ollyan jelentéseid, ollyan francziás- s ángolosak, mellyeket az utczákon ragasztottál-ki, küldj belőlük, jó lesz általok a könyv ismeretét terjeszteni, legalább a diákok közt. Landesnél nem voltam, mert ez magyar könyveket nem tart boltjában.

Január 20-d. 1823.

Lelkemnek legdrágábbja! Minden tetteden irántam való nemes szeretetednek bélyege ragyoglik előmbe, s hason mértékkel viszonzhatni azt én gyönge vagyok; égi vigasztalásként érzem mindazáltal, hogy viszonszeretetemmel,

bár nem hasonlik az a tiédhez, megelégszel; érzem az őszinte czélt, melly szerént a világnak is kivántad megmutatni, hogy szived érzelme lepletlen s tisztán hajlik felém; mert ezt nekem megbizonyítni szükségtelen fogott volna lenni, ki lelkedet nem most tanúlom először ismerni s tisztelni. Ezért forró hála és szivem legyen a viszonáldozat; csekélységek ugyan, de a hijány betöltésére gyanítsd, kérlek, honnan eredjenek, s így az életboldogság hajnala nekem felderülend. Minek mondod, hogy nélkülem végbe nem vitted volna munkádat, én semmit nem tettem körülte, vagy ha igen még is, haszna csak annyi volt mint egyetlen egy kőnek a coloss felállítására.

Te édes barátom, tőlem itéletet kérni szoktál munkáid felől, s mondod s mondád leveleidben, hogy javallásom neked örömet, rosszallásom kedvetlenséget okoz, s inkább mintha ezt más tenné. Ezen kinyilatkoztatás engemet, hogy kedvetlenséget neked ne okozzak, oda vezethetne, hogy mindenkor javallva itéljek míveidről. De nálam másként van. Valahányszor ítélni kell munkádról, akkor soha sem vagy nekem barátom, hanem idegen, olly idegen mint akármelly magahitten kérkedő iró, például *Farkas udvari poeta!!* Illy szempontból tekintve mostani munkádat, mondom: hogy veled most telljesen meg vagyok elégedve; utánszód előttem sokat nyom s nem hiába. Vajha azon sok jóknak, mellyek e tárgyra mondva valának már s itten általad a még nem mondottak ismét érintetnek, szembetünőleg vehetnők észre sikerét valahára. Örvendtem hogy mindenhol generaliter beszélsz és személyes vagdalásra el nem tévedél. Komolyan, mint a férjfiú szokott szólni, midőn az ügy közönséges, vannak előadva mondottaid. Kivántad, hogy mindjárt írjak, mihelyt a könyv kezemhez jutand s ím! Majd a több irottaidra más levelemben. Ölellek.

19.

Édes Barátom!

Könyved nem azon nap érkezett hozzám, mellyen te kiszámláltad, hanem csak kedden estve, (20-d.) és én mingyárt feleltem is leveledre. A 21-d és 24-d. újságot tegnap kaptam egyszerre. Miért? nem tudom kitalálni. Ez az ok, hogy ezelőtti levelem és ez is így elkéstenek.

A mit én írtam *Haramjái*dról, nem elégszel-meg vele? Nem is akartam én, hogy megelégedjél. Rövid időn fogok neked egy egész levelet felőle írni. Most nincs időm elolvasni egészen, mert Szlemenics mint valamelly mázsányi terhhel, úgy nyom Jus patriumával. Milly vigyázatlan vagy te! Nézd meg ajánlásod második lapján az első és második sort; *hijázni* (a megjobbitott *hibázni*) nem regálhat a nyelv szembetűnő convulsiója nélkül *dativust*, hanem *ablativust* és nálad még is így áll. Én azt vélem, hogy a Syntaxisnak semmit sem lehet mást principiumául tenni, egyedül a *szokást*. Ha nincs igazam, czáfolj-meg s én kezet fogok veled. *Hőte* szóddal iszonyú antipathiám van különben is, és itt annál inkább, mivel nem jól és nem helyén áll. Ha időm volna, most sorban mennék végig egész könyveden, de ezt majd nem sokára. Ne haragudjál rám, hogy ezt nem teszem most, mert az is okom, mivel erzählungomat tisztázom és nehogy Schiller hatalmas ideáji elvegyék kedvemet magam gyenge munkáját tovább folytatni.

Ányost ha kiadnád, elfogna-e kelni? nem tudok felőle szólni, mert nem tudom mint kedveltetik a publicum által, azt te magad nálamnál jobban tudhatod. A *Tövisek és Virágok*ról nincs időm írni s különben is micsoda interesszet találnál az én silány itélgetéseimben? Nem akarok ollyanba kapni, amihez nem tudok, ha bár csak köztünk történjék is ez. — Én nem tudom már, mit írtam Kará-

csonyiról, de nem beszéltem le őt, buzdítám, hogy még egyszer dolgozza által geographiáját. Hozzám hozta a közel 80 ívből álló munkát és itéletemet kéri felőle és hogy szeretné kiadni. Egynehány ívet elolvastam. Bár csak én ízlést, logicai gondolkodás és mély itélet módját nyomhatnék az ifjúba, mert ez — látom, hogy szükébe van nála. Azonban e tárgyban nyelvünkön nem tudok olly munkát, mellyből annyit lehetne tanúlni mint ebből bővsége miatt. Kiterjeszkedik a geographián kívül Statisticai és Ethnographiai tárgyakra is. Több jeles irók, leginkább németek munkájikból (amint maga mondja) van öszve szedve, a hol saját itélete van beszőve, azon helyet én mingyárt kiismerem az olvasás közben, mert gyengébb a többinél.

Ha valaki, tehát én vagyok az, ki örvendek, hogy munkádról olly javallva itélnek. Én nem hiszem hogy Döbrentei valamit fogna «indulatokkal chamaeleonkodva»* machinálni ellened. Honnan eredhet gyanúd? Ő magát irásaiban mindenhol férjfiunak festi.

Tudom én azt, hogy illetlen volna nekem könyvedet ajánlani a vevőknek. De ezt én egy ismerős conscholarisom által akarom tenni, a ki azt fogja mondani, hogy Pestről küldötték neki a példányokat, ha kérdene valaki felőlök. Csak te küldj vagy tizet, én reménylem, hogy elkélnek. Minek ajándékozgatsz-el annyi példányokat haszontalanúl? bátyámnak ne vigy, ez hijábavalóság lenne. Ő nekem régen nem írt levelet, s hogy én írjak, arra idő kellene, mely nincs. Nem tudom, ha kapott e már Jurateriát?

Hogy elbeszélléseket akarsz kiadni jó, én kivánnám, hogy tehetnéd, de nem reménylem, hogy időd engedné. Tanácslom azonban, hogy egymás után ne írd őket, mert kevésbé lesznek jól kidolgozva; és ne írd stans pede in uno, mert a hirtelenség vagy hamarság vagy könnyüség akár minek nevezzem, gondatlanságot szül. De ne véld,

* Szavával élek.

hogy olly lassuságot értsek, millyennel én szoktam egy poemát írni, mert az nálad nem mehet, én nálam a talentumnak és gondolatoknak szegénységét s a gyakorlatlanságot árulja-el minden nyomon.

Kérlek, édes Fercsim, ne haragudjál rám, hogy elbeszéllésemmel így késem, én nem tudom, mikor fogom elküldhetni, mert még csak most kezdtem bele a tisztázatba s egyszersmind stylisálásába. Ez az átkozott Jus patrium (piaculum volna ezt mondani embereink közt) annyira gyötör, hogy semmihez sincs valódi kedvem. Legalább ollyan nincs mint ennek elötti években volt.

Vasárnap Ball-ban voltam, s eléggé jól mulattam. Sok gyönyörű Leánykákat láttam s beszéllék vélek, amennyire tudtam, kivált eggyel, a ki ezen házban lakik felül, hol én; valami 14 évü lelkes és szép teremtmény, méltó volna, hogy halálba megszeressem, de az én szívem hidegen és zártan maradt.

Kovacsóczy ha kifogja e adni folyó irását? És te min dolgozol, barátom? Grammaticád, Lexikonod készül-e? Élj szerencsésen, édes barátom, ajánlom magamat általam tapasztalt szíves barátságodba. Hív barátod

Bajza.

20.

Édes Barátom!

Sajnálatra méltó lett volna Kulcsár, ha most egyszer és először leve általa illy kábaság téve, de már többször botlott így meg oktalanúl és lehetetlen őtet boszankodás nélkül nézni az értőnek. Mire ezen haszontalan erőlködés többé? — a neologia özöne túl törte a non plus ultra sarampójit, s képes e valaki többé gátolhatni, hogy az egész hazát el ne borítsa? — Az olly fej mint a Kulcsáré, ezt jól láthatná, és mivel közönségesen használni (amint ők vélekednek) nem lehet, legalább személy szerént ne ártana.

Ugyan szeretném tőlök megtudni, mi a czéljok erőködésökkel most már 1824-dik évbe? — Szörnyen bosszankodom az illy vak esztelenségeken, millyeneket már egy idő ólta többen, de leginkább Kulcsár, elkövetnek; miért nem vagyok én gondoktól üres, hogy egy satyrát csikarnék-ki elmémből, bár mibe kerülne is, ezen nyomorúlt embercséknek oktalanságokat fejökhöz csapni. Somogyi akkor mondolatozott, midőn még reméllnie lehete a mételyt (?) meggátolhatni, és nem annyira *telteért*, mint *vastag telteért* érdemelheté méltán a közmegvetést; de ezen mostani, orroknál tovább nem látó mondolat successorai mire kajdásznak haszontalanúl? — Ha Satyrai elmém volna, tizenkét őr-granadieros sem tudna meg tartóztatni, hogy satyrát ne írnék.

Kisfaludy mit mond erre, Helmeczy? — Téged az írástól ez nem fog elrettenteni, én olly változhatlan s erősnek nézlek. Én legalább ezután a legvakmerőbben fogok újítani csak azért is, mivel bennünket, a neologia követőjit, boszszantanak, és mind addig fogok, mig azt nem látom, hogy az ők, és nem a mi erőlködésünk győzött. Ne hidd, hogy könyved elkelhetésének sokat ártott. Nem ártott sokat. Az ifjuságnak legnagyobb része velünk tart akár író, akár olvasó legyen is csak. Posonyban a vármegye dolgaiban mind neologisálnak, ezt hallottam én magam, szájból a gyűlésen és olvastam. Minapában az Evangelicusok Lyceumában egy meghalt Professornak parentatio tartatott az ifjuság által és én csak elbámultam az új nyelven, mellyet mingyárt kitaláltam, hogy az Aurora- s Hébéből van tanulva. Ezek az egynehány öreg urak, kik az idő szellemével előmenni restellenek, nem sokára lassanként kidőlnek, és akkor triumph.

Te talán haragszol rám? Miért? Én nem tudom, mit vétettem. Két ujságban nem kaptam leveledet. Milly aggodályt csinál ez nekem. Tán beteg vagy?

Miért nem küldesz *Haramjái*dból? én már írtam, hogy itt elkelnek.

A mi a H. Mulatságokban van, arra egy igen jót nevettem: Összehasonlítás, de *similitudo hic nimium claudicat.* Mit hasonlít itt össze a szegény nyelv-ügyész? A Stylust? hiszen ez nem is összehasonlítni való itt. S ha volna is, tehát mellyik szebb? Az irigységnek is meg kell vallania, hogy a *tiéd.* Kár, hogy az Orthologiának még is jobb ügyvéde nincs Kulcsárnál. Mert ő sajnálatra méltó szegény e fachban. — Szeretném a magyar Grillparzert olvasni olly bohótól, aki azt véli, hogy lehet egy Branyicskai B. Jósika Jánosnak határt szabni a nyelvben, s lehet magát nyelvtribunáljának tenni. Iszonyú, hogy így megbotolhatnak az emberek!

Ne tégy magadnak nyugtalanságot ezekből; tudjad, hogy olly iró mint Kulcsár recensensed nem lehet. Ha egy értő javallva itél felőled, többet nyom mint ezer illy nyomorult rosszalgatása. Továbbad élj szerencsésen, és nekem írj mindenekről. Barátod

Posony, Február 5-d. 1824.

Bajza.

21.

Február 11-d.

Kedves Barátom!

A te neheztelésed helytelen leveleim miatt. Én csak úgy, és olly időben irom leveleimet most is mint új év előtt; sőt nem — — mert akkor két hétben egyszer, most minden héten kapod azt. Hogy minden leveledre feleljek mingyárt, az lehetetlen; mivel az igen sok időt ragadna-el. Én két leveledre szoktam egyszer felelni, ha nem elég-e ez? — És aztán minek beszéllsz úgy: «ezt megérdemlem»? Ezt én jól tudom. Való az, hogy te akkor tőlem tíz levelet érdemelsz, mikor én tőled egyet. Prætensiód igazságos, de ki nem telhetik tőlem néki megfelelni. Ez a levelekről tett szóváltásra.

Ugyan tudtál te kivel nevetni az én Ballban volt lételem felett. A bátyámmal! és ő tudott nevetni? — Hiszen ő tán életébe sem volt Ballban, vagy ha igen, bizonyos vagyok benne, hogy ott leánnyal nem beszéllt. Nem, a világért sem. Én őt ismerem. Ő flegmaticusabb, seriozusabb, minthogy olly gyermekséget kövessen-el: Leánnyal beszéllni. Ez tőle sok volna. És *te*, mivel olly hatalmas vagy nevetni, hányszor voltál Ballban? Reménylem, hogy könnyen megszámítathatnék. Csekélység ez, de minek beszélltél erről is bátyámmal, én csak veled akartam tudatni. Én álarczczal (maszkirt) voltam benn, spanyol öltözetben, és igen jól mulattam magam; mindenféle emberekkel beszélltem a nélkül, hogy megismerhettek volna. És a leánykákat mint lehessen vexálni, így, nem hinnéd. Professoraimnak is kellett vélem beszéllni, és Szlemenics azt vélé, hogy engem megismert, mert azt mondá beszéd közben: *ego nosco, quis sit, attendat sibi;* én egy jót nevettem rá, mert az lehetlen lett volna. Hogy tudjad: még *tótul* is beszélltem. A lányka nevét, kit te kedvesemnek akarsz tenni, nem tudom, de nem is interessál. Nagyon elhibáztad, midőn azt véléd, hogy én megszerettem, — távol sem. A lányka lelkes teremtmény, szép, jó, beszédje ártatlan s jele, hogy szíve is, de nékem gondolatom sincs, annyival inkább érzelmem, iránta való szerelemről. Én hideg vagyok most arra, s ezért nem haragszom magamra mint máskor szoktam volt. Jelenben ez természetem, és jó idő olta.

Ányos kijövetelét ha óhajtanám e? Az iróért és publicumért igen, hogy neve tiszteletben maradjon s munkája kézben forogjon tovább is: magamra nézve mindegy, akár kijön akár nem. Én olvasásában nem találok többé kedvet. Ő neki sok talentuma volt, de nem hágott oda, hová hágnia talentumával lehetett volna már abban az időben is. Virágot úgy nézem, kinek kevésb talentum adatott mint neki, és még is messzebbre haladott ezen kevés talenttel, mint ő fogott volna, ha tovább élhete. Ányos, hogy ne-

vezetes költő maradjon még literaturánk boldogabb korában is, nem sokkal lett volna nagyobb mint most. Zrinyinek alig olvastam hatod részét, de úgy nézem, hogy hasonlíthatlanúl több szellem hevíté a maga korában mint Ányost ismét a maga már boldogabb korában.

Ellenkezőidnek ha felelni fogsz, barátom, arra kérlek, ne a személyt, hanem az ügyet nézd, és csendes vérrel szólj, mint a férfiú szokott, olly móddal mint utánszód van. Rössler hogy tudott munkádról írni, hiszen ő nem tud magyarúl. És ha meggyőződése szerint itélt, minek gondol ő avval, akár mit mondjanak mások, Kulcsár vagy a Tudományos Gyűjtemény? Ez gyengeség. Természetes, hogy Helmeczy aláhuzgálta soraid, mert csak egyet mutass, kinek minden részről tetszenél; azonban nála még az is van, hogy igen szeret más munkáján változtatni; én e részben ismerem őt az Auróra darabjaiban tett egynehány correctiójiról. «Megcsodálkozni» ezt a köznyelvben így mondják, én egész életemben így hallám; és Helmeczy nem tagadhatja ezt meg nekem. Kérdd-meg okát, miért nem vala jó ezt itt így mondani. Ha ő jobbat tud, köszönetet érdemel. Mondják így is: «megcsudálni valamit»; mindkettő egyformán forog nyelven.

Mihelytt azt mondod, hogy Biographiát írsz, kitalálnám, ha nem mondanád is, hogy kiét. Te erős Révaista! Jó, jó, semmim sincs ellene; csak hogy én őszintén megvallom kétkedésemet felőle, ha olly jó lessz e, és lehet e azon biographia, melyet te Révairól fogsz irni, mint azok, mellyeket a vele közelbről ismeretesek irhatnának. Biographiának jó lehet, de való emberről (mint te kényszerítve vagy) lehet; de valódi itélet, valódi festés lehet e ez, azt kétlem. Döbrenteiről szólottál itéletem ellen egy valahol leveledben, vedd őt erre például, ha lehessen e munkából jól itélni.

Milly névre akarjátok keresztelni a folyóirást? Mythologiai, vagy keresztyéni névre? én nem tudok erre mit mondani. Én most nem fogok bele adni semmit. Erzäh-

lungom nagy helyet foglalna-el, és az nem is érdemli-meg, hogy nyomtatásra jőjjön. De én már csak letisztázom a te számodra, bár mi nagyon restellem is. 17-d. vagy 18-dikban bizonyosan megkapod. Én nem gondolok vele, hogy semmit sem ér, mert csak azért irtam, mivel kedvem volt írni, nagyon kevés munkába került. És e próba által láthatom, melly keveset reméljek jövendőre e fachban magamtól. Ha examenemet elvégzem, egy kis románt írok levelekben, aztán próbálni fogok meséket írni, epigrammákat is (én???) de nem ollyan *báj kecses rétviolás, nectár-, ambra-, ambroziás*, etc. etc. epigrammákat; nem nevetsz erre egy jót? — — De ez csak mind próbaként, hogy lássam: quid ferre recusent, quid valeant humerit.

A pedellus itt távol lakik az iskoláktól, és ő soha sem is szokott az iskolába jőni, levelekért is magok mennek a diákok hozzá, haszontalanság volna a *Haramják*ból adni neki eladásra. Csak küldjed már példányaidat, majd igyekszeni fogok. — — Gazdám magyar, de csak ő az egész háznál. Czéhmestere a Pozsonyi szabó közönségnek. Beszéllni ha tudok e már németül? Valahogy, igen. De nagyon rendetlen exceptiós nyelv ez! s az teszi, hogy a grammaticában még csak a conjugatiókig mentem. Gyakorlásul a *Dramaturgiát* fordítom, már egy ív le van belőle. Minapában egy franczia grammatica akadt kezembe s kevés híja volt, hogy nem kezdtem hozzá, midőn declinátiójiban olly könnyűséget vők észre. De a gondolat, hogy az az átkozott német nekem szükségesb, abban hagyatá velem. Rá szánom szorgalmam s ha még ez évben nem tanulhatok-meg németül, én soha többé nem fogom tanulni.

Erzählungod kész. Az Emilia névben öszvetalálkoztunk, nálam is e név van. De ez semmi. Mikor fogod nekem felküldeni?

Schillerre nem prænumeráltam, s tán nem is fogok. Ma megszámláltam cassámat, és mondom neked, hogy nem sok van benne, azért nem akarom magam pénz nélkül

hagyni, ne hogy az atyám késsék küldeni és nélküle legyek. Hiszen lehet aztán venni, ha már kijött.

A Kurirhoz ragasztva láttam egy *Kedveskedő* czímü papirost, octáv formában, hasonlólag a Kulcsár Mulatságához; nem tudom, ha ez e, mit ők ezen jelentésben említenek. Akár mi legyen, én örvendek neki s plánumának. Nem tudom, ha magok fogják írni a Redactorok vagy mások munkáji is felvétetnek.

Az én leveleimnek hézagjait az ajánlás tölti-be, mondod, a tiednek pedig a sok notabene, s azt véled, hogy engemet azokkal megcsalsz. De várj, majd meg lakolsz még te általam. *Ez a Satyrának eleje* tőled. Thewrewk. Élj szerencsésen, barátom! ajánlom mag .... a többit úgy is tudod.

Ez a levél nem legjobban van interpungálva, úgy gondolom, de én bizony nem olvasom már többször által.

22.

Schedelnek szíves idvezletét Bajza.

Febr. 16-d.

Engedj meg barátom, kénytelen vagyok visszavonni szómat. Elbeszéllésemet már nem küldhetem 18-d. Okát halljad: Examenünk, úgy volt először határozva, hogy martius 18-d. leszen a Politiából, és 26-d. a Jus patriumból. De valamelly szélkórság szállotta-meg Politiæ Professorunkat (mert úgy is mindég az bántja), hogy másként rendelteték el. Tudni illik mart. 4-d. lesz examen a Jus Patriumból és a Politiából valami 12 nappal utána. S képzeld magadnak most, nekem az egész Jus Pat.-mot (melly 27. nyomtatott ív) márczius negyedikéig kell megtanulni. Ezen nehézséget a megtanulásban annál inkább fognád látni, ha tudnád, milly gyermeki módon lehet a Jus Patrium tudásához jutni; mert az egészt, mint a *Vocalem*

breviantot, szóról szóra kell megtanulni. Azért én most Elbeszéllésemet félre teszem (egy ív van belőle letisztázva és még kettő *hijázik* (! kedves szód) examen utáni időkre. Tudom, ez nem fog neki ártani, mert azonban szélyt röpülöngnek a mostani ideák, s újak és jobbak fognak fejemben teremni. Mostani állapotja szerént nem fogna méltóvá lenni nyomtatásra, mert hidd-el nekem, hogy nyomorult, azért nem is vala kedvem tisztázni. Ha most időm volna írni, csak egy hétig, olly öt vagy hat ívből álló elbeszéllést faragnék belőle, hogy talán szégyent nem csinálna, mert fejem tele van vele ujdonnan.

Ma kaptam Haramjáidat, kötve 16 és kötetlen 6 példányt. Hatot mingyárt elvitt azon Conscholarisom, kire eladását bíztam, hogy nála legyenek. A mint könyvedet látta, azt mondá, hogy három nevet írni igen németes módi. Én egyet sem szóltam erre, mert valóban igaza van és ezt én is mondottam neked. Csekélység ugyan illyenen felakadni az olvasónak, de azt már tudod, hogy minden szemet szúr magyarjainknál, a mi új és németes. Én nem is látom okát, miért szereted te neved triplázni. Én mindenha megelégszem eggyel.

Nyolczadikán írott leveled 14-d. juta csak kezemhez, s im felelek, a mire benne felelni lehet. Szükségtelen vala mondanod, hogy igyekezzem az ifjak közt, kikkel ismerős vagyok, neked barátokat szerezni, mert én akarnám, hogy az egész világ barátoddá lenne. — Én azt gondolom, és nem ok nélkül, hogy te Ányos kiadásával magadra egynehánynak gyűlöletét fogod venni és ha senkiét sem is, legalább Bacsányiét, ki elsőségi just tart ezen kiadáshoz. A Variansokkal pedig nevetségessé teszed magad *materiálisabb* embereink elött; melly alatt nem egyedűl csak olvasókat, hanem irókat is értek, és pedig ezeknek nagyobb részét. Mert ők nem fogják azt érezni, miért szebb a *vidék* szó, mint a *vármegye* ez vagy amaz helyen; és te ezt megfogod e neki magyarázhatni? Kazinczy Báróczy munkájin nem hiszem hogy tett volna változta-

tást, és még is, (olvasd-meg Bacsányinak «a magyar tudósokhoz» írt pátensét) e tettnek gyanujába hozatik, hogy a derék munkát elbitolá. Igy jársz te is. Kivánom azonban, hogy be ne teljenek jóslásaim.

Február 18-d.

Az *Őss-anyát* láttam egy ismerősömnél s lapjainak egynehányát átolvasám. Azt kell hinnem, hogy Kulcsár hagymázban volt, midőn Haramjáiddal összehasonlitá. Midőn az ujságot kaptam a minap, valóban igen boszankodtam, de kábaság bosszankodni, hiszen, természetes az, hogy a vak megbotoljék. Inkább sajnálom a fatum keménységét, mely ezen öreg tudósunk felett uralkodik, hogy őt vaknak hagyja, midőn látnia engedhetné. Hát nem botránkozás e illy fordítás. Én kérdem, ki öszve nem hasonlítám az originállal. *Notabene* ez példányul van nyujtva a magyar publicumnak, azon oknál fogva, hogy lássa, hogy ujítás nélkül is lehet fordítani, és pedig a németnek újabb időszaki munkájit is. Ha valaha literaturánkban egy valaki érdemle kemény kritikát mívéről, Horvát valóban az, ki érdemli, de nem neked kellene őt recenseálni, mert ez szemet szúr, és szerénytelen dolog fog lenni. Ily vakmerő érdemli, hogy kérlelhetlenűl és keserűen itéltessék felőle. — És aztán mondd-meg nekem, kérlek, mi nemű versek azok? Én nem tudom kitalálni. Eddig azt véltem, hogy csak ott lehet érthetetlen valamelly mív előttem (a nyelvet tekintve), hol általam nem értett új szókkal van írva s ím Horvát megmutatja nekem, hogy orthologice is lehet érthetetlenül írni. Mert én egynehány constructiókat láttam, hol ki nem halászhatám az értelmet.

Mit hallgatsz te Trattnerra, akár mit mondjon ő? Annyit ért hozzá mint egy ács az astronomiához. Te meggyőződésed szerént dolgoztál s kötelességednek eleget tevél hatóságodig. Hagyd beszélljenek a hozzá nem értők, az ő szavok semmit sem nyom. Gyöngeség tőled a hiú beszé-

dekre hallgatni. Munkád, mondod, hogy kél, mit kell tehát másról gondolkodnod. Te inghatlanúl lépj elébb a pályán, mellyet választál vagy választani fogsz, csak hogy könyved keljen, a többire ne ügyelj, s meglátod, ki fog győzni ők e, vagy te. Dolgozd, a mikre plánjaid vannak s hagyd a többit vakságának tengerébe merengeni.

Haramjáid most olvasom, midőn tanulásomtól egykét perczet lophatok. Legközelebbi levelemben fogok róla írni, de csak a hol *nekem nem tetszel,* mert hol tetszel, az számtalan helyen van, s arról szólni nem győznék. — Én nem tudom, mellyik leveledre nem feleltem volna, én mindenre szoktam felelni, a mire csak lehet valamit. — Kosztom és kvártélyom csak 100 frtig van kifizetve, s tehát nem jól gazdálkodtam. — Élj szerencsésen. Barátod

Bajza.

23.

Február 25-d.

Édes Barátom!

Való-e az, a mit te Thewrewkről írsz? — Hát ha csak ollyanok beszéllik ezt, kik minekelőtte szólnának, nem szokták nyelvöket szivökbe mártani? — Nem örömest hiszek illyent Thewrewkről, és akarnám hogy ne volna igaz; mert ha csakugyan az, Thewrewköt igen elidegenítőleg festi nekem. A bosszúvágy még az alnép közt is, ki magát ki nem mivelheté, undok; s annál inkább az lenne Thewrewknél. — Kisf. — Máyyal s Bereczkyvel való relátiójit meg mind jó oldalról is tudom magamnak magyarázni, de a mit veled teszen, nem. Ez igen nagy alacsonyság, ha igaz.

Elbeszéllésed Szombaton kaptam meg. Már által-olvasám. Ezen darabod igen sokat reménltet velem tőled e fachban. Én azt hiszem, hogy illy úton tett első próbád sok szerencsével vivéd-ki. Nekem meglepő volt illy módon írt elbeszéllésed, mivel én egy tragikait gondoltam tőled, mert én most mindég tragœdiákkal phantazirozok. Récseid

mellékszemély; én azt vélem, nincs úgy beszőve, hogy ki ne lehetne venni az egésznek nevezetes convulsiója nélkül; de könnyű munkával, szükségessé, kihagyhatlanná tétethetik. Jegyzéseimet fogom tenni, mert egynehány helyeket láttam, hol némelly szók nem helyökön állnak. Illyen például: «a pap övet s kardot feloldani (solvere)». Mit tenne ez? S több efféle. Stylusod jó, de nem mindenhol. Nekem nem mindenhol tetszik. Vannak helyek, hol szebb s jobb is lehetne. Kisfaludynak fogod adni vagy —? A jószágok hazánkban nem csak fi-, hanem leány magzatra is szállnak, s így-e vagy amúgy szálljanak, e kérdést a donationalis levelek szokták előre meghatározni. Jus patriumot kellene tanulnod, hogy ezt tudjad; (nem privilegizált *emberölést!*) mint én tanúlom. De hidd-el, hogy sokba, szörnyű sokba is kerül nekem a Jus pat.-nak tanulása. — Igazad van, hogy Ányos legnagyobb elegiacusunk, de a legkisebb is egyszersmind. Tudod mért? — Mert csak egyetlen elegiacus literaturánkban; s épen azért, mivel *nálunk* legnagyobb a többi kicsinyek közt (ha volnának!), nem következik, hogy még is mindenkép *nagy* legyen. NB. Én csak azon munkájiról szólottam s szólok, mellyek nyomtatva, s általam olvasva vannak, nem azokról is, mellyekre te appellálsz, hogy Esztergári bátyjánál vannak.

Fáyt kellett vala említened először a mesékben s aztán Szentmiklóssyt. Fáynál senki sem áll elébb nálunk a mesékben; olvasd csak, meglátod. Engemet Politiæ professorunk teve rá figyelmessé, mert ő gyakran explicatiója közt el-elmond egykét darabot belőle. Én már kerestem is, de a Pozsonyi könyvárusoknál elfogyott, (úgy mondják ők), és már nem lehet kapni. — Nem vala szükség magyaráznod a *megcsudálkozni* szót, sem azt ha az *o* vagy *ú* kritizáltatik e, én ezeket jól tudtam; most is csak azt mondom, amit a mult levelemben, hogy ez így mondatik a köznyelvben; ha Helmeczynek nem tetszik, nem tehetek róla: hajítsa ki hát parasztjaink szájokból, hogy ne

mondják többé. A jobbat ők majd akkor velem együtt meg fogják köszönni.

Hagyd végezzem csak el exameneimet, majd megmutatom én neked, ha nem fogom-e elvégzeni* elbeszéllésemet. Plánját nem közlöm, s te annak fogod tudni okát, miért nem? — És aztán, én meg akarlak vele lepni, midőn nem tudva még belőle semmit, kidolgozva olvasandod majd. — Trattner Dictátor? — Ugyan szegény Dictátort ismersz te nyelvünkben. Én senkit sem ismerek annak, s ha az Ország-gyűlés lenne Dictátor nyelvünkben, még tán akkor is nyakas fognék lenni ellene. Engem e dologban senki meg nem rezzent. Tudom Trattner dictatorságát hogy érted; de ha száz munkám volna is készen, készebb volnék ki nem adni, mint Dictátoromnak ismerni valakit. Illy megátalkodott republicánus vagyok én. Menj, menj, téged megrezzentettek a haszontalan fecsegések! Nem úgy van e? — Mit hallgatsz rájok. Beszélljenek, a mint tetszik; hiszen tudod, minél üresb a hordó, annál inkább kong.

Ezeket 15-diki leveledre és 22-diki *czéduládra* (e sem magyar szó, ugyan mondd-meg hogy lehet hát így valaki purista?)

Február 27-dikén.

Haramjáid elolvasám. Nekem *végtelenül* tetszik mind azok mellett is, mellyeket benne nem szeretek. Schillert én nem ismerem, mert nem olvasám, de látom, hogy e mivet egy nem mindennapi szellem örvényezi keresztül s gyanítom, hogy Schiller szelleme nincs elvesztve benne. Egy mindenható entheosz van rejtezve itt, melly kénye szerént elragad, olvaszt, ráz és egy magasb sorsszövődést imádólag gyaníttatva mutat, egyvalamelly homályos világ-

* És aztán, hiszen el van már az végezve; egész az utolsó constructiójig készen van, csak hogy én el akarom másként változtatni, mert így semmit sem ér.

ban. — Az *Előszó igen igen* darabosan van fordítva s én ezt neked mondtam sokszor még minekelőtte leírtuk volna. Az olvasó elveszti reményét az első lapján, hogy könyvedet végig érthesse. E helyen legalább nem kellett volna olly szorosan ragaszkodnod az originálhoz, hogy szóról szóra, sorról sorra általtegyed. Minek erőlködünk ott rövidek lenni, hol azok semmikép sem lehetünk? — A munkának folytában vannak egynehány szólásformák (talán germanismusok), mellyek oly szembetünőleg kisírnak a többiek közzül, hogy nagyon; és mindenkor honi ruházatba burkolt, idegen országi alakokhoz hasonlítnak, kik bármint igyekszel őket honnosítani, vissza-sóhajtva vágynak szülőföldeikre. Például erre egyet: az *Ajánlásban* «melly majdan megrendítsen, majdan ismét elolvaszszon» *megrendít* s *elolvaszt* helyett. És ez sok helyen kerül-elő. Ismét: «Ah! még is eltörte volna ez szívemet!» Ismét (lap 206) «Ne görgesd így szemeidet.» és tb. Néhol ujítasz szükségtelenül, mint: l. 94. *szálljak volt,* l. 166 *jutand volt,* mellyeket így írunk és mondunk: *szálljak vala, jutand vala.* Szokatlan erőlködés az is, melly 64. és 65. lapodon áll: «ne fogja tenni»; én, ellen nem állván a benne lévő hiatus is, így tettem volna: *ne teendje.* Roszszúl hagytad-ki sok helyen az *az- ez*-t, *nak- nek*-et; erre példát nem is jegyzettem ki magamnak, mert több helyen láttam. Egy hellyt emlékezem, hogy illy forma van valahol, mintha ezt mondanám: Jánosnak és Károly atyja. Ellenben az *az-ez* olly helyre van téve néhol, hol nem kellene neki állni; például: a Moor Károly atyját (l. 71) ismét: én és a Bűgel; ezek így tótosak. A magyarúl tanúlni kezdő tót beszéll így. Illyeneknek legrútabbika még a l. 181. ez: Csak a János itt volna.

De sorban megyek azon lapjaidon, mellyek megbotránkoztatták némely helyeikkel szememet: l. 26. «Tehát ennél marad?» ha előbb második személyben, miért szól most harmadikban Ferencz atyjához? Vagy talán ezen helynek ez értelme: tehát ennél marad meghatározásunk?

ha így, akkor engedj meg a rosszalásért. L. 27. Kaczérganak; *kaczér* circiter oly ideát jegyez mint lascivus, tehát hogy állhat ez itt? — L. 29. hogy jöhete tolladra ez az ocsmány szó: *herczehurczolni?* És annál inkább, mivel ezen hosszú szentivány-versnek csak utolsó hemistichiuma jelent valamit, az első pedig semmit sem. — L. 32. *Kótyavegye,* nem így, hanem kótya*vetye;* miért, lásd Révai Antiqq. L. Hung. pag. 87. 88. 89. — L. 42. *addáig;* mit teszen ez? — l. 53. *bágyú;* még most is Isokratesezel ezen s efféle szavaiddal? — L. 40. *biz;* illyeneket te haramjáidnak szájokba illeni hiszesz, pedig illyent még a köznyelvben sem hallasz, annál inkább könyvben nem találsz. L. 46. *kicsinyeiknek;* németes, magyarúl: *fijaiknak.* — L. 82. szamárfüleket *róvni* nem lehet, semmi módon sem. Róvni annyit jelent mint hézagot vágni, és a közbeszéd sanctionálata szerént csak fán hézagot vágni, és csak némely ideákat lehet így kifejezni, p. o. palánkot róvni — gyakorta annyit is jelent mint *jegyezni.* — L. 83. 151. stb. *ábrázkodta* mit teszen ez itt? Én nem érthetem. — L. 106. és számtalan helyeken *akár,* melly még a pór nyelvben is undok. De nem mondtam már, hogy te illyenekkel charactert vélsz festeni. Hibázsz. — L. 110. *Kisajtani* — *satolni* helyett, vagy sajtolni, és l. 202. ismét így. — L. 49. *kételked;* hol maradt az *ik?* — 119. a *vágás* érthetetlen, mert ez *aratásnak* mondatik. — 123. *batu;* hiszen ez háton hordozható bútyort tesz, nem azt, a mit te akarsz itt mondani. Te szereted, ha különös szókra találhatsz és azokat mingyárt (Révai azt mondja, hogy *mindjárt* jó) applicálod; miért nem igyekszel értelmöket is egészen kitanúlni? — 153. *Késelem,* igen Thewrewkös; de semmi. — 190. «a kilenczszáz kilenczven kilencz csak rontásnak *vannak*», jobb volna *van.* — 193. 194. stb. *Kajdászni,* nincs helyén: Csallóközi provincialiszmusz; annyit teszen mint gúnyolni, csúfolni. — 72. «öt ezrednek kellett mellette váltogatni»; mit kellett váltogatni? — L. 85. «senkinek megtagadni»; lehet így is, de jobb *senki-*

től. — 139. *Nagy úr!* nevetséges titulus. — Egyvalahol, *bámészog;* minek illy szokatlan módon ujitni? Illyenekért haragusznak aztán. — 149. *olaszmetélt;* ez nominativ, pedig itt accusativusra volna elkerűlhetlen szükség. — 204. *kimúl;* erőltetett még ujításnak is. — Én csak ezeket szeretném megváltoztatni. De cætero munkád remekül van kidolgozva, ezek sem történtek volna, ha úgy hagyád vala mint midőn már nyomtatásra le volt írva, de te a jókat, másként változtatgattad el, mint voltak annak előtte. Vannak még itt ott egynehány erőltetett constructiójid, de ezek tűrhetők mind. A szók magyarázatában minek explicálod a *hévhideget,* ez köznyelvben is *forró-hideg* és még sem vétetik contrasztnak. A *sírkert* és a *rejlik* szók explicatiójánál te megint az vagy és olly gyermekes, mint Isokratesben, ezért haragszom rád. Trattner az *Őss-anyát* megérti és *Haramjái*dat nem? — Az Őss-anya mutatja-meg, hogy a félszeg firkálócska keze alatt még a nem ujított munka is érthetlen lehet; szeretnék kérdeni Trattnertől az Őss-anyából egynehány constructiót, hogy mit teszen, ha olly derék tudós, itt az ujításba helyhezi az érthetlenséget egyedűl. — Kérded, mit kell még fizetnem a kosztért? — Kétszáz forintot.

Élj szerencsésen, s nekem írj mindenekről. Azt halljuk, hogy nálatok egyvalamelly dühös verekedés volt a Juratusok és nem tudom kik közt. Zágrábban, mondják, leszakadt az iskola és 130 gyermeket temetett omladványai alá. Szörnyű ez!!!

24.

Édes Fercsim!

Te igen laconice felelgetsz. Ezért bocsánatot nem nyernél tőlem, ha iskolád nem mentene és ha én is hasonlólag nem kényszeríttetném röviden és 27-dikig talán igen ritkán írni; mert csak ekkor (27. d.). végzem exameneimet.

Nincsen időm semmi, semmi!! valamint neked? Egészen el vagyok szigetelve mindentől a Jus patrium által. Darab idő olta mindennap két ívet memorisálok belőle s még egy hétig ennek így kell tartania akár mint üt is ki a dolog. Némelyek azt mondják itt, hogy olly igen halványan nézek-ki, megbetegszem, és hogy ne tanuljak olly sokat. Hiú fecsegés. Ez nem kevés, megengedem, de én távol sem érzek betegséget. Én meg akarom magammal próbáltatni, mennyire hat még jelenben tanuló tehetségem, ha szorgalom járul hozzá. Tegnap egy kevéssé zavart volt fejem a sok *Actio Fundatur*-tól és fájt, nem tanulhattam, tehát Theatrumba mentem. Tudod, mit játszottak? — *Cabale und Liebe*, s benne Ferdinandot *Volkmar*, Hannoverai színjátszó (talán ismét Pestre fog menni) mint vendég. Fogod képzelni, ha nem mondom is, hogy nekem jobban tetszett ez a Ferdinánd mint Pesten Vogel. Az a gyöngédség, tűz s ismét vad borzadály, mellyet ő mozdulatin, szaván látni hagya, engem elkaptak. Hozzá járul, hogy ő igen szerencsés alakú Férjfiú, s termete egy a legszebb testalkatok közzűl; szebb mint Ziegleré.

A *Haramjákból* még csak négy példány kélt el, a többi Examen-utánra várakozik, majd meglássuk milly sikerrel. Könyveidnek eladója Gyürky Medárd, második évi törvényhallgató, nem könyvgyártó-czéhbeli, mint gondolád, de még olvasó is középszerű, hanem jó s egyenes szívű ifjú s ez többet ér, mintha amaz volna. — Utazási plánod füstként eloszlott, s ezt én sejtém. Miért ez? Én *igen mélyen* fájlalom. A *Lantos* minek neked? Talán ki akarod adni valahol? — Nem vélném, hogy nevemet akarnád gyalázva látni. Most nem tudom, hol van. Majd kikeresem papírosaim közzűl, ha-el nem veszett. Kazinczyt nem azért, hogy íróéveinek 50-dikét be nem töltheté, hanem hogy a haza egy derék férjfiát veszítendené benne, kellene sajnálnod. A csomó kezemhez juta Landerer factora által s vele a szép dal, de a mellyet ha nem mondád, nem fogtam volna soha Kisfaludy mívének vélni.

Az Aurorák elkelhetésökön szívből fogok igyekezni majdan s tőlem kitelhetőleg. Kisfaludynak az én legszívesb viszonti idvezletemet el ne feledd.

Bátyámtól ma kaptam levelet, s ő tőlem feleletet vár, de én ezt nem tehetem, mert Szentkirályi Protonotariustól máshová megyen, talán actualitásba, és így én levelét nem tudom czímezni s háza numerusát is elfeledtem. Ha találkoznál véle, kérlek, kérdezd-meg e felől.

Laurát jelenté Kulcsár, de én meg nem érthetem, micsoda állat leszen az. — Az öreg úr ismét pattog a Gorove munkája jelentésénél. Hahaha!!! Szegény, szegény silány buzgalmú; — sajnálom őt.

Leveleimnek egyikét se hagyd feleletlenül, majd ha időd leszen. Mondom, hogy tőlem 27-dikig ritkán és keves sorokat kapsz. Élj szerencsésen, hív barátod

Posony, Marcius 8-d. 1824. *Bajza.*

25.

Ápril 2-d. 1824.

Édes Barátom!

Ime leveleidre felelek, már most exameneimet elvégeztem. *Haramjái*dról privát beszédben tett fitymálgatásokra én ismét csak azt mondom, mit előbb, hogy az illyetén emberkéknek fecsegéseikre gyengeség hallgatnod; holmi Czövekek rosszalgatásaik nem sokat nyomnak. Nagyobb figyelmet érdemel azon névtelen részegnek a Tudományos Gy.-ben álló kajdászata. Ez mindenkép kérlelhetlen és keserű feleletet érdemel, melynek akkor fogna legjobb sikere lenni, ha egy harmadik, és nem *te,* felelne. Édes barátom, ne sokat aggódjál rajta; tudhatád eleve, hogy valamelly szélfej kritikasterednek fogja magát tenni, mert mikor volt még olly mív, a mellynek becsét a kába és az értő egyiránt elismerték volna, hiszen az moraliter impossibile is. Ha eltökéled magad felelni a *bohónak,*

tegyed; különben pedig az útból, mellyen menni akartál és kezdtél, ki ne térj egy némelly fondorkodása miatt. *Fiescot* add-ki, a mint szándékod volt. Ha gátolni akarják ezen clubba tartozók az özönt, annál inkább nehéz lesz azt tenniök, minél kevésbbé hallgatunk rájok és elöntjük a nyelvet neolog*omaniá*val, (a mint ők vélik.) A mi czélunk szent és rendűlhetlen s egyéb meg nem gátolhat bennünket, hanem ha munkáink nem kélnek; s íme itt azon titkos forrás még, hol gátat vetniök kellene; de ezt ők nem tehetik, mert ez nem egyes embertől függ. Kisfaludy nem fog-e valamit e recensio ellen a publicum előtt szólni, mit mond? — A gondolat, hogy munkádat recenseáljam, nem helyes, mert nevemet eltitkolni nem lehet, legalább Kovacsóczy előtt nem; ha pedig nevem tudatik, lehetetlen azon gondolatra nem jutniok, még azoknak is, kik minket közelebbről nem ismernek s barátságunkat nem tudják, hogy ezen recensio öszvebeszélésből történt, az az hogy te önmagad recenseáltad magadat s ez nagy kárt tenne neked a publicum előtt. Ha Kovacsóczy tudná is egyedűl nevemet, ezen gondolattal volna.

A Trattner halálával történt veszteséget igen is nagyon érzem, nem úgy mint te vélted felőlem. Ez valóban mély seb Literaturánknak és nem tudom, ha fog begyógyúlni. Talán a Gyűjtemény is el fog akadni? Melly bár elég silány, de még is legalább egyetlen folyóirás volt. Én nem tudom, mi lesz belőlünk — — — —

Te mindent megírtál a bátyám felől csak azt nem, a mit én akartam tudni. Én azért kérdettem, ha van-e Jurateriája, hogy tudjam levelét úgy titulálni, hogy kézhez jusson.

Ohajtod, hogy patvariára Pestre menjek? Ez legkönynyebb, de patvariát kapni nehéz. Ha bizonyossá teszesz, hogy én patvariát kapok Pesten, úgy igen is oda megyek, de különben nem lehet. Az én atyám nem akarja, hogy Földváryhoz menjek, ő neki mindegy, ha Árva Vgyébe megyek is, csak hogy patvariára menjek. Én úgy jöttem-el

hazulról, hogy két esztendeig vissza nem megyek, hanem *patvarián is* Posony Vgyébe maradok vagy akár máshol. Én magam is szeretném, ha Pestre mehetnék, de kétlem megtörténendhet, mert patvariát nem kapok.

Schwaigernél kérdeztettem két hét előtt, ha felveend-e commissióba *Haramjákat*? Ő azt mondá, hogy eddig még boltjában nem kerestettek s ő úgy véli, hogy ezután sem fognak. Én tehát erővel rá nem tolom. Én így véltem, hogy engedelmeddel Cselko magyar nyelv Professornak egy példányt ajándékozok, és meg kérem, hogy ajánlja tanítványainak. Ő tanításában Révainak követője és Kazinczyt igen becsűli, talán nem lessz az újítástól olly igen idegen. Gyürkynek ne írj! bohóság volna tenned. Minek az? — Minden esetre reménylem, hogy a békötött példányok elkelendnek, de az Aurorát nem vélem, mert azt mondják, hogy 7 forint most sok pénz. Ez nagyon igaz, csak azt ne mondják, hogy az Aurora drága, mert abban nem leszen igazok.

Szemere mit akart azzal, hogy *Trattner halála után lesz egy kis állapodás?* — Mit mondott Kazinczy munkádról, ha írt? — Az Aurórába van-e már sok munka küldve?

Az öreg Kisfaludy halála hogy fogja kipótlani Trattnert? — Én nem vélem, mert nem tudom ezen dolgokat.

Plánodnak tehát vége van. Most javasolj, mikor menjek én Bécsbe? — Husvétkor? Urnapkor? (mert az idevaló diákok Urnapjára szoktak menni azon nagy pompát, melly innepen szokott Bécsben történni, megszemlélni) vagy ha Augustusi Exameneimet le tettem?

Hogy Augusztusban Diæta leszen nálunk, erről úgy beszélnek a Pozsonyiak már mint bizonyosról.

Exameneim olta kedvetlen vagyok, gyakran fejem fáj, semmit sem csinálok, csak ki járkálok a Pozsonyi környékekbe. Torkod fáj? Vigyázz magadra, hogy meggyógyúljon, a mit senki olly szívesen nem ohajt mint *Bajzád.*

U. i. Irj, barátom, mert már rég olta alig írtál 10 sort.

26.

Édes Barátom!

Nem tudom kigondolni, millyen vagyok én darab idő olta. Kedvem minden iránt elveszett, semmi sem interessál, semmi sem von magához. Tudod, az olvasást mindenek felett kedveltem, most annyira únom, hogy az ujság is alig van négy nap alatt átolvasva. Exameneim óta semmit, de a szónak legszorosb értelmében, semmit sem csináltam; és ez engem igen gyötör, hogy a husvéti üres napok illy használatlanúl repülnek el tőlem. Minden nap délig és délestenkint tébolygok a városon kivül egyedűl, hogy szellememet felderítsem, de sehol sem vagyok elégedett. Gyakorta kisétálok messzére a Calvaria tetőig, megállok a képnél, hol két ösvény egybe csavarodik, szemlélem a jövő s menő bőjti áhítatosokat; ah de engemet a távol vagy közel pirosló, kéklő, zöldellő leánykalapok, fátyolok meg nem ragadnak, nem, csak legkevésbbé sem; s ha aztán által nézellek a hegyalatti mély völgyön a túlhegyekre, — «amott, mondom, az a fenyves erdőcske, s a fák alatt a zöldellő gyep egészen magányos, leheveredhetnél ott, s Höltyt olvasva időd kedvvel múlnék-el»; s midőn általmegyek a völgyön s a helyhez jutok, már kedvem elhagy, a leheveredésből legkevésb sincs, s Hölty az egész sétálás alatt zsebemben marad. Gondolatom mindenhol bolyong, majd itt majd amott és ismét sehol sem. Ezt tudvád hát nem fogod most kérdeni, ha írtam-e Pozsonyban poemát? és miért nem?

Barátom! ha lelkedet olly phlegmára tudnád tanítani, hogy hideg vérrel nézhessed, legjobb volna úgy tenned mint Göthe tevé criticastereivel, tudniillik *nem felelni nekik soha semmit.* Hagyd veszekedjenek, kapjanak egymásba munkád felett, te nekik publicum előtt egy szót se szólj, de ne még privát beszédben se, csak ott hol barátid közt vagy. Igy azt fogják gondolni, hogy te fel sem veszed

őket, mint az Oroszlán a legyet, és kicsinyeknek nézed őket velök szóba ereszkedni. Tudhatod, hogy munkád becse az értők előtt mindenkor megmarad, akár mint kajdásszanak ők. De mondám eleve, hogy ehhez Sulyosdi lélek kell. Én ha neked volnék, ezt tenném.

Gyuláđ eljátszására én nem nevetek. Jól van, tedd. Csak hogy elébb jól általdolgozd és jól törülj benne. Elbeszéllésedben jobbítottam, a hol jobbítani való volt, ön magad többet jobbíthatsz, és némelly helytt stylusod szebb legyen, mint most. Czímet én nem tudok javalni; hahogy ez tetszenék: *Féltékenység orvosszere.* — Irj elbeszélléseket, mert ezekben igen szerencsés fogsz lenni. A *Távozóhoz* írt dalod hideg, szívtelen darab, versek közt csak lap-pótoléknak való volna. Többet látok *Hattyúéneked* stróphjaiban, miért nem végzéd el?

A *Lantos*t küldöm, de úgy hogy senkinek ne mutasd. Románomat ha elküldeném, úgy igen is nem fognék rajta többé jobbítni, de különben igen. Tehát ezt én, barátom nem küldöm még most, csak akkor, ha már valóban nem lesz reményem rajta jobbíthatnom. Mi hasznát vennéd? hiszen az nyomorúlt szülemény. Ha hypochondriás lelkem meggyógyúl, fogok írni mindent, különben soha többé egy rendet sem. Kovacsóczynak prænumeranst én nem szerezhetek, mert iskolában Szlemenics fogja azt tenni, másokkal pedig nem vagyok ismerős. Hanem én prænumerálok a magam számára, majd a pénzt le fogom küldeni hozzád. Kölcseynek talán ön maga írt Kovacsóczy, hogy tőle balládét kapott?

«Hidd-el, ideje már valamikép hideg gondolkodásra téríteni a mód felett hevülteket», — te Schedel vagy, hogy ezt mondhatd? — Mint csóváltam főmet rája! S kik hát azok a mód felett hevültek? ki fogja azt meghatározni, mi a mód felett való hevülés a neologismusban? Hogy mondhatsz te illyent? — A Nádor akarja az újítást eltiltani. Hahaha!!! erre olly nagyot kell nevetnem, a millyet még sohasem nevettem. Hát lehet valaki e dologban dic-

tátor? És aztán ki ada a Nádornak erre hatalmat? Hiszen a Nádor ön magától ezt nem is tehetné, mert ő nem a legfőbb tribunál. Ha azt mondtad volna, hogy a Király akarja ezt, még akkor is semmit sem mondtál volna, valamint így nem. Az Ország-gyűlés hazánkban minden dolgoknak legfőbb és végsőbb tribunálja, ez tehet, a mit tehet; de a Nádor legkisebbet sem, *önmagától*. Én ha a Nádor százszor fogja is tiltani az ujítást, én leszek a legelső, ki reá nem hallgatok. A censura nincs az ő hatalmában, ha csak nem usurpálja. Engemet a mód felett valók közzé számlálsz? Mit tettem én mód felett valót? Én azt hiszem, s elég büszkén, hogy ha úgy újítotok mint én, nyelvünk nem veszti-el saját energiáját, s nem fog idegen nyelv rabjává korcsosúlni. Helmeczyt ne bántsátok, mert ha négy Helmeczy volna hazánkban, megnézhetnők csak 10 év mulva is nyelvünket, hol áll. Hanem az olly ujítások, millyeneket az *Alvina* irója teve, s jelenben egy kettő, s ezek közt Kovacsóczy s Pozsony Vármegyének Notariatusa tesznek, az olly ujítások, a nélkűl hogy használnának, még *igen nagyon* érezhető kárt is tesznek. Ezt már kellene gátolni, ha lehetne, józan critica által. — Kazinczy leveleit hévvel vágyom olvasni s várom.

Patvariát én ollyat ohajtok barátom, a millyen a patvaria szokott lenni, tudni illik koszttal és kvártéllyal és egyéb semmi. A koszt patvariákon csak ebédből szokott állni. Én nem reménylem, hogy Pesten lehetne kapni, mert ott többnyire Jurátusok fogják-el a helyeket, mindazonáltal Kisfaludy, Helmeczy vagy May által lehet, hogy tudnál nekem helyet mondani, és nagy köszönettel fognék akármellyikének közzűlök tartozni ezért.

A *maszk*-ra olly egyes szónk nincsen, melly mingyárt magában foglalná és egyedűl, ez ideát; mert *álarcza* csak úgy teszi ki ez ideát, ha a «farsangi» szó elébe tétetik. Kazinczynál: farsangi alak. Lásd az Epistolát, mellyet Prof. Vályi Nagyhoz írt, a Zsebkönyv egy valamely lapján.

Volkmar Hannoverai volt szinjátszó már Pesten van. Fellépett-e már? Mint tetszik? Pozsonyban Kotzebue Rolláját és Schiller Ferdinandját adá sok taps közt. Minap Kornt láttam e darabban: *Die Waffenbrüder;* és ismét Klauer Lembergi volt színjátszót *Maria Stuart*ban, hol Mortimert adá, de szegényűl. Madame Müller, pozsonyi színjátszóné, ugyan ekkor Maria Stuartot istenesen adá. Jobb színjátszónét nálánál nem láttam.

Barátom, felelj leveleimre mindég, és jól. Már valami négy levélre nem feleltél egy sort sem. Földváryné megmeghalt, én csak az ujságból tudtam meg.

Idvezeld Kisfaludyt, Helmeczyt, Virágot. — Még egy szót: a *méla* szó, melly adjectivum, ollyan mint *sila.* A *silá*ból silány van, melly épen egy értelmű, így nálam a mélá-ból *mélány* hasonlólag egy értelmüek s adjectivumok. Most kérlek a *méla* vagy *mélányból* csinálj substantivet, mert én nem tudok, pedig már gondolkodtam, és a szóra igen nagy szükségem van. Az ebből született substantiv fogja tenni a melancholiát, mert *méla* vagy *mélány* épen annyi, mint *melancholisch.* Ölellek édesem!

Pozsony ápril 16.-d. 1824.

NB. Az újság szerdán jött kezemhez, azért késik elbeszéllésem s levelem.

27.

Schedelnek szíves idvezletét Bajza.

Máj. 6-d. 1824.

Valahára még is kaptam tőled egy levelet, és alig ha nem, mostani szokásod szerént, ismét vagy három hétre. Ha te tudnád barátom, milly becses perczet ragadsz el tőlem, valahányszor az ujságot felszakasztom, s leveledet, vagy legalább egy sorodat is, nem lelem: bizonyára szorgalmasabban írnál. Hiszen nem kivánom én, hogy egész

íveket tele írj, mert ezt téve igazságtalan fognék lenni; hanem csak, hogy minden újságban legalább négy öt rendet írj. Ezt olly könnyen megteheted te az ujság jöttével; nem én, mert a postát két három rendű levéllel nem terhelhetem. — Makárynak üdvözletem viszon, ha hozzá leveled menend. Mit ír neked? Ő külde-e valamit Kovacsóczynak? Mit Kisfaludynak? — Az Aspásiát még eddig Szlemenics nem említé iskolájában, talán nem kérte-meg őt Kovacsóczy privát levél által? Ez kár, Szlemenics a Papp József *Öröm-ünnepére* is szerzett vagy 12 előfizetőt. A Szemerétől fordíttatott *Stuart* igen igen interessál, de nem reménylem, hogy az négy esztendőnél elébb kijőjön, mert Szemere is azon «nonum prematur in annum»-os emberek közzül való. Minapában láttam a Pozsonyi színen e fenséges darabot adatni, csak az kár, hogy a hasonlíthatlanúl játszatott Mária rollt kivévén, a többi el vala rontva.

Nem abban alaplik dologtalanságomnak oka, hogy «bizalmatlan vagyok en magamban», nem. Bizalmatlanságom nagyobb részint elenyészett azóta, hogy darab időtől nézem távolról literaturánk folyamatját, a benne lévő irókat, munkákat, s leginkább itéletöket, s hasonlítom magammal, és hasonlatom e gondolatra vezet: hogy van még is egy kettő *scribenseink* közt, kik talentumaikkal ez vagy amaz oldalról utánam állnak. De nehogy rosszúl értettessem általad, *egykettő* mondám, mert sok nincs. Hanem ott van a szorgalmatlanság oka, mert ezen szív hideg és sokkal inkább mint máskor, és ott, hogy szellemem a dolgozásban való restségre igen hajlandó; s így e két álnok egymással társulva pártot üt bennem és akaratomnak ellenszögzi magát. Ha kényén áll-e az embernek illy pártosokat legyőzni? — Én úgy hiszem, hogy nem; ha te különben, tehát taníts orvosszerre. De régen mondatott már az: Fortior est qui se stb. és úgy vélem, hogy ez való igaz. A *dal*-ban mindenkor szívnek, mindenkor érzésnek kell lenni, még ott is, midőn az mély, vagy midőn az tanító

(didact) s midőn érzelmet lelek benne, tudom hogy azon individuum, mellynek mélyéből ömlede, magát ezen festett érzelmen felül és jóval felülemelte, vagy a mi épen ezt jelenti: ő sokkal inkább érzett mint dalában ezen érzelmet lefesté s mint olvasója érezheti. Mert érzelmeinkből nem mindent, hanem csak egy csekély részt vagyunk képesek kifejezni. Nem volt még olly költő, ki érzelmét egészen mívébe önthette volna. E szempontból tekintve bámulandó Schiller *Haramjái*ba és *Ármány s Szerelmé*be (én *Fiescot* nem ismerem) milly óriási phantasiák-, milly óriási érzelmeknek kelle az ő mélyében zajlongni!! E szerént ugyan kérlek, mondd meg, hogy írhatnék én dalt, románczot hideg kebellel? Gondolat szűkében nem vagyok, plánom elég, de a dolgozáshoz lelkesülés kell, különben csak száraz, mindennapi, százszor hangoztatott «ambroziás hajakat, lengenye-arczokat, fülmile-hangokat» fogunk producálni; s én nem akarom szégyenleni a munkát, melly alá nevemet írom. Azonban ez eddig mondottaimnál feltevém, hogy egészségem van és ennélfogva illhetnének csak rám, a mi azonban nincsen; mert két hét óta rosszúl voltam, és nevezetesen három nap igen rosszúl s feküdtem; az itthoniak, kik a betegségeket (könnyen elhiszem) jobban ismerik mint én, azt mondják, hogy betegségem forró hideg. Valóban forró is volt egynehány napom. Három nap óta jobban vagyok s reménylem, talán semmi baj sem leszen már. De jól megrázott ez! — Most már itt a gyönyör május, talán én is felvirulandok, mint ő, lelkemben. Szivemmel ugy fogok bánni mint beteg gyermekkel (Göthe Werthere is így teve), mindent kedvére teendek, talán majd a gaz gyermek nem fog velem makacskodni. Most midőn e levelet írom, az éj gyönyörű; a holdfény ablakomon keresztűl ragyog s ha kikönyöklök, ott fenn (szobám felett) az ablakból lassú melódiával nyögdel egy *guitár* (!!! jól van-e írva?) s hangja annál inkább bájló, mert egy szép leányka pengeti. Ha a gazdám szobájinak egyikébe megyek, mellynek ablakai az utszára vannak, ismét egy

illy valamit hallhatok; a túl soron ablakában ül egy fiatal asszonyka, mintegy 22—23 évű (nője egy penzionált Majornak, ki többnyire falun van) és klavírjánál énekel, ollykor kihajlik ablakába virágit öntözni s én a mint jön, ott vagyok vagy nem, complimenttel idvezlem. De ne csinálj ebből sokat. Ez mind semmi. Csak példa arra, mint bánok szivemmel; oda viszem őt mindig, hol valami érezni való van. Jobban érdekel engem az, hogy Báró Winf kisasszony, anyjával, itt lakik Pozsonyba, csókolni való 14—15 évű leányka, most tanúl itten németűl; atyja Komáromban Major vagy Kapitány, nem tudom, az ottani Várnak Commendansa. Én könnyen ismeretségbe juthatnék a tündér gyermekkel testvére által, ki itt az Academiában Physicát hallgat, csak hogy ez az ifju nekem nem tetszik, mert nagy *betyár;* ő is katona akar lenni s azt véli, hogy épen ezért már az úgy illhetik nékie. Atyjok nem igen *gazdag,* s ezt te érted, miért van itt mondva.

Időmnek nagy részét az is elveszi, hogy igen sok, s nem vétek, ha mondom, hogy unalmas látogatóm van. Nem tudom, mit találnak rajtam, hogy úgy vonódnak hozzám az emberek, s úgy szeretnek rám ragadni; pedig én elég kevély vagyok valamellyikét barátommá választani, mert szemem nem gyakran hibáz s én az emberek közt Diogenes lámpája vagyok, melly *embert* keres, s azt világos nappal az Athænei piarczon olly sok fáradsággal találhat.

A miket recensensedről való mondottaimra felelsz, azokra röviden ím ezt mondom: hogy engem félre értettél. Miért, azt itt az idő s hely szűke nem engedi, mivel hoszszasb volna, s te, ha akarod, könnyen értheted. Hogy a nem felelésre Súlyosdi-lélek kell, az az phlegmatikai, nem könnyen gyúló és még kevésbbé ön magába vonultan mérgelődő choleria, ezt nekem nem fogod megtagadni. Kisfaludymat igen igen szivesen idvezeld, s mondd, hogy ha mostani terheim eloszolnak, fogok írni s küldeni az Aurorába. De hányszor igértem már én! És mindég *csak igértem.* Azonban jól tudod te, hogy e dologban igérni

nem lehet, mert en magunktól függ-e ez? — Levelet régen készülök írni neki, de mit tudok írni? Thewrewknek is írnék, ha lakjának számát tudnám.

Kovacsóczy igen sokat igér magának, ha úgy beszél, amint írod. Ne quid nimis. Sok szerencsét hozzá részemről, de nem reménylem, hogy az fogjon történni.

Hány darabot írtam én jót? *Ötöt?* Én egyikét sem ismerem azoknak, csak ollyan igen középszerűek a jó és rossz közt. Minden irottaimmal csak ollyan vagyok: quem bis terve bonum, cum risu miror. És ez a három sor itt a te fél lapodra elég. — Hogy én finnyás vagyok, az nagyon igaz, ki tehet ellene, én mindég az leszek, ha gyengeség, ha biba is ez, mert nekem természetem. — Ha a Censor ki nem ereszti munkámat, pártot fogok-e ütni? Nem fogok. Hanem tudod mit? Egy szót sem írok többé. Neologjaink közzül az, a ki irand ekkor, magát sclávnak alacsonyítandja-le, és ezt én soha sem fognám tehetni. Hasonlólag tennének akkoron majd többek is velem, és alig ha nem mind, s ekkor ki veszthetne? a szegény szegény haza. Ez volna sikere az általad dicsért s ohajtott tilalomnak. A Nádor, Personalis, Judex Curiæ vagy maga Királyunk is ezen tilalmat végrehajthatja *de facto,* megengedem; nem *de jure.* Mert ez res majoris momenti, Diætára való, mellyet a király önkényt, mivel forma regiminis mixta monarchiánk van, nem usurpálhat, de jure. Aj! de sok diák szó van itt!!! (látd még juridicai nyelvünk sincsen).

Élj szerencsésen édes barátom. — Nálunk gyönyörű a tavasz; ma a Pálffy, Grassalkovics kertjökben voltam; s ismét délután a Primásében. Vasárnap, ha egészségem leend, a Wolfsthali várhoz megyek.

28.

Pozsony, május 24-d.

Édes Barátom!

Nem hiszem, hogy leveleim közzül csak egy is kezedhez jutna, vagy ha igen, tehát nem olvasod őket el; különben hogy történhetnék, és még csak képzelni sem tudlak olly szörnyű restnek, hogy annyi kérdéseim közzül, mellyeket én tenni szoktam, egyre sem, de még csak egyre sem felelj. Eddig midőn hozzád írtam, leveled mindég előttem feküdt s minden pontjaidra, mellyekre lehetett s kellett, feleltem, de ezentúl én is úgy fogok tenni, mint te: nem felelek semmi kérdésedre. Ammi írni valóm leszen, megírom, de felelni egy szót sem fogok. Igy viszonzom vexádat mindaddig, míg te nekem pontosan nem felelgetsz leveleimre. Ne véld, hogy ezen igéretet feltöröm, mert jelenben csak irgalomból felelek. Hogy mondhatod, hogy én tőlem kevés levelet kapsz, hiszen én még mindeddig teljesitém igéretemet, t. i. minden második hétben egy levelet írok, s írtam is, kivévén az examen-előtti három hetet.

Ki viseli magát irántad úgy, mintha elnémítani akarna. Ez csak gyengeségből eredt képzelődés. S íme ezen gyengeségedet most itt csak ugyan feltárom. Te darab idő olta olly igen figyeled a pór sokaságot, s ez vagy amaz mit mond felőled? itten vagy ottan mit beszélnek rólad? szóval, igen interessál véleménye annak a salak «mobilium Quiritium turbá»-nak s olly igen szeretnéd sajátoddá tenni a nagy publicumot; innen jön, hogy téged igen érdekel ezen nagy publicum egyik vagy másik tagjának javallata vagy rosszallata. — Ez igen igen nagy gyöngeség! és mi nálunk még nagyobb gyöngeség ezt tenni mint máshol, a miveltebb nemzeteknél, mellyeknek publicumok lelkét már jobban kimívelte. Nálunk egy *jó* iró sincs, kinek nagy publicuma volna, (a *jó* szót igen szoros értelemben ve-

szem). Mert ki teszi minálunk a nagy publicumot? Bizonyára leginkább a falusiak (a városban németűl olvasnak) vagy a kisebb mezővárosok lakóji, kik mind egyiptomi sötétségben bolyganak elébb tovább, s legfeljebb is azt tudják, mellyik a jó trágya? hogy egy jármos ökör? A sajnálatra méltók! ezen még inkább sajnálatra méltó hazában!! Ezek tehát tudhatják, mellyik a jó író, mellyik a rossz? Ők azt istenlik, a ki csikóbőrös kulacsról, kancsóról, galambomról énekel. Szép míveltségű olvasó! de köszönhetjük még is hogy olvasó, nem azért hogy az iró általa becsűltetnék s neve nyelvén forogna, hanem azért köszönhetjük, hogy minden esztendőben egykét forintot könyvre ád s ez által megkülönbözteti magát attól, ki pamlagjára dőlve nagyot ásít s inasának kiált: Jancsi add ide a kalendáriomot, hadd olvassak! — Ime tehát illyen publicumnak javallatát dicsőség megnyerni? Én azt hiszem, gyalázat. S én e tekintetben Kazinczy Arbuscula Rosciája vagyok. Egy értő javallata többet nyom ezer értetlen kajdászatánál. De téged igen igen elkapott a sokaság tetszése s egy Czöveknek szava nálad sokat nyom. Belletristának ex professo lenni nagy kábaság, kivált hazánkban az, s jól teszed, ha orvosi tanulmányid' elébe teszed, de ha egyet másnak utánna teszünk, szükség-e, hogy egészen elhagyjuk? Mindenki tehetsége szerént tartozik használni, annál inkább az, kik talentummal bírnak s te ezeknek számából vagy, azért többé olly haszontalanságot ne írj, mint 12-diki levelednek elején, mert én igen megszidlak majd.

Hogy lehet a levélírást elfeledni? Én nem képzelhetem. Gödör valóban befizetett Laurájának. Nevettem az öreg tudósunkat, Kulcsárt, mint pattogott Mulatságaiban a «*kereskedő*» praedicatum miatt. Szeretett volna elménczgeni is, ha tudhata, csak hogy az ő elménczsége olly nagy bajjal fordúl, miként ő, hasa s gravitása miatt.

Az Aspasiát Szlemenics jelentette. Egy Cálvinista azt mondá, hogy inkább megissza azon harmadfél forintot, mintsem praenumeráljon ollyan ember munkájára (!) a

kinek darabjait az Aurorában Dictionárium nélkül nem lehet érteni. A Pápay fija azt mondá, hogy nem praenumerál annak munkájára, aki úgy ír, hogy «*kevélykedt*». Ez első szó, mellyet Pozsonyban az ujitás ellen hallottam.

Talán a Szemere *Stuárt*ja játszatott? Reménylem még is, a darabot egészen el nem rontották. Ird meg, mit akarsz tőlem a Drámáról kérdezni, akkor majd megmondom, a mit tudhatok. A mint kijöttek a magyar Drámák, chronologice fel vannak jegyezve nálam egészen 1800-d. évig, azontúl csak egynehány. Különben pedig semmi jegyzéseim nincsenek. A minap meghálozott Endrődy Jánosnak ezen munkáját *A Magyar Játékszinnek történetei* (8-d rétben Pest 1793.) nem lesz talán szükségtelen elolvasnod és hasonlólag által nézned a *Magyar Játékszint* I. II. III. IV. kötetben kiadta ismét Endrődy János Pest 1793.

Jövő levelemmel talán egy *dalt* fogsz tőlem venni. Hármat kezdtem, az egyiknek közepéről s végéről vannak csak strophák készen, a másikból csak az első stropha van meg; s a harmadikból, mellyből leghamarább lesz valami, 6 strópha; még vagy négy jön hozzá. Gondolatom sok dalra van, de lelkesülés kevésre. Tegnap előtt egy románhoz fogtam levelekben, (levelekben írni románt a legkönynyebb és legszebb mód), egy levélt meg is írtam, abba hagyom, mert nekem most nincs kedvem prózázni. Egy szép Románczra van gondolatom *Fátyol az erdőben*, de ehhez nincs kedvem. Egy 6—7 levélre terjedő Elbeszéllést szeretnék írni, majd gondolkodom, ha felhevülnék. A télen általam írt nyomorult elbeszéllést, ha még két három hét alatt általdolgozásához nem fogok, úgy küldöm-el neked, a mint most van. Adieu!

29.

Schedelnek szíves üdvözletét Bajza.

Június elsőjén 7 és 8 óra közt.

Láng vagyok, te kedves, mióta egészségem újdon viszszatért. Ez órában midőn e levelet írom, jövék haza reggeli sétálásomból s ezen régóta hideg szív olly hevült, millyen talán soha sem vala még. Kivűlem most minden egy paradíz, s bennem, bennem egy soha nem sejtett, egy mástól képzelhetetlen Menny! — O de miért olly silány, olly hideg ez a szó, miért nincs, miért nem találok szót, melly azt a kimagyarázhatatlan kéjgyönyört nekem kifejezné, melly melyemben lobog. Előttem most minden virúl s én olly mély vágyhévvel óhajtanám egy ölelésben az egész természetet átfogni. O miért nem vagy te, te lelkem fele, e pillanatban oldalamnál, hogy a mennymalasztot egész teljben érezhetném? Te nékem még mindig csak egyetlenem vagy e földön, s náladnál semmi drágább nincs nekem még az élő teremtményben. Én most mindent, mindent olly mélyen tudok érezni, de barátom, soha sem is lángolt bennem olly mélyen azon kivánat, hogy bár az ég nekem angyalai között egy *isteni lyánykát* teremtene, kinek szerelme engemet is napfijának ragadna-fel égi szárnyain. O melly csillagban fogom én ezen Szentet feltalálni? Nincs olly keresztyén, melly buzgóbban imádná Istenét, mint én fognám akkor azon Lényt, melly ezen lángkivánatomat teljesítené. — Azt irod, hogy miért nem ismerkedem meg a mult levelemben nevezett Leányka testvérével? — Kedvesem, ezt nekem nehéz tenni, sőt nem is tudom tenni. És aztán ha tehetném is, nékem semmi reményem az Elüsionba juthatni. Szüléji szinte büszkélkednek az ő szépségében s a jövendőben aranyhegyeket igérnek magoknak. De nem is hiún egészen. Azt hallám, hogy egy ifju (Herczeg Odeszkalky) akarja sajátjává tenni.

Nem gondolok véle, mivel előttem különben is egy reménysugár sem derengett.

Junius 1-jén délesti 5 órakor.

Nevess egy jót az eddig mondottakra! tüzem elkapott ma reggel, azért vannak olly *poetásan* (?) mondva. De most jön egy valami eszembe. Az istenért barátom, ne láttasd valakivel levelemet, ezt nem szeretném. A miket én neked mondok, azokat nem akarom mással tudatni, nem még az ég angyalával sem.

Előre ellátom, hogy nem fog fejedbe férni mint írhatám én ezen dalt, mellyet itt küldök, s mint jöheték a benne álló gondolatokra, holott sem mostani situatióm, sem ezelőtti történeteim ezt nem sugallhaták. De én nálam így szokott menni. Valókat eddig még soha sem tudék festeni; nálam minden ábrándozás, kigondolás, a legszorosb értelemben költemény. Ha voltak is eddig életemben scénák, mellyeket poemába önthettem volna, azt én nem tettem és nem tehettem, mert arra, hogy én írjak, középszerű hevület kell; ha nagy mértékben vagyok hevülve, még csak egy sort sem tudok írni, ha ellenkezőleg (az az igen kis mértékben), csak hideg és tompa hangokat producálok-elé. Középszerű hevületben olly képzelgésbe szoktam merűlni, melly nem ragaszkodik egy valamelly tárgynak vizsgálatához egész lángjával, hanem több tárgyaktól középmóddal lelkesíttetve csapong mindenfelé s magától alkotott világokban szárnyal és egy a maga situátiójának pontjától messze lévő tárgyat választ magának, mellynek szemléletébe merűljön. Igy születék ezen dal is, s illy szülemény lenne egy másik, melly most van plánomban, ha szerencsésen kivihetném, mert igen igen nehéz, de merem mondani, hogy egyetlen is lenne a maga nemében literaturánk minden eddigleni többjei közt. Ezen dalban lévő főgondolat egy az *Éjjelben* lévővel, csak az a különbség köztök, hogy mind a kettőben máskép van mondva, (legalább nekem úgy tetszik). Ha te önmagadtól ugyan ezt

fogod észre venni, hogy t. i. egy az Éjjellel, úgy ne hagyd kiadni Kisfaludynak, ha akarná is. Előttem lévő becséről vagy nem-becséről (!! ? ez is szó ?) most semmit sem szólok, csak majd ha olvastad. Kár, hogy jelenben, ha gondolkodom, mingyárt igen felhevülök, aztán semmit sem tudok írni; különben ezen hónapban írnék vagy nyolcz poemát, Haj! de sokat beszéltem most haszontalant, és neked unalmast!

Köszönöm neked patvariámról való szorgalmas elénézteidet. De, barátom, Budán lakni, legkivált télen, annyi mint egy falun. És aztán egy agenshez patvaristának nem való menni; mert ő ott nem tanúl praxisból just, a mi neki czélja, vagy ha tanúl is valamit, de nem azt, mire szüksége van. Juratusnak igen, ki már patvarián volt és practice is tanult. Patvaristának menni csak prókátorhoz vagy vármegye-tiszthez hasznos, mivel ezeknél tanúlhat.

Mélánység (ság, ség!!!) ha más substantivi formativummal nem faraghatok belőle substantivet, hát villám bele. Nem kell ez az iszonyú *ság*, — *ség*. — Figyelmessé teszlek Helmeczynek egynehány szavára, mellyeket ha öszve jövendesz véle, megkérdezhetnél, honnan vevé és lehet-e velek élni, mert nagy hézagokat pótolnának. Illyenek: *alagy* — ő azt mondja hogy a német *stoff; igény* = *Anspruch,* én nem képzelhetem, hogy lehetne az Anspruchot igénnyel kitenni, ha igen-ből származik. *Kegyencz* = *Günstling. Idom* = Anlage. *Terj* = planum, az Ideálok fordítójának egy valamelly helyén, ha jól emlékezem, ez áll: «a terjek röptei». *Sám* = modell. *Ara* = sponsa, die Braut. *Piom* = cynosura. És mit teszen a *szilárd*? nem mondá-meg. *Livágy* = Au, erről Thewrewk azt mondá, hogy oláhszó, és ő paramythjeiben él vele.

Hogy mondhatsz te illy szörnyűt nekem: «te egy Aspasiát gratis kapsz, mivel —». Talán számomra kérni fogsz? — Ezt a világért sem akarnám, hogy tedd. Venni fogsz? — Tedd, ha meg akarsz bántani és ezen felül el sem fogom

venni; én tudom miért; aztán az a «mivel» — csak ollyan ok mint Szentlakyd szájában az «azért».

Micsoda ember az a Kovács József? Ifjú vagy öreg? Nem a Causarum Regalium Director? Talán ismerem őt.

Virág *Horátzát* megkaptam, de leveledet, igéreted szerént nem. Idvezletemet és köszönetemet csak akkor viddmeg Virágnak, ha megírtam volt, hogy Rumynál voltam. Én írnék neki levelet, de nem fogja megkapni és postapénzzel terhelni nem akarom. Makárynak tegnap írtam. Thewrewknek is szeretnék írni, ha tudnám, melly szám alatt lakik. Kisfaludynak, kit előbb kellett volna említenem, már becsületből is tartoznám írni, de mondd-meg, mit tudjak írni, a mi őt interessálja.

Az Aspasia árát addig nem küldhetem-el, még az atyámtól pénzt nem kapok. Ő a napokban írt levelet s haragszik, hogy olly ritkán írok neki és hogy, úgymond, sok pénzt költök-el.

Bécsből írt a Bátyám (atyámnak testvére, az imperiále Consiliumnál van), hogy ha oda fogok menni, hozzá szálljak.

Élj szerencsésen! Ölellek édesem.

Aprop. *Paradíz* szómon fel ne akadjatok, mert ez nem a németből vett paradíz, hanem a *paradisus* *us*ának elvágtával lett paradíz, mint Ovíd, Virgíl, stb. — Hangja mint a víz, csíz, íz stb.

30.

Schedelnek szíves idvezletét Bajza.

Pozsony Junius 13-d.

Virág *Horátza* már Rumynál vala elébb mint leveled hozzám érkezék, mellyben írtad, hogy *Haramjái*dból is vigyek példányt neki. Ha azonban akaratod, tehát ez megeshetik-még ezután is. Virágot idvezlem. És szíves köszö-

net neki Rumytól s tőlem Horátzért. Super. Kisnél is fordítva áll Horátz manuscriptben; és csak képzeld, Kazinczy is fordítja, és együtt fogja kiadni a Kis fordításával. Ezeket a Kis fijától tudom.

Százszor mondottam én már, hogy dolgozásimról neked nem fogok elébb szólni, mígnem valami elkészűlve van; eddig e feltételem korlátját mindég által hágdostam, de ezentúl, szentül hiszem, nem fogom. Nem tudom, miért interessálhat téged olly nagyon elbeszélésem, mellyet a télen írtam, minekután én megmondám, hogy az *idétlen nyomorék?* Nem tudom, miért kelle Kisfaludynak felőle szólnod. Hiszen nem titok, hogy akárkinek, annál inkább neki, meg ne mondhattad volna; de mire ez? képzelhetetlenül gyötresz engemet az illyeténekkel. Most midőn én olly mélyen tudok érezni mindent, midőn minden olly könnyen lelkesít s én másokat akarok dolgozni, ti eléálltok iszonyú szavatokkal: «hogy küldjem elbeszélésemet», s én most írjak-le három ívet egy oly holmiból, melly nekem most gyötrőbb és utálatosb, mint ha azon időben fát kellene vágnom. Compositióm hét ívnél több, tehát szükségesképen le kell írnom, ha egy egész koncz papirost nem akarok postára adni. De semmi, én már elküldöm, akár milly fáradalomba kerűl az irás, ámbár tudom, semmit sem találsz benne. Stylizálva csak az eleje van és ne gondold, hogy az elküldendő másolatban stylizálni fogom. Nem. Úgy hagyom ammint volt, csak az czélom, hogy olly sok papiros ne legyen, mert olly nagy csomókat küldeni igen szembetűnő a póstán! A napokban meg fogod kapni. Ha Kisfaludy általdolgoztan használhatni fogja, jó, igen örvendek rajta, de nevemet nem adom alá, nem akarom, hogy a publicum azon érdemet nekem tulajdonítsa, melly nem enyém, hanem az általdolgozóé. Döbrentei akár mit teve s tegyen, az ő gondja; ha orczájához hozzá fér a más érdemét magára ruházni, lássa, én azt nem tehetem és nem is fogom tenni soha.

A hol mondád, hogy ne feleljek soraidra, nem felelek,

hanem csak mellékesen ezt mondom: te azért látsz olly sokat bennem, mivel barátom vagy, s tőlem az is tetszik, a miben tetszeni való nincs, s ha mástól volna, talán figyelletre sem vennéd: Kisfaludy ismét azért, mivel te már tele beszélted két év olta rólam tett dicséreteddel. Egy idegen velem nexusban nem levő másként gondolkodnék felőlem mint leendő iróról, mintsem ti ketten.*

Elbeszéllésedre mit mondhatok mást mint ammint már mondtam volt, és mivel az eleje változtatva van, még ezt hozzá: hogy az eleje egy kevéssé *poetisch*; és az a *pálmaerkély* hogyan jöhete belé, nem allegoriai kép, se nem characteristicai vonáshoz való, csak olly üres hang mint Kovacsóczynál az «hogy Lóra hajfürtjeivel éjjeli-szellő játszott» (Aur. l. 266.) Stylusod némelly helyeken igen és igen igen (!) alnyelvi. Ne véld azonban, hogy én ezt olly értelemmel mondjam mint Thewrewk és te is gyakran szoktad mondani. Én tartom a principiumot, hogy a hely és szóló szerént változik a nyelv, és nem akarok *nimium sapere*, s nagyon æsthetikus lenni, kivált a szavakban; csak a nem helyén állót rosszalom. Hogy jöhete eszedbe kiadására költeni, minekutána az Aspasiában kijövend?

Mit akar az a Döbrentei a maga sok beszédjeivel? Én nem tudom, millyen emberek ezek. Ők szüntelen egymás ellen törnek és magok sem tudják gyakorta, miért? Boldog, a ki közéjök nem keveredik, mint én. Mert ámbár boldogságot nem adnak napjaimhoz, de legalább nem keverik-be méreggel őket. Sajnállak benneteket ti kevesek! ti valódi emberek! hogy nem vagytok tőlök messze elszigetelve, hanem kigyóincselgéseik körötökben is hintik a mirígyet.

Barátom! plánotok foganatjából nem sokat reménylek. Ki fog nektek drámákkal segédül lenni? Magatok nem győzitek azt betölteni, hanem ha minden évben egy kötet

* Erre ismét te ne felelj.

jövend-ki csak. Kazinczy után minek fordítád a *Testvéreket?* Vagy talán nem tudod, hogy ő fordítá? Lásd *Minden munkájinak* valamelly kötetében.

Jelenben sok plánom van, mellyekkel fejem tele. A mellyhez közülök hozzá ülök, szentűl hiszem, hogy elkészülend, ha mindenikhez egymás után, tehát mind, csak időt engedjen a Jus. Mindenek felett lelkesűlve vagyok egy Ódára a *Phantásiához* (alkaikusokban), már egy strópháj a kész. Egy még czímtelen dalom rimetlen jambusokban kész, csak egy stropha híja, de ezt ki nem adom. Lelkesűlve vagyok egy dalra, talán rímelt dactilicusokban, czíme tán ez lenne: *Szerelemhajnal.* Ismét egy másra: *Sohajtások.* Egy poemára, mely ha elkészűlhet, tán *Visegrádhoz* fogom czímezni. Egy kicsiny lyrai phantasia három strophákban rímelt jamb. a *Holdhoz,* készen lett volna, ha az estet e levélirás el nem fogá vala. Utolsónak hagyom a *Fátyolt az erdőben* (románcz), mert egy kevéssé hosszabb volna, mintegy 20 stropha öszveleg. Egy négy ívnyi románt levelekben szeretnék írni igen nagyon, ha mind a felebb mondottak készek volnának. Ezekből nem sok lesz, azt mondod. Meglehet s akkor nevess-ki. Most legalább, még hevűlve vagyok, hiszem, hogy elkészülnek.

Igen örvendek, hogy a legkisebb szótagig is kérlelhetetlen vagy dalom iránt, s még annál inkább, hogy velem némelyekben megegyezsz, kivévén olly helyeket, hol te valóan megbotlottál. Ne véld, hogy ne legyek kész jobbítni, ott hol igazad van, mindenkor. Mivel úgy is nincs más írni való tárgyam, engedd, hogy szóljak. Az egész dalt egyszerűen így mondanók ki, minden poetai felczifrázás nélkül: «Rád emlékezem mindenütt és mindenkor. Ha esthajnal van, ha éjjel, ha csillagom hanyatlik (azaz a védcsillag vezérfény elhágy az élet labyrinthjain, mert a poetai világban védcsillag, védszellem, őrangyal, vezérfény stb. stb. lehető lények, nem-e?) mindenütt hol az együttlétkori scének s helyek ismét elém tűnnek; a kéjmezőkön, hol együtt voltunk a tündér tájon, hol az első szerelem-

vallást rebegte ajkad és az elválás helyén. O ha fogjuk e mi még egymást látni? —»

Az első stropha ellen semmid sincs. A másodikat kihagynád és másodiknak a mostani harmadikat tennéd? Én nem, soha sem. Jól érzem a hijányt, melly az egyik strophá-ról a másikra való általmenetelben volna e két stropha közt (t. i. a mostani első és harmadik közt) egynek minden esetre kell még állni. Hogy ez a második stropha *ollyan forma* mint a negyedik, szívesen megengedem, de hogy *ollyan*, nem. A *szép* szó talán prózaischnak látszik? meglehet, hogy az, de ki lehessen mindenhol poetisch? Az első sorban itt ki van hagyva a *ha* mint Helmeczy fordított dalában a *Távolból:* «Érzesz boldog merengzetedkor».

A harmadiknál kérded: mi az távol csillag? Nem úgy kellett volna kérdened, hanem így: Mi az csillag? Mert a távol itt nem adjectivum, hanem adverbium és a *sötétül*re revocáltatik. Igy: ha csillagom távol sötétül. Csak hogy nekem jobban tetszik a *távol* szó a *csillagom* előtt mint után. E strophának harmadik versét ki nem érti? Én világosabb nem is lehetek itt; ha te tudsz valamit, monddmeg. A *távol* szó, ha így is folt még, majd igyekszem megjobbítni.

A negyedikben a *szívvirulva* helyén van. Hogyan lehetne ott *szívborongva* vagy akárhogy másként emlékezni, hol a költő legfelsőbb boldogságának scénája volt. *Tiéd* Matthissonra emlékeztet? Mutasd ki Matthissonnak azon helyét, hol ez így legyen mondva, én nem emlékezem, mert különben nem emlékeztethet rá, hanemha így van mondva mint itt. Matthissonra inkább emlékeztethet az egész dal forma mint ezen egy szó. Én mondok neked itten valamit. Egy Kölcseynek, kit én recensiójiból igen jól ismerek, nem fogna fejébe férni az, hogy e dal Matthisson nélkül születhetett volna. Én pedig ezt mondom hogy ha van valamim originál, tehát annak legméltóbb jussal ezen dal mondathatik s én e véleménynek sclávja vagyok, gondoljon bár más akármit. Hogy Matthisson olvasása nélkül formám s

expressióim másfélék lettek volna, azt megengedhetem. Én Matthissont egészen elolvastam, Salist, Höltyt, Kindnek egy részét szinte s ámbár minden helyeiket nem értettem, de mondhatom, hogy a poetai nyelvben, formákban, fordulatokban sokat tanultam tőlök s ezen igen örülök és nem szégyen ez. Matthissonnak minden darabjai közt, ha jól emlékezem, az *Erinnerungen* czímű (zweyt. Theil lap 38) az, melly az enyémmel összvehasonlítható, formája ollyan mint az enyimé, de gondolatjai mások. Vesd öszve a kettőt, ha Matthisson kezedbe jöend s lásd a mondottakat.

Az ötödik strophának második sora, én is úgy hiszem, hogy folt, de nem lehetett máskép csinálni. Meglátom, hogy mozoghatok itt majd. A negyedik versre azt mondod, hogy jó, de de — — Mit tesz ez? Talán a *paradíz* szó nem fogna embereinknek tetszeni? Mit gondolok én velek? Szokásom csak az æstheticus művészetbirót figyelni, a többi akár mit mondjon, olly kevéssé tartozik rám, mint az, valljon mit csinál a Chinai Császár e perczben?

A hatodik ellenkező az ötödikkel? — Eszedbe jusson, hogy a multak és jelen váltva fordúlnak elé itten. Ha én azt mondom: beteg és egészséges, ezek valóban ellenkezők, de mondjam csak így vagy legalább gondoljam, (mert a poetai nyelvnek természete nem engedi már meg, hogy benne minden annélkül is érthetendő, kimondassék, sokat gondolni kell hagynia): hajdan beteg — most egészséges, ha contrast leend-e így?

Az ötödik és hetedikben legkedveltebb strophaimat hagynád-ki, mert, úgy mondod, gátolják a folyamatot, a másodikról és ötödikről ezt tellyességgel nem mondhatod. A hetedikről azért mondod, mivel a *mert* okadó (!) szóval nem kezdődik. De ezen iszonyú *mert*-tel ki fogjon élni? Vagy syllogismusokat csináljunk? A *vándorolsz* helyén van, csak hogy nem kell nimium sapere az embernek.

A nyolczadikban: a kellem hogy susoghat? logicaibb, ha fülel mint susog. — A kilenczedikben az *ismeretlen*

szót nem érted? Csudálom. Az ismeretlen világba tűnt, hol talán még egykor öszve jövünk s akkor és ott természetesen nékie ragyogni kell, mivel ő egyesűltünk csillaga. A tizedikben az *ott* nem annyit teszen, hogy *ibidem*, hanem azt, hogy *akkor*. A második vers *kéz* szava nekem nem látszik foltnak. Azonban lehet s majd igyekszem másként tenni. Az utolsóban a *föld* hibából iratott, csak compositióban volt úgy. Helyette *percznek* kell lennie. Azon szavaid, hogy ez vagy amaz *szép vers*, semmit sem mondanak, csak üres hangok. Az egész ha hideg-e, nem-e, arról nem tudok szólni, én csak ollyannak nézem mint más irottaimat. Hanem hogy én igen hideg voltam, midőn irám, az való.

Némelly helyeken nem is értlek, hogy mit akarsz mondani és mire, mert rosszúl írtad-fel jegyzéseidet. Engedj meg a sok haszontalan levélírásért!!!

Most fejem fáj; csak az elbeszéllést mechanizálom-le neked, mást nem tehetek.

31.

Pozsony, Július elsőjén.

Kedves Barátom!

El vagyok foglalva iskolámtól s alig tudok időt lopni másra. Az átkozott studium firkálás minden időmet elragadja itthonn. O bár csak vége volna már valahára! Alig várom, hogy ezen hátralévő két hónap minélelébb elmúljék. Ha még tovább is kellene tartania, az én szabadságszomjuzó lelkem egészen el fogna csüggedni ezen utálatos gyermeki subordinatio alatt. Nincs is barátom nyomorúbb teremtménye a földnek mint az ember, akit úgy vezethetne orránál minden csekély környület mint egy vakot. Egyikünk sem mehet ön akarva, minden nyomon utunkba vág valami, s mi kénytelenek vagyunk azon valaminek fejet hajtani s úgy lépni, amint ő akarja. Libertas humana?!

A bohóknak legnagyobbika volt, kinek fejében ezen idea legelőször születheték. (Ezen sor a Juristákat mingyárt kardra riasztaná). De hagyjuk ezt; nem rám tartozik metaphisicázni. Csak azt: hogy ollyanok vagyunk mint egy machina, merre a machina csináló akarja, arra fordulunk, s nem úgy ám mint magunk akarjuk. Én nem is sokat törődöm rajta; gondolatlanúl hagyom folyni a dolgok lánczokat. Én nekem még máig sincs feltett czélom, mellynél egykor megálljak; s nem tudom, milly tagja leszek a polgári világnak. Quo fata ferent? —

A Genfi-tóig s Bált-partig menni! O barátom, nekem e szókban ég mosolyog s velek minden vágyaimat felverted álmokból. Utazni keresztül Németországon, Tirolon, Schweitzon, keresztül Olasz s Franczia Országokon — ez nekem a legforróbb vágyak közzül egy volna, ha ezt szabad lehetne csak reméllni is; de attól igen távol vagyok, hogy valaha megtörténhessék. — Vagy hogy mindent megmondjak: általhajózni Amerikába, s ott a természetet a maga originál-alakjában mind a négy országnak lényein csudálni és ismét egykor visszatérhetni a szülőföldnek határiba — ez nekem több volna mint a büszke Britannia koronája.

*Ébredés*ed neked kedves lehet, de olvasót nem fog interessálhatni. És irtóztató 8-dik versét hogy tudtad *te* írni? Csudálom. Törléssel s hozzá-adással, változtatással lehetne belőle jót csinálni, de így gyenge, amint most áll, és igen — prozaisch. Te igen szereted a történt eseteket tárgyúl választani, pedig azoknak kidolgozásokban legnehezebb mozogni, mert illyenkor az embert megszállja az igyekezet igazat s történtet zengeni és ez igen megszegi szabad röptét a phantasiának.

A *Remeté*nek általad leendő kidolgozása nem tartozik azon észrevétel alá, mellyet én tevék, mert én semmi érdemet nem teszek hozzá, csupán alkalmat adok egy Erzählung írására neked és nem tárgyat. Azért minden alap nélkül való gyengeség leszen, ha ki nem dolgozod,

Kulcsárral ugyan fonákul érezteti a szerelem nagy hatalmát. De ki tehet ezen istenség ellen.

Ich sah, (ihr Enkel, glaubt dem heiligen Gesicht!)
Ich sah den Liebesgott im Siegeswagen fahren,
Und Helden zogen ihn.
Kulcsár mit grauen Haaren,
Und Cäsarn und Bourbon, sah ich wie Sklaven ziehn.
Mir fiel Eugen, August und Ludwig, die Katonen,
Und hundert Stifter neuer Thronen,
Und Asiens Bezwinger ins Gesicht,
Nur *Friedrich* nicht (Kleist.)

(Valamit sugok füledbe: Thewrewk majd mind kiszedé a Kleist Epigrammjait, egy kettőt kivévén s a Magyar Publicumnak s nekünk úgy adá mint eredetieket.)

Te engem már egészen elvadítottál Kovacsóczy s Thewrewktől. Vigyázz, barátom, hogy ne talán ollyanokat mondj nekem, mellyet igazán nem tudhatál-meg, csak egy vagy más elámításából hiszed. Remegek, ha csak meggondolom is kivált az utolsóbbiknak tettét. Sajnálom, hogy ismertem, őtet valaha. — Kovacsóczy valóban nem finomúl teve, hogy akarva cselekedte és nem gondatlanságból vagy inactivitásból, (mert én őtet mindig inactivusnak néztem egy némelly nemében a dolgoknak), hogy neked eleve meg nem jelentette szándékát. Az pedig, hogy mások előtt fecsegett felőled, ha igaz, tehát valóságos rosszaság; de azt kérdem, hogy mi oka lehet neki erre? — Az ő beszédei ugyan keveset nyomnak az emberek közt, de a valódi férjfiúhoz nem fér mást idegenek közt gyalázni. Ő minden tekintetben igen szegény embere az embereknek, (ezt én nem csufolódva, hanem véleményem őszinte kimondásával s inkább sajnálattal) s én alig hiszem, hogy valamikor jó író váljon belőle.

Rumynak kötetlenül vivém Horátzot. Midőn beléptem szobájinak egyikébe, az oldalsó ajtó megnyilt s egy alacsony, féllábára sánta alak lépett elém, mintegy ötven évű, nyakán törülköző kendő s álla beszappanozva (mert épen

borotváltatta magát) s ez vala *Rumy*. Vonásai semmit nem jelentők, hangja egy hetven esztendős aszú öregé s szava együgyű, de jó szivet festő. Nem nagyon látszott érdekeltetni a forditott Horátz által. Én elmondám neki, miért jöttem hozzá általadva a könyvet, s mivel kérdé, kihez legyen szerencséje, nevemet s ezzel, mert illy alkalmatlan időben jövék, ajánlottam magam. *Haramjái*dból én magam akaratjával nem fogok neki vinni, ha csak te nem parancsolod s ezt minek tennéd? nem látom okát.

Az Aurorával úgy tettem mint mondád: oda adtam egy példányt creditre s meg is jártam vele, mert az én jó creditirozott olvasóm kivagdalván s elolvasván visszahozta köszönettel s hogy nem veheti meg, mert nincs — pénze. Nagy baj! Gyürky azt mondá, hogy talán rá fogja tolhatni egy ismerősére a kivágott példányt. A kettő senkinek sem kell. Gyürky kilencz Haramjákat vive-el s négynek elhozta az árát, a többi creditre van kiadva biztos helyekre. A pénzt csak akkor fogom neked általadni, ha ismét Pestre megyek. Cassámba kevés pénz van s ha valamelly szükség érne, addig még az atyám sem küld, engedelmeddel bátorkodom hozzá nyúlni s ezt csak veled merem tenni, mással nem fognám soha. Ne véld, hogy szemtelen lehetnék.

32.

Július 16-d.

Kedves barátom!

Nem értem azt, amit Vörösmartyhoz írt vala Kazinczy. Mi az, amit te ő vele tevél s ő remélli, hogy Kovacsóczy is fogja tenni? — És ismét mi az, amit Haller az Amália énekében nem érte, s ő sem ért? — Én véghetetlenül szeretem ezt a mi Kazinczynkat, s még inkább szeretem azóta, hogy hozzád irott leveleit velem közléd. Ő most nem többé azon Hercules már, ki eléggé hatalmas vala az ól marhájinak szemetjeit kihányni, hanem azon szelíd

öreg, ki már a másodszori gyermekkorba lépett. Kedves nekem nézni őt, a jó öreget, mint igyekszik még most is azon móddal tenni és szólni, melly csak a 40. évű kornak tulajdona, s melly neki egykor olly igen illett, olly igen sajátja volt. De az erőtlenedett inak már megcsukladoznak s az ősz bajnok, mint a járni csak most tanuló kis gyermek, el-elbotlik; s hiszed-e, hogy én ezen botlást is szeretem most benne? — Olly elevenen elképzelem, barátom mint fog az nekem fájni, midőn ő majd nem lesz többé! Most a bajnok nincs nekünk többé, s akkor jó öreg sem lesz már. Ollyan melegen buzgott ez a nagy ember a közvirágzat mellett mindenkor, hogy ha annyit nem tett volna is mint teve, lehetetlen volna őt azért nem szeretni.

A mi az ő *nyugodok, -odsz, -od* formáját illeti, ő ezekkel valóban él is így. Kilencz kötetei minapában nálam feküdtek darab ideig s vettem észre, hogy illyen bennek sok helyeken áll. Kész vagyok elhinni s elfogadni, nem hajtván arra, hogy grammaticai exceptióink ismét egygyel szaporodnak, mert ez úgy is silány mentség. — Ne hidd, hogy Haramjáidban az ujítás sok legyen. Igaz hogy egész literaturánkban csak az egy Helmeczynél fordúl-elé több, de mivel nála és nálad is több van mint másoknál, nem következik, hogy *sok* légyen. Az ujítás soha sem sok ott, ahol helyén áll, ha jó, ha nem grammaticai törvényeket szegdelő. Ezt én mondom, ki nagy neolog nem vagyok, s nem fogok lenni. Csak mindig középszerű. — Én egyet fogok itt mondani. Figyelj, a dolog téged illet. Régen akartam én már ezt mondani, de eddig nem találtam rést, mellyen kilépjek vele, most azon rést magam csináltam meg, tehát elmondom. Neked az fogott volna felette sokat használni, ha irói pályádat tüzes orthologiával kezdéd vala, annál inkább pedig, mivel fordítói tekintetben vonád magadra a legnagyobb figyelmet. Miért fogott volna használni? ezt te ön magad jobban érted mint én. Ha valami ártalmára van nyelvednek, tehát bizonyosan van a neologizmus. De factum infectum fieri nequit. S a ki egyszer kezdte, az

többé ne hagyja-el, különben Scyllából Charybdisba botlik. Mindazáltal nagy nyereség leend az neked, ha az ortho- és neologizmust testvérileg békélteted-meg egymással, s aztán ha irói pályádnak első négy öt éveiben a kettő közül az elsőt hagyod prævaleálni magadban, ha magyar nem-neologizált könyveket olvassz, de azoktól a kik gondosan írtak és kizárólag csak mintegy 1680-diktól fogva mostanig kijötteket. Mert olly nyelv (hogy például hozzak-fel valamit) mint a Telegdié, most már nem megy többé, legalább minden tekintetben nem; azonban egy Bibliát mindenek felett legajálhatóbbnak mondanék, ha tudnám, ki fordítása, mert belőle csak egy elrongyollott darab volt kezeim közt a télen. De alig olvastam még nála szebb magyar nyelvet. És végtére még ezt ragasztom ezekhez: ha Kazinczy kilencz köteteinek nyelvét studiumoddá teszed. Igy nyelved széppé, tisztává, könnyen gördülővé válik, meglátod.

Rumy úgy hallom, Pestre fog menni könyvtár-őrnek Schwartner helyett.

Csak jőj fel, Pozsonyban lesz nálam helyed. De írd-meg nekem minél elébb, mikor fogsz eljönni és mikor megyünk Bécsbe, mert az atyámnak meg kell írnom, mikor leszek Pesten s ő kocsit fog értem küldeni oda. Én augustus 14-d. elvégzem Exameneim. Az első hatodikán kezdődik.

A mit az elküldött két poemáról mondasz, semmit sem ér, s a mit az elbeszélésről, az még kevésbbé ér valamit s ismét amit Kisfaludy monda, legkevesebbet. E szerént tehát nem hallgatok rátok; nem, legkevésbbé is. A *Holdhoz* ha új e, nem e? nem tudom, de minden irottaim közt előttem legnagyobb becsű. Benne minden megvan, a mi akart lenni és semmi sem kivántatik több hozzá, mert ez csak egyszerű elmeszökés. A Pozsonyi Luteránok egy halottjokat temették s én elkisértem őket, hogy temetőjöket láthassam, mert máskor zárva van. A halott eltakarítatott, melly egy 16. évű lyányka volt, középszerű szépségű, mert őt éltében sokszor láttam ablakánál, midőn a Postára mentem, mellyel irányban vala lakja. A nép

eloszlott a temetőből, csak itt-ott lehetc látni egynehányat még. Én körül jártam s olvasám a sír-irásokat. Igen szép hely ez a temető, az egészet zöld gyep vonja-be, s ritka sír, mellyen ne volna rózsa, vagy ákácz vagy valami más ültetve. A gondolat itt andalgtomban szökött elé. Három strophája akkor estve meg vala írva, de az elsőt egy hét után írtam. Egy két szót kell változtatnom benne csak, különben egészen úgy marad, a mint van. Te talán valami nagyot vártál benne lelhetni (valami óriásit.) Azért mondok, hogy *csak akart* valami lenni.

Július 18-d.

Az *Aspasia* kezemhez jöve. Fel nem vágtam volna, ha leveledet nem olvasám az ujságban, s így is csak azt néztem-meg, mit tettetek velem, mert sokkal több dolgom van, minthogy most olvashatnám. Valóban a Kovacsóczy vaksága és a te gyermeki szeled itt a legfensőbb pontra hágtak. Ha Kovacsóczy illyen Redactor, hát jobb volna, ha semmibe se kezdett vala. Miért nem gondolta meg, hogy olly munkát, melly nem bizatott reá, nem kell s nem illik kiadni. De várakozhatik is ennekutána az Aspasia még tőlem csak egy nyomorult sort is kap. Én meg vagyok általa bántva, ezen nagy Criticus szerkeztető által sokkal inkább mint általad s szerencséje, hogy nincsen időm, különben lerajzolnám néki levélben, millyennek kell lenni egy redactornak s leginkább az engem érdeklett oldalt mély vonásokkal. Minek tesztek engem machinává? Ez valóban fonák szenvedély! S Kovacsóczy még is ezek felett eléggé szemérmetlen lehetett általad tőlem verset kérni? — Csak azt mondd neki, hogy kaczagva boszankodom, valahányszor Aspasiájába tekintek, s az ollyan tulok jut eszembe, mellyet most jármoztak-meg először s még a vonás törvényeit nem tudván, úgy akar lépni mint midőn szabad vala s ároknak, bereknek neki megyen.

És te édes barátom, ugyan kérlek, hogy tehetsz illyet? ha a barátság nem, legalább a Criticismus megtartóztat-

hata e lépéstől. Nem csudálnálak annyira, ha a *Lantost* s a *Sólyomvárt* adtad volna csak ki, de azon három (nem tudom minek nevezzem őket?) csillogó szavakból öszvegyúrt valamit képzelni sem tudom, micsoda homlokkal lehete kiadni? Nekem nem míveim, annál inkább mivel a te kényed szerént vannak néhol elszabdalva, néhol megnyújtva. Azokat te mondod úgy, és én nem akarnám soha úgy mondani. Neked jobban tetszett a szirtre *áll*, mint a szirtre *hág*. Miért? — Micsoda az a Phaedra (!!) mért nem tetted már Phaedrus, mivel közel jártál hozzá? — Mi az a *kalauz?* — Éj-bagoly?? Én nem akarok így hazudni, illy nagyon! ki hallott valaha baglyot estve nyögni? nekem legalább ezen phoenomén-t nem vala még szerencsém tapasztalni. Minek bántottad azt, a mit nem értettél. Estve a halálmadár szokott nyögni (rút és nem használható neve *kuvik*), éjfél tájban a bagoly. De ez még nem nagy baj. De a vakhit a halálmadárról, vagy kuvikról (ez nálam estbagoly, mert a baglyok nemének egy faja) azt hiszi, hogy ő nyögésével valakinek halálát jelenti meg előre, ezt akarom én itt mondani, melly helyett te egy félszeg ideát szúrtál-be. «A rózsák helye rejtse a lélek véres könyűjit»? Ez nagyon magas!! Ti, nagy Criticusok, nagy Poeták vagytok, én nem akarok véletek szárnyalni s nem akarom ezt illy magasan mondani, nehogy a Lessing pacsirtájához hasonlítsak, aki azért repül olly magasra, hogy dalát senki se hallja-meg. Mert ezen pacsirtának van esze. És aztán tehát ez azon *remekmív*, melly alá nevemet elég kegyes valál aláírni? O ugyan mondd meg, mi van benne oly felette szép? még elbolondítjátok fejemet, hogy majd azt hiendem, hogy az idétlen négy hónapos gyermek is olly életre való, ha tőlem született, mint a mástól született kilencz hónapos. Ez ugyan gonosz, igen igen gonosz önhittség volna. «A völgy határa szürkűl»? Olly valódilag festve e sorban a természet!!! Csak hogy én ismét nem vagyok eléggé szerencsés megérthetni. Engedelemmel legyen kérdve: midőn az est sugára letűnik,

mi szokott akkor, milly phoenomen történni? Felelik a poeták: a völgy határa szürkűl. De az, a ki nem akarja magát poeták közé számláltatni, mivel illy magasra fél emelni fejét, szerényen megvallja a valót, hogy csak a láthatár ege szürkűl-még egy kisség, de a völgyek elsötétűlnek. E helyett az itt álló «a szív» helyett én mindég «szivem»-et fogok mondani. Nem beszél Líza egy idegen szívről, vagy annál inkább nem közönségesen a szívekről; neki arra nincs gondja, csak a magáéról szól. «A föld futott»! Ez igen gyönyörű, s véghetetlen poetisch!!! Csak hogy itt már szemem, fülem, szám elakad, gyanítok valami nagyot, azonban nem merek semmit gondolni — mert nem értem.

Égiháboru? — szép versek! «Micsoda? Szép versek? de nem csak így jó uram, hanem így is szép poema?» Tehát szép poema, mondám. — El kell hinni nekik, mert Criticusok mondják!

Hogy tehetsz illy kedvetlenségeket nekem, barátom? Illyetének által hozzád való bizalmamat veszted-el bennem, midőn látom, hogy te kész vagy szenvedelmednek illy sokat feláldozni. Midőn láttad, hogy én nem írok, tehát hogy annál inkább megvexálhass, kiadod azon darabokat, mellyeket én szégyenlek. Szenvedelmed azzal akarod palástolni, hogy nevemet nem irod alája mindeniknek, csak annak a melly legdesperátusabb közzűlök. Ám de a te Cájusz vagy Juliuszod vagy micsoda neveket firkáltatok alá, tudatik Kovacsóczy által. A mit Kovacsóczy tud, azt tudja Thewrewk, s a mit Thewrewk, azt az egész Pest. Nekem régóta kevés kedvem van a firkáláshoz, s e tettel ti most ezen kevés kedvemet is elvettétek és soká lesz az ismét, mikor én írni fogok — — —

Kisfaludyt idvezeld. A napokban fogok neki írni levelet. Azt nem sajnálom, hogy nem írok, hanem hogy őt nem segíthetem munkával, azt igen. De nem vagyok olly környűletek közt, hogy tehessem.

Az Újságnak 1. száma nem jutott kezemhez. Nem azért mondom hogy elküldjed, hanem csak kérdem, ha nem veszett-e el?

Kovacsóczy ha találna hozni Aspasiát számomra, ne fogadd el. Mondd, hogy én már vettem. Nem akarok semmi jutalmat. Fejem tele van Aspasiájával, jutalom gyanánt.

Idvezeld magadat is úgy, mintha azt én tenném. Ölellek téged s Károlyt a legszivesb szeretettel. Ti egemen fénylő Tyndaridák!!! A menny malasztja veletek!

33.

Pozsony, Julius 28-d.

Édes Barátom!

Levelem már expediálva van az atyámhoz, mert ha rád várakozom vala, tehát ismét magamra vontam volna haragját mint a minap. Érdemlem is azt, mert rest vagyok a vele való levelezésben. Ollykor egy hónapig is elfeküdt levele nálam a nélkül, hogy válaszoltam volna neki. Hogy fel nem jösz Bécsbe, én ezt jól tudtam s azért szóltam felőle olly keveset-gondolva mult levelemben, s rajta nincs mit csudálkoznom. Most tehát csak arról szólok, amiről magadat általam mingyárt tudosíttatni parancsolád, mivel úgy is egyedül való oka e levelemnek.

Semmi bizonyost róla nem mondhatok, ha lehetend-e nálad mulatnom annyi ideig a mint írod. Ezeket környületeim, a bátyám levele Bécsből s leginkább az atyámnak utolsó levelemre való válasza határozzák el. Én azt írám atyámnak, hogy 6-dikán Septembernek bizonnyal otthon leendek. Hevesben Restauratio lesz September 16-d. körül s nekem ezt elmulaszthatlanúl kell látnom; hozzá számtalan interessans tárgy von. S ez is siettetni fogja hazamentemet. S még több: Patvariára alig ha Nógrádba nem megyek, máshova nincsenek kinézteim, nincs kedvem, s oda minél elébb megyek, annál elébb megmenekszem tőle.

Vagy ha még egyet gondolok, az itteni Vice Ispánnál maradok a Szlemenics commendatiójára. Vagy Pozsony Vármegyei Notariatusba. Mondjak-e még egy *vagy*-ot, mert többet tudnék mondani, hová kinézteim reméllve szállhatnak, de elhagyom, mert csak hijában fognák a helyet s különben is rövidnek kell lennem. Kérdésedre tehát akkor fogok felelhetni, ha Pesten leszek már. — Földváry is azt írá minap, hogy visszamentemkor Pesten hozzá szálljak, ezt nem tennem nem fogna semmikép illő lenni, mindazonáltal alig ha tehetem. Szüléidnek (kiket én úgy szeretek mint te) ha csak ugyan (való-e??? ezt te mondhatd,) izenetjek s akaratjok az, a miről szó foly köztünk, mondj tiszteletes idvezletet s köszönetet nevemben, s hogy igyekezni fogok benne, amennyire tőlem függ. Hiszen ez nekem is kedves volna, s bár mindég veled volnék, ha a sorsnak nem tetszett volna s nem tetszene továbbra is bennünket messze széllyeltépni.

Annak a derék ifjú absolutus Pataki Juristának mondj szíves idvezletet tőlem, ha gondolod, hogy e vakmerészségért reám meg nem *neheztel.* Mondd neki, hogy őt az a rossz német idvezli, a ki egy év elött vele nem tudott németül szólni s még sem tud s most sem tud, s olly silány agyvelejű, hogy annyi évek alatt sem tuda megtanulni, s a ki ő elébe pirulva léphet csak, mert minden magyar szava által szégyenletbe hozza. Valóban alig is ha többet tudok szólni mint tudtam, ámbár százszorta többet értek mint elébb. Te tudod, milly szörnyű szorgalmas vagyok én mindenemben!! — Tudom, hogy megszidsz érte, de csak még is kivallom, hogy még egyszer sem mentem által egészen a grammaticán.

Sokat, igen sokat mondhatnék mind azoknak eldöntésökre, mellyeket te az *Aspasiá*ban kiadott versekről mondasz, de nem fogok mondani, nem többé egy szót sem. Nem fogsz te nekem soha olly principiumokat állítni, mellyekből megmutathasd, hogy azon darabok megállhatnak. Az Aspasia az én irói létemben Epochát csinált. Az

ez után való kor alig ha hagyja nekem a pályát futni többé, mellyet magamnak kijeleltem. Gyengeségeim vannak, nagy gyengeségeim s többek mint másnak akárkinek (s ezeket én előtted soha sem titkoltam, de nem is dicsekedtem velek neked, s te őket ismerted s ismered) mellyek képesek engemet egészen alá a hypochondriáig süllyeszthetni, s neked kellett volna ezen gyengeségeknek engedni stb. stb. Szeretném, ha Kisfaludy azon két darabból egyet sem adna ki, mellyeket elküldöttem, de nem azon szándékkal, hogy kijőjjenek, s kérlek, ha gondolod, hogy Kisfaludy meg nem neheztel s talán arra nem magyarázza, hogy az *Aurorá*ba nem akarok dolgozni, mondd-meg neki, hogy én kérem, ne adja-ki őket, ha bár milly szüksége volna is munkákra. Azokkal úgy is kevés hézag pótoltathatik, mert kevés lapot tesznek. Okát én jól tudom, mért teszem ezt, te kitalálhatd a most mondottakból. — Ölellek. Órám kettőre mutat éjfél után, félbe kell szakasztanom a csevegést. — Exameneim most mindég eddig kényszerítenek fenn virrasztani az éjt. Majd rövid időn ismét irok, ha időt lopnom lehetend.

Kisfaludynak ezen most mondott ügyben akartam levelet írni, de az idő és érintettem okok tiltottak. Nem tudom, ha fogok-e írni?

Még egyet mondok: kérlek, ne tégy valamit ollyat Kovacsóczynak nevemben (a mult levelemnek instructiója szerént), melly őt megbántsa, akkor az meggondolatlanúl volt írva s most revocálom. Nem akarom egyikét se megbántani. Tedd, a mit legjobbnak tenni vélsz.

34.

August. 3-d.

Kedves barátom!

Az *Új szellem* nevű vigjátékot ne küldd-el, majd ha öszvejövünk, jó lesz rajta együtt nevetnünk. Tudjátok-e már iróját? — Ime én Pozsonyból mondom-meg nektek.

Maróti az, a két általunk ismerteknek testvére s egy a széles értelemben vett írók közzűl. Vannak készen több Drámáji manuscriptben, s más egyéb munkáji is. Szegednek nagy szavú polgára ő. Hogy ő az imént tisztelt munka szerzője, ez csak gyanú, de olly támasz-környületek állnak mellette, hogy megszűn gyanú lenni. Leveledből és Csáky által (ki itten Jurista) annyit tudék-meg, hogy kitalálhattam a Dramatopoiószt. Én azt hiszem, hogy a könyv neologba nem teszen impressiót, vagy legalább azokba nem, kik benne érintve vannak, valamint belém nem teve azt jelentő leveled. Kazinczynak talán fájni fog. Nem hiszem, hogy valaki azon gondolatra jöhetne közzülünk, hogy a könyvről publicum előtt szóljon, vagy, a mi még több fogna lenni, rá feleljen. Nem szükség azt másnak büntetni, ki magát eléggé megbüntette.

Augusztus 6-d.

3-dikán akartam neked egy hosszabb levelet írni, de az aluszékonyság igen meglepett s abba hagytam. Az utána való két napban tanulásom foglalt-el s ma ágyból kelve írok neked. Tegnap reggeli öt órától (csak az ebéd vala köz) egészen éjjeli 2 óráig Politiát tanultam. Ma kilenczkor elvégeztem belőle examenem s ammint haza jövék, fél óra mulva ágyba kellett mennem, mert nagy fejszédülés jöve rám. Most délesti öt óra van, kábító szédületem egy kevéssé enyhűl, e pillantatot kénytelen vagyok használni a neked való írásra; különben a Jus Patrium elfogja időmet, ha egészségem visszatérend, s majd ismét nem írhatok. *Mohácsot* megigértétek s meg is tartjátok igéreteteket, mert — még nem láttam. Micsoda grammaticai *Erläuterungok* és *Wortregisterek* azok, melyeket K—dy *Tihamér*jához akarsz adni? És mért németül a magyar románhoz? Különös ez, én nem értlek benneteket.

Hogy ajánlásidra térjek: nagyon igaza van Helmeczynek s neked is, midőn nekem gondtalan jövendő életmódot ajánlotok. Hogy hosszú ne legyek, e tárgyról csak ellen-

szólásomat írom neked felőle ide. Meglehet, hogy én illy életet választandok, de csak akkor ha patvarista, ha Jurátus voltam, s Censurát adtam; mert ez atyámnak másolhatlan akaratja. S íme ez már sok mondottaidat eldönté, mert nékem Patvariára kell mennem, és okvetetlenül Septemberben; akár melly szegletébe hazánknak, de kell. Patvaria után Pesten ne szorgoskodjál, mert az szent igaz, hogy nem találsz. 2-szor Dicasteriumhoz menni nagy resolutio. Koronayt e részben ne hasonlítsd öszve velem, tudod, hogy ő közte és a Nádor közt favorabilis relátiók vannak. Én ha Dicasteriumhoz megyek, elülhetek ottan 10 évig is, még oda jutok, hol Koronay most van. Beszéltem én már e dolog felől többekkel régen, kik tudnak róla szólni, mert ön magok is benne voltak; nevezetesen mostani Politiæ professorommal, ki a Consiliumnál volt hat évig, pedig ő egy activus ifjú ember (mintegy 28 évű) s olly fejű, hogy korában lévők közt száz közt alig lehetne egyet hasonlót találni, még is talán örökké irász maradt volna (ön vallása), ha a Pozsonyi cathedrához concurráltaknak adott kérdést nem fejté vala meg legjobban, stb. majd felőle öszvejövetelünkkor eleget. Bécsben lévő bátyám, ki Dicasteriumnál van, sokat foghat majd nekem e felől mondani. — Én 10-dikén fogok felmenni Bécsbe. Az ujságküldést ezentúl akaszd-el, kivévén hogy ha még írni akarnál nekem, azon esetre még a jövő Keddit és Szombatit küldd-el, de ne többet, mert nem jön kezemhez. *Tavaszi virágjaidról* majd együtt . . . . . Irtóztató szédülés jön reám s a lap is letelt, abba kell hagynom. Isten veled kedves barátom. A Jus patrium examenével alig ha meg nem járom.

35.

Schedelnek Bajza szíves idvezletét.

Barátodnak élete csak egy hajszálon függött. Ha dr. Schönbauer hamar nem ért vala, agyvelőgyuladást fogtam volna kapni. Csak négy napig feküdtem, de a tréfa huszonkét forintomba került. Szombaton kellett volna letennem a Jusból Examenemet, de nem volt szabad sem exament tenni sem tanúlni. Tehát majd holnap fogom. Még tegnap ollykor szédülésem volt, de már ma semmi baj; s most itt ülök mint a menyasszony az első boldog éj után, rátartólag és nevetem magam, milly exament fogok én holnap tenni. — De akár millyent, nem gondolok véle, mivel Jus patriumot úgy is iskolában, a kinek esze van, csak Classificatio miatt tanúl s én husvétkor jól voltam classificálva, tehát most is jól leszek, mert ez Pozsonyban így megyen.

Te nem érted, hogy csinálhatott az Aspasia irói körömben epochát? Ezt én magam sem *értem* s itt aenigmája vagyok en magamnak, de *érzem*. Ti nem hagytátok nekem azon ösvényt, mellyet magamnak választottam úgy futni, ammint én akartam, ammint én feltevém, — *botlás nélkül.* Belé avattátok magatokat és azt tevétek, hogy megbotoljam. Megbotlottam és ezután a megbotlás közönséges fog nálam lenni ezen ösvényen. Most tehát, ha az irkálással fel nem hagyandok, kell fordúlatot tennem s talán más ösvényre térnem, mellyen bukdosás nélkül járhassak. Én másként akartam pályámon lépni mint Szentmiklósy, másként mint Berzsenyi, Dayka, Csokonai; úgy mint Kölcsey mint K—y Károly (jól érts meg!) Nem akartam Horátznak ezen observatioja alá esni:

Sic mihi qui multum cessat, fit Chærilus ille
Quem bis terve bonum cum risu miror . . . .

ti ezt elrombolátok, s tevétek, hogy alája essem. Mert hogy specialitásokra térjek, ki fogja nekem megmondani, mi az

a *Philomelához* írt darab? hiszen az non ens, nihilum negativum, ammint a logicusok nevezik. Én sohasem fogom mivemnek vallani. Az csak czifra szó-zűrzavar, és magok sírnak benne a sorok, hogy olly nagyon nem helyökön, olly nagyon desperate állnak. Az *Égiháború* szépségeiről tett analysálgatásaid ne hidd, hogy véleményemtől elvonjanak, mert ámbár inkább rendes mint az elébb említett darab, de mégis kiadni a legszerencsétlenebb dolog volt. A *Ligethez* tűrhető volna, ha utolsó versét érthetné valaki, de azért hogy tűrhető, szükség volt-e kiadni, s illett és kellett-e ezt tenni? Miért nem adtad-ki az *Idylleket* is? hiszen még csak ez hijázott volna a pohár megtöltésére. De semmit semmit sem akarok többé szólni a kedvetlen tárgy felől és te se írj többé erről. Kedvetlen rá gondolnom.

Most ismét rövid levelem, mert igen rám eredt az álom, már csak szóval fogok felelni azokra, mellyekre neked felelnem kellett volna. Bécsbe holnapután megyek és 24-dikben térek vissza. 26-ikban indulok hajón Pest felé s talán 27-d estve be-érünk. Bécsben a bátyám lakik: in der Leopoldstadt, in der gross Furmans Gasse, neben den Sieben Churfürsten Wirtshause No. 598, in 2-ten Stock, die Thür No. 14.

Miért nem vigyázsz egészségedre? Egyszerre igen adstringálni tanúlással az elmét bohóság és veszedelmes. Az egészség elsője az embernek s az egész világ Chemiájánál többet ér. Ha akkor nem léssz egészséges, midőn én Pestre érek, haragszom rád, mert magad leszesz oka betegségednek.

Most igen aluszékony vagyok. Élj szerencsésen, nem sokára öszvejövünk, majd akkor mindenről, mindenről édes barátom. A te

Pozsony, Augusztus 17-d. 1824.

Bajzád.

36.

Kedves barátom.

Szebenyi leveled vettem, de akkor a midőn rá felelni már késő vala, mert talán Magyar Ország határai között nem kapott volna. Földváry Fő Szolgabiróval, kinél Patvarián vagyok, executiókon voltam Heves Vgyének Tiszamelletti altájain, egészen Szolnokig lenn, s midőn haza érkeztem, a te leveled már 13 nap óta várt reám itthonn. Azért hogy mind ekkoráig nem írtam neked, nem neheztelhetsz, mert azt tennem teljes lehetetlen vala; de hogy könyveid nálam maradtak s még vissza sem küldettek általam, s hogy a másik irántad való kötelességemnek sem tettem eleget igen, s méltán; azonban tőled engedelmet kérek és várok is: mihellytt módom s alkalmam leend teljesíteni azt, azonnal fogom, bizonyosan fogom. Könyveid azért maradtak nálam, mivel igen sok volt s nem vihettem-el egyszerre hozzád s az éj reám sötétült vala, más napon pedig korán eljöttem, igen sajnálva, hogy Szüleidtől búcsúzatlan.

Egerben mintegy kilencz napok előtt voltam s Makárynál is. Idvezel téged. Olvastam a czédulát, mellyet ott keresztül jövetedkor neki írtál. Kovacsóczyra és Thewrewkre igen neheztel, több okok miatt; s nekik úgymond többé nem fog levelet írni. Neheztel az *Aspasia* végén álló vagdalásokért is, mellyeket a Sarlay név alá rejtezett Kovacsóczy teve. Olvastam neki ez évben írt munkájit, mellyek mind versek. Temérdeket öszveírt ez a mi igen becses barátunk s épen ezen sokat írás az ő hibája. Hogy prósát egyátallján fogva sem tud írni, ön vallomása; a mit én már régen megmondtam volt s most annál inkább elhivék neki. Különben ő ügyészkedik s a mennyire perei engedik, magába vonúlva s csendben él. Én ezután sokszor fogok véle találkozni, mivel Egerbe gyakor járatom leszen. E holnap 29-d. ismét bemegyek, mivel Restaurátiónk van,

Kisfaludyt idvezeld, s ha alkalmat kaptok, küldjetek-ki egy példány Aurórát az 1825-d. évből, ha már kijött, Földvárynénak, az árát be fogom küldeni. Igyekezni fogok benne, ha lehetséges leend, hogy vevőket szerezzek, de tudod, hogy Hevesben igen kevés van.

Kérlek, édes barátom, ha neked vannak magyar dalaid gitárra téve és időt vehetsz reá, írj-le nekem egynehányat s valami alkalom által küldd-el, igen nagy köszönettel fogom tőled venni. Egy lelkes leánykának fognék vele kedveskedni. —— Annyira el vagyok foglalva, hogy ezen levélre csak alig lophattam időt, azért igen is rövid vagyok. Igyekszeném benne s utána volnék, a mennyire innét távolról lehetne, hogy Pestre vagy máshol kaphatnék Patvariát, mert itten mindentől el vagyok fogva, de még eddig nincs reményem, hogy szerezhessek. Irj nekem barátom, mindég, midőn időd engedi, én nagy örömmel fogom leveleid venni, de ha mindenikre nem felelhetek mingyárt, ne neheztelj reám, mert lehetetlen. Már ezen két holnap alatt is érzem, hogy (Helmeczyként) igen el*vármegyésedtem* s irásomat is elrontottam, a sebten való gyakori irásba. A *Historia Revolutionum*ból, mellyet most olvasok, néha midőn időm van, lecopiroztam számodra a *Rakoczyanum Manifestumot*, ha módom leszen, elküldöm neked, tudom tetszeni fog. Ölellek, s maradok a koporsóig

hív barátod

Bajza.

Gyöngyös, November 18-d. 1824.

Hogy Gyöngyösön keresztül menvén hozzánk ki nem jöttél, azért neheztelek és megbocsáthatlanúl, ha engemet nem is, bátyámat, kit ismersz, ide haza fogtad volna találni; s atyám szivesen látott volna. — Leveleid, mint eddig, Oroszіba utasítsd. — Ujságaidból is nálam van egynehány szám.

37.

Gy. Oroszi, Decz. 16. 1824.

Kedves Barátom!

Egerből e hónap 11-d. szöktem-meg, örűltem hogy megszabadulva a Restaurátió zavarából, s mivel principálisom (Földváry) még ott marada, idő adta elő magát, hogy megpihenjek és neked valahára már írhassak. Restaurátiónk igen nagy tűzzel mene végbe, de még is, amit nem reménylettem vala, elég csenddel. Földváry leve a Második Vice Ispány, Consiliarius Halasy, ki eddig Első volt, tisztségéből kimaradt, mivel Vice Ispánsága alatt messze túl hágott az igaznak korlátjain, s a törvényes szabadságot deszpotizmus járma alá akará hajtongatni. Az ember elméje láng vala, de azt az emberi szivek legrosszabbika vezeté, melly miatt a magasabb gondolkodásuaknak szilajon szabad lelkök nyakát szegék, s a kezéből kivett hatalmat olly férjfiúnak adák, ki bár elméjére nézve nem hozzá fogható, de benne szebb lélek lakozik. Hogy ismerd, ide írom nevét: Gosztonyi Pál az, ki eddig Második Al Ispány volt. — Igen örvendek, hogy Hevesnek sok derék subjectumaira ismerhettem; erős támasza a hazának az ollyatén Vármegye, mellynek eszes és bátor szívű tagjai vannak, kik a törvények korlátjait szabad kénynek nem engedik minden lépten s nyomon szegdelni. Szerettem volna mostani alkalommal Egerben létedet, sokat tapasztalhatál vala, miket különben nem minden helyen s időben lehet. Volt szerencsétlenségem látni Miskolczi Színjátszókat is ott, Rólok s az Egri Publicumról sokat mondani únok, hanem csak röviden azt, hogy Nemzetünkben még sok bárdolni való van, s köztünk még sok tized elfolyta után fog universalizálódni a valódi csín. Voltaireknek kellene támadni köztünk, kik a culturában való resolutióra szemünket nyitogatnák s bennünket ahhoz jó előre szoktatnának. Alkalmam vala megismerkedni Ivánszkyval is, a nyelv s litera-

tura Egri professorával. Az ember egész a maniáig Révai vagy inkább Otrokócsi és Kazinczy. Mint privatusnak a köz virágzat eléggé jól szivén fekszik; merem hozzá tenni, mint Professornak is.

Leveleidnek hárma juta kezemhez. Egyik November 13-d, második 22-d, a harmadik December 14-dikén vala írva. — Igen fogok örvendeni, ha sok tárgyaidat, mellyekről leveledben szólsz (november 13-od.)kidolgozhatod, én a felét sem reménylem, hogy kivigyed, mert új tárgyaid fogják elnyomni a régiebbeket; — s aztán a környületek hányszor határoznak bennünket akaratunkkal ellenkezőleg. — Hogy *Anthologiát* kiadj, igen is javallom, de hogy kijött darabjaimnak csak egyikét is felvedd belé, erre megegyezésemet soha sem fogod kinyerni. Mire az, egy két év alatt ugyan azon darabot kétszer is kiadni? Nem akarom, hogy az mondassék, a mi egykor Kazinczyról vala, hogy kényszeríteni akarom a Publicumot darabjaim olvasásokra. Találhatsz másoknak kiadott munkájik közt jobbat elég számmal. Az *Aspasia* Rec-nek sok igaza (van), csak hogy azon igazak nem Criticai nyelven s tónusban vannak mondva. Igazainak legfőbbjei közé tartozik az is, hogy az általad említett darab *érthetetlen.* Neked a dolgot menteni kötelességed, s mentsed is, mivel minden nyíl, melly e darab ellen irányoztatik, téged talál. Ha nem úgy van-e? A *Vidék* s *Líza* hogy elkészüljön, ahhoz hely, idő s kedv kell, pedig mind a háromnak szűkében vagyok. Mindent fognék én is tenni, ha (veled szólván) bőven volnának javaim. — Gyakorta mosolyganom kell, midőn az én, ollykor általad helyben nem hagyott mondottaimat, bár ha későbben is, tőled helyben hagyni látom. Nem én valék-e első, ki azt javallám neked, hogy *álnevet* végy-fel s azon alatt bocsásd publicum elébe munkájidat? Te akkor haboztál és nem határozhatád-el magad, íme most, a menynyire leveledből sejtem, e gondolatra térsz. Akkor jobban jött volna ki, mintsem most fog,. midőn már saját neved alatt is Publicum elébe léptél. Azonban még most sem

késő. Végy-fel olly nevet, a mellynek euphonicai és ideálisi szépsége is legyen, nem azon czélból, hogy alatta kijövendő munkád ne tudassék, ha a tied e vagy másé, hanem mivel a mi magyarjaink igen előitéletesek, sokat tartanak a névnek magyar vagy nem-magyarságára is, mivel róla a személynek magyar vagy nem magyar létére is magokat jól következtetni hiszik. És aztán példa kell-e erre? ön magad számtalant tudsz. Nem így leve a *Sörfőző*ből Helmeczy? Nem így maradt e meg a Richter Jean Paul-ból csak a két utolsó? hogy mások elhallgattassának, mivel e kettő is elég arra, hogy ha példát kivánsz, azonúl lehessenek.

Georginád mint sok ezelőtti kedveseid ismét el lészen általad feledve; ezt azon barátod mondja, ki téged jól ismer. Téged igen hamar elkapnak gyakorta valamely tárgyról való képzeletid, de azok olly hamar el is eresztnek. Hogy tudod olly könnyen elfeledni azon lelkes Bécsi leánykát, kit nekem gyakran olly elmelegülve magasztaltál? Hej, téged hamar hálójokba kapnak a szépek. Az Isten áldja-meg, valahol csak egy szép s jó leányka van a világon, én mind felette kedvelem őket s közönségesen mondva társaságokat inkább mint a férjfiakét, s még is ámbár három hónap olta gyakran forgok köztök minden felé, még egyike sem kapott-meg, mert ideálomnak minden arcz- s lélek-vonásait együtt egyikben sem lelém fel. Itt egy mosolygás, egy pár kék szem, amott egy hó kar s nyak gyakorta megzavar, de csak akkorig, míg fejembe vissza nem tűn az én Ideálom. E holnap mintegy 30-d. Nógrádba megyek csavargani, nem azért mintha ottan dolgom volna, hanem mivel most egy kis ürült időm van; meglátogatok sok régen nem látott rokonokat és tudom, hogy sok derék lyánykákkal leszen szerencsém megismerkedni.

Valóban meg kell engem egyszer látogatnod atyai hajlékomban, különben engemet szobádban szemlélni soha nem fogsz. Most téli alkalommal igen kevés mulatságod

volna ezen magányos szomorú faluban s aztán iskolád sem engedi. Különben is nem azért hívlak, hogy itten mulatságodat találd, mert azt nem lelsz, hanem hogy mondhassam, hogy te engemet meglátogattál. Mi édes lesz nekem, midőn majd visszatérsz, s én ismét egyedül maradok ez unalmas magányban s a helyett hogy bosszankodnám magamnak mondhatni: Ti nyomorúlt szalma viskók, melly közé a sors láncza lebéklyózott, hogy lelkemet öröklő mogorvaság gyötörje, semmi nem akadályoz, hogy rólatok s földeitekről leátkozzam a természet áldását, de kiméllek benneteket, mert köztetek vala egyszer szerencsém ölelni barátimnak legkedvesbikét.

Micsoda lény az, mellyet Kovacsóczy Ferenczyhez ír. A te *Elhagyott* czímű darabodban elég jó psychicai festés van, ha a poemához csak ez kivántatnék, de nincs benne *egység* és nincs elvégezve. A két végső stropha hajnál fogva van bele húzva. A négy elsőn sok törleni való van. Én sebten futottam által rajtok correctiómmal s ámbár nem vagyok vele megelégedve, még is jobb mint a tiéd. Sokkal több becsű a' *Kis Ninon*, csak hogy 3-d. verséből a *deli*, 5-dikből pedig a *kegyes* (!) *édes* (!!) *anyácska* (!!!) szók kimaradjanak.

Januárius 5-dikén meg foglak Pesten látogatni.

Alkonyat csendes tünetén gyakorta
Arra andalgok, hol a gyász fenyők közt
Ifjú sírjokban kegyeseim a hosszú
Álmot alusszák.

A szomor cziprusz konyuló harasztja
Hajladoz rájok zokogó barátként,
Lombjait festvén a leáldozó nap
Tompa türése.

Ők ah ők! e bájt oda lent nem érzik,
Tőlök a szép fény örökös bucsút vön
S támad és elszáll, de le nem hat
Jég kebelébe.

Szentesült lelkek! Szomorú baráttok
Itt e tájékon kesereg magára
S vágyva hozzátok zokogó kebellel
Esd a halálért.

Ime a mit megigértem:

Egy valaki. Kicsoda, a ki uraságodnak leveleket írni szokott Pestről?

Én. Miért?

Ő. Annak valami tudatlan embernek kell lenni (!!) Hiszen patvarista sem volt (!! Um Gottes willen!)

Én. S honnan tetszik azt gyanítani?

O. Mert levelét, csak levelét sem tudja öszve hajtani a régi, józan szokás, bevett mód szerént. És aztán hogy intitulálja? (per Deos!!) Pest. Bajza József Úrnak. Oroszi. Csak a sok punctum és mellette semmi. Ki érti ezt? Hol maradt a titulus, hol maradt ez: Kedves barátom uramnak, vagy atyámfijának stb. atyafiságos, vagy illendő tisztelettel adasson?

Én. (nem tudtam hirtelen mit feleljek, hanem egy mozdulást téve szemembe ötlik, hogy frakkban pantalonban van öltözve) Uraságod miért nincs a hajdani józan szokás s bevett módi szerént párducz bőrben, sárga csizmában öltözve?

Ő. (egy gúnymosollyal beérte, de nagy okosan nem *felelt rá semmit.*)

Az ember már koros katona volt és Vármegye tiszt, különben jó férj és meglehetős olvasottságú.

Ó világ bohóságai, bohóji!!

Kaczagj egy nagyot rájok.

38.

Édes Barátom!

Nógrádból megtértem, de későbben mintsem kellett volna. Boldog egynehány napot tölték ott; s ez nem eléggé méltó-e, hogy érette valami feláldoztassék? Szép társaságokban vala szerencsém jelen lenni, mellynek következése az is, hogy egypár sötét szem barátodat majd megfogá. Visszatértemben Pászthón nem tudva olly helyre találtam beszállani, hol épen mivel névnap vala, házi Bál volt. Közzéjek keveredtem s a tánczosnék kevés számmal lévén, én két más ottan jelenvaló ifjuval (kiknek egyike Kazinczy Ferencz testvérének fija Biharból, az embereknek legszelesebb bohója, másika Plathy, nekem tisztelve szeretett barátom, ki most tevé le a censúrát s egy szép lelkű ifjú) öszve vévén magunkat egy ottan lévő Úri háznak kisasszonyát mentünk meghívni; s a mint belépénk, egy előszobában találánk a leányt anyjával. Bementünk után kevés perczczel, beszédünknek alatta egy kis barna, görög szépségű leányka suhant-ki a másik szoba ajtaján, ez vala a kedves, az általam még nem ismert, nem látott. Ő több mint középszerű szépségű, az igen szépeknek azonban csak utólja felé való; mindazáltal érdemes arra, hogy érte Trója romba dűljön. Minden szavából mennyei ártatlanság s a legszebb lélek sugárzik ki. Egy estvét adának csak az egek vele lehetni, mindazáltal az angyal e kis idő alatt enyim fogott volna lenni; *enyím*, mert minden mozdulata azt mondá, ha ezen villám fülembe nem csapott volna, hogy ő már el vagyon jegyezve, melly reményemet, ezt a hajnalgó szerelmek táplálóját legott szerte rombolá. Ha foglalatosságim engedtenek volna ábrándozónak lenni, még utóbb ollyan formán járhattam volna mint Göthe Werthere; annál inkább mert az ő románjának kezdete hasonmása ezen enyímnek. Azonban, már minden el van

feledve s én igyekezni fogok ismét azon lepkény indulatu lenni, ki ez előtt két héttel voltam.

Verseidről én ismét csak azt mondom s fogom mindég, mit mult levelemben mondék. Te mented magad azzal, hogy általam meg nem értettél; de hiszen mind a két darab olly világos, hogy nem lehet nem érteni. Hibád az neked, hogy érthetetlenséget képzelsz munkájidban ott is, hol valóban nincs az, s az gyakran magyarázatra vonsz s darabossá teszi nyelvedet. Lehet, hogy valamit nem úgy értek mint te, mivel talán nem helyökön állnak bennek mindenhol szavaid. Nem értem például mondva a sok *ám*, sok *deli* szavaid. *Amaz*, ha nexus volna is, négy első és két végső versszakjaid közt, elrontaná. *Ez* egy helyen sem áll jó. S aztán hogy lehet dalt kezdeni azon iszonyú *néha napjával*, melly egyenesen a Debreczeni sulyomkofák szájokból van kikapva. Nem helyén van a *bajtárs*, nyelv szépséget ront az *ő is*. Dicsekedel, hogy igen szép a kegyes édes (!) anyá*cska*, én pedig azt mondom, hogy igen nem szép, sőt igen igen rendkivül rút. Továbbad még ez is: szerencsésebb lehetne e darab, ha a kegyes édes anyácska helyett egy ifjút, a sírban nyugvó Ninon kedvesét, inducálnál.

Olvastad-e Fáy *Kedv-csapongásit?* Ha igen, mit mondasz reá? Ime, ezen köz kedvelést nyert iró is jól fűszerezi már az étket, mit ennek előtte nem teve. *Érzelgés, rény, incsel, czáf* stb. stb. ha nem újitások-e ezek? és a mi Kisfaludynk retteg! — — — Jelenben e könyvet olvasom: «Julius Cæsar oder der Sturz der Römischen Republik. Ein pendant zum Fall der Französischen Monarchie.» Igen nagy gyönyört lelek benne s egészen bele vagyok szerelmesedve. Egy névtelennek munkája. Ha sok német könyveim volnának olvasni, a millyen kedvvel olvasok most e nyelvben, kimondhatatlan előmenetet tennék benne patvariám végéig.

Küldöm itt a *Dramaturgiát*, *Philotaszt*, *Haramjákat*, *Rakoczyanum Manifestumot*, mivel magam nem lehettem

látogatásodra, mert a Bátyám, a kivel fogtam volna menni, megbetegedett. S most midőn már ő megyen, én nem mehetek, mert Januárius 10-kén Egerben kell lennem s ottan maradok három hétig. Nem tudom, ha ismét (—) az óra, mellyben megláthatlak tégedet, te barátimnak legkedvesbike, s a mi kedves Károlyunkat. Itt nincs rokon kebel, azután esdik szivem s tündéri álmokban csapongva vágyódik hozzátok. — Kérlek, barátom, ha terhedre nem leszen ezen alkalommal, melly a bátyám' beviszi, küldd-el az általam kért énekeket. Földváryné már vett Aurórát, tehát ne küldj nékie. Küldendő leveledet úgy írd, hogy ha itthon nem létem alatt valaki kandiságból (curiositas, Kazinczynál) felbontaná, belőle semmit ki ne vegyen, melly csak köztünk mondani való volna, vagy pedig pakold-be jól a kóták közzé.

Idvezeld, a kiket szeretek s hitesd-el magaddal, hogy nincs ember, a ki téged olly híven, olly valón szerethessen mint

Gy.-Oroszi, Januárius 7-dikén 1825.

Bajzád.

39.

Édes barátom!

Az én olly igen szeretett atyám nincs többé. E hónap elsőjén tétettek hidegült tetemei a sírba, s én véle temettem-el Boldogságom, örömeim. Ő csak 54 évű férjfiú volt, eleven, egészséges, vidám s mégis egy óra eléggé hatalmas lehete létét eltapodni. A múlt hónap 29-d. reggel egy valamint hirtelen, szinte olly véletlen szélütés találta, s mintegy három óranegyedig tartó hánykodás után feladá lelkét. Én nem valék itthon s midőn haza érkeztem, már hidegülten lelém. — Régen vetted volna levelem, de e csapás olly annyira levert, hogy a legcsekélyebbre is alkalmatlan vagyok. Ne kivánd, hogy e tárgyról illy nagy zavarodásomban többet írjak neked; nincs nyelv, melly az én

fájdalmimat kimagyarázhatná, minden vigasztalás hasztalan, mert sehol sem lelem Bánatimnak végét. — — —
Hogy e levél-boríték egészen üresen ne menjen hozzád, ide zárom egy levelemet, melly régen meg vala írva és nálam lévő könyveiddel egy csomóba pakolva, csak arra várt, hogy bátyám elvigye hozzád, de ez eset őt is meggátlá.
Élj boldogúl, s ne feledd-el szerencsétlen barátodat, a ki téged szeretni fog a koporsón túl is, ha megengedhetik a megboldogultaknak ottan egymást viszont megismerniek.
Oroszi, Februárius 11-d. 1825.

40.

Schedelnek szíves baráti idvezletét Bajza.

Gy.-Oroszi, Febr. 25-d. 1825.

Az égnek tetézett áldása reád, te kedves, könnyeidért, leveledért. Az elsők, az én fájdalmamban résztvevő cseppek, amennyivel kedvesebb vagy te nekem mások felett, annyival kedvesebbek nekem tőled. Leveled balzsam vala a sebre. Tudod, milly szép jutalma várja azt a lélekismeretnek, ki a szomjuzónak az ő nagy inségében egy tiszta cseppet nyujt. Ezen jutalom legyen a tiéd. — — Engemet az én szünetlen tartó bánatom elvert hazulról. Bekalandoztam a közel tájakat környösleg, hogy a könnyek elszáradjanak, mellyeknek újabb s újabb emlékezetek által minden nyomon kelle fakasztatniok s még tovább is elmaradtam volna, de foglalatosságim nem engedik a kóborlást. Szerencse reám, hogy nincs üres időm, különben nem tudnám feltalálni mi tévő legyek. — Sokat vesztettem, barátom, igen sokat ez esettel. Veszteségemet egyedül neked fognám panaszolni, ha tőlem az kitelhetne; de csak érzeni s nem megmondani tudom azt. Ennek felette fájdalmimat sok más gondok tetézik még. Olly zavarban van Barátod, mellyet megírni nem képes. Neked mindent sza-

bad tudni, a mi én hozzám akár mikép tartozik, következőleg házi környűletimet is, de azokat neked ide írni hosszas volna. Elégedj-meg azzal te, kit tudok, hogy valódi Barátom vagy, ha azt mondom hogy olly állapotban vagyok, mellyben gondolkodnom kell, hogy ennekutána tisztességesen elélhessek. Leestek szememről a hályogok és látom, mit eddig nem láttam, nem láthattam. Legyen könnyű tetemei felett a föld a jó atyának, kinek árnya is imádást érdemel, az ő halála igen korán történt gyermekeire nézve. Ha illy korán kelletett meghalnia, bár legalább azon időpontig késett volna este, míg egészen rendet tehete. A sorsnak mostohaságai, háromszori porrá égés, házassági viszályok, a gazdálkodókra nézve olly sok terméketlen évek stb. stb. hogy másokat ne említsek, javainak jó állapotjából őt nagyon alá szállíták, annyira hogy kényszeríteték neveltetésünkre nagy summákat kölcsönözni, azokat, hogy ha majd termékenyebb évek leendnek, s mi reánk is többé nem kelletik annyit költeni, visszafizetendő. De a halál meggátlá szándékában s e kötelesség most ránk maradt. Ezekből érthetsz, mert sapienti pauca. Ezekhez járulnak most már a testvérek közt történni szokott visszavonások, mellyek közzűlünk sem maradtak-el. Most kérdem tőled, valljon nem méltán kell nekem előre látónak lennem s gondolkodnom jövendőim felől. A Patvariát ki fogom tölteni, mely Augusztusban végződik. A Juratériát talán. Helmeczy s a te tanácslásod szerént és ön vágyódásomként tehát Dicasteriumhoz megyek, csak hogy ennek útja, hogyan s merre, nincs tudva előttem. Kovacsóczytól, Koronaytól sokat tanulhatnék, ha Pesten lennem lehetne, ideájimnak jó korán való öszvefűzésére.

Ezen esetnek következésében kár volt prænumerálnod (ámbár azt lehetetlen hozzám való baráti indulatod csalhatatlan bélyegének nem vennem) a *Cabinets Bibliothek*re, először mert egyszerre elapada azon forrás, mellyhez csak a szükséges edénynyel kellett járulni s azonnal tiszta vizet nyujta, másodszor mivel most is adósod vagyok (ne

neheztelj, ha nyiltan szólok, én hasonlólag azt kivánom meg tőled, hogy nyiltan beszélj velem, nem etiquette tónjában, különben mindenkor egy bizonyos hideg távolságban maradunk egymástól). Azonban légy nyugton, költséged nem fog belé veszni.

Végelőtti (penultim) leveledet nem olvashatám fejcsóválás nélkül. Hogyan lehete azokat felőlem feltenned, mellyeket ottan emlitesz? Hogyan lehete olly logicátlan consequentiákat húzni az egykét levél elmaradtából? Feltettem akkor, hogy neheztelni fogok rád, s szerencséd, hogy elfeledtem neheztelni levelemnek elején.

Tisztelem szüléidet s téged csókollak, nekem is mindennapi kivánságom az, hogy bár ha egy napra is Pestre mehetnék, de kötelességem nem engedi, kivált mostani környűletimben. Holnap ismét Egerbe mennem kelletik s ottan maradok két hétig a Sedriáknak idejök alatt. Addig ne is írj, míg majd én haza jövetemkor ismét nem írok neked. Akkor vásár leszen nálatok és lesz olly emberem, ki az általad küldendő csomót kihozza.

Küldött darabjaidat kedvesen vevém, mint szoktam. Más manierben vannak azok írva mint soha ennekelőtte általam olvasott dolgozásaidnak. Férjfiasabb s valódibb kezdesz lenni expressióidban, tárgyaidban; inkább világos, a helyt hogy gondolatidat érthetlenül elburkolnád magyartalan szókötésekkel s ollykor egyes szavakkal is, mint elébb gyakorta tevél. Első darabod az *CIƆDCCCXXIII-d. év* czimű csupán ezen most mondott tekintetben voná figyelmemet magára: mert különben nem új, s több poezis nincs benne mint a mennyire kényszeriti az irót a metrum, hogy míve próza ne legyen. Azonban mind emellett is nem elvetni való; sok kiadandó darabjaid közt egykor igen jól fog vegyűlni s kedves különféleséget adni; s hiszem, hogy olvasóidnak egyike sem fog olly hálátlan lenni, hogy ezt szeretni fogná kihagyni. Nem látom, miért ne engedné a Censor sajtó alá, hanemha azért hogy czimje 1823-d. év, a mi az olvasót az akkor

történtekre könnyen vezetheti. A *szegény pár* mindennapi gondolat, csak más formában van mondva. Következőleg csak formája új. E szempontnak resultátuma az, hogy a mindennapi gondolat eléggé nem mindennapi módon s eléggé jól van felruházva; kár, hogy nincs olly jól bevégezve. Szükséges, hogy vége a mennyire lehet, meglepő legyen, s ezen szükségesnek épen nincs elég tétetve. Sokkal alkalmasabban lehetett volna végzeni. Hogy egyéb ne mondassék, ezen requisitumnak ellene van vétve az által is, hogy a két vég strophában nincs kielégítve ezen arany postulatum: egy strophába két egymással csak távolról vagy épen öszve nem függő gondolatok ne szoríttassanak, különben a darabnak kereksége szögletekké válik. Vannak strophák, mellyek ezen közönséges regula alól kivétethetnek, tudniillik minden hosszabb strophák, például az *octáv-stanza.* Okait ezen mondottaimnak itten megfejteném, ha a hely szűke engedné s nem tudnám, hogy a gyakorlott fül s fej ezeknek igazléteket eléggé jól is érzi minden magyarázat nélkül.

Szót fogadok noha félve
S véled megyek néked élve

itt még illy valamit kell mondani két sorban, hogy ez kerek stropha legyen.

Partról szálltak szegények,
Ám de át nem jövének —

ide ismét két sor kivántatik s az a két sor jól öszve szőve foglalhatja e gondolatot is:

Gyenge csolnak vihar talált,
Olcsón adja sors a halált.

A vég strophának ennek kell lennie, de melegebbnek, hogy sem ezen két sor:

Szép és jámbor volt a pár,
Partra még is nem jut már.

Mi gondolat szállott-meg, hogy mértéktelen rímeket írsz?

A *Férfiú* minden tetszésemet megnyerte. A mit mondasz róla, igen is igaz, én is azt fogtam volna mondani, csak hogy máskép; egyedül a *kíntele* szónak szeretném nyakát leszegni.

Manczi énekével kár volt papírost mocskolnod. Fájdalom az időért, mellyet reá vesztegettél. Igy magán csak azt mondom róla, hogy örök halált érdemel. Drámában állva nem lehet nem rossz.

Élj szerencsésen édes barátom.

Még egyet:

A *tudós* czímet ne ruházd rám leveleid borítékján. Utálva gyűlölöm és aztán nevetséges is. Irj francziа czímet mint én neked. Ezt már régen akarám mondani.

MERENGÉS.

Melly Isten ringat illy édesdeden?!
Mély andalgásban úszok lángra gyúlva,
Már lengek, már ösvényben elborúlva
Ég nyíl-fel nékem, lyányka, képeden.

El-el pirulván bájos fényeden,
Sohajtásimtól sír a csend kidúlva;
Forró nyögésim szállnak elvadúlva
S bátor reményem köt-ki szíveden.

A Végezetnek óriási karja
Hozzám mellékelt, szép szűz, tégedet;
Hogy frigyesüljünk, azt, o! azt akarja.

Gyönyörvilág! bár tőlem elfedett
A vak jövendő: lelkem nem zavarja,
Álmam gyémántvárrá keményedett.

— —r — —*gy*.

41.

Kedves barátom!

Egerben egy hétig voltam, s mivel a szükség úgy kivánta, Losonczra kellett mennem; onnét épen csak ma jöheték haza, a Nógrádi desperatus út miatt, s ime most már a vásár nálatok vége felé közelg, így tehát ez alkalmat könyveidet elküldeni ismét elszalasztottam, a mi nékem annál inkább fáj, mivel tudom, hogy a Dramaturgiát használnád.

Makáry idvezel Egerből s egyszersmind izeni, hogy leveleire szorgalmasabban felelgess. Én Egerben létemben mindennap meglátogatom őt, s időnket igen jól töltjük-el. Egymást tanítjuk versenygve. Tanácsaim néki már sokat használtak, mert míveit nagyobb gonddal írja azolta, és újabban készült darabjai közt irigylésre méltó szépségüek vannak. Prózai dolgozásokat is mutata, de folyamatjokban zökögők, mint a fagyon szaladó szekér, s most midőn immár prózánk emelkedik, nem alap nélkül jósolhatom, hogy a mi szeretett Barátunkból prózaista alig leszen csak tűrhető is.

Sok szép tárgyaktól vagyok lelkesedve s ha dolgozásra való hely s idő volna, elveszteném magam ismét a tündér világban. Hogy mutassak neked valamit, a mi megint inter pia desideria feljegyzeni való, közlöm egynéhányát tárgyaimnak, vedd úgy, a hogyan mi egymásnak gyengeségeit, szenvedélyeit, gyarlóságait megmosolygva venni szoktuk; azért mivel nem feddésre, nem útálatra valók és talán mivel sokat magunkból kiírtani nem hatalmunkban áll.

Romànczok: *A fátyol* (régen meg van skeletona), *Az Apácza, A fogoly leány.* Életphilosophiát tárgyazó dalok, mellyeket sok reflexiókkal s lelkemnek minden erejével akarnék kidolgozni: *A Semmi; Az élet alkonya; Az élet dele; Az élet hajnala.* Inscriptiók: *Buda és Pest; Vise-*

grád; Margit Szigete; Somoskő (egy várrom Nógrádban); *Széphalom; Parád; Mikla; Pozsony*. Egy nagy festő költemény: Az *Éj* stb. stb.

Kisfaludyt idvezeld, (rövid időn fogok neki irni) és felelj minél elébb. Élj szerencsésen, hív barátod *Bajza*.

Gyöngyösön létemben, Martius 15-d. 1825.

42.

Édes barátom!

Ha leveleidre felelni, vagy nem felelni tőlem függne, méltó okod volna a neheztelésre, hogy míg én tőled négyet, te tőlem az alatt csak egy levelet vészesz; mivel azonban oka nem egészen én vagyok, engedj az idő folytának. Itthonn létemben többnyire egész napokat ált el vagyok foglalva, s ha egykét szün-fertályom akad is, a gyakor munka által eltikkasztatva elvon az unalom a neked írhatástól. A múlt hónapnak 30-dikán tértem-meg Földváryval két heti utazás után Déva-Ványáról, Mező-Túrról, melly helyek hozzánk mintegy 12 mértföldnyire vannak. Más napon (Mart. 31-d.) már ismét mentem Losonczra a magam dolgába, mert elkerűlhetetlen terminusunk volt egy activum adósságunk kamatjának lefizetésére; ezen utamból tegnap érkeztem haza. Most már három napig tart itthon való mulatásom, annak utána megyek Egerbe a generális gyülésre stb. stb. Ha nem volna felesleg való dolog, egész egy hónapi foglalatosságimat is el tudnám előre mondani. Imigy telnek-el az én napjaim s még inkább fognak ennekutána, mivel már a tavasz nyíl s következnek a repositiók. Annak okáért vakmerőség volna tőled remélln is azt, hogy engemet Pesten láthass Augusztusnál elébb.

Mi betegséged van? — Vigyázz-fel egészségedre, ha nem ön magadért, legalább én érettem.

A Sonettről, mellyet küldöttem volt, miért nem szólsz?

Féltél, hogy tévedésbe hozlak, azért nem bátorkodtál felőle írni; de én mind e mellett is erős hittel hiszem, hogy nem ismerted-meg, ha az én munkám-e. A darab Makárynak Sonettvinnyéjéből került. Könnyebb volna Buda-várnak öszve omlani mint nékem Sonettet irhatni. Ha történetből a Sonettről találnál írni egyvalahol, hasonlítsd a kalitkához, mellyben a rabmadár a lelkesült szellem; ez igyekszik röpülni, de meggátolja mindenfelől a farostély, melly a Sonettben a structura, a metrum, a rím; szárnyaival vergődve röpűl a kalitka foglya, de börtöne igen csekély lévén, hosszában egyik szegletbe ütődve leesik. Ezen szeglet a Sonettnek 14-dik verse, hol a genie röptének ön akaratja ellen szárnya szegetik. Az allegoriát vedd lappótléknak s mosolygd-meg.

Látom soraidból, mellyekben olly igen menydörögsz, hogy cerimoniákat kivánsz tőlem. Már mi rossz van ezen szavakban: ne félj, pénzed nem vesz belé? Én úgy hiszem, hogy semmi sincs. De te már nagy világ tónjához vagy szokva úgy annyira, hogy hallani sem akarod a természet egyszerű szavát. Ha te azt megbántásnak veszed, én majd inkább annak fogom venni s vehetendem is leveleid egyikének azon helyét, hol nem akarod elismérni, hogy én neked azon pénzzel tartozom. Én ismét egyenesen szóllok s neked ez ellen szólanod nem *illik*, nem *kell*, s nem is *lehet*.

Az asszonyoknak nagy ellenségök levél, de okát nem mondod-meg nyilván. Várj egy kisség, mert még majd nagy barátjok is fogsz lenni ismét. Igazad van sokban, csak hogy észrevételeid nem csupán az asszonyokra, hanem mind a két nemre is illenek némelly módosításokkal. Ennek felette akár mennyit beszélj te az asszonyok ellen, belől még is azt sugallja a rosz naturæ, hogy szeressed azon töredékeny, de még is szeretetre méltó edényeket. Én legalább félre téve minden interesszét, fognám védeni ellened őket.

Ime épen midőn ezeket írom, jön kezembe Ápril elsőjén

irott leveled. Hidegségedről panaszkodol ismét. Ez nagy baj, de annak úgy kell lenni, s úgy leszen, minél inkább évülsz. Én hasonló hozzád; azon különséggel még is, hogy te vágysz lángolni, én pedig nem. Az ember minél inkább korosodik, annál inkább közelít a valóhoz, annál inkább fogynak lángolva csapongó hiú képzeletei, s minden perczen egyegy arany reménye oszlik füstbe. Én ha most ollykor kedvet kapok valamelly munkára, azt ollyba veszem, mint ennek előtte két három évvel vettem egy tüzes lelkesedést. S valóban ezen most csak kedvből eredt szülemény csak ollyan becsű, vagy tán még nagyobb is mint az ezelőtti lelkesedésből eredt.

A Dramaturgiát igen sajnálom, hogy nem küldhetem, pedig szükséged van rá Barátom, kérlek, engedj-meg. Ha időm volna keresni, talán akadna alkalom, mert Gyöngyösről elegen mennek hozzátok minden héten, de ez az átkozott patvaria elveszi minden időmet. Én szót sem tevék a felől, hogy husvétra Pestre menjek, azért nem is nevezheted semmi hidegségnek azt, mit megtenni én tőlem ki nem telhetett. Jól mondád, hogy ez eszem ágába sincs, mivel nem is lehet. Ha meg akarok halni, igen is elhívlak magamhoz. *Meghalni*, barátom e szóban sok boldogság fekszik. Szerencsések, kik meghalhatnak. Én semmit olly igen nem ohajtanék most, mint ezen boldogságot, most midőn a szerencse játékának csak félig meddig vagyok kitéve. Ha néha magamba süllyedve elgondolom, milly szép ez a világ, micsoda nagy öszhang uralkodik egész egyetemén, milly symmetria a végtelen nagyságu nap gömbölyegje és a végtelen kicsinységű por szem közt. Tekintek az ember-világba. Melly nagy változás, melly nagy disharmonia! annyira hogy az élet elveszti minden kellemeit s az ember méltán eseng a halálért. Csak akkor vagyok én világomban, midőn te rád emlékezem s azon kevés jókra, a kik nékem kedvelteim.

A Minervába, Aurora- s Hébébe küldenék darabokat, ha volnának készen, de mivel nincsenek, ez úgy-e elég ok

a nem-küldésre. Itt közlök veled kettőt azok közül, mellyek rég plánomban vannak, de egyik sem kiadni való.*

Drámára van régen egy gondolatom, s a nélkül hogy theoriát tudnék, kivinném, csak időm volna. Könnyebben tudnék én ebben forogni, mint az Erzählungban, mert a mi epicum, az nékem mind nehezen megyen.

Makáryt minek terhelted posta pénzzel az én levelem miatt?

Minek francózod leveled?

Élj szerencsésen, idvezlem, a kiket szeretek s vagyok hív barátod *Bajza.*

Oroszi, Ápril 8-dikán 1825.

43.

Ferim!

Épen midőn a Póstára akartam ezen ide csatolt levelet vinni, értettem ezen embertől, a ki e levelet kezedhez adja, hogy Pestre fog menni: de mivel én ezen órában megyek Egerbe, tehát könyveidet etc. el nem küldhetem. Ha mi küldeni valód van hozzám (a mint írtad), add-által ez embernek, bizonyosan kezemhez fog kerűlni. Ő Gyöngyösi kereskedő, házunkhoz ismerős, nem félhetsz, hogy elvész. Gondolnám, hogy egykét nap fog mulatni Pesten, kérdd-meg tőle. Egyébiránt vagyok neked édes Barátom hív barátod *Bajza.*

Ápril 9-dikén. Gyöngyösön.

44.

Oroszi, Május 7-d. 1825.

Kedves barátom!

A csomót kezemhez vevém és rövid tartalmú leveled, minekutána egy hétig már a kereskedőnél hevert vala, de

* Somoskő, Széphalom. (Toldy jegyz.)

ha tudtam volna, hogy az merő ajándékokból fog állni, nem fogtam vala érte küldeni embert. Az ajándékot nem szeretem, ha barátom adja; s ha még azt tudom hozzá, hogy ez néki áldozatba kerűl, gyűlölöm. Köszönetemet vedd értek, mert minden könyveimnél becsesbek; nem azért hogy azokat nekem adád, hanem mivel tiéid valának. A levél, mellyet hogy megkaptál említesz, épen az vala, mellyet a kereskedőnek kellett volna által adni. Postára adtam, hogy el ne késsék, mert ő nem tudá meg mondani, mikor megyen Pestre.

Az a mód, mellyel te hozzád küldött darabjaimmal bánni szoktál, igen fonák, nem literátorhoz, tehát annál inkább nem hozzád illő. Szükség hogy itt figyeltesselek arra, a mit te igen könnyelmüleg veszesz, s a mit nékem magamra nézve már három ízben volt szerencsétlenségem tapasztalni. Egy Nemzetnek a literaturája nem gyermekjáték, hogy abból kényünk szerint, a mikor tetszik, tréfát űzhessünk. Tisztelnünk kell a publicumot, mert érdemli, hogy tiszteltessék. Annak nem lehet nem tisztelni, a ki saját javallata ellen valamit az ő méltóságos szine elébe bocsát. Emlékezzél az Aspasiában álló félszeg darabokra, mellyeknek pirulniok kell miattad, valahányszor olvastatnak, s mondd aztán, miért kelle ezt tenni? Nemde gyermeki szelességnek következése ez? Továbbad, tisztelni kell az irót és szeretni az ő szabadságát. Te ezt azért nem tevéd, mert gondolád, hogy a mit természetes jus meg nem enged, meg fogja engedni a barátság. De én írót nem ismerek barátomnak úgy mint írót, mert ha ezt tartanám, minden jó írót barátomnak ismernék. Nekem az ember barátom, nem az író. S a természet rendje kivánja, hogy ezt így tartsa mindenki. Írók között nincs s nem lehet nevezetes zavar nélkűl barátság. Mind ezeket nem azért hozám fel, mintha mostani tettedért neheztelnék; nem, mivel ez úgy is utolsó, hanem fáj nekem barátom, hogy azon igen gyermeki vexa miatt, mellyel te engemet így illetni akarsz, gyakran olly könnyelműleg elfeleded

magad, hogy által hágsz a juson is, az obligatión is. A tréfa komolysággá válhatott volna, és válhatna, ha én nem hinném erős hittel, hogy bosszúból tenni valamit elvetett alacson lelkűség. Mert mi könnyű lett volna nevedet s a Kovacsóczyét nekem egy csupán ez okért írandó értekezésben a Tud. Gyüjteménybe' publicum elébe terjeszteni; de nem tevém, inkább én engedtem, mert nem sérthettem volna az írót a nélkűl, hogy a barátot is ne sértsem. A barátot, mint barátot megsérteni, szentségtörés, ez okért meddig engemet józan ésszel áld-meg az ég, ez nem fog tőlem kitelni; de annál inkább nem, hogy van más præservativumom is, mellyel az ehhez hasonló eset ellen ennek utána élnem lehetend, ámbár áldozat leszen tőlem. Az tudniillik, hogy kénytelen lészek véled nem közleni munkáimat, mert hogy akaratom ellen is kijőjenek, és pedig ollyak is a millyeneket én soha ki nem adnék szégyen nélkűl, azt többé nem akarom. *Széphalom* úgy is kijött volna, nem poetai becséért, hanem hogy nem megvetendő figyelmeztetés a Publicumhoz egy a hazának valóban derék fijára. Változtatásid meghagyom, kivévén a *Hunnia felmosolyog* szókat, mellyek helyett csak a régi marad. Ti hunniázzatok, ha tetszik nektek a szó, kik vele éltek, én addig soha nem fogok, még helyette más szóval élnem lehetend. Mivel már Igaznak felküldéd, írd-meg neki, hogy változtassa-meg a két szót így: *Díszlend a hon ege* és nevemet nyomassa alá. Rút és nevetséges *Juliusz* nevedet add oda, a honnan vetted és többé reám ne ruházd. Ki mondta azt, hogy a *Váromladék* elegia? Én nehezen mondottam azt leveleimnek valamellyikében, mert én örökké inscriptiónak fogom tartani. Igaz, hogy egy kisség hosszabbacska leve mint *szokás,* de a szokáson túl lépni vétek-e? A darab ammint mondám, simítást kíván, és ha időm leszen, majd meglátod, hogy a *rossz*ból még *jó* válhatik. Szeretném, ha corrigálnál benne, correctiód nekem gondolatot fogna adni az új kidolgozásban.

Hárfámnak (!!) azon húrja, melly szerelemre szokott volt zendűlni, végkép elnémúlt, mert nincs tárgy, melly felé ömledezzen, s nem tudom, ha fog az ismét pengeni. Azonban mind e mellett is tele vagyok poetai érezéssel, tele lobogással, és sok tárgyaim közűl nem tudom, mellyhez kapjak, midőn ollykor időt lophatok. Többnyire kocsiban, utazva eszmélek és csak fejemben dolgozom ki tárgyaimat. Így készüle a *Váromladék* (nógrádi utamban s első czímje *Somoskő* vala, az készen utolsó is, mert ezen várromra van írva) így *Széphalom*. Egynehány *inscriptio* és egy *dal* van nálam készen, ládám fenekén hevernek, s hevèrjenek.

Leveleidnek majd mindenikében elé fordúl tizszer is, hogy «proxime erről és arról fogsz szólni» és én már szinte számolok reá, hogy mikor jön az a proxime és vágyom olvasni. De eljön a proxime és látom, hogy már emlékezet sincs a multakról, hanem az új levél tele van új *proximékkel*, új igéretekkel, hogy ha proxime ismét veszem leveled, benne ne leljek semmit, és mégis azt mondod, hogy én nem irok meg neked semmit.

*Anthologiá*dat minden tekintetekben (mellyeket fel hordasz, javallom), csak hogy felosztásodról, mellyet benne tenni fogsz, nem szólhatok, mert nincs időm; e levelet ez órában kell küldenem, mert különben nem megyen-el holnap. Okát belé kell tenned, mért hagyod-ki Berzsenyit, s másokat; különben ezeknek becsök csorbúlást szenvedne. Prænumeráltatni az erszény veszedelmének kikerülésére is jó lesz. Bajzát a Redactióba meghívni felesleg való lesz, minekutána tudod, hogy hasznát nem veended, s még ennek felette a meghívást is (a mint őt ismerem) nehezen fogadja-el. Segéd-társ nem mondom, hogy nem lenne úgy mint barát, de nem mint író, s nem is engedné-meg, hogy neve a publicum előtt forgana úgy.

Nem tudom, mikor láthatlak, te nemes lelkű barát! Nagy kérdés, ha Augustusban elfogok-e menni Pestre, mert semmi kinézteim nincsenek ott. Holnap még Egerbe me-

gyek s talán már valahára mint patvarista utolszor, mert többé nem szükség oda menni Augustusig. Ezután reménylem, több időm leend mindenre. — Szent barátságunk angyala légyen véled, maradok mindenkor hív barátod

Bajza.

NB. Az Anthologiáról *proxime* többet!

45.

Schedel Ferencznek baráti idvezletét Bajza.

Oroszi, Május 30-d. 1825.

Ha jól emlékezem, két leveled van nálam, mellyekre még nem válaszoltam. Egyike azoknak Május 10-d., a másika, a kék borítékú, 12-d. vala írva. Rájok ezennel megyen feleletem.

Azon argumentumok, mellyekkel a *Hunnia* szót véded, igen keveset nyomnak. Legerősebb argumentum ez fogott volna lenni, de tolladban maradt, hogy éljünk ott mindig a szóval, hol mást tenni nem illik, s nem lehet. Himfynek auctoritása e részben annyi mint más akármelly szarándok-poetáké, kiknek nevöket, mivel amazé mellett említeni profanum quid volna, kénytelenítetem elhallgatni. Himfy elég vad szót kevert munkájába, de azért mi csak nem fogjuk a magunkéiba felvenni? A szók s velek járó ideák magokat nem teszik magok rútakká, hanem legtöbbnyire a hely, mellyen állnak. Igen kevés szó van olly rút, melly soha, és semmi hellyt se lehessen szép. Továbbad, hogy rendbe menjek minden sorodon, hiatust (rossz és irtóztató neve Kazinczynál *nyekegés)* az én fülem csak ott ismer, hol két egyforma vocál ütközik öszve; például ezek: *bő öböl, kék fényű üveg, kopogó óra; Lilla álma, kié ez* stb. De még ezekben sem egy forma grádicsban van a hiatus, hanem lépcsőleg megyen. Legnagyobb a hiatus, ha két egy forma hosszú vocál jön össze: *kopogó*

óra. Kissebb van két egy forma rövidnek öszve ütközésében: *Máli itala*. Legkissebb s alig észrevehető két különféle vocál közt: *íme indul*. A két első esetben, ha ki nem kerülhetem az öszveütközést, azon helyen elidálni fogok mindenkor. Más különben pedig elidálni mindég nagy véteknek tartandom; annak, így írni is: *az hon* e helyt *a hon* Az *ahhon* csak anyiban rútabb az *allomb*-nál, a mennyiben rútabb a *h* betű az *l*-nél. A ki így ír: *az hon* és consequens akar magával lenni, annak így kell s így illik írni: *az lomb*. Modica non curat prætor, ez van mondva egyébre s ez ide igen illik. Minden gyakorlott fülnek nem lehet nem vennie észre, hogy a *h* nálunk energiásabb mint a görög s római, kiknél, mivel a poetáknál elidáltatott, azt következtetem, hogy csak lehellet, s alig hallatszó lehellet vala. Hogy a magyar nyelvben egy kevéssel különbözik minden betűinél az alphabetnek, ezt én ismét nem tagadhatom, de ezen különzés igen csekélység, s csak a nimium purgata aurisban nagy ez. A hangnak érzete mivel úgy is igen fínom érzet, a nagyobb publicumnak nem sajátja, s azért is benne csekélységekre nézni nem szükséges. — Azon szépség, mellyet te a *Hunnia felmosolyog*ban felhozsz, már mi nálunk ezen mostani században igen elaljasodott, mert verseink mindenhol tele vannak a *mosolyg* szóval. Sokkal inkább tetszik az olvasónak, midőn a római költő azt mondja: prata rident, hogysem midőn mi mondjuk: a rét mosolyg. Horátz így szól:

Ille terrarum mihi præter omnes
Angulus ridet.

Virágnál az idea ugyan így van kitéve, s még sem bir annyi bájjal mint Horátznál.

A' világ' minden szugolyáji közt, o
Széphalom nékem te nevetsz leginkább stb.

Ennek nem más oka, hanem hogy mindent igen meg szoktunk mosolyogtatni. Még e tárgyban e kérdést kell

fel tennem: micsoda classicitásra való vágyás van abban, hogy én a *Hunnia* szót nem szeretem?? E vágy bennem teljességgel nincs-meg, s nem is lehet. Nem hiszem, hogy ezen gondolat nem sor-pótlék volt leveledben. — Mind ezen mondottaknak ellenére is a *Hunnia felmosolyog* maradjon-meg, csupán azon okért, hogy a *díszlend* grammaticai botlás, mellyet én nem vők észre, különben soha nem lett volna. A józan grammatica törvényeit akarva szegdelni *szentségtörés*. Az *álom* helyett jobb volna tenni *éjek*, tedd, a mint akarod. (Te igen szeretsz *aludni* és *álmodni*, azért fúrtad a *Lantos*ba is ezen kedves szódat.)

Vörösmartynak ohajtanám, hogy előfizetője ne legyen. Kár olly nagy munkával sietni. Egy nagy eposzt nem lehet úgy venni mint tíz-tizenkét sorból álló kisded dalt, mellynek hibájit s szépségeit a gyakorlott fej azonnal kiláthatja. Igen sokat monda az a soha nem-megvetendő kritikus, ki azt mondá, hogy nonum prematur in annum, csak hogy jól meg kell őt érteni, s nem olly félszegül magyarázni, mint szokták közönségesen magyar íróink s nem-íróink. Én a derék ifjút tisztelem, s nálam őt senki jobban nem tisztelheti. A ki olly darabot ada mint a *Tünődő*, méltó az a tiszteletre, méltó a nemzeti tapsra. Ez, s az ő *Fellegekhez* rosszúl czímezett darabja, ez évi Aurorának örökké a legszebb darabjai közzé fognak számláltatni. Hogy neve ragyogjon, úgy ohajtom, mintha saját nevem volna, annak okáért féltem őt, mert *Zalán*járól az én jóslatom az, hogy ha most hamarjában kijöend, rövid idő multán el fog feledtetni. Előfizetőket nem szerezhetek, mert tudod, hogy én ahhoz nem értek, de fogom ajánlani Gyurinak Egerben, Báránynak Miskolczon. (Még a három Aurora most is nálam van.)

Anthologiád plánjáról én nem tudok mit mondani, csupán csak arról teszek itten egy két szót, a hol ellen mondani valóm van, mivel úgy is nekünk írói tekintetben sok versenygeni valónk van, mert ámbár nincs közöttünk olly kettő, a kik olly jól egyeznek principiumaikkal mint

mi, még is igen sokban eltávoznak egymástól. Te fel akarod hívni ifjú költőinket, hogy legjobb munkáikat minden évben küldjék Anthologiádba? Nem jól; igen sok okok miatt. Edvi majd küldend egy *Halotti Mars dalt*, s ne vedd csak fel, a legnagyobb megbántásnak fogja venni, hogy legjobb mívét be nem vetted. Én aztán mellyikünk tudja azt, mi legjobb írottaink közt? Másokat elhallgatok, de meglásd e felhivás nevetséges lesz, és semmi sikerét nem látandod. Stettner és én mi hasznot fogunk neked tenni? Erre felelj nekem legközelébbi leveledben, hogy én aztán okaimat elé adjam, mért nem fogadandom-el a meghivást. Plánumodat ird-meg logicai rendben, mert minden leveledben csak érintve van, és az is zavartan, s provocálva magad a legközelébbi leveledre, hol ismét semmi sincs. — Megigérted, hogy fogsz írni az Auroráról, a Minerváról, a Dicasteriális hivatalról, minekutána megkértelek, hogy tudósíts, továbbá valami szerelmes Erzählungot igértél elbeszéllni leveledben, és több számtalant, mellyeknek fele sem jön eszembe, de mind ezek szerencsésen elmaradtak.

Ki mondta azt, hogy én leveleim purisálom? Ezt magad találtad-ki, de igen gonoszúl volt kitalálva, mert arra is lopnom kell az időt, hogy csak egyszer leírjam. Leveleim tisztasága attól van, hogy én el vagyok szokva a dolgozástól s következőleg sebesen concipiálni nem tudok, s azért halkan kényszerítetem írni és különben is a tisztaságot szeretem az írásban úgy mint mindenben.

Az Aurorákhoz nincs szerencsém. Emlékezel, a harmad évivel mint jártam, midőn egy, a ki olvasni elvivé, többé vissza nem hozta. Most ismét akaratom ellen kelle elajándékozni egy szép ifjú asszonykának, mert ő az olvasni adottat ajándékozottnak vélte és nékem igen szépen megköszönte. Az etiquette úgy hozá magával, hogy őt meg ne pirítsam és tévedésében hagyjam-meg, s így az Aurora el leve ajándékozva. Az minden vigasztalásom, hogy még is szép kezekbe jutott. Még nem olvastam volt, mert nem

vala arra időm, csak úgy sebten futották által szemeim a *Tihamért* s néhány apróbb darabokat, de gyanítom, hogy belseje több becsű mint eddig kijött társaié. Az *Ének a harangról* végtelenűl szép, de a *Görög istenek*ben nem sokat leltem, a mint ezeket egy olvasásból merem mondani.

A' mikor annyi dicső hősnek volt e' haza fészke.

Hogyan mondhatád, hogy ezen vers cæsurátlan. Nálad valami másnak kell lenni a cæsurának mint a mi valóban, másként nem lehete ezt mondanod! Definiáld nekem azt a te cæsurádat. Az enyim a régi schlendrián szerént imez: «Dictionis in versu per pedes intersectio, ita, ut ultima syllaba novum pedem inchœt; például: Ille latus niveum molli fultus hyacintho. Ezt scandáld öszve a felső verssel s lásd, ha cæsurátlan-e.

Milly jelenés a' hon-geniusz most alkonyi szélben
Leng titkon egykét hív haza-szülte felé.

E versnél azon hibába estél, mellybe ön míveidnél gyakran szoktál, midőn az igen is érthetőt érthetlennek véled. Nagy hibát teszen ön magának az író, midőn publicumát igen tökéletlennek véli, s bizalmatlan benne, hogy megértse őtet csak ott is, hol még ő középszerű, mert e bizalmatlanság igen bő-nyelvűvé teszi őt, hogy jól kifejtse magát, a bő-nyelvűség pedig majd nem testvére a rossz nyelvűségnek. A præcisio, a præcisio a nyelvnek egyik fő dísze.

A Budára való menetelről én nem mondtam-le, de el sem is tökélettem magam rá, s addig nem is fogom, míg felőle informálva nem leszek, mert szelesen fogni valamibe nem szeretek, hogy kinevettessem.

Kisfaludyhoz is megyen ezennel levelem. Elején excusálom magamat. Ezt szükség vala tennem, minekutána ő nála létemkor megkért, s én megigértem, hogy irni fogok

neki s azt még mind eddig nem teljesítém. Excusátióm egészen és nagyon igaz, s egyszersmind az Aurorát is megköszönöm neki. A többi írottak csak lap-pótlékúl állnak ott.

Ha kérded, hogy vagyok: nem lehet nem azt felelnem, hogy igen gonoszúl, s csak akkor vagyok boldog, ha nem vagyok honn . . . . .

Ha ollykor most, midőn a természet annyi bájjal ragyog a szép tavaszi estben, kiülök a patak partra, melly udvarunknál lefoly s az elsuhogó hullámba meresztem szemeim, s képzelem a mulandóságot Himfynek azon szép dalával: «Ott a hol én nevelkedtem» stb. s ismét áttekintek a túlpartra, hol az illatozó rét ezer virággal ragyog, s elgondolom azon boldog gyermeki napjaimat, midőn hajdan ezen pázsiton játszva minden vágyaimat betölthettem, s most már ezen arany kor eltűnve; s így andalogva szemem vetem a rétben álló dombra, hol atyám kriptája emelkedik, s vissza teszem magam azon időbe, midőn ő még élt, s mint kedvelt ő engemet, mint örült tökéletesülésemnek, mily gondja volt reám, s ő már nyugszik az öröklétben s én reá emlékezni sem merek többé, hogy annyi boldogságimnak tengerét véle elfedte azon megfoghatlan hant, a mély titkoknak titka: hidd, te kedves, hogy illyenkor nem tudom, hol vagyok, hová menjek, kihez folyamodjam, minden kinézteim előtt egy végtelen ür terül-el s nem érzek semmit, csak azt, hogy szemeimet könyek telték-el. O te kedves, te nékem az égtől adott, ki fájdalmimban, örömeimben olly nemesen részt veszesz, óvjon téged csillagod az illy érzelmektől! Boldogságom egyedűl az, hogy eltudok távoztatni mindent, a mi sorsomra emlékeztetne. Légy boldog; ezentúl mindig vigságot fogok keresni. Rövid időn egy bordalt irandok, mellyre régen vannak gondolatim s benne vigasztalást nyerek.

Leveleid ezután is francózd, én is fogom enyéimet. Nincsen már helyem, hogy meg mondjam *mért.*

46.

Junius 14-d. 825.

A SZÉPEKHEZ.

Ah ki mondja meg nekem stb.

IVÓNAK.

Tokaj bora felett.

Boldogok mi, a barátság stb.

FÁJDALMAK.

A báj esttünemény halmok alá merült stb.

Az *Emlékezések* jobbítva vannak nálam, a mennyire lehete azt tenni.

Sokáig kelle magammal küszdeni, míg elhatározhatám, hogy e darabokat felküldjem néked. Mert *credited* elveszett volt előttem e részben, és még most is mindég függőben van, s nem vagyok ment az aggodalomtól e daraboknak idvök (salus) felől. Igyekezzél ezutáni tetteiddel megmutatni, hogy bízhatom benned e részben is, mint mindenben másban. A magyarnak aljasabb népe, vagy inkább a pór-ajak, azt mondogatja, hogy a kit egyszer a kígyó meg csíp vala, az utóbb a gyíktól is fél. Engem háromszor csípett-meg (hagyj illy vastag szájjal szólni) s tehát ne féljek? —

Az ismét bosszuságra való jelentés, hogy a *Széphalom* correctióját fel nem küldheted idején. Nem te vagy-e oka mindennek! Csak oda térek vissza mindenkor, hogy minek kelle azt felküldeni Igaznak? Hej, barátom, igen rosszul bánsz ezekben barátoddal!

Kisfaludynak mondd, hogy írjon. Az itt küldötteket ne mutasd néki. Én magam akarom felküldeni hozzá, hogy ő aztán ismét írjon nekem. Leveledre nem tudom, mikor felelhetek, mert új darabokon dolgozom, még időm van,

még Földváry haza nem jön Bécsből, a hová egy hét előtt mene. S tele vagyok plánokkal.

Küldd-el darabjaidat, mellyeket újdon készítél s nekem meg vannak igérve . . .

Élj szerencsésen barátod *Bajza.*

47.

Kedves barátom!

Azon kép szerint, mellyet végelőtti leveled ada elémbe, a te Málid egy mennyei lélek. Minden szó, melly általa mondva volt, (ha te azokat minden Arisztoteli εις το κρειττον nélkül mondád-el utána nekem), olly sokat, olly nagy szépségű szellemképet ad, hogy az illy lelket nem lehet nem imádni. Boldog, százszor boldog vagy te. Irígylem sorsodat, ez oldalról tekintve, de a másik, a másik oldal, nem tudom, ha enged-e neked szívnyugalmat. Annak meggondolása, hogy egy szegény leányka szíve, ki talán semmit sem vétett, semminek sem oka, olly könyör nélkűl eltaposva! Ah e tett meggondolása engem egészen földhöz verne. Azonban ne véld, hogy a vad tettet egészen neked tulajdonítsam, és szemrehányást tegyek érte. Te csak ott voltál hibás, a midőn Málit elhagyád. A lépés most általad meg van téve, mellynek meg kellett volna tevődnie, hanemha mind a két szívet el akarád tiporni, és senkire sem vethet, sem téged rossz charakterrel nem vádolhat, csupán és egyedül szerencsétlen csillagára. Szívből szánom a szegény lyánykát. Ő elmondhatja mély fájdalmában neked:

Leb' wohl auf ewig! dieser Töne
Gedämpfter Feyerklang versöhne,
Dem Opfer der Verblendung dich!
Von jedem andern Trost verlassen,
Bleibt mir der eine nur: Nicht hassen
Ach! nur bedauern kannst du mich!

Igen örvendek, hogy tetszést nyertek darabjaim nálatok; de nem minden bosszongás nélkűl értém, hogy már ált adád ismét Kisfaludynak. Ne is mentsed magad, mert ez megint a te tűrhetlenségednek következése. Nem győzted be várni, hogy én küldjem-el azokat Kisfaludynak? — Ugyan fesd-le magad nekem, millyen vagy, mert én nem ismerlek. A kép, mellyen én magamnak téged lefestélek, minden nap új változtatást kíván, s a sok változtatások között az első rajzolatot már alig ismerem-ki. Még néhány vonás hozzá s mingyárt fog rá-illeni azon jegybélyeg, mellyet *könnyelműségnek* nevezünk. — Most már nekem Kisfaludy ismét nem fog írni. Ha felbosszantotok, lemondok minden különben is silány és félszeg vers-kovácsolásokról, s magamat többé nem elegyítem semmibe, annélkűl is mindenkor gondom volt, s van arra, hogy igen kis kört foglaljak-el, s abba is oly észrevétlen álljak, hogy alig gyanítsa valaki ott létemet. A ki csak egy két lépést teve még a labyrinthba, úgy hiszem, könnyű annak visszalépni. — E levelet, tudom látatni fogod Kisfaludyval, s ő nekem írni fog csupán e mondottak miatt is, de ezt én ismét ki fogom találni s általad ismét meg leszek boszszontva. Kisfaludy pedig tőlem magát megbántottnak fogja hinni ezen levéllel. Meglásd, mit téssz. De felhagyok vele, mert únom a dolgot.

Térek inkább azon pontra, melly miatt gondjaim közzűl kiszakasztva magam, írom e levelet, úgymint a változtatásokra.

Dal a vidékhez.

A strophának, mellyet rosszalsz, nálamnál senki nem érzi jobban gyönge voltát, de jobbítani nehezen foghatok rajta.

Ha te tudsz, tedd, csak hogy közöld velem, minekelőtte kijönne. Különben pedig nem akarom, hogy publicum elébe lépjek, hanem ha Kisfaludy talán javallná így kijöttét, a mit nem hiszek, mert az egésznek logicai rendjét rontja-el e stropha.

A szépekhez (nem *Szépekhez*, mert én nem vagyok tót). A harmadik s negyedik vers legyen ekként:

S ha tűnnek szelid korányim,
Gyász miért vonul-el rajtok?

A *tünelmes* szó maradjon-meg. Mást teszen *tünő* és ismét mást *tünelmes*, melly az én teremtményem. Nálam mindenha apparitio, visio, Erscheinung. Révainál *Tetény* a *tet* gyökérből, melly homályosb a *tün*-nél.

Borének.

A 4-ik vers akár úgy a mint van, akár a te változtatásod szerint állhat. Hogy itt az *és*-nek valami különös becse volna, azt vélem soha sem fogod elhitetni. Ez csak haszontalan és czéltalan változtatás.

A 13-dik vers legyen:

Mint midőn két égi villám stb.
«E pohárnak a tövét»

megmaradhat. Semmi józan kifogás ellene nem lehet. Az utána jövő ekként legyen:

Most mi vígan hörpögetjük,
Kéjre lángra ébredünk,
Míg kezünkbe' billikommal
Báj világba süllyedünk.

Vagy:

S minden bút gyászt e nagy öblű
Billikomba temetünk.

Vagy:

És minden világi csalszínt,
Kábaságot megvetünk. Vagy: nevetünk. — —

Ennyi közűl válassz egyet.

Félre gyászkép stb } mind egy akár így { El te gyászkép
Félre szívnek stb } { El ti szívnek

Adja isten, hogy Hunyadnak

stb. mind megmaradjon. — Első tekintettel úgy látszik, hogy Hunyad valahonnét a fellegek közűl esett ide, s ezt mindennek meg kell engednie, hogy így van. De én magam is épen ezen igyekeztem. Tehát igen igen jó, s jobb mint soka ezen darab sorainak. A Kain miért hamis hasonlat? És pedig hamis? (Ezen hamis szó igen hamis.) Nem volt Kain vért lesve szomjuzó? — És aztán Schédel hogy mondhat ollyat, hogy ezen versben rossz metrum van:

Szegje (vagy törje) csontját a magyar vért
Lesve szomjuzó Kain.

Most igyunk! most! mert ki tudja,
Óra mulva milly sors vár.

Még van itten egy stropha, mellyet gyöngének nézek, de mivel nem szóltál felőle, úgy gondolom, hogy nem igen tetszik-ki, tehát elhallgatok vele.

A Fájdalmakban talán így állhatna a 6-dik stropha két vég verse:

Melly e szétt taposott szív
Elszórt hamvaiból kinőtt.

Mit mondasz Ballának *Zsebtükré*re?? — —

Még nem tudom, ha elmegyek-e Földváryval az országgyűlésre. Csak akkor fogom azt tudni, ha Heves már Ablegátusait kinevezé.

Idvezeld Kisfaludyt, s mondd-meg néki, hogy a tavali Aurorák még máig sem kéltek-el. Ez éviből egyet elhoztam Makárytól, s az már el is van adva, az árát magam fogom neki felvinni vagy Szent-István nap körül, vagy pedig Septemberben, lehet, hogy ha alkalmam akad, felküldöm.

A *Historia Revolutionum*ot szívesen küldeném, de nem akarok miatta testvéreimmel öszveütközésbe jönni, és aztán nem is bátorságos ezt minden emberek által

küldeni, mert a munka tiltott. Ha módját ejthetem, magam fogom felvinni.

Élj szerencsésen. Hív barátod *Bajza.*

Oroszi, Június 28-d. 1825.

48.

Kedves barátom!

Az Aurorát kezemhez vettem Wagner által. Minek kellett megmondanod Kisfaludynak, hogy nekem nincs Aurorám? Én épen ezt akartam elkerülni, midőn írám neked, hogy Makárytól egy példányt elhozék, s eladtam azt. E példányt magam számára vettem-meg. Most hát nekem két példányom van, s neked egy sincs, következőleg az igazság útján enyéim közűl az egyik tiéd leszen. Kisfaludynak köszönd-meg nevemben. Sajnálom őt, hogy általad mindenre rá hagyja magát vétetni.

A *Dal* nekem igen tetszik, egyedűl ezen két sorban ohajtanék változtatást:

Zsenge szálit a pagonynak
Látom karcsu termetén.

A kép nem poetai; az expressio prozaisch. Szóval, nem Kisfaludyhoz illő két sor.

Köszönöm a kék leveledben álló *buzdítást.* Tudom, hogy az ott előszámláltak egy kevessé nagyítva vannak; vagy ha ez nem is, legalább nincsenek minden εις το κρειττον nélkűl. De épen ezért veszem őket *csak* buzdításnak. Tudtam, hogy a *Borének* fog legnagyobb kedvességbe jutni küldötteim közűl, ámbár a *Szépekhez,* s *Fájdalmak* czímű darabok örökké nagyobb becsűk lesznek a magok nemökben. Most csak azért kapott-el benneteket, mert nyelvünkben szokatlan s új meteor volt. A Kölcsey *Bordal*a nem nagy rubricát tölte be, nagyobbat a Csokonai *Evoe Bache*-ja s e kettőt úgy hiszem az enyim meg-

haladja, vagy ha az utolsót nem is, legalább nincs alatta. Lesznek ezután többen is, kik ez ösvényen próbát tesznek, s homályt vetnek reám, mert azt tenni igen könnyű leszen, s én akkor fogom érzeni a legszentebb, legtisztább örömet. Magam részéről a *Holdhoz* czímezett kisded lyrai phantasiát többre becsülöm ennél, ámbár te azt mondád róla egykor, hogy *csak* akart lenni valami. De hiszen e kettő nem is öszve hasonlítani való. Az általad kért *Vidék* örökre el van veszve, az *Emlékezéseket* pedig fel nem lelhettem papírosaim között. Majd egykor tán elküldöm; hiszen úgy sincs reá szükség.

Ugy tele vagyok újabb s újabb gondolatokkal, hogy miattok nem tudok egyébhez fogni. Mivel úgy reménylem, hogy foglalatosságim a jövő holnapban szűnni fognak, feltettem, hogy mindég németűl fogok tanúlni, de sehogy sem vehetem magam rá az átkozott phantasta fej miatt, mellyért annál inkább bosszankodom, hogy ha egykét napot szánok is valamellyikének a kidolgozására, be nem végezhetem. Már egészen desperáltam, hogy a polgári világban valamire mehessek, mert én szüntelen csak álomképeket fogok kergetni, eleve úgy nézem-ki magamból. Plánjaimat nem is említem, mert egész levelemet azoknak előszámlálásával borítnám-el. Bár csak veled lehettem volna, te szív s lélek egy velem, ez évben, környűletim más fordulást vettek volna, vagy ha egy olly barátot találnék itt fel, mint te vagy nekem. De hasztalan! kiben találjalak én fel téged? — —

Olvastad-e Balla *Zsebtükrét*? Vagy ha igen, olvastad-e egész figyelemmel? Ez valóban olly meglepő, hogy az ember öszve csapja felette kezeit. Nyelvünkben egyetlen a maga nemében. Azon alacson, s köznép nyelvéből kikapott szóllásformák, példázatok philosophia lélekkel átvarázsolva jelennek itt meg újabb, és még nem ismert alakokban; s olly való képeket mutatnak, s olly sok formákban, hogy az embernek nem lehet rá nem ismerni saját ábrázatára is közöttök. Az egész egy satyrai lélektől

van általihletve, de a melly különböző attól, mellyel Juvenál írt. — A könyvecskét megvettem, s nekem örökké kedvenczem fog maradni.

Pozsonyba ha elmegyek-e, még meg nem írhatom. Mert Almásy, a Septemvir s Administrátorunk, Girincsen van (Zemplényi falusi jószágába) s még nem præfigált napot a Generális Gyűlésre, mellyen az Ablegatusok fognak választatni. Majd ottan fog elválni, ha Földváry választatik e? — Ellenkező esetre nem megyek-fel Pozsonyba, de nem még Pestre sem, mert Diæta alatt terminusok nincsenek, mivel a Királyi Tábla in corpore Diætára megyen, következőleg akkor nekem Pesten semmi dolgom. Reménylem, hogy Földváry lesz választva, mert Heves Státusainak kedves embere, s azon felűl Almásy is szeretné, ha ő lenne Ablegátus. Majd ha annak ideje leszen, megírom neked, mi történt a Gyűlésen.

Drámádat nem hátráltathatja, ha coronatiót nem látsz is. Kérj valakitől egy olly évi Comitiorum Diariumot, mellyben Coronatio is volt, ott a Coronatiók úgy le vannak írva minden leg kissebb csekélységeikkel is, hogy hozzájok alig lehetne csak egy szócskát is adni. S innét jobban fogod látni minémü törvényes cerimoniákkal mennek végbe a magyar coronatiók, mint ha magad jelen lennél, hol alig lehet látni valamit a temérdek néptolongás között.

Félig meddig szerelmes vagyok, s ha a távol lét reményemet füstbe nem oszlatná, egészen az volnék, és pedig boldog szerelmes, mert megvallánk egymásnak gerjedelmeink. Ám de 11 mérföldnyi távolság van között ünk s környületink ollyanok, hogy ez elégséges lehet a kapcsolatot szétszakasztani. Egy inscriptiót fogok irni a tájra, hol a kedves lyánka virít, legalább bánatom enyhületet lel benne, valahányszor reá fogok tekinteni, s akár millyen rossz mív leszen is az magában, édes lesz előttem. — Egyet elbeszélek neked itt minden restségem mellett is, melly a kedvest s engemet érdekel. Nekem ismeretlennek (mert csak négy napig láttam őt, s ezen négy nap alatt sze-

rettük meg egymást) mutatta Auróráit, mellynek minden évei meg vannak nála, s a nélkül hogy tudta volna nevemet, olly szelid lelkesedéssel magasztalta előttem *Hold*amat s *Esthajnal*omat, hogy meglepettetésem között lehetetlen vala nevemet tőle tovább eltitkolnom, s harmadnapra, midőn már közelb léptünk egymáshoz, megvallá, hogy valahányszor e darabokat ez előtt olvasta, mindannyiszor egy titkos érzés lepte-meg őt. O barátom hidd-el, soha én míveimért így megdicsőítve senki által nem leszek mint e lyánka szent ajkai által. Petrarca borostyánja e helyett nekem *semmi*. Most az *Éjjelt* többé semmire sem becsülöm, mert ő általa említve sem volt előttem. Jól tudom, hogy kikaczagsz, de semmi. Azt mondják, hogy a szerelmesnek lehetetlen okosnak lenni, én pedig azt mondom, hogy a szerelmes a legokosabb.

Hogyan lehetsz olly gondatlan, hogy pénzedet zsebedből kiveszítsd? Ez valóban nagyon nagy gondatlanság tőled. Én azt mondom itten neked, mit az öreg Urak szoktak mondani fijaiknak: Gaz gyermek! látom, hogy még nem tudsz keresni magadnak, mert a mid van, nem tudod megbecsűlni. Nagyon igaz mondás! Mert lehetetlen annak becsűlni azt, a mit még nem tud, milly fáradságba kerűl, hogyha megszerezni akarja.

Kedvesen vettem azon futólag való tudósításodat is, mellyet adál a dicasteriális hivatalok felől, s várok bővebbet, hogy magamat valamire elhatározhassam.

Kovacsóczy, Thewrewk, ha Pesten vannak-e még? s törik e fejöket az Aspásia kiadásában? Kisfaludy hogyan vette a Minervában álló Recensiót? Gyermekmunka; kár érte bosszonkodni. Csak azt kellene az olly vakmerőnek tudtára adni, jól vastagon (különben meg nem érti), hogy annak nem szabad maga szemével nézni, kit a sárgaság kórja gyötör, mert az a több szem ellenére is a fejéret mindenkor sárgának s a kéket zöldnek látja.

Élj szerencsésen lelkem lelke te! Hív barátod

Oroszi, Julius 26-án 1825. *Bajza.*

49.

Édes Ferim!

Sajnállak, mint lelkemet, mióta betegséged megértém, s annál inkább hogy egyedűl csak szánakozni, nem pedig segíteni is tudok rajtad. Az az átkozott éjjeli olvasás még veszedelembe hozza szemeid, mivel gondatlan is vagy ten magad iránt. Mi haszon, kérlek mondd-meg, mi haszon lesz sok éjjeli olvasásidból, ha szemeid elrontod általok? Nincs nevetségesebb dolog, mint az egésséggel nem gondolni. Éjjeli írás, olvasás nem gyenge szemüeknek való, te azt érted, sokkal inkább hogysem én, de ha nem hallgatsz rám, meglátod, mi rossz következése leszen makacsságodnak. — Én tegnap jöttem haza Mátrai vándorlásomból, öszve jártam gyalog a legsivatagabb tájakat, s a legmeredekebb hegyormokat, a hová embernek veszély nélkűl menni lehet; de a fáradság, két nyughatatlan és álmatlanúl kihúzott éj, s a mostani napnak forró heve úgy levertek, hogy előre valami nagy betegséget sejtek belsőmnek minden részében lappangani. Úgy vagyok, mintha lelkem egészen ki volna szakadva belőlem.

Az íróknak biographiai dátumaikat *Anthologiád*ban kiadni szerencsétlen gondolat, és impracticabilis. Nem hiszem, hogy lenne olly szerénytelen, a ki (ha megkérésedre is), akarná közleni ön maga ezen dátumokat a publicummal. Én magam részéről ezennel megkérlek, azon barátságos bizodalommal, melly köztünk mindenkor volt, és van, hogy inkább hagyd-ki a tőlem felveendő darabokat is, mintsem rólam valamit (de legkevesebbet is) ezen ne talán kijöendő biographiáid közt említs. Reménylem, e kérést baráti szívességed nem fogja tőlem megtagadni. Wenkheimnénak a könyvet levél által ajánld. A többi mondottaid e tárgyban semmit sem érnek. Csak te ajánld neki; lelkiismereted megnyugtathat, hogy ez nem ajándék miatt leszen téve, más akár ki pedig, ha józanon gondolkodik, ezt nem mondhatja.

A *Vidék* már mondottam, hogy elveszett. A *dal* pedig, mivel benne tett változtatásod meg nem állhat, s nekem sem kedvem sem időm a jobbításhoz most nincsen, de különben is nem Anthologiába való (a mint gyanítom, hogy felakarod venni), tehát ki nem jöhet, s nem is fog kijönni. Az *Emlékezést* jövő levelemmel fogod venni. Most egy újat közlök veled, melly egészen kész, csak hogy törleni való volna még rajta.

Makárynak ma kaptam levelét két versezettel (máskép nem tudom nevezni, mert nem tudom, hogy micsoda?) Itéletet kér tőlem rólok. Épen jól. Mert rég feltettem magamban, hogy ott nem itélgetek privative, a hol reá megkérve nem vagyok. Itt a kérés megtörtént, azért sanyarúan fogok bánni a közlött darabokról teendő itéletben. Őt nálam senki jobban nem szeretheti, ő egy jeles characterű ifjú és mellette szerény, de minden szerénysége mellett sem titkolhatta el előlem, hogy észre ne vegyem, milly sokat tart ő poetai tehetségéről, itt nekem út nyílt, hogy egy kevéssé fel nyissam szemét; sokat és nagyon mondani nem lehet, mert egy ifjúnak arany várait eldönteni gaz kegyetlenség volna. — Bár csak ti is így bánnátok én velem s ne igyekeznétek engemet elvakítni ön magam iránt. — «Az kegyetlen, a ki szelíd, mikor ölni szentség.»

Darabod azóta az Aurórában ki van nyomtatva, s velem nem is közléd, és még is azt kivánod, hogy én veled mindent közöljek. Ha jól van e ez?

Irj nekem sokat, ha szemeid nem fájnak, különben pedig ne, mert elrontod, elmérgesited azokat. Élj szerencsésen, kivánok neked jobb egésséget. Hív barátod

Bajza.

Mellékelve:
A Fellegekhez cz. költ.

Ti a messze láthatáron, stb. 8. vsz.

50.

Kedves barátom!

Vármegyénk részéről a Diætára menendő személyek már meg vannak választva s én nem vagyok közöttök. Sok minden féle alacson machinatiók, mellyeket én itt elbeszélni rest vagyok, tették azt, hogy engemet a Státusok nem választottak Ablegátusi Cancellistájoknak. — Ha így történt, tehát már semmi; olly igen nem törődöm rajta, sőt örvendek, hogy találkoztak mások nálam tökélyesebbek, kikben nagyobb bizodalmok van Heves Rendeinek, mint bennem. Én dicsőségesen maradtam-ki ezen provinciából, mert a Vármegyének színe, a jelesebb fejek, mind engemet akartak küldeni, s ezen több versenygés volt mint az Ablegátusok választásán, egyedűl a voksnak többsége volt, melly a következést eszközölte, hogy nem én küldetém. Egyik Ablegatus Földváry, és ő szörnyen mérgelődik, hogy vele nem engemet küldnek, mert ő azt hiszi, hogy Hevesben alig találkozik, a ki szebben fel tudna tenni valamit papírosra mint én, s hogy vélem kevés baja fogott volna lenni stb. Igaz is, hogy én beletanúltam meglehetősen az ő széllyelömlő, szegletes, minden erő nélkűl való írás módjokba; de te érted, hogy ez nem dics, s ezen okból mertem neked elmondani az ő felőlem való véleményét. Én erős hittel hiszem, hogy én lévén Hevestől küldve, meg fogtam volna a Vármegyének mutatni, hogy olly diætai cancellistája még nem volt mint én voltam volna. Hogy így történt a dolog, rám nézve sok kedvetlen következései vannak, mert a sok költség miatt, mellybe kerűlne nekem, a Hazának ezen nevezetes ünnepén jelen nem lehetek, véled s azokkal, kiket szeretek, még sokáig öszve nem jöhetek, ismeretséget a hazának legfényesb hivatalaiban ülő személyekkel nem tehetek, pedig ennek talán egész éltemre befolyása fogott volna lenni, stb. stb.

Két utolsó leveleid, az Augusztus 8- és 19-d írottak, ma jutának kezemhez, mert nem volt időm a postát nézetni. A mult hetet egészen Szűcsiben töltöttem, mivel az anyám olly beteg volt, hogy reméllni sem lehetett felgyógyultát többé; s ámbár most már valamennyire jobban van, de teljesen egésséges talán soha sem leszen. Ehhez még annyi más bajaim járultak, mind elegendő okai levelem elkéstének, hogy eszem sem volt helyén.

Emlékezem, egy időben írtad volt nekem, hogy a mit a magyar Játékszínről tudok, közöljem veled. Ime könyveimnek egyikében egy értekezésre akadtam, mellyet mivel a nélkűl is rövid s nekem itt lappótlékúl szolgálhat — mert most komor vagyok sokat fecsegni — szóról szóra ide kiírok neked, ha egyéb hasznát nem veended is, legalább gondolatokat fog adni majd a magyar Drámáról egykor netalán irandó értekezésedben.

«Nem kevés érdemet szerezhetne az magának hazai tudósaink közzűl, ki a' magyar országi játékszínnek első kezdetét meghatározná. A' régiségek erre a' czélra nyujtanak néhány nyomokat: a' mellyek előttem ismeretesek, örömest közlöm azokat. Ulászló király' 1494-d. jövedelmeinek lajstromokban ezeket olvasom: ««Bona Capituli Albensis intra et extra muros Ingvan cum magna domo in theatro faciunt 113. fl.»» — Hasonlókat olvasok 1531-d. levelében (Lásd Matthæi Simon Supplementum ad Ds. Georgii Pray de dextra S. Steph. a' 140. l.) Debreczenről ime sorokban: ««quod silicet domum lapideam in theatro oppidi nostri a parte orientalis existentem»». Mi értetik ezekben a' theatrum név alatt? — — A' legrégiebb theatralis magyar könyvek, mellyeket kezemben forgattam, következendők: 1) ««*Comoedia Balassi Menniharț* (ez egy a' hazának legnagyobb fijai közzűl; charactere a' nagyság a' jóban úgy mint a' roszban, magyar ország Főkapitánya és több vármegyék Főispánya Ferdinand 's Zápolya alatt — én jegyz.) *arultatasarol*, melliel elszakada az Magyar orszagi masodic valasztott Janos

Kiralytol. Nyomtattatott Abrugybanyan ezer öt szaz hatvan kilenczedik esztendöben»». Ezt a' mint az Előljáróbeszédből kitetszik, Székes Fejérvári Karádi Pál nyomtatta. Közbe szóllók benne: Kasza Mátyás, Szénási István, Balassa Menyhart, Kelemen Ispány, Tamás Deák, Józsa Deák, Érsek, Balassa Boldizsár és Lakai. Áll a' játék öt részekből s betölt 4-ed rétben 48 lapokat. — 2) *Jephta,* sive tragœdia Jephtæ, ex Georgio Buchanano vngaricis versibus reddita in gratiam Spect. ac Magn. D. D. Francisci Kendi de Ráthót, filiolæque ejusdem festivissimæ Sophiæ Kendi. Ad notam Lucretiæ. Stephano Illyesfaluino interprete. Nyomtattatott Colosvárott 1597 esztendőben. Áll 4-d. rétű 40 lapokból. — Ez nevét nem pedig színét is viseli a' szomorú játéknak; mert valóban az egyéb egykorú históriás énekektől semmit sem különböz. Versben készítetett. Nem szükség e illyetén régiségeket minden magyarnak ismerni, hogy velősen tudjon szólni nemzetének tudós állapotáról? — Illyetén könyvek közé számlálnám még, ha ön magam láttam volna őket, ime' könyveket is: «« *Új és igen szép Comoedia a' mi első atyáinknak állapatokról.* Irta Szegedi Lőrincz. Nyomtattatott Debreczenben, 1575. esztendőben, — és *Clitemnestra Tragoediája.* Irta Sophokles fordította Bornemisza Péter. Emlékezik rólok Tek. Tud. Sándor István úrnak *Magyar Könyvesház* nevű munkája, melly mennyi fáradságába telt a' gondos szerzőnek, elgondolja az, ki beléje tekint. — Adjanak e' jegyzések többre alkalmatosságot!!»» Eddig az értekezés.

Könyveidet, hat példány Haramiák árát, Kisfaludynak egy példány Auróra árát, 3 példány Aurórát, mellyeket még Pozsonyba küldtetek-fel nekem, s az Aspasia árát neked, mihelyt csak alkalmat találhatok, azonnal elküldöm, mert nem tudom, ha fogok Pestre mehetni. Engedj-meg, barátom, hogy neked hátramaradást tettem könyveid el nem küldése által. Idvezeld Kisfaludyt, s mondd, hogy ne nehezteljen rám restségem miatt.

A minapában Pálffy Miklósnak a XVI-d Század talán legnagyobb hősének biographiáját írtam-meg futólag egyedűl egy kis figyelmeztetésűl tudósainknak a biographiai fachra; ha tetszésemet el nem veszti a munka, majd a Tud. Gyüjteménynek küldöm későbben. Most egész költői tehetségemet *Sírhalmok* czímű rímelt elegiámba fogom kiönteni igyekezni. Ha ezzel szerencsés leendek, utána egynehány románczot s balládat fogok írni, mert ennél nékem (úgy érzem) könnyebb semmi sincs. Ezek után egy románt levelekben, melly valami 7—8 ívre fog terjedni, s belőle már egy ív készen van. Az Aurorába mintegy nyolcz lapot betöltő prósát szándékoztam küldeni, de ha már készen van az Aurora, abba hagyom.

E levelem aligha későbben nem jut hozzád mint kellene, mert elküldésével a postára elkéstem, nem is írok már ide többet, majd ezzel is hamarább küldhetem. Ölellek! — Barátod *Bajza.*

Oroszi, Augusztus 23-d. 1825.

51.

Édes barátom!

A Diætára én megyek. — Ezzel elégedj-meg; egyebet nem mondok, mert ha okát is meg akarnám mondani ezen változásnak, igen sokat kellene csevegnem, pedig én azt most únom, és illy rettentő sok baj közt, mellytől el vagyok borítva, időm sincsen reá. Igyekezzél, hogy atyád elereszszen tégedet is, s legalább rövid időre együtt lehessünk.

Holnap megyek Egerbe; holnapután vissza jövök, és megyek a kedves helyre, hol egy lyánka szívemet elfogá. De fájdalom! ő nem leszen otthon most, a midőn ott voltam, Vihnyére készült fördőbe az anyjával. Azonban ha ő ott nem leszen is, a hely, mellyben nevekedett s mellynek légje most is élteti, sok kéjt fog az én lelkembe

lehelni. Az Ország-Gyűlésre Szombaton (vagy Vasárnap) fogok indúlni. Nem tudom, ha beérek-e egy nap Pestre, mert itten most igen nagy esőzések voltak, s az út szörnyű rossz. Igy hát nem tudom, melly órában találkozhatom veled Pesten, de akár mellyben leszen az, igen rövid leszen veled való létem, mert Földváry siet, hogy meg az Ülések előtt Bécsbe is felmehessen felesége anyjának testvéréhez, a ki Bécsben Minister.

A *Feltegek* recensiójában vannak igazaid, de vannak helyek, hol megbotlál. Sokat fognék itten szólni; de lehetetlen, mert ezen pontban megyek Gyöngyösre. Ollyan emberekkel leszen ott dolgom, a kiket az ember el nem kerülhet tudod kik azok? — Szabók. S csak erre is alig lophatok időt, mert már dél után 4 óra s még estvére vissza kell térnem.

Mit írjak meg neked, lelkem barátom? E zavart észbe most semmi sem jön, pedig tudom, sokról akartam írni s íme meg a lap is üres.

Hah! most jön eszembe, hogy az *Emlékezést* el kellett volna neked küldenem. De már késő, mert papiros halmom között nem hamar találnám meg. Ha időm leszen, kikeresem, s magam fogom hozzád vinni.

Várhatsz Szombaton és Vasárnap s Hetfőn, mert magam sem tudom bizonyosan, melly napon indúlhatok.

Élj egészségesen, Barátom! *Bajza.*

[illegible], August. [illegible] 1825.

XI.

[illegible]

[illegible] mben foglalatosko-
[illegible] s annál inkább, mint-
[illegible] mellyben az ezekre
[illegible] elboritva

számtalan dolgaimtól, hogy majd te fogsz írni nekem elébb, de hasztalan vártam, és reméltem, mert az máig sem történt.

A Coronátión már túl vagyunk. Képzelheted, hogy az nagy pompával és solennitással ment végbe. Az iszonyú gazdagságon, mellyet egynek lován, másnak kocsiján, harmadiknak ruháján látni lehete, elbámult a szem, s úgy tetszett, hogy a Mágnások egymást vetélkedve igyekeztek a pompában és gazdagságban felül haladni. Egy Battyányinak újdon, és csupán azon alkalomra készült kocsija 40,000 forintokba került. Egy Erdődynek öve, melly egészen keleti gyöngy, és gyémánttal volt kirakva, a köz vélemény szerint egy milliót közel megért, s ezeknél Eszterházy, Grassalkovich, Wesselényi stb. még többeket is mutattak. Nekem a sok pompa és czeremónia közt az a gondolat ötlött elmémbe, hogy milly sokat tehetnének ezen nagy birtoku Mágnásaink a hazának gyarapodására, ha bennek a hazafi léleknek csak valamelly kis szikrája is lobogna, de fájdalom ez belőlök egészen kialudt!

A Királyi propositiókat s Ő Felségének az ezeknek által adását megelőző, egy valóban nagy Fejedelemhez illő beszédét, úgy hiszem, hogy már olvastad, mert a nagyobb elterjedés végett nyomtatásban is kijöttek!

A Publica sessiókban még semmi olly igen nevezetes nem fordult elő, hanem a Circuláris sessiók igen szépek voltak; s leginkább a tegnapi, mellyet ohajtottam volna, hogy az egész országnak személyes jelenlétébe tartatott volna, mert olly elszántan, olly nagy lelküleg, s olly tüzes hazafisággal való beszédekről, a millyenek itten voltak, ennek előtte képzelődésem se' volt. Csak azt mondom ezen circuláris ülésről, hogy ollyan volt, a millyennek kell lenni egy szabad Nemzet gyülésének. — Erről még majd többet fogok neked irni máskor, mivel úgy is a miről benne szó volt, még nem concludáltatott, s csak az ezutáni ülésekben fog. — Eddig még mindég Felsőbüki

Nagy Pál, a soproni követ az, a kihez fogható férfiú az egész mostani Ország-gyűlésen nincs. — Ez az ember még most is az, a ki hajdan volt, midőn Berzsenyit azon szép ódára lelkesítette, mellyet hozzá írt; ő nem tudja, mit teszen *félni,* és ha az elmultakból lehet a jövőkre e részekben concludálni, nem is fogja azt soha tudni. Ámbár őtet elsőnek mondám a mostani Ország-gyűlésén, örömmel jelenthetem azonban neked, hogy még ő kivüle igen sokan vannak, a kik magokat mind eddig nagy polgárokként viselték, illyen gr. Dessewffy József, kit én mint Diætai követet az imádásig szeretek, ha bár úgy nem is mint írót, illyen b. Perényi Zsigmond Beregi, Vay Ábrahám Borsodi, gr. Schmideg Zemplényi, Máriásy Gömöri, Balog s Plathy Barsi követek stb. kik ha mind végig úgy játszák rolléjokat mint eddig, a hazára nézve ezen Ország-gyűlésnek sok jó következései lesznek. — Ó bár csak te feljöttél volna legalább a koronázatra!

A magyar nyelvnek előmozdítása majd minden Vármegyének Instructiójában kötelességül tétetett a követeknek. A Hevesi Instructióban ez áll: «Meghagyatik követ Uraknak, hogy a magyar nyelvnek gyarapodását minden lehetséges és kitelhető módokkal eszközöljék.» De mind ezek felett annak örvendek legjobbban, hogy azon idea támadt Nagynak, Perényinek és másoknak fejeikben, hogy a Nemzet hanyatlásának az a legfőbb oka, mivel nyelvét többé nem szereti, nem becsüli, s következőleg, úgy mond, szükség olly módokhoz nyúlni, mellyek által a nyelv keletbe hozassék, hogy így lassan-lassan felébredjen a nemzeti lélek, melly csak nem egészen elszunnyada már. Mind ezekről, ha időm leszen, máskor többet.

A Császárnénak honoráriuma 50,000 aranyban állapíttatott meg a tegnap előtti ülésben, s ugyanez alkalommal Herczeg Metternich és B. Steinlein Bavarus követ minden taxa nélkül indigenákká tétettek. Döbrentei, Thaisz, Thewrewk, Dulházi itt vannak. Thewrewk itt egy könyvet ad ki ezen czím alatt: *Hunyadi Székely János Magyarországi*

kormányzó stb. törvényes ágyból lett születésének bebizonyitása.

Élj szerencsésen és írj. Hiv barátod *Bajza.*

Pozsony, september 28-d. 1825.

53.

Kedves barátom !

Azt hittem, midőn leveled kezemhez juta, hogy azonnal fogok neked felelhetni mind azon nevezetességekről, mellyeket neked megírni szándékom vala; azt hittem, hogy a Repræsentátió, mellyet a Státusok akkor vevének munkába, négy-öt nap alatt elkészülend, s ugyan annyi nap alatt reá a Resolutió is itt leszen; de a remény megcsalt, mert a Repræsentátió csak a mult héten készültmeg s küldetett-el Ő Felségéhez, a Resolutiót pedig még tán egy hét mulva sem kapjuk meg. — Azért várakoztam én ezekre, mert legnevezetesebbnek tartom eddig ezen Ország-Gyűlésnek mind többjei között. Constitutiónknak alapja rendítetett-meg a közelébb lefolyt évtizedben, s ezen okból szükségesnek ıtélték az ország rendei módokról gondoskodni, mellyek által ezen nagy sérelmen segíteni lehessen; ez vala fő czélja ezen most említettem Repræsentátiónak. Sok nevezetességek fordúlnak elő benne, mellyeknek megirásokhoz sem időm, sem itten hely nincs; elég legyen az, hogy a reá jöendő Resolútiót mi itten mind úgy várjuk mint az Izrael népe a Messiást. De nem is lehet nem interessans dolog az, hogyan fog Ő Felsége megfelelni az országnak azon törvénytelen tettekért, ha mást nem említek is, csak a mellyek Comissáriusok által végbe vitettek, s mellyeket törvényekkel támogatni semmi erőszakos mód által sem lehet. Szép volt jelen lenni azon circuláris és Regnicoláris Ülésekben, a midőn a Comissáriusok dolga fenn forgott, (mert ellenek Ő Felségétől a státusok elégtételt kivánnak Repræsentátiójokban); minden

gyalázatos epithetum, mellynek kimondását csak megengedhette a hely szentsége, kimondatott reájok. S az igen nevezetes, hogy közülök sokan eljöttek, félre tévén minden szemérmet, a sessióba, mert azt vélték, hogy jelenlétök tartóztatni fogja a Rendeket a keményebb kifejezésektől, sanyarúbb kivánságoktól; de vesztökre ellenkezőt kellett tapasztalniok, s némellyike a gyáváknak úgy megrezzent, hogy szinte magán kivül volt. Nevezetesen E—s úgy nézett ki mint azon halálos rab, kit a hóhérpallos alá visznek. Sok vármegyéknek Ablegátusai e tárgyban gyönyörűen viselték magokat. Ezek közül csak egynéhány tiszteletre méltó neveket említek neked, mint Vay Ábrahám (gyönyörű ember, s az egész Ország-Gyülésen legjobban és legszebben beszél magyarul; olvasd az Aurórában *Csend- és Zaját*, ezeket azért, hogy jobban ismerd őt.) Gr. Dessewffy József, Ragályi Tamás, gr. Schmideg szegedi, és Deák Szala vmegye követei, Balog, Plathy. De mind ezek mellett is Nagy Pálhoz egy sincs hasonlítható. Én nem hittem volna, hogy ezen század illy polgárt szülhessen. Képzelj magadnak a régi Rómából egy legszertelenebb erejű Republicánust, mint például a nagy Cátó, és ollyan ő. Festeni az embert nem tudom neked, de úgy vélem, legközelebb járok hozzá, ha Kazinczynak Baranyi biographiájában álló festéseit alkalmaztatom reá. «Ollyan mint a Homér bajnokai, durva, de nagy; heves, indulatos, irtóztató, de derék; szava szívet-lelket rettentve metsző két élű tőr, de a mellytől az igazság soha el nem retten; századok szülnek egy illy tulajdon Charakterű embert.» — Csudákat mível ez az ember itt, s kénytelenek megadni neki az elsőséget még azon követtársai is, a kik különben el vannak önszeretetökkel telve.

Az általam felebb említett Repræsentátió következésében most újabban egy más készül, mellynek tárgyai ezek lesznek:

1) Az Ország egészségének megsértése, hogy mind ekkorig Dalmatia stb. részek vissza nem kapcsoltattak. 2) A tör-

vényhozó hatalom megsértése több esetekben. 3) A magyar kamarának és a Nemzeti Universitásnak függő állapotja a külföldtől. 4) Az Országbeliek vagyonaiknak a több ízben változó Financiális operátióktól és külföldi Banko társaságtól való függése. 5) A magyar kereskedésnek és industriának az Ausztriai tartományok javoktól való függése. 6) Továbbá kivántatik, hogy Ő Felsége minden évben egy időszakot az Ország keblében töltsön. 7) A Fő Rendek és más nagyobb birtokú hazafiak törvény által kényszeríttessenek az országban lakni és jövedelmeiket nem külföldön, hanem itthon elkölteni. 8) A földmivelés, marhatenyésztetés s az ország gazdaságának egyéb ágai különös kedvezések által mozdíttassanak elő. 9) A külföldi Lotteriák, mellyek számos pénzt húznak ki, az országra nézve tiltassanak-el. 10) Királyaink ennekutána a korona Örökösöknek olly nevelést adassanak, melly szerint hazánk nyelvével, törvényeivel, szokásival bővebben megismerkedvén, annak szükségeit és kivánságait könnyebben elismerjék. 11) A nemzeti character, melly egészen elhanyatlott, újra felserkentessék. 12) A nevelés mind a két nemre nézve helyesebb systhema szerint rendeltessék-el. 13) A honnyelv gyarapodására hozatott törvények már valahára végre hajtassanak. 14) A könyvnyomtatásnak nagyobb szabadsága legyen. 15) A Fiscális jószágok érdemes hazafiakra (miként a törvények parancsolják), nem pedig némelly alnemű külföldiekre, kik nemesi rangot nem érdemlenek, szállíttassanak. 16) A névtelen árulkodók ellen hozatott törvények megtartassanak és sanctiójok legyen.

Ezek nálunk most a legnagyobb újságok. Sok egyebeket írhatnék neked, de mivel igen sok helyet és időt kivánnak, elhallgatom őket. Mi még máig sem tudjuk, de nem is gyanítjuk, meddig fog tartani a Diæta. Én magamra nézve már nem bánnám, ha elvégződnék, mindazáltal a haza java mást kíván, és így óhajtanám, hogy esztendőig tartana.

Az *Aurórát* olvastam, s róla a Recensiót az *Iris*ben, mellyet te írtál; de kár volt mindent megdicsérned benne. A *Hébe,* úgy hallom, már kijött, és sok bosszantó *vers* van benne.

A magyar színjátszók a mult héten adták Döbrentei *Macbetj*ét, és előtte egynéhány nappal Szemere *Zrinyi*-jét; Kántorné istenesen játszott Macbetben, és a Kotzebue rosszul fordított *Octáviá*jában. Egyéb iránt alig van köztök egy kettő, a ki jól játszanék. Közönségesen sajnálja a Publicum, hogy Kisfaludynk darabjait nem játszhatják. (Mert Pap Gábor, a ki Directorjok, azt mondja, hogy Kisfaludy nem engedi játszani.)

Nem tudom mire vélni, hogy nem írsz; azt csak nem mondhatod, hogy mostan időd nincs.

Élj szerencsésen, és nekem irj gyakrabban, ha én nem irnék is, ki dolgaimtól el vagyok temetve.

Idvezeld Kisfaludyt; levelét Kubinyi megkapta.

Pozsony, october 27-d. 1825.

Hiv barátod *Bajza.*

Szállásom van a Wödritzi kapunál Nro. 780.

54.

Kedves Barátom!

Ámbár más sok foglalatosságim nyomnak, mindazáltal meg nem állhatom, hogy egy nevezetes hírrel meg ne lepjelek.

A mai Kerületi Ülés talán örökké nevezetes leend nem csak a magyar tudósok közt, de az egész két magyar haza előtt. Két napja már, hogy a magyar nyelv ügyében tanácskoznak hazánk atyái, kiknek sok szép buzgalmú kivánatokat nem tárgyam ugyan, hogy előszámláljam, mind azon által extractive s futólag közlöm veled. Azt kivánják tudniillik ők, hogy minekutána 1790-d. év olta szüntelen törvények hozatnak az Ország Gyüléseken a magyar nyelv-

nek elterjesztése iránt, és még mind eddig kevés sikerök van azoknak, foganatok most mulhatatlanúl eszközöltessék, úgymint a Királyi Bécsi Cancellaria tartozzék azon Jurisdictióknak, mellyek hozzá magyar nyelven terjesztik felirásaikat, magyarúl felelni. A Consiliumnál, Kamaránál egészen magyar nyelv hozassék-be; a Septemviratus és Királyi Tábla Sententiájit magyar nyelven expediálja, a tudományok mind a felső mind az alsó iskolákban magyar nyelven adassanak elő, a Királyi Városok protocollumaikat magyar nyelven tegyék fel, és több más. És minekutána ezen tárgyakban sok lelkes beszédek elmondattak volna, végre felkelt a mai Kerületi Ülésnek végén Nagy Pál, és minekutánna mintegy fél óráig szórta volna «menyköveit» (hogy Berzsenyi kitételével éljek), azt gördité-elő a Rendeknek, hogy ha ő meggyőződve volna mágnásaink és nagybirtokú Uraink hazafiúságok és a honnyelv mellett való buzgóságok iránt, bátorkodnék azt javalni, hogy a nyelv előmozdítására egy, a Párisi Académiához hasonló társaság állittatnék-fel. Erre Gróf Széchenyi (a nagy Széchenyinek nagy unokája) felkelt és azt mondá: «Szabad legyen nekem felkelnem, szabad szólanom (nekem, ki a Fő Rendek táblájához tartozom) a Tekintetes Státusok és Rendek gyülekezetében. Meg vagyok tökéletesen győződve annak hasznáról és a nyelvre való nézve buzgó sikeréről, a mit Sopron vármegyének nagy érdemű követje, Nagy Pál Ur proponált, és ezen czélra itten a Tek. Státusok és Rendek előtt az én egész birtokomnak egy esztendei jövedelmét ajánlom.» Képzelheted, hogy ezen nagy oblátiót mint fogadták a Státusok; az egész palotában egész fülsértésig hangzott az *éljen Széchenyi,* és én megvallom neked, hogy engem ezen dicső hazafiúság úgy megillete, hogy örömemben könyűk hullottak szemeimből. Alig csillapult-le a zaj, felkele Vay Ábrahám (Borsodi követ és Alispány s Királyi Kamarás) s «én a Méltóságos ifju Grófnak, úgy mond, nagylelkűségét nem csak az itten jelenlévő Tek. Státusok és Rendeknek, de az

egész magyar hazának nevében ezennel alázatosan köszönöm, s magam is dicső példáját követvén, a szent czélra vagyonomból ajánlok 20,000 forintot.» Utána Gróf Andrásy Tornai követ, 10,000 forintot és egyik ifjú Gróf Károlyi esztendei jövedelmének felét ajánlá. Ezek után Nagy Pál jelenté, hogy mivel az ő propositiója itt mingyárt és egy-két minut alatt olly szerencsésen sikerült, kötelességének tartja a Státusok nevében ezen czélnak elérésére a többi Mágnásokat és nagyobb birtokú Urainkat adakozásra meghivni.

Ezek olly csudák barátom, hogy engemet egészen elkábítottak, örömkönnyek közt mondtam el magamnak Berzsenyi ezen szavait:

Él még nemzetem Istene!
Buzgó könnyeimen szent öröm ömledezz!
Állsz még, állsz szeretett hazám.
Nem dőlt még alacsony porba nemes fejed!

Olvasd-meg az 1807-ik évi Országgyülési Acták 43. Ülésekben a 260-d. lapot egész a 270-dikig. Itt már projectum volt téve egy illy társaságnak felállításáról és elrendeléséről, s mert akkor senki sem volt, a ki valamit ajánlott volna, azon Deputátió, melly az ügyben dolgozott, igen szegényül felszámolta a költséget, mellyből ezen társaság felállhatna, tudniillik 6000 ftból; most már hála az égnek, máshol állunk, mert csak a mi eddig ajánltatott, többre megyen 200,000 ftnál, és mivel Széchenyi, kinél nagyobb számú sokkal gazdagabb Mágnásaink vannak, tette az ajánlást, és Vay, ki nem Mágnás, képzelheted, hogy a többi Mágnások szégyenletből és vetélkedésből is fognak áldozatokat tenni. Méltó elolvasni a felebb mondottam helyet, és ajánlom, olvasd-el; Helmeczynél talán meg fogod kaphatni, úgy gondolom, hogy ezen társaságot most is így fogja az Ország Gyülése organizálni akarni.

Mondhatom neked, hogy Széchenyi valami igen szép characterű férfiú, s hogy ha ezen czél nem sikerülne is,

ellenállván tudniillik a királyi akarat, néki mégis örökké dicsőségére fog válni. Ezen hírt minden ismerőseimnek meg fogom írni, hogy a nagy Széchenyi nagy unokája neve a hazában mindenfelé terjedjen! —

Élj szerencsésen, vagyok hív barátod *Bajza.*

Pozsony, November 4-d. 1825.

55.

Schedel Ferencznek Bajza szives baráti idvezletét.

A te végelőtti és az én utolsó levelemnek dátumaik öszveütköztenek'; s én ugyan akkor kaptam a tiedet, midőn talán te az enyémet, s ez azt hagyá velem feltétetni, hogy neked kevesebb foglalatosságid lévén, azonnal fogsz válaszolni, a minthogy válaszodra várva vártam is, de az igen soká jöve kezemhez annyi várakozás után. Most tehát felelek leveleidnek mindkettőjére, s a mennyire a hely szüke engedni fogja, némely másokat is közlök veled.

Az *Aurórát* s *Hebét* láttam s futólag általnéztem. Amannak megjelenése ismét megfelelt czímének, mint mindég szokott, ez nem egyéb, mint tárgy a nevetésre s boszongásra. Igenis jó, hogy én Igazzal nem vagyok ismerős, mert most, minekutána a *Hebe* kijött, sanyarú levelet kellene neki tőlem venni. Benne Kölcsey és Kazinczy darabjai minden kétkedésen felül az első helyet érdemlik. *Férfidat* (hogy az *Álmat* elhallgassam, melly csak ön magadnak tetszhetik) igen szeretem, de épen nem hallgathatom-el, hogy a *kelletik* szóban szerfelett megbotránkoztam. Az istenért! hogyan szólhat így Schedel?? — Egyébiránt hogy részemről is megmondjam azt, a mit megmondanom szükséges, nem kell említenem azon hozzád intézett kérés- és intésemet, hogy darabjaimon hirem nélkül semmi változtatás ne történjen, arra ön magad is, úgy hiszem, eléggé jól fogsz emlékezni és mégis fájdalommal tapasz-

talom ez évi mind *Aurórá*ban mind *Hebé*ben, hogy tudtom és akaratom nélkül változtatások estek, és pedig olly változtatások, mellyeket békével lehetetlen tűrni. Ezt meg akartam mondani, mert elhallgatni annyi fogott volna lenni, mint a botlékony változtatásokban megegyezni; nincs tehetségemben, hogy a megtörténtet nem-történtté tehessem, de fenn marad nekem jövendőre, hogy munkáimat ön magam tisztázzam-le s küldjem oda, hol akarom, hogy kijőjjenek, mert csak így kerülhetem-ki, hogy a megtörténtek többé történve ne legyenek. Ne feledjük, hogy a literatura örök Respublica, s benne önkény hatalmakat nem gyakorolhat. — Hogy nyomtatás alá tőlem a jövő évben semmi se menjen, az eltökélt szándékom, s így ezzel kimondám akaratomat azon dalra nézve is, mellyet te nekem össze vissza forgatva felküldél.

Nagyapáti Kis Sámuelt ha ismered-e? — Ő itt van, s én még koronázatkor történetesen megismerkedtem vele, és azóta mind inkább kedvelem őt, mert szíve, charactere jó. Ő Kazinczynak írt vala, — vele rég levelez — s jelenté azon való örömét, hogy velem megismerkedheték. Kazinczy csak hamar felelt, s a Kisnek czímezett borítékba három nyílt levelet zára. Egyike neki, másika Igaznak Bécsbe, harmadika pedig nekem szól . . .

Thewrewktől hallám, hogy Kovacsóczy is itt volt, de megint elmene. Ő valami Uraságnak itt a felső magyar földön titoknoka. Kazinczy előtt igen nagy existimátiója van; Igaznak azt írja, hogy «Kovacsóczy nagy dísze ügyünknek.» Az öreg úr egy idő olta gyakran szokott botlani, de azért ne vélje, hogy ott, a hol ő talán akarva is botlik, mi utána botlani fogjunk.

Fordításod Popeból megnyerte tetszésemet, csak egynehány helyeit kell simítani, és igen jó leszen. Folytasd tovább, és végezd-be.

Decemb. 15-d.

Dolgaim annyira kivertek menésemből, hogy ezen elkezdett levelemet az első dátum után csak illy későn

végezhetem-be. — Miért nem írsz te legalább minden két hétbe? Levelezésünk olly igen megszakadt, s ennek egyedűl az oka, hogy nekem nem lehet, te pedig rest vagy írni.

Tegnap előtt staffét jött a Palatinushoz, hogy Ő Felsége Bécsben igen beteg és Ferdinand, a Commendáns, tegnap el is utaza Bécsbe. Az éjjel ismét egy új staffét érkezett, a melly azon hírt hozta, hogy a Moszka Czár nincs többé. Sokan azon hírt beszélik, hogy megöletett; ha igaz-e, nem tudni, de annyi bizonyos, hogy megholt.

Azt talán fogod tudni, hogy a Nádor Bécsbe volt küldve az Ország Rendei által, hogy közbenvetése által kedvezőbb Királyi Resolútiót eszközöljön-ki, és kérje, hogy Ő Felsége a Resolútiójában nyilván kimondott absolutismus principiumát vonja vissza. Ő már visszaérkezett és kedvezőbb Resolútiót hozott az előbbinél, mindazáltal nem ollyat, hogy benne az Ország Rendei megnyugodhatnának. Annak okáért újabban felírnak Ő Felségéhez és azokat, mellyekre Rescriptúmában kedvező választ nem ada, újabban kérik, azokról pedig, a mellyekben megegyezett az Ország Rendeivel, articulusokat készítenek Ő Felségéhez a megvizsgálás, és megerősítés végett felküldendőket. Egyéb iránt pedig a Státusok Circuláris Üléseikben a minap elkészített, de annak meghányásában a közben jött Resolútió által megakadályoztatott Nunciumokat készítik, mellyben a többek között elő fog jönni a magyar nyelv is, és azon institutum, mellyre Széchenyi, Vay stb. ajánlásokat tettek. Ha ezek felküldetnek Ő Felségéhez, a reá érkezendő Resolútióból meg fogjuk láthatni, ha a Felség pártolja-e nyelvünket. A haza atyáira, kik itten jelen vannak, nem lehet panasz, mert mondhatom, hogy olly szépen, olly öszvehangzólag semmiben meg nem egyeznek egymással mint a nyelv terjesztésére szolgáló tárgyakban. — Hogy az Országgyűlés sokáig fog tartani, arról már a királyi Rescriptum bennünket csaknem bizonyossá teve. De egyéb privát dátumból is tudom, hogy minden tárgyakat ezen Országgyűlésen fel akar vétetni, és elvégeztetni Ő Felsége.

Én megvallom neked, hogy már igen megúntam az itt lételt, és még sem szeretnék elmenni, s a további Diæta folyamatján jelen nem lenni, mert sok tárgyak, mellyek csak ezután fognak még felvétetni, igen interessálnak. Kár volt fel nem jönnöd minekelőtte iskoláitok elkezdődtek, legalább két hétre; kevés költségedbe fogott volna kerülni, és sok tapasztalást nyerhetél vala. — Kulcsárnál olvastam a rólad tett dicséretet, ezért köszönettel tartozol neki. (?)

Magyar színjátszóink folyvást játszanak minden héten kétszer. Kántorné és Megyeri még a külföldről ide jöttek előtt is tetszést nyertek, és valóban jól is játszanak. Nevezetesebb darabjaik, mellyeket eddig adtak: Szemere Körnertől fordított *Zrinyi*je, Döbrentei *Macbet*je, *Doctor Faust, Stuárt Mária*, Kisfaludy *Kérője* és Kotzebuenak nehány vigjátéka. Ma estvére a Nádorné kivánságára ismét *Zrinyit* adják. A Nádor és Nádornő majd mindenkor jelen vannak.

Írd-meg nekem, miről kivánsz általam tudósíttatni, tégy leveleidbe kérdéseket és én majd fogok felelni . . .

Élj szerencsésen, ölellek!

56.

Schedel Ferencznek baráti idvezletét Bajza.

Martius 16-d. 1826.

Levelem ön maga sem tudja, hol kezdje magát; tárgyaim sokasága s különfélesége annyira öszvetévesztének. Végig kell futnom még egyszer az eddig feleletlen hagyott leveleken, hogy a mit magok után választ vonnak, azokra azt ezennel vehessed.

Leveleidben ollyakra lelek, mellyek csudálatra vonnak, hogy ily sokáig türelmes leheték reájok nem felelni. «Szűnj-meg haragudni rám, hogy talán sírodba ne vidd haragodat», és ismét «ki tudja, ki vagy most?» ezen helyek

igenis megakasztják figyelmemet magokon, mert lelkemnek legingerlékenyebb részeit találják. Meg nem foghatom, mi által hoztam én barátságomat előtted gyanúba? Mi támaszthata benned balvéleményt haragról? — Az hogy egy kevéssé hosszasb időre halad levelem mint máskor; az hogy végső levelemben tévedéseidről emlékeztetést teszek; emlékeztetést, mellyel téged semmikép nem sérthettelek; mellyel a publicumnak, magamnak, sőt neked is tartoztam? Ha ez vala az ok — a mit azonban felőled nem lehet feltennem — itéld-meg tenmagad, ha elegendő alap lehet-e ez az én barátságomat gyanúba ejteni? Én azt hiszem és erős hittel hiszem, hogy nem, s az nekem méltán fájhat. — Egy különös misanthropia, s minden iránt való hidegség lepett meg engem egy idő óta, s az volt legfőbb ok, hogy levelet tőlem nem vevél. Hozzá járult még az is, hogy a tudva lévő pénzzel nem szolgálhattam neked. Okúl mindketteje szolgált, s talán egyik a másnak következése. Egy Hevesen lakó nyugalomra lépett kapitány levél által megkért, hogy egy bizonyos diarium formában irnék neki postán diætai híreket. Kivánsága pontosan vala általam tellyesítve, s ennek következésében még Novemberben írta volt nekem, hogy mihelyt alkalma akad, in signum gratitudinis pro interim 30. ezüst forint honoráriumot fog nekem küldeni. Én várom mind eddig, de az igéret még nincs tellyesítve, s ő azóta nem is írt, ámbár én most is minden 10-d. nap közlöm vele tudósításaimat. Mit a vármegye nekem fizet, a mint magad tudod, csekélység; ebéd- s vacsorára való. Hazulról, ha csak magoktól nem, küldnek, önkényt nem akarok kérni némely tekintetek miatt, mellyeket itten előhordani nincs idő, nincs hely. Megengedj hát, édes barátom, hogy kivánságodat, melly előttem olly szent vala, melly által magadhoz ismét új bizodalommal, új kötelékekkel kapcsoltál vala, nem tellyesíthettem; légy elhitetve, hogy mihelyt kezemhez jön a pénz, tőlem a kivánt számban venni fogod, bizonyosan fogod.

Sietek felelni leveleidre azon rövidséggel, mellyet a hely szűke, s az idő kiván, hogy egyebeket is közölhessek veled.

December 14-d. irott leveled kérdést támaszt Wenkheim s Orczy felől: szeretnéd, mondád, ha valaki által megtudhatnám, miként viselik magukat a Diætán. A kérdés, úgy hiszem, csupán vigyázatlanságból van így téve, mert egyébként nagy járatlanságot árulna el a dolgokban. Nem lehet nem tudnod, hogy hazánknak sok veszteségei mellett is meg van még a szabadságnak azon viszsugára, hogy dolgait, mellyek vagy az egész vagy legalább egy részit illetik a népnek, nyilván szoknak pertractáltani, s ezen pertractátiókon a jelenlét mindennek a maga jusaihoz mérsékelve megengedtetik. Orczyról tehát s Wenkheimról nem szükség nekem mások által tudni. A két jó ember felől tett kérdésre nem lehet felelnem oly egyenesen mint az téve van, mert ők azoknak számokba tartoznak, kiknek diætalis tehetségeikről igen nehéz itélni, minekutána ritkán lehet szavokat hallani.

Nem tudhatom, micsoda általam írt Balassa életéről képzelődöl te, holott én illyeténről sem írtam, sem szólottam neked. Azon futólag tett biographiai vonások, mellyekről talán emlékezhettem, nem Balassa, hanem Generál Gróf Pálffyéi; tán ezzel jöttél zavarodásba. Ha Balassáról kivánsz tudni, nézd meg Budai Lexiconában a Balassa articulust.

Nagyapáthi már elhagyá Pozsonyt, megúnva a Diætát meg lármájit egyformaságokért, s azt a sok pium desideriumokat. Ő szegény talentum, de a legjobb szív. Munkáit nehéz, de magát lehetetlen nem szeretni. Mire tudni a német nyelvet jól, mire a franczíát haszon nélkűl, mire minden szerénység mellett is azt dicsekvőleg elárulni, hogy minden jobb francia, és német fejek munkáit elolvastuk, s most nincsen egyéb hátra, hanem hogy írjunk?? — — Mind ezeknek nem láttam nyomát, nem sikerét azokban, mellyeket az én tisztelt barátom nyel-

vünkön ada. Azt hiszem én, hogy mást teszen sokat tudni, és mást, jól tudni; azt hiszem Pliniussal, hogy mást teszen sokat olvasni, mást sokszor és jól olvasni. Non multa, sed multum. Mikor ébredünk mi fel, és mikor nem mondjuk többé, hogy a ki latin nyelvet ért, az tudós; — mit annyi századok óta mondogatánk, s most annál inkább mondogatunk, mert az enunciátumot kiterjesztjük az élő csinosodott nyelvekre is. — Azt akarom, hogy megértettessem általad, s félre ne értettessem. A nyelv értése nem czél, hanem eszköz — a tudásra. Meddig úgy fogjuk tanulni a nyelveket mint czélt, addig nem lehet remény, hogy nyelvtudásinknak írói tekintetben szerencsés resultátumok legyen. Ez felesleg van neked itten mondva, mert velem abban mindég egyet értettél, de embereink tónját festi, és pedig nem utolsó embereink tónját. Nem nevetséges-e az, hogy köztünk egy köztiszteletet nyert férfiú gyermekeit, még alig dadogó gyermekeit, csupán azért taníttatja görög nyelvre, hogy ízlést kapjanak, mert úgy mond, az egész újabb világ ízlésének a görögöknél van örök példánya. Engedd-meg e kicsapást barátom, a bosszonkodás téveszte-el reá.

Örömmel megvittem volna idvezlésedet Nagyapáthinak, örömmel ajánlottalak volna szeretetébe, de midőn leveled kezemhez juta, már akkor ő nem vala itt. Nem sokára venni fogja levelemet, s ott tellyesítem, a mit a dolgok folyása tellyesíteni nem hagya. Egyéb iránt gyakori beszédink között emlékeztem előtte rólad, s örvendettem, hogy beszédim a gyémántot ki tudták emelni előtte a többi hiú csillogású kövekből. Thewrewk megismerteté őt koronázatkor Kovacsóczyval, s ez a sonett-gyártó mingyárt megrakta őt papirosnyalábaival, s kikérte az elolvasást. De azt tenni nem lehet s így a nagy foliántok egy jó részének olvasatlanúl kelle visszavándorolni apjokhoz. Annak utána egy néhány könyvet csikart-ki tőle csak elolvasásra, úgymond, s azokkal úgy elillana, hogy máig sem adta vissza Nagyapáthinak. — Naviget Anticyram.

Nincs remény többé, hogy eszét valamelly orvosság helyre hozhassa.

A *Szerbus dalok* nem egészen nyerik-meg tetszésemet. Azoknak számok közzé tartóznak, mellyeknek a naivság bélyegét kell hordozniok. Valamint a Comicai hatóság nem annyira a dologban mint a kitételekben van helyheztetve: szinte úgy a naivság nyelvet, a maga saját nyelvét kivánja-meg, s ezen postulátumnak nincs itten elégtéve. Darabos a nyelv, mesterkélt, nincs meg az a könnyű folyamatja, mellynek lenni kellene, gyakorta nincsen magyarúl. Igyekezzél barátom az aljas nyelvet megtanulni, ennek vagy hijával, s ezt értve, ezt tudva mindent fogsz tudni a nyelv körül; szerencsésen fogod egyesíteni a populár tónt a feszes csinosságú mostani tónnal.

Kisfaludy *Tordá*ja még simítást kiván, nincs meg rajta az ultima manus. Az itt ott álló foltocskáknak az egész szinével kell befestetniek, hogy a mív tarkaságát elveszessze. Égek a munka végét látni, az ismét sok figyelmet érdemlő darab leend.

Azt a *szent dalt*, az *Emlékezések*et, melly egykor igen *profánus dal* volt, nem kell, s nem illik Kisfaludynak adni. Ha akkor fel nem vette gyűjteményébe, midőn az beküldve volt, most már nem akarnám, hogy felvegye. Szeretem, ha az emberek hasonlók maradnak magokhoz. Változtatásimat a dalban én rég megtettem, s elküldeném úgy változtatva neked, ha kezemnél volna; de otthon van, s így csak hagyd feküdjék, leszen még idő, melyben neki is lehet szerencsétlensége nyomtatás alá jönni. A *Fellegekhez* czímezett dalt küldd-el azon változtatások nélkül, a mint én neked elsőben küldöttem, s majd akkor fogom látni, hol kiván jobbítást, hol változtatást, használva észrevételidet is.

Horvátnak colossális mívét most közelebbről olvastam. Mennyi olvasás, mennyi fejtörés, millyen combinátiók, millyen nagy következtetések a mindennapi, s magokban csekély dolgokból!? Csak argumentumokat hozzá, s Hor-

vát az újabb Galilei, a ki azt mutatja-meg, hogy nem a nap a föld körül, hanem az forog amaz körül. Egy nagy hypothesis, melly képes revolutiót támaszthatni a históriai világban, s ha ez nem történik is, a mívet az újabb szidalmazóji Galileinek köveikkel fogják sujtogatni. Ha az itten mondottak soha be nem fognának is bizonyíttathatni, a munka örökké nevezetes leszen, mert egy egészen új pályát tört az ezutáni historiographusoknak. Kinek juta eddig eszébe, hogy philologiai szemmel a históriában is lehet és szerencsésen lehet nézni? — Döbrentei igyekszik, hogy nevetségessé tegye mind a munkát mind annak íróját. Horvátnak az baja, úgy mond, hogy szertelen sokat olvasott, s ezen sokat most már nem győzi megemészteni. stb. De ezzel felhagyok. -- Tudod te barátom, hogy minél kisebb valaki, annál inkább szereti magát nagynak nézetni, s czélját úgy hiszi legjobban elérhetni, ha a magánál nagyobbaknak tetteiket gáncsolhatja s azáltal rájok homályt vonhat. Döbrentei azt hiszi, hogy neki van oka Horvátot rágalmazni egy tett miatt; én azt hiszem, hogy az okot Döbrentei ön melyébe nyúlva felielhetné?

Olvastad-e azt, mit Szemere most nyomtatás alá ada? *Élet és Literatúra?* Az egy nevezetes munka, részint életből abstrahált didacticai s psychologiai tekintetek részint recensiók foglaltatnak benne. Az első íve kezemnél van Thewrewk által. Th. újesztendő körül Péczelen volt. Látta Kölcsey levelét, mellyet az ezen munka felől Szemerének írt vala. Azt mondja Kölcsey, hogy hozzá hasonló valamit nem ismer. Kölcseyt pöreinek ügyésze annyira kiszegényítette, hogy most a legnagyobb nyomorúságokkal küszködik. Néhány év óta nem írt már Szemerének! mert sem tintája sem papirosa nem volt, s azon levelet, mellyre most írt, egy könyvből szakasztá ki. Lehet, hogy a dolog nagyítva is van egy keveset. Ponori azt mondja, hogy valami szörnyű azt a levelet látni. Minden sorából kilátszik, úgymond, a sorstól eltapodott, de mégis el nem csüggedt nagy lélek. Szemere el fog utazni Szatmárba s

barátját felhozza magához, hogy nála lakjék örökre. Ezen hallatlan dolgot, a mint *sub rosa* vettem, szinte úgy közlöm veled, mert Szemere nem akarná, hogy a dolog köz tudomásra jőjjön.

A mult évi *T. Gyűjteménynek* IX-d. kötete kezeimnél volt, s láttam Berzsenyi feleletét, melly engem egy részről egészen öszve zavart, de másrészről igen sokra tanított. Azon theoria, mellyet Berzsenyi ad, igen hamis, s nem az ő applicátiójából abstrahált theoria. Ha ő ezen theoria szerint írta volna verseit, úgy soha nem foghatott vala *Berzsenyi* lenni. Ismét egy példa nekem arra, amit én oly erősen hiszek, s régen hiszek. Az tudniillik, hogy igen kicsiny theoria is alkothat oly poetát, a ki századok csudája lehet, ha tőle a természet maga adományait meg nem vonta; ellenben kit a természet mostohául, csak a *ratione proditum animal*-okat egy számmal bővíteni szült — (ez ugyan in superlativo gradu van itt mondva, de mondhatjuk in positivo is) — azt a legvalóbb, legélesebb theoria sem fogja a középszernél fellebb emelhetni. Berzsenyi theoriája a lyrában — itt egyedül erről van szó — olly kicsiny, hogy annyi egy középszerű alkalmi költőnek is van birtokába, de a melyébe lehelt szikrát Prométh egyenesen Zeüsz kezeiből vette. Mindenek felett az akaszta-meg engemet leginkább, hogy a hiúság Berzsenyit is elkaphatta magasabb pontjából, a varázslat köréből kilépni az ügynek védletére, mellyet nagy önhittség elárulása nélkül védeni nem lehet. De ez nem is anynyira apologia, mint inkább ön critica, melly egy Berzsenyihez nem illik. Füger ne szóljon ott, hol az isteni mív Magdaléna ön maga szól, s ha teszi, az illendőség törvényei ellen vét is s ezen felül nem fog úgy szólhatni az érzőnek, az értőnek, mint ön maga az isten-mív.

Kazinczy ismét írt nekem magát elfeledve, az én szerénységemet nem kímélve. Más az, ha engemet szemben te dicsérsz, más ha az dicsér, a ki velem ma ismerkedikmeg.

Ird meg nekem Barátom, kitől veszen Kisfaludy Diætai híreket; ha senkitől sem és terhére nem leszen, én fogok neki némelykor szolgálhatni. Idvezeld őt különös szivességgel helyettem, és Helmeczyt, s egyebeket, kiket én szeretek, kiktől szerettetem. — Diætai híreket nem írok neked, mert nem tudom, ha lelnél-e bennök interessét s millyen tárgyakban. Hogy ha vágynál valamit tudni, tégy kérdést s én felelni fogok reá.

Élj szerencsésen, te kedves nekem, s légy elhitetve, hogy a minek két leveledben lenni véltél, az nem vagyok. Lelkem betegsége nagy mértékben lepett-meg; keblem mindenek iránt hideg, de ha képes azt még valami felmelegíteni, azt bizonnyal barátságod egyedűl teheti.

A' CRITICAI LEVELEKRŐL.

Hogy literaturánkat egy időszak óta elborítja egy lelketlen sereg, mellynek Bacchansok módjára zajgó lármáit darab időtől nézem én magamba fojtott bosszonkodással, az már mindenikünk előtt igen is tudva vagyon, s annál inkább tudva lehet, minthogy már nyilván mutogatja magát az, hogy nemzetünket az írói sphærában ezen *club* akar tónt adni, a mi nem egyebet tenne, mint a nyelvet mostani, ámbár lassú, de mégis szép előhaladásából kivenni s vissza süllyeszteni azon korba, hol mintegy 70 év előtt sínlett. A lelketlen szándék ámbár lépteit igen silán s félszegen intézi, már már ekkoráig sem maradt minden siker nélkül. Látjuk, hogy olvasóinknak egy józanabb része, melly tíz év előtt más szemmel nézett, most magát ezen sereg tónjához alkalmaztatja. Látjuk, hogy néhány jó fejek, mellyek 10—15 év előtt magokat köztünk ragyogásba hozták, mint példányaink akkor az ízlésben, példányaink a világ örök remekjeihez mért criticában, magokat ezen tón által elhagyják kapatni s a pór-

sereg közzé elvegyülnek. A mostani *T. Gyűjtemény* menynyivel alább áll a kezdetekori első köteteknél? A *Minerva* mennyiben alább áll a *Museum*nál ? stb. Mind ezek nem lehetnek nem szembetűnők, s belőlök az értő előtt az fejlik-ki ön magától, hogy a veszély jelen, s illő, hogy a mennyire lehet, ellene gát szegeztessék, sőt kötelesség is gátat szegezni. Csalhatatlan az, hogy a részre nem hajló Critica igen sokat fogna a dolgon segíteni; s ugyan ezen tekintetből hálát érdemelsz te, hogy ezen czélra vezető plánum alapját felállítád. A plán· jó, az én látásomnak legalább nincs ellene; de némelly észrevételimet talán nem lesz a dologra nézve felesleg való veled közleni, egyébre nézve pedig szükséges is.

1. A czélnak jobban fogna megfelelni, ha ezen *Criticai Gyűjtemény* folyó írás lehetne, bizonyos hetekhez vagy hónapokhoz szabva kijövetele. Azért, ha kieszközölhető a privilegium, ne sajnáljátok reá fáradságtokat áldozni. Jelenben az Ország-Gyűlés alatt hamarább fog kieszközöltethetni a privilegium, mint egyébkor, bizonyos okok miatt.

2. A kinek neve a munka czímlapján állani fog, bizonyos, hogy mind az olvasók, mind az írók részéről kedvetlenségeknek lesz kitéve; tehát szükség, hogy olly személy legyen, a ki az illy kedvezésekkel vagy nem kedvezésekkel ne igen sokat gondoljon, az emberekre ne szoruljon, az ellenvéleményekre ne hallgasson, különben az általa kiadandó Critica nem lehet részre nem hajló. Ezen kivül egyéb tulajdonok is kivántatnak ezen személyhez: tudomány, olvasottság, nyelvekben való jártasság stb. Ezen szempontokból tekintve a dolgot, önkényt fölvilágosodik az, hová czélzok, tudniillik hogy kiadónak (vagy felügyelőnek) nekem lenni lehetetlen. Nekem — qui neque ingenio neque auctoritate sum cum iis, qui sedent, comparandus — ki javakkal nem birok, szükségképen az emberek kedvezéseikre kell szorulnom, és ki fog kezességet magára vállalni, hogy ha én a Nemzet gyülölségébe

esem, nem fogom szerencsémet annyira eltemetni, hogy olly sorsra jussak, mint a szegény Kölcsey mostan? Ezekre szeretném feleletedet látni. Egyébiránt is pedig szeretném tudni okát, miért épen én legyek a felügyelő, miért nem te, miért nem Kisfaludy, Vörösmarty?? Én magamat itten csak eszközül látom általatok használtatni. Ohajtanám tudni, micsoda activitást adnátok annak, a ki neve ezen lapoknak elébe nyomtattatni fogna? —

3. A munkatársak neveit titokban tartani, ha ön magok úgy kivánják, lehetne s kellene; egyébiránt pedig miért ne engedtethetnék meg a nevet kiirni? A számok helyett szeretnék inkább álneveket. Lehetne egynek több álneveket választani s több álnevekkel élni, úgy a titok kifejtése nehezebbé válna, mert a sok álnév az olvasónak még gyanúját is öszve zavarná.

4. A mottó igen jó.

5. A czimen álló *levelek* szó, ha úgy értetik általatok, mint folia, Blätter, úgy igen is jó, és semmim sincs ellene; de ha úgy értetik mint Briefe, akkor igen nagy specialitásra restringálja a könyvet, s egyébnek nem lehet bele jönni mint Criticai Epistoláknak, s én ennek okát nem tudnám által nézni, miért így.

57.

Lelkem Ferim!

Épen ez órában veszem atyád levelét, s leverve a belőle értett hír által, öszvezavarodik bennem sziv és ész. Atyád azt mondja, hogy betegségeden kivűl egy bizonyos szokatlan szívbeli zavarodást veszen észre benned, melly dr. Schordan vallomása szerint a betegséget még inkább nehezíti, s mivel tudja (úgy mond Atyád), hogy én barátod vagyok, s relátióidat leginkább ismerhetem, kér, hogy intselek vagy vigasztalást nyújtsak neked.

Én a csillagok közzűl is alá szállnék segédedre, lelkem

barátom, de bajod előttem egészen ismeretlen. Testi betegségednek orvosa dr. Schordan, úgy hiszem, hogy bizodalmadat a maga ügyessége által egészen megnyerheti. Szíved orvosa az lehet, ki oka leve betegségednek vagy pedig barátidnak egyike, kinek szíved titkait bizodalommal felnyithatod. Ha nekem juta azon szerencse, hogy bennem legnagyobb baráti bizodalmat vehetsz s érzed, hogy én érdemlem azt, nyisd fel előttem titkaid, én olly viszonérzettel viseltetem irántad — minden hizelkedést kizárva mondom, — hogy ha bajodnak csak kis részén is segíthetek, vigasztalást vagy tanácsot nyújthatok, azt boldogságom legszebb ragyogási közzé fogom számlálni. Írj vagy írass, mondj, ints, én megszeghetetlen parancs gyanánt fogok mindent tőled venni, s tellyesíteni, csak segédedre lehessek.

Sok okait tudom képzelni a szív betegségnek, de benned kettőnél egyebet fel sem tudok tenni. Vagy szerelmes vagy valakibe — remény nélkűl, vagy barátidnak valamellyikébe megcsalatkoztál. Akármellyike legyen a kettőnek, mindenik elég nagy ok; azonban még is nem olly, hogy az erős lelket magából kiforgassa. Hívtelen barát mindég volt, és leszen, s midőn a valódi character illyen emberszemétre talál, s benne vetett bizodalmát általa kijátszva látja, nem csügged-el, hanem inkább tanul jövendőre vigyázóbb lenni a barátság-kötésben. A reménytelen szerelmest, megvallom, hogy így általányosan véve vigasztalni is nehéz. Mit a szív egyszer erősen megfog, azt csak maga széllyel-szakadtával eresztheti-el egészen, azonban az elcsüggedést mérsékli itt is az erős character. Az nagy lélek, ki a förgetegek között csüggedhetetlen megáll.

Tested betegségének, tudom, minden informátió nélkül, hogy ön magad vagy oka. Mire azon excessusok a rendes élet ellen, mellyekről leveleidben mint genie-vonásokról emlékezel; mire a *bon vivantok* közzé való keveredés ? ? Az illyeknek nem lehet a legerősb testalkatot is meg nem rendítniek! Az embernek maga testi épsége, egészsége

elrontásában semmi genie-vonást nem látok s nem láthatok; azt a leggyávább is fogja tehetni, mihelyt akarja. Írj nekem egészséged felől, vagy ha nem teheted, írass Koronay vagy valaki más által, s a mennyire hatalmadban áll, siess nekem egészséged által vissza adni magadat.

Szívem fejem egészen telve van veled; titkos, ismeretlen érzetek váltogatják egymást bennem, s nem fogom fellelhetni nyugalmamat, valameddig egészséged felől bizonyos hírt nem veendek. — Őrizd magad, hajolj szüléid s orvosod tanácsokra, azok neked bizonyosan javadat akarják. Én azonban esdekleni fogok érted az egeknek, s bizom benned, hogy az én szent kivánságom teljesedni fog, és egészséged vissza térend, s az fogsz nekem lenni, a mi mindig valál. Atyád levele kétség s remény közzé helyheztetett s minden felőled való újabb hírt félhalva fogok várni.

Légy boldog, édes barátom, az ég neked csupán az én buzgó óhajtásomért is egészséget fog minél előbb s minden bizonnyal adni. Hív barátod

Pozsony Mart. 22-d. 1826. *Bajza.*

58.

Május 30-d. 1826.

Kedves barátom!

Az, a mi közöttünk történt, engemet szer felett kivert magamból, s ha belsőmbe nézek, el kell rettennem azon változástól, melly bennem a *van* és *volt* közt támadt. Olly nagy üresség bennem és kivűlem — e fej elszédűl belé! De hijába, a szekér-kerekeknek menniek kell, — hajtja őket egy erő — elé, hátra, lassudan s ismét sebten, s ki tudná azt megmondani hova, s miért így vagy amúgy, midőn ön magunk sem tudjuk, miként s honnan indulánk. Kérlek téged igen nagyon s mindenekre, a mi szent van előtted, kérlek, ne hozz-elé ezen történetek közzűl többé

soha semmit, ne leveleidben, ne ha egykor öszvejövünk, hogy örökre felednem lehessen azt, a mit még most sem hiszek, s nem is akarok hinni. Legyen eltemetve, a mi bár örökre temetve maradhatott volna.

— — — — —

Május 31-d.

Kisfaludy levelét a pénzzel együtt által-adám a tudva lévőnek. A nyugtatványt ide zárom. — Apropos! hogy el ne feledjem — mert egy idő óta nagy mértekben feledékeny vagyok — mibe került neked *Zalán* a kötéssel együtt? Írd meg, hogy elküldhessem, mert különben is egy kis summával már adósod vagyok, nem akarnám, hogy szaporodnék a szám, mert az csak nyugtalanságot okoz.

Leveleidnek azon részeire felelek, mellyek magok után feleletet vonszanak. — Ti aggodalmat csináltatok magatoknak abból s pálczát törtetek felette, hogy milly viszonyok közt állok én Thewrewkkel? Még Kisfaludy is azt írja nekem egyik levelében példázólag, hogy az olly emberektől, mint Thewrewk, Bors és Kovacsóczy, inkábbára irtózik a jó ízlésű ember, mintsem barátságokat keresné. Ezt szükség szótlan nem hagynom, hogy elhárítsak egy gyanút, mellyet rólam támasztottatok. Thewrewkkel én olly viszonyokban állok, a millyenekben szoktunk azokkal, kik régi ismerősink, kik nekünk egyenesen nem vétettek, következőleg reájok egyenesen nem is bosszonkodhatunk; mindazáltal nem szerethetjük őket s nem vágyhatjuk társaságokat, mert lelköket sötétszín fogta-be, ha nem egészen is, legalább néhány foltokkal. Koronázatkor ebédlék a Zöldfánál, a hol szoktam egyébként mindég, s véletlen megjelen ott Thewrewk, nekem jön, öszveölel, s nagy örömhanggal tör-ki, hogy milly igen örvend ő, hogy két év után valahára velem ismét találkozni, s illy véletlen találkozni szerencséje van; velem, mond ő, kit mindég tisztelt s szívesen szeretett. Képzel-

hetd, hogy a találkozás az én részemről komoly és hideg volt, s annál inkább, minthogy pedanti aufführolása, melly szerint engem szemközt dicsérve — (egy szer a legutálatosbak közzűl) — mint jeles characterű ifjút, mint — az ő esze szerint — egyik nevezetes talentumát a magyar íróknak (! ? ?) ismeretségökbe két testvér Patayaknak ajánla, kiknek egyike Főszolga-, másika Táblabirája Abaújnak s a kikkel ő Pestről együtt jöve s itten Pozsonyban akkor egy szálláson lakott; annál inkább, mondom, hidegnek kelle a találkozásnak lenni, minthogy ez már maga bántott engemet. Ez így lévén, gondolám, hogy már minden jó van, a régi helyén van, s legfeljebb is egykét találkozás az útszán, vagy az Országháznál lesz az ezutáni öszvejövetel. De valami negyed napra koczognak ajtómon (a lakások hollétét a diaetai schematismus mutatja) s váratlan megjelen mind a három nálam, s folyvást így vagy három látogatást téve kikérik magoknak, leginkább a két Patay, hogy legyen szerencséjek hozzám magoknál. Ezt tenni kénytelen valék, különben vadság, s még több fogott volna lenni, s meglátogattam őket kétszer, minekutána ők nálam vagy tízszer voltanak két hónapi itt mulatások alatt. A két Patay, kiknek kivált egyike szeretetetre méltó szelídségű ember, haza menvén Abaújba, én Thewrewknél többé nem voltam, kivévén tegnap előtt találkozván vele az útszán, nem rázhattam őt le nyakamról, hogy meg ne mutassa, úgy mond, arczképét, s a Dessewffytől kölcsön kapott *Minervákat*. Ő többször jön hozzám; mikor időm van, beeresztem, s ha nincs, bezárom előtte ajtómat. Soha véle komoly tárgyakról szóba nem ereszkedem, s ha ő kezd komolyan szólni, én azokból a gyermekségig-le nevetségest csinálok, s éreztetem vele, hogy beszédjei iránt bennem semmi komoly figyelem nincs, hogy őt nem tartom annak, a kivel okosan is lehetne szólni, hanem csak olyannak, a kivel az ember mulatságból, nevetés okáért, elfáradva talán más gondok közt, tölt egy-két fertályt. Magamat egész a lehetségig

igyekszem előtte könnyelműnek mutatni, hogy ollyannak nézzen, a mi tellyességgel nem vagyok, s nem lehetek. Soha a mindennapi dolgoknál egyébről nem hagyom őt szóba ereszkedni; például ha én sessióban nem voltam, elmondatom vele magamnak, mi történt ott, s midőn ő serióz beszéli, hogy ez vagy amaz miként szólt, s ez vagy amaz millyen derék diætai subjectum, én ha hiszem is, hogy igaza van, nevetséget csinálok s ellenkező nevetséget belőle. Tegnap előtt épen így tettem, midőn ő Ragályit (a Borsodi követet) magasztalá, azt a Ragályit, a kit én különben, öszve vetve sok tekinteteket, legnagyobbnak tartok ezen Diætán, a kit én olly fennponton hiszek állani, hogy Thewrewk még csak nem is magasztalhatja. És így ez az ember jól érti, hogy én őt fel sem veszem, de azért még is hozzám ragasztja magát. Ime a viszonyok, mellyekben én Thewrewkkel állok, mellyekből ti magatoknak sokat csináltok, s aggódtok, ha nem fogok általok talán elromlani. Még egyet. Thewrewk arczreze alá ezt metszeté: Ponori Th. J., Magy. országi és Erdélyi Ügyész; a magyar nyelv Rhetorica és Poézisz egykori Tanítója; az Erd. Muzéum, Tud. Gyüjt. és Szép Literaturai Ajándék, F. M. o. Minerva, Hébe, Auróra, Aszpazia, Hasznos Mulatságok és Kedveskedő Dolgozó társa s több eredeti munkák szerzője». —

— — — —

*Hermesz*ed plánjáról sokat nem szólok, mert én jelennen mindenre ügyetlen vagyok. Plánod nekem tetszik s talán hajlandó leendek redactiójához való meghivásodat elfogadni, azon feltétel alatt, hogy ha még valaha egykori hevem s szorgalmam az efféilékhez bennem újra fölébredne.

Kunst Schauspieler, az én kedves Kunstom, nálatok van. Az isteni művész! Láttál-e olly Hamletet, olly Pósát, Moor Károlyt, főkép az 4-d. felvonás vége felé Schillernek ördögi lángjai közt? Spinarozát adva nem elégíte-ki, talán, mert ez nem az ő fachja. Faustot itt roszúl adá. Az *Irisz*ben (úgy tetszik Paziazi) azt mondá, mint vétket,

hogy kezeit igen felemelgeti. Ez igaz, de én csak azt kérdem, hogy ki fogja megszegni a genie röptét, midőn ő röpülni, s nem mászni akar. A theoriák fundamentomait a geniek alkotják, s a Drámai poezis például mi egyéb mint Shakespeare, Schiller, Göthe, s a spanyol Calderon nagy míveikhez, s nyomaik után alkalmaztatott törvények.

A mívész érzette magát, s neked én fogok, úgymond,
Törvényt és példát szabni, de nem te nekem.

Ezt Kritikusnak nem kellene soha szeme elől eltévesztenie, valamint azt nem, hogyan kell mívészről s hogyan egy kontárról szólni. Azon logica (vagy természeti rend inkább) áll-meg ezen tekintetben a való nyomon, melly szerint a genie nem annyira alkalmaztatja magát a száraz theoriák őrjeihez, mint inkábbára ezeknek szükség magokat amahhoz alkalmaztatniok.

Utazásodat hamar elvégzéd. Elképzelem, millyen volt az a ti utazástok szél és esőben. Szinte láttalak mint ülsz körül fogva unalomtól atyád mellett szótlan a kocsiban s künn mint zúg felettetek a szél, mint omlik a lezuhanó eső. Illy utazást nem lehet irígyleni.

Június 2-d.

Azt kérded barátom, mint élek? Nem élek én, hanem csak vegetálok, mint a növevények. Minden érzés nélkűl lenni nem tészen élni. Ah ez a Diæta! Ez igen sokat ártott nekem. Bárcsak ne jöttem volna el. Azok a sok szép, nagy képzeletek, mellyeket én magamnak hazámról s Nemzetemről csináltam, s mellyek bennem annyi szép nagy hevületeknek ingerei voltanak, mind mind öszveomlottak. Hát ha házi környületimet veszem, midőn testvéreim és anyám öszve nem férnek, s osztozni akarnak, hogy szerencsétlenségöket megtetézzék, stb. mellyek mind egy idő pontba jöttenek öszve, s hozzájok még a te enge-

met leverő leveleid, — barátom, mind ezek olly változást tettek bennem, hogy nincs tárgy, melly felvidíthatna, melly lelket adhatna. Minden olly hideg előttem, olly kevéssé érdeklő, hogy már éltemet gyűlölöm. Nem tudom, titkosan rémlik nekem, ön magam rettegek, hogy ha még ezen hidegség tovább is nő bennem, végtére valamelly véletlen veszélyre viszen. — Mindeneket megpróbáltam, hogy segéljek magamon, hijába! nincs haszna. Bele löktem magam a bohóságok minden nemeibe, megismerkedtem válogatás nélkűl jó és rosz emberekkel, vigyázva, hogy mellyik neme az embereknek lehet, a ki engem hypochondriámból (vagy minek nevezzem) ki-segéljen; neki adtam magam a korhelység majd minden nemeinek; s ez a része a képzelt gyógyítószereknek talán örökre fogva tartott volna, mert az érzékeknek ez kedvez leginkább, ha egy történet, melly azoknak akará egyikét velem lábbal tapodtatni, a mi örökké szent volt előttem (a szerelmet), megrezzentve vissza nem vezet vala magamhoz. E történet után ismét a régi csendes szelid életmódot viszem s ha olly szerencsétlen időpontom jön, hogy már tellyességgel semmit tenni nem tudok, vagy egész napot általalszom, vagy kimegyek a hegyek közé bolygani egyedül vagy egy kettővel, a ki csak azért ember előttem, mert olly formája van, s hozzám, ha silányul is, legalább szólani tud. Azt vélve, hogy az olvasás megtérít, német poétákat veszek kezembe, mint a napokban Schiller *Fiesco*-ját olvastam-át. Az olvasás közben a régi voltam, s szinte örvendék magamnak, hogy a nagy mív által fölhevűlve ismét lelkesedést s a tárgyak iránt való melegséget kaptam, de hasztalan, ezen lelkesedés csak addig tarta, meddig a könyvnek foglalatja. Hijába nekem minden, mert rajtam semmi istenség nem segíthet. Csak ne vágynék olly igen a régi, a minden nagyra s szépre hevűlő lenni, sorsom még tűrhető volna, de ez egészen elkábít. Volt olly órám nehány hetek előtt, hogy kivittek lábaim a nélkűl, hogy magam tudnám hová, s eszmélve megálltam a

Dunaparton egyedűl, gyönyörrel néztem az örvényző erős habokat, s gondolám, milly jó volna besüllyedni közzéjek és többé ezen bolond világot nem látni. De illy valamitől (a mi magában nem szörnyű, csak csekélység) reménylem, hogy még is megőriz philosophiám, melly sok embereknél józanabb. Tegnap megint künn jártam a szőllőhegyek között, felvittek lábaim a domboknak egyik legmagasbikára. Mennyei kéj! milly szép kilátás ez innét napnyugat felé. Az a gyönyörű két völgy amott, közepén egy jókora nagyságú patak csillogva szalad, s mellette fűzek s égerfák között az a malomház úgy néz-ki mint egy művészi egyszerűséggel épült csinos mezei palota.

Ah! levágyódtam, le, hozzá a gyönyörű virágos rétek közzé, mellyek felett az esti szürkület is olly csendes kénynyel s megelégetten tetszett nekem általmenni. Lenn valék, s isteneim az elüsioni arany időből hoztak-el egy fertálnyi órát, hogy nekem adják, ollyak voltak az eltöltött rövid perczek mint egy a leélt korunkból visszatünő legszebb hajnal. Azóta hogy ismét haza jöttem, azon vággyal telt-el lelkem, hogy bár én ezen nyárnak csak egy részét is illy mezei nyugalomban tölthetném-el valahol. Szeretnék haza menni, de ha Földváryt elhagynám, megbántásnak fogná venni, ámbár szereznék neki ifjat, a ki helyemet talán jobban betölthetné mint én is. De hijába minden ohajtás. Felsóhajthatom környűleteim közzűl az elszálló fellegeknek: Boldogok, bár engem egy szél elfuvalna véletek, stb. Bár csak te itt lehetnél, hogy magamat kipanaszkodhatnám; milly jól esik nekem ez is, hogy ezen néhány sorokat ide írhatom neked ismét, egy kénytelen hosszas hallgatásom után.

Nem írhatom meg neked, ha a consiliumhoz el fogok-e menni. Semmire nem tökélhetem magám, mindenféle hegyeket látok utamban. Ha csak dombok volnának, ki lenne bátrabb s tehetősb mint én, hogy átlépdeljem őket, s czélomhoz siessek; de hegyeket hogy lehetne elhárítani előlem. Ah barátom, ha atyám csak két évet élt volna

még! — — de félre ezzel, nem akarom magamat az őrjöngésig kedvetlen emlékezetek által elkapatni.

Itt küldöm a *Fellegek*et azon jobbítással, mellyet a darabon tenni lehete. Arra kérlek, hogy ha Kisfaludy fel akarná venni, s talán változtatni benne, a változtatásokat velem a legvégső betűig tudassátok. Ha munkám fel nem vétetik, abból semmit nem csinálok, de midőn tudtom s akaratom nélkűl változtatás kényért tétetik benne, az mindig bánt, és igen bánt. Az *Emlékezések* otthon jobbítva vannak papirosaim közt, de nem tudom hogyan, majd meglátom, ha talán eszembe jutnának. A *Vidék* nem érdemel jobbítást, nem sokat lelek az egész darabban. Mire azt kiadni? — A *Fátyol* ki van nálam, de csak úgy felűletesen, dolgozva rímetlen trocheusokban. Ha volna tehetség hozzá, által akarnám még egyszer dolgozni és a verseknek itt-ott rímeket adni: de ebből nehezen leszen valami. A darab teszen a mint most áll, valami 240 verset, és így munkát kivánna.

Junius 5-d.

Örvendek, hogy rá állottál magadnak nevet választani végtére. Milly rég mondtam én ezt. A Toldy név igen kálvinistás; szeretnék helyette mást, de azóta le van nyomtatva a *Zalán* recensiója alá.

A hely szűke tilt tovább vinni levelem folyamatját. Egy engemet ismét magamhoz vezető órában majd többet írok még azokról, a mik ezúttal elmaradtak. Élj szerencsésen, vagyok egészen a tiéd *Bajza.*

59.

Schedel Ferencznek Bajza baráti idvezletét.

Június 28-d.

Ámbár én egy idő óta azon embereknek számok közzé tartozom, kik a leginteressantabb dolgokra is vállvo-

nitva csak azt mondják: «mit gondolok én azzal és mindennel!» — mindazáltal ollykor igen is érzem a dolgoknak hatásokat. Igy lepett meg a véletlen hozzám jött hír Bécsből, hogy a szegény Igaz nincs többé. Nem mondhatni, hogy a hazai literatura semmit sem veszte elvesztésével, ha meggondoljuk, milly való s látszatos utakon igyekezett ő mindenkor tehetségének erejéből használni. Kérlek téged, nem bolondság-e ez az egész élet? Az ember fáradoz, izzad, jön, megyen, munkál, éjjelt nappallá teszen, s csak igen keveset hagyva magának mindenét másoknak áldozza, s nem tudja, hogy miért mind ezt, míg végtére megérkezik a halál, ez a bolondságokat szétijesztő váz, s az embert könnyedén kilöki élte örök-bohóságai közzűl. — Az mondhatja leginkábbára, hogy élt, a ki Epikur principiumait nyergelte-meg általlovagolni az életet, ámbár a moralisták, ezek az ennség színlett ellenei, míg élt, köveket hajigáltak reá.

Lapjaidnak — az utószor hozzám írtaknak — egy részét nem érthettem meg. Mert egy dologról, melly előttem egészen ismeretlen, úgy szólsz, mintha róla nékem tökéletes tudományom volna. Micsoda az az említett *Kézi könyv,* mellynek plánját Kazinczyval közlötted, s melly, mint mondod, többeknek jóváhagyásokat nyerte? Említésénél előbbi leveleidre hivatkozol, de azokban semmi nem volt róla említve.

Gyönyörrel vettem levelednek azon részét, melly Szemere s Kölcseyről szól. Örvendek az egymáshoz való lépésnek, melly köztetek támad, mellyre valójában mindeddig olly igen nagy szükség vala. Ti öten elegendők vagytok arra, hogy a hazai literaturát örök ragyogásba hozzátok. Még Kisfaludyt kell vala körötökbe vonni, s akkor a szám egészen teljes leszen, olly teljes, hogy a haza legszebb lelkeinek, leggazdagabb reményeinek egy hijával sem lesztek, s egy Bodmeri iskola fog felállani nálunk, hogy a nemzetnek századokra átfénylő írókat adjon. Egyéb iránt, hogy ezen szép egyesűlethez való

meghivásod is szinte feleletlen ne hagyjam, egyedűl azt akarom előtted nyilvánossá tenni, hogy énnékem erős feltételem minden efféléktől örökre isoláltan maradni. Lelkem el van telve a szabadságnak vágyával, s utálja azt a korlátok közzé szorító ex professo-t s igyekszik önsugalma szerint, a mennyire lehet, csak *dilettant* maradni.

Megigértem, hogy veled a Hermes kiadása mellett kapcsolatban lenni nem volnék idegen, de csak *veled*, s én ismerve magamat, úgy hiszem, hogy ezzel már is igen sokat igértem, többet talán, mint a mennyit egykor teljesíthetni képes leendek. Nem vagyok én alkalmas semmi illyenre.

Fejem igen nehezen tud összeférni a más fejével, szeret maga gondolni, s a mit egyszer ex fundamento általgondolt, attól nehéz azután elvonni. Ez a characteristicai vonás, legyen hiba vagy ne, minél inkább halad korom, annál inkább nő bennem. Szellemem gyakorta vadúl van átihletve a szabad gondolkozásoktól, s ezen hibája miatt nem mindenhol férhet-meg.

Tudom, hogy az élet mindenkinek többször nyújt keserű cseppel mint nectárral tölt poharat, s ez engemet vigasztalhat, mert a nyomorúság fogja bennem tisztára köszörűlni azt, a mi most darabos.

Ne hidd te, hogy Kunstot én legnagyobb színjátszónak tartom, s ne hidd, hogy csak kontárjait láttam, s csak kontárjait ismerem a színjátéknak. De mellyike az azon sokaknak, kiket én ismerek, hogy úgy kielégítse a nézőt, mint Kunst? *Kornt* kiveszem, a ki nekem legkedvesb színjátszóm minden ezúttal mondandó szavaim alól s felebb teszem őt a színjátszóknál, mellyeket valaha láttam, s azt kérdem tőled, mellyiknek van meg az a theatrális figura, mellyet Kunst a természettől kapa, az a szép ifjúi termet, az a sokat jelentő nyilt homlok, azok a némán szóló arczvonások, azok a tűzzel teljes szemek, olly való tükrei a lélek legmélyebb, legelrejtettebb situátiójinak is, s végtére a mit legelébb kell vala mondanom, az

a csudatisztaságú orgán minden fordulatiban a hangnak? Milly magasan áll Heurteur sok rollokban! de hol vannak azon postulátumok, mellyek annyira hatnak az emberre, mellyek annyira meg vannak Korn és Kunstnál? Ki olly nagy mint Anschütz? Mi van a theátrumon több olly isteni, mint midőn Anschütz Shakespeare *Lear*jét adja? Ki fogta úgy más fel szellemét ama nagy brittusnak mint ő, s ki játszik úgy más mint ő *Vogel*nak, — hogy egyebet ne említsek — mesterkélten öszvecsinált *Erbvertrag*jában? De hol van az az orgán, az a tisztán zengő orgán, minden, még a leghalkabb hangokban is, mellyeket valaha theatrumon adni lehete, s melly Kunstnál annyira megvan? Anschütznak öltözete, termete, szóval mindene classikai módon van öszveszedve, midőn koros személyt mint Lear vagy Dániel, játszik; de hol van az a Korni és Kunsti szép alak, ha Spinarózát, ha Pósát adja? Hol van az az arcz, mellynek vonásaiban a lélek helyheztetésének kell megjelennie? Hányadikát adhatja azon vonásoknak az ő elhízott képe, mellyeket a Korn és Kunsté olly tökéletesen adnak? Én nem tudom Bécsnek ezen általam említett három nagy művészeinél kiket láttál te nagyobbakat, hogy olly könnyen veted elémbe járatlanságomat. A világszerte elhirlelt Talmát szinte nem láttad mint én, s kétlem, ha láttad-e az olly nagy hírbe jött Eszlairt, s egyéb fejedelmeit a színjátéknak. Anschütznak színjátszói szelleme olly nagy, annyira gyakorlott, annyira kimívelt a theátrumi hatóságnak minden legfinomabb nüanszaiban (engedj-meg az általam nem beszélt, nem értett nyelvből vett szóért), hogy egy szép külső alakban (theátrálisabban inkább) ő volna a világnak legnagyobb színjátszója; azonban mind ezen nagyság mellett is nem lehet megtagadni Kunsttól a nagy müvész nevet mint a hogyan te megtagadni látszatol. Ám de te ezt azért mondád, mert Kunst kezeit felemelgeti! Vigyázz csak, mit csinál Anschütz kezeivel, mit Korn, mit Heurteur? pedig ezek mégis csak örökké a legnagyobb

művészekhez fognak tartozni. — Jól tudom én, hogy Theater-Recensentek közzé nem illem, azonban közzéjök illeni nincs is törekedésem, kivált ollyak közzé, mint az Irisznek néhány irója, kik csak azért mondnak valamit, hogy mondani látszassanak, és ollyak közzé mint Bécsnek maniás serege Bäuerle, Castelli Meiszl, Gleich stb. ezek a józan ízlés Herosztratusai, kiknek hijába dicsekszik a német literatura olly kincscsel mint a *Hamburgi Dramaturgia,* és Tiecknek *Dramaturgische Blätter*jei, mert nem képesek arra, hogy ezen derék iróktól valami ragadhasson rájok, szinte úgy mint Verseghyre a Sulzer æstheticájából. Ám igaz az, hogy ízlést szorgalom s tanulás nem ad, hanem csak kimívelheti; innen jól mondja egy más tekintetre nézve az Élet és Literatura egy valamely lapja, hogy csupa törvények vizsgálata nem alkota még nagy művészt. Azt olvasám egy valahol, hogy a Schilleri genie kifejlésére sokat használa Lessing Dramaturgiája; a történet valóságát nem tudom, de abból, a mit Schiller mond magáról, midőn Shakespearet ismerni tanulta, azt húzom ki, hogy Shakespearenak egyszeri átolvasása többet használa Schillernek a drámai tudományban mint Lessingnek betéve való tudása.

Julius 2-d.

Anschütz megint itt van nálunk. Most negyedik ízben tette nekem az estvéket gyönyörűkké. Nem sokára hozzátok fog menni. Leart, Tellt, Pósát, Spinarózát és Dunoist az *Orleánsi Szűz*ben adá. Sajnálom a nagy embert, hogy Pósát és Spinarózát is játsza, hiszen ezek teljességgel nem az ő termetéhez, képéhez, orgánjához való rollok.

Hébe Redactióját, úgy hallom, Inancsi Pap fogja általvenni, azon jusson: mert eddig is többnyire az ő költségein ment a kiadás.

Július 7-d.

Kisfaludyt idvezeld s mondd, hogy engedjen meg, a tudva lévő *Fátyolt* nem igérhetem-meg, mert aztán becsü-

letembe fogna állani, hogy teljesítsem, de ez nincs hatalmamban. Iszonyú munkába kerülne ezt nekem most kidolgozni szív nélkűl, csupán a hideg ész által. — A *Boldog pillanat* neked nem tetszik. Többnyire nem tetszettek neked az én darabjaim először, s utóbb annyit adál nekik, mennyit senki sem, s mennyit ők magok sem adhatnak magoknak. Az nem baj, hogy a darab nem tetszik, hanem az baj, hogy neked az a Thewrewk manierjában van írva. Nem hiszem, hogy valamit gondoltál volna, midőn ezen szavakat irád nekem, hanem csak azért irád, hogy valamit láttassál mondani. A figyelmet Thewrewk irása módjára benned, s Makáryban én ébresztettem fel legelőbbszer is, s én értettem akkor, valamint most is értem, mi azon fő vonás Thewrewk verseiben, mellyre én figyelmeteket vontam. Ám ti a dolgot mindketten tovább vittétek már, mintsem lehet és kell, s azt hiszitek, hogy a leányi-kellemeknek éneklése görög mythologiai képeknek segedelmĕvel a Thewrewk manierje. De így igen is messze fogjuk kiterjeszteni az itélet szőnyegét, s Thewrewkből végre még classicus poetát fogunk csinálni, s Matthisson sok szép darabjai, Berzsenyi s egyebekéi mind Thewrewk manierjában lesznek írva, s még Schiller sem marad-ki ezen magiás körből.

A *Fellegek*ben igen helyén áll az *eltünelgő;* s nem lehet kihagyni. Mi gondom nekem arra, ha a szó új-e, vagy nem? Ki fog nekem törvényt szabni arra, hol éljek új szóval, hol ne? Hanc veniam, stb. *Tám*-ot erdélyiek mondanak, s mindég, s mi soha sem magyarországiak, s így a szó nem olly közhangzatú mint *n*-nel: de egyébként így a *tán van* két egy tagú *n*-es szó nem fog rímesen öszvezengeni helyén kivűl, ha *tám van*-nak írjuk.

Micsoda projekt az, hogy a *Kedvesem karjai között* helyett jobb: *Kedvesemnek karja közt?* Igy aztán a *közt*-re mi leszen rím, *üldözt?* A *karjai* maradhat, s azért *j*-vel, hogy a szem lássa, s a nyelv ne fusson azon, a mit hosszan kell mondania. *Enyhet ott találna szívem* legyen,

ámbár az expressió amúgy több erejű, s természetesebb. A *szállnom-el*-ben semmi tűrhetetlen nincs. Az idea s a kitétel legnagyobb erejének a *szállnom* szóra kell esni, s a dolog és a magyar nyelv természete kivánja, hogy a *szállnom* elébe semmi egyéb nem jöhet mint a *vajha,* még ennek is jó volna után állni, de annyit már a nyelv nem enged. A szók öszverakásánál az törvénye a magyar nyelvnek, hogy azon szó legelöl álljon, mellyben a kitétel veleje és erője fekszik. Különben így mondanók: *Vajha el lehetne szállnom.* A hely épen ollyan mint Kölcseynél: *És nem adtál fát ha tűzhelyére* e helyt: *És ha fát nem adtál tűzhelyére* stb. A szálljatok *ha* a legundokabb, melly valaha versben mondatott, semmi annyira nem rutítja a poetai nyelvet, mint a logicai beszédnek iskolás formáji. Ez a conclusiv hangzó *hát ergó!! Ej, köd örvényből elé,* ha jól emlékezem én is így írtam e verset. Itt közlök veled ez úttal egy darabot, de csak veled s nem akarom, hogy mással láttasd. Még a mult octoberben irtam próbájára annak, miként tudnék menni oly környületek közt, hol a szellemnek szabad röpte van, s ment a versificatió minden korlátjaitól. A gondolatok benne azon fő idea körül forognak, melly a *Fellegek*ben s a *Vidék*ben van. Czímje nincs nálam megállapítva, talám *Honvágy,* vagy a *Számüzött* lehetne.

Július 8-d.

Kölcseyt idvezlem, s köszönöm figyelmét, mellyet idvezlése által csekélységem iránt mutata; köszönöm szivességét, hogy nem tarta érdemetlennek dalát velem közleni. A dal gyöngébb darabjai közzé tartozik Kölcseynek. Nyelve csinos, mint mindig, kár, hogy harmoniáját szertelen licentiák zavarják. *Az éji szivárványt* nem vehettem fejcsóválás nélkül úgy, a mint itt áll. Az emlékezet megjelenése hasonlíttatik az égi szivárványhoz, melly nincs a természetben, s nem lehet. Más fogna az lenni például, ha a poeta az éjt festené, s fellegei közt égi szivárványt

mondana lenni, itt senki fel sem akadhatna, mert ez az ő világának képe volna; de hasonlítani valamit óllyánhoz, a mi nincs, s nem lehet, igen helytelen, s erről lehet legméltóbb jussal mondani, a mi a Berzsenyi verseinek recensiójában áll, hogy dagályos, és *értelemtől üres expressio.*

Dessewffyt nagy zavarba hozta, a mit Beregszászi a T. Gyűjteményben Minerváról, és leginkább ő róla ír. Szeretne felelni reá, de nem tud. Thewrewköt kérte-meg, hogy tenne neki e tárgyban némely jegyzéseket, mint majd elementumait az általa irandó feleletnek, azonban így is egyik bohó egy másik nagyobbra bizta magát. Thewrewk, hogy szégyenben ne maradjon Dessewffy előtt, hozzám hozta a Gyűjteményt, s mindenekre kért, hogy tegyem-meg a kivánt jegyzéseket, ő — ugymond — nem ért hozzá, mert soha stúdiumának a grammaticát nem tévé, de ha tette volna is, erre felelni nem tudna, mert azt látja, hogy Beregszászinak igaza van mindenben. Én átolvasám Beregszászi recensióját, s visszaküldtem Thewrewknek azon izenettel, hogy nekem az illy jegyzésekre nincs időm, a mondottakra felelni könnyű, egy-kettőt kivéve, azért mondja meg a grófnak, hogy feleletlen ne hagyja. Szeretném, ha Beregszászi és Dessewffy öszve-vesznének. A leghasznosabb tárgyak közül egy a nyelv felett való villongás, leginkábbára pedig, ha értők között foly, de Dessewffy merő phantasma. Ha kedvem volna, öszve-veszteném őket jegyzéseimmel, ha egyéb nem lehetne is, az a haszon háramlanék belőle, hogy más irók figyelmessé lennének a nagyobb vigyázattal való irásra.

Vörösmartyt, kit lelkem rég ismér s rég szeret, szivből idvezlem, s könyvét igen nagyon köszönöm; Stettnernek, kit közelebbről vágyok ismerni, párjával együtt sok szerencsét és áldást az öszvekelésre. Az ő lyánykájának testvére egykori tanúlótársam, s barátom énnekem, idvezli mind kettőjöket. Levelöket megkapta s izeni általam, hogy nem sokára meg fogja írni a Diæta végét, mellyet ő

két-három hónap alatt alkalmasint eloszlatandónak hiszen, de bizonnyal még nem tud.

Kár volt elbeszélned Helmeczynek azt, a mit én Thewrewktől sub rosa vettem Kölcsey felől, végtére majd valamelly kedvetlenségbe kevers engem vagy egy, vagy más rész előtt. Én Thewrewknek felőlem való gondolkozásából nem sokat csinálok, azonban az fájni fogna, ha azt hinné felőlem, hogy én az vagyok, a kivel senki titkot nem közölhet a nélkül, hogy világ tudtára ne jusson.

Lengyeleiden nem tudok corrigálni, mert semmi fő idea nincs a darabban, melly szerint kellene és lehetne változtatást tenni, csak képzelet-szökések és én őket nem értem. Kétlem, ha tenmagad csinálhatsz-e belőle valamit. A végső strophába várna az ember valamit, de ott sem lel egyebet szavaknál, mellyek homályos ideákat hoznak magokkal; mi az a *mirigy kalóz lélek? belső fené agyarjai* stb. mi nexus van ezen ideák közt, és a két legvégső sorban állók közt?

A diæta végét rövid idő mulva bizonnyal fogom megírhatni.

Élj szerencsésen. Ölellek, s vagyok egészen a tiéd.

Épen expediálni akartam e levelet, s íme most jön kezemhez az Élet és Literaturára való jelentés. Feleljek-e Szemerének reá? Megvallom neked, hogy ez a jelentés, megbotránkoztatott, és én nem tudom, még most sem tudom, hogy mi van benne jelentve, s ez könyvjelentés-e, vagy csak prænumeránsok szedésére való felhivás? — Akár mi legyen, nyiltan megmondom neked, hogy nevetséges.

60.

Schedel Ferencznek Bajza baráti idvezletét.

Szemere Pál az Élet és Literatura jelentését megküldte Consiliárius Szemerének, a Zempléni Követ s Alispánynak, s egyszersmind egy rokonának, Szemere Miklósnak,

Az öreg Consiliárius úr, a ki bár a természettől talám mostoha kézzel kapott talentumot, mindazáltal a maga fachjában sokkal inkább előment, mint hogy a szépmüvészet régiójinak valamely sugárát képes lehetne felfogni, sokkal inkábbára *jurista* (dics az ilyenek világában), mint hogy képes lehetne, s méltóztatnék letekinteni az æsthesis csecsebecséjire, olvasatlan veté-el a Jelentést s meghagyá Miklós öcsesének, hogy efféle bolondságokat ne hordjon hozzá, ne szaporítsa szobája papirosait. Miklós a jelentést megolvasta, de nem érté (a dolog igen természetes volt) s Thewrewkhez vitte, hogy fejtse meg neki a szövevényes talányt; de Thewrewk ismét annyit érte a dologból mint ő, tehát deliberatum est, hogy az éjféli csudatürelmet a homályból kimenteni nekem hozzák meg. De fájdalom! csak nekem is meg kelle vallanom, hogy lidérczek, s boszorkányok országában nem tudom a járást.

Azt reménlltem, hogy leveled valamelly fényt fog önteni vakságomra, de hijába, még mind eddig nincs fény. Az idő itt van, hogy a munkára előfizettessék s nem tudom ajánlani, mert nem értem, mi fog kijönni. Az mondatik a jelentésben, hogy *Zrinyi* meg fog jelenni *Élet s Literatura* czím alatt. Zrinyi Élet s Literatura czím alatt??! Mit teszen ez? — Nem-e ollyan, mintha azt mondanám, hogy a *Duna felől* fogok írni *tenger* név alatt. Az illy logica igen különös egy logica. S leginkábbára az teszen zavart, hogy meg fog jelenni Berzsenyi, Döbrentei stb. kritikáikkal egybekapcsolva, mert ezt nem lehet másként érteni, mint hogy Élet s Literaturá czím alatt lesz Zrinyi kiadva, s mellette a Berzsenyi, Döbrentei, stbeknek Zrinyit tárgyazó criticájik, pedig az csak különös előttem, hogy Horvát és Beregszászi Drámát recenseál. Mert érthetetlenség, kivált ha még azokat teszem hozzá, a mit te nekem ezen tárgyban írtál, úgy egészen el vagyok készítve arra, hogy semmit ne értsek az egész dologból. Nem lesz hiba egy commentáriussal megtoldani, ...

Ne szelesitsétek-el egymást, kérlek; mindennek megvan a maga rende, mellyet felzavarni nem lehet. El vagytok egymás által ragadtatva, s innen a botlás.

A fény, mellyet az én véges elmém mesterséggel fellelhete, ez:

Élet s Literatura czím alatt fognak megjelenni néhány kötetek, mellyeknek czélja leginkább a Criticának, mint a tudományok theoriai részének megállapítása vagy divatba hozatása, s mellékesen, minthogy a választott czím a legtágabb kiterjedésű, mellyet képzelni lehet, Zrinyi is benne helyt fog. A benne kijövendő criticai lapok Berzsenyi, Kis stb-től lesznek. A Jelentésben ki kellett volna tenni, hogy a munka mennyi kötetekből vagy legalább lapokból fog állni, a kiadás in folio vagy 16-tod rétben, vagy hogyan; s el fog készülni Augusztusban vagy Szeptemberben. — Igy már fogná tudni az előfizető, miért adja-ki három forintját, s tudná az, a ki előfizetőket szerez, hogy mit kelljen ajánlania. A prænumeráns-szedők neveit a jelentésekben kinyomatni nem felesleges, hanem hasznos, mert ez is egy nyugtatvány arra, hogy az előfizető pénzét el nem veszti, s azonkivül Creditet ad annak, a kinél előfizettetik. Jól tudjátok, mennyit ártanak Kovacsóczy, Bors, Thewrewk az előfizetésre nézve és még is csak olly könnyen veszitek-fel a dolgot. Azóta, hogy az illy emberek csalfaságaik grasszálnak, az lett az olvasók között a tón, hogy magyar könyvekre előfizetni kár, jobb azokat csak akkor megvenni, midőn már kijöttek, mert az előfizetésnél csak bizonytalanságra hajíttatik ki a pénz.

Jó lett volna jelentést nyomatni több példányokban, s felküldeni ide, hogy a Sessiónális palotákban kiosztogattassék, így a könyv köztudomásra jutott volna.

Azonban ez már mind késő. Most csak arra kérlek, hogy minél előbb felelj nekem ezen kérdéseimre: A könyv mikorra készül-el bizonyosan? Millyen nagyságú lesz s hány kötet? Zrinyi a Kórneré-e vagy originálja Szemerének? Az előfizetők nevei ki lesznek-e nyomatva?

Egyébiránt Szemerét s Kölcseyt idvezeld, s mondd, hogy én kész vagyok mindeneket elkövetni arra, hogy minél többen előfizessenek, még pedig színetlen örömmel, s nem kímélt fáradsággal kész vagyok.

Egyebekről legközelébbi levelemben. Élj szerencsésen. Pozsony Julius 24-d. 1826.

Utolszor írt leveledben egyik félív §-sának elejét nem küldted-el, csak a vége van meg nálam. Benne Kölcseyről szólsz, de nem lehet érteni az eleje nélkül, azt nekem küldd-el. — A Diæta tám még a télen is fog tartani?

Tegnap egy ifjú barátomnak, Plathy Györgynek, (Hevesből) temetésén voltam, a ki öt napi betegség után ment által csendesen elszenderedve a talányok honába, oda, hova majd mi is elmenni fogunk. Az eset érzést ada ezen hideg szívbe is. 'Jelen voltam halálos ágyánál az utolsó pillantatokban; egy valaki azt mondá a jelenvoltak közül, hogy papot kell hivatni, ő azt felelte, hogy hagyják csendesen, neki nem kell pap, mert az ő lelke tiszta, nem érzi, hogy isten vagy embertársai megbántásával meg volna mocskolva. A legszebb tekintet, mellyet egy ember éltében adhat. Könnyeim kigördültek. — Atyám, mondám magamnak, a boldogultra emlékezve, — te is jussal mondhatád vala ezt a vég órában. Midőn a végóra jelenvolt, mindenek közül csak engem ismert meg, bucsuzni akart tőlem, de azt szóval már tenni nem lehete, kezem után nyult, s elhidegült kezével megszorítá azt, s ezen vég szavakkal: «Ez az élet mégis szép volt» — csöndesen elaludt. Az egész temetési pompán keresztül érzés nélkül kisértem el koporsóját a sírig, de midőn már a test betétetett, a hant tompa zörgésének hallatára a deszka födelén s annak láttára mint vete minden jelen való kéz egy maroknyi port a boldogultra, hideg borzadás futá-el tagjaimat. Ha kezemnél volna elkezdett elegiám: *A sír-*

halmok, jelennen sok szép gondolatokkal gazdagíthatnám, mellyeket e szomorú scénából abstraháltam.

61.

Édes barátom!

Csomód hijány nélkül kezemhez jöve. A Dramaturgiáért nagy köszönettel tartozom, vele nekem sok örömet csináltál. Épen Tieck- és Schlegelnek hasonló foglalatú míveiket akartam a napokban megszerezni, azonban mivel hogy ez kezembe jöve, későbbre halasztom megvételöket. Sugallatot érzek magamban, melly sejteti velem, mintha vocátióm volna a drámára s az illyetén munkáknak nem lehet figyelmemet magokhoz nem vonniok. Kérlek téged, írd meg nekem, ha kapni-e még Shakspeare munkájinak azon kiadásából, mellyet te egykoron számomra megvevél s én oktalanul lemondottam róla. Pozsonyban nem kapni s külföldről hozatni többe jő. Tudsz-e Schillernek egy jó s nem felette drága kiadását?

*Handbuch*toknak plánja nekem igen tetszik s van okom hinni, hogy előfizetőji elegendő számmal lesznek. Wigandnak 1200 példányt küldj a jelentésből; a mellététel árát én majd ki fogom fizetni.

Hallottad-e már, mi történt Dessewffynek «Szép példájával s csámpás szenteivel?» A mult hétnek egy Ülésében ön maga mutogatá dicsekvőleg az udvari Decretumot, melly által Minervának azon kötete, hol tőle ezen Széchenyihez czímezett riparographosi sorok állnak, eltiltaték s a hol csak találtatik, confiscálhatónak nyilatkoztattatott-ki. Ez a dolog egy valóságos comœdia. — Az én tompaságom nem láthatja által, mi van abban szép, ha valakinek míve tilalom alá tétetik s hogyan lehet vele dicsekedni; de más részről azt is nehéz megfognom, millyetén erő, millyetén haszon fekszik abban az udvarra nézve, ha egy könyv, melly már kezeken forgott, eltiltatik. Ha a

dolognak rajtam kell vala megfordulnia, én is el fogtam volna tiltani ezen munkát, de még csirájában, minekelőtte kezekbe juthata, hogy általa a métely tovább ne terjedjen, nem azon hasonlatért közöttünk s a spanyol nemzet közt, melly a botránykövet tevé: hanem azért, mert a munka a legsületlenebbike, legrosszabbika azoknak, mellyeket valaha magyar író adott, s annak, ki csak legkevésbbé is ízléssel bír, iszonyodnia kell tőle.

Az Élet s Literatura sok előfizetőket elveszte a miatt, hogy nem küldtetek nyomtatott jelentéseket. Igy kijövetele nem juthata köztudomásra. Én, a mint leveledből megértettem a plánt, a jelentésből nem lehete, azonnal magam írtam hirdetményt, s kiszegeztettem a Vármegye s Országház kapujira. De ez hat előfizetőnél többet nem hozott-be. Most per tertias quartas manus dolgozom a czélra, s úgy gondolom, hogy vagy tizenötöt öszvegyűjtök a könyv kijöveteléig, mind azon hibák mellett is, melylyeket ti elkövettetek.

Azt hallom, hogy a Hebe redactióját Kazinczy vette által. A jó öregnek szándéka szent: de kár volt még is tennie. Magát s familiáját fogja szerencsétlenné tenni, és én rettegek érte.

A *Fellegek*ben nincs mit jobbítani többé, én legalább nem tudok. A *szállnom szél szárnyain* sziszegése való, de nem lehet másként. Az ötödik sztrophát csak az fogja beletoltnak látni, a ki tudja, hogy bele volt tolva. Azon két észrevételre pedig, mellyet Kölcsey téve, az feleletem, hogy mindenhol mindenkinek tetszeni lehetetlen, s épen azért kábaság is akarni. Lesznek ollyanok és talám legtöbben — a mi előttem azonban igen sokat nem nyom — kiknek épen ezen rosszalt hellyek fognak leginkábbára tetszeni. Az *Emlékezések*nek IV-dik sztróphája «Még ott stb.» mea pace kimaradhat, a többire nézve mivel veled megegyezni nem tudok, egy harmadik értőnek itéletét kérem s ezen harmadiknak választását ten magadra hagyom. Mutasd meg a darabot Kisfaludynak, Szemeré-

nek vagy Kölcseynek s akár mellyik millyen jegyzést fog reá tenni, azt híven írd-meg nekem. Egyéb iránt én nyiltan megmondom, hogy ezen egész darabból sokat nem csinálok, sőt annyira elutáltam, hogy nélküled eszembe sem jutott volna kiadni, s nem sokat fognék vele gondolni, ha soha nyomtatás alá nem jönne is. — A *Fátyol*ra nézve csak annál maradok, mit előbb mondottam vala, hogy most ki nem dolgozom. — A *Vidék*et nem tudom, ha foghatom megjobbíthatni, mert az igen nehéz feladás a schema miatt, mellyben a dal írva van. — Kisfaludyt te ismét tele beszélted valamelly Erzählung felől, mellyet írni nekem gondolatomban sem volt, s nehezen lesz többé valaha. Erzählung-irókkal versenyt futni nem akarok, mert tudom, hogy még középszerűk közt is csak hátul fognék maradni, s minek a papirost lelketlenségekkel eltölteni, nem vagyunk azoknak most is eléggé bővségökben ? ? A póstára leveleidért en magam szoktam menni minden kedden és szombaton. Vedd a választ, mivel egy leveledben ezt kérdted vala.

Lyánykáid festegetése sok gyönyört ad nekem, bár adhatna melegséget is. Rosszul teszesz, hogy midőn alkalmaid vannak szerelmet táplálni kebledben, önkényt kikerűlöd azokat. Vigyázz, hogy a pedanteria szesze, ez az írói veszedelmes nyavalya, meg ne kapjon. Az embert örökre komollyá, feszessé s alkalmatlanná teszi az emberek közt való társaságra. Ellene legjobb orvosszer a szerelem, vagy ha ez nem, legalább a leányi társaság. Rettentő, a hogyan ki voltam én téve egykor ezen veszélynek, de korán megsejtve az örvényt, belelöktem magamat a bohóskodások minden nemeibe, mivel szerelmes lenni nem tudtam s még most is nagyobb részint ezen életet élem, s ollyakkal társalkodom leginkább, a kiket soha sem hagy-el a bohózat s víg szesz. Az asszonyi világ csak akkor jut eszembe, ha egy-két szép polgárt látok belőle, kik egyedül csak szememnek tetszenek : de nem szivemnek is.

Az Ország-gyűlés bizonnyal fog még jó ideig tartani, azért csak jőj-fel Pozsonyba septemberben, ha mingyárt csak egy hétre is. Egy nap, mellyet veled fognék tölteni, többet érne, mint egész Pozsonyi esztendőm vala. Szállásra nem kell költened, fogok külön szobát számodra szerzeni.

Élj szerencsésen. Én egészen a tiéd vagyok.

Pozsony, Augustus 16-d. 1826. *Bajza.*

62.

Édes barátom!

Az Élet és Literatúrát vettem s mondhatom — ki is nem mondhatná — szívből örültem megjelenésének; de ha bár nagyobb mértékben lehetett volna is örülnöm, nem fogtam volna el nem mondhatni, hogy bennem boszankodás gyúladt-fel miatta. Hallgass meg, kérlek, nyugottan s itélj aztán ten magad a dologról.

A meghivó jelentést elküldítek nekem — adressén az a *társunk* szó semmikép nem áll jól, nem helyén — de azt érteni, a mint már egyébkor mondottam is, nem lehete, annakokáért hogy valamikép ne compromittáltassam, magyarázatot kérek vala tőled, sőt nem magyarázatot, hanem speciális kérdéseimre pontos és bizonyos feleletet. Az kezemhez jön. Én sietve a dologgal — mert ti nem siettetek — írok jelentéseket, egészen feleleted szerint alkalmaztatott jelentéseket; kettejét azoknak kapukra szegeztetem, néhányát kerengni hagyom szerte a városban, hogy a dolog köztudomásra jusson. Nem kéméllek fáradságot, meggyőzöm a magamban egész gyöngeségig uralkodó szemérmességet, csak hogy használhassak, s midőn már törekedéseimnek bátor nem nagy, de mégis valami sikerét látnám s örvendenék, hogy legalább az ügygyel való nem-gondolás gyanúját magamról eltolhattam, kezembe jön tegnapcsomód, s fájdalommal kell lát-

nom, hogyan vagyok általatok compromittálva, hogyan vagyok azon sorba kihelyheztetve, hová a könyv-vevő publicum Kovacsóczyt, Thewrewköt s Borsot tevé. Ott áll leveledben feltett kérdéseimre válaszúl, hogy az előfizetők neveik ki lesznek nyomtatva, ott áll jelentéseimben mindenhol; s egy része a nálam előfizetőknek azon okból prænumerált jobb kedvvel, hogy a nevek is kinyomtatva lesznek, s íme ti micsoda szépen feleltek meg az én igéretemnek, mellyet a ti informátiótok után igértem, mellyet én egész Ország-gyülés Rendei előtt, kiknek nagy része által ismertetem s nyilván kimondottam vala. Most állj elő biróúl tenmagad s mondd, ha nem méltán fájhatna-e ez mindennek, ki retteg characterére szennyet ejteni, midőn egy a legtöbb tiszteletre méltó közönség előtt magát hazugnak látja téve, egy olly közönség előtt, kinek hiedelmével játszani nem illik, játszani gaz erkölcstelenség.

Bosszankodom és méltán — nem személyedre s társaidéra: hanem a tett miatt, mely characteremben csorbát ejte. Tudnék bosszankodni személyetekre, hogy szelesen jártatok el tisztetekben, ha characterem nem hozná magával, hogy ott mindég készen legyen részemről a bocsánat, hol egyedül ellenem volt a vétés.

Szemerének akkor fogok írni, ha az előfizetőktől a pénzt beszedvén, leküldöm neki. Most egyedül üdvözletemet vidd meg mindkettőjöknek, s mondd, hogy 33 példányra van előfizető nálam, s a 34-d. példánynak, melly mivel már kezemnél van, én leszek, nem elő-, de kifizetője. Még mintegy nyolczan nem fizettek, mihelyt fogják tenni, s alkalmat lelhetek, azonnal leküldöm nekik a pénzt. A 33 példányt pedig szeretném minél előbb megkapni, és a tulajdonosok kezeikbe kiosztani. Több fogott volna elkelni, ha ti a dolgot nem vevétek vala könnyelműleg; és még most is fogna, de én többé könyvkereskedésbe magamat avatni nem akarom, s ezt nem irántatok való bosszúból — boszút lelkemhez férkezni nem hagyok —

hanem csak azért, mert ezen történet kedvemet elvette örökre az illy egyéb iránt is kedvetlen hivataltól, s ezennel megkérlek téged, hogy többé illy provinciára engemet senkinek ne ajánlj, mert nem fogom felvállalhatni.

Születésnapodra kivánj, kérj magadnak isteneidtől minden jót, s hitesd el lelkedben, hogy én is mind azokat szívből kivánom, s azért mert meg vagyok győződve, hogy bölcs vagy, ismered a természet szavát, s kérésed az ő sugalma szerint röpíted isteneidhez. — Annál, a mi én neked vagyok, s lehettem, te végtelenűl több voltál mindég nekem, s lelkem kevély barátságodban.

Schillert vedd-meg számomra, ha ellehetsz addig azon 7 ezüst forintok nélkül; feljöveteledkor visszafizetem. Shakspearet későbben fogom megvenni; — az előfizetés folyvást tart, a mint mondod. Ha Schillert megvetted, ne hozd fel egészen magaddal, mert nem tudnám hová tenni visszautaztomban. A *Niederlandi históriát*, *Wallensteint*, *Die Braut von Messina*, *Don Carlost*, *Stuartot* s a *Cabálet* s ne egyebet, hanemha kisebb prózai munkáiból még valamit!

Kazinczy recensióját nem láttam, tudom, hogy a dicséretekben nem a legkéméllőbb, de nem látva is sokat mondhatnék előtted védelmére. Elhallgatok azonban vele, csak arra kérlek egyedül, hogy légy az erőtlen öreg iránt, a ki már csak botorkázva lépdelhet, kéméléssel; s ezt szeretném mondani az én nagy lelkű Károlyomnak is.

Élj szerencsésen. Idvezeld a jó embereket, kik ismerőseim, azokat, kik nem azért érdemlének ember nevet, mert asszonytól születtek, hanem a szent lángért, melly szívökben lobog.

Pozsony augustus 23-d. 1826. *Bajza.*

A példányoknak nem sokára leendő megérkezésöket reménylem. Várlak nyilt karokkal.

63.

Pozsony, octóber 13-d. 1826.

Örvendve értettem, hogy baj nélkül megérkeztél, s anynyival inkább, minthogy méltán aggodalomban voltam a pénznek csekélysége miatt, mellyel elindultál. Én elmented óta mindig betegeskedem. Emlékezhetel, milly metszőn fujt a hideg reggeli szél, midőn elváltunk, s én csak nyári módon öltözve igen átfáztam s az ártott meg. Egyébiránt tegnapelőtt óta már jobban volnék, de az étel nem kell, s fejfájásom még folyvást nem szűnik. — Képzelem magamnak, hogy nem sok mulatságot nyujta neked a Prof. Nagy Pál társasága. Annak az embernek minden mozdulatán egy valóságos iskolai pedánt mutatkozik. S ekként elindultod óta Pestről egész visszamentedig örök alkalmatlanságok s kedvetlenségek közt folya el időd. S hogyan voltál látásom által megjutalmazva, hogyan voltál tőlem elfogadva? Kérdés, mellyre nem merek magamnak felelni, csak magába fojtódva fájul-el bennem a szív, ez a magát emésztő szív, mely többé meleg lenni nem tud. Úgy jártál velem, mint az a szerelmes leány, a ki szívhajnalodva közelg rég nem látott kedveséhez, s a helyett hogy boldog örömérzéseket tapasztalna a viszontlátás óráiban, forró érzelmei hideg komoly pillantások által tolatnak-el. Ne neheztelj reám — szánj inkább — s ne hidd, hogy bennem valaha szeretetlenség lett volna irántad. Vádold az időt s környűleteket, mellyek bennem minden hevűletet elfonáklottak.

A jelentéseket vettem, s azonnal széllyelosztottam a tudva lévő helyekre. Milly szerencsét teendenek, az idő fogja mutatni. Tegnap elküldtem Nagyapáthinak is a neki szántakat, mert előbb nem találhattam alkalmat. Reményem van, hogy ő szerzend vagy tíz előfizetőt, mert az a táj fél német, fél magyar, épen az, mellytől sikerrel lehet valamit a czélra remélni. Pozsonyban a könyvárosokon

kivül legtöbb bizodalmam *Thalyban* van. Vörösmarty is csak 30 jelentést küldött, pedig hasznos lett volna többet küldeni, hogy a két szálában kiosztassék. Ha te a Handbuch jelentéseiből nem küldhetsz legalább 200-at, hogy szétosztassanak, úgy az én magam számára 20 nagyon is elég, mert én egygyel is csak annyit tehetek, mint húszszal. Akár ugyan azon egyet küldjem 20-hoz, akár pedig mindenkinek különösen egyet, az mind egyre megyen. A módot, mellyet ajánlasz, hogy tudniillik mindenkinek adressirozva küldjem-el a jelentést, el nem fogadhatom, mert ez igen erőszakos és illendőséget sértő kérés volna; olyan forma, mint a hogyan *Thewrewk* és *Bors* szedik előfizetőjiket; s azon felül még foganatot is igen csekélyt reméllynék belőle. Bízd reám, én a legjobb módot fogom használni, az ollyat tudniillik, melly ha sok vevőt nem hoz is be: de legalább rám és rád homályt nem ejt.

Thewrewkkel találkoztam. Előhozta az Élet s Literatúrát, s a nélkül hogy kérdetett volna, elmondá, mint nincsen megelégedve a könyvvel. Válaszom hirtelenében az vala, hogy épen semmi baj sem, ha ő nincs megelégedve, s mert a válasz igen érthető vala neki, s egy kevéssé csípősebb mint a milyet ő várt, tehát az ő minden további észrevételeinek önkényt elvágódott útja. Én örvendettem magamnak, hogy oly szeszélyben találta beszédje, mellyben rá így röviden találtam jónak felelni, mert ez által megmentettem füleimet egy szerencsétlen fej szempontjainak hallásoktól. Az valóban nem is nagy baj volna, a munka akár mint tetszenék neki, de azt hallom, hogy mindenfelé terjesztgeti iszonyú reflexióját s ez által hogy a könyv vevőji fogynak, igen természetes. Kazinczy Józsinak azt mondá, hogy a Kölcsey *Schwärmersége* és *Rittervilága* semmiképen nem férhet az ő fejébe, s több egyéb bohóságokat.

Nagy Pál valami négy nap előtt érkezett-meg. Kisfaludyt idvezlem, mondd neki, hogy vagy tíz példány Aurórát küldjön-fel hozzám is.

Élj szerencsésen, igen kedves barátom, s légy nekem az, a ki mindig voltál. Barátod

Bajza.

Szemerének levelét tegnapelőtt vettem, csudálva, hogy olly későn, csak octob. 9-d. juta a pénz kezéhez. Fogok neki felelni.

64.

Pozsony octóber 29-d. 1826.

Nehéz elhinnem, édes barátom, hogy Kisfaludy balúl vehette legyen azt, a mit én neki írtam vala. Mi van ott neheztelni való? A mit mondottam, neheztelve venni gyengeség, s ha még ollyan is neheztelve vétetik, szeretném tudni, mit írhatni úgy egy Redactornak, mint *Redactornak?* Ha valakinek munkájával olly valami történik, a mi néki nem tetszhetik, nem szabad-e kimondania a maga meg nem elégedését. S én azt nem feddőleg tettem, nem haraggal jelentve, hanem nyugalommal, s csak figyelmeztetve, és kérve: úgy a mint istenekkel is illendőnek látnám szólhatni. S a tettel egész czélom egyedül az volt, hogy jövendőre nézve a tudtom nélkűl való változtatgatásoknak gátot vessek; semmi nevetségessé tétel, semmi megpiritás sem rád, sem másra nézve gondolatomban nem volt. Ám így szoktak a legtisztább szándékok is balra magyaráztatni! «Nagy baj nem értetni: de sokkal inkább nagy, félre értetni». Kisfaludy kifejezése: hogy hála istennek maga is tud még almanachot öszveszedni, homályos ugyan, de mégis igen gyanús előttem. Hogy nélkülem tudhat almanachot kiadni, azt tökéletesen hiszem, s nem tudom, ki volna balgatag azt kétségbe venni; de hogy nélkületek ellehetne, azt egy kevéssé nehezebben foghatnám hinni. A kifejezés különös figyelemben van előttem; s úgy hiszem, hogy emlékezetemben méllyen fenmarad.

Édes barátom, megengedj, gyanúim nem igen szoktak alaptalanok lenni: de alig ha nem a te munkád, hogy Szemere az én verseimet vegye-fel az Élet s Literatúrába. Pedig ezt tenned iszonyú szelesség, s a legnagyobb szerénytelenség lett volna. Az különös előttem, hogy épen az enyéim kivántatnak! Nincsenek-e egyebek is, kiknek verseik nem voltak még eddig egybe gyűjtve? Szentmiklósy, Döbrentei és maga Szemere nem ollyak-e? És aztán, mit lehet egy kezdőről Criticusnak előre mondani, a ki még csak küszöbén áll a maga művészsége sanctuariumának? — Én nem rettegek semmi criticától, s valamint dicséret el nem fog szelesíteni, el nem kevélyíteni, úgy bizonyossá tehetlek róla, hogy gáncs sem fog soha leverni, s azért nem is bánom, ha Szemere által kiadatnak, a mit írtam, de azt nem szeretném, ha te toltad volna a dolgot rájok, s nem szeretném, ha a világ azt mondaná, hogy én önmagam recenseáltatom magamat, s úgy teszek, mint az a színjátszó, a ki térden állva kérte publicumát, hogy rajta is nevetni méltóztassék. Ezeket pedig alig hiszem, hogy ki lehessen kerülni, mert a daraboknak némelly javításokkal kellene kijönniök, s ezen kivül az én megegyezésemmel soha nem fogna felvétetni a *Philomela*, a *Liget*, *Az ő sirjánál*, *Az égiháború*. És így ha változtatásokkal adatnának-ki a darabok, s ezen mondott négynek kihagyásával, az egy kevéssé figyelmesebb olvasók mingyárt azon kérdést tehetnék önmagoknak: ki adott szabadságot a redactoroknak a darabokat hijányos számmal s correctiókkal kiadni, a mi önkényt vezetné őket azon gyanúra, hogy a versek az én kezeimből jutottak a Redactióhoz, következőleg hogy ennakarva recenseáltattam magam. — Várom ezekre tőled a választ.

Hitesd el magaddal, kedves barátom, hogy nekem igen-igen kedves dolgot tennél, ha a Handbuchból nevemet kihagynád. Nem azért, mintha azt kérném, hogy verseim ott meg nem állhatnak, mert azt reménylem és érzem, hogy a hol Döbrentei, Székely, Fáy, Tóth mint poeták

helyt foghatnak, ott én is el fogok vegyülhetni: hanem a miatt a nekem szerénytelenül álló «Biographie und Geschichte des literarischen Wirkens des Dichters» miatt nem szeretem, hogy nevem bejön, s annál inkább nem, hogy általad jön-be, s csak barátságos kedvezésnek fog vétetni. Tudom előre, hogy te (szokásod szerént az illyekben) kérésemnek nem fogsz engedni a maga egész kiterjedésében, tehát a kivánt változtatásokat a mennyire emlékezetem után lehete tenni, itten küldöm azon kéréssel, hogy születésem *helyénél* s *idejénél* egyebet ne jelelj-ki. A daraboknak sora és választása a Handbuchban egészen a te jussaidhoz tartozik, élj velök; az Élet s Literatúrában pedig a sort, mellyel egymásután következzenek, egészen rád s tetszésedre hagyom.

A VÁLTOZTATÁSOK.

Az Esthajnal: Rejtezve nyögdel a csalogány.

Éjjel: itt több correctióim volnának; a nyelv igen czifra benne, de nem tudom kivűl. Küldd-meg!

A Holdhoz: Mélyen ömlengő, az első láb trochæus, nem jobb volna: mélyen merengő?

A Lanthoz: Hol szerelme vesztet ére — Lantján zendűl a vég-hang, Mint a bús halálharang. Ennek szeretnék más czímet is.

Sólyomvár: Rengett a föld alatta. — És: Haszontalan nyögellnek.

Borének: A halál ha majd kivág. — Romladékony szirtfokán Lesve szomjuzó kaján. A Helmeczy nagy bötűjét kicsinyekre.

A szépekhez: s fátyolában egy lyánykát. Ott szemem lebegni (lejtezni) lát. *Jár* helyett *száll.* Szivök lágy érzetre olvad.

Fájdalmak, A Fellegekhez. Dal a Vidékhez. Palinodia helyett **Emlékezés** vagy mi? **Széphalom.** Hosszú *éjek* után stb. *A számüzött.*

A *Vidék*kel s *Számüzött*el tégy, a mit akarsz, nekem mindegy leszen, akár Kazinczynak adod, akár Kisfaludynak. Nem jó volna-e Kazinczynak adni a *Midőn az est biborpirányát* s *Visegrád*ot?? Ne mondja, hogy nem akarom segíteni. Egyébiránt én úgy vélem, hogy Kazinczy csak kiadott darabokat fog felvenni, s nem újakat is. Nem sokára egy új dalt is fogsz tőlem venni: *Az eltünt ifjúság*.

Édes barátom, több helyekre elküldöztem a jelentést, némellyeknek magam adtam által: azonban szomorodva kell jelentenem, hogy nálam még egy előfizető sincs. Az nem nagy baj, mondod, hiszem te nem is tudsz ahhoz, hogy prænumeránsokat szedj. Igazad van: de Püspöky is azt mondja, hogy valami hathoz van csak reménye, pedig Püspöky ért a prænumeráltatáshoz. Thalynál, Karácsonyinál nem tudom, hányan vannak, rég nem láttam őket. Nagyapáthinak elküldtem a jelentéseket, még nem felelt. Ird meg, mikor kell leküldeni Vörösmartynak az előfizetőket s pénzt? s mikor neked?

A Handbuchba jövő neveket, s egyéb küldötteidet örömmel vettem. Szász József, Sípos Pál, Buczy nem jönnek elő? Nem tudom, micsoda szempont szerint nézitek a dolgot, tehát nem szólok.

Írd meg nekem új lakodnak utczáját s számát, hogy tudjam, ha szükség leszen reá. — Üdvezeld azon barátidat, kik barátim nekem is. Üdvezeld különösen Stettnert, s általam nem ismerve is tisztelt hitvesét. Vette-e Koronay a tarka czímű levelet? Még sokáig nem látlak meg benneteket barátom, mert az Ország-Gyűlés még eltart tavaszig. Szemere Miklóstól vettem Kölcseynek Pálhoz írt levelét. Annak egy helye a fentt említett dalra hevíte. A Specznek szóló levelet által adtam.

Kazinczy még nem felelt. Az Aurorákat várom tőletek. Élj szerencsésen édes barátom. Irj.

65.

Édes barátom!

Ön szavainak az ember mindég maga a legjobb magyarázója, s így ujdonti bizonyításod után nem kétlem többé, hogy igazak, a miket Kisfaludyról írsz: de midőn ekként általam igazaknak vétetnek szavaid, viszontag megkivánom, hogy magadat meggyőzd azoknak hitelességök felől, a miket itten nyilatkoztatólag elmondani fogok.

Én azt mondám, hogy nevetségessé-tétel vagy megpiritás senkire nézve is a tudva lévő tett által czélomban nem volt, hanem egyedűl a változtatgatásoknak akartam útjokat elvágni; te feleletedben ezt kétségbe hozod, s ha az lett volna, mondod, egyedűl való czélom, azt ekként fogtam volna megírni Kisfaludynak: «Ezentúl barátom uramat arra kérem, hogy csak a magam kézirásából nyomtattassa-le munkáimat, mert — s barátom olyan változtatásokat talált tenni némelly helyeken, mellyek nem lehetnek ínyemre». Pontig igaz! s a dolog egészen úgy van, a mint mondod, s nem tudom, mi fogott volna inkább természetes lenni, mint ezt úgy megírni; de én azt nem tettem, s mivel nem tettem, épen az mutatja, édes barátom, hogy czélom minden legkisebb *gonoszságtól* (Ruchlosigkeit) tiszta vala. Mert ha azt akartam volna, a mit te személyes jelenlétünkkori tréfából ejtett szavaimon építesz, hogy tudniillik Kisfaludy megszidjon, úgy épen azt kelle vala tennem, a mit te az iménti fölhozásom szerint tanácslasz. Én tudtam, hogy Kdy nem változtat, s hogy azt vagy te vagy Helmeczy teszitek: de én kéméllettel voltam s önkényt mellőzém-el a — — személyes megnevezést, önkényt az ebből következhető megpirítást vagy kiszidást, egyedül azt akarva, hogy Kisfaludy tudja-meg a híre nélkűl esni szokott változtatásokat, s jövendőre nézve az illyeknek gát vettessék. Ki által történik a dolog, azt találja ki ő, mint Redactor; én magamnak

meghagyám azon lelki megnyugvást, hogy senkit meg nem nevezék s nem általam tudja-meg a változtatgatót. — Jól tudtam, mondod továbbad, hogy a jövő Auróra redigálása előtt Kdyval személyesen is szólhatok, s mégis a dolgot nem hagytam inkább akkorra. Megengedj édes barátom, hogy erre tagadólag kell felelnem. Azt én nem tudtam, s még most sem tudom, ha fogom-e tehetni; ha neked azonban Ő Felségétől van nyugtatványod az iránt, hogy a Diæta az Aurora redigálása előtt el fog oszlani, azt közölhetéd vala velem s így nem fogtam volna írni, hanem személyesen s nem kelle vala ezen nevetséges bosszangásra és fájlalásra méltó pörnek köztünk kerekednie. — De még egyet s nem többé egy szót is a dologban. Te azt keserű érzettel fogadtad s magadra nézve morális szennynek vevéd, hogy közlésedet a Kisfaludy neheztelése felől kétségbe hoztam: de tudod-e te édes barátom, hol alapodik az, hogy az ember a véletlent s nem-várttat nem szokta könnyen és mingyárt elhinni? Vagy azt véled, hogy én exceptió vagyok az emberi természetben? Ne hidd, annak törvényei örök rendben állnak s mosolygni szoktam a köztök vélt exceptiót.

Azt mondani, hogy te semmi általad tett változtatásokat darabjaimon nem ismersz, nagy vakmerészség. Mellyik darabban nincsenek nem egy, hanem több változtatások az Aspasiában? A *Bor-dal*, a *Szépekhez* nincs-e változtatva? Az ez évi Aurórában kijövő darabok nem egészen kényed szerint vannak-e kiadva? Csak ezt ne mondd édes barátom, a minek mindég kénytelen leszek ellentmondani. Én nem egyszer mondottam, hogy észrevételeiteket közöljétek velem, én mindent elfogadok mástól is, csak capacitáltassam jósága felől, sőt nem csak elfogadom, hanem szivesen meg is fogom köszönni, de *sine nobis de nobis* változtatni azt én kikérem magamnak akár kitől, ha Shakespeare-i genie leszen is, mindenkor mélyen meg fog bántani vele. Vegye akárki ezt bennem kevélységnek, vagy nagy önérzésnek vagy épen gyengeségnek, az előttem

egy leszen; én tudom, hogy nem egyéb mint *szabadságomnak szeretete,* melly soha nem fogja megengedni, hogy magamat machinának tétessem.

A mit Kazinczy a Minervában s Szemere és Kölcsey reá feleletül a Tud. Gyűjteményben írtanak, láttam. Az öreg úr nagyot botlott, hogy ollyat monda, mellynek valótlanságára ujjal lehete mutatni, s úgy mondá, hogy nem vala megbántás nélkűl: de Kölcsey válasza Szemerének igen nemesen és széplelkűleg van elmondva s tiszteletet gerjeszt Szemerének őszintesége. Úgy hiszem, hogy Kazinczy nem fog felelni, én legalább fel nem teszem, hogy magára homályt vonni akarjon s a felelet a dologra igen nehéz! Huzly itt van s drámát készít. Én «iszonyodom s futok!» Munkácsyt ma a Promenádon láttam. — Nagyapáthi a mult héten itt volt: de megint haza ment; a Handbuchot lelkére kötöttem. — Láttad-e Puky jelentését a Schiller általa fordított drámájiról? Ezek az emberek csak profanálják a művészség szentségét, s az illy fordításokkal megfosztanak bennünket azon reménytől, hogy jó fejek adják a magokat másodszori fordításra. Ki az a Puky? Vörösmarty ismerheti, mert úgy tetszik, hogy neki s az én testvéremnek conscholárisa volt Pesten.

Micsoda szörnyű dolog az, hogy az Auróra illy későn jő-ki az idén, a hogyan még egyszer sem jöve? Már régolta kérdezik és keresik minden felé s a könyv még sincs.

Édes barátom, tégy, a mit akarsz a *Vidék* s *Visegrád* kiadásával, s tégy a többinek kiadásával is; a mit tenni fogsz, az előttem mind jó leszen, csak hogy emlékezzél arra is, hogy ha nem találnék írni, Kisfaludynak maradjon valami a jövő Aurórába. Mert ha nem adnánk neki valamit, mingyárt azt mondaná, hogy *lutheránus* vagyok. Ezennel tellyes hatalmat adok neked arra, hogy darabjaimat, mellyeket jövendőben irandok, ott add ki, a hol neked tetszik, s tellyes hatalmat adok minden egyébre reájok nézve, csupán azt tartom fel magamnak, hogy észrevételeidet és jónak gondolt változtatásidat velem min-

denkor közöld, s csak akkor add ki a változtatás szerint, ha én megegyeztem benne. Ezt azért adom neked által, hogy némelly kedvetlenségeket kikerüljek, mellyektől te ezen esetben ment vagy, de engem, a magam darabjai mellett bizonyosan találnának. Reménylem, hogy a gyengébb készületű daraboknál mindig meg fogsz kérdeni, ha ki lehet-e őket adni. —

Igazad van, hogy az *Éjjeli Phantásiát* stanzákban írni igen jó volna, de tudod-e te, milly nehéz nekem az egyszer elkészített darabot újonnan írni vagy csak jobbítani is, akkor tudniillik, midőn én már azt többé nem érzem. Meddig én ezt elkészíteném, félesztendő mulna-el, s utóbb is keveset nyerném vele. — A melly változtatást a végén ezen darabnak ajánlasz, hogy tudniillik a *sóhajtám* egészen hátra tétessék, nem tetszik. Az a lélekállapot, a melly között a szavak a feltünő árnyékhoz mondva vannak, nem kiván egymás nyomába hágó folyamatot, hanem enged nyugvást is a beszédben. S még az oly hely is, hol az indulat sebes beszédfolyamatot kiván, megengedné a megszólítás után való nyugvást, mint a millyen itt a *Szent Árny!* után álló *sóhajtám* szó. Arra is kell emlékezned, hogy ez a történetnek elbeszélése, a mint tudniillik történt már elmult időben; ha egy jelenlévő eset leírása volna, úgy elébb meg fognék egyezni észrevételedben, hogy elszaggatásnak nem lehet helye. Ezeken kivűl azt mondom, hogy azt a *sóhajtám*-ot olly igen hátra hajítni prósában sem szivesen tűrnők.

A *Lantosban* legyen: S a kies hajnalsugár Dalra őt nem költi már. Ez a *már* szó nem a legszebb, nem igen poétai nyelvbe való; oly czímet szeretnék a *Lantos*nak mint a német *Heimkehr*, de ezt fordítani jól nem lehet. Az *Esthajnalban:* a légen át. *Főd' koszoruid*ban: Egy szép jövendő. *Visegrád*ot ne küldd-el, talán még fogok rajta jobbítani. Most nincs időm.

Élj szerencsésen. Ölellek! — Pozsony, November 18-d. 1826.

66.

Pozsony December 7-d. 1826.

A küldötteket vettem. — Különös az, hogy egy pont sincs megérintve általad azokból, mellyek két utolsó leveleimben feleletet kivánnak magokra. «Azt csak illyen ifjú úr teheti mint te, hogy csak arra feleljen, a mire tetszik neki felelni». Én már mondottam, hogy midőn irsz, tedd levelemet elédbe, s nézd meg, mire szükség felelni, mire nem, külömben elfeleded: de te jónak látod azt soha nem tenni. Akarod, hogy hasonlólag cselekedjem veled? Ha igen, úgy majd könnyen megszámlálhatod, hányszor veendsz tőlem feleletet valamire. Mikor levelet irunk, első kötelesség a nekünk irottra válaszolni, aztán úgy újakat mondani, mert minek volna a levegőt szavakkal hiába verni, ha fülbe nem hatnak.

Igen szeretem én azt, édes barátom, ha az ember mindég s még a legcsekélyebb tételnek is, a mennyire lehet, rationábilis, s épen azért okot szeretnék hallani reá, miért jobb a: *sirkeresztnek romján ültem én!* mint a: *sirkereszt romjára dőlve merengtem?* Mert hogy az ülés stellungjában könnyebb valakin a bús merengés szineit megismertetni mint megdőlve; hogy a bús merengés ülést látszik szeretni; hogy az ülés határozottabb kép a dőlésnél, ezek épen úgy nem okok a dologra, mint a hogyan nem egyebek gyümölcstelen elme-szökdelléseknél. Ha te künn sétálván egy valakit látnál egy fának tövében megdőlve (nem feküve, mert ez más situatió, s nem synonymuma amannak), kinek feje karjára támasztva, homloka tenyerével befedve van s szemei egy pontra bizonytalanúl csüggesztve, mit gondolnál felőle? azt-e, hogy valamely Assamblenak zajgó fényes képeivel foglalatoskodik, vagy azt, hogy búsúl? Minden bizonnyal az utolsót s nem az elsőt? Miért? mert bizonyosabb jeleket lát szemed benne a búra, mint a vigságra. Ha tovább akarnám fejtegetni a dolgot

ezen atómnyi kicsinységek körül, mellyeket theóriai húrokra felhúzni czéltévesztő hajszálhasogatás volna, azt mondanám, hogy a festő a búsongó állapot előadására még a makacsúl felvett *Ülés* stellungjában is egy kis *megdőlést* fogna használni, mert ez neki a tagok elhelyheztetésében több characterisáló situátiókat fogna adni czéljára mint az e nélkül használt csupádon-csupa *Ülés*. Okot tehát, a mint mondom, nem találok a dologra; — — sőt inkább a *dőlésre* volnának javalló tekintetek, azonban én illy mikrologiákon, mellyeknek az egészre befolyások alig van, nem szoktam akadozni, s könnyen megengedem discrétióból is, hogy legyen: *Egy sírkeresztnek romján ültem én magányosan, miként a számüzött.* Továbbá miattam lehet: *halvány lepelben. A felhők homályiból* a sok *az* elkerülésére volt használva, a mi azt a helyet valóban rútitja. A *búcsúzó hang,* helyett *sohajtás.* Az *omla* maradjon-meg; ha a két *a* nem tetszik, tedd *völgy s tetőkre:* de *ömlé*-t ne írj nekem, mert igen silányúl fest, s itt rossz hyperbola. De valahogyan elisiót ne csinálj, mert illy *undokságot* én nem szenvedek. Szerencsétlen szempillantat volt, mellynek valaha a poezis világába illy szörnyet kelle szülnie.

Kölcseynek szép dalait örvendve vettem, s nyugtalan várom azokat, mellyeknek közlését igéred. Köszönöm a jó szándékot, melly szerint példányokat mutatsz, s tanácslasz a követésre Szentmiklósyban (én nem őt tettem volna Kölcsey mellé) és Kölcseyben: de megengedj, édes barátom, tanácsodat ez úttal nem követhetem s nem fogom követni, egyedül csak lelkemnek sugalmát fogom követni, mert ez a legbizonyosabb út az üdvezületre. Szentmiklósy azért is nem lehet példányom, mert úgy hátra fognék menni, nem előre. Kölcsey azért nem, mert én jól érzem, hogy kettőnket a genius különböző utakon vezet. A dalnak több nemei vannak s egyik nemben Kölcsey azon művészi ponton áll, mellyet én minden poetai tehetségemnek egy focusba való gyűjtése által is

nehezen fogok valaha meghaladhatni, sőt nem meghaladni: de nehezen elérhetni is. Az a mesteri simplicitása a természetnek, melly mégis a maga egyszerű alakját mindég annyi sok interesszével tudja előmutatni, melly Kölcseynek néhány általam látott dalain elöntve van, ritka tulajdon barátom, s csak ezredik individuumnak sajátja, s nem követés vagy törvények vizsgálásának resultátuma, hanem egyenesen természet adománya. De mind e mellett is viszont érzek magamban olly tehetséget, mellynek hatalma által a Kölcsey korában fogok olly dalokat adni (itt csak dalról van szó), a millyeneket nem tudom, ha foghatna-e Kölcsey, mert a mint mondom, a genius két egymástól külömböző utakon vezérel bennünket. De Szentmiklósyt különben is, annál inkább pedig Kölcsey mellett *művésznek* nem ismerem A mit itten magamról mondék, az nem eddig adott zsengéimnek, hanem belsőmnek psychicai vizsgálásából ered s azon szempontból, melly szerint én nem egyedűl azokat ismerem poetáknak, a kik írnak, hanem hogy sok egyebek vannak, a kikben költői szikra alszik: de a külső környületek által úgy elborítva, hogy magát nem ütheti fényre. Ha majd egykor látni fogom, hogy mostani tekintetim csaltanak, s költői tehetségem olly igen csekély, hogy elenyészik, hanemha theoriai vizsgálatokkal s példányok után való contemplátiókkal elmulasztom edzeni, akkor igen is fogok példányokat választani s a lyrában præferenter Goethét és Tiecket: de mostan még bizonyos mértékkel mérnem az erőt ön magamnak sem lehet, annál inkább nem másnak s épen azért felvenni az Él. s Lba Kölcseynek darabjaimat s recenseálni nem a legszerencsésebb gondolat, mert egy kezdőről, a ki még mindig «küzd, habzik, forr és vív», s a kinek talám egykori mívei egészen más alakot fognak felvenni, így anticipativ nem tudom, mi bizonyost lehetne mondani. Ezen száraz előadásoknak hosszasága végtére csak oda megyen-ki, hogy ne igyekezzél te valakit példányok után járatni, mert egy illyen természetű lelket

más amollyan s különböző természetűnek alakjába önteni akarni az effectusban csak úgy fogna kiütni, hogy a lélek önsugalmát is eltévesztené, s a felvett példányt sem érhetné-el.

Azon theoriai abstractiókra, mellyek szerént az olly manír, millyekben a *Száll mosolygva* van írva, csak drámába való, mellyek szerint az olly manírban írt dal olly kellemes egésszé, a minden s még közönséges gondolatoknak is könnyű elfogadhatása miatt, nem válhatik, stb. csak azt felelem, hogy a szóban ugyan van igazság is, de több benne a nem való; mert nyisd-fel csak könyveit a német dalköltésnek s látni fogod Tieckben, Goethében, Schillerben stb. hogy a praxis ellenkezőt bőven mutat. Annak a szabadon s többnyire bizonyos kiválasztott schema nélkűl csapongó Tiecknek egy dala sincs-e? Dala a te értelmedben véve is? Nincs-e Schillernek, nincs-e Goethének is? A *Leichenphantasie,* és *Würde der Frauen* alig állhat itt például; de a *Dithyramb,* az *Elysion,* a *Flüchtling* igen és egyebek még. S aztán igaz-e az általjában véve, hogy a gondolatok szorgalmas válogatása nélkűl is a gátlanúl, tisztán, sebesen ömlő versfolyam vagy a contrasztírozott schema *elég* (így!) interesszét adhat a dalnak? A *Végy-el engemet galambom* s Horváthnak még egyebei, Földinek tiszta metrumú rímei *sok* (?) interesszével bővelkednek-e? — — szóval, elég legyen azt mondanom, hogy te közönségesen és magadat semmi *nemre* nem restringálva szólsz, pedig ez a Daltheoriai töredék, mellyet adsz, közönségesen meg nem állhat: hanem legfelebb is a Volksliedekre volna alkalmaztatható, de nem minden dalokra. S íme elmondám, a mit e részben elmondani akartam, s elmondám nem azért, mintha nekem vetélkedni kedvem volna, hanem egyedűl azért, mert a miket mondasz, szempontoknak nem vétethetnek, mellyekből a kérdésben forgó *száll mosolygvá*-t tekinteni kell. De te neked legfőbb okod az volt ezeknek elmondásokra, hogy az örvénybe bukástól, mellynek szélén engemet állani

hittél, megments, s a szándékért, melly lelked jóságának újdonti bizonysága, vedd szives baráti köszönetemet.

A Változtatásokról. Szükség nincsen azon rímezésekre, mellyeket javallasz, mert a darab azok nélkűl is megállhat, azonban én könnyen hajlom reá, hogy legyen: *Üdvez légy te kényalak!* csak hogy elébb mondd-meg, mit fogna ez tenni? A *búm alakja* érthetőbb volna: de azonban ez is könnyen vétethetik «értelemtől üres expressió»-nak, s hogy igen mesterkélt hyperbola, az tagadhatatlan. Az első sztrophának dactylicusait rímelni egy kicsit nehéz feladás; valamennyire így kipótoltatnék kivánságod, (mert nekem nem tetszik itt semmi hiány), ha tennők: *Ajkokon édesen olvad az ének,* s reá rím *kerengnek.* A második sztrophának 5-d. verse helyett: *Mint mosolygnak aranyban az ormok,* vagy: *Milly deli fénybe ragyognak az ormok,* vagy csupán: *Fénybe ragyognak az ormok.* Az 5-d. szakasznak négy első versében álló kérdés, nem látom, mi hibát tesz. A 6-d szakasznak harmadik és negyedik sora helyett: *Adjatok vigasztaló fényt, mely enyhítse lelkemet.* A 7-dikben a 3-d. s 4-d. vers nem tudom, miért homályos előtted? Hiszen a hajnal felderült csillag ugyan az a csillag, a melly estve fénylett s letünt, tudniillik mindkettő a Venus-csillag. Ugy hát Kölcseynek sem érted azon szép versét: «tűnjön az estnek csillaga bár, Felserken a hajnal ölében». A szóban nincs mélység, csak azt akarom az egész sztrophával mondani: hogy minden megújul, és feléled ismét, csak az eltűnt ifjuság nem többé. Akkor nem lehetne valójában érteni, ha ez állana ott, a mit te javallsz: *Alkonyatra felderűl.*

*Handbuch*odra valami 16 előfizetőt reménylek azoknál, a kikre itt a dolog bízva van. Nagyapáthi még nem tudom, mit teve. Holnap ismét fogok neki írni, hogy a Soproni Evang. iskolába adjon jelentéseket, tudom, hogy nem lesz hasztalan. Mikor jön ki *Salamon?* Hát Kisfaludyt mi lelte *Aurórá*jával? Kárt fog tenni magának, ha még is késik.

Épen tegnap voltam egy helyen, a hol néhányan kérdezték, ha kijött-e már az *Auróra?* s midőn azt felelném, hogy *nem*, azt mondták, jelentsem Kisfaludynak, hogy siessen vele, különben német almanachot fognak venni.

Kazinczyt szivből sajnálom. Ha írsz neki, tiszteld nevemben. Ő minden emberek által, a kik azon tájról jönnek ide, mind üdvezel, de levelemre nem felel. Azt mondá egy valaki, a ki hozzá egy órányira lakik Abaujban, hogy én különös nagy becsben állok előtte. Thewrewknek valami két hét előtt írt. Micsoda æsthetikai leveleket írsz te? Ha neked volnék, én nem ajánlanám senkinek.

Kölcseyt s Szemerét tisztelem. Mondd Szemerének, hogy könyvéből még két exemplár van meg, a többi elkelt. Ezen kettőt is nem sokára elviszik s akkor el fogom küldeni a hátramaradt 12 példányért jövő pénzt. Ird meg nekem, ha kifizettem-e neked az én példányom árát, s a Schiller compactióját, mert én már elfeledtem, s ezeken felűl még mivel tartozom? Vörösmarty *Salamon*jára nálad prænumerálok, s a pénzt a többivel egyszerre küldöm le s egy exemplár *Handbuch*nak árát is számomra. Ha Kisfaludy mindenek közzül Pozsonyban legelőször hozzám küld exemplárokat *Auróra*ból, úgy küldjön vagy 16-ot, reményem van, hogy nálam annyi el fog kelhetni, s írjátok meg árát is.

A régi, mint szinte az új népdalokat is öszveszedve egyvalahol kiadni, vagy épen különös gyűjteményben, hasznos volna: de hogy a *Handbuch*ot szándékozol velek megtömni, ez nekem barátom nem tetszik; mert tudom, hogy vele az olvasók előtt nem fogsz sok szerencsét csinálni. A mit én neked az Auban elmondtam, itt küldöm. Az használhatatlan nyomtatásban s különben is csak töredék, mert egészen nem tudom. Kérdezz-meg valami Pesten megforduló *sallangos kostökű* Tisza-melléki magyart, az jobban fogja tudni mint én, mert a dal azon a tájon él. Mellyik Schlegel az, a ki Horváttól magyar nyelvet tanult?

Igen örvendek Marival való szövetségednek, s kivált akkor kimondhatatlan, ha az a leány olly jó mint a hogyan leveleid mondják. Ha kérdésed, hogy tudniillik a dologra, mellyet írtál, mit mondok én, úgy áll ott, mint tanácskérés, én azt javallanám, hogy ne kivánj tőle szerelemvallást, meddig csak kikerülni lehet; így társaságtok örökké interessant marad, különben pedig elveszti interesséjét, s éltetek az öszvekelés napjáig (ha addig majd megunás is nem következnék) olly fogna lenni, mint a Körner *Zrinyi*je, hol a hős sorsa már az első felvonásban minden további bizonytalanság nélkűl elhatároztatik, s a további folyamat nem hágy maga után csak unalmat egész a kifejlésig. Azonban az illy esetekben tanácsolni nehéz vagy épen nem lehet. A környűleteket te ismerheted legjobban....

Molnár lexikona nálam extractusban megvan, és így nem fognám hasznát venni. E hellyett ha Sándor István *Toldalék szókönyvé*hez vagy a Simai *rím-tár*ához olcsón juthatsz, vedd meg számomra. —

Makáry Gyuritól levelet vettem. Gondolkodás-módja mutatja, milly oda van, milly hátra van ez a barátunk. Kazinczyra neheztel a Minervában álló recensió miatt. «Vallyon Kazinczy — úgy mond — nem úgy recenseál-e mint a nyughatatlan gyermek, a könyvet ide s tova nyitogatván, s a hová fordít, onnan recenseál. Én ugyan nem kérem, hogy rám nyisson, sem darabjaimat itélete alá nem bocsátom, és azért, hogy ő engem nem kürtöl (valamint minap irtam Kisfaludynak) el nem csüggedek». Továbbá jelenti: «*Zondyt* nyolczas rímekben már 30 stanzára vittem; igyekszem elvégezni tavaszig. A történet egészítésére több hisztoricusainkat vettem segédűl. Épen akkoron pedig, midőn leveled érkezett, *Bélán* dolgozám az Osszián manírjában: miképpen Béla testvéreivel András és Leventével Micczizláv Fejedelemnél levén Lengyelországban, Lengyelország szabadságáért kettős bajt vívott a Pomeráni vezérrel, azt meggyőzé, s jutalmúl

Micczizlávtól annak leányát Richérát nyeré stb. Idylleim is vagynak készen».

Lessingből, mellyet vettél, egy egész év hijáz: de semmi; a pénz, mellyet érte adtunk, olly csekély, hogy érte a könyvet minden hijány nélkül birni igazságtalan prætensió volna. Majd egykor leirom a tiedből. A könyv igen kedves könyvem, nem győzöm eléggé olvasni. Lessing és Mendelsson gyönyörű két ember, és barát!!

Idvezeld, a kik szeretnek. Különös szívességgel Vörösmartyt és Paziazit, s munkatársadat Stettnert. Ölellek édes barátom!

67.

Pozsony, Januarius 8-d. 1827.

Az *Auróra* hozzám küldött példányait tegnap vettem; a Czirákynéét ez előtt egy héttel, mellyet azonnal által adtam a secretáriusnak, s még azon nap a grófné kezébe juta. Nagy Pál tegnap előtt kapta meg a maga példányait, s egy óra alatt a Sessióban valamennyit eladá; még mindeniknek nem is juta a venni kivánók közzűl. Úgy gondolom, fog írni Kisfaludynak, hogy még küldjön hozzá exemplárokat. Tőlem eddig ötöt vittek-el. Kisfaludy rosszul számlálta öszve a nekem küldötteket. Mert azt mondja levelében, hogy 26-ot küld s abból tizet adjak Schwaigernak, 15-öt pedig tartsak magamnak s adjam-el. Ez még öszvesen csak 25, hol maradt a 26-dik, s mit csináljak azzal? Gondolhatom, hogy azt nekem küldte legyen; de nem szeretem, hogy világosan meg nem írja, s magam által hagyja kitaláltatni.

Ird-meg barátom, hogyan küldjem-el a pénzt Vörösmartynak? Az előfizetők neveit itt küldöm. Mikorra készül-el *Salamon* bizonyosan? Thaly is rövid időn le fogja majd küldeni hozzátok a *Handbuch*ra való prænumerátiót, én pedig Szemerének a hátra lévő pénzt. Püspöky-

nél a *Handbuch*ra valami négy előfizető lesz. Nagyapáthi még mind eddig nem felelt.

A tudva lévő dal iránt tett minden észrevételedet figyelmesen elolvastam, s a mennyire elburkolt előadásod érteni hagyá, meggondoltam. Contemplátióimnak mindenike csak oda ment vala ki, hogy minden egyéb észrevétel, mellyet a darabról tenni lehet és kell, alkalmasint csak mikrológiák közzé fog tartozni, egyedűl az áll sok fundamentomon, ha mondod, hogy a dalnak elejét egészen futó dactylusokban, végét pedig egészen trocheusokban kellett volna dolgozni, s így fogott volna sok kéjjel feltűnni a két különböző ábrázolat, vagy az általad úgy nevezett thesis és antithesis; s ezen idea szerint fogok én majd egy másodszori által dolgozásban eljárni. Szeretném, ha te circiter úgy leírnád az egészet számomra, a mint gondoltad, hogy a változtatásoknak kellene állni, mert különben homályos és ellenkezni látszó észrevételedből nem tudom, hogy mit akarsz. Azt nem hiszem, hogy a darab *nagyon* Schillerre emlékeztessen. Nem tagadom, hogy a kettő között van hasonlat, s ennek kell is lenni, minekutána én nekem feltételem volt Schiller formáját utánozni; de e hasonlatot csak az fogja észrevenni, a ki a kettőt egymás után elolvassa s figyelmesen elolvassa. Igen conscientiosus, igen finnyás vagyok abban én is, hogy gondolatim a máséival összve ne üssenek, a mint kell is lenni mindenkinek, a ki művészi nevet érdemelni akar: de mind e mellett is még azt hiszem, hogy a darab elég originálitással van adva.

Tehát az elisiót szépnek tartod? — Miattam tarthatod annak, én örökké szánni fogom azt, a ki véle írásait kiczifrázza. Mondd meg nekem, mi ez egyéb czéltalan affectatiónál és viszketegnél? Még egy sem volt, a ki mindenhol elidált volna, pedig ha az által jólhangzást hiszünk adni verseinknek s consequensek akarunk önmagunkkal lenni, mindég kellene elidálnunk, még a szavak közepén is — különben a czélul feltett jólhangzás nincs elérve — s

ebből végtére mi lenne egyéb, mint az, hogy sok helyein a declamátiónak nem hallanánk szót, hanem csak értelemtől üres hangokat; s ha józanság-e poetai mívbe az értelmet subordinálni a hangzásnak, itélje meg az, ki minden munkálataiban czélirányos szeret lenni.

Igen örvendek azon jelentésednek, hogy az Él. s Lit. II. kötete már nyomtatás alatt van; de mondd-meg nekem minek azokat ott kiadni ismét, a miket az olvasó már a Tud. Gyből és Minervából eléggé tud? Vagy talán csak lappótlékul fognak ott állni? De lappótlékért az ember nem igen szereti pénzét kiadni. Írd meg, mikor lesz kész: de bizonyosan, mert ha csak Diæta után, úgy nem fog senki prænumerálni, s ha fognak is, végtelen alkalmatlanságokba jönne a kézhez szolgáltatás. Nem jobb volna-e a könyvet akkor elárulni, midőn már készen lesz, mint prænumeráltatni, mit gondoltok? S mi leszen az ára? Annak kimondhatatlan örvendek, hogy darabjaim fel nem vétettek, s ohajtanám, hogy te is követnéd a *Handbuch* redactiójában reám nézve ezen példát, sok és fontos okokból, mellyeknek alapos létöket még inkább által látom most, mint ennek előtte. Hát a *Hebe* mikor fog kijőni? Tőlem nincsen mit adnod bele: de ha volna is, szeretném, ha nem tennéd.

Örömest segéltelek volna édes barátom adósságod kifizetésében Calderon megvételével: de megengedsz, ha mondom, hogy én csak szabómnak 92 forinttal vagyok adós, s ehhez még egyéb apróságok járulnak, mellyek felmennek mintegy 30 forintra, pedig képzelheted te, adósság nekem mennyi nyugtalanságot okoz, ha csak néhány naptól van is.

Hogy Makáry sértve fogja magát érezni a *Handbuch*ból való kimaradás által, azt én előre láttam: de hogy boszszankodását nem fogja elfojthatni, sőt inkább levél által — melly Document! — nyilvánossá tenné, azt nem fogtam volna felőle feltenni. Midőn a harag már papirosra önti ki magát, képzelni lehet, hogy bő forrásból ered s épen

azért nem férhet meg partjai között. Leveled nem fogja eszközölhetni, akár milly czélra dolgozólag leszen is az irva, hogy Gyuri benne megnyugodjék, mert a ki ollyat írhat, mint a millyen az ő hozzád intézett levele, annak nincs elég philosophiája hidegen és részrehajlatlan megbirálni azt, a mi maga ellen mondatik.

Január 16.

Igen későn veszed levelem édes barátom, mert ismét a taval illyenkori nyavalyában sínlődöm. Nem kellenek az emberek, nem az ő mulatságaik, nem a könyvek, s nem semmi sem. Lelkemben a leghidegebb indifferentismus, sőt nemcsak, hanem a dolgok iránt egy bizonyos gyűlölség fészkelte meg magát, s félek önmagamtól. Írnék hosszabb levelet; de édes barátom azt is, a mit már írtam, temérdek sok fáradtsággal, és gyötrelemmel tudtam tenni.

Kérded, irok-e románczokat! Fejem tele van ezer tárgyakkal dalokra, románczokra, s sok másra; hevületim is vannak, ámbár nem tartósak s inkábbára lobbanatok csak, ah de a dolgozás! a dolgozás, barátom, nekem végtelen gyötrődésekbe kerűlne, s nem merek semmibe fogni. Közöld, ha vannak tárgyaid románczokra.

Kisfaludyt szíves barátsággal üdvezlem. Add által ezt neki Schwaigertől. Ha az *Aurórát* által olvastam, azonnal fogok neki írni, mert róla őszinte baráti itéletet kér tőlem.

Az igért verseket Kölcseytől nem közlöd. — Szemere Miklós megérkezett, nálam is volt, s által hozta Pálnak hozzám intézett nyomtatott levelét. Írok neki, majd ha az elsőért bejött pénzt beküldöm! Élj szerencsésen, — vagyok szerető barátod. Mikor lesz a Handbuch készen bizonyosan?

86.

Pozsony, Januárius 23-d. 1827.

Édes barátom, én azt véltem, hogy a dolognak, melly verseim iránt támadott, már egészen vége van, minek utána te leveleidnek egyikében azt felelted, hogy véleményemet ezen tárgyban közölted Kölcseyvel s az el is fogadtatott; pedig a dolog egészen másként van, mert Szemere Miklós ismét nálam lévén, s csupán ezen dolog miatt, kért, hogy nyilatkoztatnám ki akaratomat ezen tárgyra nézve, mellyet ő azonnal sógorának, — így nevezi Pált — meg fog írni; mert «Az — úgy mond — és Kölcsey mondották neki Pestről eljöttekor, hogy tegyen nekem említést iránta». Én elmondám a magam vélekedését neki, hogy tudniillik én nem volnék ellene a kiadásnak s recenseálásnak, de úgy vélem, hogy olly mivekről, mellyek fiatal kornak resultátumi, mellyek még csak úgy tekintethetnek mint zsengéji más későbbi talán tökéletesebb dolgozásoknak — (mint virágok, mellyek reményt ugyan adhatnak egy jövendő korban érettebb gyümölcsökre, de csalhatatlan conclusumot belőlök az ember nem formálhat, hogy azon gyümölcsök idővel csak ugyan el fognak következni) sükeretlen, s czéliránytalan dolog valamit ex theoria mondani. Ő erre nem szólt, hanem más nap a circuláris sessióban találkozván velem, azt mondá, hogy már írt sógorának a dolog felől. Mit írt legyen, azt én nem kérdettem, mert az illy dolog igen delicát; s profánus könnyen fogna miatta egy vagy más részre balúl érteni. Most az egész dolog az én látásom szerint olly helyheztetésben van, hogy azt mondanom, szeretni fogom, ha verseim kijőnek, igen szerénytelen s értelmemmel ellenkező dolog fogna lenni; de viszont, ha általányosan a kiadást megtagadom, könynyen úgy vétethetik, mint ha én rettegném a criticát, a mi azonban tőlem igen is távol van. Dicsérjen vagy gáncsoljon valaki, már egykor mondottam neked, azt én

mindenkor tűrni fogom, sőt nem csak tűrni, hanem tekinteteit szempontra is venni, s az ily korban az utóbbiakat inkább fogom tűrni, hogysem az elsőt; mert tudom, hogy ha értő fog gáncsolni, tanuságot fogok vehetni szavából. Csak azt kivánom meg mindenkor, hogy ha szól rólam valaki, az szóljon, a kiről tudom, hogy a dolgot, mellynek magyarázatjára kelt, érti, ha pedig még értelmének bizonyságát sehol nem adta, következőleg nem ismerem értelmi tehetségét, azt fogom tőle kivánni, hogy úgy szóljon, hogy által láthassam, hogy a dolgot érti. Ezen most utóbb érintetteket csak azért ragasztom ide, hogy felebb mondottaimból az ne következzék, hogy minden dicsérő vagy gáncsoló reflexióját kedvvel veszem s egy, például a Prepeliczay iskolájából került recensensnek szavai előttem nyomni fognak, mert az ollyakat legfelebb is csak szánakozólag fognék megmosolygni.

A dolognak illy helyheztetésében, hogy Szemere Miklós levele valami olyat ne csináljon, a mit nem akarnék, arra kérlek, hogy szólj Szemere Pállal és Kölcseyvel, s ha lehet vond őket azon gondolatra, hogy verseim ki ne jőjenek : de egyszersmind úgy intézd, hogy a ki nem adás esetére azt ne véljék felőlem, hogy azért nem jöttek ki, mert én elrettentem a criticától. Ha pedig továbbá is látod, hogy szeretném kiadni, akkor élj azon hatalmaddal, mellyet én verseimnek akár hol leendő kiadása iránt neked adtam, s add által nekik a verseket.

Ugyan mondd-meg barátom, minek kellett a *Boldog pillanat*ot kiadnotok ? midőn ez csak gyüjteménybe való lett volna, s minek toltad bele saját orthographiádat? Az a körömszakadásig menő etymologizálás valóban napról napra nevetségesebb előttem !

Élj szerencsésen, idvezeld, a kiket szeretek. Vagyok hív barátod.

69.

Pozsony, Február 17. 1827.

Végre édes Ferim megelégszem veled. Különféle frigyek által koczkára hánytad nyugalmadat, s mivel nincs ember, ki melegebben részt vegyen sorsodban mint én, sokat busúltam miattad; de többet barátnéid miatt, tudván, hogy nekik nehezebb lesz rajtad kiadni, mint neked ő rajtok, s még most sem bocsáthatom-meg vigyázatlanságodat, hogy Málit annyira vitted. De a frigynek fel kellett bontatnia, s jobb, hogy akkor történt, mint későbben. Máli nem volt neked való, mert benne a szív uralkodott az ész felett, azonban ő még is az volt, ki szeretetedet leginkább megérdemlette. Ámbár volt kedveseidnek leirások igen phantastikusok voltak mindenkor, Mariéi pedig csak meleg: de itt látom, hogy az észnek nyilt szeme szól s Marid hasonlíthatatlan leány, hasonlíthatatlan a te lelkedhez képest. Ő azon határtalan tiszteletet, mellyel neki hódolsz, megérdemli, s mind addig meg fogja, meddig meg nem változik, a mit azonban nem akarok felőle feltenni. De mind ezek mellett is ne véld azt, barátom, hogy te meg nem érdemled az ő viszontiszteletét. A mi nevezetesen a szív dolgát illeti, azt óhajtanám, hogy ő az én szemeimmel látna, mert akkor téged mindenek felett szeretne. — Irod, hogy elviszesz hozzá, hogy énekemet általa halljam énekeltetni. Én ugyan ohajtom őt s felette óhajtom ismerni: de barátom, hogy foghat ez eleven vidám leánykának unalmas nem lenni az a te sötét barátod. De elmegyek még is, és megmutatom neki, hogy te egy édes kedves szeretetre méltó ember vagy, s ha prósában el nem akarja hinni, versben mondom neki, pedig tudod — vatis sacra fides; s a te boldogságod többet ér egy két rosz versnél. Meg nem igérhetem mindazonáltal, ha nem fog-e engem is az a te tündér kis húgod megbájolni. Leveleidből legalább már szerelmes vagyok belé. És mit teszünk akkor? Duello!

De ne, ne félj édes Ferim, ő előtte igen kevés becse lesz a hideg feszes költőnek; előttem pedig Mari egy szentnek képe, mellyet csak tisztelnem lehet, tisztelnem kell! Te áldozol neki, tiéd legyen a jutalom, s én csak benned akarok boldog lenni. Mondd Marinak, hogy tisztelem, s hogy bizonyos emberek iránt ne legyen kegyetlen. Énekét örömmel várom, mert az ő szép ajka fogja velem éreztetni, hogy boldogság egykét rosz dal írója lenni.

Élj szerencsésen. Szíves barátod *Bajza.*

70.

Pozsony, Február 26-d 1827.

Nem képzeled édes barátom, mennyit fáradoztam a ti *Handbuch*tok és a Vörösmarty könyve miatt, s végtére is mit nyertem vele? Azt, hogy a *Handbuch*ra nálam egy előfizető sincs; hogy Püspöky mindeddig egy fillért sem vett még be tőlök, kik prænumerálni igérkeztek; hogy Nagyapáthytól még most sem vettem feleletet hozzá ezen tárgyban írt levelemre; s végtére hogy Vörösmartynak sem küldhetem-el a pénzét egészen, mert 17-en nem fizettek: azonban a hijány, mely az ide mellékelt pénzben van, csak 7 példánynak ára, — tizet a magaméból pótoltam, reméllve, hogy majd visszakapom, ha a könyvek megérkeznek. Karácsonyinál a *Handbuch*ra egy előfizető sincs; még a grófja sem akar többé előfizetni könyvekre, a kit különben úgy lehetne tartani, mint bizonyost. Hogy Püspökynél nincs vagy 15 előfizetőd, nyiltan megvallom! megvallom, annak tulajdoníthatod, hogy *Salamon* kijövetele olly későre haladt, mert azt hiszik, hogy már nem is kapják meg *Salamont*, s így prænumerálni nem akartak többé annál, a kinél már egy könyvöket elveszettnek vélik. A szegény fijú szokszor kért engemet, hogy siettessem Vörösmartyt, mert őt minden lépten kérdezgetik, mi dolog, hogy a könyv az igért időre meg nem jelent, s neki ez, mond, sok,

nyugtalanságot okoz; de szerencsétlenségére kérése hozzám olly epochában történt, a midőn engemet a nem írhatás mániája lepett meg. Mind ezekből végtére az jő ki, hogy a *Handbuch*ra való prænumerátió itt Pozsonyban nem succedált; vannak azonban okaim hinni, hogy ha a könyvnek első kötete megjelent, s küldesz-fel exemplárokat, reményeden felűl el fognak kelni, s el fognának kivált akkor, ha a második rész jelenne-meg először. A könyvekre nézve az lőn itt a tónus: hogy *nem praenumerálni semmire*, hanem csak *do, ut des:* add kezembe könyvedet s kifizetem árát, de bizonytalanságért nem hajítom ki pénzemet. Vannak itt emberek, kikben az olvasás szeretete, a magyar literatura productumaira nézve olly nagy, hogy én nagyobbat soha sem kivánnék nemzetünkben egyes személytől: de ha prænumerátióval jősz elébe, azt feleli, hogy könyvedet bizonyosan megveszi, ha kijött: de prænumerálni nem fog, fogadása szerint, s nem akkor is, ha tudná, hogy azután a munkát többé meg nem kaphatja. S igaza van, minekutánna olly dolgok történnek, mellyek szégyenére vannak a literatori névnek. — Azt, a mit te mondatni akarsz a *Handbuch* ügyében, nem merném elmondani, mert csak a dolgot rontaná el. Azt tudniillik, hogy a második kötet csak Augusztusi vásárra jelen-meg a beküldendő dátumok s munkák miatt; mert arról majd csak nem bizonyosak vagyunk, hogy Augusztusig a Diæta nem fog tartani s akkor a Mármarosban vagy Temesben lakó (szóval, a Pesttől távol lakó) prænumeránsnak nem nagy vigasztalására leszen ezen biztatás, hogy Trattnertől elvitetheti könyvét. — Az *Élet s Literaturára* még egy előfizető sincs, s addig nem is bátorkodom senkit megszólítani, míg *Salamon* kezekhez nem lesz adva. Reménylem, hogy a kik az elsőt megvették, azoknak számából a második megvételére kevés fog elmaradni.

Itt küldök Vörösmartynak 41 forintot, még 7 forintja s 30 krajczárja lesz nálam. A magam részéről pedig egy számomra küldendő példányért 1 for. 30 krajczár. Mihelyt

pénzt kapok a Vármegyétől, mindjárt küldöm neked is árát egy példány *Handbuch*nak számomra, s ha addig leszen előfizető nálam, Püspökynél vagy Nagyapáthynál, azt is vele. Thalynak prænumeránsait is a *Handbuch*ra a pénzzel, s ön specificátiójával együtt itt veszed. Három prænumeránst egy az Országban széllyel vándorló könyváros (különös neme a kalmároknak, mellyre csak magyar országban van szükség!) szerzett neki, a kinek ki kelle adni a tizedet. Szemere pénzét is kellene küldenem: de négyen nincsenek itt könyvének vevőji közzűl, s várom, hogy viszajőjenek, s kifizessék a könyv árát, hogy valahára már elküldhessem neki is a hátra maradtat. Ha kijött a második kötet *Él. s Literatura,* bízvást felküldhettek vagy 30 exemplárt.

Te nem tudod barátom, mi neveztetett általam körömszakadásig menő etymologizálásnak? Megmondom tehát. Az az általatok felkapott *lányka* az, mellyet én írásmódomban nem vettem-fel, s nem fogok felvenni, azonban általatok még is erőszakkal irásomba tolatott.

Martius 2-dikán.

Örvendek, hogy az elisiókra nézve azon hang, melly előbbeni leveleidnek egyikében olly nyersen s apodictisch zengett, most egy utóbbiban megszelidűlve zeng. Én akkor egy öszvehasonlítást tettem volt a dologban, engedd meg, hogy most egy újat tegyek arra nézve, a mit fő argumentumúl hozsz elő. Igaz, hogy a közbeszédnek némelly szavaiban mint: *ifjasszony, gazdasszony* eltűnni szoktak a vocálok: de ez lehet-e argumentum az elidálás szabadságára, s hogy ez valóságos elisió-e, kérdd-meg tennen magadat, a ki jól tudod, hogy a magyar közbeszédben consonák is eltűnni s eltávozni szoktak a szájnak (a mint Révai mondja) restsége miatt, mint például: *vóna mongya, agygya,* továbbá hogy a közbeszédben contractiók s abbreviaturák is vannak, mint például: *asszonyám* (asszony-anyám helyett) stb. Akár melly részihez tartoz-

zanak ezeknek a te felhozott közbeszédbéli elisióid, bizonyos, hogy egy részhez csak még is tartoznak, és nem elisiók római értelemben. Azonban legyen, hogy ezek valósággal elisiók s elidáljon miattok valaki versében is, én mindég kettős inconsequentiát fogok látni tettében. Mert először olly valamit veszen fel principiumúl (a közbeszédet tudniillik), a mi igen bitang s változó, mert bizonyos-e, hogy mindenhol *ifjasszonyt, gazdasszonyt* mondanak? Másodszor nem fog consequens lenni magával, ha a közbeszéd miatt elidálván, a közbeszéd miatt nem ír *gongyát* s *mongyát* is; a közbeszéd miatt mondom, a mellynek módja ő nála principium, hogy az elisió által a szépség nyer, azt nem hiszem, hogy a hangzás, a széphangzás nyer, azt füleim hiszik: de a mi a fülnek tetszik, általános szépség-e az, olly szépség-e, mellyel versekben minden æsthetikai postulatumoknak meg van felelve? Ezt, azt hiszem, hogy magad sem fogod mondani, édes barátom, mert tapasztalhattad, hogy a lélek (vagy ész, vagy belső érzék, akárminek nevezzük) minden elisió mellett kisebb-nagyobb mértékben egy bizonyos kellemetlenséget érez. A mit egyéb iránt mondasz a két különféle vocálok öszvejövetele iránt, azokra nincs mit felelnem, mert én épen azt mondtam neked egykor (egy talán még otthonról írt levelemben), a mit te itten mondasz. A diphtongizálást én nem ellenzem, mert értelmet nem ront, a szavaknak logicai egész-létét nem zavarja, s hogy szép hangot ad, azt igazolja a j-nek gyönyörű hangja. Hogy hosszas ne legyek, csak azt mondom, hogy a nem-elidálást sok okok javalják s az elidálást sok okok ellenzik. Mondj te okokat az elisió védelmére, ha győzők lesznek, fejet hajtok nekik, mert engemet nem valamelly antipathia: hanem okok tesznek az elisió ellenségévé, mellyeket ha visszaversz, senki nálamnál készebb nem lesz elidálni.

Nagyapáthynak e pillantatban veszem levelét. Itt küldöm neked, ne láttasd mással, mint enyéimmel szokásod tenni, s ha elolvastad, küldd-vissza, mert felelnem kell

rá. Szemerének is itt küldöm a hátra maradt pénzt. Első alkalommal 23 példány árát küldtem-meg, most 10 példány árát az az 30 forintot v. cz. még két példány nem kelt-el. Szemerének a jövő héten írni fogok, s hozzád küldöm a levelet, addig tartsd magadnál ezen neki küldött pénzt. A versek kiadását mert rád bíztam egészen, nem fogom említeni neki; mit gondolsz? Leveleidnek többi részére is fogok felelni néhány nap mulva, mert most nincs időm. Élj szerencsésen igen kedves barátom!

Bajza.

71.

Pozsony, Martius 9-d. 1827.

Hogy levelet rég nem vevél tőlem, még nem olly nagy baj, gondolom: de nagy baj az, mondod, hogy Kisfaludy egyet veve tőlem, mellyben én a dolgot megfontolni nem tudván, szégyennek tettem ki magamat. Ah az a Tessedik darabja! mondod, valami tökéletesbet nem olvastál. Azt, a mit akart mondani, azt a sokat, olly kevéssel! Az a mély érzés, úgy kilehelve. Lehetetlen, hogy a költő ezt egy kimondhatatlan fájdalmas édes elolvadásban ne írta légyen, stb. eff. És levelem által hogyan van megpiszkolva! Te sokért nem adtad volna, ha a levelet elnyomhatád vala, s épen azért jónak is láttad a Tessedik nevet onnét jól kitörleni, hogy barátid ne tudják, mi íratott. Édes barátom, menj kérlek Kisfaludyhoz, s írd vissza; de jól írd vissza a Tessedik nevet levelembe, mert én egyszer kiírt szavamat nem szeretem visszavonni — előbb meggondolom mint sem írnám — s itt tellyességgel nem akarnám, hogy visszavontnak véljétek. Én a Tessedik darabjait — a mint a levélben nem megpiszkoltam, mert miattam ünnepi színben maradhat — hanem gyengének ismertem, úgy most is, s még magasztalásod után is, annak ismerem. Engedjen-meg nekem az az általam min-

den tiszteletre méltónak ismert úri ember: de míveiben nem találok annyit és azt, a mennyit s a mit ti találtok. Ha olvastam-e a darabot? El-e figyelemmel? El-e úgy, a mint kell, s tudom-e, mi van mondva? Nem nyultam a könyvhöz profanus kézzel, barátom; mint a jámbor zarándok, eltelve a szentnek érzetével lép-be a templom küszöbén, mellyhez mértföldeken keresztül buzgó vágyással jött vala: úgy én néma lelkesedéssel nyitottam fel a művészség könyvét, hogy belőle (mint Róma bölcsei kivánták —) édest, hasznost, igazt merítsek, s minden benne levőket, úgy Tessedik míveit is sok receptivitással (mint te kivánod) sok figyelemmel felkészülve olvastam-meg, s ezeket annyival inkább nagy figyelemmel, mint hogy ittlétedkor már hallám általad magasztaltatni: de — fájlalom! — nem találhattam benne, a mit akartam volna, nem találhattam a tökéletességnek azt a legfelsőbb pontját, mellyet te találtál. S talán azért nem, édes Ferim, mert én valamint nem szoktam arra igen ügyelni, ki által iratott valami, úgy arra sem ügyelek, ha valaki Párizsban ír-e dalt, vagy a bugaczi csárdában: hanem csak arra, hogy mi iratott, s a mívet csak úgy tekinthetem prouti in se est, a mi — úgy vélem, hogy a dolognak mingyárt más képet ad, különbözőt attól, mellyet személy vagy hely vagy egyéb tekintetekhez alkalmaztatva nézünk.

De félre a tréfával! — Én Kisfaludynak írtam az *Aurórá*ról, mert kivánta. Hogy egészen őszintén nem írtam, azt te, ki Kisfaludyt ismered, s tudod, hogy rosszalás könnyen elveszi kedvét, érthetéd vala, miért tettem. Javalva írtam tehát: de hogy észre ne vétessen általa a kedvezés, szükséges vala egy-két szót nem kedvezőleg is tenni, s épen ott, a hol gondolám (a te itteni dicsérésedből), hogy véleményem egy része (t. i. Tessedikre nézve, nem Kovácsra is) az övével ellenkezni fog. Ha én őszintén s nyiltan írtam volna, akkor bizonyosan elfogtam vala mondani, a mit én a *Sziszeki győzödelem*ben nem szeretek; el azt, mi tetszik nekem Szenveyben s mi nem, s hogy

Kis Károly darabjait nem tudom szeretni. Elmondtam volna bizonynyal azon észrevételemet is, hogy igen nagy különséget lelek az első s mostani *Tollagi*ban. Ott a comicum egy bizonyos elevenséggel, egy bizonyos könnyűséggel bir; talán azért, mert mindenkor a történet környületéből van kifejlesztve; itt gyakorta igen merevény (steif), erőszakkal van kipréselve, és srófokon jár. Ott a történetnek öszvefűződése csudálatra méltó s a személyek szavaiban, s tételeiben minden olly igen characteristikai. Itt az öszvefüződés hasonlólag megvan, de kisebb grádusban, s a személyek tételeik, mondásaik kevésbbé characteristicaiak. Ott humor van, mert merő (merus) comicai situátiók vannak felállítva (s humort az én véleményem szerint csak situátiók adhatnak, ex definitione) humor, és pedig gazdag bőségben; itt a humornak kevés nyomdoka van, mert kevés a situátió; hanem annak helyét elméskedések (néha kevésbbé hatók is) töltik be. Valamint más részről elmondtam volna *Elte*, a *Vígjátékok* s Kölcsey darabjai mellett, mi szép *Homonna völgyé*ben s mi olly igen mesteri a *Tündérvölgy*ben: de mégis nem ható, s miért marad ez örökké sok becsű darab, de örökké kis publicumú; s végtére, hogy mért tetszik nekem a *Bácskai népdal*. Azt nem mondám, a mit te, hogy midőn Párizsból megjött a levél, melly tökéletesnek ismerted te a Tessedik dalát s hogyan voltatok minnyájan elbájolva az æoli hang által, mert ez egyszersmind azt is akarná tudtomra adni, hogy a hol már ti kimondottátok itéleteteket, ott más többé ne itélgessen, a mit én azonban nem akarok tudni, a minek nem akarok fejet hajtani. Tisztelet minnyájatoknak, a kik Tessediket olly nagy költőnek ismeritek, én felettetek semmit nem akarok magamnak tulajdonítani, alattatok inkább mindent: de azért mert ti úgy vélitek, én a Tessedik darabjának tökéletességet nem adok. Miattam mondhatja Helmeczy az ein Urtheil unter all. Kritikjét, mondhatsz te is barátom, s más akár ki mindent, én mindég csak önszépsége miatt fogom a mívet becsülni, nem más-

nak javalló itélete miatt. A D. fordítását nem kelle vala leírnod, ismerem én azt az *Irisz*ből, s szánom azt, a ki Salis szellemét csak úgy ismeri, hogy a *Hová szálltok gondolatim*at benne írottnak lenni véli. Vagy Salis áll igen alatt Tessedikhez képest, s ez igen fenn amahhoz képest, vagy viszont: mint én azt hiszem, hogy az a finom Salis egy illy daruval, méhhel, fecskével, s napraforgóval felczifrázott darabot nem tudott volna írni, valamint Tessedik is nehezen fog valaha Sálisi *Wehmuth*ot, *Kinderzeit*ot, *Grablied*et stb. írhatni.

De még egyet; békítőűl. Mikor Goethét olvasom s azt gondolom-meg, hogy ezen nagy költő míveinek milly kicsiny a publicuma ahhoz képest, a millyennek lenni kellene: lelkem megnyugtatásáúl ezt szoktam magamnak mondogatni: ez a dicső görög művész olly közel áll a természethez, s a mostani Generátió olly messze a természettől, hogy ha csak studiumának nem tette a dolgot, nem tudja, s nem érti, mit kell Goethében keresni. S minekutána utolsó leveled vettem s ott olly sok van találva a tudva lévő darabban, azt gondoltam, hogy talán illy szempontból kell a dolgot nézni; de hiszen illy szempontból itéletet hozni a költő characterére egy darabból nem lehet, s azért elhalasztom ezen nézőpontból való tekintésemet azon időre, midőn majd Tessedik több darabokkal ajándékozza meg hazáját.

Ugyan édes barátom mondd-meg, mit csináltok már azzal a *Salamon*nal? November óta mindig igérgetitek, s itt az ember nem győz felelgetni a prænumeránsok kérdéseire, ha megkapják-e már valahára könyvöket vagy még félévet kell várni? — Egy előfizető ismét van *Salamon*ra, el ne feledjétek annak is küldeni 1 exempl. — *Handbuch*odra nálam 1 előfizető van. A minap, úgy emlékezem, siettemben azt írtam, hogy még 7 példány ára maradt nálam a Vörösmarty könyvének prænumeratiójából; az rosszul van, mert csak öt példány ára.

Idvezeld Kisfaludyt s mondd-meg neki, hogy *Aurorá-*

jából már elkelt 10 példány. Apropos! Ird-meg, ha nekem küldte-e Kisfaludy azt a 16-dik példányt, mellyről említést nem téve, különben annak is leküldöm árát. — A mult héten vízáradás volt nálunk, utszákon csolnakáztak az emberek.

Ponori *Pantheon* czím alatt a Diætalis követek portréit s biographiájit adja-ki. Heftenként, Pracht-Ausgabban. A bohók királya!

Élj szerencsésen, édes barátom. Két három nap mulva ismét veszesz tőlem levelet, és Szemere is.

72.

Pozsony, Martius 18-d. 1827.

Édes Ferim.

Sietve kell írnom, hogy a mai postával elmehessen levelem, és így röviden. Mi dolog, hogy ez órában veszem leveled, benn egy szó említés sincs sem előbbi levelemről, sem a leküldött pénzről: holott én egy egész héttel előbb adtam fel azt, mint ezen levelet a postára, mellyre most felelsz? S miért nem külditek már egyszer azt a *Salamont?* Az mégis rettentő dolog, hogy Thaly harmadik kézből kapott már exemplárokat régen és én még mind ekkorig egyet sem, s nem is tudom, mit csináltok vele. Aztán édes barátom, mondd-meg nekem, mért tudtatok ti csak annyi discretióval is lenni irántam, hogy olly könynyen tellyesithető kérést tellyesítsetek, mint a millyen az enyém volt. Én megmondtam neked itt létedkor, hogy nem akarom nevemet sem az előfizetők, sem az előfizetés szedői közzé iratni, s kértelek, hogy mondd-meg ezt Vörösmartynak: de ez csak úgy hallgattatott-meg általad, mint egyéb e féle kéréseim.

Másszor instantiával fogok járulni színetek elébe, talán majd méltóztattok valami kis kegyelmet reá indorsálni.

Én makacs vagyok, capricceim vannak s ez nem nagy dicséretemre szolgál; de mit tesztek velem, ha én az e féle capricciáktól, makacsságoktól-el nem akarok állani. Kell valamit engedni az emberi gyengeségeknek is, hogy a házi csendesség fenntartassék. A mit tettetek, nem fáj! nem magáért a dologért, hanem a modalitás miatt, melylyel az téve van. Engedd nyiltan megmondanom neked: hogy ennek utána nincs kedvem semmi előfizetést magamra vállalni, mert mindeniknél compromittálva maradok a nélkül is. Ha könyvetek kijön, s felküldítek hozzám, mindent fogok elkövetni, hogy hasznotokra lehessek: de azt a prænumerátiót már utálom.

Kérlek, a mint e levelet veszed, mingyárt menj Vörösmartyhoz, s mondd, hogy idvezlem őt, s kérem, adja-fel minél előbb a példányokat Deligencera s egyúttal küldje a Thalynál prænumeráltaknak is a magokéjit.

Micsoda instructiót kérsz barátom, verseim iránt? Én nem látok semmit szükségesnek: hanem ha te fognál látni, tudasd velem, majd elmondom szempontjaimat. Olly fejnek mint Kölcsey, instructió a mív maga.

Két darabocskát közlök veled. E Románcz olly valami, mellyhez hasonló már elég existál a világban: csak hogy talán nem egészen ezen alakban, s más Schattirungokkal. Most egy más Románczot volna kedvem írni, de nincsen időm, s kár, hogy még néhány napig el leszek egyéb dolgoktól foglalva.

Az *Élet s L.* ez órában vettem. — *Salamont* olvastam futólag. Igy előlegesen csak azt mondom rövid szóval: *hogy nem tetszik*, s kétlem, ha fog-e tetszeni figyelmesebb olvasásom után is. Szeretném azt is, ha a szélesebb kiterjedésű *Dráma* szó állana a czímen a *szomorújáték* helyett. Szemerének ismét nem írok. Leveleidre sok felelni valóm leszen, s fogok írni nemsokára mindkettőtöknek. Küldjetek fel 40 exemplárt az *Élet s L.*-ból, 35. nekem, 5. pedig Szemere Miklósnak, s árát is írd meg. A küldött példányt, mihelyt elolvastam, mingyárt eladom, s a magam szá-

mára majd a felküldendőkből fogok egyet venni. Szemere Miklós ma adott censúrát. — Kisfaludynak nagy szivességgel köszönöm az *Aurórát*.

Fatum függ felettetek, hogy könyveitek soha sem jelenhetnek meg az igért időre. A *Handbuch* csak Augusztusban jő-ki!!

Tudom, hogy ezennel sokra nem felelek, a mire kivánnád, s hogy miatta ismét veszekedni fogsz velem: de nem segíthetek a dolgon, a posta megyen, s én azt akarom, hogy minél elébb vedd levelemet, és *Salamont* küldjétek. Ölellek!

73.

Pozsony Martius 30-d. 1827.

Kimondhatatlan örömmel jelentem neked, édes Ferim, hogy a Diætának nem sokára vége leszen. Tegnap előtt olvastatott a királyi Resolutió, mellyben Ő Felsége parancsolja az Ország Rendeinek dolgaikat úgy intézni, hogy 19-dikén Májusnak a Diæta eloszolhasson. Képzeld, édes barátom, melly nagy mértékben kedves ezen hír nekem! Nekem, a kinek az ég olly soká kínos emésztődést, lelki borúlatot mért vala itt, hol más velem egykorúak örömöket leltenek. Mint tudnék sírni, ha az volnék, a ki Diæta előtt, annak meggondolásán, miként hervadt-ki nekem egy egész élet ifjúkoromnak legszebb szakaszában örökre, visszahozhatatlanúl! S a nélkül, hogy mondhatnám, eltűntek legszebb viruló napjaid, de lelkedben ragyog azoknak gyümölcse, s nem lehet fájdalmas eltünésök. Van az eltünteknek nyomdoka lelkemben: de ollyan mint virágain azon mezőnek, melly felett bús éjszakáknak fagya ment keresztül. Jön a derült nap a mezőre, s jőni fog nekem is még, bizakodom istenimben, de a lefagyott virág fejét többé fel nem emeli, s én rettegek magamtól kérdeni, ha, mint egykor, fog-e még valaha olly derület lelkemben

fényleni? lelkemben, mellyet most hideg sötét borúlat leplez, s mellynek vidámsága csak ollyan, mint a fény felhős láthatárokon, melly itt ott csillámlik egy két villám lobbanásában, sebesen ismét elenyészve.

Martius 7-dikén írt leveled keserűn hatott-meg. A legutolsó pontig igaz, a mit mondasz, s jaj nekem, hogy igaz, s olly mesteri kézzel vagyok találva, általad, hogy magamat tükörben láthatom. Eddig csak képzeltem: de nem hittem, millyen vagyok, most színről színre látom s nem lehet többé nem hinnem. Én valóban megholt szeretteid közé tartozom, s barátságom neked semmit nem adhat többé, mert kialudtanak bennem a viszonérzés lángjai, s a te irántam való meleg részvételed általam hidegen szokott visszatolatni. O ifjú! kinek az egykori együttlét emlékezete által phantasiájában elszakadásunk évei alatt egy tökéletes ideállá váltam én, úgy jártál velem, mint Posa; Carlosszal elmondhatd magadnak:

— — — — — Ich fühle
Wovon ich mich entwöhnen muss. Ja einst
Einst war's ganz anders. Da warst du so reich,
So warm, so reich! — — — — — — —
— — — — — Das alles
Ist nun dahin! — —
Dein Herz ist ausgestorben. Keine Thräne —
Nicht einmal eine Thräne mehr.

S a mit az én lelkem neked erre felelne, abból elrettenve tapasztalnád, hogy más volt az, a kit te bennem egykor szerettél, mint a mit most találhatsz. De ne többé erről! Legalább most nem akarok, midőn olly méllyen érzém a változást, olly méllyen hat reám a visszaemlékezés.

Buzdító serkentéseidet a dolgozásra igen köszönöm. Ne hidd, hogy hijában valók volnának. Hatnak azok én reám azon, foganattal, hogy a sugallatok használásában conscientiósusabb legyek. És így ne mondd, hogy szavaid figyelemre nem méltatom, de engedd azt is mondanom,

hogy azt a mesterséget, az időt kilesni, mikor kelljen írnom, igen jól értem én; s ha van valamelly becsök darabjaimnak, azt nagyobb részint ezen mesterség tudásának köszönöm. Jól mondod, hogy a dicsőségre való vágyás szép dolog: és sajnálom, hogy bennem ezen indulat nincs meg olly mértékben, mint kellene, mert ez a legszebb s legnagyobb tettek rúgója.

Én utálom a czéltalan csevegést s nem szeretek egy dolog felett sok szót váltani: de azt mégis kedvem van elmondani, hogy a mit a Tessedikről mondottakra felelsz, elhallgathattad volna, el bizvást még barátod előtt is. — Ha a humor általatok s az újabb theoreticusok által olly definitió alá értetik, mint a hogyan Kölcsey veszi a comicumról való értekezésben, úgy nagyon igazad van, hogy az én mondásom nem áll. De hát mi neve azon nevetségesnek, melly nevetségessé nem maga teszi magát, hanem a Situatio, mellyben áll. Vannak mondások, mellyek egy helyhezetben komoly vagy épen tragikai alakot viselnek; tedd által őket más helyheztetésbe s agyon neveted magad mellettek. S ez a helyheztetés, melly nevetségessé változtatja a komoly dolgot is, az, a mit én humornak neveztem, s úgy tetszik, — mert a könyv nincs kezemnél s nem mondhatom bizonnyal — Lessingnek egy jegyzetecskéje után a humorról, neveztem. Továbbá a mit én *Tollagi*ról mondottam, s még most is mondok, az úgy született, mint a hogyan számtalan legclassicusabb recensiók szoktanak. Az ember olvas valamit, s gyakorta veszi észre, hogy ez és amaz nem tetszik neki, a nélkül hogy bizonyosan tudná, miért nem tetszik. S ekkor az embert a józan ész önkényt vezeti arra, hogy a dolgot vizsgálja, okokat keressen theoriai tudományából s találgassa, miért nem nyerheti meg tetszését az előtte álló darab. Illy találgatás az, a mit én *Tollagi*ról mondok. Hogy talám az okok nincsenek igazán találva, én azt könnyen megengedhetem — mert fejemet nem tartom a legjobbiknak — annyival inkább, mint hogy az illy lélekfunctióban a dolog nem

lévén mesterségem, nekem nincs gyakorlásom: de hogy nekem a darab nem tetszik úgy, s még a Kisfaludyban helyheztetett existimátióm mellett is, mint az előbbeni *Tollagi*, az bizonyos, ámbár kényszerítettem rá magamat, hogy szeressem mint amazt.

Az *Aurora* recensióját Stettnertől nem olvastam.

Nevettem, midőn leveledben azt kellett olvasnom, hogy ti már elhatároztátok az időpontot, mellyen túl én feltünő jelest adni nem foghatok. Oh ti anatomusai a léleknek; milly hatalmas resultatumokra juttok ti el mingyárt, mihelyt akarjátok. Ez csak ugyan igen nagy felfedezés volt, mellyet most tettetek; sajnálom Amerika feltalálóját, hogy illy nagy lelemények mellett homályba kell esnie. Nincsenek-e azok úgy kivive, mint szinte a *Bordal*, melylyeket én ennek készítése óta írtam? nem tudtam-e elmondani bennek mindent, a mit akartam? — Valóban, ha azt kellene hinnem, a mit mélly psychikai vizsgálódástok után hisztek, úgy nem írnék többé egy sort sem, mert dolgozásomnak az leszen véghatára, midőn erőmet elfogyottnak fogom tapasztalni. Belém a Genius határtalan gyűlölséget oltott a lelketlen versek iránt, azért válogatom olly szorgalommal a tárgyat, azért töltök napokat egy igen kicsiny darabocska készítése mellett, hogy a gondolatok ezrei közzűl a leghelyreillőbbet választhassam. S azt hiszem, hogy meddig én ezen dolgozás módját követni fogom, addig darabjaimból mindég lélek és szív hatással fog szólni, habár a sanyarú theoriai postulatumoknak nem mindig lesz is megfelelve. S ezért írok én keveset, s ezért szeretek szenvedelmesen kevés verset írni. Ne hidd, hogy én sebesen dolgoznám verseimet; ott, hol ti darabjaimban talán legszebb rózsákat találtok, én talán a legélesebb tüskék karczolásait érzettem: de az nekem kedves dolog, ha az mondatik, hogy darabjaimon sebes kéz látszik, mert az szép tulajdon volna, ha én azt mondhatnám magamról, hogy mesteri könnyűséggel birok.

Püspökynek ne küldj két *Salamont*. Elég egy. Kétlem,

hogy azt is elfogadja-e. Kedvem szerint tetted, hogy Vörösmartytól számomra proczentót nem fogadtál-el.

Küldd-el nekem német dalaid még egyszer, s írd latin betűkkel, mert amúgy nem tudom elolvasni írásod.

A házasság azon grádusban, mellyet említesz, catholikusoknál meg nem engedtetik. Protestánsok közt is nehéz volna kivinni. Ennek megitélésére nem kell Jus Ecclesiasticum, Kelemened van, tekints belé, s meglátod.

Szemere velem akarja recenseáltatni fordított dalait? Mi jutott eszébe? Én nem akarok recenseálni. Illyenekhez nekem nincs kedvem. Én úgy vagyok a kritikával mint a ruhának egy bizonyos nemével, mellyet Zrinyidolmánynak neveznek, s a mellyet most itt igen felkaptak. Másokat benne öltözve szeretek látni, de magamon nem szeretem, nem tudnám viselni.

Aestheticai leveleid vettem. Mikor lesznek készen? — Az *Urániá*nak ki lesz Redactora? Én nem hiszem, hogy legyen belőle valami.

Tiszteld Szemerét, s add által ezt neki. Kazinczy nekem nem ír. Év óta nem ír. Másoknak irkálja mint szeret engem ő, s milly nagy vagyok én — !!!

74.

Pozsony, Martius 31-d. 1827.

A versek kiadása iránt megváltozott plánotok, s most, mondod, a Vörösmartyéval öszvehasonlítva fogjátok kiadni? Ez nekem nem tetszik, barátom, mert omnis parificatio est odiosa. S az az öszvehasonlítás — a millyent legalább én gondolok, derogál egy kritikusnak. A művészet profanusai csinálјanak, a minthogy csinálnak is, classificatiókat: de egy kritikus, a ki magát értőnek, avatottnak érzi, ismerje-meg a hibákat hasonlatok keresése nélkűl s becsülje a talentumot magáért, nem ezt vagy amazt meghaladni tudó erejeért. Az illyenféle hason-

lítások közzűl csak egy van ollyan, mellyel kritikus előttem becsületet vallhat, s azt nem mondom-meg (találd-ki ön magad), mert a jelenlévő esetben nekem még ez sincs kedvemre, s nem hiszem, hogy Vörösmartynak is legyen. Azonban tegyetek, a mit akartok; ezt csak azért mondtam, hogy tudjad, mit gondolok. Én a nélkűl is, mint az a kettő, kinek míve a színen előadatik, csak a Parterről fogom nézni a végbemenő scénát.

Kedvesen vettem, a miket írsz a küldött két versezetről. Csudálom leginkább, hogy te azt hiszed foltnak, verspótléknak, a mit én munkával, s jeles gondolatok feláldozásával vittem végbe, hogy ki ne maradjon. Illyen a dalban lévő *o egek!* és a románczban: *istenek!* Az elsőbbre nézve nem tudván kitalálni, mi okból gondolod sorpótléknak, csak azt mondom, hogy nem hiszem, a mit mondasz, sőt ellenkezőt gondolok, azt tudniillik, hogy ezen szócskában itt ható erő van. A másikra nézve mondod, hogy az *istenek* szóban a költő üti elő fejét a kárpit mögül. Azt felelem, hogy igen, s azt kérdem, ha hiba-e ez? S lehetséges-e Románczban a költőnek egyébkor elrejtőzni, hanemha akkor, midőn előadása dialogizált mint a Goethénél a *Blümlein Wunderschön*ben stb. A költő nem az *istenek* szónál, hanem mindgyárt az első sorokban mutatja magát. Mert valljon kitől tudja azt meg a halló, hogy egy leány ült a parton s az ifjú jött csolnakján? stb. Vagy hogy egészen olly példát mint ez, a mellyen te fennakadtál, kérdem tőled, hogy ki kérdi ezt az olvasótól Schillernél: Seht ihr dort die altergrauen Schlösser sich entgegen schauen? stb. Vagy ezt: Was rennt das Volk, was wälzt sich dort Die langen Gassen brausend fort? Érzést nem csak felkiáltó hang fest, hanem valami más, s erre mindenütt van példa elég. Azt kell megjegyeznem, minekelőtte tovább mennék, hogy midőn észrevételeket teszesz barátom, tedd az okot is hozzá, mért úgy s nem így? mert ki fogja azt kitalálni, hogy te mit gondolsz, ha csak meg nem magyarázod magad. Nekem pedig annyival inkább

szükséges az ok, mivel tudod, hogy én vakon engedni nem szoktam, nem tudok. Illyen az példáúl, hogy én nem látom által, miért kelljen a 7-dik strophát a romániczban kihagyni. A *még néz ég kéz*-nél én is érzettem azt, a mit te, midőn dolgoztam: de ezt nem könnyen lehet változtatni, egyébiránt pedig nem is valami tetemes hijány. Egyéb mondottaidra semmi ellenészrevételem nincs, kivévén azt, ha mondanám, hogy a *melly fény terjed*-et nem értetted. Ez a *melly fény terjed* még a *Bennem* szóhoz referáltatik, s így nem külső fényt tesz, hanem lélekállapotot, egy a sugárok sokasága miatt szerfelett ható s a belső érzékeket elvakító fényt, eltompító fényt teszen. Megállhatna, a mint van: de hogy más által is úgy ne értessék, a hogyan én nem akarnám, tehát megváltoztatom.

Észrevételek.

A szépekhez: *S fátyolában egy lyánykát Ott szemem lebegni lát.*

Esthajnal: *Elhalva csendelg a légen át.* — *Ah vallyon e szív, melly hőn pihegve.*

A Mohácsi nap harmadik századán helyett valami más rövidebb és a dolgot kimerítő czímet. Ezen czímnek nincs benne megfelelve s az értő mosolygani fogja. — *Feltűnsz te némabúsan.*

A Lantos. *Phaedra szived ott lobog. Hol szerelme vesztet* ére némán dől a sírkövére, s a kies hajnalsugár Dalra őt nem költi már.

Borének. *A halál ha majd kivág.* — Nem lehetne: *Adja isten, hogy Hunyadnak Honnért küzdött szirt szent fokán?* Mert Hunyad vára a mult évben megújíttatott, tehát *romladékony* sem lehet, az embernek a valóságra is kell tekinteni az illyenben, különben a munka nem költemény, hanem hazugsággá válik, s hazugság kire hat? Továbbá: *lesve szomjazó kaján.* — — Tudod, kik ezen leskedő kajánok? A Bécsben lakó nadálysereg, melly annyi századok óta vérünkkel él, vérünkkel hizik. — Csak

a censura által cresztené, majd tudnék én még mást is írni, melly nagyobb lármát csinálna s inkábbára hordozná magán a talentum béllyegét mint ezen nektek oly igen tetsző darab.

Nellyhez: Az 5-dik vers helyett az *ál ál* kellemetlen öszvecsendülése miatt: *Meddig édesen aludtál.* A 12-d. vers helyett: *A két melyhalom felett.* A 16-d. versre ezen variansok közzűl válassz: *Milly mélység van o egek! Milly kéj ömleng o egek! Millyen érzés, o egek!* A 17-d. vers először így volt: *Elhal a szó ajkaim közt.* Ez is álhatna: *Lankadozva visszalépek.*

Sólyomvár: *A föld rengett alatta.* — *Haszontalan nyögelnek.*

A kék partok: Nincs észrevételed a *tekéntetén* és *szemében* szavakra nézve? 2-d. strópha: *hű* helyett *hő*. A 7-d. strópha kihagyására való okodat elvárom.

Visegrádon: Az első varians nem látom által, mért censurálhatlan; az Udvar ellen nincs benne semmi: hanem csak a nemzet elaljasodása ellen. Rád bízom, mellyik varianst válaszd; az én gondolatom szerént az első többet ér.

A többire nézve nincs észrevételem. A *Liget*nek, *Philomelá*nak, *Égiháború*nak existentiájokról nem akarok tudni sem. Az *Eltünt ifjuság*ot most ne adjuk-ki, mert változtatni szeretnék rajta, s azt tenni most nincs kedvem. Az *Emlékezések*et hogy a három felebb emlitettek közé nem számlálom, csak az tartóztat, hogy még szándékom van egykor másként kidolgozni.

75.

Pozsony, Ápril elsőjén 1827.

Az *Élet s Literatura* példányait ma vettem, Vörösmarty *Salamon*ját valami öt nap előtt. Idvezeld Vörösmartyt s köszönd meg *Salamont* helyettem. — Szalluszt Elő-

beszéde talán zavarodásból keveredett a könyvek közé. Kár, hogy fel nem küldted Laszlovszkytól Thaly könyveit, vagy az *Élet s Lit.* között.

Árnyékképednek s a kedves leányénak igen örvendek; de sokkal inkábbára annak, hogy a tudva lévő levél szerencsés szempillantatokat adott neked, s elérhetted általa feltett czélodat. Szálljon áldás szövetségtekre. Légy boldog, mert ha én a legnagyobb mértékben az volnék is, azt tudva, hogy te szerencsétlen vagy, lelkem önnön maga dúlná-fel a maga boldoglétét. Öleld-meg szerelmedre méltó lyánykádat, s legszerencsésb pillantatidnak közepette mondd magadnak, hogy a te távol barátod elsötétült lélekkel is tudja érzeni boldogságodat.

Hát az én kedves Kisfaludym hogyan él? — Előre örvendek azon szempillantatnak, midőn benneteket ismét boldog lehetek e kebelhez szorítani. Látod barátom, mint hevűl bennem ez a hideg szív a rólatok való megemlékezés által. Oh az én mellyemben még vannak lángok, csak hogy itt nincsen tárgy, melly felé lobognának. Én magam vagyok minden bajaimnak oka, s ha a szent szikra örökre kialszik bennem, nem panaszolhatok, csak magam ellen, a ki készakarva visszavonultam azon emberi társaságoktól, hol léleknek virágai fakadnak.

Ápril 7-d. 1827.

Édes barátom, írd meg nekem őszintén, ha kerűlnek-e neked leveleim valamibe? Mert nem szeretnélek terhelni, a midőn te engemet mentté teszesz.

Élj szerencsésen. Hív barátod *Bajza.*

76.

Pozsony, April 20-d. 1827.

Parancsoltad, hogy minél elébb közöljem észrevételeimet a változtatásokra nézve, tehát vedd ezennel röviden;

mert időm nincs sokat beszélni. A Diæta végén ismét halmokra gyűltek dolgaink.

Sohajtás. Én inkább szeretem czímnek a *Sohajtást:* de ha te az *Epedést* jobbnak véled, tedd úgy. Csekélységeken nem akadozom. — *Örömkönyben ragyog* igen jó, de nem messze felűl is van már az *öröm* mondva, tehát vagy hagyd úgy, a mint volt, vagy felűl tedd, *boldog édes kény lesz velem,* és itt aztán a mint mondod: *örömkönyben* stb. Az illy kis darabban igen szembeszökő, ha egy szó többször mondatik, s általa ugyan azon idea többször jön vissza. A gondolatokban szegénységet mutat.

A Lantos. Tedd a *Lenka* nevet.

Emlékezések, Somoskő, Eltünt ifjuság. Nem akarom mostani fölmelegülésemet ezeknek újonnan való dolgozásával eltölteni. Inkább újat irok. *Somoskő*ből úgy sem leszen semmi.

A Holdhoz. Nem értelek. Hiszen nincs ott *egy ernyő:* hanem *ez ernyő;* s ebben nem tudom, mi a hiba. A *mélyen ömlengő* az előtt *mélyen hevűlő* volt, lehet úgy is, a mint mondod.

A szépekhez. Tehetd: *lejtőzni* vagy *lejtezni.*

A számüzött. Nem látom, a mit mondasz, s az a harmadik szakasz megmaradhat.

Mohács. Előttem pedig az világos, hogy a *te* nem folt. Ezekben a szükségtelennek tetsző pronomenekben van valami elrejtve, csak ne restelkedjünk érteni akarni. Én a világért sem tenném Kovacsóczynak sokaktól magasztalt: de általam nem szerethetett dala felébe a *Csillagom* czímet, a helyett a tellyes kifejező erejű *Az én csillagom* helyett. Azonban én az illyekben is tudok a te tetszésednek valamit feláldozni, kivált ha látom, hogy általa fundamentomok nem rázattatnak-meg; s miattam tehetd: *feltünöl. Szenttel* tele van a darab, s minek azt még a végén is szaporítani ok nélkűl? Maradhat, a mint volt.

A kék partok. *Báj s erő szép termetén;* vagy *Kény és báj szép termetén;* vagy *Báj igéző termetén.* Alább pedig:

Vár öröm homályán, vagy *Vár öröm s kény árnyán,* vagy *Kéj s öröm homályán.* — Előmondtad okaid a 7-d. stropha kihagyására, de azok engemet nem győztenek. Mert a mit a leány naivságáról s az ifjú tragikaibb létéről felhozsz, arra könnyű volna a felelet. S hogy a 7-dik stróphával nem olly originál a darab, mint nélküle fogna lenni, arra azt felelem, hogy én az illy dologgal keveset gondolok, mert keblemben hordom annak érzelmét, hogy most már csak szín és semmi egyéb nem ragad s nem ragadhat rám másról. Egykor magamat vezetni kelle hagynom, s akkor egész darabok elragadhattak volna reám más mívéből s mégis meglehetősen megőrzött geniusom. Az az időpont elmult már s most saját erőmmel megyek vezető nélkűl. Heterogeneus tárgyakban egyes gondolatok általvételétől magamat óvni nem fogom, mert értem, mit teszen a mostani korban originál költőnek lenni. Abban áll minden érdemünk, hogy az ezerszer mondottakat új alakban állítjuk-elő. Olly alakban, hogy rajta interesse s újság ingere legyen elöntve. A mint mondom, okaid engem nem mozdítanak: de figyelmeztetésednek az a sükere volt, hogy a dolgot jobban meggondolván, olly tekintetekre jutottam-el önkényt, mellyek javallják a stropha kihagyását s ezek közűl, hogy egyéb nagyobbakat elhallgassak, nem megvetendő az az észrevételem is, hogy az illy darabokban a rövidség és præcisió képzelhetetlenűl emeli a mív becsét. Tedd hát: *Monda s förgeteg dagály.* A végén ha talám másként volna, tedd: *S ott örökké zöld mezők majd rózsákat adnak.*

A Fellegekhez. Ti a messze láthatáron *elvonúló* fellegek stb.

Reménylem, hogy még ezen hónap alatt is, meddig itt leszünk, fogok írni darabokat: de ezekre ne várj, mert ki fogja azt megmondhatni bizonyosan, ha holnap felhős leszen-e az ég, vagy derült.

A küldött darabokat köszönöm. A *Vanitas*t rég ismerem Szemere Miklós által. Szeretnék belőle néhány strophákat

kihagyni, úgymint a 3. 5. és 6-dikat s a 4-diknek végső során változtatni, s ekkor a darab remek lenne. Ezek a strophák az embert kikapják azon lelket intő komolyságból, melly a dalnak többi sorain elöntve van. Nagyatyámnak egy régi énekes könyvében ismertem illyenformát mint ez a darab, s gyermekkoromban könyv nélkűl tudtam, mert igen szerettem. Ha jól emlékezem, így kezdődik:

Cur mundus militat sub vana gloria,
Cujus proprietas est transitoria?
Tam cito labitur ejus potentia,
Quam vasa figuli quæ sunt fragilia.
Plus crede literis scriptis in glacie,
Quam mundi fragilis vanæ fallaciæ.
— — — — —
Quæ numquam habuit tempus fiduciæ. stb.

Gyönyörü mívek azok is, mellyeket első ízben felküldtél hozzám. Kivált az a kis románcz, mely nekem örökké kedvesem leend.

Püspöky köszöni *Salamont*. Idvezeld Kisfaludyt; szivemből sajnálom esetét.

Az *Élet s Literatura* igen lassan kel. Az *Aurórá*ból még öt van nálam. A pénzt majd magam adom kezéhez Kisfaludynak egy hónap mulva, midőn Pesten leszek.

Nem sokára fogok írni ismét; a magyar Academiáról is, mellyre resolutió jött Bécsből. Élj szerencsésen, vagyok hív barátod.

Thaly bátyjától kapott *Salamon*okat s azokat osztogatta-ki előfizetőinek. Igy hát nem lesz szükség már exemplárokat küldeni.

77.

Pozsony, Május 13-d. 1827.

A Correlátiók iránt tegnap érkezett egy Resolutio Bécsből, melly azt adá tudtunkra, hogy május 19-d. haza nem

megyünk. A Felség tudniillik azt nyilatkoztatá ki, hogy a Correlátiókat ezen Országgyűlés alatt el akarja végeztetni, a mi igen sok nehézségek elhárításával lévén öszvekötve, hosszabb időt kiván, és így bizonytalan minnyájunk előtt, mikor fogunk haza mehetni. — Ezen dolog meggondolása engemet egészen elcsüggeszt. Nem, édes barátom, a sors nekem nem enged szabadúlást lánczaimból, e lélek örök sorvadásra van kárhoztatva. Hijába tekintek körűl! még reményt sem láthatok többé, hogy valamelly életmód nekem örömeket adhatna. Most kellett volna; most idején korán! — Későn s hijába leszen akkor a rég vágyott örömeket feltalálni, midőn az eltompult érzések nem lesznek többé képesek az élet kellemeit elfogadni; pedig érzem, hogy nekem ezen időpont már nincsen messze. Mi von engem magához? Pest, édes Ferim? Ah kérlek, mondd meg nekem, mi köthet engem Pesthez, hanemha ti kevesek, kiket szeretek, kiktől talám szeretttetem? S ezen kevés közt is, ha téged kiveszlek, a többi engemet alkalmasint egyedűl csak dolgozásimért s nem magamért szeret. Dolgozásimért, mellyekkel, úgy gyanítom, nem sokára fel fogok hagyni, s akkor ezen láncz széllyel foszlik. Esküszöm neked, hogy az *Epedés* születése óta annyit írtam volna, hogy bámulnál rajta; ah de ezen haza sorsa, ezen Országgyűlés újabb történetei elvették minden erőmet. Mondd-meg, kérlek, minek írjunk? A nemzet elhidegült, s idegenebb saját maga iránt, mint hogy küzdéseinket kedvvel fogadhassa; a kormánynak minden törekedése oda megyen ki, hogy emelkedésünknek gát vettessék. Boldog, a ki nem tud, nem lát, nem hall, s jaj nekem! hogy egykor melegen buzgottam a köz virágzatért, s most ezeket tudnom kell és látnom és tapasztalnom. Nem lesz idő, melly lelkemnek orvosszert adhasson. Tudod-e, mi lőn a válasz a magyar nyelv iránt tett kérelemre? Tudnod kell, másként nem írtad volna, hogy ne irjak az Academia felől. Nem hiszem, édes Ferim, hogy többé engem dolgozásra hevíthessen más, mint egyedűl még

annak meggondolása, hogy munkáim előtted s egy-kettő előtt kedvesek, minden egyéb czélok elvesztenek szemeim elől.

Tudom, hogy egyiteknek sem kedves, kik Literaturai gondokkal vagytok elfoglalva, az illy hírnek vétele, a millyent itten közlök; de csak el kell mondanunk egymásnak érzéseinket, el a nem kedveseket is, maga a barátság úgy kivánja azt. És ti együtt vagytok mind erősebbek mint én, a ki minden perczenettel egy egy reményt temetek-el magamnak s hazámnak jövendőbeli üdvezsége felől, vigasztaljátok egymást; hiszem, hogy erre birni fogtok lélekkel, nekem sem más vigasztalásai, sem a magaméi használni nem fognak.

Leveleidet vettem. Köszönöm a V. verseit. Azokból talentum sugárzik-ki; de rám nem hatottak annyira, mint a hogyan várnám. Van bennek hijány s törleni s változtatni való. Alig tudtam erőt venni, hogy olly silányságot letisztázzak számodra mint az *Emlékezés*, minekutána azt ki nem nyerhettem magamtól, hogy újra dolgozzam. Itt veended azt: de csak annak bizonyságául, miként szeretem én betölteni minden lehető kivánságidat. Aggodalomban vagyok miatta, hogy valamit ki találsz nyomtattatni azon darabok közűl, mellyeket én kijegyzettem, s a mellyeket nem akarnék a publicum elébe hozni. Kérlek, valamit ne tégy, mert ez nagyon elvenné kedvemet.

Dalod (Liebe will in Blumen sprechen u. s. w.) nekem tetszik, mind a mellett is, hogy sok nincs meg benne, a mit én találni szeretnék. Az idea igen szép: de a kidolgozás szerencsétlen. Az előadás rende olly elmesterkélt, hogy bár a nyelvben könnyűség van is, a darab felett egy bizonyos zavar vonúl-el, s az nekem igen rosszúl jött, mikor olvastam. Az ember csak gyakori elolvasás és combinatió után tudja magának kimunkálni, hogy sor és sor, stropha és stropha közt nexust láthasson, mert egy olvasásra némelly sorok úgy jőnek, mintha egészen heterogeneumok volnának. Egység (azaz minden sornak, szavacs-

kának egy bizonyos pont felé való törekedése, minden sornak, szavacskának olly alkalmaztatása s azért való használása, hogy egyetlen egy fő ideát emeljen, miként a festőknél az árnyazatokkal való élés) volna benne egy kis törléssel s változtatással, de simplicitas épen nincs, s ha nem mondom is, hogy gyakorlatlan kéz: de legalább igen fáradságos munka s izzadás ismerszik meg rajta. Manierban hasonló mássa az *Álomképnek*, s a mit erről mondani lehet, az mind az *Álomképre* is illeni fog. Szeretném kérdeni tőled, miért írtad a darabot németül? Tudom, hogy könnyebb németül írni, mert ott nyelvvel nem kell küzdeni, az eléggé elkészülve van, s csak gondolat legyen, az ember fáradság s erőlködések nélkül felleli a legillőbb szót és kifejezést; de mit mondanál annak, a ki a Rákosi kőbányába Pestről vinne egy szekér követ? ? —

Köszönd-meg, édes Ferim, hellyettem lyánykádnak a legnagyobb szivességgel azon Románczot. Az magában nem tett volna olly hatást reám: de így, midőn szép kezek, és szép pillantások által van megszentelve, kedvesb nekem akár minél. Miatta igen le vagyok kötelezve.

Május 18-d.

Egy valaki azt a hírt hozta ide Veszprém vármegyéből, hogy Kisfaludy Sándor meghalt. Én nem hiszem, mert nem akarnám, hogy megtörtént legyen. Igaz-e? — Örvendek jelentésednek a Kazinczy képszobráról. Képzelem, milly kedves leszen az a tiszteletre méltó öreg előtt. A *Handbuch* iránt nem tudok semmit írni, mert Püspöky 3 hét óta Bécsben van; nálam egy előfizető van (a mint írtam), a ki Pestre fog jőni Augustusban s ott veszi által exemplárját. Püspökynek Pesten is hasznát fogjuk venni ezen czélra, mert ő neki természete, hogy minden emberrel ismerős legyen.

Gróf Amade titoknoka, a septemviré, egy Simonfalvai nevű ifjú ember. Ismerős vagyok vele. A levelet küldd hozzám.

Nénéd, Maried anyja, ismerni vágy engem? — Te barátom mind elámítod az embereket, hogy barátimmá legyenek. Tudom, hogy az nálad a legtisztább indulatból jő, s más megköszönné és érte megölelne: de nekem természetemből foly, hogy köszönés hellyett fejcsóválva bámuljam tüzedet. Tudod te, hogy én ex condicto nem szeretek senkivel ismerkedni, hogy az illy dolog nekem igen nehezen megyen. Az én ismeretségeim mind történetesek. Nénédnek bizonyosan nem fognám várakozását kielégíteni, sem eleinte sem pedig későbben. Hogyan? hiszen velem beszélni sem foghatna, mert ámbár németül meglehetősen értek, de beszédem a mennyi szó, annyi hiba. S valamint másban, úgy a beszédben is az a természetem, hogy inkább nem szólni mint rosszúl. Csak gondold-meg, miket csinálsz te!

A hely szűke nem engedi levelemet hosszabbra terjedni, de nem sokára veszesz tőlem ismét egyet, s akkor válaszolok többi irottaidra is. Ezen levelet (Kistől) közlöm veled; ne láttasd mással, és küldd-vissza, hogy felelhessek reá. Élj szerencsésen. Ölellek.

78.

Pozsony, Junius 4-d. 1827.

Vettem leveled, mellyet Junius 1-én írtál, s nem kevéssé csudálkozva, hogy utolsó levelemről semmi említést nem teszesz, s a Nagyapáthy levelét is vissza nem küldöd; holott nekem már rég szükségem lett volna rá, mert felelni akarok neki. Azt csak nem gondolhatom, hogy a levél elveszett; s még kevésbbé azt, hogy el nem olvastad, vagy nem tartod méltónak, hogy rá felelj.

Akár mit írt legyen Szemere Miklós sógorának, az mind egy, te arra ne ügyelj. Én kezeidbe adtam a verseket, s bizom benned, hogy engemet ollyannak ismersz, a ki

gyermekjátékot űzni nem szeret, s ma adott szavát holnap minden ok nélkűl vissza nem veszi. Miklós — a mint én gondolom — jó szívből tette, a mit tett, de meggondolatlanul, s nem úgy, a mint lehetett s kellett volna. Ő nekem akart complaceálni, s a dolgot a nélkűl, hogy tudta volna, csak elrontotta. Minapában is midőn rá bizta sógora és Kölcsey, hogy említse nekem a tudva lévő dolgot, nem azt írta bátyjának, a mit én mondottam, s háromszor is mondottam: hanem tudja isten mit, valami egészen mást. Az illy beszédekre tehát nem tudom, mit kellene hallgatni, kivált minekutána én világosan megírtam neked, s Pálnak magának is akaratomat. Hogy az *öszvehasonlítás* nincs kedvem szerint, azt mondottam neki; de nem mondottam-e neked is, s nem adtam-e hozzá, hogy miattam tehettek, a mit akartok, s én csak távolról fogom nézni, a mit tesztek?

Sajnálnám, ha az a derék férjfiú azt gondolná, hogy én játszom vele, s gyermekkel van dolga, a ki a mit ma ada, holnap visszakéri. Miklósnak nem szóltam, hogy hibát tett, mert majd ismét ollyat találna beszélni sógorának, a mit én nem akarnék. Veszedelmes helyhezet félre értettetni; inkább nem értettetni, mint ezt.

Szüleidet tiszteld nevemben. Az idő, s környűletim fogják meghatározni, ha lehetek-e nálad Pesten. Otthon házi dolgaink iránt rendelkeznünk kell, különben semmi sem leszen belőlünk. Discordia maximæ res dilabuntur. Mit segíthetek én rajtad? Irni? — Az engem megöl. Melyemet úgy elrontotta a sok írás, hogy nem tudom, ha fogok-e helyre állani. Ezeket azért mondom, hogy ne csinálj magadnak előre tellyes reményeket, mert aztán nehezebb tőlök megválnod.

Aesthetikai leveleidből küldhetsz vagy négy példányt. Azért mondok ily keveset, mert tudhatod mint szeretik az illy könyvet olvasni, vagy épen megvenni, kivált midőn már a *Tud. Gy.*-ben is ki volt adva. Mondanám, hogy küldj vagy 20 példányt: de félek, hogy nálam marad, s

akkor nem tudom haza vinni, mert igen sok bútyoraink vannak.

Püspöky megjött Bécsből; szóltam vele a *Handbuch* iránt. Ő azt felelte, hogy nincs előfizetője, s olly hangon, melly megérteté velem, hogy nem sok gondot csinált magának miatta, s nem nagy kedve van már az illyenek felvállalására. Én tehát nem is bátorkodom többé megszólítani. Különben is ez a fiú most már csak hiúságokon kapkod s minden tetteiben a könnyelműség szellőji hordozzák. Olly természet, mellyet én futok, mert az enyémmel egészen ellenkezésben áll. Bár kijönne könyvetek, édes barátom, meddig a Diæta tart, tudom, hogy néhányat eladhatnék, s nem kellene azt hinned, hogy én, a ki másoknak használni tudtam, a te ügyedben, ki legközelébb állasz hozzám, restelkedem. Egy előfizetőd nálam: Barkasy Imre, Borsod vármegyének Diætalis cancellistája. Itten küldöm árát is az egy exemplárnak (5 fl.); küldeném a magam részéről is, de gazdálkodni akarok, hogy az útra pénz legyen nálam, s majd csak Pesten adom kezedbe. Igen szerettem volna leküldeni most a Kisfaludy pénzét is, de még néhányan nem fizettek. — Ird-meg, mivel vagyok neked adós, az *Élet és Lit.* II-dik kötetének, és *Salamon* compacturájának árán kivűl.

Kovacsóczy Petrarcát fordította. Hihetőleg németből. Szándékozik kiadni, de nem tudom, ha magára vállalja-e valaki. Ő Turócz vmegyében van.

Az nem csekély baj s neked sok rosz órát fog okozni, hogy közted és Marid közt olly közel rokonság van. Mindazáltal nem kell reményedet elvesztened, dispensatio által talám jóvá lehet tenni. Ámbár ez az atyafiságnak illy közel grádusában s catholicusok közt igen sok fáradsággal leszen kieszközölhető, s költségekbe kerülend. Szövetségteknek örvendek, ámbár sajnálnom kell a dolgot s csudálnom tégedet, hogy jó korán nem gondolkodtál erről s magadat az érzések szárnyaitól elragadni hagyád.

A mit a Kölcsey *Vanitása* iránt felelsz, az nagyon el

van hibázva. Az az általányos szép, s általányos rút nem szokott úgy forgani az én fejemben mint gondolod. Én is azt hiszem, hogy a szó, az idea soha sem lehet æsthetice nemtelen, ha helyén áll; s hiszem, hogy a Schilleri *Haramiák* szájokban igen sokat ér gyakorta a *D—seele* forma kifejezés, s tudom *König Lear*ban milly jól állnak s milly jól vannak az illyenek használva; tudom, hogy a *fürj és fecske, méh* máshol a magok helyeken Golkondai kincseket érhetnek; de a Tessedik dalában el nem tudom tűrni, mert a mellett, hogy gyengén festenek, nem egyebek czifránál s fodroknál, mellyek az asszonyi ruha *allján* jól állnak, de a *könyökre* nem tüzhetem, mert a ki meglátja, fejet fog rá csóválni. A kakasviadal, a darázs, patkány stb. mind igen jók lesznek a Kölcsey dalában, mihelyt én komolyságot nem találhatok a két első s még néhány egyéb strophákban; pedig azt nem lehet nem találnom, mert hogy mást elhallgassak, a 8-d. stropha is olly hangú, hogy egy igen szép morális prédikáczióban is használhatnám, igen nagy sükerrel. Vagy ezen komolynak kell kimaradnia, vagy a kakas, darázs, patkánynak, a kettő ugyan egymás mellett soha meg nem áll. Ez az én véleményem. A mit te felhoztál, ott már nincs komolyság, ott világos jelei vannak az általad úgynevezett «halálphilosophiának», s ez jól áll, s jól fog állni még a 8-d. stropha is, csak a két első legyen megváltoztatva, mert mikor ezekről által megyen az ember a többin, egészen öszvezavarodik, s nem tudja, mit gondoljon.

Élj szerencsésen. Vagyok hív barátod. Küldd minél előbb a Nagyapáthy levelét. — A Diæta még egy hónapig eltart Idvezlem Kisfaludyt.

79.

Pozsony, Junius 26-d. 1827.

Vettem Simonfalvai levelét s a fejcsóválásom nélkül nem olvashatott nekem szólót. Támadhatott-e valaha szerencsétlenebb gondolat ember fejében, mint neked akkor, mikor azt hivéd, hogy te az Amade biographiai jegyzeteit egy hét alatt megkapod? Azt gondolod te, hogy csak akarnod kell, s kivánatod azonnal tellyesedik, mert a környűletek calculusod szerint mozognak, s intésedre magát mingyárt minden ember ad servitia paratissimusnak fogja tekinteni? Jer s halljad, mit felelek leveledre, s itéld meg tenmagad, ha a gondatlanság, a dolgoknak utolsó perczig való elmulasztása s az ebből következett hamar munka czélra viszen-e, s végre, ha egy philosophnak nem illő-e mérsékelni tanulni tüzét, vagy inkább hogy gondolatomat egész nyiltsággal kimondjam, mérsékelni tanulni *szelét?* Simonfalvai csak a Diæta óta Secretár Amadénál, következőleg még nem tud, s nem tudhat semmi familiai nexust, semmi familiai dolgokat az Amadék között. Principálisa a septemvir három hét óta a Roitschi fürdőkben mulat, s bizonyos lehetsz iránta, hogy onnét helyheztetésénél fogva sem felelhetne kérdéseidre; de Simonfalvai kétli, ha itthon létekor is tudhatna-e valamit *hamarjában* mondani familiájának egy olly tagjáról, a ki, a mint te irod, a XVII. században élt. A miről én azonban majd nem tökéletesen meg vagyok győződve, hogy gondatlanságod vagy sietséged hibája, mert tudtomra csak egy Amade Iró volt, s az a XVIII-dik (1700) század elején élt, versei közül Kulcsár közle néhányat az 1806/7-diki *Tudósításai*ban. A mult héten itt volt egy Amade, s Simonfalvai említette neki a dolgot; de ő emlékezetéből semmit nem tudván mondani, azt felelte, hogy ez iránt az Archivumba gondolna bizonyost lelhetni, a minthogy leszen is reá gondja; de mostani foglalatosságai nem

engednek időt, hogy az Archivumot végig tekinthesse, mást pedig oda be nem ereszthet, hogy a familia levelei közt piszkáljon. Ha öt héttel ezelőtt tudósíttatott volna, ugymond, a kivánt kérdésekre felelhetett volna. Simonfalvai azt is hallotta ezeken kivűl tőle, hogy a kérdésben forgó Amade László manuscriptumai Pestre a Musæumba küldettek, s ha ez igaz, Horvát István rá fog akadni, mert bizonyosan a Széchenyi-bibliothecában lesznek, s köztök talán ismeretlen darabokra is fogsz akadhatni. Ez mind, a mit közölhetek veled Amade iránt. Azt gondolom, hogy tovább ne várakoztasd a betűszedőt (ha már eddig is talán várakozott), mert ki tudja, mikor fog Amade Taddé az archivumból veled valamit közölhetni. Magad vagy oka, hogy könyvedben ezen hézag leszen, de hijába neked beszélni, mert te mindég az voltál s az maradsz, a ki akkor készül a harczra, midőn az ellenség már nyakán van.

Ez nem elég; még tovább is tart veszekedésem. Micsoda balgatagságokra tévedsz te, hogy magadat Nagyapáthyval akarod recenseáltatni? Szeretném tudni, mi szükség van erre, s mi hasznod leszen belőle? S ismered-e te Nagyapáthyt, hogy illyennek végbe vitelére képesnek hiszed? Azonban, hiszen ha valakit épen megdicsérni vagy rosszalni kell, arra a középszerű elme is fog szavakat találni: de én sokkal kevélyebb vagyok benned, mint hogy könyved megbirálását még barátomat is meg tudnám kérni. Legyünk barátom több ennen-érzettel magunk iránt s tartsuk illetlennek leereszkedni azért, hogy magasztalókat találjunk. Én nem ismerek a literatura világában senkit olly nagynak, a kit barátom által megkéretni fognék, hogy birálja-meg mívemet, noha azt hiszem, hogy kevélységet még nem igen vettél észre bennem.

A postán s Sergnel által küldött könyveket vettem, s a mit parancsoltál, véghez fogom velek vinni; Nagyapáthynak akarsz-e csak ugyan küldeni egy exemplárt? Ird-meg minél elébb.

Könyvedet ugyan elolvastam, de magokkal a mívekkel,

mellyekről szól, nem combinálhattam; és így nem szólhatok felőle. Nem szeretem, hogy Fáynak szava felhozatik az Előbeszédbe. Az olly itélet mellett legszebb, ha az ember nyugalommal megyen-el a nélkül, hogy reflexiójára méltatná. A ki nekem azt mondja, hogy Kölcsey *Zápora* nem jó mív, bizonyos lehet benne, hogy semmit nem fogok szava ellen észrevenni. Szeretném, ha a *részrehajlatlanság*ról szóló sorok is elmaradtak volna, vagy legalább az a *becsülendő virtus*. Valahányszor magamról kell szólnom, nyelvem mindannyiszor el szokott, s el szeret némúlni.

Szemere Pál ha Pesten van-e még, s nem ment-e ferdőbe? Könyvei nem kélnek.

Nevettem Simonfalvainak *Tudós* czímére; s azt ki kelle vakarnom, hogy calvinista pedántnak ne gondoljanak. Ohajtani lehetne, hogy illy czímmel még íróink s tanult fejeink se complimentirozzanak egymásnak. Én legalább nem tudnám nem csúfolódásnak venni. Más az epitheton, más a *czím*, s a kettőt jó volna öszve nem téveszteni.

Mikor jön ki az *Élet s Lit*. III-d. kötete? Csak azt várom, hogy az *Aurorák* árát beszedhessem, s azonnal leküldöm Kisfaludynak. Készül-e már az új *Aurora*, a *Hébe*, az *Uránia* s Kazinczy *Anthologiája*? De te soha sem felelsz semmire.

Tisztelem Szemerét s Kisfaludyt. Vagyok egészen a tiéd *Bajza*.

Leveledet elvárom!

80.

Pozsony, Julius 19-d. 1827.

Vártam, hogy felelni fogsz két levelemre, vagy ha azt nem, legalább három szóval tudtomra fogod adni, mit akarsz a Nagyapáthynak szánt példánnyal; de sem ezt,

sem amazt meg nem nyerhettem. Azonban ne véld, hogy szemrehányást tegyek, vagy azt higyjem, hogy barátságod elhült legyen; tudom, hogy szeretsz *nem-írva* is, s hiszek szavaidnak, hogy dolgaidtól el vagy lepve, ámbár igen ohajtanám, hogy írhatnál, egykét lapot legalább!

Goethe munkáinak — a Stuttgarti legújabb kiadásból — I-ső Lieferungjok már megjelent. Fáj bennem a szív, hogy meg nem vehetem. Ez leszen a legtökéletesebb kiadás s ára igen mérsékelt; betüji elég nagyok (még a Taschenausgabban is); az ember még agg korában is s gyengült szemekkel használhatja. Köszönöm Kölcseynek, hogy ezen nagy ember míveire figyelmessé teve; de köszönöm geniusomnak is, hogy ezen míveket imádnom adá. Nem ismerek semmit, a mi engemet úgy kielégítene mint ezen csudakézből jött teremtmények. Reszketek értek, s addig meg nem nyugbatom, meddig sajátimmá nem teszem. Mondd-meg nekem barátom, micsoda mercantilis speculatio az, hogy midőn az első jelentés (s most ismét a Wiener Zeitungban egy utóbbi) szerint a Taschenausgabra 15 fttal con. p. előfizetni lehet Bécsben, a Pozsonyi könyvárosok előfizetést nem vállalnak 24. conv. forinton alól? Milly szertelenség!

Kazinczynak a levelét a napokban vettem. Ne láttasd mással — miattam ne — s küldd-vissza azonnal, hogy rá minél elébb felelhessek. Szeretném jó móddal tudtára adni az általam méllyen tisztelt öregnek, hogy complimentjeit nem veszem másként mint egyedül csak buzdításokat; ha másként vehetném s kellene vennem, megsértettnek fognám magamat érzeni. Szerencse az illy esetekre, hogy geniusom olly lelket ada, mely a balt is inkább szereti jóra magyarázni mint sértések tárgyait keresni; szerencse rám nézve s örvendve mondok hálát érte, hogy nem tudom magamat jobban szeretni mint illik, mert az illy effátumok az ifjúkort nagy enhittség gőzeivel töltik-el.

Hogy levelem egészen üresen ne menjen, egy dara-

bocskát közlök veled: a *Vándor alkonydalát*. Tégy komoly férjfiúi észrevételeket iránta s ne láttasd senkivel még most.

Június 28-d.

Csüggedezve inganak
A kifáradt lábinak.
Esthomály borong utamra,
Szállnak a fény bájai.
Idvezllek, ti béke honja,
Gyászfenyők magányai!

Puszta tér vadonjain
Hagytak úti társaim.
A korányi bíbor égben
Fenn ragyogló istenek,
Kény, dicsőség, hír, szerencse
Bús felhőkbe tüntenek;

S mint sötétes éjjelen
Bolyg a sajka fénytelen,
Úgy bolygék magamra hagyva,
Hozzád, csendes ősi Hon!
S boldog én, már megpihenni
Itt fogok nyugpartodon.

Küszdjetek ti, küszdjetek
Szélvészhányta tengerek
Örvényin villám s habokkal
Bájremények csolnakán?
E sötét partnál kiköttök
Majd a hosszas út után!

Nem sokára Nagy Pálnak képét venni fogod tőlem. Magunk költségén metszettük-ki őt Bécsbe.

A Diæta még sokáig tartand.

Élj szerencsésen s írj sokat s minél elébb. Barátod
Bajza.

81.

Pozsony, Augustus 12-d. 1827.

Hála isteneimnek, valahára már közel van a pont, melly véget vet ezen kínos diætának. Levelemet már nehezen vetted volna többé; de eszembe juta, hogy ámbár sok ízben kértelek, lakodnak hollétét nekem mégis meg nem írtad. Azért mihelyt ezen levelet veended, azonnal felelj reá, s ird meg az útszát s házszámot s az emeletet. Ha pedig nem reményled, hogy válaszod már kezemhez jusson (mert kétséges, ha 18-dikán túl itt leszünk-e még nehány napig) úgy természetesen kár volna írnod, majd felkeresem Kisfaludyt (ha még régi lakján van) s ő elutasít hozzád. Ha 18-dikáig estve jön leveled, még bizonynyal állíthatom, hogy venni fogom, de azon túl, a mint mondám, kétséges. Úgy hiszem, hogy 22-dikén fogok Pesten lehetni. Neked akkor vannak exameneid. Tudom, hogy csak három négy órányi idődet is elfognom reád nézve pótolhatatlan veszteség lenne, következőleg találkozásunk csak szempillantatnyi lehet; de legyen bár, a mit az idő nem engedhet, azt kipótolja a viszontlátásnak kedves léte. Nekem magamnak is sietnem kell haza testvéreim közzé békességet vinni, kik meg nem tudnak egymás közt férni.

Örvendek, hogy az a kis dal neked is tetszik. *Hattyu ének*nek lehetne nevezni, ha nekem antipathiám nem volna ezen czímmel; de mivel az van, s igen nagy mértékben van, hagyjuk-meg a mostani czímét. A bús *fellhőkbe* helyett lehetne: *fellegekbe*. A *hír* vagy *dicsőség* helyett még nem tudok semmit mondani. Hatalmadban van a dalt kiadni, vagy nem adni; de el ne feledj arra is gondolni, hogy sokáig nem találnék írni semmit, Kisfaludynak 1828-diki *Aurorá*jára is jusson valami.

Az *Aesthetical levelek*ből felküldött példányok nem keltek el. Azt én előre láttam, mert tudom, hogy a magyar

publicumnak az efféle nem való. Küldhetsz a Pozsonyi könyvárosoknak példányokat, az semmi kárt nem teszen, de nem nagy reményem van, hogy elkeljenek.

Kérlek, add által ezt Szemere Miklósnak. Idvezeld, a kiket szeretek.

Itt közlök ismét egy dalt; többet is írtam volna, ha sok dolgaim el nem fogák vala időmet s gondjaimat Május óta. Adj neki czímet, ha tudsz, én nem tudtam.

Élj boldogúl. Örvendek szerencsémnek, hogy nem sokára karjaim közé foghatlak. *Bajza.*

Május 28-d. 1827.

Mit nekem ti hír s szerencse
Tűneményes álmai!
Gazdagok dús palotája!
Lengeteg pórnép csudája;
Mit nekem, ti büszke Hősek!
Fény s dicsőség rabjai.

Vívjatok ti kosszorúkat
Vérpályátok mezején;
Hágjatok csillámtetőre,
Hol bölcs-czímet nyér a dőre,
Kis hajlékom enyhelyéből
Nyúgott szívvel nézlek én.

A felettem felderengő
Bíbor hajnalfellegek;
A mező tavaszviránya;
Egy elzárt vidék magánya,
S holdragyogta forrás engem
Szebb örömre intenek

Egy édes baráti szózat,
Részvevő meleg kebel,
S fáim biztos ernyejében
A leányka hív ölében
Elfolyt csendes boldog óra
Istenek közé emel!

82.

Oroszi, Augustus 25-d. 1827.

Édes Ferim, a Szemere Pál könyveit ezennel küldöm. 21 példány elkelt, hetet Miklós vive-el tőlem s itt a hátra lévő 12. Egerbe a jövő héten megyek számot vetni a Vgye Perceptorával s onnan haza jövén, azonnal küldeni fogom a Szemere és Kisfaludy pénzeit s a tiedet egy példány *Handbuch*ért számomra. Ha akarod küldeni a német Balladákat, mellyeket említél, vagy *Wilhelm Meistert*, a még Pozsonyba küldeni szándékozottat, vagy Schillernek a Históriai míveiből valamit, add által a Földváry huszárjának kezébe; de siess vele, mert nem sokáig mulatnak Pesten. Thalynak izend-meg valahogyan, hogy tudósítson engemet az általa tudva lévő dolog felől. *Haramjái*dból is vannak itt példányok még nálam, nem sokára elküldöm. Mit mondtál Szemerének, és Kisfaludynak a pénz iránt? Mit feleltek s hogyan? Tele vagyok aggodalommal.

Élj szerencsésen; venni fogod leveleimet. Tisztelő barátod *Bajza.*

(El ne feledd megváltoztatni az úgy nevezett *Hattyúének* czímjét!)

83.

Oroszi, September 22-d. 1827.

Fogadd szives köszönetemet küldötteidért. *Aestheticai levelem* volt, s *Werthert* ez előtt négy évvel olvasám fordításban, taval pedig az originált s így felesleg volt őket küldened. *Meistert* megolvastam. Csudálom, a mit mondasz a *Bekenntnisse*kről. Azt nem lehet nem érteni. Én tökéletlen német nyelvem mellett is értettem, kivéve a *Herrnhutterismust*. Nem értem, micsoda históriai tudomány kivántatnék hozzá.

Mint fáj nekem, hogy Kisfaludynak kézhez nem adhattam a pénzt! Ez a kedves barátunk miattam még valamely fogyatkozást szenvedhet, s én akkor vigasztalhatatlan fognék lenni. Rég elküldtem volna mindeniteknek a pénzt; de nem kaphattam alkalmat, s a Diligencet elszalasztottam, melly Gyöngyösről csak két hétbe megyen egyszer. Siess haza barátom, egy csomót atyádnál tétettem-le, s benne van a pénz is, a nélkűl, hogy atyád tudna felőle. Összesen 177 fl. 26 kr. váltóban. A csomóban lévő levelkék útba igazítnak, mennyit kelljen adnod kinek-kinek. Ha akarod, ezekbe pecsételheted s úgy adhatod nekik által. Vidd-meg tiszteletemet nekik, s mondd, hogy engedelmet kérek a késedelmért. Kisfaludynak még adósa maradok 3 példány *Auróráé*rt azokból, mellyeket 1824-ben Pozsonyba hozzám felküldtetek. Thaly adott-el belőlök hármat a Diæta alatt s még árát meg nem adta. Egy példány nálam van, mert öszvesen 4 volt, s azt majd vissza fogom neki vinni.

Makárynak írtam s elküldtem a könyveket is: de egy szót sem válaszolt.

A *Handbuch*ban mindent elolvastam, a mi a tied, s nincs ellene mondani valóm. A míveket általforgattam — nem olvastam, mert ismerem. Úgy tetszik, hogy nagyobb gonddal történhetett volna a választás azon principiumok mellett, mellyeket első jelentéseid hirdettek. Igen nagy aggodalomban vagyok vevőid miatt, édes barátom, mert annyi költség mellett egy-két száz vevő nem használ, több százak pedig ezen hiúságokban elmerült nemzetből nem telnek. Veszteséged évekre fogná elcsüggeszteni, elbusítni lelkemet.

Mire küldted a Thaly könyveit Pozsonyba? Ő nincsen ottan. Mit csinálna még most is Pozsonyban? Lakása vagyon Csepen, Komárom Vmegyében. Leveleit a komáromi póstáról veszi. Stettner is ott van, mert felesége beteg. Csep Tatához mintegy három órányi távolságra van, talán Moorhoz sincs messze. Idvezeld Thalyt, ha írsz

neki, s mondd, hogy tudósítson, ha szólott-e Cons. Matkovicscsal Pozsonyban s kivánja Pesten létemet Octóberben?

Egerben a múlt hetekben 150 ház égett meg, s miatta az installatio absque strepitu ment véghez. Az Érsek semmi zajgó vígságot nem engedett tartani. Én nem voltam jelen. A jövő héten Fejérvárott is installatio leszen, elmehetnél oda.

Nem tudok sokat írni, alkalmatlan vagyok mindenre. Szeretnék mindig leány-társaságban lenni. Minap Egerben egy szép s igen jó leánykával ismerkedtem-meg, de bár szeretetre méltó, nem tudtam szerelmes lenni. Nem tudom többé olly exaltált magasságban látni az Asszonyiságot, mint egykor, s csak idő rövidítő machináknak nézem őket, s hidd nekem, ez onnan van, mert phantasiám ereje csökkent, a mi ártani fog poezisomnak is. A világ, mellyet magának képzeletem akkor alkota, midőn poezisomnak első bimbói nyiltanak, s a mellybe phantasiám minden tárgyait visszavinni szokta volt, hogy ott ragyogóbbá s dicsőbbé legyenek, elveszett szemem elől, s most egy újabbat alkotni, vagy csak az elveszettet is feltalálni többé nincs hatalmamban. A diæta mindent szétvere fejemből, s könyörögj bár

Per Genium, dextramque Deosque Penates

nem leszen, a ki meghallgasson.

Írd-meg, mikor jösz vissza Pestre, s azt is, ha lehet-e még Goethére prænumerálni.

Élj szerencsésen, édes barátom. Tisztelőd *Bajza.*

(Ne írd azt a nevetséges Seigneurt d'Oroszi az Adressre.)

84.

Oroszi, October 12-d. 1827.

Édes barátom, nekem *Aestheticai leveleid*ből Pozsonyba 6 példányt küldtél vala összesen. Belőle négyet Schwaigernak adtam, a mint e papíros bizonyítja, egyet Nagyapáthynak küldtem, s ègyet, parancsolatod szerint, magamnak tartottam meg. Ezen számadással tartozom neked, nehogy azt gondold, hogy a minapában küldött exemplárt, mint ajándékodat, megvetve küldöm vissza.

Még csak ötödik hete, hogy itthon vagyok két évi távollét után, s már meguntam a falusi életet. Nekem örök foglalatosság között, s örök mozgásban kellene élnem, hogy lelkem táplálékot leljen, különben a tehetetlenség örvényébe fogok veszni. Itt nem lelek foglalatosságot. Dolgozni nincs erőm, olvasnom nincs mit, rokon érzésühez s gondolkodásuhoz nem szólhatok. Pestre kellene mennem, Pestre. Azért ezennel kérlek is téged édes barátom, hogy ha valahol tudsz egy jó szobát egy asztal, nyoszolya, kaszten s legalább 3 székkel, mellyet egy hónapra ki lehetne venni, tudósits felőle, fölfogadom, s 10—12 nap mulva Pesten leszek, azaz mintegy 22-dike felé ezen hónapnak, s azon néhány napot is, melly a Terminus kezdetéig volna, köztetek tölteném. Földváry a mult héten tért-meg Fehérvárról s általa Thaly izeni, hogy Cons. Matkovicscsal szólott, s Terminusig nem szükség Pestre mennem.

Elküldte-e már Makáry a pénzt? — Mikor készül-el az *Auróra? Uránia* s *Hebe* fog-e jőni? Hát Kölcsey felől mit tudsz, hogyan van?

Nem képzelhetem, barátom, hogyan fogtok elférni a *Handbuch* második kötetében mindazokkal, mellyek még hátra vagynak. Velek még egy harmadik kötet is betelnék.

Unalmamban s gyakorlatúl a német nyelvben fordítottam Kotzebue Vigjátékát 1 felvonásban: *A megholt unoka.*

S most ezen munkát fordítom: *William Richardson über die wichtigsten Charactere Shakespeares aus dem Englischen.* Leipzig 1773., melly mint egy 12 ívet teszen. Ha készen lennék vele, aprónként közleném a Minervában, névtelenűl. Képzelhetd, mennyit szenved a Márton lexicona, midőn bizodalommal járulok hozzá, hogy talán jobb szóval fog megajándékozni ennek s annak kitételére, mint a mit én találtam, s többnyire megcsalatkozom benne. Hányszor vágom asztalomhoz!

Nem írt-e neked Nagyapáthy? Legalább köszönetet a könyvért. Nekem nem ír. Hihetőleg neheztel, hogy *Lantolója* nem tetszik. Az a *magyar literator* különös egy portéka, csak az férhet öszve vele, ki minden lépten complimentet teszen neki. Makáry neheztel Kisfaludyra, hogy *Aurórájába* nem veszi-fel munkáit, rád pedig a *Handbuch* miatt, a mit tudsz. Kisfaludyról világosan szólott, tégedet pedig csak érteni hagya, tudván, hogy én és te igen egyek vagyunk, s a mit nekem mondand, azt te is tudni fogod. De neheztel Kazinczyra is, hogy Kovacsóczyt kürtöli, s Vásárhelyi s más érdemesbekről, úgymond, hallgat. Írtam volt neki valami 3 hét előtt, s kértem, hogy ne szakaszsza-el velem a levelezést; de nem felel, talán rám is neheztel, mert a múlt hónap elején nála lévén, *Szondyjára* nem kedvező észrevételeket tettem. Mennyire elveszti magát ez a jó ifjú!

Élj szerencsésen s tudósíts a felől, a mire kérlek, ha lehet, minél előbb. Barátod *Bajza.*

85.

Oroszi, October 16-d. 1827.

Édes barátom, utolsó levelemnek következésében s egyszersmind a 9-dikben írt leveledre válaszúl röviden csak azt felelem, hogy nem tudom, ha 22-d. Pesten lehetek-e? Némelly apró bajaim vannak, mellyeket addig nehezen

fogok elvégezhetni, s még egy kis utam is leszen. Mindazáltal bizonyos lehetsz benne, hogy nem sokára ölelni foglak. Ha szobát tudsz, melly nekem való leszen, fogaddfel, 22-diktől fizetni fogom. — Engedd-meg nekem kedves, igen kedves barátom, hogy *ne lakjam veled.* Tudod te jól, ha ismersz engemet, hogy effélét nekem lehetetlen tennem; tudod, hogy én egyedül szeretek lakni; tudod továbbá azt is, milly kellemetlen érzéseket csinál az nekem, ha olly ajánlást kell elfogadnom, melly másnak alkalmatlanságot okoz, s hogy az illy ajánlást, ha talán koronát nyerném is vele, készebb volnék magamtól elhárítani, mint elfogadni. Hogy pedig neked alkalmatlan fogna lenni, ha hozzád szállnék, az előttem olly bizonyos, hogy hijába mondasz ellene akármit, nem könnyen fogsz meggyőzni vele. A te szobáid egyedűl csak magadnak elegendők, s ott sem én, sem más meg nem férhet a nélkűl, hogy neked akadályt ne tegyen dolgaidban. Képzeld csak, ha én bútyorommal (ágy, koffer, Verslag stb.) hozzád szállnék, veled lakván, olly ismerősöktől is fognék meglátogattatni, a kiknek társaságokat magam sem nagyon vadászom, de kénytelenségből s más tekintetekből el kell tűrnöm; képzeld csak, mi lenne az? S aztán nem is tudom, mi gyönyörűséged volna neked velem, ha mindenkor szemeid előtt volnék, velem egy unalmas, szótalan vendéggel, a kinek egy napi társasága minden interesséidet végkép ki fogja meríteni, s azon túl csak száraz mindennapi beszédekből álland a vele való létel? Ha veled nem fogok is lakni, lehetek nálad valahányszor és a meddig kivánod. Szüleidnek jóságát nincs tehetségemben meghálálnom. Mondd nekik, hogy tisztelem őket, s hogy szivességek, mellyet rám ismeretlenül s érdemetlenül halmoznak, elakaszt, s nem tudom, hogyan tegyek érte köszönetet.

Maridnak mondjad, hogy a te hideg fás mindennapi barátod szivesen tiszteli őt, s kéri, ne terheltessék magát azon egy óráig tartó, de mégis nagy áldozatra elkészíteni,

a midőn én a magam mindennapi feszes alakjában tiszteletére leendek.

Élj szerencsésen, s idvezeld az én kedves Kisfaludymat s Szemerémet s Vörösmartyt, s a minnyájunk által szivesen tisztelt Helmeczyt. Tisztelő barátod

Bajza.

(Ha nem tudnál számomra szobát, ne aggódj igen, majd találok én, ha Pesten leszek.)

86.

Oroszi, October 23-d. 1827.

Köszönöm, édes Ferim, fáradságodat a szobáért. Az nem drága, mert Pesten egy szobának a belső városban esztendei bére 100 frt szokott lenni, s így te csak a szabott árt adtad vala meg. — Minapi leveledben is írtad már, hogy szándékozol Orosziba jőni; de én arra, édes barátom, önként nem feleltem, s reménylem, ha nem mondanám is, eltalálnád, s el minden bizonnyal egy valamelly, mintegy három év előtt írt levelemből is, miért tettem azt. Érezd, édes barátom, hogy tisztelet annyi van bennem irántad, hogy vandalusok közzé nem hívlak, vandalusok között nem akarlak látni. Legyen ez egyszersmind mentsége is elkeseredett lelkemnek előtted.

Hogy 28-d. ne indúljak, egyedűl az lehetne akadály, hogy ha akkorra pénzemet meg nem kaphatnám; de azt nem gondolom megtörténhetőnek, következőleg 29-d. reggel Pesten lehetek.

Winklernek itt van az általad kivánt levél. Nevetnem kell magamat, ha meggondolom, hogyan leszen az ember némelykor szajkóvá; s pedig önként. Winklernek különösen fog jőni, ha velem történetesen valahol találkozand, hogy az, a ki neki levelet jól németűl *írt,* vele roszúl németűl *beszélni* fog; de mivel kivántad, tehát küldöm a levelet.

Szüleidet tisztelem s köszönöm szivességöket. Jóságokat megsérteném, ha egyszer-kétszer becses asztaloknak társa nem lennék.

Többet írnék neked, ha mennem nem kellene Egerbe s így csak az ohajtott viszontlátásra halasztok mindeneket, Szombaton visszatérek; éjjel készülni fogok s vasárnap hajnalkor indúlok. Élj szerencsésen. Vagyok addig is, míg megláthatlak, tisztelő barátod *Bajza.*

87.

Oroszi, Július 31-d. 1828.

Mióta tőletek eljöttem, édes barátom, mindig betegeskedem. Rosszúl lettem az úton s Szűcsiben egy hetet ágyban kelle kihúznom. Nyolcz nap óta ágyon kívűl, de még mindig gyönge erőben vagyok, s ezen idő alatt, egy levélen kivűl Makárynak, semmit nem írtam.

Igen sok gond súlyai nyomnak. Az epigrammának azon részét, hol a más nemzetekről fogok szólni, ma délig készítettem el s ennél tovább még nem mentem, pedig két igért rész van hátra: *Az epigr. közönségesen* s *A magyar epigrammatistákról.* Rettegek, hogy elkésem velek. Nagy gyávaság, hogy annyi idő alatt nem tudtam elkészíteni. Szemere balladája egy szóval sincs tovább mint volt, Kisfaludynak pedig, a mi nekem mindenek felett legtöbb aggodalmat okoz, még semmit sem adtam. Gondold ezekhez, édes barátom, azt, hogy a Jus négy esztendő óta kezemben nem volt, holott öt hét mulva censurát akarok adni. Szinte előre látom, hogy valami közzűlök el fog maradni, s ha ennek meg kellene történnie, akkor az okosság fogja parancsolni, hogy azt hagyjam abba, a mi egyedül csak engemet illet, mert ez fog legkevésbbé compromittálni. Nem veszed-e észre, édes barátom, hogyan készítlek előre reá, ha majd azon szerencsétlenséget kel-

lene látnod, hogy censurám a novemberi terminusra maradt.

Kisfaludy népdalai igen szépek. Bennek minden meg van, a minek csak resultálnia lehet egy oly studiumból, melly a magyar népdalokat mint követésre méltó példányokat tartja szem előtt. Nem hinnéd, mennyire tudja az ember némellykor valakinek művészi tehetségét mérni. Egykor jelenlétemben javallátok te is, s ha jól emlékezem Stettner Kisfaludynak a népdalok írását, mellyre *Márta éneke* ada gondolatot, s én előre képzeletet formáltam magamnak az általa készülendő népdalok felől, s íme most tapasztalom, hogy phantasiám egészen azon színt festette előmbe, melly ezen három darabba mutatkozik. Én ezt a három dalocskát inkább szeretem mint minden népdalainkat, mellyeket ismerek; de még attól mindenik messze van, hogy remeknek tarthassam. Nekem egy saját theoriám van a müvészi népdalról, mellyet sehonnan nem tanultam, hanem abstractio és combinálás által a magam fejében támadt. Némellyeket in summa generalitate elmondok felőle neked.

Azt kivánnám a népdalköltő müvésztől, hogy ne ő ereszkedjék le a néphez, hanem egy magasabb pontot találjon s oda emelje magához a népet. Vagy hogy világosabban szóljak, ne a költő vetkezze le a maga művészségét, hogy a néphez hasonló legyen, hanem a nép szájában támadt dalt öltöztesse müvészi alakba, nemesítse meg müvészi gonddal. — Az a müvész, a ki a természet után képzi magát, copirozza-e a természetet? Soha nem! Mert a természetben a szép sehol sincs együtt, hanem elszórva, s a müvész ezen szépet, mellyet a természet a maga művein elszórt, gyűjti egy szempont alá öszve, s belőle egy egészet képez, mellyet iparkodik úgy alkotni, miként a természet alkotta volna akkor, ha az ő egyetlen egy s főczélja, ezen egyes kiválasztott tárgynak szépitése volt volna. A müvésznek tehát magát a mindennapi természeten felül kell emelni, s mivel az ő fő s egyetlen egy

czélja a szépség (a természeté egyéb), nyilván van, hogy ő az elszórt szépet tellyes szabadsággal concentrálhatja művébe, sőt ezt tennie kell is, hogy bennünket nagyobb erővel ragadjon meg. Már most vedd a népdalokat, mellyek eredetileg népdalok, úgy mint természetproductumait (mert széles értelemben valóban azok is), s az ezek szépségeiből alkoss egy gyűjteményt a magad czéljára, s ezen gyűjteményből fog az a népdal, mint valamelly phœnix feltámadni, mellyről mondhatni fogom, hogy *művészi népdal.* Így készültek Goethének igen sok dalai, mellyek örökre megtartják a magok becsét. Lehet, hogy gondolatimat elburkolva s érthetetlenül adom, mert ahhoz is munka kell, hogy az ember magát alkalmas móddal kifejezhesse, én pedig ezeket csak így írom ide fejtörő munka nélkül; de ha a különséget tisztán szemeid előtt tartod, melly azon eset közt van, midőn a dal a nép közt születik és a közt, midőn a müvész akar a népdallal rokon dalt költeni, világos leszen előtted, a mit mondani akarok. Már két jobb fejeink emlegették, hogy természet a mindennapi világban s természet a müvészi világban két egymástól különböző dolog! Kisfaludy dalai, mint mondottam, igen szépek s nekem szerelmeim, de nincs rajtok müvészi gond, hanem ollyanok, mintha egy szerencsés erü falusi notárius készítette volna, mert a mi falusi notáriusaink sokat készítenek illy neműt, s a *Handbuch* is felveve néhányat, mellyre azonnal rá ismerek, hogy nem a nép szájában termett. Én eddig nyelvünkön legszebb müvészi népdalnak ismerem a Kölcsey *Hervadsz hervadsz* dalát, s e mellett legméltóbb jussal a *Bú kél velem* állhatna; de némely sorok és kitételek magasabb pontra viszik mint a népdalnak emelkednie szabad, mert ezen dalokban minden legkisebb szócskára vigyázni kell, mihelyt tudniillik valami nem helyén van, azonnal szembeszökő. Igy hát népdali tekintetben a *Füredi pásztor dalát* teszem ama Kölcseyé mellé. Ez lenne a mi legszebb népdalunk, ha olly omnibus numeris absolutum

volna mint a *Hervadsz hervadsz.* Nem mondhatom meg, mennyire szerencsés gondolatnak tartom azt Vitkovicsnál — Kölcseyről nem szólok, mert ő különben is művész, — hogy az egész dal merő rövid constructiókból áll. A mint elvégződött a sor, elvégződött a constructio is. Mennyi egyszerűséget önt ez a dalra, s milly characteristikai beszéde ez a népnek, melly keveset gondolkozik, hanem annál többet cselekszik, keveset és röviden beszél, gondolatját egyszerűleg fejezi ki. Ezen tekintetből a Kisfaludy három dalai közt annak adom az elsőséget, melly így kezdődik: *Hej violám szép violám.* A prózaiságtól sehol sem kell annyira őrizkednie a költőnek, mint itt. Az idézett dalban az a *csak, pedig, még,* kivált a *még* (minthogy úgy is ott van *utoljára)* nem egyebek prózai rongyoknál. A Kölcsey dalában illyet fejtöréssel sem lelnél. Szerencsés gondolat lett volna az is, ha ezen dalok metrumba irattak volna, az mingyárt művészibb alakot fogott volna nekik kölcsönözni, s ezen utolsó tanácsra senkinek sem volna legjelesebbjeink között olly szüksége, mint Kisfaludynak. Kölcsey írhat metrum nélkül, mert ő sok gonddal szokott irni, s ő szinte olly művészileg fogja a szavakat válogatni, a kifejezést nyesegetni, mintha a metrum szorítaná; de Kisfaludynál a könnyűség azonnal gondatlanságot hoz a művre. Csak várd-el édes barátom, millyen ballada lesz az, mellyet Kisfaludy az én véle közlött gondolatim szerint dolgozni fog, *ha metrumban dolgozza.* Én előre is vakon jövendölöm, hogy az valami nevezetes fog lenni Literatúránkban. Vörösmarty dalait ismerem, mellyeket említesz, igen gyöngék. — Az igen kedves dolog nekem, hogy elsőrendű költőink a népdalokra fordítanak figyelmet, annak igen sok haszna leszen poezisunkban. Goethe azt mondja egy valahol a Divánhoz irt magyarázatokban, hogy minél elevenebb, minél természetszerűbb a naiv költés valamely nemzet poezisában, annál szerencsésebben fognak kifejleni az utóbb következő epochák!

Vörösmartyt és Stettnert csókolom. Mondd Vörösmartynak, hogy minden gondjaim az Epigrammára vannak függesztve s mihelyt kész leszek vele, azonnal küldöm. Stettnernek pedig add által a Kölcsey levelét s ezen tisztázatot.

Csókold meg a mi kedves Károlyunkat helyettem, s mondd, hogy fogok számára írni, de ollyan lesz-e, mellyet Winklernek adni lehessen, előre nem tudhatni, azért ha van neki dala, melly muzsikára alkalmatos, ne várjon az enyémre.

Utamban Gödöllőn, hol megbetegedtem, egy alkalmatlan éjszakám volt. A szomszéd szobából tovább éjfélnél zajgott egy férfi s két asszonyi hang. A szerelmeskedés volt beszédök tárgya. Ha időm volna, egy jó scenát dolgozhatnék belőle elbeszéllői formában.

Idvezlem, a kiket szeretek s köztök a Bártfay-házat különösen. Ne feledd leveleidet egy bizonyos külső forma szerint írni. A mellyet most írtál, ismét ollyan, hogy senki sem fogja beköthetni. Ölellek édes Ferim, tiszteletemet szüleidnek!

88.

Pásztó, September 26-d. 1828.

Augustusnak mintegy közepéig félig betegeskedve, félig egészségben húzódott drága időm. Láttam, hogy censurára készülni késő, mert a terminus néhány nap mulva kezdődni fog s hozzá ültem, hogy az Epigrammát folytassam s minél előbb bevégezzem . . . . . .

A törvénynek alig mehettem harmadrészén keresztül, de az epigrammát elvégeztem Szűcsiben, tömérdek alkalmatlanságok között, s hálát mondok istenimnek, hogy legalább ezt elvégzenem engedték, mert általa bár többé nem egészen, de mégis nagyobb részben elmellőzhettem mind a Vörösmarty, mind a magam compromissióját,

melly egy csonka értekezés miatt a publicum előtt reánk következni bizonyosan fogott volna. A munkát most tisztázom; két nap alatt kész vagyok vele. Már nézettem alkalmat Pest felé, de nem találtak; nem tudom, hogyan küldjem el. Első alkalomkor venni fogod könyveidet s köztök Martiált, mellyet egyedül miattam nem adhatsz által ismét Kazinczynak; Károlyi is venni fogja Kisnek kéziratját. Erről leginkább megfeledkeztem, pedig melly gondatlanság, hogy Kisnek novemberben írt levele mai napig válasz nélkül hagyatott.

Jövő levelemben talán felelni fogok mindenikre, a mik általad most és minapában érdekelve voltak. Most nincs kedvem irántok beszédbe eredni, a helyett inkább magam felől tudósítlak, hogy ne gondold, mintha nem tartanálak érdemesnek saját állapotommal megismertetni. Leveled illyen formákat látszik mondani.

El vagyok tökélve, *változhatatlanul* — Pesten lakni, de a literatúrai gondokkal *egészen* és *végsőkép* felhagyni, hogy prókátori foglalatosságomtól, melly kenyeret ad, semmi többé el ne vonjon. Mihelyest censurámat elvégeztem, jóakaróimhoz folyamodom; lesznek talán barátim is, kik segíthetnek, hogy olly helyre juthassak adjunctusnak, hol hasznom leszen, mert elhatároztam magamban a prókátori pályára lépni, s ezen gondolatban alapszanak minden reményeim. Parányi birtokomat, melly csak alkalmatlanságomra volna, eladom. Kezembe általa csak egy igen kisded capitális jön, mellynek kamatja alig fog behozni esztendőnként 300 forintot. Ebből élnem kell, magamat ruháznom s még adósságot is fizetnem, mert ez is fog reám az osztályból mintegy 600 forint háromlani.

Íme, édes barátom, ez jövendő életem képe. Úgy hiszem, hogy egy ismertető vonás sem hiányzik a portréból, olly híven, olly színről színre festettem azt elődbe. Ne hidd, hogy a sors ellen panaszoljak, azt tenni nincs jussom, s azon felül lelkemet elég erősnek érzem akár mi kemény csapásokat eltűrni. Egy gyónást előtted mégis

nem fojthatok ezen helyt magamba. Hidd el, édes barátom, mennél inkább készülök komolyan s férfiúlag elhatározva a literatúráról lemondani, annál inkább érzem, hogy az nekem nagy erőbe fog kerülni, s talán ollyanba, mintha egy szeretett leánytól kellene hosszú, — örök időre búcsút venni. Kerestem okát magamban, tettem is felfedezést, de tisztára nehezen jövék vele. Talán maga az időpontnak közelgetése, melly lehetetlenné fogja tenni a literatúrával foglalatoskodást, támasztja bennem ezen küszködést? Talán azt, hogy betegségem ideje alatt egészen Németország két nagyjaiban, Schiller és Goethében s a kezemnél lévő theoreticusokban élvén, kitisztúltabb fejjel, érettebb itélettel s több német nyelvi tudománnyal, mint mind eddig, még inkább feltüzeltettem a literatúra iránt: nagyobb szomjuzása támadt bennem a művészség és tudománynak? Eredt legyen ennek oka bár honnan, annyi bizonyos, hogy feltételemnek végbevitele heroismusba fog kerülni, azonban ha még olly nagyba is, meg kell győznöm szenvedelmimet. Ezt parancsolja a vas szükség, ezt maga a józan ész is.

Örvendek, s rendkivül örvendek szerencsés rigorosumodnak; kivánok hasonló eredményt a többihez. Nem mondhatom elhatározottan, mikor (mert nem vagyok a censurához elkészülve s azon felül magamnak kell ezután költségről gondoskodnom), de minekelőtte elutaznál, még látni foglak, minden bizonnyal foglak.

Üdvezeld barátimat. Rád bizom, ha jónak látod, közöld e levelet a szeretetreméltó Károllyal. Előtte nincs titkom. Belőle látni fogja, hogy reményeim füstbe mentek. — Auróráját segíthetnem. Szemere talán a balladát azon kötetre hagyhatná, melly ezen munkák recensióját fogja adni. Mert így igen sok időt mulaszt miattam, s én semmi bizonyost nem igérhetek! Mit gondoltok?

Légy szerencsés, tiszteld nevemben azt, ki neked legkedvesebb! A *Császárleányt* vettem, s köszönöm.

89.

Szűcsi, October 8-d. 1828.

Egy kalmár biztata Gyöngyösön, hogy 5-d. e hónapnak Pestre menvén, küldeményimet elviendi. Azonban — általa tudott okok miatt — már ő nem megyen, s így végtére is póstán kell küldenem a csomót. Velínre írnom már késő volt volna.

Megengedj, édes barátom, hogy tanulásodtól ellepve lévén, egy kéréssel terhelni bátorkodlak. Azon *Hébé*nek, hol a Bouflers levelei állnak, úgy tetszik, vége felé Thewrewknek egy epigrammája van, mellyben a többek között (czímét nem tudom) ezen vers is van: «Láng röpülő haja hókebelére müvésztelen omlik». Vége pedig, ha nem csalatkozom, ekként hangzik: «Látni ez ártatlant egy tiszta tekintet a nagy Olymposnak magusi tája felé». Légy azon barátsággal, s írd-ki ezen epigrammát onnét értekezésem 4-d. lapjára, hol egy hézagot fogsz találni. Ha pedig — a mit nem remélnék, a nevezett epigrammát meg nem találnád, akkor ezen szavaktól kezdve: *Egy más epigramma-író* — töröld ki mindent azon lapon. — Lap 20. A Handbuchról is mondtam valamit. A szó nincs ugyan helyén kivűl; de rád bizom, ha nem tetszik, törüld el ezt az egész pontot: *A Handbuch .... be ne csúszszék.* Szeretném, ha Kisfaludyval láttatnád a 31. és 33-d. lapokat. Ezen értekezés, úgy hiszem, ellenségeket fog nekem csinálni, de azzal nem gondolok. Reménylem, miatta barátimat el nem vesztem. Őket elvesztenem több volna, mint száz amollyan ellenséget fejemre lázítani; de bizom magamban, hogy arra okot nem szolgáltattam.

Elhűltem a Schedius és Döbrentei felől közlött híren. Az elsőt még most sem foghatom-meg. A másodikat lehetségesnek ugyan, de valóban megtörténendőnek soha sem hittem volna. Az a Döbrentei! Egész élete illy tekervényekből van szőve! Szeretném Stettnertől tudni az általad

említett scénát. Az illy dolgok tudása mind annyi eszköz emberismereti tudományink gyarapodására: pedig ez a tudományok tudománya.

A népdalokról szóltál édes barátom? Azt felelem reá, hogy még most is, válaszod után is, azt hiszem, a mit előbb neked írtam volt. Ellenvetésidre nem volna nehéz felelni, de elhallgatok vele, részint azért, hogy nem szeretek tudományos dolgokban prókátori replikákat, részint, mert ismerem az emberi lelket, s tudom, hogy a contradictio vélemények egyezését bizonyos tárgy felett soha nem szül, sőt a divergentiákat még nagyobbakká változtatja. Sokat mernék reá tenni, hogy ha az, a mit én a népdalokról mondtam, — ámbár nem tartom magamat csalhatatlannak, kába az, ki magát annak tartja! — nem ellenvetésként lett volna előtted elmondva, contradictiódat maga után nem fogta volna húzni.

Igaza van atyádnak, tökéletes igaza a falusi birtok iránt; de édes barátom, sem te, sem ő nem tudjátok a körűlményeket az illy dolog iránt úgy, mint én tudhatom. Csak azt tudatom veled ez úttal igen röviden, — mert mind Szűcsiben, mind Orosziban ma áll szüretünk, s ennek gondjai engem is elfoglaltak, s lopom a levélirásra az időt, — hogy ha birtokom például 7000-et fog érni, akkor Földvárytól kapok érte 10,000-et, mert Földváry minden módokat elkövet, csak hogy Oroszit egészen sajátjává tehesse. S nem a józan ész ajánlja-e, hogy ha tőlem függ s minden fáradság nélkűl, 3000 forintot nyerni, annak megnyerését el ne mulasszam. Ha magam administrálom vagy árendába adom, akkor nekem 100 forint alig fog 4-et esztendőnként behozni; ha pedig a summát capitálissá változtatom, 6-tot minden bizonnyal behoz, 7-tet vagy 8-at pedig igen hihetőleg. A capitálisok veszedelmét (ezen időben) ne hozd föl ellenem, már ez is eléggé megfordult fejemben, s tudok módokat, mellyek által elhárítani lehet. Wagnernak árendába adnom szerencsétlen gondolat volna. Neki a magáé is in desperatissimo

statu van administrálva, s én nem akarnám az ő tisztjeinek kezébe adni jószágomat, hogy elpusztíttassék, s midőn az árenda kitelnék, véle pörbe keveredjem. Csak egyet kell intenem, s árendást akár huszat kapok. Egyébiránt osztályunk felől még semmi bizonyost nem írhatok.

Édes barátom, sem a románcz, sem az általad említett dal nincs készen, s nekem nehezen lesznek oly szempillantatim, mellyekben rájok tehessem az utolsó kezet. Gyenge darabokat pedig épen most nem szeretnék kiadni, midőn másokról egy kevéssé keményebben itélgetek. Lehet, hogy elkészítem, de semmi bizonyost nem mondhatok. — Decemberben igen hihetőleg meglátlak s akkor censurámat is leteszem.

Tiszteld nevemben lyánykádat s barátimat s élj szerencsésen. (Leveleid Oroszíba adresszáld.)

90.

Oroszi, December 8-d. 1828.

Mióta utolsó levelemet vetted, édes barátom, sok viszontagságokon mentem keresztül: de hála isteneimnek, annyi szerencsével, hogy sem nevemet, sem lelkemet semmi mocsokkal megundokítva nem érzem. Az ingó javak osztálya tegnap ment végbe, az ingatlanoké pedig, minthogy a földmérő téli napokban nem dolgozhatik, csak a jövő Aprilisban történik meg. Még osztályos levelünket fogom elkészíteni, s némely apróbb dolgaimat elintézni, mellyek mintegy tíz napig eltarthatnak: azon túl pedig indulok hozzátok, édes Ferim. Azon kéréssel jönnék elődbe, hogy szereznél nekem egy olcsó szállást, olcsóbbat mint az eddigleni volt, ha mingyárt a külvárosok valamelyikében volna is; de minekutánna tudom, hogy igen sok gondokkal vagy terhelve, arra kérlek inkább, hogy miattam magadnak alkalmatlanságot ne tégy. Azt nem lesz késő szerezni akkor is, ha már ott leszek.

Igen örvendek, hogy Vörösmarty értekezésemet jónak tartja. Az lehetett volna jobb is, s jobbnak kellett volna lennie, ha más környületek között dolgoztam volna. Igazad van, hogy az előadás sok helyt nem jó, azt senki jobban nem érzi, mint én, s azt is egyedül én tudom legjobban, hogy az előadásra igen kevés gond vala fordítva, annyi gondok között, mennyivel akkor fejem terhelve volt. Örvendek szerencsémnek, hogy magára a dologra nézve legalább annyi szorgalmat fordíthattam, hogy ellenkezőmtől nincs mit félnem, mert nem mondok ollyat, a miért megfelelni nem tudnék. De más részről azon észrevételt is kell tennem, hogy az én előadásommal te soha egészen megelégedni nem fogsz, valamint én a tieddel egészen nem, s úgy hiszem, ennek okát mind ketten értjük. Te a tömött rövidséget és præcisiót szereted; szeretem azt én is, csak hogy én a præcisiót gyakorta feláldozom, ha látom, hogy mondásom általa kerekebb leszen. A te prózád örökké jobb próza leszen mint az enyém mert te meg tudsz maradni a prózai határok között, engemet pedig igen gyakran elkap a hímzés szesze. Az én prózámnak nagyobb publikuma leszen, a tiednek ellenben mindenkor több becsének kell lennie az értelmes előtt. Csak több gondot fordíts az előadásra, mint szoktál; a te prózáddal nem sokakéi fognak mérkőzhetni a magyarok között.

Kérded, miért szólok Tz. Cz.-ről s nem Majzik, Fáy, Szenvey s Kulcsárról is. Erre, édes barátom, magában az értekezésben meg van felelve. Én vétkem-e, hogy literatúránk olly szegény, hogy a nagyobb számú dolgozást ez vagy amaz nemből, ha különben szemét is, a *literatúra* magasabb értelmű nevezete alá kell vonnunk? Kölcsey és Berzsenyi csak egy két darabocskát írtanak, de jót; Fáy, Szenvey, Majzik is keveset, s ezt a keveset is úgy, hogy rólok kritikázni a nemesebb ízlés sértése nélkűl nem lehetett volna. Az öreg Kulcsár pedig tudtomra sehol sem nevezi a maga kínosan szült újság előtti verseit epigrammáknak; hogyan bántsam tehát azért, hogy epigrammá-

kat nem dolgozott. Ha a gondolatok, mellyek ezekben az ő verseiben foglaltatnak, csak prózában lettek volna mondva, kérdetted volna-e, miért nem szóltam felőlök? Úgy hiszem, soha nem. Hogy pedig vers nem teszen epigrammát, azt sértés volna *neked* említenem. Tz. Cz. epigrammáknak czímezi a maga darabjait, még pedig nem egy, hanem több ízben; vétek-e hát legalább a kezdőkre nézve egy két szóval említeni, annál inkább, minthogy felőlök csak egy mellékes emlékezet van téve, hasonló ahhoz mint midőn siető útunk lévén, a mellettünk elmenőre egy futó pillantatot vetünk.

Nem képzelheted, édes barátom, a Szemerének igért ballada melly kínomra van nekem. Gondold-el csak; én, ki olly sok nemű gondokkal vagyok terhelve, ki annyi időtől egy versecskét sem írtam, ki magamat nem is tudom még képzeletben sem olly situátiók közé tenni, mellyekben valami középszerűt is öszvealkotni lehetne, ki a jövő három hónapot egészen censurámnak, jövendő időmet pedig egészen prókátorságomnak kivánnám szentelni; ki elhatározottan s végkép le akarok mondani a literatori gondokról; én most egy megunt, rég elkezdett s ismét félbehagyott versezetet végezzek el! Ez édes barátom (neked nevetség lehet, ha mondom), nekem több mint óriási munka. Csak azt feledhetném-el a dolgozás alatt, hogy azt elkerülhetetlenül szükség megkészítenem, mingyárt könnyebben menne a dolog; de az én lelkem nem tűrhet semmi szolgai kényszerítést, s még is el kell pedig készítenem, ha bár melly áldozatba kerülend is. A mi a te *búcsú-dal*odat illeti, édes barátom, te tudod legjobban, hogy nekem még semmi feladott munka nem succedált, és így bizonyosan ez sem fog; mind azon által azt kell még is iránta mondanom, hogy ha még valami verset fogok írni, tehát az ez a te búcsúdalod leszen, s egyszersmind az én búcsúdalom is a literatúrától. Ezt tőled megtagadnom nekem sok kínokba kerülne, s megtagadnom lehetetlen.

Légy rajta, édes Ferim, hogy M. a tartozott 30 forintot végre megfizesse, s fizesd-le Kiliánnak a pénzt a Herderből jött Lieferungokért. Ha M. megint nem fizetne, tiszteld nevemben Károlyit s mondd neki, hogy én az értekezésért nem 45, hanem csak 30 forintot várok. Tégy azután ezzel, a mit fellebb mondék. Mondd egyszersmind Károlyinak, hogy a Kis románait magam fogom elvinni.

Szentmiklósy lemondott hivataláról barátinak kényszerítésökre, s úgy hallom, Pestre megyen lakni. Ő neki vége! mondják, hogy a szertelen ital egészen elrontotta.

Csókolom a mi kedves Károlyunkat. Ő én reám bizonyosan neheztel, s pedig méltán, s ez nekem nem kevés nyugtalanságot okoz. — Idvezeld Vörösmartyt és Stettnert is, nemsokára látni fogom őket, s melly öröm az nekem! A mult hónapban kétszer jártam Nógrádban familiám dolgában. Második ízben elfutottam volna egy napi látogatásodra, de kerekem s tengelyem Tolmácson (Rétság mellett) letörvén, egy napot kellett csináltatásokra vesztenem.

Élj szerencsésen. Nyugtalan várom December 19-ét, a mikor majd megláthatlak, (pecsételd-le a levelet s add át Szemerének).

91.

Szőcsi, Április 16-d. 1829.

Tegnap vettem, édes barátom, leveledet. Hogy feleletemmel ollyas valami fog történni, mingyárt gyanítottam, mihelyt Vörösmarty által megtudám, hogy Károlyi a kéziratot szedeti, minekelőtte még censornál volt volna. Károlyi impostúrája világos, mert ha ő akarta volna, a felelet minden törlés nélkül ki fogott vala jöhetni. A Drescher ostobasága minden képzeletemet felül haladja; a *Fecsegőt,* az *alakba rejtezést,* az *evangéliumot,* a *félszeg tudományt* kitörli, az ollyakat pedig, mellyek még kemé-

nyebbek, általereszti. Vagy talán ezek az isten lovai (Károlyi és Drescher) azon confusióval, mellyet a kihagyottak kihagyásával okoztak, az én logikámat akarják az értelmes előtt kétségbe hozni? S mivel adtam én Károlyinak arra okot, hogy belőlem egy egész publicum előtt bolondot űzni akarjon? De hiszen bennem rá akadhat emberére, s hiszem is, hogy lesz idő, mellyben Károlyi tettét keservesen meg fogja bánni. Én nem vagyok az, ki csekély dolgok miatt s minden szempillantatban föllobban, s kész minden nyomon lángot és boszút szórni; tudok sokat keresztül nézni, sokat tűrni, de a ki egyszer megszúrja orromat, sokáig nem felejtem; tüzem lassú, de örök, s a mit Károlyi most elkövetett: *manebit alta mente repostum.*

A mit mondasz, édes barátom, hogy különösen kellene kiadni az egész pört, én azt hiszem, hogy azzal nem érünk czélt, mert hogyan juttatjuk a publicum kezébe? Sem Kovács Tamás, sem a Budai Ujság kiadója nem fogják ujságok mellé tenni; legtöbbet érne, ha a Minerva (legalább a jövő kötetre) felvenné. Azonban én nem vagyok ellene a különösen kiadásnak. Tedd, a mit jónak gondolsz; közöld a planumot Kisfaludyval is, (tudom, hogy mindketten javamat akarjátok), mert én vagy három hétig nem fogok semmi illyesre reá érni. Vörösmartytól érdemelhettem volna kérésem teljesitését (hogy ha a censor törül, ne adja ki), egy olly nagy értekezésért, ha barátságától nem is. Majd e szerint fogok én is jövendőben a Tud. Gyűjteménynek dolgozni, a mint ők megköszönni tudják.

Czimnek talán jó volna ez: *Nyilatkozvány az epigr. theoriája ügyében.* Az előszó minden czím nélkül ekként állhatna: A Szerényi név alá rejtezett Szentmiklósy a Tudom. Gyűjteménynek epigrammai theoriám ellen észrevételeket külde: de azok nem úgy adattak ki, mint Szentmiklósy kivánta volna. Reájok felelni kötelességem volt nem magam, hanem az ügy miatt. De feleletem a Tudom.

Gyűjtemény III. köt. 120—124. lapjaira csonkítva nyomatott le, s a csonkítás hézagjai csak ott jelöltettek ki, hol a kiadó önkénye akarta. Hagyatott volna ki egészen, az engem nem fogott volna bántani, de azt, hogy midőn felszólamlom, valaki ajkaimra tartja ujjait s csak azt hallassa, mit ő akar, vagy hogy nevem oly felelet alá nyomassék, mely nem enyém, azt tűrni még meg nem tanultam. Mi leszen igy belőlünk, mi leszen literatúránkból, ha írók felett typographusok fognak kihagyási és változtatási önkényt gyakorolni? Az efféléket a legkevésbbé ingerelhető elme sem fogná békével elnézni. A dolognak illy helyheztetésében nem maradt egyéb hátra, mint hogy mind Szentmiklósy észrevételeit, mind a magam feleletét a szerint adjam, a mint azok írva s a Tud. Gyűjteménynek küldve voltak, hogy az olvasó mind az ügy helyheztetése iránt tisztában legyen, mind azt lássa, ha volt-e jussom Szentmiklósyval úgy szólnom mint szóltam, s mellyikünk felejtette el magát, én-e vagy ő. Szűcsi, Április ... 1829.» — Ez után következhetnék a Szentmiklósy Czáfja s utána az én feleletem.

Élj szerencsésen; iszonyú fogfájások közt húztam ki öt napot. Bárcsak Pesten volnék, hogy kihúzatnám fogamat, itt nem merem. Tisztelem szülőidet.

Hogy a levél ne legyen oly nehéz, nem küldöm kéziratod, hanem csak a kihagyottakat jegyzem ki.

A mottó kimaradt. «Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.» Kazinczy.

Az első lapon e szavak után: *egy más* — ezek jőnek: *ki különben Evang. s epistolákkal foglalatoskodik.* Ismét e szavak után: *egy harmadik* — ez jő: *valamennyinek legdühösbike.* Ismét a *megczáfolni* után így kell lenni: *A Szerényi alakjába bujt Szentmiklósy pedig. A 3-d. lapon: a poezis köréből* ezek után jő: *Valóban nem csudálhatni az igen szembeszökő tudomány szűkét, mely a Czáfoló és Igazító minden, még oly parányi kifejezéseiben is mutatkozik, mert félszeg tanulásnak mi lehet természetesebb következése félszeg tudománynál? A IX-d. lapon* a 3-d.

sorban: *eddigleni észrevételeit* ezek után e szó jön: *kereszt-tyéni; az 5-d. lapon Czáfoló és Igazító mond* ezek után jő ez: *s lelkének elkeseredéséből* mond.

Hát Jakabnak mi baja van, hiszen ő általad dicsérve volt? Ha jól emlékszem, ő a bordal írója?

Dolgaimat nem tudom, mikor végezhetem; még az Inzsenér nem fogott a méréshez. Az osztály után mingyárt árendába akarom adni részemet, s végkép Pestre menni. Únom ezeket a falusi dolgokat. Többet írnék, de fogfájásom elöl bennem minden gondolatot. Élj szerencsésen.

U. I. Mikor fog Károly az ujságért *bejőni?* A Calderoni mottót is használhatod.

92.

Szűcsi, Junius 4-d. 1829.

A kivánt mesét, édes barátom, Ellingernek nem küldhetem, mert Goethének azon kötete, melyben az lenyomtatva van, nincs kezemnél; de ha itt volna is, oly hosszú fordításra alig fogna időm lenni, a mi kész belőle, csak két lapot teszen. Nem jó volna-e egyebet adni, például, Schiller kisebb prózai munkái közül valami historicumot? Fordítva van nálam *Herczog von Alba bei einem Frühstück auf dem Schlosse zu Rudolfstadt 1547*. Fordítva egy része: *Ueber Völkerwanderung, Kreuzzüge und Mittelalter*. Kevés idő alatt lehetne fordítani a *Sendung Mosest*, vagy *Etwas über die erste Menschengesellschaft nach dem Leitfaden der Mosaischen Urkunde*. Két hét mulva azaz Juniusnak mintegy 20-d. Pesten leszek, s akkor általfuthatnék az *Abfall der Niederlande* fordított vezérszaván, s azt küldhetnők el Ellingernek, a mit különben is hasznos volna tenni, hogy egy más fordító megelőztessék.

Igen örvendek, hogy Egerben a pör ki nem jött, a Minervában pedig minden hijány nélkül. Mihelyt tudtomra adod, hogy Vörösmarty az én Szentmiklósym második

feleletét visszaküldötte, azonnal fogok Szentmiklósynak levelet írni s tudatom véle, hogy a Minervának a *Czáfot* én küldöttem-meg s egyszersmind le fogom őt mosni, mint egy gyáva gyermeket, hogy ő panaszkodik a *durvának nevezés* miatt (holott én csak értekezésem szavait idéztem), pedig második feleletében is olly kifejezésekkel él, mellyek bosszantók lehetnének, ha én olly emberre mint Szentmiklósy, boszankodni tudnék; de néki ezen második feleletére is csak azt lehet mondani az üdvözítő keresztényi szánakozásával: Atyám bocsásd meg néki, mert nem tudja, mit cselekszik. Meg fogom őt egyszersmind kérni, hogy ne hagyjon fel a vélem vetélkedéssel, én néki örömmel fogok válaszolgatni; de azt tanácslom, hogy járuljon a dologhoz nagyobb készülettel s szeresse magát jobban, mint hogy olly élhetetlenségeket adjon publicum elébe, mint ezen második felelete. Ez az ember kedvet ada nekem a versengésre, a mi különben nem volt természetem, s most addig fogom őt ingerelni, míg újabb és újabb okokat ön maga nem nyujt reá, hogy egészen tönkre tegyem. Mert hogy azt tennem nem nagy erőbe fog kerülni, mutatja az ő második felelete. Eddig azt hittem, hogy én tudok igen keveset; minekutána Szentmiklósy, Kazinczy és Szemere (kik literatorinknak mégis jelesebbjei) olly nagy, olly sürü példájit adják a nem-tudásnak, azt kell hinnem, hogy bizonyos tekintetben, mellyről itt szó van, talán én is tudok annyit, mint ők, s talán hármokkal is mernék s magam is mernék megküzdeni. Hallod, édes barátom, s nem nevetsz reá, miket mond a te *szerény* barátod?

Csókolom Kisfaludyt s a szövetség többi tagjait. A xeniák in progressivo vannak-e? Nekem nem volt időm, hogy csak gondolkodjam is efféléről. Hát az Academiáról mi hír, mi az újságról s Auróráról?

A sors maga úgy akarja, hogy te és Döbrentei ne egyesüljetek. Nevetnem kell, hogy ő kérő, s a tudva levő helyen. Reménylem, nincs mitől tartanod! — Hát Thewrewknek

mi híre? Mozog-e már epigrammáival? Kazinczy ott van-e még? Voltál-e Szemere menyegzőjére híva? kérdésem sok, pedig tudom, nincs időd.

Rigorosumodra minden jót. Reménylem, hogy nem félsz. Ha a Minerva számára írsz, ne feledd Sebőköt recenseálni, ez is a majmok közűl való. Könyvének czíme: *Szentmiklósy Sebők József szinjátékai.* Esztergomban nyomatott.

Minapában Turán voltam (Hatvan és Bag közt) Herczeg Eszterházy falujában. Nem hittem volna, hogy a magyar s kivált falusi olvasók közt olly buzgók legyenek, mint a millyeneket ezen tájon tapasztaltam. A mit velem tettek, azt egy szerénytelen is soknak vehette volna. A Kisfaludy, Kölcsey, és Vörösmarty névnek egész vakultságig imádóji. Figyelmeznek minden literatori mozgásokra s minden legkisebb történetecskét tudnak. Beszédem oraculum volt előttök. Nem győztem kérdéseikre felelgetni, melyekből tudomány ugyan nem sok csillámlott ki, de annál több buzgalom és részvét. Csak 600 kellene illy olvasó s dolgaink jól mennének.

Csókollak, a szónak legsajátabb értelmében, barátod

Bajza.

93.

Szűcsi, Junius 13-d. 1829.

Leveled, melynek dátuma nincs, tegnap jött kezemhez, mert távolabb lévén Gyöngyöstől, ritkán akad alkalmam a póstát nézetni.

A közlött ballada, édes barátom, nem tudom ki dolgozása legyen. Jelek mutatkoznak rajta, mellyek azt mondanák, hogy Vörösmartyé; de Vörösmartyt még nem láttam *lyrai* hanyatlásában, és így nem hiszem, hogy *Szilágyi s Hajmásy* után ez az ő míve legyen. S ennyit felőle, mert recenseálni nem akarom. — Mióta itthon vagyok, egy

heti szünidőm volt, (Junius 6—12-ig), meddig az Ingenieur Turán calculusát csinálta. Ez idő alatt fordítottam az *Abfall*-ból 24 lapot, Schillerből a *Népek vándorlását, keresztbadakat és középkort* egészen, és a *Mojses küldetésé*-nek mintegy harmadrészét. Ha Goethe regëje kezemnél volt volna, elkészíthettem volna s talán egészen, mert felette szorgalmatosan s nagy kedvvel dolgoztam. Ezeken kivül a speculatió szesze is meglepett s Jenischt kezdtem nem olvasni, hanem tanulni, ki szükségképen a régi s új költés hasonlítgatására vitt s ez ismét egy újdoni átolvasására a Schilleri naiv és sentimentál-költésről írt értekezésnek. Még életemben nem tanultam kevés idő alatt oly sokat, mint ezen vizsgálódások alatt. Kár, hogy nincs időm gondolatimat, mellyek ezen Kanti principiumok vizsgálataiból fejemben támadtak, papirosra tennem, minekelőtte elszárnyalnak; s még nagyobb kár, hogy nincs Kantom — *Kritik der Urtheilskraft* — hogy a dolgot most hevenyében, midőn méllye felé közelgek, első kézből vehetném. Mert tudnod kell, hogy az æsthetikus Jenisch Schiller tanítványa, Schiller a königsbergi bölcsé, s ez kié egyebé, hanemha a nagy természeté, mellyet a maga munkáiban meglesett. Szeretném tudni, ha én Kant tanítványa lehetnék-e? Mert ahhoz erő kell, s nem középszerű. — Ime, én Schiller értekezésének *Über die aesthetische Erziehung des Menschen* kétszeri általbuvárlás után sem juthattam még mélyébe. A mit pedig óhajtottam volna, mert Schiller æsthetikai, politikai s élet-philosophiai minden principiumai itt vannak, mint valamely tárházban, lerakva, s ezekkel *radicitus* megismerkedni érdemlene fáradságot.

Kérdéseidre dolgozásim felől az válaszom, hogy eszemben sem jött egyike is azoknak, mellyeknek elkészűltök felől kérdesz. Az isten tudja, hogy fogok-e én még valaha verset írni, annyira nem érzek most semmi vonattatást magamban iránta. Lehet, hogy nem kimerültségem, hanem valami egyéb az oka, a mi idővel talán változni fog; de jelenleg legalább így érzek, így gondolkodom, s minek volna

azt elpalástolni? A mi a pört illeti, még most sincs itt az idő, hogy feleljek. Én csak akkor szólalhatok meg ismét, ha már a Szentmiklósyé egyszer kijött, s addig nem. Ez a dolog illendő módja.

Igen örvendek, hogy túl vagy második exameneden is, bár már túl volnál a hátra levőkön is, mert még mind addig nem vagy egészen szabad, bár gondjaid kevesebbűltek is. Mikor szándékozol elutazni? Ezen holnapban csak nem?

Én még most sem írhatok bizonyost, mikor szabadulok meg, azt az Ingenieurtől tudhatnám-meg, s az csak ma fog megérkezni Turáról, hova egy hét előtt ment calculusát csinálni. Élj szerencsésen; tiszteld nevemben a tiszteletre méltó Bártfay-házat. *Bajza.*

94.

Szűcsi, Junius 28-d. 1829.

Ölellek édes barátom, új pályádnak megnyiltával (mert úgy hiszem, hogy eddig már mindenen túl vagy), vezéreljenek isteneid rajta s adjanak azt, a mi mindennél többet ér, megelégedést. Engemet még mindig ez a kedvetlen foglalatoskodás tartóztat itt s a jövő hetet még a Mátrán fogom eltölteni. Mihelyt az erdő excisiójával készek leszünk, azonnal megyek hozzátok, a mi legbizonyosban július 8-d. fog megtörténhetni. Még addig veszed levelemet.

Csomódat hiba nélkül vettem, s igen köszönöm a küldötteket. Sajnálom, hogy még eddig semmit sem használhattam belőlök. Igen örvendek, hogy a xeniák in progressivo vannak; az eddig készültek közt sok van, melyeket nem fogunk használhatni, vagy legalább úgy nem, a mint készültek, de az nem teszen semmit, a redactio alkalmával lehet toldani és nyesni, most csak azon igyekezzünk, hogy egy nagy csomót öszvehordjunk. Ha a materiale

készen van, könnyű leszen építeni. Én magam is mihelyt egyszer Pesten leszek, azonnal mozgásba hozok mindent, a mi bennem epigrammai van. Itt lehetetlen valami efféllébe kapnom. Az ajánlott motto nem rosz : de lehet, hogy jobbat is találunk.

Az Ellingernek szántakat nem volt időm letisztázni, és így ismét hijába várakoztál. Azonban ne félj, hogy Ellingernek tett igéreted nem teljesedik; a jövő kötetre kap tőlem a fordítás mellé talán originált is, és hiszem, hogy nem lesz oka megbánni halasztgatásomat.

A pör iránt majd szóval.

A ballada jobb is lehetne, azonban Czuczortól ez elég. Nem hittem volna, hogy övé legyen. Ő ezen nemben fölebb nem fog emelkedni, mint ezen balladája van. Nincs időm világosabb magyarázatot adni, miért nem, csak azt mondom, hogy a *ballada nem Czuczornak való.* Tudod-e, ez hogyan született? *Szilágyi és Hajmási* lelkesítette fel őt ballada-írásra, s innen azok a Vörösmartyi színek, különben ez sem lett volna jobb, mint az Urániában álló *Andódi Gere* balladája! De minek mingyárt illy rigorral venni a dolgot? Örüljünk, hogy a számnélkül való lelketlenségek között ilyet kaphatunk, s az Auróra egy tűrhető darabbal gazdagodik. Csak hogy én olly kész vagyok mingyárt akadozni, mihelyt valami «szűken s nem elég nemesen mívelt ízlésemmel» (Szentmiklósy) nem egyez, s aztán *hinc illae lacrimae!* hogy a Reseták és Szentmiklósyak a hazafiúság leplébe burkozva Virág pártjára kelnek. — Ugy-e te írtad a Szentmiklósyhoz czímzett xenialis dalt?

Szüleidet tisztelem s a társakat és Bártfayt, s azt, a ki leginkább a tiéd. Dolgom tömérdek, levelem azért illy *lakónisch.*

Élj szerencsésen; szives barátod *Bajza.*

95.

Pest, August. 11-d. 1829.

Édes barátom, igen kedves dolog volt leveledet vennem, kedves értenem, hogy mind eddig szerencsésen és baj nélkül utaztál; vezéreljenek isteneid s hozzanak vissza épségben mind azoknak örömére, kik érteni s érzeni tudják, mi vagy te nekik.

Elmented után mingyárt Kisfaludyhoz mentem s nála mulattam egész 12 óráig, akkor pedig elhivtam anyádnak látogatására. A Szenvey fordított *Braut von Messiná*jából elhoztam azon scénákat, mellyek Károlynál voltak letéve, hogy lássam mint fordít Szenvey. Öszvehasonlítottam Schillerrel, de mondhatom neked, hogy minden kedvemet elvette a tudva lévő gyűjtemény kiadásától. Ez nem olly fordítás édes barátom, hogy én kiadni merjem, pedig azt hallottam tőletek több ízben, hogy itt Szenvey legszerencsésebb volt. Kazinczy *Emiliá*ját és *Miss Sara Sampsonát* ismerem, s merek magamnak hizelkedni, hogy vélek szégyent nem vallanék; de ha elkezdem a kiadást, legalább 4 kötetig szeretném vinni, s azt honnét fogom betölthetni? mert csak egyedül Kazinczy fordításait adni nem akarom, s egyéb nincs, kinek kész munkája volna, sőt nincs ollyan is, kit felhívhatnék a dolgozásra. Helmeczy, Stettner nem arra valók. Az ő fordításoknak csak lingvistikai tekintetben lehetne becsök, a költő lelkébe olvadni nem tudnak, pedig nekem ez kell inkább, mint amaz. Minekutána előbb magam meghánytam volna a plánumot, közlöttem azután Károllyal is. Ő épen nem javalta. Okai ezek: hogy jó fordítást, egy kettőt kivévén Kazinczytól, nem kaphatok, legalább olyat nem, úgy mond, melly a *classikus* czímnek, hacsak nyelvünk mostani korában is, megfelelne, pedig ő azt szeretné, hogy ezen czím ne csak az originálra, hanem magára a fordításra is referáltathatnék, mert nekem (mond ő), ki az epigramma theo-

riájában mindent olly stricte vettem, s a publicum előtt «*a kolompot felkötöttem*», rosz fordítást adni szégyen volna. Továbbá, hogy nekem a kiadásnál csak correctori érdemem lesz, s nincs ok reá, mért vállaljak magamra olly nagy terhet. Fordítsak, úgy mond, magam nehány jó drámákat, s ő mingyárt kész lesz kiadni. Arról is tanácskozott velem, ha nem jó volna illyetén fordításokra öszveállani vagy 6 írónak, ő a munkák kiadását magára vállalná, de megint írókat nem találtunk. Eggenbergerrel még nem szóltam, s nem is fogok, meddig Kazinczytól hírt nem veszek. Szenveynek nem merek írni. Tehát az egész dolog függőben van, s nem tudom, ha lesz-e belőle valami.

Vörösmarty csókol s azt üzeni, hogy ha utazásaidból közleni akarsz valamit, ne add a Tud. Gy.-be (Károlyi nem érdemli), hanem küldd Ellingernek; ő készülőben van a redactióról lemondani, mert Károlyi mindég újabb és újabb vexákat követ el vele. Mit fog tenni, s magát mire applicálni, azt még maga sem tudja. Bártfayék idvezlenek. A kis Mathild azt mondja: «ha B. bácsi írni fog Schedel bácsinak, írja meg, hogy nagyon sajnáltuk ám, hogy többet el nem jött hozzánk. Már én tán nem is látom». Nizsalkovics tisztel, et orat te per omnia sacra, hogy egy példány *Pulsust* adj neki, valakinek akarna küldeni. Írj édes barátom, anyádnak szorgalmatosan, mert mindég nyugtalanságban van miattad. Liptayt, ki ez előtt néhány évvel, mint budai tanuló még, *Gúnyor*okat adott-ki, bankócsinálásban érték s elfogták.

Károlyi, a typographus, Kisfaludyt zsebébe akarja dugni. Azt mondta, hogy ő is almanachot fog kiadni, Vörösmarty a redactora, Kovács Pál és *én*, már igértünk neki munkákat, holott esztendeje is van, hogy vele nem szóltam. Én öszve fogom szidni, hogy hogyan mer ilyeneket hazudni. Most talán már abban mesterkél, hogy az írókat egymással öszveveszítse. Egész élete illy szövevényes utakból áll. A fordított *Ezer egy éj*re Vörösmarty

tudta nélkül s akaratja ellen ezt tette: *fordította V. Mihály.*

A kis Szalay valami verses és kritikás gyüjteményt fog kiadni. A dolgozó társak mind juristák, az ő collegáji. Bár csak újoncz literatoraink illy korán könyveket ne adogatnának; a kiből valami leszen közülök, később úgy is megbánja. Szalay a Fáy *Báthory*ját, Chlamny pedig (vagy hogyan is hivják azt a te emberedet) Imre *Philosophiá*ját recenseálják. Melly bolondságok! A dolgot csak Vörösmartyval közlötte a fiú, s ez hihetőleg javalta.

Kisfaludy szives szeretettel csókol. Ő mindég melegséggel szól felőled. *Aurorá*ját már elkezdték szedni. *Zrínyi*t csak mesterségekkel eresztette-ki Drescher és törülgetve. Bugát minden szépet s minden jót hágy mondatni s hogy ne feledd el plánotokat.

Szomjú vágygyal várom leveleidet s várják minden barátid. Légy boldog s emlékezzél azokra, kiknek te minden vagy.

96.

Pest, Augustus 24-d. 1829.

Ellinger itt van, édes barátom, s tíz napig fog mulatni. Keresett téged s mivel nem talált-meg, hozzám jött tanácsot kérni, mi tevő legyen. Pap Ignácz t. i. a *Magyar poézis* irója, egy ostoba és vad feleletet küldött-be neki recensiódra. Ellingernek azt tanácslottam, hogy küldje-vissza, mert illyen bakancsok, galádságok nem nyomathatnak, ha bár a censor *omissis deletis* által eresztette is. Azt mondja ez az isten nyomorékja, hogy téged a méltó kritika (nem tudom melly!) nevedtől megfosztott s most kénytelen vagy a magyar irók között orozott név alatt menedéket keresni. Hogy sem nyelved, sem itéleted, sem kifejező tehetséged (?) alkalmatos nincsen. Hogy munkáját csak talánnal, kérdezéssel, sohajtással és elbeszé-

léssel recenseáltad. Hogy ő téged Schedel név alatt még az iskolában ismert, s jól tudja, millyen szeles vagy, midőn ollyanba is kapsz, a miről soha sem gondolkodtál. Magyarázgatja egész a nevetségig le, hogy a javaslott nemzeti főoskola rosz, s az a másik, az általa talált jó. Hogy te a magyar literaturát nem ismered, mert előbb kezdtél írni, mint olvasni. Csudálja, hogy poézisa czélját nem érted, holott az egyetlenegy még mind eddig magyar nyelven a maga nemében s az ifjaknak kimondhatatlanúl hasznos. Hogy igazítani valókról szólsz s az igazítást nem teszed-meg. Mert csak akarsz, úgymond, és nem tudsz. Hogy ő még most sem szégyenli megvallani, hogy az elisiótól irtózik s a hiatusban ezen ragasztékoknál. *ban ben* gyönyörködik. Hogy boldogb, gazdagb most is szebb neki, mint józanb. Hogy a leoninusokat a magyar pegazus könnyezi, azt a *Mondolat*tal bizonyítja, hogy nem csak az ő tanítványi, de te magad is tőle tanulod, hogy Gyöngyösi (de az Istvánt nem említi) egy gyönyörű rímes alagyát írt stb. Továbbá, hogy a kritika nem a te kezedbe való, mert te nem vagy szerencsés iró, sőt nem is igen írtál, csak épen nevedet nyomtattad sok helyen, mellyeket renddel előszámlál, a nyelvet nem érted tökéletesen, beszéded idegen szavakkal elárадt, nem vagy részrehajlatlan, a mit a művekről mondasz, nem építed okokra, hogy írói érdemeid csak ollyanok, mellyekre Balla Károly*unk* azon verse illik: «Nem tiéd az a csizma, mellyben büszkén sétálgatsz», hogy Guzmicsot vegyed például a kritikában, mert egyedül Guzmics az, ki a jót s roszat, ott, hol kell, szeretettel, használó készséggel, nem bántó, hanem győző okokkal kijelelni képes. Hogy gondatlan próbáid, és recensióid tömérdek kárt okoznak literaturánknak. Igéri, hogy minden esztendőben két munkát fog kiadni, és ha te biróskodni fogsz felettek, bizonyosan igérheti, hogy felelet nélkül nem maradsz. Még azt is igéri, hogyha valakit ezután bántani fogsz, azt ellened védeni fogja, stb.

Ez úttal csak ezt írom édes barátom, mert kevés időm van, s atyád azt mondta, hogy ha ma el nem megy e levél Carlsbadba, meg nem kapod, és a Tretter elbeszélését szörnyű sietve kell Károlynak fordítanom, mert nincs kézirata. A jövő novemberi vásárig kijő a *Kritikai levelek*ből egy kötet, én Fáy *Báthory*ját recenseálom, Kisfaludy általdolgozza az általad is ismert vezérszót, Vty recenseálja Ballát, Stettner egy kritikai értekezést ír a magyar grammatikákról. Én tüzelem-fel őket s reá a te Pap Ignáczod ada okot. A kiadó én leszek, Kassán fog kijönni, mert az igen szabad lelkű censor, a ki ott van. A költséget Forgó adja és Rudics a kiadásra. Kisfaludy veszi rá őket. Agyon fogjuk verni mind ezeket a h . . . . . tokat; de az első kötetbe a *nagy hirűket* kell bántanunk, hogy a dolog lármát okozzon. Bár csak te itt volnál.

Élj szerencsésen. Mihelyt megirod, hová adressáljam leveled, azonnal írok sokat, utolsó leveledre is. Az ég tartson meg s vezéreljen szerencsésen.

97.

Pest, September 6-d. 1829.

Legelsőbben is Balognak útját vedd (Tud. Gyűjt.); utolsó híreit, azt mondja Vörösmarty, *Köthenből* közli.

Az anyád azt üzeni, édes barátom, hogy az a bizonyos gyülekezet, melly iránt a protomedicussal szóltál, Heidelbergben September 18-d. lesz. A protomedicus mondotta anyádnak, hogy írja-meg neked, de micsoda gyülekezet legyen az, azt ő már elfelejtette. Neked tudnod kell, ha szólottál iránta Lenhossekkel. Azt is üzeni, hogy költségeid jegyzékét küldd-el az atyádnak. Úgy hiszem, azt már tudni fogod eddig, hogy a facultas medica által tagnak választattál. Jelentettem volna még az Augustusi Gyűjteményben, de már késő, mert kijött. A jövő hónapban fogom úgy a mint írtad.

Vörösmarty a mult héten ment utazni Bugáttal Heves, Borsod és Gömör megyébe. A palóczok igen interessálják. Három hétig fog kimaradni, addig a Tud. Gyűjt. redactióját én viszem. Kevés híja volt, hogy æsthetikai aphorismákat nem írtam a mult napokba a *Koszorú* számára, mert nem volt mit bele tenni. Már néhány töredéket papirosra is tettem, midőn egyszerre Károlyi inasa jő s levelet hoz. Mi volt? Egy *mese* a *Koszorú* számára, beküldve Erdélyből Kemény Flóra nevezetű özvegy Grófnétól. Gyengébb dolgozás mint Szemere Kisztinájéi, mégis felvehető. Igy mentett-meg a vak eset az aphorisma-irástól. Vörösmarty megint meg van engesztelődve Károlyi iránt, s tudod miért? mert a fordított *Ezer egy éjszakának* ivéért 8 ft fizet. Vörösmartynak igen könnyű megengesztelődni, mihelyt simán bánnak vele. Nekem igen complimentirozgat és hizelkedik Károlyi, de azért soha nem fogom elfeledni, hogy ő a kigyók legravaszbika. Stettnernek említettem a pénzt, azt igérte, hogy mihelyt executióját elvégzi, mellynek Szent-Mihálynapja a terminusa, azonnal fizet, s addig Fábiánnak is ír. Ő most megint nincs itt, feleségét, ki igen beteg, Csepre vitte szüléjihez. — Szemere még egy nap sem volt azóta, hogy elmentél, Pesten. Füredről jöttében párnák közé burkolva ment sebesen Pesten keresztül, s a vármegyeházát elkerülve, hogy Kriskára ne kelljen emlékeznie, mert ez mégis elrepesztette volna szivecskéjét. Nb. ezeket csak gondolom, de hihetőleg igazak is. Bártfayék a legnagyobb szivességgel idvezlenek. Bártfay nevezetesen, csókol, azt üzeni, hogy ha szép jegyzéseket hozasz a külföldről, «megkapod a plajbászt». Bártfayné félt, hogy neheztelsz ezen plajbász miatt, míg én meg nem nyugtattam, s férjének szemrehányást tett, hogy olly nyersen megtagadta tőled. Ezekkel az emberekkel kedves dolog lenni, s az ember minden nap jobban szereti őket. — Forgó igen beteg s Károlynak nincs reménysége, hogy a jövő tavaszt életben érje. Már testamentomot is csinált. Végtelen kár

ezért a derék emberért. Vitkovics is igen lassan van s minden munkától eltilalmazták doctorai. Ezekből láthatod, hogy nem sokára pusztulás jő a literatorok közé.

Kazinczy elküldte *Emilia Galottit* s mentegeti magát a tudva lévő beszédért. Gyanakszunk, hogy a *szövetséget* megtudták, ő és Szemere. Mert Kazinczy mind a hatunkat említ levelében, s *szent kör*nek nevez. Levele végén azt mondja: «nec portæ inferorum prævaleant amicitiam nostram». A drámai gyűjtemény kiadásába mind a mellett, hogy kevés a munka, bele fognék. Mert Stettner igérte, hogy egy darabot ő is adna, sőt Kisfaludy plane azt mondta, hogy ha ezen gyűjteményből lehetne valami becsületes, s ő látná, hogy megyen, maga is fordítana egy német vígjátékot; de ő, úgy mond, nem reméll belőle semmit; én is fordítanék németből egykét darabot s te is angolból, s így végtére mehetne nehány kötetig; de megvallom neked édes barátom, hogy én ezekkel a Verlegerekkel nem szeretek öszveköttetésbe lenni. Én szeretném az íróknak egy középszerű honoráriumot (példányokban legalább) adni, mert amúgy azt mondhatnák, hogy a kiadással az czélom, hogy nyerekedjem. Továbh megvallom, hogy egészen ingyen nem akarnék sem Eggenbergernek sem másnak a correctúrákkal, munkaszerzéssel stb., szóval az egész kiadással vesződni; hogy pedig Eggenberger nekem is, az íróknak is honoráriumot adjon, azt nem gondolnám. Bártfay azt mondta, hogy actiákra kellene kiadni s ez a gondolat még nekem leginkább tetszik valamennyi közt, csak hogy itt sem lehet azt eszközleni, a mit például én a *Kritikai levelek*nél tenni foghatok, hogy az ember az első kötet kiadásánál egy kis capitálist csináljon öszve a jövő kötet kiadására, hogy így a munka szakadatlanul folyhasson. Ird-meg nekem e felől gondolatidat s egyszersmind azt is, hogyan gondolnád te ezen actiákra való kiadást organizálhatónak. Vörösmarty azt gondolná, hogy jó volna úgy organisálni ezen gyűjteményt, hogy eredeti drámákat is lehetne felvenni, s ő a

télen elkészítené *Kontot* és ide adná, de mily feltételek alatt, azt még mind eddig nem tudom, mert nem nekem, hanem Károlynak mondta.

A *Kritikai levelek*ről (nem jobb volna-e *Lapok?* csakhogy ez is szinte indeterminatum) utolsó levelemben írtam. Nekem erős feltételem van, hogy addig nem hagyok békét a társaknak, meddig ezt meg nem alapítjuk. Ellingernél már szólottam is iránta, s kérdeztem, mennyiért nyomtatná ivét, mert Kassán fogjuk kiadni a szabadabb censura miatt. Ellinger azt mondta, hogy nagy nyolczadrétben, tiszta fehér papiroson, petit betűkkel 30 forintért felvállalná ívét. Neki szép petitjei vannak, s azért akarnám ezekkel, hogy 6 árkusra, mert csak ennyit fog egy egy füzetecske tenni, igen sok férjen. A füzetek kijövetelét nem kötnők semmi időhöz, a czím ez lehetne: *Kritikai Levelek (Lapok) több tudósokkal kiadja Bajza. I. Füzet.*. A társak nem neveznék meg magukat. Az első füzetet mi töltenénk-be négyen. A jövő füzetekhez meghívnám Kölcseyt, sőt akárkitől felvennék recensiót, ha jó s a ki akarná, nevét is tudathatná a publicummal. Költséget az első füzetre Kisfaludy szerez Forgó és Rudicstól erga restitutionem. Én azt hiszem, hogy ezt kevés idő alatt elkapkodnák, mert az író mind venné, kivált a fiatalok, s azt a 180 forintot néhány hónap alatt visszafizethetném, s ezen felül a nyereségből egy kis fundust is lehetne csinálni a jövő kötet számára vagy is kiadására. Melly kár, hogy te épen most köztünk nem lehetsz, a dolog még egyszer ollyan jól menne, s a munkának nagyobb része nem szorulna magamra. Károly és Vörösmarty elkészítik a magokét, de Stettner igen lassú, s úgy lehet, hogy majd nem győzvén várni, magam fogom betölteni igért munkájának helyét, mert még az idén ki akarnám egy füzetét adni.

Tretternek ismét mondtam üzenetedet, ő igérte, hogy elkészíti *Cserhalmot*, de tudja isten, mikor lesz az. Ő is igen nehezen tud valamibe fogni. Az elbeszélés, mellyet

az Aurórába írt s én fordítottam, szörnyű rosz: de Károly kénytelen felvenni, mert nincs mása. Paziazinak százszor több ereje van elbeszélést írni. Károly három balladát írt popularis manierban. Igen jók, kivált egyik: A *Karácson-éj*, ollyan kisértetes mint az angol balladák. Egy szép népdalt is írt, de Drescher nem eresztette-ki. Én Ellingernek fogom küldeni. *Mikes keservét* is elküldtem, de más czímet adtunk neki: *Az öreg rabszolga Pompejus sírja felett.* Ezután mindent megszerzek, a mit Drescher ki nem ereszt s Kassára küldöm. Vörösmarty *Hedvig*je nem sokat ér, a mint én előre megjövendöltem, mert a tárgy nyomorú volt. *Toldy* meglehetős. A *Buvár Kund* igen szép fényben áll *Szilágyi* mellett, de nem jobb mint az, mert a vége egy kevéssé el van hányva.

Szalaynak én nem szólhatok, mert nekem nem említette, hogy ki akar adni valamit. Vörösmartytól tudom, s tőle is mint titkot. Nálam Szalay igen tartózkodó s nem mer illyeneket említeni, mindig úgy van nálam, mint egy ad officia paratissimus tanítvány: kérdezget sok dolgokat s feleletimre mindenkor egy alázatos igent mond. Göthe iránt némely fonák ideákat mondott-el egyszer is, másszor is, s én egy józanabb útra térítettem. Fölolvastattam Göthének néhány dalát vele, mert leginkább dalai ellen voltak reflexiói, holott Göthe (ha a charakter-festést kiveszem) talán sehol sem nagyobb, mint ezekben, s elmondottam neki, mért tartom én ezt s amazt Göthénél jónak, és gyakran utolérhetetlennek. Azóta, úgy látszik, Szalay nagyon szerelmes Göthébe.

Az universitás bibliothekájának atyád küldte-meg a tudva lévő könyveket. A Széchenyi Bibliothekájának valót Vörösmarty expediáltatta Horváthoz. Ivanics mindent megkapott, csak a *Literaturzeitung*ot nem, mert tömérdek írásaid között, ámbár 3 óráig kerestem, megtalálni nem tudtam. Azt mondtam neki, hogy ha haza jösz, majd kikeresed, s megnyugodott rajta. A csomókat elkészítettem s elküldettem Májerrel, minden a szerint volt teljesítve, a

mint írtad, egyedül a francot felejtettük el felírni, de Májer azt mondja, hogy ez mit sem teszen, mert egy kereskedő által expediáltatta, a ki a fuvarbért másodszor bizonyosan nem fogja Bécsben megvenni. Az írtad, hogy 30 *Császárlányt* küldjek, de csak 24-et küldöttem, mert több kötött nem volt. Továbbá *Physiologiai pulsust* 146-ot írtál mindöszve, s én 135-nél többet nem találtam, s mivel az atyád azt mondta, hogy mind ne küldjem el, tehát 20 példányt meghagytam, (csak 19-et proprie, mert egyet Nizsalkovics kapott), s csak 115-töt küldtem-el: az első csomóban t. i. 109, a másikban 6-ot, csak egy csomót lehetett papirosba pakolni, a kettejét nagysága miatt Verslágban küldtük el s pedig két Verslágban, mert egyben szörnyű nagy lett volna. Az egész küldemény, a mint atyád mondta, mert Májer hozzá vitte a contót, 20 forintba került.

Czuczor írt minapában, hogy küldjem a Valkai *Hunyadi*ját, de nem küldhettem, mert Burián nem hozta-el. Nem találkozott t. i. azon úrral Erdélyben, kitől azt megszerezhetni remélte. De igéri, hogy igyekezni fog megszerezhetésén.

Plánumod az 1830-ban kiadandó folyóirásról igen jó. Mihelyt időd lesz, közöld egész kiterjedésében, igen interessál. — Minap egy bizonyos Fogarasy János írt neked Erdélyből; kér, hogy légy vezetője s tanácsadója s egy rosz balladát küld, s egy a Kisfaludy *Szellő*je után írt dalt, hogy recenseáld neki. Mit csináljak vele? Megírjam, hogy nem vagy itt? Vagy elhallgassuk a dolgot. Hoblik is írt Kölcsey ellen s ellened, hogy Berzsenyi imitátorának nevezitek, de Vty nem veszi-fel. Azt mondja, hogy az ő versei egyszerre jöttek-ki a Berzsenyiéjivel.

Miért nem írtál, édes barátom, Károlynak és bátyádnak Carlsbadból? Én feldicsekedtem nekik, hogy fogsz írni. És semmi sincs. Inkább ne is igérted volna, és te gonosz, miért nem irsz te semmit sem magadról, hogyan vagy, hol jársz, mit csinálsz, mit látsz? Barátid mindig tudakozód-

nak, s én ha csak anyádtól nem hallok valamit, nem tudok mondani hírt felőled. Bártfay azt üzeni, hogy Göthéről írj neki sokat.

A hónap végén Pestben restauratió lesz, azaz 30. Septembernek. Fehérvári fő notárius meghalt s a vicispán azt mondják, Dubraviczky és Földváry lesz, Szemere resignálni fog.

Élj és járj szerencsésen kedves barátom. Üdvözlenek barátid, én pedig szives szeretettel ölellek! (Levelem chaos, de sokat fogsz benne találni.)

98.

Pest, Október 8-d. 1829.

Édes barátom, Erfurtból írt leveledet vettem s igen csudáltam, hogy egy szót sem szólsz róla, ha vetted-e leveleimet. Sajnálnám, ha elvesztek volna, kivált azt, melyben a Pap Ignácz feleletét recensiódra extractive közlöttem, mert a többiben levő híreket talán még közölhetném, de ezt többé nem. Ellinger már visszaküldte Papnak.

A könyvekkel, mellyeket Májer által elküldetni rendeltél, nagy zavar történt, a minek magad vagy barátom az oka, mert Mörschner és Jasper könyvárosoknál semmi rendelést sem tettél a csomók átvétele iránt. Nekem csak azt irtad, hogy az adresseket csináljam meg, Majernek pedig, hogy pakkolja-be a könyveket. Ez mind megtörtént, s a csomókat Fischer kereskedő által küldötte-el Májer s Bécsben mint szokás, a vámon tették-le; mivel M. és Jasper a dolog iránt nem voltak tudósítva, néhány nap mulva visszairtak Májernak, a kinek neve alatt a könyvek felküldve valának, hogy nyilatkoztassa ki magát, mit akar ezen nekik adressált csomókkal, mellyek a vámon letéve vannak. Ők, úgy mond, sem Májert sem Dr. Schedelt nem ismerik, sem a könyvek iránt senkitől rendelést nem kaptak. Hogy a vámon heverő portékáktól minden nap bizo-

nyos summa pénzt kell fizetni, mind ezek iránt, úgymond gondoskodjék (t. i. Májer), mert ők declarálják, hogy ha valami kár történik az egész dolog miatt, róla nem felelnek, hanem az magát Májert fogja érni. Májer hozzám jött a levéllel s kérdi, mit csináljon. Én Kiliánt akartam megkérni nevedben, hogy intézze-el a zavart, mert gondoltam, hogy mint könyváros M. és Jasperrel correspondentiában van, de Fischer kereskedő magára vállalta, hogy a nevezett könyvárosoknak írni fog s a dolgot elrendeli, hogy semmi hiba sem lesz; ha ő tudta volna, mond, hogy a könyvárosok nincsenek tudósítva, elrendelte volna, s ez nem fogott vala történni.

A mi egyébiránt illeti e könyveket, még azt kell iránluk mondanom, hogy annyi példányt nem küldhettem, a mennyit irtál, mert nem volt annyi.

Széchenyi megjött Dániából. Azon hírt hozta, hogy az Academia planuma 14 nap alatt Pesten lesz, s approbálva. De én nem hiszem. A *Lovak* elküldése iránt akkor írtál, mikor már a pakéták Bécsben voltak. Tégy tehát más rendelést, hogyan küldjem-el Berlinbe, mert Széchenyi tegnap előtt kérdezte Károlytól, ha fordítottad-e!

Minapában egy levél jött hozzád bizonyos Fogarasy János nevű fiatal embertől Erdélyből. Egy nyomorú balladát s egy rosz dalt küld, s kér, hogy légy vezére, tanácsadója s mondd-meg itéleted a két darab felől. Mit csináljak vele? A fiúból ha lesz is valami más, de poéta soha sem. Unom ezeket a fiatal embereket, ámbár örülnöm kellene, hogy legelső theoriai szavaim is, mellyeket publicum előtt elmondék, olly nagy benyomást tettenek legyen reájok. Már valami hatan jöttek hozzám munkákkal, hogy mondjam ítéletemet s adjak nekik tanácsot. Ezt az ember egyszer kétszer örömest teszi, de többször tenni megúnja. Szalay is elmondta plánumát s minekutána én nem javaltam, kért, hogy olvassam el manuscriptumait, s azt mondta, hogy régi feltétele addig ki nem adni a tudva lévő gyűjteményt, meddig velem nem közlötte; azt

azonban mind eddig nem merte s most is félve teszi. Én bátorítám s azt mondtam, hogy tökéletest egyszerre senki sem adott, s minden kezdet gyenge. Ha több effectusa lesz-e szavamnak reá, mint Vörösmartynak, nem tudom. Úgy látszik, hogy igen megátalkodott feltételében.

Leveled extractusa már ki van nyomtatva a septemberi Gyben, s ugyan ebben van jelentve facultatis membrumnak történt választatásod is, Fenyérytől.

Késő írtad barátom, mikor már levelem elment, hogy írjam-meg, kiknél volt mindenütt Dr. Balog. A mit írhatok, vedd ezennel. Ő sokakról úgy beszél, hogy nem lehet tudni, ha látta-e őket, vagy mások után közöl felőlük néhány ismertető vonásokat p. o. ifjú vagy öreg, vagy nagy tudományú, derék, szerény stb. mert többnyire illyenekből állanak festései az emberekről . . .

Bártfayné tisztel és köszöni, hogy megemlékeztél róla. Stettner és Kisfaludy nincsenek itt. Az Aurora a jövő héten kész lesz, de még Lichtl a képeket nem kapta meg, Károly szeretne küldeni neked, de nem tudja hogyan.

Vitkovics meghalt vizibetegségben. Ő nagy veszteség poézisunk mostani állapotjában. Szemere is alighanem rövid idő alatt így nem jár. A restauratio előtt nem resignált és így simpliciter kimaradt hivatalából. Mérey László semmi sem lett. Az első v. ispán Kovács, a második Dubraviczky.

Én holnap megyek haza, de 26-d. e hónapnak ismét itt leszek. Addig hozzám irott leveleid az Atyádnál lesznek letéve, mert nem tudná utánam küldeni. Csak öt napot töltök otthon, a többit utazásban, Nógrád és Gömör vmegyékben.

Károlyi egy almanach forma kalendáriumot fog kiadni, mellyet maga redigál. Képzelem, milyen lesz. — Döbrentei megjött utazásából, s azt a hírt hozta, hogy Guzmics egy értekezésen dolgozik a neologismusról, melly az egész dolgot (mond Döbr.) végkép el fogja határozni s a

neologia oda lesz. Guzmics is neolog volt, de már megtért. Döbrentei most Ábéczés könyvet fog kiadni.

Irj édes barátom, valamikor időd van, híreid igen kedvesek barátid előtt. Bugátnak és Kisfaludynak el ne feledj írni, mert én rég megmondtam nekik, hogy szándékozol, s ők még mindig várják.

Döbrentei Szalaynak azt beszélte, hogy a Handbuchot egy angol ujságban recenseálták, (nevét nem tudta megmondani), s igen kikeltek a magyar censura ellen, hogy a biographiában törülgetett.

Élj boldogul kedves barátom, s útazz szerencsésen; bár már közel volna az idő, mellyben ismét láthatlak, semmi sem pótolhatja-ki nekem híjadat, s nélküled csak félember vagyok.

99.

Pest, nov. 11-én. 1829.

Édes barátom, utolsó igen interessáns leveledet ma veszem atyádtól, minekutána négy heti távollétem után Pestre ismét visszatértem volna. Szüleidtől ma megyen egy levél hozzád s nem akartam elmulasztni az alkalmat, hogy ezen kis czédulát hozzá ne ragasszam, mivel felelni ily hirtelen leveledre lehetetlen. Holnap fogunk mind Kisfaludy mind én leveleidre válaszolni. Az a semmirekellő Károlyi már két hónapi Tud. Gyűjteményedet visszatartóztatta; voltam nála s azt mondá, hogy Atyádhoz küldte a köteteket, atyád pedig semmit sem tud felőle, ez tehát hazugság és így ma ismét elmegyek hozzá s öszveszidom, mert különben, a millyen impertinens zsidó, képes volna eltagadni prænumeratiódat is. Az *Aurora* még sem jött ki.

Otthon elvégeztem dolgaimat, a mennyire tudniillik elvégezni lehetett, mert az anyám újra fel akarja az egész dolgot forgatni, zavarni s másként osztatni. Ők

lássák, mit csinálnak, én többé nem avatkozom beléjök. Én a magam részét árendába adtam egy esztendőre ismét (addig tán kiforrják és megemésztik magokat a nyugtalanságok) 350 forintért. Élj szerencsésen kedves barátom, holnap többet.

100.

Pest, Nov. 15-d. 1829.

Tegnap expediálta Atyád Horvát munkáját *Nagy Lajosról*, ma pedig az *Auróra* és Széchenyi *Lovai* mennek. Ha időd van, édes barátom, recenseáld az Aurorát, ez nem csak enyém, hanem az egész körnek kivánsága egyszersmind. Én nem akarok bele avatkozni, mert szabadon nem beszélhetnék, amúgy pedig nem tudok, nem akarok. Kisfaludy megkért s az egész szövetség, de én nyiltan, nyersen kimondottam, hogy azt nem teszem. Te tudod, édes barátom, *a közép utat*, azért tedd meg, kérlek. — Bártfay nálam volt azon hirrel, hogy Szemere tisztel, (ő most többnyire Péczelen van, mióta hivatalából kimaradt és kér, hogy készítsem-el neki a Balladát, vagy ha elkészíteni nem akarom, adjam oda azt, a mi készen van, ő szívesen veszi és kiadja (melly bohó gondolat !) továbbá, hogy recenseáljam neki a pfeffeli darabból készült munkákat s egyszersmind ha jó volt-e az idei *tárgyat feladni költőknek?* Annak utána izeni még, hogy kérjelek meg, hogy ha időd engedi Berlinben, írj neki egy értekezést a narrativa poesisról. Én azt feleltem, hogy megírom neked, de tudom, semmi sem lesz belőle, mert neked egyéb gondjaid vannak, hogy sem illy tárgynak, melly nem olly könnyű, mint Szemere gondolja, egész lélekkel neki fekhessél, amúgy pedig futólag s felületesen, tudom, nem fogsz semmit akarni. A mi engemet illet, igyekezni fogok, mondám, hogy valamivel szolgálhassak, de nem igérek semmit, mert egyéb dolgaim vannak.

Köszönöm tanácsaidat a *Kritikai Lapok* és *Drámai Gyűjtemény* kiadása iránt, sok hasznokat fogom venni. A Kritikai Lapok már menetelben volnának, de Kisfaludy nem akarja addig írni a maga előszavát, meddig az ujság felől nem tud bizonyosat. Pedig én úgy hiszem, hogy egyik a másikba nem ütközik. A Fáy recensiója nagyobb részint kész fejemben, csak le kellene írni; Vörösmarty is kész lesz Ballával, mihelyt kivánom, egyedül Stettner és Károly henyélnek. A Drámai Gyűjteményre is azt mondotta Károly, hogy addig ne kezdjem, meddig az ujság iránt nem leszünk tisztában; de én el vagyok tökélve, hogy kiadom, akármit csináljon ő ujságával, mellyből úgy sem lesz az ő késedelmei miatt semmi. Az egész plánummal kész vagyok. Actiákra adom ki, az első kötetben *Emilia Galotti* lesz és Schrödertől a *Gyűrű* (Vigjáték 5 felv.) mellyet én nem ismerek még, de Károly az egekig magasztalja. Fordítani magam fogom, semmi sem fogja akadályoztatni kijövetelét, egyedül az, ha elegendő actionáriusok nem lesznek. Még eddig csak Károly, Forgó és Bártfay vannak, Bugát talán és Rudics is csak talán, de reménylem, hogy Thaly szerez néhányat, mert ő nagy mester. Én nekem nagy kedvem van hozzá, s mindeneket el fogok követni, hogy a dolog sikerüljön. Az actiákat némelly csekély változtatásokkal a szerint fogom elrendelni, a mint te mondod. A Kritikai Lapok iránt majd akkor, ha már megindítani akarom, kimerítőleg fogok írni. A Drámai Gyűjteményben magamnak is volt elejitől fogva szándékom a darabok elejébe biographiai és kritikai jegyzéseket adni. Kleist *Heilbronni leány*ához nincs kedvem; a német literaturában jobbat is lehet találni fordításra, ámbár tagadhatatlan, hogy ez a darab sok szépségekkel bír. Jobb eleintén a legnevezetesebbek közül választani és aztán ez nem is oly könnyen hagyja magát fordítani mint gondolnád, a miatt a *valódi* német szín miatt, melly felette elöntve van, csak a kötetek megindulhassanak, ne gondold, hogy én vesztegleni fogok,

Én sokat fogok fordítani, a sheridani szomorújátékra pedig előre számot tartok.

A mi az orvosi társaságot illeti, mellyről szólsz, azt nem kétlem, hogy felállhat, mert az orvosok között (értem kivált a fiatalokat) többekre fogsz találhatni, kikben lélek van s Unternehmungs-Geist, pedig csak ez kell, a többi önkényt megyen; de a másik társaságra nézve azt hiszem, hogy semmi sem leszen belőle. Ha azon nehézségeket nem számítom is, mellyek egy felsőbb hatalomtól jőni fognak, s mellyeket ön magad is említesz, mondd meg, kérlek, kikből fogna ezen társaság öszveállani? Vty és Kdy egyedül csak a költői körben fognak mindörökké ragyogni, mert egyik sem tanult fej, s még csak idom sincs bennek a tanulásra. Stettner mint eddig semmit sem csinált, úgy ezután sem fog semmit sem csinálni. Bártfay, Helmeczy hasonlókép, Kazinczynak, Szemerének vége s ezek különben sem voltak effélékre valók, Kölcseyt nem fogod eszközölhetni, hogy Pesten lakjék; ha Szatmárban lesz, esztendőkig sem fog csak leveledre is felelni. Fáy felől álmodozni sem lehet. Ezekkel úgy hiszem előszámoltam mind azokat, kik a magyar literaturában valamit érhetnek és így végtére senki sincs egyéb, mint magad, kiből a társaságnak ki kell állania. Ezen felül mindazok, kiket előszámláltam, lethargiában sínlődnek; ha akaratjok van is, azok csak örökké akaratok maradnak. Tökéletesen veled tartok abban, hogy most volna ideje valamit kezdeni, s ha most elhagyjuk azt reppenni, a literaturára nézve minden el van veszve.

«Teremt-e isten több magyart,
Még ... (nem jut eszembe' — még napja tart,
Ha mink is elfogyánk ?» Vty az Aurorában.

Én eleget bizgatom a társakat, s néha olly tűzbe jőnek, azt hinnéd, hogy valami igen nevezetes fog belőle kerekedni; azonban ez csak egy két szempillantásig tart s nem egyéb magyar szalmatűznél, melly fellobban s azon-

nal elenyészik. Azonban mind ezek mellett is azt tanácslom, hogy készitsd-el plánumodat, tedd papirosra, talán idővel, talán mingyárt visszajöveteled után is, még használhatjuk. Én magam is tele vagyok mindig plánumokkal, de csak magamban tartom, mert már mondani is únom. Bár csak azt érhetném meg valaha, hogy egy elsülne annyi szép és jó szándékinkból, nyugodtabb lélekkel tudnék meghalni.

Bugát üdvezel, tegnap találkoztam vele. Irj neki már édes barátom, olly rég várja leveledet. Azt mondotta, hogy a bécsi universitáshoz fog recurrálni cathedráért, s hihetőleg megnyeri. Én említettem neki *Orvosi tár*otokat s ő azt mondotta, hogy ha Bécsbe megy, nehezen fog résztvehetni benne. Képzeld magadnak, Dr. Ufer, ki a mint Kisfaludy mondja, nem is ért jól magyarul, a Vörösmarty *Zalán*jának felét németre fordította s valami folyóirásban akarja közleni. Károly azt mondja, hogy a fordítás igen rosz. Vörösmarty pedig haragszik. — Szalay már megint lemondott a tudva lévő könyv kiadásáról. Talán használtak beszédeim. Most jő eszembe, milly szerencsétlen gondolat volt le nem fordítanod a Széchenyi *Lovait,* minekelőtte elutaztál, most nehezen lehet belőle valami, ha még Januáriusban el akarsz Berlinből utazni, s különben is időt fogsz vele veszteni, mellyet jobban használhattál volna. Nem fordítani pedig, minekutánna meg van igérve, illetlen lesz s igen fog compromittálni Széchenyi előtt. Mely bajokba kevered magad a hirtelenkedés által! — A taxa medicamentorumot azért nem küldte atyád postán, mert igen nehéz volt. Megkaptad-e a Bártfay s Vörösmarty leveleiket? Felelj nekik néhány sort legalább. Itt veszed a Kisfaludy és Stettner levelét. Ezekből láthatod, hogy szivesen emlékeznek rólad. A Stettner levelében lévő correctiókat Vörösmarty tette *tréfából.* Nevettünk rajta mint fél, hogy a club szóért föladnak bennünket, s mint haragudott, hogy mind Kisfaludy, mind Stettner azt írják neked felőle, hogy ő *káromkodik.* Még azt gondolják utol-

jára, úgy mond, hogy én valami bakancsos vagy betyár legény vagyok! Híreidet köszönöm; bár több efféléket közlenél. A sarkantyús és pipás Krug és Herman igen különösen jött minnyájunknak. Minapi levelednek azon szakasza, mellyet mondottál, már ki van nyomtatva a Tud. Gyűjt. octoberi kötetében. Hirdetve van Stettner által az is, hogy a pesti orvosi karnak tagjává választattál. Kisfaludynak kezében köszvény van, nem tud írni, aligha el fogod levelét olvashatni. Az Aurora rezei czudarok, a mint látni fogod. Általán fogva az egész idei Aurora furcsán készült. Az én *Regém a Hableányról* csak szükségből volt öszvecomponálva a Lüdemann utazásaiból ismeretes történetéből IV. Henriknek. Nevemet nem akartam aláírni, de Károly igen kért, hogy ne tegyem, mert úgy is sok álnév van. S csak *ő miatta* áll ott nevem. S képzeld, ez a bolondság, melly magában nem scandál, de semmi különös nincs benne, sokaknak még tetszett is. Jövő levelemben közlöm a hátra lévő Balog útját. Most nem merek többet írni, mert a Károly és Stettner leveleikkel igen megnehezednék a boríték. Élj szerencsésen.

101.

Pest, Deczember 10. 1829.

Fájdalommal értettem az anyádnak írt levélből azon kedvetlenséget, mellyet neked, édes barátom, a berlini professorok okoztak, de az ollyat idegen földön s ismeretlenek között békén tűrni sokkal tanácsosabb, mintsem azt tenni, a mit szándékozol, hogy nekik levelekben tégy szemrehányásokat; ez könnyen bajba keverhet s akadályokat tehet utadban. Én legalább azt javallanám, hogy ha ezen dolog miatt csakugyan el akarsz utazni Berlinből Januárius elején, utazz el békén, a nélkül hogy öszveakaszd velek a kereket, mert az efféle nehezen fog jól kiütni. Bugát felől azt irhatom, hogy azon cathedrára

Bécsben, mellyet ő akar, Prof. Tognio is fog concurrálni. Bugát azt hiszi, hogy ez előbb megnyeri mint ő, mert neki ellenségei vannak. Azonban ő azt, úgymond, nem bánná, mert akkor emennek Pesten megüresült helyét kaphatná meg; de az is igen könnyen meglehet, mond Bugát, hogy a bécsi cathedrát egyikök sem fogja megkapni. Ennyit tapogattam ki a dologban; mihelyt többet is tudok, azonnal tudtodra adom. Az *Aglája* egy verses gyűjtemény, mellyet Prof. Méhes szedett öszve a kolozsvári tanulók munkájikból. Mind merő nyomorúságok, mellyekből semmi szikra sem látszik. Ki küldte neked a könyvet, nem tudhatni, a borítékra belől ez van írva: Tek. Toldy Ferencz úrnak ajánlja K. I. A verselők nevei között egy *Kelemen János* nevű is van, hihetőleg ez küldötte.

Kisfaludy szíves szeretettel csókol. Ő már 4 héttől fogva igen rosszúl van az általad tudvalévő betegségben. Én félek, hogy a rossz annyira elhatalmazott testében, hogy többé ki sem fogják gyógyíthatni, s ennek Forgó lesz az oka a maga homeopathiájával. A nyavalya már esztendeje, hogy szabadon grassál a nélkül, hogy valami orvosi szerek használtattak volna gátlására. Három héttől fogva titkon Bugáttal gyógyíttatja magát, de nem javul, hanem hétről hétre rosszabbul van. Úgy látszik, hogy Bugát gyenge orvos, praxisa legalább kevés lehet, s curája igen vacillans. A mit ma præscribált, holnap már nem hagyja bevenni Károlynak. A minap meg egy szörnyű nagy hibát követtek el. Valami opiumot, mellyből csak néhány cseppet kellett volna bevenni, egész üveggel megitattak vele egy nap alatt. Bugát csak akkor vette észre magát, mikor már a hiba megtörtént. Azóta Károly szemlátomást rosszabbul van, és soha sem alhatik. A napokban már nem birt saját erejével felkelni. Egy hét előtt én és Vörösmarty megmondottuk Bugátnak, hogy ha veszedelmesnek látja a dolgot, tartsanak consiliumot; ő azt felelte, hogy majd Schordannal fog értekezni. Károly már Bugát iránt

is elvesztette bizodalmát; én azt mondottam, hogy hívja el Schordánt, a mire hajlani látszott, de Forgót fél megbántani. Gróf Széchenyi szállást és költséget ajánlott neki, ha Bécsbe megy s magát ott gyógyíttatja, de ő nem fogadta-el. Mindig emlegeti, hogy bár csak a te tanácsodat követte volna, mikor ezelőtt egy esztendővel mondottad, hogy a homeopathiával hagyjon fel. Irt volna neked, de kezeit emelni sem tudja, minden leveleit velem szokta iratni. A recursus az ujság iránt már beadatott a consiliumhoz, eddig talán referálni is fogták, de még hírt nem vehettünk, mert a Duna jege elzárt minden communicátiót a két város között. A nádort Kisfaludy János, az adjutáns, szólította meg ezen dolog iránt s ő olly örömmel és szivességgel ajánlott mindeneket, a mi csak tőle kitelhetik, hogy szinte váratlan volt minnyájunknak. Hasonlókép Pálffy, a Tárnok is; és így a Consiliumnál majd csak általmegyen, de Bécsben mit mondanak, az még a legfőbb kérdés.

Azt talán már írtam, hogy Drescher nem lesz többé censor, mert a Landerer typographiát fogja általvenni, a mi öszveütközik a censori hivatallal.

A Kisfaludy vígjátékaiból semmi sem lesz, mert Paziazi negligens, a *Leányőrzőn* pedig nem képes most K. változtatni. Tretter dolgozik *Cserhalmon,* de úgy hogy tán esztendeig sem lesz vele kész.

A *Külföldi játékszín*re 8 actionáriusom van, de még 8 kell, különben ki nem adhatom, pedig ennyit már nehezen tudok öszveszerezni. A kötet 12 ívből fog állani nagy 12-edrétben. *Emilia Galotti* lesz benne és a Schröder *Gyűrűj*ének, melly igen jó vígjáték, első része; mert két részből áll; de egyik a másikkal nincs nexusban. Ha még 8 actionáriust kaphatnék, januáriusban elkezdhetném a nyomtatást Budán az universitásnál. A *Kritikai Levelek*kel, mellyhez leginkább volna kedvem, várni kell, meddig Károly meg nem gyógyúl. Most Vörösmartynak irok valamit, a mit én ugyan Ellingernek akartam adni, de

Vörösmarty kérte a Gyűjt. számára. Csak akkor mondom meg mi, ha kész leszek vele. E mellett a *Gyűrűt* fordítom. Ellinger augustusi vásárkor nekem Minervákat igért, de még mind ekkoráig elhallgatott vele, s az utolsó kötetet a te számodra sem küldte meg. Bártfaynál láttam, hogy kijött benne a *Népek vándorlása* etc. Schillertől s a censor törülgetett benne, a mi annál inkább bánt, minthogy azt gondolhatják némellyek, hogy a kimaradt helyeket, nem tudván fordítani, akarva hagytam vala ki. Vörösmarty *Mikese* is be volt neki küldve *más czímmel* s nem tudom, mit csináltak vele, mert nem jött ki. Nem hijába, hogy egyszerre hat redactorjok is van, mint Ell. maga mondta, nem értik, mit méltó kiadni, mit nem.

Csudálom, hogy még az Aurorát meg nem kaptad. Ha olly hamar elhagyod Berlint, talán már nem is leszen időd recenseálni. Ha recensiódban a *Hableány*ról szólnál, talán jó volna említened, hogy az egy történet után készült, mellyet Lüdemann a Pyreneus hegyeni utazásáról írt munkájában IV. Henrik franczia király felől beszél. Nem szeretném, ha valaki azt gondolná, hogy én ezen bohósággal, melly mástól van véve, paradírozni akarok. Ha Károlynak nem volt volna reá szüksége, soha sem jutott volna eszembe, hogy írjam. Egy regének trochæikus versben és serbus manierben a történet jó volt volna, de ahhoz nem volt időm, mert már kellett Károlynak.

Rumy valami ostobaságot írt a Spiegelben a tótokról, melly a magyar nemzetet bántja. Mi feltüzeltük Vörösmartyt, hogy ne hagyja feleletlenűl, (az illyen dolgokban Thaisz igen jól viselte magát) s ő írt is egy feleletet s elküldte Drescherhez. Ez a szamár ezt írta rá: «Cseh, orosz, tót, lengyel tollharczra az ő nyelveken kell felelni. Nescitis, quid loquitis, miserere Domine! Non admittitur.» Egy más magyar régiségre, mely amavval egyszerre volt neki pro censura küldve, s a mellyet Stettner Kresznericstől kapott, hogy közölje a Gy.-ben, ezt írta: «Ezt én nem tartom oly régiségnek, hogy méltó legyen közleni,

talán más czélból akarja a közlő kiadatni? Non admittitur.» Láttál valaha ilyen impertinentiákat? Ha ez velem történik, Dreschert vagy a consiliumnak feladtam volna, hogy legalább rárezzentsek (mert elégtételt úgy sem nyerne az ember), vagy pedig saját házánál úgy kiszidtam volna, hogy egy maroknyi becsület sem maradt volna rajta.

Vörösmarty erősen dolgozik *Konton*, újévig el akarja készíteni. Azután *Tündér Ilonába* fog s ha ez kész lesz, egy románt ír. De ezekből csak úgy lesz valami, ha őt a sétálás szesze, melly most egy kissé megszünt, ismét el nem lepi. — Ha a *Játékszínből* lesz valami, egy Sheridani drámára, tőled, számot tartok.

Ámbár nem szeretem, hogy az a boszúság ért Berlinben, melyről föntebb szólottam, de annak örülök, hogy hamarább kezded utadat folytatni, és tudod miért? *hamarabb visszajősz.* Nem hiszem, hogy visszajöveteledet Maried is jobban óhajtaná mint én. Nem képzelheted, melly kevés gyönyört ad nekem most ez pesti élet, mióta te itt nem vagy. Csak mi ketten tudjuk egymást egészen érteni. Én sok emberekkel vagyok itt igen szép harmoniában, de a te híjadnak csak egy huszadrészét sem tölti be nekem senki. Melly boldogság lesz az, ha téged ismét láthatlak. Ezer plánumokat csinálunk s ezereket rontunk el, ezer kicsinységeken czivódunk össze, ezer szemrehányásokat teszünk egymásnak, hányszor nem fogod tőlem hallani, hogy te igen tüzeskedel, de képzelem, az én hidegségem, melly sokszor fog neked nyujtani alkalmat, hogy a tromfot visszaadd, öszveveszünk, megszidjuk egymást, de végtére aztán mégis csak a régi barátok maradunk. Élj szerencsésen, kedves Ferim. Augusztus elsejére már neked itt kell lenned, akkor leszen elutazásodnak egy éve . . .

102.

Januárius 1-én 1830.

A legelső új évi kivánásom is az, hogy téged tartson meg nekem az ég boldogságban, édes barátom, vezéreljen vissza szerencsésen. Néhány napok mulva veszesz tőlem levelet, most röviden csak ezt: minapában az a vakmerőség szállott meg, hogy Károlyt reá vegyem, hogy téged Széchenyinek az Academiához secretariusul ajánljon. Károlynak az idea igen tetszett, olly tűzbe hoztam, hogy ő minden lehetőket el fog követni iránta. Rám parancsolt, hogy a dolgot írjam meg neked is. A plánum vakmerő, de nem lehetetlen kivinni, ha az ember azt meggondolja, hogy Széchenyi, ki Döbrenteit akarta secretariusnak, napról napra inkább kezd idegenkedni D.-től s Kisfaludy s Helmeczy felé hajlik. Mit mondasz mindezekre?? Élj szerencsésen. Sietek, hogy a pósta itt ne hagyja e czédulát.

103.

Pest, Januárius 12-d. 1830.

Nem tagadhatom-meg magamtól, hogy egy tébolyodott fej ideájit veled ne közöljem. Lehetetlen, hogy mulatságot ne szerezzek vele.

«Vörösmarty Mihálynak szives hazafiúi üdvözletét Szentmiklósy Aloiz. — Mily szomorú hatást tett a nemzetre nézve Auróra megjelenése oly szent tüzű s tiszta lelkű hazafinak, mint te vagy, említenem se kell. Ezen kedvetlen érzés eloszlatására én illy czím alatt: «Koszorú a magyar költői világból, hódolatúl a hazának» egy zsebkönyvet közre ereszteni kivánnék. Tőled, mint a haza első művészétől legtöbbet várnék. Minap egy szép plánt közlöttem veled Döbrentei barátom által. Ird meg, vagyon-e kedved s idől annak kivitelére? Ha Bajza, s

Szenvey, kiket nagyon becsülök, segítenének, felette örvendezném. Az első mennyire megsértett, te magad legjobban tudhatod; de ott, hol a nemzet dicsősége forog kérdésben, minden mellékes tekinteteket félrevetni szükség. Fülébe súghatod neki, hogy ő ugyan derék költő, de nem műphilosophnak született. Hogy ellenem s Kisfaludy ellen nem reméllett megbántásaiért magának elégtételt vőn, mind ez azt festi előttem, hogy *ő magyar gavallér*, s ezen gondolatban minden kedvetlen érzésem elenyészik. Mennyire szerettem én őt, Toldyhoz írt levelemből tudhatja, szeretem mint költőt jelenleg is, de oly pályán ragyogni ne akarjon, mellyen töviskoszorúnál egyebet nem arathat.

«Csak arra intsd költőinket, a német mélységet ne keressék. Elsüllyedni nem szép szín, de a fátum bár melly csapásai alatt is magunkat erőben fentartani ez magyar charakter. Érzette ezt Göthe is s ezért a mélybe, emelő szellemet ömlesztе, s innen van, hogy szomorjátékai anynyira kedvesek. Egyetlen egy esetet tudok, hol a mélyet a magyarnál is föltaláljuk, t. i. az alázatban az isten és haza iránt, melly utóbbi édes nevezet alatt a fejedelmet s az országot együtt véve értem. Bizonyítják ezt imáink s könyörgéseink, bizonyítják az ország-gyüléseinek actái s közönségesen bevett tiszti tollunk. A magyar minden szépet egyesít magában, ennél szebb s dicsőbb nemzet nincs a világon.

«Én Journalist lenni nem akarok, megtévén a szükséges áldozatot, elébbeni nyugalmamba térek vissza. Csak arra kérlek, Benneteket, ne vegyétek tréfának, a mit mondok. Ha csupán személyes megsértések forognának kérdésben, magam is nevetkeztem volna. A gúnyászkodásra nekem nagyobb erőm s tehetségem van, mint eleve gondolom vala.

«De egyenes lélekkel megvallom neked, hogy ezen méreg készítése nagyobb lélek-gyötrődésbe kerül, mint elnyelése. Meg fogsz engedni, hogy *Te* hangon szólítalak,

annak viszonzását tőled is elvárom. Egy köz anyában, a hazában rokonok lévén, minnyáján illő, hogy testvéri szeretettel öleljük egymást, s öszvecsatolt vállakkal igyekezzünk előmozdítani a köz jót, köz virágzatot. Költőink Augustusává, a mint látszik, a *Haza* lett. Ennek felette örvendek. Költésünk arany kora közelget. A szomorú Aurorát gyönyörű s víg napfény váltandja fel. Élj s szeress; igazszívű barátod Szentmiklósy. Erdő-Tarcsán, Deczember 9-d. 1829.»

Eddig a levél, mellyet én nem értek s barátainknak egyike sem érti azt az «ellenem s Kisfaludy ellen nem reméllett megbántásaiért elégtételt vőn» épen nem tudjuk magunknak megfejteni. Hogy Szy *részeg* volt, mikor ezt írta, az bizonyos. Vörösmarty nem felelt neki, mint szokott. Ő a nem-felelésben szeret találni refugiumot. Tíz nap mulva megint írt neki Szy levelet, hol az elébbeni plánumról szót sem szól, hanem a helyett epigrammákat küld a *Koszorú* számára. — Tegnap vallotta meg Bártfay, hogy Reseta a Szentmiklósyhoz intézett feleletben általam ellene pattantott nyilat érzette s Bártfaynak panaszolva említette. Felette örülök rajta, egyedül azt sajnálom, hogy általam epistolák is vannak említve, holott ő csak *evangeliumokkal* foglalatoskodott.

Elenyák felől azt mondotta Bártfay, hogy Párisban van (lakását nem tudja), de Martius elején már Pesten lesz, azonban mind e mellett is azt gondolja Bártfay, hogy ha szüléid pénzt akarnak küldeni, az megtörténhetik. A jövő hónap elején *Nagy* (úgy tetszik Károlyi István titoknoka) Párisba fog utazni s ez a pénzt elvihetné Elenyáknak; Elenyák pedig Párisban letenné valami ismerősénél azon meghagyással, hogy ha te jősz s nevedet jelented, a pénzt adja által.

Édes barátom, hogy Stettner, Bártfay, Vörösmarty írtak, azt az alkalmatlanságot neked én okoztam, nem gondolván, hogy általa mint írod, *kínt* szerezzek. Magad írtad, hogy minden kicsinység interessál barátaid felől, s én azt hit-

tem, hogy ezen czédulácskák által örömet fogok neked csinálni. Ha tudhattam vala, hogy alkalmatlan leszen, bizonyosan nem tettem volna. Most gondban vagyok, hogy ezen felszólítás is barátid részéről, mellyet e levéllel veendesz, nem leszen kedves. Azonban már kénytelen vagyok elküldeni, visszatartanom rettentő sértés volna barátid előtt mind a te, mind az én részemről. — Kisfaludy beteg lévén, nem vett részt ezen társaságban, azért nincs neve aláírva.

Bártfayęk tisztelnek. Az asszony kéret általam, engeddmeg neki, hogy még nem felelt, Laczi rettentő rheumában szenved s harmad nap óta ágyban van, s képzelheted, nője, az a jó lélek, melly nyugtalanságok közt van. — Károly szives szeretettel csókol; felelt volna leveledre, de kézfájdalma miatt nem írhat. Egyéb iránt valami négy nap óta igen jól van s reméli, hogy kivergődik; minapában már desperált s halni készűlt; ha valamely szerencsétlenség történnék vele, Forgó s ő maga volnának okai. — Az ujságra nézve minden felől kedvező hírek vannak. A vármegye, melyhez a consilium pro opinione leküldte, igen interessálja magát mellette. Mind eddig nagy reménységünk van, hogy a privilegium meg lesz. Döbrentei (mint szokott), Károlyi és Kulcsárné fondorkodnak ellene. N— Bencze azt írta, hogy Bécsben más kettő is recurrált már. Az egyik hihetőleg Károlyi lesz. Az jó, hogy a miénk megelőzte őket, mert még azokat is ide küldik a consiliumhoz és vármegyéhez pro opinione, az alatt pedig ez már Bécsben lesz. Mind a két viceispán megigérte Károlynak, hogy amazokra nézve disfavorabilis véleményt fog adni, mert különben is azt hiszik, hogy két magyar ujságnál többre nincs szükség.

Bugát tisztel s azt üzeni, hogy szívesen szolgál a betegségek magyar neveikkel. Minapában azt mondta Wigand Forgónak, hogy ő egy magyar encziklopediai folyóirást fog kiadni s az íróknak minden nyomtatott ívből 50 fl. fog fizetni. Ezt szeretném látni. Nehezen leszen belőle

valami, de ha lenne, azon esetre már öszvebeszéltünk, hogy írva fogjuk tönkre tenni. Én részint eredeti, részint compilált munkákat írnék neki egy esztendő alatt ad pretium usque 600 florenorum. Nem nevetsz? A tegnapi magyar ujsággal pedig hirdeti, hogy egy magyar *Conversations lexikont* fog kiadni 12 kötetben, az előfizetés 25 fl. váltó.

Értekezésed a heidelbergi codex iránt kijött, valamint a kinyilatkoztatás is Majláth regéi iránt, továbbá az, a mit Faust előadásáról írtál. Rumynak fogok írni.

Mit mondasz arra, a mit Paziazi levelére irtam? Döbrenteinek Széchenyire többé semmi befolyása nincs. Kisfaludynak és Helmeczynek igen. Helmeczy azt izeni, hogy majd megtép visszajöveteledkor, hogy még Berlinből is hireszteled az ő fánk-szerelmét. — Szalayt karácsonkor kivitette magához Szemere Péczelre, ki azon hírt hozta, hogy Kölcsey új dolgozásokat küldött a Muzárion számára, továbbá hogy Kölcsey most egy nagy munkán dolgozik, leírja t. i. a magyar literatúrát historice és critice azon idő óta, hogy ő ismerni kezdte, egész a jelenkorig. A tárgy ugyan elég parlag, legalább én mostani tudományommal nem sok nevezeteset látok a magyar literatura történeteiben, azonban ő tudhatja, micsoda szempontokból fogja a dolgot nézni.

A *Társalkodó* helyett más czímet kell találnunk, mert az erdélyi Hiradó mellett is új év óta Társalkodó jön ki. Egy igen furcsa s vaktörténeti öszvejövetele az ideáknak a mit én nem szeretek. A Társalkodó czím alatt (Kisfaludy maga is által látta volna) nem lehetett volna a krumpliról írni, így ki tudja majd, milyen czímet találhatni, talán ollyat, melly alatt minden megfér.

A *Gyűrű*nek fele fordítva van, tíz nap alatt másik fele is fordítva lesz. De igen félek, hogy ez a darab vagy angolból van fordítva, vagy legalább utánozás. Már minden könyveket öszvehánytam, melyek csak a dolog felett világosítást adhatnának, de sehogy sem tudok rá jutni. Igaz hogy a magyar írói helyheztetés is igen boldogtalan; itt

az ember semmi könyvet nem kaphat, ha csak drága pénzen nem hozatja, pedig, hogy egy-két beletekintésért az ember 40—50 forintos könyvet hozasson, azt a magyar publicum nem érdemli. Horvát István így tett s láttuk, mit nyert benne. A Convers. Lex. azt mondja, hogy Schröderről bőven van irva a *Zeitgenossen* IX. Heft és az 1818. *Minerva* nevű almanachban, de ezeknek egyikét sem láttam, sőt Müller könyváros nem is tudta, meddig én nem mondtam neki, hogy Zeitgenossen folyóirás existál.

A mult héten Ellinger a Minerva III. kötetét küldötte számodra hozzám utasítva, de nem írt semmit, a min igen csudálkozom. Vörösmarty *Mikesét*, ámbár más czím alatt volt beküldve, nem adták ki. Nem hijában vannak nyolczan is a Minerva redactiójánál, mint Ellinger maga mondotta, — mert ugyan ostobául is viszik a redactiót. Az 1830-dik évi első kötetre talán küldök valamit az Abfallból, vagy Schiller *Sendung Moses*-ét, mellynek egy része rég fordítva van.

Az *Urania* megint kijött, még nyomorúbb mint az előbbeniek. Czuczortól egy elbeszélés van benne, Károly olvasta, s azt mondja, nem sokat ér. Guzmics megint egy drámát írt bele: *Árpád Pannon hegyén, Horvát István után;* Horvát Endrét magasztalja benne. Ha a *Kritikai Levelek*ből lesz valami, recenseálni fogom ezeket az emberi elme gyalázatos productumait. Literaturánk nem előre megyen, hanem visszafelé, s most felette hasznos volna szüntelen persiflirozni, és úgy persiflirozni, hogy az egész nemzet figyelmessé tétetnék az ügyre. Ez a beteg nyugalom nem ér semmit, csak örök álmot fog maga után hozni.

Bugát azt mondta, fog felelni leveledre, Kisfaludy is, minekelőtte elutaznál Berlinből. Vörösmarty már vége felé jár *Kont*nak, s nem sokára kész lesz vele. Fehérvárra viszi kiadni, mert itt nem engedi meg a censor.

Minap szerencsétlenségem volt Döbrenteivel megismerkedni. Igen nyájas volt hozzám és invitált magához; én

megígértem, hogy leszek *kézcsókolására,* mint Bártfay rám fogta, de mikor? azt képzelheted. Szalay azt beszéli, hogy Schedius az aesthetikai prælectiókon a Vörösmarty s az én verseimet igen magasztalta; Döbrentei pedig azt ajánlotta Szalaynak, hogy a mi verseinket tegye studiumává t. i. az enyéimet s a Vörösmartyéjit. Melly bolondságok, s egyszersmind melly csudák ?!

Ölellek édes barátom; élj szerencsésen s írj. Ha leveled még zavartabb lesz is, mint az enyém, nekem felette kedves lesz.

Egy szép társaság, melly az új évet a minnyájunktól tisztelt és szeretett Bártfay-háznál ülte, viszonos szerencsekivánatai között azzal akarta 1830. év első napját emlékezetre méltóvá tenni, hogy tagjai egymást a baráti *Te* nevezetre szabadították fel. Most ezen tisztelt kör, melly magyar őszinteséggel szeret és becsűl s örömeinek közepette szives részvéttel emlékezett rólad, általam szólít meg, kedves barátom, s nem kéri, hanem baráti bizodalomnál fogva *kivánja,* hogy haladék és tartózkodás nélkül közébe lépjél.

Nagyobb hitel gyanánt íme a tagoknak mindenike aláírta nevét. Pest, Januárius 1-én 1830. *Bajza* mint barátjai kivánságának tolmácsa, *Vörösmarty, Bártfay, Helmeczy, Stettner.*

104.

Januárius 21-d. 1830.

Én előre tudtam édes barátom, hogy a Széchenyi *Lovai*val nem fogsz úgy játszani, mint mondtad s a minap írtad is. Nekem már azon gondolat sem tetszett, hogy utazásod alatt akarod fordítani. Tudtam, hogy ez haszontalan idő és költség-vesztegetés lesz. Egyébért utaz az ember, nem azért, hogy illyennel töltse az idejét. Most minekutána

már benne vagy, mind én, mind Károly azt tanácsoljuk, hogy hagyj-fel vele s visszajöveteledkor Bécsben fordítsd, t. i. hogy már készen hozhasd-el Széchenyinek, vagy pedig itt lévén már Pesten, minekelőtte Széchenyit meglátogatnád, fordítsd-le. Lehet, hogy mikorra visszajősz, Széchenyit nem találod itt, mert épen tegnap hallottam tőle Károlynál, hogy az idén Angliába megy, a mi a fordításra nézve igen jó volna.

Az általad említett magyar históriára nézve azt mondhatom röviden, hogy ha Károly az ujságot megkapja, úgy minden bizonnyal kidolgozom, s melly örömmel!! Különben nem, mert akkor literaturai életemnek vége, s az illyen nagy munkára nem lesz időm. Luby Bécsbe megy nem sokára Referendáriusnak s hellyette Bőthy lesz causarum Director, a ki Földvárynak igen jó barátja s Földváry megigérte, hogy ha akarom, kicsinálja nekem a királyi fiscalatust Bőthynél. Akkor tehát vége fogna lenni a literaturai pályának.

Két hét előtt a Tud. Gybe egy értekezést irtam, czíme: «*Néhány vonás lord Chatam charakteréből*», egy tűrhető compilatio több munkákból s egy két szabad idea van benne elmondva, s a mit igen csudálunk, Drescher csak némelly csekélységeket törlött benne. A többiek közt ezt is eltörlötte: «a vélemények szabadsága egy soha eléggé nem becsülhető kincse a nemzetnek, egy igen szükséges eszköz arra, hogy a szónok-művészség tökéletre jusson.» Ez az *idea* circiter, de szebben volt mondva mint itt mondom. Az 1830-i első kötetet ezzel kezdi Vörösmarty.

A Handbuch iránt Kisfaludy szólt Forgóval, én magam is említettem neki, mert sokszor ebédelek nálok. De Isten tudja, mikor lesz ismét a jutalomosztásnak gyülekezete. Tudod, hogy még máig sem kapták-meg Károly, Vörösmarty s a többiek a jutalmat.

Az Abfallnak csak egy negyedrésze kész első dolgozásban. A többiek még ennyit sem tettek. Kell valamit közlenem belőle a Minervában. Ha beszélnek róla, s tán ked-

vezőleg, ismét tüzet kapok reá. Most ez nincs. A *Külföldi Játékszín* készül, készül, de Isten tudja, mikor jő ki, mert még 6 actionárius kell. Vörösmarty legbuzgóbb segéde az ügynek.

Élj szerencsésen, édes Ferim, ohajtásim kisérnek, s lelkem veled lesz hosszú útadon. Károly csókol, keze még fáj, ámbár sokkal jobban van, s azért nem ír neked. A secretariusság iránt írnék, de már nincs helyem, máskor majd!

105.

Pest, Mártius 1-én. 1830.

Hogy nekem oly rég nem írtál, édes barátom, azt megengedem, mert igazságos vagyok, csak azt kivánni tőled, a mi terhedre nincsen; a sok levelezések pedig, tudom, hogy idődet veszik el, mellynél utazónak drágább kincse alig van. Ha levelet nem vehetek tőled, megelégszem azzal is, hogy anyádhoz írt tudósításaidból egészséges s szerencsés utazásaidat érthetem. De hogy barátaid szives felszólításaikra nem felelsz, azon hibát magad sem mentheted. Illy dolgot halasztani könnyen hidegségnek vétethetik. Felelj tehát reá minél előbb, sokat nem kell írnod, két sorból álló válasszal elmondhatod, a mit akarsz. — Kisfaludy már jobban van; minap két hét alatt nyolcz balladát írt; van köztök szép is, de van egy kettő felette gyenge s hanyatlásra mutat. Most *Trencséni Mátén* dolgozik, mellynek két felvonása már kész. Vörösmarty elkészítette *Kont*ot s Fehérvárra ment nyomtatni, mert azt hiszi, hogy ott a censura szabadabb. Én félek, hogy ott sem engedik meg nyomatni. Szemere Döbrentei ellen ír valamit. Minap Wigand egy magyar Conversations Lexicon kiadását hirdette, mellyet több irók fognak készíteni. A hirdetés kijövetele után néhány napra elment Kisfaludyhoz s meghivta dolgozótársnak. Kisfaludy azt felelte, hogy csak azon felté-

tel alatt lép a dolgozók közé, ha Vörösmarty, Schedel és Bajza is ott lesznek. Wigand megigérte, hogy minket (Vörösmartyt s engem) meghív, de Schedel úr ellen, úgymond, Döbrentei neki sokat beszélt, s azért azt ő nem is bátorkodik meghívni. Kérdezte továbbá a Vörösmarty lakát s az enyimet, azt mondván, hogy mingyárt fiakkerre ül s meglátogat mindkettőnket. Azonban ő felénk sem jött, hanem egy hónap mulva ujra jelentést adott ki a Lexikon iránt, hol már íróit is megnevezi illy renddel: Balogh Pál, a homoeopatha, Bartosság József (nem ismerem), gróf Dessewffy, Döbrentei, Kis János, Kis Károly, Schedius, Szabó, gróf Széchenyi, Szentmiklósy, Thaisz. Azon közben, hogy ezek történtenek, Stettner a Tud. Gyben néhány kérdést teve Wigandhoz a Conv. Lexikon iránt, hol egykét szúró szó is vala ejtve. Ide járulnak még Döbrenteinek sok apró áskálódásai Kisfaludy, Vörösmarty és Bugát ellen (nevezetesen ez utolsónak sok újításokkal fordított homœopathiája ellen, mellyet Wigand ad-ki), a mellyekért Kisfaludy, Gábor urat Forgónál jól leszidta. Mindezeknek resultátuma az lőn, hogy Döbrentei elment Széchenyihez s keservesen panaszlotta, hogy mi őt üldözzük; Wigand pedig mindenfelé hirdeti, hogy mi clubot formálunk, hogy mi együvé tartunk és az ő lexiconát el akarjuk nyomni. Most azt hallom, hogy Stettner kérdései ellen a Wigandianusok (jobban Döbrenteianusok) írni fognak valamit. Ha látnád barátom ezen Lexicon planumát s próba-lapjait, mellyeket Wigand széllyel osztogata, megenne a harag. Az első articulus az *agyvelőről* van dr. Baloghtól; Bugát és Forgó azt mondják, hogy igen rosz. Bugát már recenseálta is s a februáriusi Tud. Gy.-ben lesz kiadva. Ha ez a Lexicon kijön, botránkozás lesz, és gyalázatja a nemzetnek. Én a publicumot figyelmeztetni fogom reá a Minervában, s úgy hiszem, hogy ezen figyelmeztetés keserű lesz a Wigandianusoknak; nem bánom, akár mit gondol felőlem a publicum, s akár mint bosszankodnak a Döbrenteiek. Te reád nagyon haragszik az az

oktalan s minden tehetségeiből kipenészedett Döbrentei s Wigandot is egésszen ellened lázította. Dr. Forgó minapában szörnyen leszidta Wigandot a boltjában, s azt mondta, hogy mondja-meg Döbrenteinek, hogy ő *egy csúnya intolerans író s egy nagy szamár*. Mert Wigand azt mondotta, hogy Döbrentei a Bugát újításaira igen haragszik, s téged *elender scriblernek* tart. Ezért haragudott-meg Forgó, ki az újításnak nagy barátja, s téged is igen becsül. Ezekből láthatod, hogy már most ki kell tűznünk a zászlót s világosan clubot formálnunk. Nekem még egy másik pöröm is lesz nem sokára. Gróf Széchenyinek *Hitele* kijött, igen interessans munka, de sokat fog megharagítani, mert tele van sarcasmusokkal. Én ismertetést írtam róla a Gyűjtemény számára és dicsérem, mert igen méltó is, hogy dicsértessék, a ki tehát a *Hitel*re haragunni fog, az ellenem is mind felzúdul.

Azt talán már írtam, hogy a mi tisztelt öregünk, Virág Benedek meghalt. — Kisfaludy instantiája az ujság iránt már Bécsben van, igen kedvezőleg ajánlotta mind a Vármegye mind a Consilium, s hihető, hogy megnyeri. Septemberben ismét országgyűlés lesz Pozsonyban. — Ha Londonba érsz, s lesz időd, keresd-fel Niczky Sándort, a Soproni Alispán fiját, ki Eszterházynál, a követnél, van. Én jól ismerem. Élj szerencsésen igen szeretett, igen tisztelt barátom.

106.

Pest, Mártius 21-d. 1830.

Míg te édes barátom békén s akadéktalan haladsz útadon, magadnak szép ismereteket és tapasztalást szerezve, mi az alatt veszekedünk egymással s a magyar literatúrát harcz mezejévé tesszük. Azt tudod, mert a minap egykét szóval már írtam, hogy Wigand egy magyar Conversations Lexicont akar kiadni, s hogy hijányos lévén

a jelentés, Stettner némely kérdéseket tett-fel a Tud. Gy.-ben ezen Lexicon kiadása iránt, mellyre Wigand és társai megboszankodván — ámbár a kérdések utcunque humane voltak téve — egy goromba feleletet írtak Stettnernek, vagy inkább nem írtak, hanem írt Döbrentei a Wigand és Cserneczky neveik alatt. Mivel a felelet ollyan, hogy szó nélkül hagyni nem lehet, Stettnert, ki hajlandó volt hallgatni, feltüzeltem, hogy válaszoljon s rakja-le őket. Már készül felelete, melly Döbrenteit agyon fogja verni. Én a Minervában szóltam ezen Lexicon felül, a mivel ellenséget ugyan sokat fogok magamnak csinálni, de én azzal soha sem gondolok, soha sem fogok gondolni. Én megnyugtatást csak abban keresek és találok, ha lelkiismeretem mondhatja, hogy igaz ügyet védelmeztem. Szeretném tudni, mit fognak felelni a Wigandiánusok, mert provocáltam őket, hogy feleljenek. Wigand már közle mutatványlapokat is az említett Lexiconból. Dr. Baloghnak a homœopathicusnak van benne egy articulusa az *agyvelőről.* Forgó és Bugát azt mondják, hogy igen rosz. Bugát már recenseálta is a februáriusi Tud. Gy.-ben. Azt halljuk, hogy Balog felel reá. Ezekből láthatod, hogy nem sokára egy tüzes harcz fog támadni, mellynek nem hamar lesz vége, ha a másik felekezetben lélek van és nem gyáva. Annak legjobban örülök, hogy most Döbrentei álcsillogásait a publicum látni fogja, s látni azt, hogy Döbrentei a leglelketlenebb magyar iróknak egyike. És azt a hiuságot barátom, melly ezen emberben van, nem képzelheted. Azt hirdeti mindenfelé, hogy Széchenyi *Lovait* ő csinálta. Ezt magának Széchenyinek illyen cathegorice megmondani nem merte, de még is ollyat mondott, a mi igen sértő volt, hogy tudniillik ő a *Lovakról* írt könyvet csak azért nem rakta tele a maga sententiájával, mert az egész világ mingyárt reá ismert volna, hogy azok az ő és nem Széchenyi sententiáji. Már Széchenyi sem szereti ezt a bolond embert, s Károlynak megmondotta, hogy ő hajlandó reá, hogy *te* légy az Akadémia secretariusa. Ő igen

sokat tehet, de ezt kivinnie még is sok nehézségekbe kerűl, mert Teleky *per omnia* Horvátot akarja secretariusnak, Széchenyi pedig per omnia épen ezt nem akarja, s készebb lesz inkább Döbrenteit eltűrni, mint hogy Horvát legyen, és igen hihető is, hogy a két vetélkedő közt egy harmadik, az az Döbrentei lesz nyertes. Azonban hogy te lehetsz secretarius, még ezen tekintetek mellett is engemet igen szép remények biztatnak, mellyek közül egy nem megvetendő az, hogy téged Széchenyi szeret.

Kisfaludy ujságáról minden felől kedvező hírek vannak, és én már nem is kétlem, hogy megkapja, mert még azok is protegálják a Consiliumnál és Cancelláriánál, kikről azt hittük, hogy bizonyosan ellenzeni fogják. A *Játékszíni Gyűjtemény*, ámbár kész vagyok az első kötettel, még mind eddig nem nyomatik, mert nincsenek elég actionariusok; egy-két hét alatt megválik ki jön-e, vagy sem. Küldött értekezéseid föl fognak vétetni a Tud. Gybe, de a Hufeland munkájában Drescher bizonyosan törleni fog, mert néhány helyei a politikai körbe vágnak, s szabadabban vannak elmondva, hogy sem a mi censuránk tűrhetné.

Stettner épen nálam van, midőn ezeket írom, csókol tégedet, és azt izeni, hogy Wenkheimék többször emlékeznek rólad s nevezetesen Polín és Theréz tisztelnek. Kisfaludy már jobban van, de még nem egészen jól. *Trencséni Máté*nak már két felvonása kész; én reménylem, hogy ez a darab legjobb lesz azok között, a mik magyarban effélék eddig írva voltak, mert Vörösmarty *Salamona* és *Kontj*a (ez utolsót ugyan csak néhány scénájiból, mellyeket Miska felolvasott, ismerem) előttem *mint drámák* kevés becsben állnak, minden azon szépségeik mellett is, mellyeket tőlük megtagadni nem lehet. A mit *Trencséni*ből láttam, igen tetszik s óhajtanám, hogy úgy tetszenék akkor is, mikor majd magam fogom magamnak olvasni, mert még csak Károly declamatiójából ismerem. Az Aurorát ez idén igen jónak akarjuk tenni; ha succedál-e, majd a következés

mutatja meg. Szándékunk legalább erős. Barátaid, azaz Kisfaludy, Helmeczy, Bártfay, Vörösmarty, Stettner, Thaly üdvözlenek. Ugyan írj már nekik valamit a felhívásra három hónap után, mert a levél 1-ső Januáriusról volt datálva. Menj szerencsésen és jöjj vissza szerencsésen, ezt óhajtja barátod, ki tisztel és meleg szívvel szeret, ha bár azt ritkán mondja is. — Valjon megírta-e anyád, hogy Wenkheim meghalt?

107.

Pest, Aprilis 9-d. 1830.

Londonból írt kedves leveledet vettem, édes barátom, bár vele magadat is elküldhetted volna. Melly kedves pillantat lesz az, melly téged nekem újra visszaadand! Hév vágyódások emelkednek bennem utánad. — Barátinknak felolvastam a helyet leveledben, hol barátságos felszólításokra válaszolsz, igen szívesen fogadták, és csókolnak minnyájan. — Plánumod a társak munkáinak kiadása felől igen jó s minnyájunknak felette igen tetszett; mihelyt visszatérsz, mingyárt tanácskozunk róla és elkezdjük a kiadást, mert az ily dolgok kivitelében te minnyájunk közt a legnagyobb mester vagy. Horvát Endre *Árpád*ja kész. Azt hallom, hogy Czuczor is csaknem elvégezte *Hunyadi*ját, és különösen akarja kiadni. Vitkovicsnak nyomtattatlan verseit is hihetőleg megkapnók. A mi azon felállítandó társaságot illeti, mellyről szólsz, arra azt mondhatom, hogy alig leszen belőle valami, mert illyeneket a kormány meg nem enged. Ha olly könnyen mehetne az, mint te gondolod, úgy az Akademia rég óta állana. Folyóirást különben is adhatunk ki, ha azon egyesület, melly bennünket öszvekötend, a consilium által társaságnak nem neveztetik is. Sőt így még jobban mehet, mert nem fog holmi Schediusi s egyéb irigy delatori szemeket magára vonni.

A Külföldi Játékszín a jövő juniusi vásárra elkészűl. Hogy a *Gyűrű* iránt Schediustól kérjek utasítást, azt előbb is nehezen tettem volna, most pedig, minekutána kilobbant a pennaháború, épen nem lehet tennem. Schedius egyike azon Wigandianus íróknak, kiket a publicum előtt megcsapkodtam és ő azt, míg él, soha sem fogja elfelejteni. De hiszen minek beszéljek töredékesen, elmondom inkább az egész dolgot. A Hobbesiusi *bellum omnium in omnes*t most igen lehet a magyar literaturára alkalmaztatni, mert most minden író (Pesten legalább) valamely felekezetnek párthíve, s olly élet, olly mozgás, részvétel még alig volt magyar literaturában, mint most van, s interessans lesz tudni, mind ez hová megyen ki végre. Én azt merem állítani, hogy ha a Wigand-Döbrenteianusok gyávák nem lesznek, s olly bátran mernek a síkra kiszállni, mint mi, úgy ennek a conversations-lexikoni pörnek végkép elhatározó befolyása lesz a magyar literaturára. Azt már tán megirtam neked, hogy *Döbrentei*, Wigand és Cserneczky név alatt felelt Stettnernek, s hogy Bugát Baloghnak a próbalapokon közlött *agyvelő*ről írt articulusát recenseálta; — elmondom tehát most, a mi aztán történt. Mihelyt Wigand próbalapjai megjelentek, én mingyárt írtam egy «*Figyelmeztetést* Wigand Ottó Pesti könyváros tudományi s mesterségi közönséges tárára», s elküldtem a Minervába; de mivel a Minervának a mint tudod, csak 300 előfizetője sincs, azt gondolván, hogy így nem igen fog elterjedni ezen Figyelmeztetés, Ellingerrel különösen is kinyomattam s Pesten mindenfelé elszórattam, 320 példányt pedig a Tud. Gyűjtemény mellé tétettem. Micsoda lármát csinált ezen kis íráska itt a két városban, nem képzelheted, azt csak látnod és hallanod kellett volna. Mindenfelé, a kávéházakban és Tracteurökben beszéltek és disputáltak felőle s már két hete, hogy publicum elébe jött s még mindig tárgya a beszédnek. Wigand, Thaisz, Döbrentei, Balogh, Cserneczky, Schedius, szóval az egész Wigandi club iszonyúan haragszanak, és min-

denfelé beszélnek ellenem, azaz proprie nem csak ellenem, hanem minnyájunk ellen, mert azt már mindenfelé kihiresztelte Döbrentei, hogy mi heten-nyolczan clubot formálunk. Néhány nap előtt gróf Majláthtal ismertetett meg Kisfaludy, s Majláth a bemutatás után mingyárt disputátióba keveredett velem a Wigand lexikona felett (mert tudnod kell, hogy Majláth is Döbianus) és igen goromba volt, a mi természet szerint azt eszközlötte, hogy én is magamnak néhány élesebb kifejezésekre vettem szabadságot. Sok beszédek után végtére jól megraktuk ezt a *kétlakú* grófocskát, s a milly gorombáúl és nevetőleg kezdte beszédét, szinte olly humanitással és tisztelettel vált el tőlem. Ezt a kis vitát azért szeretem, mert úgy hiszem, hogy Majláthot (ezt a szörnyű büszke és hírnév után kapkodó embert), ha nem egészen is, részint legalább meggyőztem róla, hogy a magyar literatura, habár gyenge lábon áll is, nem olly felette *erbärmlich* (az ő szava) mint ő, ki azt nem is ismeri, gondolja. S mi sem (én és Kisfaludy) vagyunk oly felette ostobák, mint ő disputatiójának elején vélte, és csaknem kimondotta. Ezen harcznak, édes barátom, melly a Wigand lexikona felett támadt, felette sok haszna van s még mennyi lesz! Egyike a belőle fakadt hasznoknak az is, hogy általa megismerhetni az embereket. Ennek köszönhetem azt is, hogy *Paziazit* és *Trettert* úgy ismerem már most, mint ravasz embereket, sok ház ebeit, haszontalan pletykázókat és hírharangokat, mint igen hiú Stutzerkákat, kik egy kis nagyúri kegyelemért mindenre képesek elvetemedni. Én ugyan jól vagyok és jól leszek velük *ad speciem* mindig, de szeretni őket soha nem tudtam, soha nem fogom. Reseta is erősen hadakozik ellenem nyelvével, de írni nem bátorkodik. Azt mondta Vörösmartynak Horvát Istvánnál, hogy én nem vagyok arra sem méltó, hogy Virágnak sarukötőit megoldjam. Wigand pedig hármunkat (Bugát, Stettner, én), kik a lexikon ügyében megszólamlottunk, *Hundok*nak és *niederträchtigek*nek tituláz, mikor *inter suos* van. Nem nevetsz erre? — Ezeket mind az

mondatja velök, hogy boszankodnak és mérgelődnek, mert a mit én mondottam rólok és lexikonjokról, arra felelniök felette nehéz, s azóta senki sem prænumerál többé, sőt a mint halljuk, néhányan visszavették Wigandtól pénzöket. A mi felszólamlásunknak az a haszna is van, hogy ha lexiconjokból csakugyan lesz valami, több szorgalommal s nagyobb gonddal fogják azt dolgozni, mert tudják, hogy minden betüjökre árgusi szemek vigyáznak. Képzelheted, hogy itt Döbrenteinek legnehezebb lesz a sorja, mert bajos dolog 45 évű korunkban szokni a gondos íráshoz, minekutána eddig olly igen könnyen vettük a dolgot, s mégis annyira elbolondítottuk a világot, hogy pénzt vertek tiszteletünkre. Az én *Figyelmeztetésem* itt egészen Döbrentei ellen van dirigálva, ámbár sehol sem nevezem meg őt, ő tudniillik redactora a lexiconnak, de bujkál és nem mer megjelenni, Cserneczkyt taszították elő a publicumnak, mint redactort, pedig ezt az egész világ tudja, hogy hazugság. Stettner feleletét egy hét előtt küldtük Kassára nyomtatni, mert itt Drescher ki nem eresztené, Drescher is Wigandianus. Czíme a Stettner feleletének ez: *Egy szó Döbrenteiről.* Azt mutatja-meg benne Stettner a *Vétek súlya* és *Fösvény*ből kiirkált hibákkal, hogy Döb. nem tud interpungálni, nem tud orthographiát, grammatikát, syntaxist, szóval hogy nem tud magyarul, és francziául és nemetűl sem ért, mert fordításaiban számtalan helyeken egészen mást, sőt nem ritkán ellenkezőt beszél, mint a mit az originális tudós mond, és hogy Döbr.-nek minden irásai tele vannak ezerféle inconsequentiákkal. Ha nekem felelnek s csak egy szócskából észreveszem is, hogy Döbr. felel, ha nevét ki nem írta is, én a reá való feleletemet Döbr. ellen intézem, mert minden Conversations-lexiconi fonákságoknak ő az oka, és mégis olly szemtelen, hogy még ő mer pattogni. Fáy, Szemere és Kazinczy részünkön vannak, Kölcsey hihetőleg, és így minden lelkesebb író itt van. Gróf Széchenyinek felette nehéz situatiója van, ő békéltetni akarná az embereket, de mivel észrevette, hogy

az lehetetlen, maga sem tudja, hol áll, mert valóban nem is áll, hanem csak ingadoz egyik féltől a másikhoz. Ez a harcz még az Akademiára is nagy befolyással lesz, mert ha Vay félt eddig is az oppositiótól, most igazán félhet majd.

Rettentő negligens vagyok a levélirásra nézve, édes barátom, s annak tulajdonítsd, hogy ezt a históriát illy rendetlenül, illy öszve-vissza zavarva közlöm veled. A milly szorgalommal és gonddal tudtam valaha leveleimet írni, olly rendetlenül, negligenter irkálom most; de te ki fogod ezen chaosból is halászni, a mi interessál s ön magad rendbe állítani. Székely Sándor Erdélyből nem régiben levelet írt hozzád: küldd el a *Meghódított Dáciát;* én feleltem neki, s megírtam, hogy csak utasítson hozzám valami alkalmat, én azonnal vissza küldöm. Édes barátom, azt most nem írhatom meg, mikor utaz Széchenyi Angliába s mikor tér-vissza, mert Károllyal egy kicsinyt összezördültek, s most nem járnak egymáshoz s így sem magam, ki vele sokszor összejöttem Károlynál, nem kérdezhetem meg tőle, sem Károllyal nem kérdeztethetem meg; azonban úgy hiszem, hogy ezen kis neheztelés nem sokáig tart s 3—4 hét mulva meg foghatom neked írni utazását bizonyosan.

A mi a secretariusságot illeti, Károly már említette Széchenyinek, ez hajlandó reá, csakhogy nehéz leszen kivinnie korod miatt; egyéb akadály nincs, csak korod. Mint recensensre csak az egy Döbr. haragszik rád, a többi, ha eddig haragudott is, már vagy megszelidült, vagy nem sokára meg fog szelidülni, s arra, hogy téged mind inkább szeressenek, az is fog használni, mert én most oly nyersen és positiv beszélgetek rólok és velek a publicum előtt. Engemet gorombának, durvának, vadnak fognak kikiáltani s téged meg fognak dicsérni, mint igen humanus és szelid embert. Meglásd, hogy nem rosz propheta vagyok s mondásim beteljesednek. Neked *kell* secretáriusnak lenned, mert rá alkalmasabb emberünk nincs, és Károly min-

deneket el fog követni, a mint már eddig is elkövetett Széchenyinél, hogy ezt kieszközölhesse. Széchenyi már maga is mondotta, hogy nem ismer nálad alkalmasabbat a titoknokságra. Titoknok könnyebben lehetsz, mint fizetett tag, mert amarra nincs ember, erre elég van. A mit tekinteted fentartásáról mondasz, azt magad sem hiszed. Tekintetet még én is tudnék magamnak szerezni még öreg uraink előtt is, pedig köztünk e tekintetben felette nagy a különbség, mert az én modorom és külsőm a tiédhez képest igen igen *linkisch*. Nem kell az embernek magában bizatlankodni.

Károly egy czédulát küldött ma, hogy borítsam levelembe, de írása igen ritka és papirosa vastag, én tehát azt a csalfaságot követtem el, hogy ide leírom szóról szóra, a mit ír neked, de ne tudasd vele, mert érte neheztelne. Így a levél nem lesz olly nehéz, a czédulát pedig megkapod tőlem, ha visszajősz . . .

Az Eszterházyról és Bowring munkájáról közlött híreid felette kedvesen vettük. Csudáltam, a mit mondasz a Vitkovics halálára írt versről. Az nem valami remek, de hogy épen rosznak lehessen mondani, azt el nem hiszem. Hogy Vörösmarty corrigálni nem tud, az nem újság, ő maga is vallja s nem kell rajta oly igen felakadnod. Ha valamit küldesz, correcturáját bízd Stettnerre. *Beséről* kár írnod. Hogy az említett magyar historia kidolgozását megigérjem, tudnom kell, mennyi időt szánhatok reá. Hogy valami jó legyen belőle, három esztendőt szükséges lesz rá szánnom, s ha bizonyossá tészsz, hogy ennyi időt szabad lesz rá fordítanom s nem lesz késő, és még akkor is kijöhet, úgy igérem, hogy 1834. év elején a munka kész lesz. Nekem ugyan compendiumot dolgozni nem nagy kedvem van, mert ott keveset lehet beszélni a factumokon kívül; azonban, ha a kivánt időről bizonyossá tészsz, mégis felvállalom. Helyem elfogyott, és így élj szerencsésen, édes Ferim, s emlékezzél rólunk. Ölellek.

108.

Pest, Május 18-d. 1830.

Aprilis 11., 24. és 25-d. írt leveleidet édes Ferim, vettem. Azok között kivált az első felette kedves volt nekem. Mi van szebb a barátságban mint a tartaléktalan bizodalom, mellynek te itt olly fényes jelét mutattad. Hidd-el édes barátom, hogy az az őszinte beszéd, mellyel a Játékszín dedicatiója iránt megszólítasz, nekem legnagyobb becsű mindenek felett, a miket barátságod valaha elém teve és szived hozzám monda, s nem lesz idő, melly ennek emlékét bennem hervadni hagyja. Engedd-meg kedves, igen kedves barátom, hogy szép bizodalmadat én is bizodalommal viszonozhassam s nyiltan megmondhassam, hogy a Játékszint neked ajánlnom *most* nem tanácsos. Meg fogsz ütközni, hogy ezt mondom, s tán fájni fog e hideg, e szívtelen visszataszítás; de édes barátom, ha köztünk volnál s látnád a körülményeket, mellyek között vagyunk, magad azt mondanád, a mit én mondok. Ne gondold, hogy te bele nem vagy keverve a Lexicon pörébe, rád Döbrentei és társai szinte úgy haragszanak, mint *rám,* Kisfaludyra vagy Stettnerre, s a gyűlölség, mellyet most Döbrentei ellenünk forral, csak continuatiója az irántad való régi gyűlölségnek, s nagy kérdés, ha ti öszve nem ütközétek már előbb, most ezen tollcsata támadt volna e? Dr. Balogh azt mondá MS-mában (a mi azonban nyomtatásra nem jött, mert Vty eltörlötte neki), hogy mi néhányan egy *obscurans clubot* formálunk; Döbr. azt mondja hozzám czímezett feleletében, hogy mi pártoskodunk, egymást dicsérjük s a kik velünk nem tartanak, azokat gyalázzuk és neveletlenűl csipkedjük. Szóval pedig azt hirdeti a két városban, sőt levelei által minden fele, hogy mi az öregebb írókat akarjuk tönkre zúzni, s ezeknek lealacsonyításán magunknak az Académiába helyet készíteni, s hogy ezen czélból dicsérgetjük egymást

s rá disputáljuk barátinkat a publicumra, hogy nyalogatjuk egymást mindig és mindenütt, hol csak módját és alkalmát találjuk. Mind ezen beszédek engem ugyan meg nem ijesztenek, (mert engemet mindenre könnyebb leszen megtanítani mint arra, hogy *féljek*, mert lelkiismeretem tiszta), de mégis ezen beszédeket figyelembe venni érdemes, s tetteinket úgy kell intézni, hogy rájok újabb és újabb alkalmakat ne szolgáltassunk. Ha én neked ajánlanám a Játékszínt, ez a lárma még inkább nagyobbodnék s a publicumba is végtére impressiót tenne s gyanút gerjesztene, olly gyanút, melly charakterünket hozná kétségbe; s ezt, úgy tartom, egymásról elhárítanunk nemcsak tanácsos, de szükséges is. Mindeneket nem tudok neked úgy elmondani levélben mint lelkemben élnek, de ha itt volnál, tudnék ollyakat beszélni, mellyek tökéletesen meggyőznének véleményemről. Ha ez olly dolog volna, mellyet a társaknak felfedezni s róla véleményöket kérni lehetne, tökéletesen hiszem, hogy ismervén a mostani környűlményeket, szóról szóra azt mondanák, a mit én. Azért, édes barátom, ne vedd hidegségnek nyilatkozásomat, hanem hidd-el nekem, hogy általa javadat eszközlöm. Régen volt az, midőn én gyermek voltam s nem tegnaptól kezdem a dolgokat férfiúi szemmel vizsgálni, s mind eddig, (merem mondani büszkeség és dicsekedés nélkül) látásom még nem igen csalt-meg; hiszem, hogy most sem nézek roszúl a dologba. A Játékszín senkinek sem leszen ajánlva. Beimelnél nyomtattatom, ki a Paczkó leányát elvette s pesti typographus. 27 forintban ívért alkudtam-meg vele s a medárdi vásárra kell elkészítnie. A formatum nagy nyolczad-rét. Az előszó és *Emilia Galotti* már általment a censurán. Meddig ezt szedik s a *Gyűrűt*, a Lessing és Schröder biographiájit készítem-el röviden s ebből fog állni az első kötet. Csak 9 actiám van per 20 fl. w. w. A kézirat 13—14 ívet fog adni. Nagy szerencse lesz, ha nem veszítek vele!

Azt még nem tudod, hogy Döbrentei, Thaisz és Cser-

neczky husvét napján feleltek az én *Figyelmeztetésemre.* A felelet igen csinos. Döbr. azt mondja, hogy úgy veszekedem mint a részeg vadráczok; Thaisz Csokonaiból és Horatiusból citál s engem *canisnak, szamárnak, irígy kuvasznak, bolondnak, czenknek, kinek kobakja korpavár s a czinke is fél tőle már* st. nevez, s azt mondja utoljára: k . . . . *hadd fecsegjek, hold töltére tán eszemre jövök.* Ugye hogy szép dolgok? Én örömmel fogadtam e megtiszteltetést s áldom a végzetet s e dicső férfiakat, hogy magokat illy gyönyörüen prostituálták. A mit én nekik erre feleltem, abba nincsenek ők illy szép czímekkel megtisztelve, de azt hiszem, hogy ezerszer jobban szerették volna, ha *szamárnak, bolondnak* st. neveztem volna őket, mert a miket mondok, sokkal jobban fog nekik fájni, mint az ollyanok. Ha lehet, rá veszem Károlyit, hogy tegyen az Apponyi Tud. Gyűjteménye mellé ezen feleletből, hogy te is láthasd Párisban. A Bugát és Balogh veszekedéseiket mind elolvashatod a Tud. Gy.-ben, mert ott jöttek-ki. A Döbrenteianusok szörnyű méregben vannak. Rám leginkább haragszanak s Döbr. pláne azt hirdeti, hogy én lutheránus voltam, de katholizáltam s most vallási gyűlölségből támadok ellenek lutheránusok ellen, mert a lexicon írói majd mind lutheránusok. Stettner felelete is kijött már a mult héten s előtte nehány nappal Bugáté. És igy megint három csapás egyszerre a Döbrenteieknek. Kazinczy és Fáy, mint valami gyáva vénasszonyok titkon örülnek, hogy Döbrenteit zúzzuk; Szemerét pedig elszomorította az én Figyelmeztetésem, mert azon dicsőséget ő szerette volna magának, hogy Döbrenteit tönkre tegye; maga vallotta-meg Bártfaynak s ez nekem mint titkot elmondá, s én is úgy mondom neked, hogy Laczi Szemere előtt ne compromittáltassék. Én részemről nem sok dicsőségnek tartom olly írót leverni, mint Döbr.; ez még fáradságomba sem kerül. Szemere nem szereti ezen harczot a fellebb mondott okból. Alig hinnéd, hogy a publicumban Wigand bajnokai közül Thaisznak vannak legtöbb párt-

fogóji, nem Döbrnek. Az olvasók, valamint az irók közt is igen kevés neutralis van, s ez jó jel; többnyire elhatározottan a lexicon mellett vagy ellen vannak. Az mondatik minden felé — nem tudjuk, ha nem hizelkedésből-e — hogy a potioritas részünkön van. Döbr. Wigandot is felboszantotta ellened annyira, hogy comissióban nála lévő könyveidet atyádnak visszaküldte; ide irom, hogy feledékenységbe ne menjen, miket külde-vissza: *Blumenlese* 7, *Aradi gyűlés* 26, *Császár-leány* 3, *Pulsus* 6. exempl. Ennyire ment a Döbr. gyűlölsége és a Wigand ostobasága! Berlini könyveidet megkaptuk. Stettner csókol a neki küldöttért, én pedig egy *epost irok* rólad Varassorért, te *párisi szőke fiú*. (Helmeczy szava.)

Paziazin és Tretteren ne törődjél sokat, egyikben úgy nincs szeretni való, mint a másikban, legalább nekem nincs szeretni való. Ők Károlyt gyakran látogatják, s ámbár egymást most már nem igen szeretik, azaz ők azt s az őket. Széchenyivel már meg van a béke, mint jövendöltük, maga látogatta-meg Károlyt! Az Academiából, isten tudja, mikor leszen valami, édes barátom. Az nincs olly közel mint te gondolod; hihető, hogy a Diætán, mely 8. september 1830. van hirdetve, megadatik, de ez a hihetőség felette gyenge. Azonban, hogy előbb utóbb még is meglesz, azt én is merem hinni.

Károlyit vagy Eggenb. nem szükség öszveveszítenünk Wiganddal, ők eléggé öszve vannak veszve s nem csak ők, hanem a pesti könyváros mind. Szenvey egyszer volt Károlynál a télen, azóta nem hallottuk hirét. Ő most Ó-Budán lakik. Czuczor, azt halljuk, elkészitette *Hunyadi*-ját. Plánumod a poéták szigete iránt tetszett a társaságnak. Nekem az a reflexióm volna iránta, hogy nem Vitkovics, hanem Virággal kellene kezdeni; de ez tán már akkor, mikor te visszajősz, késő lesz, mert azt hallom, hogy Budán Nagy Benedek senator collectákat csinál egy Virágnak emelendő monumentumra.

A mit az Academiai secretáriusságra mondasz, nem ér

semmit. Téged ha proponáltatni fogsz, Széchenyi propo- nál és pedig proprio motu, Károly csak a gondolatot adta neki, egyebet semmit. Nem látom által, miért kelljen neked nevetségessé lenned, ha Széchenyi planuma el nem sülne is; hiszen te nem kérted, Széchenyi magától tenné, ha tenné, a propositiót. Így ha Döbrenteit, Horvát Istvánt és Fáyt candidálnák s közülök Döbr. kapná-el a secr., — Horvátnak és Fáynak is nevetségesekké kellene lenniök, a mit ugyan nem hiszek. Egyéb iránt arra is reflectálok, hogy secretariusnak könnyebb leend (azaz a secretariusságot könnyebb lesz elnyerned) mint fizetett tagnak, mert secretariusságra nincs alkalmas individuum, mint Széchenyi sokszor mondja, tagokat pedig könnyen csinálhatnak öreg írókból is; itt rád *elkerülhetetlen szükség* nem lesz, amott igen. Ha secretarius nem léssz, igen kétlem, fizetett tag lehetsz-e még most. Így értsed barátom a dolgot.

Széchenyi *Hitelét*, azt mondják, Majláth fordította titkon s Wigand adja-ki, de ez nem bizonyos. Cseremiczkyvel Széchenyi fordíttatta pro privato usu. *Cserneczky* a Lexicon redactora, egy fiatal ember, valami 20 esztendős, itt Pesten jurátus; Cseremiczky és Cserneczky különböző személyek. Gróf Széchenyinek nem ártana írnod, de nem tudom, hogyan foghatod említeni a *Lovak*at. Elhallgatni nem lehet s nem jó volna. Tegnap előtt beszéltem Széchenyivel az utczán, még nem tudja, mikor mehet Angliába. 8-d. septembertől Pozsonyban lesz a Diætán, s te ezen idő tájban fogsz visszatérni.

Károlyi igen tisztel, s kér, hogy gyűjts neki, ha alkalmatlanságodba nem kerül, szép nyomtatások példányait Párisban, azaz csak lapokat némelly szépen nyomatott könyvekből, nem annyira a betűk szépségére, mint inkább a czímek és columnák elrendelésére nézve, szóval a nyomtatási ízlésre tekintve. Kisfaludy megkapta leveledet, 6 nap mulva felelni fog. Ő mindeneket elkövet, hogy kívánságodat teljesíthesse, s igen melegen vette bizodalmadat.

Én kétlem, hogy most kölcsönözhessen, s megírnám kétségem okait, ha helyem volna. Azonban bizonyost nem mondhatok. Azért nem felelt most, mert még maga sem tudja bizonyosan, talán segíthet. Élj szerencsésen!

109.

Pest, Junius 19-d. 1830.

Május 18-d. és 29-d. irt leveleidet vettem, édes barátom. Soha még ember olly nagy tévedések közt nem volt mint te a Lexiconi pör iránt vagy. Te rettegsz, kétségbe esel a dolog jó kimenetele felől, féltesz bennünket és magadat, mi pedig nyugalomban vagyunk, mosolygunk az ellenpárt érdeklett szerencsétlenségén s békén nézzük a tapsokat, mellyel a publicum diadalmunkat fogadta. Hogy az egészre nézve visszás ideák közt ingadozol, az még megengedhető, mert a pört nem ismered, csak némely töredéket tudsz belőle levelem által, s azok is hihetőleg az én hibámból homályosan, vagy rosszul voltak közölve; de a miket Stettner kérdéseiről, Bugát és Balogh replicáikról s az én Figyelmeztetésemről beszélsz, arra csudálkozással csóváltam a fejemet. Igaz, hogy Bugát recensiója az *agyvelőről,* mint recensió semmit sem ér s hogy én Balogh lévén, olly feleletet tudtam volna erre Bugátnak irni, minden gorombaság nélkül, hogy annak emlékezete Bugátot egész éltén keresztül kisérte volna, de Balogh tette-e ezt? tudta-e ezt tenni? Hiszen Balogh nem hogy Bugátot legyőzze, mint te mondod, de ön magára nyújt fegyvereket, mellyekkel az ember őt összekaszabolhatja. Nem akarok ezeknek megmutogatásába ereszkedni, csak azt mondom, hogy Bugát felelt Baloghnak általad dicsért válaszára (vagy inkább *Vörösmarty, én, Stettner* és *Károly* feleltünk, mert Bugátnak egy csepp polemiai tehetsége sincs s nélkülünk Balogh által agyon veretett volna, — de ez titok maradjon, a legnagyobb titok) s Balogh egészen

tönkre van téve, s még Széchenyi is, kinek Balogh házi doctora, azt mondta, *hogy Balogh rettentően megjárta a Bugáttal való veszekedéssel.* Balogh, ki elejétől fogva a legdühösebb volt lexicographus társai közt, most egészen megszelidült s a minapában már azt mondta egy prókátornak, hogy *nekem* tökéletes igazságom van a lexicon ügyében, de hogy igazságom van, annak *Wigand* az oka, nem *ők*, mert Wigand, mielőtt őket meghívta volna, már elrontotta a dolgot; Bugátnak nem is felel többé, mert érzi, hogy nem lehet! Stettner kérdéseire azt mondod, hogy gyengék; én nem tudom, minek kellett volna ezeknek erőseknek lenni? Stettnernek ezzel csak az volt czélja, hogy veszekedést támaszszon s azt a czélt el is érte. Én nem értem, micsoda pártdüh van ezen kérdésekben? talán az a *szent lélek áldása?* St. azért recenseálta Döbr. *Fösvényét* és *Vétek súlyát*, mert Döbr. Wigand neve alatt felelvén Stettner kérdéseire, azt mondotta: «hogy meri Stettner Wigand íróјit epheméri íróknak nevezni, minekutánna azok között egy Döbrentei is van, kinek *Vétek súlya* és *Fösvénye* remek munka? Stettner tehát azzal legitimálja szavát, hogy megmutogatja, miben áll az a Döbr. remeksége. A mit a *Figyelmeztetés*ről mondasz, az igen mutatja, hogy a dolog felől részrehajlással itélsz. Mindenek közt, a mit láttál, ez lehel leginkább boszút Döbr. és Wigand ellen, s épen azért csinált olly nagy lármát, midőn kijött; te pedig azt mondod, hogy nem lehel boszút. Légy olly igazságos, barátom, én irántam is, midőn itélsz, mint bár melly idegen iránt volnál. Azt is mondod a többek között, hogy némellyek vannak mondva benne, a mikért nem lehet felelni. Mi különbözők az itéletek! Gróf Majláth, Paziazzi st. azt mondták, hogy ez a Figyelmeztetés hadvezéri stratagémákkal van dolgozva, s a reá való felelet is már előre igen finuman van kicalculálva, s minden szó annyira latolva, s olly vigyázólag mondva, hogy valamivel nehéz leszen engemet megfogniok. Ha ezek igazak-e vagy sem,

nem akarom itt feszegetni, hanem csak azt mondom, a mi történt: Döbr. és Cserneczky feleltek nekem erre (Thaisz nem felelt, csak betyárkodott) s kivált Döbr. minden erejét öszveszedte, (ez nem nagyítás, ha olvastad, látni fogod), hogy engem megkapkodhasson, s midőn kijött feleletök, az egész publicum azt vallotta (azaz a pesti publicum), hogy az nem felelet, és hogy ők proprio facto megmutatták, hogy *Figyelmeztetés*emre igen nehéz vagy tán épen nem is lehet felelni. Én már válaszoltam nekik (valami három hét előtt jött ki) s úgy látszik, hogy az őket végkép elnémította, mert mindekkorig egy hangot sem hallani a felől, hogy válaszolni szándékoznának. Széchenyi azt mondta, hogy az *valami szörnyű*, a mit én Döbr.-nek feleltem, de tökéletesen *igaz* és *czáfolhatatlan*. Azok, kik elejétől fogva Döbr., Thaisz, vagy Wigand részén voltak, kik között van Majláth is, azt mondják, hogy nem szép, a mit csinálunk, s nekik az nem tetszhetik, ámbár megvallják, hogy az ész prævalentiája a mi részünkön van. Felette tévedsz ott is, édes barátom, midőn azt mondod, hogy az olvasó publicum az ő részükön van; jőj csak haza, magad fogod tapasztalni, micsoda kis csoportocska az, melly őket pártolja. Fábián Aradból, Rudics Bácsból, Helmeczy Törtel tájékáról, s nehány Károlyhoz, Vörösmartyhoz és Stettnerhez írt levelek azt a hírt mondják, hogy mi egész félelmes auctoritást szerzettünk magunknak ezen pör által. Azt mondod, hogy nem jókor kezdtük az ellenségeskedést. Miért? az Academia miatt? Az Academia nekünk, édes barátom, legkisebb gondunk. Én nem hiszem, hogy az Academiából legyen valami, de ha lesz, akkor az oppositiótól való félelemből is megtesznek előbb utóbb bennünket (azokat t. i. kik közülünk érdemlik) tagoknak, az oppositiótól mind Széchenyi, mind Vay már a diætán is igen rettegtek s most még inkább fognak rettegni, s épen azért nem fogják merni Döbrenteit secretariussá tenni, mert azt jól tudja Széchenyi, hogy Döbrt egy magyar író sem szenvedheti s ellene bizonyo-

san fogna oppositio támadni. Te bízvást kiadhatod *Orvosi tár*odat (ha prænumeransaid lesznek, a mit most még nem hiszek), ez a pör Bugátnak barátokat és tekintetet szerzett s Döbrt ne készülj verni, mert már nincs mit verni rajta, ha csak *Yorick és Eliza leveleit* vagy a minap kiadott *Macbet*et nem recenseálod, a miket talán nem is szükség recenseálni, mert a publicumnak nem tetszenek. A jó alkalmat, hol agyon verhetted volna, épen most szalasztád-ki kezeidből, midőn Bowring könyvéről írsz. Itt a Bowring könyvét minnyájan nevetik, kik angolul olvasnak s nevetik Döbrt is, hogy magát és barátjait nyalogattatja Bowring által. Széchenyi azt mondta, hogy az a Bowring valami beteg elméjű ember lehet. Nekem gyönyörűség azt tudnom, hogy Döbr. a magyar literaturáról szóló articulusokat a Conv.-Lexicon 6-dik kiadásában, írta. Lesz idő, hogy ezt még megsirattatom vele. Az Aurora recensiója tőled a júniusi kötetébe jön a Tud. Gynek, a Bowring könyvéről való jelentés pedig a júliusiba. Recensiód az Auroráról nekem nem tetszik. Keménynek kellett volna lenned a gáncsban és mostohának a dícséretben, hol rólunk beszélsz. Én a mit a *Hableány*ról mondasz (az az proprie, a mit a kertész-leányról) keményebbé fogom tenni, hogy érezze az olvasó, melly szarvashiba ez, s milly igen lehet érte épen engem gáncsolni, ki mások hibáiról olly kérlelhetetlenül beszélgetek. Mikor én a Hableányt írtam, jól tudtam, micsoda hibát követtem-el, s Károlynak mondtam is, de már akkor későn volt, mert manuscriptum kellett. Ez az egész darab nem egyéb volt, mint szükségben segítő eszköz s én sem magáról, sem stilusáról nem tartok sokat. Recensiódnak azon helyei, mellyek generalis theoriák, többnyire igen jók, de speciatim a darabokra tett észrevételek nagyobb részint nem állanak meg. Az előadáson pedig meglátszik a nagy szorgalmatlanság. Széchenyihez írt leveledet, édes barátom, kénytelenek vagyunk supprimálni. Nem kellett volna a secretariusságról szólnod; Károly ezt úgy említette Szé-

chenyinek, mint magától jött gondolatot, melly felől te nem tudsz semmit, s a mellyre te nem is vágyódtál. Aztán azt is emlegeted, hogy ellenségeid vannak, a mi nem igaz; ellenséged csak Döbr., s Döbr. rég elvesztette Széchenyi előtt minden hitelét. Széchenyi őt nem szereti, de véteni sem akar neki, hogy háladatlannak ne mondassék, mert Döbr. sok dolgokban segélte Széchenyit s ő volt első vezetője is a literatorságba. Széchenyi elijedne, ha te magad azt mondanád, hogy ellenségeid vannak. Őt inkább arról kell meggyőznünk, hogy te szerettetni tudod magad az emberekkel, hogy társaságod simulékony és kedves, a nélkül, hogy hizelkedő volna, a mi tökéletesen igaz is. Széchenyinek ez kell, s hányszor nem hallottam ön magától, hogy ő ollyan embert szeretne secretariusnak, ki az emberekkel szépen tud bánni, s eleinte Döbrhez is azért hajlott, de Döbr. magát hiúsága és arrogantiája által eltemette az ő szemeiben. Feléd is azért látszik hajlani, hogy hajlékonynak és szép társalkodású embernek hiszen, s azon kivül jó characterűnek. Károlyi Gyuri is igen dicsért téged neki, Bártfaynak is szólt felőled. Kisfaludy írt volna neked mind Széchenyihez írt leveled felől, mind pedig azokról, a miket hozzá írsz, de ágyban fekvő beteg. Azt mondja Forgó, hogy forró betegségben van. Bécsbe delátiók mentek ellene, mellyeket hihetőleg Döbr., Schedius és Thewrewk koholtak. Thewrewk most a legjobb barátja Döbrnek. Ha én azt meg tudom, hogy Döbr. volt oka, hogy Károly privilegiumot nem kapott (mert hogy nem kapja meg, azt mutatják minden jelek), akkor jaj neki, soha békén nem lesz ő, míg él és *ír*. Hitted volna, hogy Thewr. valaha vele egyesűljön? Thew. tette az első békítő lépést, s fő oka békülésöknek az volt, mert egy hajóban eveznek, t. i. mindkettőjöket én recenseáltam. Ponori azt mondta *Döménynek,* hogy én már 28 magyar irót *pocskoltam be,* s köztök őt és Döbrt leginkább, s most ő Döbrt annál jobban tiszteli, minél inkább lemocskoltam én, s meg is fogja látogatni

nem sokára, a mint meg is látogatta csakugyan s most már gyakran vannak együtt, s jó barátok. Nem nevetsz ezekre? Thewr. szeretné rajtam boszuját tölteni és semmi módon nem tudja másként mint illyen apróságok által, a mikre én csak *mosolygani* tudok.

Virág emléke iránt röviden csak azt mondom, hogy budai senátor Nagy Benedek (a mint mondják) régtől fogva dolgozik ez ügyben s collectákat csinál és így megelőztettél. A társak munkáinak kiadásából semmi sem leszen, míg te itthon nem lészsz. Ahhoz olly ember kell, mint te vagy. Helmeczy többnyire Törtelen van, Vörösmarty rest, Károly beteg. Az Aurora számára még egy betűt sem írtunk. Károly igen megköszöni, ha az Aurorába utazási töredékeket adsz neki. A Játékszín már ki van nyomtatva, de én nem hiszem, hogy bele ne veszítsek. Tanácsaid, mellyeket kiadása, köttetése s eladása iránt utolsó leveledben adsz, többnyire már teljesedve voltak, midőn leveled vettem, s örültem, hogy olly sokban egyezett gondolatunk, nem tudva is. Döbr. kiadta *Macbetet* Széchenyinek ajánlva. Utána *Lear* jő, czímök ez: *Shakspeare remekei, magyarul Döbrentei által, I. kötet. Macbet.* Én még nem láttam. Széchenyi a minap a casinói bálba hítt meg bennünket (Kisf., Helmeczyt, Vörösmartyt s engem) t. i. biléteket küldött cancellistája által minnyájunkhoz. Ő nekem azt mondta, hogy már nem megyen Angliába, hanem a jövő héten megy Törökországba mindenütt vizen, t. i. a Duna folyását akarja megvizsgáltatni. Inzsenért is viszen magával, csak Diætára jő vissza. Nem képzelhetem édes barátom, quo titulo mennél te Széchenyivel a Diætára? Ez igen nagy tolakodás volna, nem is foghatom meg, hogy juthata eszedbe. A diæta alig fog hat hétig tartani, legalább a hír azt mondja, hogy: contributio, subsidium és katonák állítása lesz a királyi propositio.

Julius 15-dikén.

Ez a levél, édes barátom, a mint láthatod dátumáról, rég volt írva, de azt gondolván, hogy már nem kapod meg Párisban, nem mertük oda adressálni, hanem vártunk további dispositiódra.

Gróf Széchenyi elutazott Törökországba és septemberben tér-vissza. Forgót kérte, hogy meddig ő oda mulat, eszközölje ki, hogy Döbr. Macbetjét ne recenseáljuk, ő — úgy mond — bizonyosan tudja, hogy az Academia mingyárt a Diæta elején approbálva lesz (a királyi propositiókban tudniillik) és szeretné, ha összebékéltethetne bennünket, mert — úgy mond — egyéb alig lehet secretarius mint *Döbr.* s ő ezen esetre igen fél az oppositiótól, mert ő úgy látja, hogy az erő és ész a mi részünkön van, s azért ha haza jön, septemberben igyekezni fog, hogy bennünket öszvebékéltethessen. Azt is beszélte Forgónak, hogy majd egy ebédet vagy ozsonnát ad, hogy minnyájunkat meghív. Íme, édes barátom, nem mondtam, hogy az oppositiótól félnek. Ez az öszvebékéltetés az én részemről Széchenyinek succedálni nem fog, mert én charactertelen ember nem vagyok, én az Academiába nem vágyódom s nem vágyódtam soha; ha magoktól tagnak tennének, nem vetném meg (ez paraszt kevélység volna), de tagságért én soha instálni nem fogok, sem békülések által (mellyek characteremre ejtenének mocskot) azt megszerzeni. Ez a békéltetés egyike Széchenyi nevetséges planumainak! Károlyi István megkérte Paziazit, hogy fordítsa le neki (honorariumért) a Széchenyi *Hitelét* és *Lovait;* én mondtam Paziazinak, hogy a *Lovakat* te fordítod s már csaknem fele meg is van; ő nem szólt rá semmit, s azt hallom, hogy már belekezdett a Lovak fordításába. Ponori Thewr. kiadta ellenem taval írt epigrammáit *Tiz csapás* név alatt, de nevemet sehol sem írta ki. Ő epigrammázhat bízvást, én neki felelni nem fogok soha. A publicum Thewrewket soha sem szenvedhette, s most is csak nevetik epigrammájit. Szentmiklósy Honváry név alatt egy

kis könyvecskét ada ki, czíme: *Bökversek és eszmék* (epigr. és gnómák!!!) hol arra tanítja Kölcseyt és engem, hogy az egyszerűség nem szép, az az nem *magyar szép;* a magyar szép a *ragyogó*, a *czifra*. A munka *nyilvánosan* Cselkövi ellen van dirigálva, de meglátszik benne, hogy szeretne engem bántani, *ha merne*. Egyéb iránt olly bolond dolgozás, hogy te még olyat nem láttál. Ezt ő megint részeg fejjel írta. Thewrewk szörnyen haragszik, hogy én neki nem akarok felelni.

Leveleidet mind vettem, édes barátom, a julius 1-én irottat is. Közelget az idő, mellyben meglátjuk egymást; Soha sem epedtem, szomjúhoztam annyira látásod után, mint most. A mi barátságunk, édes Ferim, nem lehet nem örök. A helyett hogy hűlne, évenkint jobban szeretjük egymást, s hiszem, hogy a mi öreg korunk is boldog kor lesz. Mint szeretlek érte, édes barátom, hogy te az angolokat jobban szereted a francziáknál. Én ezt a nemzetet (az angolt) csak könyvekből ismerem, könyvek által szeretem, de még így is minden oly interessans, olly vonzó, a mi csak bennök és kívülök van. Ha visszajősz, meglátod, mennyit kell nekem beszélned róluk, kifárasztalak! Ah bár csak Scotiát is láthattad volna. A regényes, a tündér Scotiát! — A Genfi-tó vidékét jól megnézd, hogy nekem leírhasd majd itthon; másként lesz bajod. Szalay összeveszett Szemerével s recensióját a Muzárionnak különösen nyomtatta-ki. Azt hallom, hogy *Válaszomra Döbrenteinek a lexiconi pörben* gróf Dessewffy felel s igen gorombául. Sajnálni fogom, ha kénytelen leszek Dessewffyt is öszvegázolni, mert ő, ha rosz iró is, legalább becsületes ember, de ha gorombaságokra fakad, én valami szörnyűt fogok vele csinálni, mert ő neki semmi szüksége sem volt magát ezen pörbe keverni; csak csillogni szeretne, s azt hiszi, hogy nekem grófi auctoritásával fog imponálhatni. Majd meglássuk, mit használ írói körben a grófi titulus! Wigand folyóirást ad ki *Sas* czím alatt, redactora Thaisz lesz. Wigand és Károlyi szörnyen haragszanak egymásra,

a mit én igen szeretek. Most Wigand és Thaisz a Tud. Gy.-t akarják tönkre tenni. Legújabb hírek azt mondják, hogy Kisfaludy megkapja az ujság privilegiumát septemberben, Kisfaludyt egy hónapig lelte a hideg, most lábbadoz-fel betegségéből. Az igért utazási töredéket az Aurora számára elvárjuk. Még egyikünk sem írt semmit az Aurorába.

Légy szerencsés útaidon, kedves, igen kedves Ferim, s hozzanak vissza nekem isteneid egészségben. Mindég forrón szerető barátod. *B—a.*

110.

Oroszi, November 6-d. 1830.

Édes Ferim, a Dessewffyánát itt küldöm; olvassátok-el Stettnerrel, te a mondottakra, Stettner pedig a grammatikára és orthographiára figyelmezve. Te élesebben látsz, ő jobb grammatikus. Lehet, hogy valami elcsusszant figyelmem elől, a mit ti észre fogtok venni. Az egyszer leírt szavakhoz az ember hozzá szokik s nem könnyen veszi észre hibáit. Vörösmartyt csókolom és kérem, vigye magával Fehérvárra a censorhoz, s informálja a censort, miben áll a dolog. Jó volna a Dessewffy feleletét is megmutatnia, Bártfaytól vagy Stettnertől kölcsön kérhetné, ha magának nincs meg; a magam exemplárját nem találom, pedig emlékezem, hogy eljöttömkor ládámba tettem. Ha a manuscriptum censurázva lesz, hozza magával vissza Pestre, azaz, ha a censor valamit változtatni kiván, ha pedig mindent általereszt, akkor arra kérem Vörösmartyt, hogy alkudjon meg Szammerrel a nyomtatás iránt, de úgy, hogy egy correcturát Ti Pesten tegyetek meg, mert különben tele lesz hibákkal. Lehet, hogy akkor talán magam is Pesten leszek már, s magam corrigálhatom. Jó volna, ha Pesten lehetne nyomtatni, Károlyi szivesen kinyomtatja a máshol censurázott kéziratot is; de erre nehezen lehetne

a fehérvári censort birni, Vörösmarty mégis megpróbálhatná.

Hogyan van Kisfaludy, s micsoda kinézések ujsága iránt? Én nem merek neki írni a contractus iránt, félek, hogy miatta még inkább megbetegedném. Próbáljatok Laczival valamit tenni, de úgy, hogy észre ne vegye, az impulsus honnan jő. Hát Helmeczy felelt-e már? Az Aurorával, képzelem, melly sok bajod van, és sajnálom hogy nem könnyíthetek rajtad. Kérd-meg Vörösmartyt, hogy készítse el a tudva lévő recensiót, s kérdd-meg magadat és Stettnert az igértek elkészítésére. A *Bökversek* lesznek recenseálva, minekelőtte Pesten volnék. Az *Aglájá*kat nem volt időm Vtytól elhozni, a mit igen sajnálok. De semmi! utamat ez is fogja siettetni vissza.

Az első üléshez sok szerencsét! Én e hónap 16-dikig mulatok itt legfölebb.

Kérlek édes barátom, tudd meg Hartlebentől, ha adott-e el valamit a Külföldi Játékszinből? ha nem adott semmit sem, kéresd vissza egy czédulád által nevemben az exemplárokat, s add Eggenbergernek, mert ez, tudom, fog kérni a vásárra, ha pedig nem kérne, tartsd magadnak.

Élj szerencsésen, tiszteld nevemben Kisfaludyt s a társakat s köztök leginkább az én kedves Laczimat és nőjét. Ölellek! Hív barátod *Bajza.*

111.

(1839. szept. 3.)

Édes barátom!

A Figyelmező végelőtti számában igen megütköztünk rajta, hogy noha eddig az Athenæum s Figyelmezőben minden idegen orthographiával írott jelentések reformáltattak az Athenæum orthographiájára, te most azon ujságot kezded, hogy nem csak Nagy Ignácz jelentését c-vel és apostrophok kihagyásával közlötted, hanem ma Szontagh munkájáról hirdetést írván, azt ezen orthographiával

nyomattad ki. Ha ez, barátom, neked szabad, csak úgy erőszakosan, magad feje szerint, akkor kinyilatkoztatom, hogy a jövő számú Athenæum azon orthographiával lesz nyomva, mellyet én követék, mielőtt az Athenæumnak a többség egyezésével orthographiát határoztunk; s akkor ebből igen szép tarkaság lesz, még szebb mint most, mert most is van; például a Figyelmező mindég *keresztyént* ír *keresztény* helyett, és *gyanítatot*, *gyaníttat* helyett, holott úgy sem Vörösmarty sem én nem irunk, hanem csak te *magad*. Bocsáss meg, édes barátom, de ez erőszak, a mi köz egyezésünk ellen van, melly azt tartja, hogy mindent a többség határoz.

Vörösmarty velem együtt kér ezennel, hogy illyeneket ne tégy, mert ezek botránkoztató dolgok a publicum előtt, hogy még irás-módban is divergál az Athenæum a Figyelmezőtől; tőled egyébiránt igen furcsa, hogy úgy szó nélkül akarod becsusztatni saját orthographiádat a Figyelmezőbe. *Bajza.*

Határozottan ellene mondok minden egyes újitásnak; mert ezt köz egyezéssel lehet folyóiratunkba behozni. Ne tégy nevetségessé bennünket s magadat olly gyengeségek kitüntetése által, mellyeken ellenségeink csak örvendhetnek. Ha újítani kell, én bizonyosan megyek annyira, mint te, de csak előleges értekezés s köz egyezés szerint.

Vörösmarty.

112.

Édes barátom!

Tegnap reggel hozta el Pista a litographus által elkészített *Pásztorlyányt* s én csak azon pillanatban tudtam meg, hogy annak az Athen. 23. száma mellé kell jőni, mert ezen szám van rá nyomva. Már maga eż nincs rendén, de nem ez az, a mi engem zavarba hoz, hanem az, hogy

Pólyának és Fáynak írásaikat Ferenczy műveiről és a *Pásztorlyányról*, ámbár elmeneteled előtti napon említettem, hogy küldd el, nem küldted el. Tegnap mindjárt nyomon mentem szállásodra, ott nőddel minden irásait összekutattuk szobádnak, de sehol sem találtunk semmit; te azt bizonyosan magaddal vitted. Most már kénytelen leszek a képet minden magyarázat nélkül adni, mert sem Pólya, sem Fáy, sem Ferenczy nincsenek Pesten, hogy tőlök utasítást vehetnék. Én pedig semmit sem tudok róla, mert ha olvastam is Pólya irását, egészen kiesett emlékezetemből, mi vala tartalma. Kérlek, nézd meg irásaidat és küldd el, talán még akkor is hasznát vehetem. Garay versét hasonlókép elvitted, pedig ennek átküldését is kértem.

Illyen szórakozás vagy gondatlanság vagy minek nevezzem, édes barátom, egy idő óta sürűbben jő foglalatosságidba, s ez onnan van, mert végtelen sok dolgot vállalsz, végtelen sokba kapsz, és életedet száz felé téped. Lehetetlen, hogy illyen móddal az ember dolgait el ne hamarkodja s minden tettén bizonyos gondatlanság és felületesség ne lássék. Neked, kiben olly sok erő és tehetség van, egy idő óta irásaidat is felületesség bélyegzi, mert nem marad időd hosszabb fontolásokra. Ezen felületességet legújabban Nagy Ignácz vigjátéka és Hegedüs versei birálatán veszem észre. Nagy Ignácz nálam levén, azt mondá, hogy ő igen meg van elégedve a recensióval, mert várakozáson felül megdicsértetik, de azt kell hinnie, hogy a recensiót nagyon sietve irtad, mert egy pár dolog, a mit sürgetsz és keressz, világosan benn van a darabban, mit azért nem vettél észre, mert hihetőleg csak egyszer olvastad a vigjátékot.

Székács tegnap előtt jött hozzám és mutatá, hogy te az ő adresse-e alatt 3 Horváth Dánielnek szóló levelet küldöttél neki, holott ő ezen Horváth Dánielnek hirét sem hallotta, hanem azt kell gondolnia, hogy hihetőleg a neki (*Székács*nak) szóló levelet *szelességből* Horváth Dániel-

nek küldötted, a miből igen szép mulatság lesz, úgy mond. Bocsáss meg, hogy én úgy irom meg szavait, a mint mondotta, és ne haragudjál Székácsra, hogy előttem *szeles*nek nevezett. Én csak azért irom ezt meg, mint jó barátod, hogy figyelmessé tegyelek magadra s arra, hogy mi vélemények fognak rólad támadni az emberek között, ha foglalatosságaid nem ritkítod s ez által éltedbe több rendet nem hozandasz.

Szontagh *Smekszét* ne halaszd sokára, mert ő sürgeti kiadását. Ő irt Rozsnyóról és 100 példányt kér munkájából, de én nem tudom, mit csináljak vele, mert nekem egy szót sem szóltál ez ügyben s nem tudom, hol vehetek száz példányt.

Levelem bántani fog s talán nem is kellett volna ezen kellemetlenségeket most előszámlálnom, de ki mondja meg hibáinkat, ha min magunk nem egymásnak; az illyenre csak barátnak van joga, idegenek azt mondanák, *mi közöd hozzá?*

Isten veled; élj és útazz szerencsésen, s kérlek, írj minél előbb nekem. Ölellek.

Pest, september 16. 1839. *B. J.*

113.

Édes barátom!

Irinyi József által, Jánosnak a gyufa-kereskedőnek öccse által, küldöm hozzád e csomót. Nézd át és tudósits, mi tevők legyünk effélékkel.

A helyesírást Lukács Móricz küldi és kér utasítást.

Vörösmarty munkái tervére nagy szükségünk volna, nevezetesen arra, hány kötetre számítád az egészet s mellyik kötetbe mi jőne, és meg van-e határozva a formatum, a betűk? vagy ez Kiliántól függ?

Isten veled. Tiszteljük feleségemmel együtt kedves nő-

det. Nőd mindnyájunknak (Vörösmartyéknak is) igen megtetszett.

Irj magad felől, a mit lehet. Nem irígylem felette terhes állásodat. Itt sok beszéd van rólad, gondolom Pozsonyban is. Szíves barátod

Pest, jun. 12. 1843. *B.*

114.

Édes barátom!

Ha azt akarod, hogy csomókat biztosan küldhessek hozzád, kérlek, legalább lakásodat írd meg.

Ezen csomóban egy aláirási ív van; kérlek, add át Vachott Sándornak. Ő, ha izensz neki, el fog hozzád jőni, s akkor mondd meg neki, kérdezze meg Petőfi Sándort, volna-e kedve nevelési hivatalt vállalni? Fáy András tudná egy jó helyre ajánlani; gondolom itt Pesten. Az aláirási íven, hol veres kereszt van, azon summákat nálam fizették le, *öszvesen 11 forintot pengőben.* Ha alkalom lesz, felküldöm Vachott Sándor kezébe, addig kölcsönözhetne ő ezen szegény fiúnak annyit, hogy egyszerre egy kis összeg menjen kezébe.

Isten veled. Barátod

Pest, juni 18. 1843. *B.*

115.

Édes barátom!

Örömmel értettem leveledből, hogy helyzeted nem olly nehéz mint gondoltuk, ámbár képzelem, hogy igen kényes és kevés gyönyörűséggel jár. Elmeneted után valami egy hétre kezdtek beszélni és csodálkozni helyzeteden. Consilium és stud. comissio meg voltak lepve; váratlanul jött nekik a dolog. Az academiában leveled olvasása alkalmá-

val nyilvánosan mondotta Döbrentei, (Balogh kérdésére: hogy mit csinálsz te Pozsonyban?) hogy censorrá vagy nevezve. A tagok igen megelégületlenek, hogy az academia annyira mellőztetik, hogy titoknoka formális resignatio nélkül elmegy, és az elnökség ebben meg tud nyugodni, sőt egyezni. Van, ki azt mondja, hogy Széchenyi satirát csinált az academiára (mert az ő befolyásának tulajdoníttatik az egész dolog), mivel azon testület titoknoka lett censorrá — gondolatok ölőjévé (az ő szava), mellynek épen gondolatok teremtőjévé kellene lenni. Azon rész, melly magát szabadelműnek nevezi, azt mondja, hogy ez volt az utolsó halálos döfés az academiának, és ha még kis hitele volt volna is, annak is vége stb. stb. Illy beszédeket hallani. Én csak relata refero, mi az én véleményem ebben, úgy is alkalmasint tudod, de ha nem tudnád is, nem tartozik ide.

Az academiában igen hanyagul megy minden, hasonlólag a Kisfaludy-társaságban. A tagok nem járnak gyülésbe, Kisfaludy-gyülés mult pénteken volt, mert előtte való szombaton csak négyen jelentünk meg. Erdélyi olvasott Boileau-ból egy szakaszt. Lukács M. és Varga S. csomóit kézhez küldtem. Schedius, Garay és Kis Károlylyal nem végeztem semmit, mert rövid volt az idő s nekem tömérdek dolgom van az Athenæummal, mert új félév kezdődik. Lit. mozgalmakat én nem fogok írni, mert nem győzöm. Ezen czikket most már el kell hagynom, év végén alkalmasint az Athenæumot is, mert előfizetői ismét csökkennek. Nem lehetne-e Pozsonyban előfizetőket gyüjteni? Nem tudna-e Zsoldos e részben valamit csinálni? Ő szereti az Athenæumot, úgy látszik Szemere Bertalan is, és főkép *Zomborcsevics* szabadkai követ. Bár csak az adósságtól lehetne menekedni. Én valami más literaria vállalathoz készülök; még magam sem tudom mihez, de ollyanhoz minden esetre, melly egy kis hasznot hozzon. Mi volt a te terved egykor Budai Lexicona új kiadása iránt? Nem lehetne-e evvel valamit csinálni?

Kiliánnak azt tanácslottam, hogy mielőtt Vörösmarty verseit Sollingerhez küldené, küldje hozzád és te intézd el, a hogy akarod, mert én nem érek rá. Sok dolgom van, és lassan dolgozom, ez oka hogy oly kevésre megyek. Vörösmarty pedig csak zavarokat csinál a maga rendkivüli szórakozottságával. Most is censorhoz adta a kéziratot a nélkül, hogy minden együtt volna. Édes barátom, nevemet ne tegyétek oda, mint *kiadóét*, mert erre nincsen ok. Kiadó nem lehetek, arra nem érek rá, figurans pedig minek legyek.

Isten veled, édes barátom.

Nőm szívesen tiszteli kedves nődet és téged.

Pest, julius 2. 1843. *B.*

(Vörösmartyék elutaztak Fehérvármegyébe, néhány nap mulva térnek meg.)

116.

Pest, aug. 30. 1843.

Édes barátom!

Kovács Pál prof. Halasról Kisfaludy munkáit kér; igen panaszkodott, hogy előfizetett és példányt még sem kap. Ezt a hírt Vincze hozta, én nem beszéltem vele, és nem ismerem.

Kilián ma nálam volt. Már nyomatni szeretné Vörösmarty munkáit és kéri a kéziratot. Valami jelentést is igértél neki, ezt is igen kéri általam.

Makay László elmegy, vagy tán már el is ment Pestről s így correctori helye meg fog ürülni. Egy jeles fiatal ember ajánlkozik, ki most Helmeczynél segéd, neve *Benczúr János*. Ismerheted őt, ha a Jelenkort szorgalmasan olvastad, mert benne egy pár czikk volt tőle, melly politikai iróinknál feltünt. Ha a fiúból valaha jeles iró nem válik, csak a szegénység lesz az oka. Én nagyon ajánlom neked őt. Azon kivül, hogy talentum, szorgalmas és pontos, becsületes ember. Én is jól ismerem, de Nagy Ignácz még

közelebbről. Ird meg, hova adja folyamodását? Telekihez, vagy az igazg. tanácshoz?
Isten veled. Én holnapután Csepre megyek és 6 nap mulva jövök vissza.
(Két szám Garten-Zeitung jött, kihez küldjem, és kihez a hallei Lit. Zeitungot?)

117.

(1843.)

Édes barátom!

Hazucha az Athenaeumot kéri 7 évre árendába évenként 300 pengő forintért. Mi ketten Vörösmartyval nem vagyunk hajlandók neki adni, de felfüggesztettük a dolgot, míg te választ adsz. Most dél előtt fog Vörösmartyhoz menni a feleletért, azért kérlek, válaszolj mindjárt, mit gondolsz? *Bajza.*

118.

(1843.)

Édes barátom!

Császárt nem találtam otthon, de visszajövet az utczán. Azt mondá, hogy a *nem tiszta szándék* szavakat már maga kitörlé, a többit is: *a birálaton fekvő körülményeket*, az én kedvemért (! ?) úgymond, kitörli! A recensiót *kivánja és óhajtja* neve alatt kiadatni.

Az Athenæum iránt Vörösmarty szólni kiván hármunk jelenlétében. Határozz időt, mikor jöhetsz hozzá, akkor én is elmegyek.

119.

(1844.)

Édes barátom!

Kedd óta mindennap kereslek egypárszor, részint látogatás miatt, részint kérdezni valóim voltak volna, de sem

otthon, sem az Academián nem találtalak. Kár bizonyos időt nem tartanod naponként, vagy *legalább hetenként*, mikor kétségtelenűl otthon vagy, mert ha én is, ki Pesten vagyok, olly nehezen talállak meg téged, hivatalbeli embert, akkor jaj annak, ki vidékről jő s veled dolga van! Egy párszor megmondottam nevemet cselédednek, mert tompa ceruzáddal fel nem írhattam a fekete táblára, egyszer felírtam, ma pedig jegyet hagytam.

Kilián meg akarja tőlem venni az Aurórai metszetek aczéltábláit, de én nem tudom, mit kérjek értök; kérlek, adj tanácsot. Te talán tudod, hogy egy oly aczéltábla pusztán magában véve, metszés nélkül mit ér. Kérlek, add tudtomra, egy pár sorral, mit gondolsz, mert Kilián sürget. Ma ezért kerestelek.

Peregriny valami öt nyomtatott ívre valót törlött ki a *Történeti könyvtár*ból. Szép kilátás a historiai munkálatokra, kivált mikor Mednyánszky sincs többé!

Hogyan van nőd és a kis korona-herczeg? Feleségem rég meglátogatta volna, de mindég beteges és ritkán szabad kimennie. Én pedig nem látogathatlak, mert vagy soha nem vagy otthon, vagy eltagadnak cselédeid. Isten veled! *Bajza.*

120.

(1844.)

Édes barátom!

Hartleben ma nálam volt s Kolbról azon örvendetes hírt hozta, hogy a Bécsi cenzurán damnaturral van jegyezve. Kérlek, légy szives elküldeni, ha lehet, még ma, azon *Kulturgeschichtét*, úgy tetszik Klemmtől, mellyet nekem tegnapelőtt estve mutattál. Meg akarnám nézni, valljon nem lehetne-e azt adni.

Szép kilátás historiai dolgokra, midőn igazat még nyugalommal sem szabad mondani.

Nekem még ma sem szabad kimennem. *Bajza.*

121.

(1844.)

Édes barátom!

Én holnap reggel elutazom, és elmaradok 20-ig. Ma még meg foglak keresni, de ha szokás szerint meg nem találnálak, ezennel kérlek, légy szíves a *Történeti könyvtár* 4-dik füzetének példányait, mellyeket Altenburger hozzád fog küldeni, magadnál tartani, míg megjövök. Továbbá másolóm egy szakaszát a Történeti könyvtár kéziratának két példányban leírva hozzád fogja vinni. Kérlek, vedd át s küldd Peregrinyhez azon kéréssel, hogy censurálja, de ne adja ki kezéből, meddig én el nem vitetem, azaz meddig én meg nem jövök. Keresni foglak, mint mondom, de ha meg nem találnálak, Isten veled. A pályadrámákból még egyet sem olvastam.

A drámákat, *Hambergert* s az academiai könyvtárból kivett *két folio kötetet* ezennel visszaküldöm köszönettel.

Bajza.

122.

Elolvastam a Kis János iratait. Azok érdekesek. Néhol a beszéd nagyon is pongyola, például a hasbeli keménység említése stb. És aztán *tanulság* helyett *tanúságot*, *emberi nem* helyett mindenütt *emberi nemzetet* ír.

Van ezen iratban valami vonzó és kedves egyszerűség, mit sok író, azt hiszem, studiummal sem volna képes utolérni.

123.

(Máj. 26. 1847.)

Édes barátom!

Kérlek, írd meg nekem, ha most nem lehet, holnap dél előtti 8—9 óráig, mit szokás adni egy-egy orvosnak, mikor az ember Consiliumot tartat. Feleségemnek egyik

testvére van itt Zalából és Consiliumot akar tartatni. Elég-e egy arany, vagy kevés? *Balassa* és *Bene* hivatnak meg a rendes orvoson kivűl.

Az én házamnál nagy inség van. Feleségem ideglázban fekszik már 14 napja, és még nem adnak reményt felgyógyulásához. Kovács Endre rendes orvosa, de Balassa is minden nap eljő.

Isten áldjon meg.

124.

(1848. Ápr. 24.)

Édes barátom!

Nem volna-e neked egy pár órád, mellyet nekem szánhatnál? A kormánylap tervének kidolgozásában akarnám segedelmedet fölkérni. Ha igen, tudósíts, mikor jőjek hozzád, ma vagy holnap délig. A dolog sietős. *Bajza.*

(A legutolsó Aurora 1837-ben jelent meg.)

125.

(1848 jún.)

Édes barátom!

Nem tudósitasz, tettél-e próbát Görgeivel és Bozzaival, kiket hozzád küldtem! Tudnak-e franczián? mellyik lesz alkalmas? Szerdán már át kellene a szedőnek a tárczai kéziratokat adni. Garayval még nem végeztem. Félek tőle, mert sokat betegeskedik. *Bajza.*

126.

1848 jún. 20.

Édes barátom!

Gondolkozol-e tárczai czikkek felől? Ma 20-dik van, tíz nap mulva a lap megindul. Még segéded sincs. Garay is ajánlkozik segédnek. Én nem igértem semmit. Lapok

is kellenének talán számodra? Ne késedelmezz, mert majd egyszerre nehéz lesz rovatodat betölteni. Gondoskodjál, hogy az első számokban érdekes eredeti czikk is legyen egy pár. *Bajza.*

127.

(1848.)

Barátom, a holnapi Tárczába Szabó Károly czikkjét küldtem és Húnfalvitól egyet. Ha be nem telik velök, kérlek, pótoljátok valami érdekes aprósággal. *Bajza.*

128.

(1848.)

Édes barátom!

Igen elszomorító rám nézve, hogy Kossuth már második levelet ír hozzám, hogy a Tárczát sürgessem meg. Én arra akarom őt bírni, hogy azt ne tegye, de nem tudok vele találkozni, levélben pedig felette nehéz erről értekezni. Lapja igen nagy érdekében volna ezt nem tenni, de ő megijedt, hogy a jelen félév a költséget nem fedezi. Ha másra nem, legalább arra fogom birni, hogy országgyülés alatt függesztessék fel a Tárcza, aztán ismét folytattassék. E dolog miattad fáj legjobban. Én rajtad e pár forinttal is akartam segíteni.

Barátod *Bajza.*

129.

1849. deczemb. 12.

Édes barátom!

Megérkeztem; de egy pár napig nem akartam tudatni itt létemet, azért ne szólj senkinek. Igen leköteleznél, ha még ma délelőtt meglátogatnál; fontos kérdeni valóm volna. Kedves nődet szívesen tisztelem, azt hiszem, neki megmondhatod, hogy itt vagyok. Változatlanúl barátod

B.

130.

Parád, júl. 29. 1850.

Édes barátom!

Kérlek, légy szíves pár sorban tudósítani, hogyan van szállásom? Petőfiné ott lakik-e? Igen kérnélek, ha azon fáradságot vennéd s átmentedben egy reggel kinyittatván utczai ablakaimat, estig nyitva hagynád, hogy a szoba, mely különben kissé nedves, kiszellőztetnék. Óhajtanám tudni azt is, valljon Petőfiné még egy hónapig megtartja-e az általa kért szobát? Ezt Vincze meg fogná kérdezni nevemben, és te pedig lészesz oly jó, és tudósítasz. Igen kérlek arra is, hogy ha valamit tudsz azon eladandó naplók ügyében, mire megkértelek, tudósíts.

Mi itt meglehetős unalmasan töltjük az időt. Fiamnak úgy látszik, használ a fürdő. Lábdaganata lohad, és lába nyúlik, de nem hiszem, hogy ez egy nyár elég legyen neki.

Hogyan vagytok? Augustus végén vagy Szept. első napjaiban meglátlak. Valljon Hartlebennel nem találkoztál-e?

Ha válaszolsz, leveledet utasítsd Fráter Pálhoz (Hochstrasse Fabini-ház 2-d. emelet). Ő még 10-ike körül indul ide Parádra Pestről; vagy tedd a póstára, (per Gyöngyös Parádra), de akkor 3 pgő krba fog kerülni.

Isten veled, édes barátom. Mind ketten szívesen üdvözlünk benneteket. Barátod *Bajza*

131.

Pest, okt. 25. 1851.

Édes barátom!

Itt küldöm az 5 előfizető példányát. Én már megköszöntem kedves nőd buzgalmát s fáradságát, s most azt ismétlem. A hatodik példányt számodra küldöm. Isten veled. Barátod *Bajza.*

BAJZA LEVELEI

KAZINCZY FERENCZHEZ.

BAJZA LEVELEI KAZINCZY FERENCZHEZ.

1.

Kazinczynak Bajza szíves tiszteletét.

Pozsony, decemb. 11. 1825.

Valamint véletlen, szinte oly meglepő volt a Tekintetes Úr nagybecsű levele, mely hozzám Kiss Sámuel kedvelt barátom által jutott vala, s az nekem oly napot ada, melyet éltemnek legszebbjei közé számlálok.

Hogy lelkem el van telve tisztelettel, el szeretettel a Tekintetes Úr iránt; hogy rég lángol vala a Tek. Úr ismeretségébe, s ha eléggé merész lehetek így szólni, szeretetébe juthatni, annak itten őszintén való kiömlését, merek magamnak hízelkedni, hogy a Tek. Úr tőlem nem valamely homloktalan önhittségnek, hanem szívem való kinyíltának fogja venni. Gyakorta álltam én azon ponton, hogy lehányva minden egyéb tartózkodást, a Tekintetes Úr felé lobogva hajló szívemet felnyissam; ifjonti szerénységem mindazáltal soha nem engedte ezen præfidentiát vennem, nehogy a hízelkedésnek — mely igen is kislelkűség bélyege — gyanúját, habár csekély tekintetben is, magamra vonjam; és soha nem fogta volna azt engedhetni, hanemha a Tekintetes Úr levele nyelvemet feloldaná. A Hébében álló *Epigramm* azon tekintetből nagyobb becsű leszen előttem minden többjeimnél, hogy a Tek. Úr figyelmét általa vontam magamra; habár más részről pirúlnom kell is enmagam előtt, hogy annak gyönge voltát kénytelen vagyok elismerni.

Azon hír, hogy Szalluszt készen van, s hogy talán nem messzére fog haladni kijövetele, mit önmagától a Tek. Úrtól vagyok eléggé szerencsés tudni, örömhír minnyájunkra nézve, s nem kevésbbé óhajtjuk, mint az *Erdélyi Leveleket*. Az ellenfél coriphæuszai mind inkább szűnnek, fogynak, s elhallgatnak. A közvitézek valamint a hadban, szinte úgy itt is csak machinák, alantabb is állanak, mint hogy nagyobb dolgokat önerővel kivinni alkalmasak lennének. Ügyünk szent, s erős hittel hiszem, hogy győznie kell köztünk is, mint minden most már felettünk álló nyelvekben s nemzet-ajkakon. Ha van némelykor panaszra okok, annak forrását ön melyeikben keressék, s bizonynyal, ha nem mindenkor is, legtöbbnyire ott fel fogják azt találni. Csakhogy az emberek oly igen készek ön vétkeiket másokra általvinni, s bajaiknak okát másokban keresni, holott a szidalom előbb vagy utóbb ön fejeikre szokott visszaesni.

Atyáinkat, kik öszvegyűltek, hogy a mi boldogságunkat, szerencsénket eszközöljék, a kor valahára már arra is megérlelte, hogy porban fetrengő nyelvökre szemet vessenek, s menésünk akadályait ennek sűlyedtébe igyekezzenek keresni és feltalálni: s íme azóta a buzgalom köz leve, egyetemes az akarat, s míveletlen szájjal ajánltatik, sőt parancsoltatik a honnyelv míveltetése, a mi már is elég sok jelenvaló környűleteink közt, s annyival inkább, minekutána tudva van, mennyit tehet az egyesűlt szándék, öszvehangzó értelem. Fejdelmünk eléggé meggyőződheték már, hogy a mit századok ki nem vihettek, azt egy-két évtized kivinni nem fogja, s így jelenben egy év annyit adhat, mennyit ennekelőtte tíz—húsztól várni vakmerészség lett volna. Adná hazánk istene, hogy bennünket dicsőűlt nagy atyáink szellemök szállnának meg hazánkat úgy szeretni, mint ők: nem szóval, de tettel.

Fogadja a Tekintetes Úr irántam való figyelméért szíves hálámat, s tegyen engemet tovább is szerencséssé hoz-

zám való leereszkedésével, ki a Tek. Úrnak valódi tisztelője vagyok, és soha meg nem szűnök lenni.

2.

Pozsony, april 7. 1826.

Kedves, drága Tekintetes Úr!

A februárius 4-d. hozzám írott sorok kezemhez jutának s örvendettem nekik, nem annyira azért, hogy bennek rólam érdemetlenről oly kedvezőleg van emlékezve, mint inkább, hogy ezen sorokat szerencsés leheték a Tek. Úrtól venni. — Az, a mi ott rólam mondva van, elégséges lehetne engem kevélylyé tenni, ha korán nem tanultam volna csekélységemet érzeni, s érteni; s így örömöket nekem nem azon mondottakból származó valamely önérzet ad, hanem egyedül azon való megnyugvásom, hogy szerencsés lehettem a Tekintetes Úr tetszését megnyerni.

Azon dalok közűl, melyeket ez évben Auróra mutata, csalhatatlanúl a *Volna szárnyamé* a koszorú. Az a csendes érzelem, az a szívnek mélyéből kelő, de még is szelíd vágy, melyektől a darab átlehelve van, valahányszor reá emlékezünk, mindannyiszor oly édesen újúl meg a szívben, hogy az magát egészen általadja, s örömest adja, a sentimentál bájnak. A darab az én tetszésemet igen magára vonta, mindazáltal valahányszor reá emlékezem, mindég szeretném a szép stanzák közül azon egyet kitörűlve látni, mely így kezdődik: *Zsenge szálit* stb. Ezen négy sort nem azon Grátia sugalta, mely a többit, hanem talán csak azon symmetriának resultátumai, melyet a választott schema, az egybeírt nyolcz sorú strophák, kivántak.

Zsebkönyveink redactorainak sokat köszönhetünk, hogy megismertetik velünk a haza talentumait, kik önragyogásaikkal reánk is fényt vonnak. Ez évnek, Auróra sok szép-

ségei között, *Cserhalom* oly díszt ad, melyet a szomszéd, tőlünk csínnal messze felül álló, literatúra is dicsekvőleg említhetne. Hébének: *Pindár éneke, Rákos Nymphája* első fényű csillagai. Kár, hogy ennek sok egyebeit nagyobb tartózkodással nem lehete szedni; de úgy hiszem én, hogy az inkább literatúránk szegénységének, hogysem más valaminek következése.

Nagy-Apáthi itt hagyá Pozsonyt, megúnva a diætát, meg lármájit, egyformaságokért, s azt a sok pium desideriumokat. A derék ifjút nem lehet nem szeretni nemes lelkéért, mely el van telve a jónak, a szentnek érzetével, a mit én az emberekben mindég keresek, mindég vágyódom feltalálni, de ritkán találhatok fel.

Nem kétlem, hogy tudomására rég eljutott vala a Tek. Úrnak, a mit gr. Széchenyi, Vay, s egyebek itt a diætán tettenek. — Azt most későbben több Nagyaink is tették, s hinni lehet, hogy még sokan fogják. Következőleg az alapra nézve ezen tárgy most jobb lábon áll, mint álla 1807-ben, s egyéb nem volna hátra, mint hogy a dolgot ahoz értők rendelnék el; de az nem történt, mert azon czélra egy deputátió neveztetett ki, mely annyit ért — s kivánni nem is lehet, hogy többet értsen — a dologhoz, mint a belvederi palotaseprő a Rafaelek, Fügerek míveihez, melyeket ő mindennap lát, de becsöket nem érti. A deputátió, foglalatosságának resultátumát már elő is adta, azon hiányokkal, melyeket előre lehete látni, s a melyek bizonyosan az ország rendei discussiója által sem fognak kijavíttathatni: mert az mindég való marad, hogy a hol semmi sincsen, onnét valamit venni nem lehet, s a lehetetlenség kizár minden kényszerítést. — Én óhajtanám, hogy a bejövő pénz ne társaságra, s az ennek felállítása által sikeresűlni reménylett czélra, a nyelv csínosúlására, hanem inkább a nyelv terjesztésére s közzé tételére fordíttatnék, a mint ő excellentiája Szepesy az erdélyi püspök is a rendek elébe terjesztette. Ez egyedűl azon alap, mely a másik czélnak is idővel szárnyakat fogna

adni, s az írókat is nagyokra lelkesítené. Mely író merne most egy valamely nagy munkába fogni, azt tudva, hogy a népnek csak egy negyede ért magyarúl, s ezen egy negyednek ismét csak egy igen csekély része teszi az olvasó közönséget ?!

Én az országgyűlésnek talán végéig fogok itt maradni, s ha a Tek. Úr engemet levelei által szerencséltetni méltóztatik, tessék azokat ide Pozsonyba utasítani. Adressem: *A Monsieur Monsieur Joseph de Bajza.* Lakásom vagyon: *Fischplatz* Nro 780.

Egyébiránt magamat ajánlva kegyességébe s általam mélyen tisztelt kedvezéseibe, maradok

A Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Bajza.

3.

Pozsony, sept. 10. 1826.

Elfogva egy egészen más világnak képei által, csak néha lehet gondolatban kirepűlnöm azon kedves tájak felé, hol lélekben élek, s ennek következése, hogy levelemet a Tek. Úr oly rég vevé.

András rokonához írt levelét láttam a Tekintetes Úrnak. Siettem volna reá felelni, a mi nekem ott mondva van: de a tudva lévő dolog felől mind eddig nem tudunk semmit, s nem tudhatunk elébb, meddig Ő Felsége resolutiója meg nem jöend. Én kétlem, hogy nekünk akademia felállítása engedtessék — alapos és a Tekintetes Úr által könnyen kitalálható okokból kétlem.

A Barkasi által küldött levelet e pillantatban veszem. — Minervát nem láttam: de hogy egyik dalomnak némely helyei változtatva vannak, másoktól értém, s mondá a Tek. Úrnak levele is. A tettet *balúl* nem vettem, és soha nem fogom. Dalaimnak mindenikéről, sőt minden másról a mit én adék, s ennekutána is adni fogok, mondhat min-

denki, a mit nékie tetszik. Ha jót s elfogadhatót mond, szeretve fogom és köszönettel elfogadni, ha botland, minden azon tisztelet mellett is, melylyel iránta magamat kötelesnek mindenkor érzendem, nem foghatja kivánni, hogy vele magam is eltévedjek. — A helynek, hol a *Sors* áll, vannak magánál szelidebb variánsai is, melyek trochaicus lábbal szökhetnének: de okok javalják, nem annyira *füleim,* hogy a *Sors* ott álljon. A részrehajlatlan gáncsokért — a milyen ez is — fogadja el a Tek. Úr más magához hasonló értőkkel egyetemben jövendőre kérésemet, a múltakra nézve pedig szíves köszönetemet. Gáncs és ellenkezés sokszor hoz igazságokat fényre.

Sietnem kell, hogy indúlhassak barátommal, kinek levelét ezen enyémmel egyetemben veendi a Tek. Úr, verseivel Kovacsóczynak. — Én vagyok egészen a Tekintetes Úré. *Bajza.*

4.

Kazinczy Ferencznek Bajza szíves tiszteletét.

Pozsony, jun. 3. 1827.

A napokban futottam keresztűl Minervának általam néhány még eddig nem látott kötetén, s láttam a mit ott a Tek. Úr rólam monda. Az nekem felette kedves dolog, hogy a Tek. Úrnak tetszését megnyerni, s oly mértékben, mint az elmondottak mutatják, megnyerni, szerencsém lehete; s ösztönt nyújt arra, hogy a pályán meg ne álljak. Méltóztassék elfogadni, a nékem oly igen kedvező sorokért, forró köszönetemet.

Az akademia iránt való végzést azon esetre, ha még senkitől sem vette volna a Tek. Úr, ezennel közlöm. A Felség megengedi, hogy az intézet felálljon; egyedül azt kivánja, hogy plánuma tökéletesben dolgoztassék ki, és a társaság magának statutumokat szabjon. Ennek kö-

vetkezésében az ország rendei azt végezték, hogy a diæta eloszlása után hivassanak meg nehányan a haza írói közzül, s dolgoztassék ki általok egy új plánum — szem előtt tartván az előbbeninek fő principiumait, melyeket a fundátorok állapították meg s határoztassanak meg a statutumok; melyek elkészülvén, Ő Herczegsége a Nádor által, a ki különben is ezen intézet fő protectióját magára vállalta, királyi helybenhagyás végett Ő Felsége elébe fognak terjesztetni. Ezt megnyervén, a társaság, nem várva semmi további országgyűlési végzést, öszve fog állani. Ezen kivűl Ő Herczegsége a Nádor maga részéről jelentette, hogy minden igyekezeteit arra fogja fordítani, hogy a czél tökéletes foganatot nyerjen; az akadémia ne csak felálljon, hanem a jövő országgyűlésig a hazának hasznot is hozzon. Ezen alkalommal újabb ajánlások is történtek. Név szerint: Herczeg Batthyány Fülöp 50,000, gr. Cziráky a tárnok 3000; Gr. Keglevich barsi főispány 6000; Kopácsy veszprémi püspök 2000; Ő Herczegsége a Nádor pedig 10,000 forintokat ajánlottak, mind pengő pénzben. Az eddigleni ajánlások öszvesen mintegy 600,000-et tesznek. Szép summa! de még mind nem elégséges arra, hogy belőle egy tudományos akadémia a nemzet méltóságához képest felállhasson. Jövendölni igen nehéz, s csak az idő fog megmutatni mindent: de én még most is annyi akadályt látok ezen dologban, hogy 10 országgyűlése sem lesz képes elhárítani, s a jövő diætákon a gravámenek s postulátumok nagyobb része az akademia miatt lészen. Óhajtom, hogy a tagok választása egy szerencsés fej által történjen, mely minden machinátiókat keresztül tudjon nézni. Ez egy nagy lépés fogna lenni az idvességre.

Egyéb kérelmeire az országnak a nyelv iránt a királyi resolutio egy kathegorischer negativval válaszol. Jele, hogy az austriai ház igen kedves szemmel nézi nyelvünk emelkedését.

Prof. Márton József egy hét óta itt mulat, s előfizetőket

gyűjt egy ily czímű munkájára: «Értekezés a magyar nyelvnek természetéről, tulajdonságairól, kimívelhetése, és legkönnyebb tanulása és tanítása módjáról. Ahoz tartozó metszett táblákkal együtt». Bár a minden tiszteletre méltó férfiú inkább lexikonát adná ki! Ez a mennyire annyira hézagot fogna betölteni. Az az *ódik ődik* passiva formákról való tanítás nem igen nagy hasznunkra leszen.

Örökre kár, hogy a Tek. Úr ki nem adá Szallusztját, vagy az *Erdélyi Levelek*et. A diæta sokat fogott volna használni, s jobb időben nem is lehetett vala kiadni. Bizonyos vagyok benne, hogy csupán az országgyűlés tagjai közzül került volna mintegy 150 előfizető. Nagy Pál Kisfaludy Aurórájából, a tavaliból 70 példányt, az ez éviből közel 120-at eladott.

Az *Anthologia* kijövetelét óhajtva várom, s várják pesti barátink is. Úgy hallom, hogy a boldogúlt Igaz testvére magára venni szándékozik az elakadt *Hebe* redactióját. Kívánok sok szerencsét neki s éles redactori szemeket; de leginkább ezen másodikat, mert in hac rerum tempestate kiadónak semmit nem lehet inkább kívánni mint azt. Nem kétlem, hogy az esztergomi *Urániá*ról hallott légyen a Tek. Úr. Vágyam tudni, ki leszen redactora. A *Handbuch* talán már nyomtatás alatt van, s nem sokára elkészűl.

Gyönyörködve olvastam, a mit a Tek. Úr a Kölcsey s Döbrentei leveleik felett mond. Az a magyar literatúra történeteivel barátkozott olvasónak felette interessans, felette sok élelmet nyújt. Óhajtom, hogy oly kézből került mívek töltsék be az Élet s Lit. többi köteteit is, mint ez, és a miket Kölcsey ada. Úgy egy leszen ezen folyóírás örökre a nemzet legbecsesb kincstárai közzűl.

Ha levéllel méltóztatik szerencséltetni a Tek. Úr, tessék azt, míg a diæta tart, ide, annakutána pedig Pestre (Toldyhoz) vagy hevesi lakásomba utasítani. Adressem: A Monsieur Monsieur Joseph de Bajza. Lakom vagyon

Orosziban, Heves vármegyében, Gyöngyöshöz napnyugat felé egy órányira.

Legforróbb óhajtásom az, hogy a Tek. Urat Pesten a jövő Szent-Istváni terminuskor személyesen tisztelni szerencsém lehessen. Vagyok a Tekintetes Urnak szíves tisztelője. —

(A diæta végét egy hónap múlva reméljük.)

5.

Kazinczy Ferencznek Bajza tiszteletét.

Pest, nov. 16. 1829.

Mintegy három hónapja, hogy a Tek. Úr becses levelét s *Galotti Emíliáját* vettem. Emezért szíves köszönetemet, amarra pedig válaszomat — fájdalom, igen késő válaszomat — méltóztassék ezennel elfogadni.

A drámai gyűjtemény kiadása iránt — mely felől elutazott barátom értesíté a Tek. Urat — Eggenbergerrel voltam alkuban, de mivel öszveegyezni nem tudtunk, a dolog függőben maradt, s mind eddig nem vagyok eltökélve, mitévő legyek. Ha ezzel is az történnék, a mi sokával a magyar írói legjobb szándékoknak oly gyakran szokott, hogy teljesedést nem érne, legyen a Tek. Úr megnyugodva iránta, hogy kézirata nálam jó kezekben s gond alatt van, s tudta s akaratja nélkül vele semmi történni nem fog; a mely időben pedig parancsolja a Tek. Úr, kezéhez szolgáltatom. Szándékom az vala, hogy minden évben négy oly külföldi drámát adjak, mely a szorosabb értelemben vett *Klasszikai* czímnek belső becsére nézve megfeleljen; fordítási tekintetben pedig oly tökéletes legyen, milyet csak mostani nyelvünk adni képes. Úgy hittem, hogy a kéziratoknak nem leszek szűkében, ha a Tek. Úr által dolgozott három lessingi darab mellett — melyeknek megnyerhetésök iránt reményem volt — a

Szenveytől fordított s már meg is igért schilleri drámákat is használom. Öszvehasonlítván azonban *Don Carlos, Maria Stuart, Braut von Messina* némely helyeit, azt leltem, hogy ezen fordításokat a *Klasszikus* czím alatt használni nem foghatom. Szenvey a schilleri drámáknak, melyeket láttam, egyikében sem adja vissza a schilleri lelket, s úgy látszik, hogy ő ezen darabokat nem fogta fel egész jelentésökben; nyelvének azon felül sokat kell változnia, sokat tisztúlnia, meddig csak közelítni foghat is ahoz a præcisus, ahoz a charakteristikai s a szív minden mozdúlatit visszaábrázoló schilleri beszédhez. Lehetetlenséget nem kívánok, de azt hiszem erős hittel, hogy a schilleri drámákat nyelvünknek már ezen kora hasonlíthatatlanúl jobban adhatja, mint Szenvey által adva vannak. Azt a Szenveytől kedvelt széllyelbugyborékoló beszédet épen a schilleri Músa tűrheti legkevésbbé. A Szenvey Schilleréről tehát le kelle mondanom, a mi még inkább vala ok, hogysem az Eggenbergerrel történt alku, hogy szándékommal felhagyjak, vagy legalább felfüggeszszem azt. Mert ha elkezdem, ki fog kézirattal segélni? Mely kevés nálunk a jó iró! s mely kevés van ezen kevés között is, kinek ideje s béketűrése legyen valamely klasszikus művet studiumává tenni! Pedig úgy hiszem, hogy az ily studium nélkül egy shakespearei és calderoni, egy goethei drámánál nem messze megyünk. — Azonban mind ezek mellett is el fogok a jó ügy miatt követni mindent, a mi csak elkövethető leszen. Talán még barátimat oda vezérlem, hogy öt-hat jó fordítással segélni fognak, s azon esetre a Tek. Úr *Miss Sárá*ját és *Minná*ját is előre egész bizodalommal kérem. Kisfaludy Károlyt és Stettnert már megnyertem, úgy hiszem, haza jövetele után Toldy sem fogja magát visszavonni, s még egy-kettő. Négy-öt jó többet ér mint száz rossz. Néhány napok alatt elválik, mitevő leszek, s akkor engedje majd meg a Tek. Úr, hogy Stettner a maga grammatikai, én pedig fordítási észrevételeinket *Emilia Galotti* felett, a Tek. Úrnak elmondhassuk.

Azon dolog felől, melyet a Tek. Úr levelének eleje érdekel, nem akarok tudni. Velem az csak Toldy elmenetele után közöltetett, s bár ne akkor is. Gyűlölöm azt, midőn *férfiak* asszonyi mende-monda után indúlván, alapos ok nélkül egymás nyugalmát felzavarják. Ha való volna is, a mit most annak tartanom nem lehet, igazságtalan dolog volt volna a Tek. Úrra neheztelnem azért, hogy véleményét nyíltan s baráti körben megmondotta. Azt tenni mindenkinek szabadságaihoz és jussaihoz tartozik. Szentmiklóssynak én úgy feleltem — lelkiismeretem mondja azt! — a mint érdemlette. Ő nem tudta megemészteni az ítéletet, mely költői productumai felett általam a publicum előtt elmondatott; s oly hangon felelt, melyre őt értekezésem szavainak egyike sem szabadíthatá fel, s így önmaga adott just arra, hogy vele úgy bánjam, a mint bánni nem egészen illő, nem egészen kedvem szerint, de *szükséges* volt. *Quo casu interrogaris, eodem responde,* ezt mondja az iskolák bölcse, s a tanács nem rossz, nekem legalább az efélékben mindég ösztönszavam s vezér maximám volt. Ha a Tek. Úr azt vélte, hogy feleletem nem sugalta *tiszta lélek* (mint a köztünk elterjedt rege tartja), annak sok okai lehettek, lehettem önmagam is, ki talán nem eléggé érthetőleg mondottam el, a mit elmondani akartam a feleletben. Lehet az is, hogy a Tek. Úr a censor elszabdalásai után a Szentmiklóssy czáfolatát nem olvashatván a maga saját s eredeti szépségében (úgy miként most, *az én kívánságomra,* a Minervában ragyog), nem tudhatta, mi okozta legyen, hogy én Szentmiklóssynak oly nyersen, oly *minden tartózkodás nélkül* beszélgettem. Történt légyen akármint a dolog, annyi bizonyos, hogy a Tekintetes Úr saját jusával és szabadságával élt, midőn baráti között — s ha más helyt is — feleletemről véleményét hallatta, s legyen a Tek. Úr elhitetve, hogy én a más jusainak és szabadságainak sokkal inkább tisztelője vagyok, hogysem valakinek itéletéért nehezteljek. — Íme birom Szentmiklóssynak újabb repli-

cáját is — mert jónak látta ismét felelni — s óhajtanám, hogy kijönne (a mint hihetőleg ki is fog); legalább a publicummal éreztetnem lehetne, hogy én Szentmiklóssynak simábban is tudok felelni akkor, midőn ő *intra terminos decentiae* marad; az ügynek javára pedig láttathatnám (mert fegyvereket maga nyújt kezembe), mily fonákúl itélget ő, s mint nem gondolkodott teljességgel a dolog felett, melyről oly magahitten replicáz. Ez az olvasóknak ezer meg ezer javalló s ellenkező véleményeiket fogná ismét maga után vonni, s én bosszankodjam-e mind ezekért? Legyen tehát meggyőződve a Tekintetes Úr, hogy indulatom a Tek. Úr iránt most is ugyanaz, s meg nem változott, mely mindenkor volt.

Lakásom van Comitatsgassel 588.

6.

Kazinczy Ferencznek Bajza tiszteletét.

Pest, jan. 12. 1830.

Azon levélre, melyet augustus 15-d. volt szerencsém a Tekintetes Úrtól venni, november 16-d. feleltem, azaz három hónap múlva, s így elég későn, s elég okot szolgáltatva azon büntetésre, hogy a Tek. Úr válaszát egész a mai napig ne vegyem. Azonban mind e mellett is kénytelen vagyok azon bátorságot venni, hogy a Tek. Urat ezennel feleletre provocáljam. A *drámai gyűjtemény* kiadására, tudniillik, minden készületeket megtettem, s hogy a nyomtatás még el nem kezdődött, a Tek. Úr válaszának elmaradta okozá. Méltóztassék tehát velem tudatni minél elébb, szabad leszen-e *Emilia Galottit* kiadnom, s ha igen, hajlandó-e a Tek. Úr figyelmet fordítani azon észrevételekre, melyeket Stettner barátom grammatikai, én pedig fordítási tekintetben a munkára nézve tenni kivánnánk. Vagy pedig szóról szóra s minden további változ-

tatni akarás nélkül úgy kivánja nyomatni a Tek. Úr, miként a nálam lévő kézirat mutatja?

Óhajtanám tudni továbbad — saját megnyugtatásomra, mit vél a Tek. Úr azokra nézve, miket én a közöttünk támasztott kedvetlen hírek iránt írtam volt? Úgy hiszem, hogy ott semmit sem mondottam, a mi neheztelésre ok lehetne, és így reménylem a Tek. Úrtól, hogy azon levelemet válaszára méltatlannak tekinteni nem fogja.

7.

Kazinczy Ferencznek tiszteletét Bajza.

Pest, február 26. 1830.

Itt veszi a Tekintetes Úr észrevételeimet a fordított *Galotti Emilia* iránt. — A számok, melyeket mindenütt gondosan felraktam, a kézirat lapjainak számai. Úgy hiszem hogy a Tek. Úrnál még megvan az előbbeni kézirat, mely taval itt kezünkön megfordúlt. Annak lapszámai nem igen fognak különbözni emezéjitől, mely nálam van, mert mind kettő egy kéznek írása, s reménylem, hogy idézett számaim baj nélkül elvezetendik a Tek. Urat a megjegyzett helyek keresésében. Küldeném magát az originált, a németet, de magamnak nincs meg, s kölcsönözött példányból tevém az öszvehasonlítást.

A fordításra általában azt jegyzem meg, hogy igen megismerni rajta azón czélt, melyet a Tek. Úr magának felteve: — «Nem bosszantani azokat, kik ellene tele vannak panaszokkal, hogy a magyar színt elveszi a magyar beszédtől». — Sallangos magyarkáink is érdemlik néhanéha, hogy őket figyelmezzük, hogy panaszaikat kihallgassuk, csak hogy ez aztán ne legyen *igen*, ne ártalmával saját magunknak, vagy épen a művészségnek is. Itt ugyan még az a szerencse, hogy csak a gyakorlottabb szem ismer rá a tartalékkal — hogy ne mondjam talán félénken is —

készült fordításra, de nem állok jót érte, hogy az efféle tartalék bennünket későbben oda ne vigyen, hol azt kiáltják ránk, hogy hátra felé ballagdogálunk.

Orthographiája a Tekintetes Úrnak, sajátságai, akarva s nem elhibitásból tett grammatikai eltérései híven meg lesznek hagyva. Bár ezt tennék a Minerva s egyéb időszaki irásaink redactorai is azon írókkal, kik nem gondatlanságból vagy tudomány szűkéből különöznek. Nem szeretem, midőn az író kivétetik magából; tudni nem csak azt kívánjuk, ki *mit* ada, hanem azt is, *hogyan* adta minden tekintetekben. Nincs nevetségesebb dolog, mint arra törekedni, hogy minnyájan s mindenhol egyképen írjuk le szavainkat. Szándék, mely czélt soha érni nem fog.

Miss Sára és *Minnát* vettem; fogadja értök a Tekintetes Úr szíves köszönetemet. Azt nem tudtam, hogy a Tek. Úr ezeket kiadni szándékozik, s ha tudám, vakmerő dolog volt volna őket kérnem: s minekutána most már értésemre esett, arra kérem a Tek. Urat, hogy ne foszsza meg magát tőlök. — Én eléggé lekötelezve érzem magamat azon készségért, azon szívességért is, melyet elküldésök által a Tek. Úr irántam mutata.

Azon szomorú hírt, úgy hiszem, fogta hallani a Tek. Úr, hogy Virág Benedeket eltemettük; s talán azt is, hogy Horvát Endre nem a legjobb egészségben érzi magát, s aligha el nem hagy bennünket. *Árpádiás*a kész, de nem 24 (mint ígérte) hanem 12 énekben, s kivánná kiadni, ha költsége volna. Gróf Széchenyinek kijött nagybecsű munkája a *Hitel*ről. Még nem volt magyar könyv, mely felől a publicum itéletét tudni annyira óhajtottam, mint ez.

Útazó barátomnak szülei általam tisztelik a Tek. Urat, s felette lekötelezve jelentik magokat mind rólok való megemlékezésért, mind pedig azon szívességért, melylyel a tek. Úr fiok iránt viseltetik. Ő februárius elsőjén indúlt Berlinből Koppenhága felé; augustusban már itt lesz,

mint tagja is néhány tudós egyesületeknek, ha a kormány, mely alatt nyögünk, gátlani nem fogja.

Ajánlom magamat a Tek. Úrnak szíves emlékezetébe.

Észrevételek Galotti Emíliához.

A czím Emilia Galottit mond; nem kellene Galotti Emíliát mondani? Ezt védhetik okok, amazt alig.

Ha *gróf* Appiani, mért *Contessa* Orsina?

Lap 4. «*Prinz.* Der Orsina? legt ihn hin.» Ez a legt ihn hin, a fordításban nincsen, pedig elmaradnia nem igen lehet, mert az utána következő «Ihr Läufer wartet» egyedűl e miatt van mondva. Ha amaz elmarad, ennek is el kell, vagy nem lesz logikai rend a beszédben. Ezen felűl az a *legt ihn hin* charaktert is fest, s mutatja mindjárt a dráma elején mily egykedvűleg (gleichgültig) van a fejdelem Orsina iránt.

« 5. *Fejdelem.* «Nem értem sokat, de soká!» Ez az *értem* talán elmaradhatna. Értelmet zavar. Semmi baj, hogy ott van a «meine». Vagy tán *mondom*mal és *vélem*mel lehetne adni.

« — Ezután: «Talán a képben ismét feltalálom, a mit nem már magában» kimaradt ez: «Ich will es aber nicht wieder finden».

« 6. «Lépjen ide, Fenséged!» Lessingnél: «Treten Sie so! Ez a *so* nem *ide*. Talán: *álljon így, Fenséged.*

« 7. *Conti.* Ich bin zufrieden, sagte die Gräfin, wenn ich nicht hässlicher aussehe.» Magyarúl: «Ám, monda a grófné, ha nem vagyok még utálatosabb, mint itt a képen.» Úgy tetszik nem eléggé jól, mert az az *ám* nem teszi, s nem teheti az *ich bin zufrieden*t. Olvasásra még haggyán, de theatrumi előadásra épen nem alkalmas az ily beszéd.

« 12. *Staats-Interesse* nem *kabineti* tekintet.

Lap 12. «O vermengen Sie mich ja nicht, mein Prinz, mit der Närrin, deren Wort ich führe — aus Mitleid führe.» Magyarúl: «Ó ne téveszszen öszsze fenséged engem és e bohót, ki mellett szólok.» Kimaradt az *aus Mitleid führe;* a minek kimaradnia nem lehet, mert utána ez jő: «Mert valóban tegnap szertelenűl megillete.»

« 13. Bei alle dem ist er doch ein sehr würdiger junger Mann, ein schöner Mann, ein reicher Mann, ein Mann voller Ehre.» Mind ez magyarúl így: «Mind az mellett Appiani igen érdemes, sok és nagy tulajdonú fiatal ember.» Ennyi czímnek, ennyi dicséretnek erejét talán ne vennők el, melyeket a fejdelemmel Lessing bizonyosan nem ok nélkül mondata.

« — Murmelthüre nem *ürge;* ürgét *tánczocskákra tanítgatni,* mint a fordítás mondja, nem is lehet.

« 14. Das Geschlecht der Galotti ist grosz» — Lessing a *grosszal* nem *szaporát* akar mondani, hanem széles, kiterjedett familiát.

« 20. «*Oberster*» — Ez már még is igen van! s a mértékletes puristát is fogja sérteni. *Rény* helyett, csaknem mindenütt, *erkölcs* mondatik, pedig én azt hiszem, hogy rény kevésbbé fogná (most már!) az olvasót bántani, mint fogja minden bizonynyal az *Oberster.*

« — Nem Galotti Odoardo? Odoardo Galotti helyett?

« 22. *Késelés* helyett nem *gyilkolás,* vagy mi? *Mordthat* nem *késelés,* s ez a késelés egyébiránt is tévesztőleg s fonákúl fogja a theatrumon verdezni a fület.

« 23. «Egyéb úri grá*CZ*iái között» Németűl: hatte ja die Güte», talán kegyelmei, kedvezései, vagy adományi.

« 24. A *pisztolt* jobb lesz eredetileg *pistol*nak írni.

« — «*Angelo.*» Kenn ich ihn nicht? Hab ich nicht

unter ihm gedient?» Magyarúl csak ez: «Mintha nem ismerném!». Az a mi elmaradt, mondja meg az olvasónak, honnan ismeri ő Galottit. Lessing nem az az író, ki valamit hiába mondatna, kivált Galotti Emíliában nem az, hol minden, még oly csekélység is czirkalommal van kimérve, és czirkalommal mérten motiválva.

Lap — «Kaum kann ichs erwarten, *diesen würdigen jungen Mann* meinen Sohn zu nennen»: «Alig győzöm várni, hogy gyermekemnek nevezhessem.»

« — «Mit nevezsz te elveszésnek . . . . . . stb. Itt igen sok a *hogy*, egy elmaradhatna belőlök.

« 25. A *Vegghia* itt Vegghia, a 8-ik lapon pedig *esti társaság*. Ha itt Vegghia, mért nem amott is?

« — *Wollüstling* nem *lator*. Lator egyéb. A Wollüstlinget e helyt jobban adná a *buja, fajtalan, folyár,* még tán a *kacér* is, ámbár ez csak coquettet jelent.

« 30. Az Einfallt, mely itt «szökevény gondolat» mi nehányan már *ötlet*tel is merénk megjegyezni, s úgy hiszem, nem rosszúl. Azonban e helyt (mindenütt nem!) a szökevény gondolat is jó szolgálatot teszen.

« 31. «De gyermekeim egyet tévén s mást nem múlatván» erőtetett!!

« 32. «Nem mindég inkább kedveléd-e a gyöngyöt mint a köveket.» Ez után kimaradt ez: «freylich, meine Mutter, freylich!» Kimaradta által nem sokat veszt ugyan a dolog, de minek önként okot adni az Aristarchus akadozásira?

« 34. «A Fejdelem kénytelen a Massai Fejdelemhez közelítő menyegzője miatt annak fejdelmi leányával egy felhatalmaztát ereszteni.» Igen darabos! — s az az *ereszteni* felette rossz helyt áll.

Lap 36. A *martalék* nem eléggé erős, hogy *sclavot* jelenthessen.
« — Weil ich eben heut eine Verbindung vollzöge, die mein ganzes Glück ausmache:» «Mert azon szövetségben, mely ma vár, egész boldogságomat találom.» Jobb lesz *szövetkezés*. Ez actionis, amaz effectus substantivum, s ide az első kell.
« 37. «Gutherziges Ding»: «Nyavalyás izé». Ez nem eléggé szerencsésen van mondva. A *gutherziges Ding*ben metsző czélzása van Appiáninak, s annyit akar mondani, mint *színlett jószívű! álnok érzékenykedő!* Marinelli nem akar vele bajt víni; nem azon ok miatt, melyet mond, hanem, mivel gyáva s szepeg, hogy ellensége keresztűl szalasztja fekete lelkén kardját.
« 48. «Lássa mire mehet négy szem közt:» ez után kimaradt «Alles was ich zu thun habe ist, zu verhindern, dass Sie nicht gestört werden.»
« 54. *Prinz*. «Freylich das ist natürlich!» Magyarúl: «az igen méltány, igazságos tett vala.» Ez felette rosszul van adva; itt az ecset hasonlatlanúl vastagabban fog mint Lessing akarja. A *sehr natürlich* csak azt teszi: az emberi természetben fekszik, hogy ember a maga barátjáért bosszúra gyúladjon. A *méltány, igazságos tett* ellenben annyit mond, mintha a Fejdelem tökéletesen javallaná Appiáni meggyilkoltatását, a mi a Fejdelem charakterébe felette fekete vonás volna, pedig Lessing csak *ingatag, gyönge* embert akar belőle csinálni, nem *rosszat,* nem undok Marinellit. — E helyt jut eszembe kérdeni azt is, miért Marinélli, hosszú é-vel?
« 59. «Minő szemeket csinál?» Talán *mereszt?* A *csinál* inkább fogja bosszantani az orthologia makacs barátit, a Döbrentei tévelygő nyáját, mint bármi más, s egészen ok nélkül!

Lap 68. «Szivem *szögöd* meg» nem értem. Nincs-e a szó hibásan leírva? —

8.

Kazinczy Ferencznek Bajza tiszteletét.

Pest, april 6. 1830.

Vettem a Tekintetes Úrnak jegyzéseimre tett viszonjegyzéseit, s bátorkodom reájok röviden a következendőket válaszolni.

Emília Galotti fog tehát maradni a Tekintetes Úr akaratja szerint, melyet tisztelek s tisztelni tartozom, de valahol a könyvben mint kiadó én beszélendek, mindenütt *Galotti Emíliát* fogok mondani, mert ama másiknak helyes voltáról a Tek. Úr okai meg nem győztek, s magam sem tudom magamat meggyőzni, s ha valaki miatta ellenem támadna, védeni nem tudnám. A Wigando-Döbrenteianusok pedig most minden alkalmakat keresni és használni fognak, hogy belém akadozhassanak, mert a mit felőlök a Minervában mondék, s nem sokára megint mondani fogok, soha sem bírják megemészteni. Azért a Tekintetes Urat jó korán figyelmessé teszem reá, hogy mind emennek védelme, mind pedig a *gróf* Appiani s *Contessa* Orsina és a *Vegghia* s *esti társaság* öszveegyeztetése — azon esetre, ha majd szó történik miattok — a Tek. Urat fogja illetni. Egyéb sajátságok, a most mondottakkal együtt, híven meg lesznek tartva. A könyv a jövő pesti vásárra megjelenik. Elrendelése ez: Czímén leszen: *Külföldi Játékszín. Több tudósokkal kiadja Bajza. I. kötet. 1. Galotti Emília. 2. A gyűrű. Pest, Trattner és Károlyi betűivel, 1830.* Ezt követi az *Előszó*, utána jő Lessing szomorújátéka ezen czímlappal: *Emília Galotti, szomorújáték németből Lessing után Kazinczy Ferencz.* A darab végén Lessing rövid biographiája, s Galotti Emíliáról né-

hány kritikai észrevétel. Ez után jő egy vígjáték ily czímlappal: *A gyűrű, vígjáték, németből Schrőder után Bajza.* Schrőder rövid biographiája, s a *Gyűrű*ről néhány észrevétel.

Méltóztassék a Tek. Úr azon szívességgel irántam lenni, hogy ha észrevételei volnának még vagy ezen elrendelésre, vagy egyébre nézve, azokat velem közölje.

Itt veendi a Tek. Úr útazó barátomnak londoni levelét is, mely tegnap előtt érkezett hozzám. Ajánlom magamat szíves emlékezéseibe.

9.

Kazinczy Ferencznek Bajza tiszteletét.

Pest, julius 6. 1830.

Örömmel értettem, hogy a csomó Guzmics versezetével s a Játékszín első ívével kezéhez juta a Tekintetes Úrnak. Hogy *Galotti Emíliá*ban hibák maradtak, az nekem fáj leginkább. Én és Stettner mindent elkövettünk a correctúrákkal, de ha a szedő gondatlan, s tudatlan is még ezen felül, úgy a correctornak legnagyobb szorgalma is hiába való. Itt egy komma vagy kolon, ott egy betű esik ki, midőn a kiszedett columnák egy helyről másra vitetnek, s a tudatlanság oly helyre téteti vissza, hol épen nem kellene állnia.

A Tekintetes Úr igen nagy tévedésben látszik lenni, ha, mint levele mondja, azt hiszi, hogy én Emíliában változtatásokat tettem, még pedig a Tek. Úr tudta nélkül. Szabadságot ada ugyan a Tekintetes Úr leveleinek egyike azt tennem kéziratával, a mit jónak fogok vélni, azonban ha én e szabadságot szerénytelenűl használtam-e, ki fog tetszeni a kézirat és nyomtatás összehasonlításából. Hogy *Emília Galotti* helyett *Galotti Emíliát* nyomtattassak, az engedelmével történt a Tek. Úrnak, melyből aztán termé-

szetes következéssel kellett folyniok a *Galotti Edvard, Gonzága Hektor; Róta Camill* változtatásoknak is. A *kisdedleg* és *képzelgés* ott állnak a Tek. Úr kéziratában; a *komornokot* pedig komornyik helyett Stettner javaslására fogadta el a Tek. Úr. A *F*estő és *f*estő, *F*utó, *V*éső, *k*incstartó úgy vannak írva a manuscriptumban is; s általán fogva azt nyilatkoztathatom ki, hogy minden szót, melyen a Tekintetes Úr a nyomtatott ívekben felakadni fog, saját kéziratából és Stettnerhez küldött jegyzéseiből fogok legitimálni. Én az írókat a magok egész sajátságokban szeretem látni, és semmit sem gyűlölök inkább, mint redactorainknak azon módját, mely szerint az iró orthographiáján, grammatikáján, syntaxisán, sőt nem ritkán stylusán is meg nem kérve változtatásokat tesznek. A gondos olvasó szereti az írókat mind tökélyeikben, mind hibájikban látni, mert jól ismerhetni csak így fogja őket, csak igy leszen híven informálva tudományok, szorgalmok, gondosságok felől, s ha ki kénye szerint változtatgat, sokszor talán meggyőződése s akaratja ellen is az írónak, valamely munkán, az a publicummal csak *szembekötősdit* játszik. Az nekem nem volna kedves dolog, ha a Tekintetes Úr azt hihetné, hogy én tudta s akaratja ellen tettem változtatásokat Emiliában. Az általam fordított vígjátékban tapasztalni fogja a Tek. Úr, hogy a mi orthographiánk sokban igen eltér egymástól, a mi leginkább fogja bizonyítani, hogy a Galotti Emiliában lévő orthographia egészen a Tek. Úré, a vigjátékban pedig egészen az enyém. Örömest tanulok én is a *gyermektől,* de örömest a *Stattlicher Herr*től is, mihelyt van mit tanulnom tőle. Szalay László tíz esztendővel ifjabb nálam, s én Muzárionra írt *Észrevételei*ben találtam olyanokat is, miket még nem tudtam, s szívesen és pirulás nélkűl vallom akárki előtt is, hogy ezt és amazt tőle tanultam. S vétek-e az, hogy én a tíz esztendővel ifjabb Szalaytól tanulok, a nálam húsz esztendővel öregebb (korosabb inkább) Döbrenteiről keveset vagy épen semmit sem tar-

tok? Holott Döbrentei már akkor híres író volt, mikor én még csak Abc-ét tanultam. Tanulni mindenkitől lehet valamit, sőt mindenkitől *tudni* s *akarni* tanulni még dicséretes dolog is. Tanulni azonban, úgy vélem, mindenikünk magától szeret (azaz maga jó akaratjából), s nem tűrjük, ha valaki erőszakolva tolja ránk tudományát, szinte úgy mint XIV. Lajos nem tűrte, hogy papja a morális leczkéket közvetetlenűl hozzá intézze. Az ilyetén önkényes változtatások pedig, melyekről itt szó van, nem egyebek, mint erőszakos leczkézés és præceptorkodás. Hogy egymás hibájit irtogassuk, annak nem ez, hanem egyéb az útja — *okokkal támogatott kritika,* s még ez is mindég csak projectuma az egyes írónak, törvénynyé csak a *publica opinio* vagy legalább a *consensus eruditorum* sanctionálhatja.

Döbrenteinek írt *Válasz*omra gróf Dessewffy József készite egy — a mint mondják — nem igen finom feleletet, védelmökre Wigand gyámoltalan vitézeinek. Hogy ezen pörbe gróf Dessewffy avatta magát, az nekem nem kedves dolog. Ő bár gyönge író is, de tiszteletre méltó ember, s a haza gondjaiban őszűlt meg, és sok czímmel érdemli, hogy neve a publicum előtt szenny nélkül maradjon. De ha oly valamit követend el velem, a mi grófi neveléssel össze nem fér, köteles leszek-e én neki azt eltűrni, s csak azért leszek-e köteles, mivel ő *Méltóságos Gróf?* — Én őt kimondhatatlanúl sajnálom, s felette sokba fog kerűlni, a mit neki felelni fogok, nem azért, mintha a felelet nehéz volna (a mi ügyünk igazságos és rendíthetetlen), hanem azért, mert jó érzésü embernek nem lehet az kedves, midőn tiszteletre méltó névre szennyet borítani kényszeríttetik. Azonban ha már ennyire jutottunk, hogy gróf Dessewffynek tetszik magát a Döbrenteiek charaktertelen és Thaiszok neveletlen seregébe vegyíteni, ám lássa, én róla nem tehetek. Lesz idő, melyben gróf Dessewffy kívánni fogja, bár a lexikon pörébe ne keverte volna magát, mert a mit én válaszolni fogok *vastag* feleletére, sok

esztendők száma sem fogja emlékezetéből kitörleni. Ők azt hiszik, hogy írói respublicában grófi auctoritásokkal lehet valakit elnémítani. Meglássuk, üdvezítendi-e őket ezen hit. Még Magyarországban senki sem keveredett gróffal tollcsatába, én leszek most reá kényszerítve. Fegyvereimet úgy fogom használni, hogy *grófoknak* szolgáljon tanúságúl, mint kell s mint illik szót váltani oly emberrel, ki bennünket nem bánta. Nemes vagy báró, gróf vagy herczeg irói világban egyféle jussal bír, elsőségeket itt nem születés vagy hivatal oszt, hanem *ész*, melynek én mindenkor kész voltam s kész leszek térdet hajtani. Gróf Dessewffynek az fáj, hogy én «magamat szép reményekkel nem biztathatom az ő lexikoni dolgozásai felől». De hát elegendő ok-e ez haragra? kényszeríthet-e engem arra valaki, hogy higyem, a mit nem hiszek? Mely fonákságok ezek! Gróf Dessewffy jó ember, tiszteletre méltó ember, de gyenge ember, s könnyen hagyá magát eszköznek tétetni Döbrentei által, ki maga többé felszólalni nem mer, hanem másokat ösztönöz a felszólalásra. Ő most vén asszonyok módjára mendemondákkal hadakozik, s történetecskéket gondol ki rólam, melyeket a két városban széthordoz, azzal hízelkedvén magának, hogy engem ily apró bohózatok bántani fognak. Ilyen az a többek között, hogy vallási gyűlölségből keltem ki ellenök, mert hogy én előbb Luther követője voltam, de most nem régiben *titkon* a római szentséges pápa aklához szegődtem; hogy én az öregebb írókat mind tönkre akarom zúzni, s az ő elnyomásokkal magamnak az akademiába helyet készíteni stb. stb. Döbrentei ezeket maga költi, Ponori Thewrewk pedig hirdeti nomadicus vándorlásain mindenfelé, mert e kettő most szoros barátságban él, ámbár előbb nem szenvedhették egymást. Malus cum malo colliquescit facile. Megengedem nekik, hogy ily apróságokkal magoknak örömet csinálhassanak, minekutána legszebb fellegváraik úgy is már összeomladoztak. — Én gróf Dessewffynek kívántam volna oly barátot, ki szemeit a lexikoni pörre nézve meg-

nyissa. Midőn hallám, hogy válaszomra válaszolni akar, levélben szándékoztam vele tudatni tekinteteimet, de megtudván, hogy a lexikonisták nála tartják gyülekezeteiket (præsesek gróf Teleki szabolcsi főispán), elhallgattam vele, nehogy gróf Dessewffy megmutassa nekik levelemet, s ezek boldog képzelgéseikben azt véljék, hogy én *megszeppentem.* Gróf Dessewffy neve nélkül adja ki válaszát, de nevét majd én fogom a publicummal tudatni, hogy lássák, ki az a szép nevelésű gróf, kinek írását a durvaság miatt még Drescher sem akarta nyomtatás alá bocsátani; az a Drescher, ki nekem nem barátom, kinek haszon, ha a lexikon kijöhet, mert az a Landerer typographiában nyomtattatik, mely most az ő tulajdona. Gróf D. harmad nap előtt indúlt innen Szabolcs felé; feleletét talán Kassán nyomtattatja. Ponori engemet epigrammákban énekelt meg, melyeket Wigand nyomtattatott.

Papirosom fogy és így be kell rekesztenem hosszú, de talán nem unalmas levelemet. Éljen szerencsésen a Tekintetes Úr, ajánlom magamat szívességébe.

A Játékszín holnap kerűl ki nyomtatás alól. — Schedel aug. 20-d. itt lesz. Párizsból Schweitzon, Piemonton által Milano felé megyen, s Croátián keresztűl jő haza. — *A Gyöngyök*ért szíves köszönetemet. Az gyönyörű kiadás de oly papiroson csak Pyrker nyomtattathat.

10.

Kazinczy Ferencznek Bajza szíves tiszteletét.

Pest, dec. 30. 1830.

Rég nem írtam a Tekintetes Úrnak, de írtam-e másnak is? — September olta időmnek nagy részét az Auróra gondjai vették el; a mi ebből fenmaradt, az én elfelejt-

hetetlen Kisfaludym ágya mellett volt a barátságnak szentelve.

A fordított *Miss Sára* és *Minna* még octóberben volt letéve a mi igen tisztelt Bártfaynknál, oly czéllal, hogy a Tek. Úr kezéhez szolgáltassék, de a mi barátunk gondoktól lévén elborítva, megfeledkezett annak elküldéséről. A *Külföldi Játékszín*ből küldött egy velin s egy nyomtató példányt, úgy hiszem, vette a Tek. Úr. *Emiliá*ért méltóztassék addig is szíves köszönetemet elfogadni, mig azt illendőbben meghálálhatom. Kis János recenseált bennünket úgy, a hogyan ő tud. Három lapot írt tele a könyvről, s még sem mondott valamit. Én az igaz, alapos gáncsolatot inkább szeretem a dicséretnél. Ez csak hiúkká teszen bennünket, pedig hányadik az, ki a hiúság csábjainak ellenállhasson. Amaz tanít s köszörüli bennünk az energiát. Előszavamban Kis János *több xenophoni szerénységet* kívánt volna. Óhajtanám érteni ezt a *xenophoni szerénységet,* s ha igaz, hogy írásaim ennek híjával vannak, óhajtanám azt Kis Jánostól megtanulhatni. A szerénység soha eléggé nem becsülhető tulajdon. A recensió a Tud. Gyüjteményben fog kijönni.

Kritikai Lapjaim I. füzete januárius 15-ig elhagyja a sajtót. Gróf Dessewffy ott fogja megnézhetni képét az általam elébe tartott tükörben. — E füzetben a *Gyöngyök* és a *Hébé*ben kiadott *pindarusi óda* fordítása is recenseálva vannak. Nem kedvezőleg, de igazságosan; legalább az én itéletem szerint, mert amúgy nem is vettem volna fel. Más recenseálta a *Gyöngyö*ket, más az *Ódát*. Nevét egyiknek sem szabad felfedeznem. Férfiúi igéretem tiltja azt. Ha a Tek. Úr felelni akarna reájok, méltóztassék azt *Kritikai Lapjaim* második füzetébe adni.

Ezen példány Aurórával boldogúlt barátunk nevében szolgálok a Tekintetes Úrnak.

Kívánok az új évben mindennemű boldogságot.

11.

Pest, mart. 10. 1831.

Nem fogja a Tekintetes Úr balúl venni, hogy az általam tisztelt s szeretett — s talán a Tek. Úr által is szeretett — Fenyéry a martius 8-d. hozzá írt levelet velem láttatá, s még kevésbbé azt, hogy reá a Tek. Úrnak én, kit az leginkább érdekel, válaszolok. Félreértések, mond egy valaki, több kárt okoztak világ kezdetétől, mint csaták s néprontó ütközetek, azért nem felesleg, sőt hasznos, kétes körülményekben egymásnak kölcsönös felvilágosítást adnunk.

A Tek. Úr hiszi és tudja, hogy a pseudonymus G. a Tek. Urat szereti, de nem foghatja meg, hogy az, ki szereti, mint bánhatik úgy. Én pedig azt nem tudom megfogni, miért kelljen az igazság vagy legalább meggyőződés szavát szeretetnek elnyomnia, kivált ott, hol magunkat bírákká tettük. Van egy neme az igazságszeretetnek, melyet javalni én sem tudok, az t. i. midőn Brutus saját gyermekét halálra viteti, mely tettéért a rendkívüli embert én nagynak, igazságszeretőnek, csodálat s félénk tiszteletre méltónak vallom, de szeretnem őt nem lehet, mert emberségéből vetkőzött ki, s igazságszeretete érzéseket lázasztó kegyetlenséggé vált. De a *Gyöngyök* bírálatát, mely legfeljebb is élesnek, szigorúnak mondathatik, az ily brutusi kegyetlen igazságszeretettel nem igen lehet hasonlatba tenni, sőt én azt hiszem, a Gyöngyök birálatát a legnagyobb szeretet mellett is lehetett írni, s úgy a mint írva van. — De kivánta-e az ügy? ezt kérdi a Tek. Úr. Igen is, szükséges és felette hasznos volt mondani, hogy verses munkát prózában adni nem szerencsés gondolat; hogy született magyarnak, kit költői s lingvisticai tehetséggel oly bőven áldottak meg istenei, idegen, kivált a német nemzet nagy terjedelmű literatúráját gazdagítani akarni hazafiútlan tett stb. Ezek oly dolgok, melyeknek más, a Tek. Úr után következő fordítók, Pyrker után német

nyelven írni akaró magyar elmék, hasznát fogják venni; s mely nyereség, ha csak egy jeles elmét menthettünk is meg hasonló tévedéstől a hazának! Elhiszem, hogy szép dolog hallgatni ott, hol a beszéd kedvetlenséget, bajt és kárt okozhat: de minemű kár tehát az, melyet itt a beszéd okoza, micsoda baj? Az a kis kedvetlenség is, melyet talán okozhat, valljon való s nem képzelt okokból származik-e? S mint teheti azon férfiú, ki maga is ajánlója volt a kritikának, ki Himfyt és egyebeket bírált, prózában és versben, szelíden és élesen, azon kérdést: ha az ily dolgot kivánja-e az ügy? Mint mondhatja azt, hogy ott hallgatni kell, hol a beszéd bajt és kedvetlenségeket okozhat, megvallom, én öszveegyeztetni nem tudom.

A mi Fábiánról mondatik, arra Fenyéry felelhet, nem én. Én ha Fenyéry volnék, s Fábiánnal oly szorosan összefűzve, nem bántódnám meg, ha a keleti versek bíráltatnának; kedvetlenséget s bántódást egyedűl az okozhatna bennem, ha az igaznak, méltánynak határán túl járna a biráló, de az ily bíráló akkor is tudna boszontani, ha Ponori Thewrewkkel bánnék úgy, kit én charaktere miatt útálok, s dicsőségnek tartok megvetni.

Képtelenségek-e azok, melyek Pyrker felől beszéltetnek, nem-e: nem akarom itt sem vizsgálni, sem eldönteni, vizsgálja az, ki a Gyöngyök bírálatát írta, s ki a Tek. Úr feleletére hihetőleg felelni fog.

A mit Pyrker a Tek. Úrral teve vagy nem teve, ahoz bizonyára senkinek nincs köze. Ezt a bírálat nem is hozza szóba, nem is hozhatta, következőleg hogy a Gyöngyök megbiráltattak, nem ez volt oka, hanem az, mit az imént mondottam.

A Tek. Úr felakadt leveleimnek azon szavain, melyek Sup. Kist érdeklik. «Úgy van írva, a hogy ő tud.» Ez a Tek. Úrnak tiszteletlen szó? Nem képzelem magam felől azt, hogy csak én tudom, mi tiszteletes, mi nem; s hiszem, hogy a Tek. Úrnak igaza van; lehet, hogy midőn e szókat írtam, az kapott el, a mi elkapni oly ritkán szokott: tűz.

De kérem tehát tisztelettel a Tek. Urat, méltóztassék engem megtanítani elnyomása nélkül annak, a miért Marquis Posa a spanyol király előtt térdre borúlt, a mi Párizsban a juliusi nagy napoknak oka volt, ezen ideát oly szavakban elmondani, melyek tiszteletesek legyenek: én akkor a Tek. Úrhoz annyi köszönettel fogom magamat lekötve érezni, mennyivel soha még tanítvány mesteréhez nem volt.

S Sup. Kis felől nem lehet az a kérdés, ha tud-e? Nevezzen nekem a Tek. Úr csak egy írót a világ legnagyobbjai közűl, ki mindent s mindég jól csinála, akkor el fogom hinni, hogy van olyan, ki felől ez kérdés nem lehet. Az a mi igen nagy bajunk, hogy a szeretet velünk magasztaltat, csodáltat, s csak annyit sem enged meg, hogy néha kétlenünk is szabad legyen. Mivel az igen tisztelt Sup. K. holmit jól csinála, következik-e abból egyéb, mint az, hogy holmit jól csinálhat? következik-e az is, hogy mindent jól csinál*jon*? A Tek. Úr arról van meggyőződve, hogy Sup. Kis minden mindenben; engedje meg, hogy szabad legyen ön szemeimmel néznem, s arról meggyőződnöm, hogy Sup. Kis némelyeket némelykor rosszúl is csinál. Tudassa a Tek. Úr a tiszteletre egyébiránt oly igen méltó férfiúval az én *tiszteletlen* szavaimat: sokat merek reá tenni, hogy az ő philosophusi, az ő szerény lelke általok megbántódni nem fog.

Melyik az a tiszteletre méltó kis kör, melyet a Tek. Úr ért s mely mint mondja, maga akar lenni mindenben minden, én nem tudom. A Tek. Úr levele Fenyéryhez, Toldyhoz (kit a G. betű alatt lappangani vél, s talán jól vél, talán nem) s hozzám szól; ez volna tehát az említett kis kör; de hol adtuk mi annak példáját, hogy mindenben mindenek akartunk lenni? Engedje meg a Tek. Úr, ha azt állítom, hogy ezt csak a fellobbanás mondathatta . . . .

Mit jelentsen az, hogy a Kritikai Lapokat a Tek. Úr huszonnégy órával később látta mint Kölcsey? Méltóz-

tassék a mindnyájunk által tisztelt Bártfaytól megkérdeni, s akkor értesítve leszen a Tek. Úr, ha ez vétek-e, s az lévén, az én vétkem-e?

A Tek. Úr szereti láttatni recensióit a recenseált írókkal, s ennek azon jó oldala lehet, hogy a bíráló tévedéstől mentetik meg: de van egy más oldala is, mely az ügynek árt. Az t. i. hogy az itéletnek ilyetén közlése egy sereg jeremiádot szokott maga után vonni, mely a bírálót ellágyítja, könyörületre bírja, s a bírálat, mely különben talán az ügynek hasznára szolgálhatott volna, nem adatik ki. Mit nyert a Tek. Úr benne, hogy ítéletét Himfyvel nyomtatás előtt láttatá? A haragra gerjedt úr még csak feleletre sem méltatá e liberális közlést: a Tek. Úr pedig, nem hagyván magát ezen tett által megzavartatni, a birálatot, a mint illett, kiadta, s a Himfy zörgő levelei is elkövetkeztek. Íme, miért nem tartom én jónak, hogy a recensiók nyomtatás előtt a recenseáltakkal közöltessenek, s miért nem fogom ezt tenni még akkor sem, ha a recensió legforróbban szeretett barátom ellen lesz is intézve.

A miket általában a Tek. Úr levele mond, azok engem bánthatnának, mert charakterem felől támasztanak bizonyos kétes véleményt, de nem engedem magamat szenvedélytől elkapatni; áldom az isteneket, hogy oly szívet adtak, mely hevült pillantatokban is hagyja magát fej által vezettetni.

Két dolgot nem szeretek, hogy történt, s óhajtottam volna, hogy másként történt legyen. Egyik az, hogy az ellenbírálatot nem nekem a Kritikai Lapok számára, hanem a Tudományos Gyűjteménybe adta a Tek. Úr; másik hogy a feleletben G-nek oly könnyűvé tétetett a viszonfelelet. Én a Tek. Úr feleletét keménynek s olyannak óhajtottam volna, melyre replicázni G-nek fáradságba kerüljön. Theoriát állítottam volna fel arra, mikor s micsoda költői munkákat lehet és kell prózában fordítani. Mi az elsőt illeti: a Kritikai Lapokat én nem akarom va-

lami sérthetetlen és hibázhatatlan tribunálnak tartani. Kinek jutna ily valami eszébe! Ha nem félnék a mi czéltalanúl áradozó, bőbeszédű tudósainktól, újságlevelekben hirdettem volna ki, hogy a Kritikai Lapok felvesznek minden magok ellen intézett antikritikát, de ha ezt teszem vala, mivé kellett volna a Kritikai Lapoknak válniok? Oly írók antikritikáiknak azonban, milyennek a Tek. Urat ismerni szerencsém van, a Kritikai Lapokban mindenkor örömmel fogok helyet engedni. Egyébiránt legyen meggyőződve a Tek. Úr, hogy ha engemet Kritikai Lapjaimmal együtt, s azt az úgy nevezett kis kört — mely nincs, csak egy másik kör által képzeltetik lenni — egészen semmivé teend is az antikritika, ha ezen semmivé tétel által a literatúra és közügy nyer, az csak szívemet fogja bántani, mely magát s ügytársait szereti: de nem fejemet is. Fejem örvendeni fog, s áldani azon antikritikát, mely — romjain bár a Kritikai Lapoknak — virágokat, hasznos gyümölcsöket tenyészt és nevel a hazának.

Ezeket a Tek. Úrnak szóval akartam elmondani, mert a nem kedves beszédet, mely a holt papiroson komor és fekete, szelídíti az arcz, a mód s hang, melyeken mondatik: de többszöri kereséseim után sem leheték szerencsés a Tek. Úrral találkozni; méltóztassék tehát ezeket irásban elfogadni, a mily őszintén s tiszta indúlattal irattak. Fájna nekem az, s igen fájna, ha a Tek. Úrral kellene összeakadnom, ha azt kellene látnom, hogy egy általam szeretett s melegséggel tisztelt férfiúnak, ki annyi éveken keresztűl a hazai nyelv s köz virágzat gondjai közt fáradott, nyugalomra szánt öreg napjai megháboríttatnának, s ezért akarom tudatni azt, hogy nyugtalanságot eszközleni szándékom legalább nem volt s nincs, s ha az történt a mit nem akartam, nem szívem, nem charakterem oka, hanem az, hogy tekinteteink e tárgyban egymástól különböznek. Vagyok a Tek. Úrnak változhatatlan tisztelője.

12.

Pest, mart. 17. 1831.

Vettem a Tek. Úr válaszát. Azt kell gondolnom, a Tek. Úr az én levelemet elolvasásra sem méltatá. Azon czikkely, mely benne így kezdődik: «Képtelenségek-e azok...?» világosan mondja, hogy én a Tud. Gyűjteménybe adott apologiára felelni nem akarok, mert annak nem levélben s négy fal közt, hanem publicum előtt lesz helye. Én a Fenyéryhez írt levélre akartam csak válaszolni, melyet a Tek. Úr oly czéllal írt, hogy lássam. Valódi képtelenség az volna, ha én, mint csak szerkeztetője a Kritikai Lapoknak, a Gyöngyök bírálatát védeném. Védje azokat G., ha kedve van, s feleljen meg maga helyett ott, hol illik és szükség lesz — publicum előtt.

Mivel a Tek. Úr maga vallja, hogy mi egymást megtéríteni nem fogjuk, jó leszen a különben is nem kedves tárgy felett támadt versenyt félbe szakasztanunk; annál inkább pedig, minthogy azt a Tek. Úr a szép társaságok tónusában szeretné folytathatni, azokban pedig csak bókolat kedves, az ellenmondás vétek. Ezen tónus ellen mi mind ketten vétettünk, mert leveleinkben több van mint csak ellenmondás.

Óhajtom, hogy a mi útaink ne egymáson keresztűl, hanem mint eddig, egymás mellett folyjanak békén s megháborítatlanúl. Hogy e levelezés támadjon közöttünk, annak nem én valék kezdője. Az, s minden vétkem csak az lehet a Tek. Úr előtt, hogy a Gyöngyök bírálatát kiadtam, s mert becsület szava kötelez, a bíráló nevét nem tudatom.

Feledni fogom mind azt, a mi felőlem nem kímélve mondatott, s ha levelemben oly valami áll, mi a Tek. Úr fájdalmát ingerlé, kész vagyok érte bocsánatot kérni, kész vagyok engesztelőleg nyúlni azon tiszteletes kéz után, melyet a magyar nyelv dicsőítésére kentek föl az istenek, s melyet én útmutatóm, vezérem s mesteremnek oly örömmel vallok.

BAJZA LEVELEI
STETTNER GYÖRGYHÖZ.

BAJZA LEVELEI STETTNER GYÖRGYHÖZ.

1.

Rendkivüli ülés.

(Meghivó.)

Dec. 15 d. délutáni 4 órakor. (1827.)

A Nagyérdemű Elölülő egy nevezetes s *halaszthatatlan* tárgyban tartandó ülést rendelt, mellyre a *Tisztelt Tagokat* ezennel hivatalosan meghívom.

Bajza József,
a Révai Társ. titoknoka.

Vörösmarty, Stettner.

2.

Februarius 22 d. (1830.)

Édes barátom, Tretter idvezel s kér általam, méltóztassál őt holnap vagy holnapután meglátogatni. *Cserhalmon* dolgozik s néhány előtte homályosabb helyek iránt kiván tőled magyarázatot. Otthon fogod találni (leghihetőbben) reggeli nyolcz és kilencz óra közt. Tisztelő barátod

Kívül: *Bajza.*

Tekintetes Stettner György úrnak.

3.

(1830.)

Kérlek, édes barátom, adjátok tudtára Laczinak, hogy jőjön Miskához (Vtyhoz) délután 6-kor. Felolvasom, a mit

töredékesen öszvefirkáltam. Károly is ott lesz. Szeretném, és kérlek érte, ha elküldenéd Jánostól a *Vétek súlyát*, szükségem lesz reá. Ölellek *Bajza.*

4.

Édes barátom!

Most dolgozom a Kritikai Lapok II. füzetén, s minthogy a Kazinczyánákra következendő feleletek írása alatt azt láttam, hogy némelly dolgokat hasznos, sőt szükség volna a publicumnak tudni, mellyek eddig csak négy fal között voltak elmondva a *Gyöngyök* birálata miatt köztem s Kazinczy közt támadt levelezésben: eltökéltem tehát, hogy azokat némelly kihagyásokkal, de nem semmi toldás- vagy változtatással, a Kritikai Lapokban kiadjam. Mivel pedig a levelek közül kettő hozzád vala intézve, édes barátom, szükségesnek tartottam a dolgot veled tudatni, s egyszersmind kérni, engedd meg azok kiadását. Egyike a hozzád írtaknak, melly ekként kezdődik: «Itt küldöm az úrnak stb.» le van írva nálam: de nincs a másik; azért kérlek, ha kiadásában megegyezsz, ne sajnáld azt számomra lemásolni s elküldeni, s ha lehet minél előbb. A mennyire emlékezem, nem hosszú, csak néhány sorból áll: de az egészhez tartozik.

Engedd, édes barátom, mondanom, hogy te nem jól viseled magad. A te kötelességed lett volna, mint elmenőé, hogy bennünket tudósíts, mint vagy megelégedve hivataloddal és Pápával, mit csinálsz, mint vannak tiéid, mint magad? s te mind eddig egy betűt sem irál, holott képzelheted, barátid mint ohajtanának felőled tudni. Lehetetlen, hogy egy-két levelke irására ne maradna időd. — Irj, édes barátom, különben azt hiszem, hogy a pápai életbe szerelmesedvén, barátidat elfeledted; hogy a szép *négyest hármassá* akarod csinálni s ellene pártot forralsz ;

hogy Papp Ignáczot is te bujtád fel, azért ír most a Kritikai Lapok ellen egész könyvet, sőt nem könyvet, hanem folyóírást stb. . . . nem győzöm előszámlálni mind azon roszszat, mellyet felőled hinni fogok.

Köztünk az az újság, hogy Schedel háznépe megszaporodott, de csak egy — leánynyal; hogy Vörösmarty szomorújátékot ír jutalomra (ez azonban még titok); én pedig, a mint mondám, a Kritikai Lapokkal vesződöm. — Ujságul írhatom azt is, hogy a Tudománytár hihetőleg el fog rontatni. Széchenyi capacitáltatott végtére s ellensége lett; most ő fogja Pozsonyban az Igazgató tanácsnak javaslani, hogy rontassék el az iránta hozott statutum. Hihetőleg el is rontatik, mert mellette csak Teleki lesz, ellene pedig Széchenyi, Wesselényi, Károlyi, hihetőleg Andrássy és Mednyánszky is. Azonban ez is még most titok. A minapi heti ülésben egy nevezetes végzés hozatott Vörösmarty propositiójára, melly Gábor diákot igen boszantja, ez t. i. hogy a mi ennek utána a társaság nevében publicum elejébe jő, azt a titoknok tartozik először a heti üléseknek felolvasni. Gábor pattogott: de hiába, az még is concludáltatott Széchenyi præsidiuma alatt. Azonban, ha Gábornak esze volna, azt kérdené, ha szabad-e heti ülésnek illy organicus végzést hozni? s erre felelni nem lehetne s a dolog még nagy gyülésig legalább el fogna haladni. De az ő fején több háj van, mint hogy ezt közűle kigondolni képes volna. — Ime egy sereg pletyka.

Élj szerencsésen, édes Gyurim; mondd meg tiszteletemet jó nődnek; a kis Lillát pedig csókold meg helyettem, mint jegyest nekem szabad őt megcsókolnom, másnak nem.

Pest, Január 30 d. 1833.

A barátok idvezlenek általam. — Nagy Károly Amerikában van. Gyakran ír Laczinak és testvérének, a mint a Társalkodóban is láthattad. — Helmeczynek 3500 előfizetője van. —

5.

Édes Gyurim!

E napokban fog elkészülni Vörösmarty arczképe, melly, mint mindnyájan reményljük, igen jó leszen, mert még csak egyszer ült Miska s már is találva van. Képzelni fogod, ha nem mondom is, hogy én e képet az Aurora számára készíttetem. Azért festettem először olajban, hogy a metsző számára készülendő rajzolat annál tökéletesebb legyen, mert mind a kettőt egy művész dolgozza t. i. *Barabás* nevű festő, ki tökéletes magyar (székely-ivadék), s két évi Olaszországban való mulatása után most érkezett meg Pestre. Igen ügyes ember, festői tehetségét messzebb vitte már is, ámbár fiatal, mint valamennyi eddigi magyarjaink, s én azt hiszem felőle, hogy az Auroránál igen sok hasznát fogom vehetni, és segedelmével ezután könnyebb lesz eredeti képeket adnom mint eddig.

A Miska olajban festett képét ohajtanám, hogy körünkben maradna; én szerettem volna magam megtartani, de 40 pengő forintot (ennyiért festetik) nem adhatok ki képre, s azért azt gondoltam, hogy legjobb leszen azt köztünk kijátszani. A kijátszás már végbe mehetett volna, de előbb tudatni akartam veled s kérdeni, ha lesz-e kedved sorsot vagy sorsokat venni? Előbb legszorosabb barátinkat szólítom meg s a kissé idegenebbeket csak akkor, ha még sorsok fenn maradandnak. Vagy két vagy három pengő forint lesz egy sors ára, több semmi esetre nem. Kérlek, írd meg, akarsz-e részt venni és mennyiben, de minél előbb.

Schedelnek megint leánya született, s ez már a harmadik leány! Ti tudós házasok csupa leányokkal szaporítjátok a világot, pedig úgy illenék, hogy magatokhoz hasonló tudósokat producálnátok. Berthának is leánya van megint. Szeretnék 16 év mulva 24 esztendős ficzkó lenni, annyi sok leány közt; de én akkor már ollyanféle köhögő

invalidus literator leszek s a lyányok nem fognak rám nézni.

Hogyan vagy, édes Gyurim? hogy vannak nőd és gyermekeid? Mondj nekik szíves idvezletet tőlem. Mi itt csak megvagyunk jól és roszúl. Vörösmarty a köszvényt szidja, melly lábát bántogatja egy idő óta; Schedel titoknokoskodik (beh szép hosszú szó!) egész *tűzzel;* Czuczor mosolyog; Bártfay gazdálkodik a grófjának mind halálig; Helmeczi a censorokat szidja; Tasner törökűl tanúl; Csató a Kurírért sopánkodik, melly alig ha enyém nem lesz; én pedig Kritikai Lapokat firkálok, hogy még szeretetre-méltóbbá tegyem magam a honi írók előtt, mint most vagyok.

A Tudós Társ. dolgai most nagyobb rendben folynak, mint eddig; mióta nem ökör vonja az igát, hanem délczeg paripa, sebesebben és szabadabban mozognak kerekei. — A Kurír ügye még mindig függőben van; de a mint most állanak a dolgok, hihetőbb, hogy én nyerem meg mint Csató.

Élj szerencsésen, édes Gyurim, s felelj minél előbb.

Tisztelő barátod

Pest, január 3 d. 1836. *Bajza.*

6.

Édes Gyurim!

Mivel Bertha barátunk ismét egy kis leánynyal szaporodott meg s nála, mint képzelheted, illyenkor keresztelés s egyéb házi bajok vannak, Bajkayhoz magam mentem el, meghagyásodat teljesítendő. Bajkaynál még nincs mind eddig pénz, sem Halásztól sem Telekitől, megigérte azonban, hogy mihelyt nála lefizettetik, azonnal jelenteni fogja. Nyugtatványaidat Berthánál fogom letenni, s ő, annak idejében, elvégzendi, a mit e tárgyban végzenie kellend.

Guzmicsról azon hírt vettük tegnap, hogy már meg is halt. Mindnyájan sajnáljuk, ő a becsületesebb papok közé tartozott. Adtam volna érte 300 más fekete csuhást.

Feleségem szivesen idvezel téged és tisztelt nődet és gyermekeidet, én pedig csókollak s vagyok

tisztelő barátod

Pest, sept. 6. 1839. *Bajza.*

7.

Édes Gyurim!

Egy példánynyal szolgálok ezen kis röpkeiratból.

Ne vedd hidegségnek, hogy példányokat eladás végett nem nálad, ki hozzám rokonabban vagy kötve, hanem Tarczynál teszek le. Tarczy maga szólíta meg, küldjek neki eladás végett; különben neki sem alkalmatlankodtam volna.

Idvezeljük tisztelt nődet s gyermekeidet. Csókollak

tisztelő barátod

Pest, oct. 26. 1839. *Bajza.*

(Gyülésre várunk.)

8.

Édes Gyurim!

Minthogy Schedel az afféle postai dolgokban jártasabb mint akármellyikünk, ő vállalá el, hogy a Reichardnak küldött pénz iránti szükséges intézkedést megtegye. . . . .

Lapjaink hibázó számait, úgy hiszem, azóta vetted, valamint a Jelenkort is.

Mit gondolsz Kovács Pál lemondására nézve. Ő igen meggondolatlanúl viselte magát. Most helyébe Jászayt akarják erőszakolni; de még a Kovács ügye sincs eldöntve, ámbár a heti ülés leszavazott bennünket, de én azt hiszem,

ebben csak a nagy gyülés határozhat. Én Jászaytól most már félek, mivel olly nagyon erőtetik.

Családodat nőmmel együtt szivesen idvezlem s maradok

változhatlan barátod

Pest, febr. 21. 1840. *Bajza.*

9.

Édes Gyurim!

A Kölcsey-emlék-társaság nevében kérlek az ide mellékelt sorsjegyek eladására. A mit Te el nem tudnál adni, talán Zsoldos foghatja.

A számok 2572—2611-ig mennek. Öszvesen 40.

Szegény Schedel ismét eltemette feleségét. Most három árvája van s mind leány; s mind igen kis gyermek. A legnagyobbik hat éves, a legkisebbik most született. Az asszony gyermekágyban halt meg. Nem kis csapás.

Családodnak szives idvezletünket. Isten veled, édes Gyurim. Tisztelő barátod

Pest, mart. 23. 1842. *Bajza.*

10.

Édes Gyurim!

E csomóban egy példány *Pillangó* és egy példány *Külföldi játékszín* van Eöri számára, miket nálam Tarczy által rendelt meg; kérlek, vidd el magaddal s add át Pápán Tarczynak.

Ma még meg foglak keresni; ha meg nem találnálak, mint tegnap, úgy ezennel vedd búcsúmat. Liláczkát üdvezlem és otthon maradt családodat. Isten veled, édes Gyurim.

Pest, octob. 10. 1843. Tisztelő barátod

Kívül: *Bajza.*

Tekintetes Stettner György úrnak

Nádor-vendéglő 27. szám.

11.

Édes barátom!

Tarczytól hallám, hogy te a franczia forradalom történetét fordítod Mignettől. Gondolom, tudod, hogy e munka a bécsi censurán *damnatur*ral van bélyegezve s e szerint az a magyar censurán csak kihagyások és változtatásokkal fogna keresztűl menni. Reményled-e, hogy a különben sem terjedelmes munka a kihagyásokat megbírja, a nélkül, hogy érdekében veszítsen?

Ha a hír való s csakugyan fordítod azt s reményled, hogy ki is jöhet, ezennel felszólítlak, légy szíves azt a *Történeti Könyvtár* számára átengedni. Hartleben 6 ezüst forintot fizet egy nyomtatott ívtől, oly nyolczadrétben, mint a hogyan a Tört. Könyvtár eddigi füzeteit nyomtatva látod. Nem volna szükség francziából fordítani, vannak német fordításai s egy illyen, de, természetesen, jobb, után lehetne dolgozni: de a munkán nevednek ott kellene állani. Kérlek, válaszolj minél előbb s ha a föltételek ellen nincs kifogásod, írd meg egyszersmind azt is, mennyi idő alatt lehetnél vele készen.

Különben hogyan vagy, édes barátom, és hogyan van családod? Kár, hogy académiai gyűlésre el nem jöttél. Hallottál volna sok fonák beszédet, láttál volna furcsábbnál furcsább végzéseket, jutalmazásokat és választásokat. Én nem hiszem, hogy ezen académiából lehessen valami, ha csak, előbb fenekestől felforgattatván, egészen új alapokra nem állíttatik. De mind e mellett is kár a gyűlésekről elmaradnotok; erősen akarnunk minden jó eszközlését, kötelességünkben áll, habár sokat kivinni nem bírunk is. Ha most is el nem maradtok sokan, némelly nevezetes fonák végzést gátolni lehetett volna, s már ez is nagy haszon.

Isten veled, édes barátom, válaszolj minél előbb. Vedd

szíves üdvözletemet, s feleségemét a magad, tisztelt nőd és gyermekeid részére. Vagyok változhatlanúl

Pest, január 24. 1845. barátod

Bajza.

(Bartay, a magyar szinház igazgatója, megbukott, mint mondják, 80,000-ig.)

12.

Édes barátom!

Az Anti-Urbérváltság példányai azon nap, mellyen elmentél Pestről, mind elkoboztattak, úgy hogy én mind eddig nem bírtam számodra szerzeni, ámbár három könyvárust is megbíztam. Lehet, hogy még kerítek valahogyan egyet, de bizonyosan semmit nem igérhetek.

Nőm tisztel, s a kalapokat ezennel küldi. Ügyekezett azokat ízletesen s lehetőleg olcsón kiállítani, de a pesti divatárusnők zsarolása mérték felett túlfeszített. Idvezlem családodat s vagyok hű barátod

Pest, máj. 8. 1846. *Bajza.*

BAJZA LEVELEI
TESTVÉRBÁTYJÁHOZ.

BAJZA LEVELEI TESTVÉRBÁTYJÁHOZ.

1.

Édes Antim!

Azt reménylettük ez előtt egy hónappal, hogy az Országgyülés nem sokára el fog oszlani, de egy újabban érkezett Királyi Resolutióból (még mindig a Præferentiále Gravámenek és Postulátumok tárgyában) világosan látni, hogy Ő Felsége még jó ideig nem fog bennünket széllyel eereszteni. Én már egészen meguntam ezen sok haszontalan lármákat; nem hogy javára volnának az Országnak, sőt inkább ártanak, s a fennálló törvények mind inkább gyengíttetnek. Most a Contributióról folynak a tanácskozások s azzal is jól befizettek a szegény parasztnak. Mindeddig az mondatott az egész Ország-gyülés lefolyta alatt, hogy az Adózó nép földhöz ragadt szegény; a teher nagy, melly nyakába van; nem győzi fizetni könnyen még az utolsó Diætán meghatároztatott öt millió Contributionális summát sem; hogy ezen felül Ő Felsége még inkább megterhelte azt, mert Ország-gyülésen kivül Conventionális pénzre emelte az adót, és így úgymond ezen Diætán minden módokkal azon kell igyekeznie, hogy ezen szegény népen könnyíttessék. Ám de szépen könnyítettek rajta most, midőn a Contributiót egész 4 millió Conventionális pénzre felemelték! Honnét fizeti ezt meg az a szegény paraszt, a kinek semmije nincs, ha az 1812-ben határoztatott 5 millió bankót nem tudott kifizetni? nincs mód benne; végtére felzendűl ez a nép illy rettentő elnyomattatások alatt, melly nem csak a természeti igazság, de

minden józan emberiség ellen van. — Azonban ezeket nem lehet csudálni azt tudva, hogy egy-kettőt kivéve, mind ... ember van itt az Ország-Gyűlésen, a melly mindég csak az Udvar kivánságait protegálja, mert mindenik csak önhasznát keresi, és hivatalokra igyekszik magának utat csinálni. Az egész Diaeta nem ér egy fapénzt, az elejét nagy tűzzel vitték, azt gondoltuk, hogy minden reformáltatni, és a legjobb lábra fog tétetni, s íme most látszik, milly hamar ellobbant a szalmatűz. Csak úgy van az, a mint én régen hiszem, hogy ez a Nemzet már egészen elallyasodott s nem sokára vagy önnön gyengesége miatt összerogy, vagy valamelly külső hatalom úgy elnyomja, hogy neve sem marad többé a Nemzetek sorában.

Földváry, a nélkül, hogy megkértem volna, Jurateriát szerzett nekem Matkovicsnál. Kár, hogy nem valamelly Protonotáriusnál inkább, neki úgy is csak egyforma fáradságba került volna. — Nagy Pista régi conscholárisod köszöntet általam, itt volt sokáig a Diætán, de már megúnta, s elment Pestre. Ő Pest Vgyében honorárius Notárius. Jeszenszky Gábor is itt van, valami két nap előtt jött censurát adni, ő is köszönt. Már valami huszan letették a Diæta alatt a censurát s még egyet sem rejiciáltak. Most egyszerre 42-ten fogják.

Misa írja Földvárynak, hogy ő keményen házasodik. Jó szerencsét hozzá! de mondd meg neki, hogy jól elkészüljön a kosarakhoz, s vigyázzon magára, mert olly kígyóval van dolga, melly ha megcsípi, halála órájáig megérzi. Jőjjön Pozsonyba házasodni, majd ajánlok én neki egy szép leányt, a kivel kap vagy 30 ezer forintot. Nekem nem kell, mert nekem már van egy szép barna Burger lyánykám, a ki succedálni fog vagy 100 ezer forintig kész pénzben.

Leveleidet vettem, s értettem belőlök, millyen zavarban vagytok. Én ezeket mind előre elláttam, s tudom azt is, hogy előbb-utóbb pusztulnunk kell. — Concordia res parvæ etc. — — Was ich meine, das lasse ich nur ver-

stehen dir! Ich darf nichts mehr schreiben, weil du auch selbst so hast mir es gesagt.

Apropos! Földvárynénál ezen könyvek vannak: *Werther gyötrelmei, József Császár* 2 darab, *Aspasia, Osmanographia,* ha még vissza nem adta volna őket, szerezd vissza tőle valami szép móddal, ha majd haza megyen innét Pozsonyból. Fogd rá, hogy olvasni akarnád őket. Könyveket kérsz tőlem, de én nem tudok küldeni, mert magamnak sincs, a mi van, mind német.

Az Ország-Gyűlés a Cancellisták diurnumát egy tallérra határozta ezüstben, nem tudom Heves Vgye fogja e resolválni nekem. Ha resolválná pro præterito kellene még kapnom 338 fl. bankóba, pro futuro pedig minden hónapra 112 fl. 30 kr. Elkelne, mert már ruhát is kell csináltatnom, a mit hazúlról hoztam, oda van, még a magyar nadrágom is.

Egyéb iránt tisztelem Asszonyámat, s csókollak mindnyájatokat, s vagyok szerető testvéretek.

Pozsony, Május 28-d. 1826. *B. József.*

2.

Édes Antim!

Az Asszonyám által küldött 114 frt és 16 krkat megkaptam, úgy szinte az általad küldött arendalis summát is, azaz 125 Rf., mellyekről ezen levelem szolgáljon nyugtatvány gyanánt.

Azt előre gondoltam, hogy a Szentiványiakkal való tractatusból semmi sem lesz. Valamint eddig a Bornemiszákból csak bolondot űztek, úgy ennek utána is azt fognak űzni s még százszor fognak benneteket tractatusra meghívni s mind a százszor re infecta visszajöttök. Én részemről nem szeretnék sem Márkkal, sem Horvát Károlylyal ezen dolog végett még egyszer öszvejönni, mert akkor leszidnám őket, hogy 10 esztendő mulva is rá emlé-

keznének. Nem valódi gazság-e az, hogy az embert annyiszor csalogatják egy-két napi járó földre, csak hogy azt megmutassák, hogy ők szegény emberekből bolondot mernek és tudnak űzni. A dolog véget úgy sem ér soha, mert már eredetében el volt rontva, legalább hát az ember satisfactiót vegyen magának rajtok, a millyent vehet.

Levelemet be kell zárnom, mert a posta mingyárt megyen. Máskor többet!

Asszonyámat tisztelem, csókollak minnyájatokat s vagyok szerető testvéred

Januarius 5.-d. 1830. *Jósef.*

(Ha másszor pénzt küldesz Delizsánszon, belől a levélbe mind a két nevedet kiírd, máskép a levélhordozó kételkedésbe van, ha a pénz nem küldetett-e? — A ház száma nem 582 mint írod, hanem 588. Az egész így íratik: *Comitats Gassel Nro 588. beim rothen Fässel.*

Utolsó lèvelemre — az az, mellyet Ez előtt írtam — felelj még 10. Januarius előtt, ha lehet.)

Kívül: à Monsieur Monsieur Antoine de Bajza Avocat honore présentement

à *Gyöngyös* Szűcsi.

3.

Édes Antim!

Kérlek, légy azon szivességgel és írd-le nekem az ide mellékelt recensiót. P. Th.-nek akarok egy-két csapást adni és pedig úgy, hogy senki meg ne tudja, hogy a csapás tőlem jő. Az én írásomat itt mindenfelé ismerik, azért kell eszközlenem, hogy ismeretlen írás menjen a Redactió kezébe. Az első lapra írd a levelet, melly a Redactióhoz szól, a második lapon mingyárt kezdheted a recensiót. Ezt azért kell így, hogy a levelet el ne lehessen szaggatni a recensiótól, és hogy az is elmenjen a censor kezébe, hol

P. Th. azt bizonyosan meg fogja nézni. Az írásnak nem kell szépnek lenni, csak olyannak, hogy a betűszedő elolvashassa. Igen meg fogom köszönni fáradságodat. Ne neheztelj, hogy terhellek.

A Junius 27-dikén küldött 132 fl. 30 kr. árendát úgy nem különben az öl fa árában 5 fl. a túró és vaj árában 8 fl. 30 kr. — öszvesen 145 frtokat kezemhez vettem, mellyekről ezen levelem fog bizonyságúl szolgálni. Ha majd otthon leszek mind az árendáról, mind pedig a ház áráról különösen foglak quietálni. — Ha gondolod, hogy maleficium nélkűl megeshetik, add által Beszének régi földét és vedd vissza tőle azt, mellyet osztályunkkor kapott. Jobb leszen a dolgot szép móddal eligazítani, mint pörbe keveredni miatta. — Én nem bánom, ha az egri interest kifizeted is, de nekem most nincs pénzem, hogy innen küldhessek neked.

Az árendát én szeretném több esztendőkre (legalább öt vagy hat esztendőre) megállapítani veled, de nem tudom, mi lesz már köztetek ebből a sokszor emlegetett új osztályból. Neked is nagyobb haszon volna több időre árendába venned, de nekünk minden dolgaink illyen rendetlenségben vannak. Úgy gondolom, hogy 350 forintért talán a jövő esztendőre is kiveszed árendába. A földeket minden esetre szántasd, ha az alkuban egy-két forinttal különbözni fogunk is, úgy hiszem össze nem veszünk, s az árenda minden esetre a tied lesz. Az isten tudja, mikor mehetek én haza. Kisfaludy megkapta az újság kiadásra a privilegiumot és most mindig azzal bajlódom, mert a jövő esztendőben elkezdjük, az az Januarius 1-ső napján 1831. Reménylem, hogy levissimo calculo az első esztendőben már 1000 forint hasznom lesz mellette, ámbár fejem sokszor meg fog izzadni a munkában. De munka nélkűl semmi sincs. — Azt talán már hallottad, hogy az Akadémia plánumát ő felsége approbálta, s azt is, Szerdahelyi-Baldacci Erdélyi Báró lett. Francziaországban szörnyű revolutio van, már a király Párisból elszaladt, s talán

Francziaországból is kitakarodik, mert a nép szörnyű elkeseredésben van, s igen könnyen áldozatja lehet a közönséges dühösségnek. Az egész Ministerium szét futott Párisból, s *Polignacot* az első ministert csak kevés híja volt, hogy meg nem ölték. Szép példa az ostoba Regierungoknak, a millyen most a francziaországi volt. 48 óráig olly nagy pusztulás volt Párisban, mellyhez hasonlót a mult revolutio sem mutathat. Most sorba a provinciák (Departamentek) és többi városok zendűlnek fel Páris példájára. Lafayette Páris polgáraiból egy nap alatt 40 ezer fegyveres sereget állított fel s a király regementjeit és gárdáját kitolták a városból. Úgy látszik, a zendülésnek eddig az Orleansi herczeg (Bourboni vér) a vezére, *Francziaország General-Lieutenantjának* nevezi a nép.

September végén vagy october elején hihetőleg meglátogatlak benneteket, de előbb nehezen. Asszonyámat tisztelem, csókollak minnyájatokat s vagyok szerető testvéred

Pest, Augustus 14-d. 1830. *Jósef.*

4.

Édes Antim!

A küldött 50 váltó forintot kezemhez vettem és így az 1831-dik esztendei árendának fele ki van fizetve.

Hogy Kovács Ferenczczel megegyeztetek, igen jól tettétek. Könnyebb azt a csekélységet kifizetni, mint pörlekedni. Kérlek, fizesd-ki a rám esendő részt a ház árából, valamint a coronationale oblatumot is.

Meskó a napokban nálam volt s beszélte, hogy az Árvai dolgok tökéletesen consummálva vannak. Őket már ki is fizették, valamint Samut is. Samu 300 forintot kapott; a mi részünkre pedig 1000 forint jönne, de Tomcsáknak még valami 200 forintra menő prætensiói vannak rajtunk és így circiter 800 forintot fogunk kapni. A pénz ad

manus judiciarias van letéve Domanoveczi és Lestinei Zmeskal Maximilián Árva vmegyei szolgabírónál, ki Lestinén lakik. Meskó azt mondta, hogy csak írni kell neki, ő delizsánsz által el fogja küldeni a pénzt. Jó volna tehát, ha írnál neki minnyájunk nevében.

A lexikoni pörnek Dessewffy ellen való része még nem kész, ha elkészül, majd küldök belőle. — Újságokat írnék, de a posta, mellyet nem akarnék elszalasztani, mingyárt megy.

Asszonyámat tisztelem, csókollak minnyájatokat s vagyok szerető testvértek

Pest, febr. 1. napján 1831. *B. J.*

5.

Pest, Május 7 d. 1831.

Édes Antim !

Hogy a *száz hetven öt* váltó forintot, mint az 1831-dik esztendei árendának második felét, hijány nélkűl vettem legyen, s hogy így az egész 1831-re járandó arendális summa ki van fizetve, ezen levelemmel bizonyítom.

Ha az Árvába írt leveleidre nem felelnek, én nem tudom, mit csináljunk. Talán Zsoldos által kellene magatokat a dolog iránt bővebben informáltatnotok. Meskóné és Samu már kikapták a magok részét, nem tudom, mi tartóztatná őket, hogy a miénket megtagadják. M. Diénes nincs többé Pesten. Ezt is nekem kellett pénzzel segítenem, hogy éhen meg ne haljon. Nem képzelhetitek azt a nyomorúságot, melly ezen szerencsétlen M. házon uralkodik s pedig mind az anyjok torkossága miatt. Ez a szegény fiú 5 frttal jött Pestre a mult terminus elején, censuráját letette cum præclaro, diplomáját ingyen adatta-ki a Personális. Hozzám jött, hogy segítsem egynehány forinttal, most neki egynehány garasból áll az egész cassája; haza, úgymond, Losonczra nem akar menni, mert

ott semmi kinézése sincs és anyja házánál alig van mindennapi kenyérre való. Ha Pesten marad, éhen kell elvesznie, ő tehát feltette magába, hogy ország-világgá mégyen szerencsét próbálni. Eleintén Zala vgyébe akart menni, de én levertem róla s azt tanácsoltam, hogy menjen a Bánátba, nevezetesen Temesbe, annyival is inkább, mivel ott egy atyja fia van, M. szolgabíró. Szavamat fogadta, és adtam neki 10 forintot úti költségül, mert többet nem adhattam, s ezzel elment. Egy hét előtt kaptam levelét Temesből, mellyben írja, hogy szerencsésen oda ért, M. szolgabíró szívesen fogadta s minden jó reménységekkel biztatja jövendőbeli sorsa iránt. Örülni fogok rajta, hogy ha becsületes ember válik belőle; annyival inkább, mivel tudom, hogy ha költséggel nem segítettem volna, kénytelen lett volna desperatióból valami roszaságra vetemedni. Különben jó fiú, csak hogy több elevenség kellene bele, mert egy kevéssé együgyű. Pedig az illyen embereket a mostani világ nem igen kedveli, ha mingyárt tanultak volnának is.

Engem az Academiába megválasztottak levelező tagnak, de ez csak tisztelet, semmi haszon nem jár vele. Csak egy hajszálon függött, hogy rendes tagnak nem választottak a philosophiai osztályban. Szalayval, ki az universitásnál Theologiai profeszor, voltam concandidálva. Kétszer voksoltak ránk; a voksok száma öszvesen 26 volt s mind a kétszer 13 voksa volt mind a kettőnknek. Végtére kénytelen volt a præses ezen választást a septemberi nagy gyűlésre halasztani, nem lévén Statutum az iránt, mit cselekedjen a társaság illy öszveütközésében a voksoknak.

Helmeczy az Ujság privilegiumát megkapta. A *Társalkodót* én fogom redigálni. Még nem tudjuk, mikor lehet elkezdenünk. Leghihetőbb, hogy october elején.

Sajnálkozva értettem a károkat, mellyeket a vízáradás által szenvedtetek.

Az én lakásom a Dorottya-úteczában jobb felől (mikor a theatrumtól megy az ember) a harmadik házban van, a

második emeletben. A nevem az ajtóra van írva; nem lehet eltéveszteni. A Borsodi házában 18.-d. szám alatt. Asszonyámat tisztelem, csókollak minnyájotokat s vagyok szerető testvéred *Bajza József.*

Kivül: Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő *Bajza Antal* úrnak, tisztelettel

Gyöngyös Orosziban.

6.

Édes Antim!

Az arendális summát, mellyet ez évi junius 5-dikén hozzám utasítottál, hetven ezüst forintban kezemhez vettem s ezennel elismerem, hogy az 1842-diki illetmény sz. György naptól Mindenszentek napjáig ki van fizetve.

Mi a jövendő árendát illeti, mivel hogy azt írod, hogy 350 forintnál váltóban többet nem adhatsz károd nélkűl, én pedig károdat nem akarom, tehát nem bánom, maradjon nálad birtokom ismét 350 forintban a jövő november első napjától kezdve négy esztendeig, de azon föltétellel, hogy ha e négy esztendő eltelte előtt is én vissza akarnám venni, hogy magam administrálhassam, szabad legyen azt, egy évvel előbb felmondva, visszavennem, vagy halálom esetére feleségemnek, ha neki úgy tetszenék, visszavennie. Ezen föltételt pro futuris contingentibus kivánom, (ha t. i. akár mi sors által azon kénytelenségbe jőnék, hogy Orosziba kellene magamat meghúznom), mit magad sem fogsz roszallani. Ezen négy esztendőre új contractust kellene írnunk, de az nem tudom, hogyan eshetik meg, midőn az én Orosziba menetelem épen olly bizonytalan, mint a te Pestre jöveteled, ámbár olly sokszor igérted már. Mire még figyelmeztetni és kérni akartalak az, hogy legyen gondod az erdőre, hagy az ne pusztíttassék.

Hogy Földvárynak adtam legyen birtokomat árendába, az imént írtakból világos lesz előtted, hogy e hír hazug, mert ha neki adtam volna, úgy nem adhatnám neked. Mi a kertet illeti, ez iránt Földváry Ferencz nálam volt ez előtt vagy hat héttel s azon ajánlatot tette, hogy cseréljek vele, ő ugyan-annyit ad nekem a felső faluvégen az erdőbiró ház mellett és pedig a rajta fekvő épületekkel együtt. Én rá sem igen sem nemet nem feleltem, hanem azt mondám, hogy még ez őszön ki fogok menni Orosziba; birtokomat illetőleg azonban szó sem volt közöttünk. — Mit mondasz a kert iránti cserére nézve? Volna-e ebben haszon? Nekem nem nagy kedvem van ugyan cserebe-rékhez, de ha valami igen kedvező volna az, akkor bohóság volna megvetni. Megvallom azonban, tisztán nem is emlékezem már Földváry ajánlatáról, alterum tantumot igért-e, a rajta fekvő épületeket nekem terheműl nem számítva, vagy többet. Ha össze jősz vele, előhozhatnád neki úgy távolról, hogy micsoda csere akarna az lenni, mit te csak fülhegygyel hallál, de nem tudsz bizonyosan. Én nem szólok vele ez iránt, ha csak ő ismét elő nem hozza, mert azt akarom, hogy ő maradjon in petitorio. Véleményedet szeretném ez iránt tudni. Nem lett-e annak az én kertemnek fekvése alkalmatlan és kellemetlen az által, hogy ő, mint hallom, egészen körül vette a maga birtokával?

A szűcsi fiúk, ha minden pénzöket felvették Nógrádban, minek tartják a kötelezvényt magoknál, mért nem adják azt a ti kezetekbe? A kamatot kinek fizették ez évben? Nálam nem volt senki. — Hát mi mikor fogjuk pénzünket megkapni?

Én az idén csaknem mindig betegeskedem, a mult hetekben orvosom tanácsára egy utazást tettem Szepes vármegyébe, a Kárpátokra. August. 6-dikán délután Gyöngyösön mentem keresztűl a gyors kocsin, de ott csak félórát mulattam, meddig t. i. lovakat váltottunk, semmi ismerőst nem láttam az öreg Egyeden kivül, kit a piaczon

sétálni láttam az alatt, hogy a gyümölcsös kofák a gyors kocsihoz futottak és bennünket gyümölcscsel kínáltak. Aug. 7. reggeli négy órakor Miskolczon voltunk; délutáni háromkor Kassán, esti hatkor Eperjesen, 8-dikán Eperjesen mulattam, kilenczedikén estvére Lőcsére mentem, tizedikén a *nagyszáloki* (Schmeks) vagy *tátrai* fürdőbe.

Itt három napig mulattam s excursiókat tettem a Kárpát nevezetességeit megtekinteni. Voltam Magyarország legfelsőbb csúcsán, a *Lomniczi tetőn,* melly nyolcz ezer és néhány száz láb. Itt már minden élet megszűnt, sem fű sem fa, még csak bokrocska sincs, csak száraz mohhal fedett kőszikla. Midőn fenn voltunk, alattunk voltak a felhők, mennydörgött, villámlott, esett. Meddig fölértünk, három felhő s általa három zápor ment rajtunk keresztűl. Ezen hegymászás nem embernek való, csak vad kecskéknek, az ember életveszedelemmel jár kivált lefelé, hol lábainak sem igen veheti hasznát, hanem kezein tartózkodva csúszik le az éles kősziklákon. Aug. 14. visszajöttem Lőcsére, s még az nap Eperjesre. Innen Kassán, Miskolczon, Gyöngyösön keresztül vissza Pestre, hová 20.-d. értem s így 15 nap alatt 98 mérföldet jártam. Sokért nem adnám, hogy láthattam az átutazott gyönyörű vidékeket, mellyek között a Hernád-völgye Miskolcztól Kassáig, Kassa városa, Eperjes vidéke, de kivált az eperjesi kalvária feltünő szépek. A Mátra hegyei a Kárpátokhoz képest kis hegyek.

Tegnap kaptam levelet Temesvárról Meskó Diénestől, mellyben jelenti, hogy anyja ez évi aug. 27. meghalt, élte 70 évében.

Isten veled. Csókollak mindnyájotokat s vagyok szerető testvéred

Pest, sept. 6. 1842. *József.*

BAJZA LEVELEI

KÜLÖNBÖZŐKHÖZ.

MAKÁRY GYÖRGYHÖZ.

Makáry Györgynek szives baráti idvezletét Bajza.

April elsőjén 1825.

Leveledet, mint szoktam, nem vevém sok öröm nélkül, ámbár igen rövid valál; melly miatt bocsánatot nem is nyernél tőlem, hanemha erős hittel hinném, hogy azon benned vetett bizodalmam meg nem csaland, melly szerént reménylek ennek utána tőled, valahányszor alkalom leend, nagyobb foglalatú levelet vehetnem. Névnapi kivánásodért fogadd-el szives baráti köszönetemet. Hiszem, hogy a névnapi üdvóhajtás csak az etiquette-nek szüleménye; azonban tőled nem veszem s nem vehetem annak, mert barátom vagy, s nincs szükséged, hogy francziás hajlongással s udvariság tónjában járulj elém.

Ki által jutott kezedhez a Schedel levele? — Igen szeretném és kérlek érte, édes barátom, ha te, midőn Egerben alkalmad akad, irnál Schedelnek, hogy küldené el hozzád Egerbe azon csomót, mellyet ő már régen elküldeni akart hozzám, de nem lelt embert, a ki kihozta volna; mert én foglalatosságim miatt nem találhatok Pestre menő embert. Mindazáltal csak azon esetre kérlek erre, ha történetből akadna valamelly jó ismerősöd, mert utána való fáradozással terhelni nem akarnálak. A csomó nem lenne nagy, mintegy négy könyvet foglal magába.

Schedeltől tegnap kaptam levelet. Írja, hogy Kisfaludy elmene Pestről, mert atyja a mult hónap 26-dikán meghálálozott korának 90-d. évében, és csak April 5-d. fog

visszatérni. A mi tisztelve szeretett Károlyunk helyheztetése most új fordulatot veend, mellynek literaturánkba is nagy befolyása fog lenni, mert ő szép birtokban fog succedálni a megholt öreg után. — Kazinczy Májusra váratik Pestre. Kovacsóczy, nem tudom mi kinézéssel, Bécsbe megyen.

Én tegnap érkeztem meg egy heti utazás után a bátyám — Földváryval Déva-Ványáról, hol három repositiója volt. Ha el nem volnék foglalva, levelem hosszabbra terjedne, de így csak azon dalt közlöm veled, mivel megigértem volt, mellyet Kisfaludy az Aurorába fel nem veve.

EMLÉKEZÉSEK.

1. Midőn az est' bibor piránya
Szelid végbúcsúval köszönt,
'S keblébe int a' völgy' magánya
Reád emlékezem, te Szent!

2. Ha távol csillagom sötétűl
Felém arczid tündöklenek;
Tekinteted' tavasszinétűl
Mosolygnak a' kietlenek.

3. Gyakorta bolygom szívvirúlva
A' hely' kies tájékait,
Hol mennymalaszttal rám simulva
«Tiéd» rebegték ajkaid.

4. Még a' tó a' hattyuferdő
Hol tündérnek festett a' víz;
'S az a' kedvelt kis jávorerdő,
Az a' szívvonzó paradíz.

5. Most is nyugkéjt leng ott a' béke,
Balzam lehellők a' szelek;
De szent szerelmünk' báj vidéke
Pusztán gyászolva csendeleg.

6. A' frigy szétt van, mellyet kötöttünk —
Ellenzék felsőbb végzetek ! —
Te messze vándorolsz — Közöttünk
Hegyek, lapályok, tengerek !

7. Minden tájban körülragyogdal
A' pásztoróra' kelleme,
Midőn ajkidról rezge a' dal
S fülelt az éjnek szelleme :

8. Hang hang után elhalva szűne,
Az elválás-percz suttoga ;
'S egy ismeretlen honba tűne,
Az eggyesület' csillaga.

9. Viszontlátás ! egek' leánya !
Derengsz e még egykor nekünk ?
Melly percz, ah, melly vidék' viránya
Lesz eggyesítő édenünk ! ?

A végelőtti (penultimus) versszaknak két első és a 4-dik versszaknak második verse megjobbíthatatlan rosz. Közöld gondolatidat felőle velem, és közölj munkáidból is.

Élj szerencsésen, ölellek !

A jövő Grális gyüléskor, melly April 4-d. leend, lesz szerencsém veled öszve-jöhetni.

VÖRÖSMARTYHOZ.

Oroszi, october 5 d. 1828.

Megengedi, édes barátom, hogy illy késő tellyesítem szavamat. Az senkinek inkább mint nekem nem fáj, mert én érzem legjobban, hogy együtt, vagy legalább egymás után következve adni e jelen dolgozást hasznosabb lett volna, mint így távol szaggatva s az olvasó figyelmét megosztva. Azonban a történtet többé nem történtté tenni nem foghatjuk. — Betegségem, későbben pedig házi környűletim úgy hozták magokkal, hogy a magának, édes barátom, igért értekezés, Szemerének szánt balláda későbbre, censurám pedig s az Aurora számára készülendő dolgozások egészen elmaradjanak. Vesztésem még többre volna számítható: de felhagyok vele s elviselem, a mi reám mérve van. Erzem, hogy lelkemnek erő·juta ön magából meríteni nyugasztalást. Jaj annak, ki onnét nem meríte, vagy ha meríteni akart, többé nem találta!

Ferinek a Marczibányi fundatio felől közlött híre nekem felette kedves volt. Azt hiszem, hogy a munkák jól vannak választva. Örvendek s rendkívül örvendek az *Aurora* és *Zalán* jutalmaztatásának!

Hogyan van édes barátom? s hogyan van a mi kedves Stettnerünk? Üdvezlem ezen szeretetre méltó barátunkat és háznépét; üdvezlem Thalyt, ha még Pesten volna. Ő talán eddig letette censuráját.

Ajánlom magamat szivességébe. Tisztelő barátja

Bajza.

HORVÁTH ENDRÉHEZ.

Tisztelendő Plébános Úr!

Ezen példány Aurorával bátorkodom a Tisztelendő Úrnak kedveskedni s egyszersmind köszönetet tenni, hogy azt munkájával elősegélni méltóztatott.

Az Aurora kiadását, mint ezen kötetnek végén foglaltató jelentésből látható, a megboldogult barátjainak biztatásokra én vállaltam el. Jól érzem, mi nehéz olly sok oldalú és sok tehetségű irónak, mint Kisfaludy, nyomdokain járdalni s tudom, hogy az ő helyét kipótlani erőmön felűl van; azonban a közügy azt kivánja, hogy mindenikünk iparkodjék a szerint, a mint tehetsége és környülményei engedik. Az Aurorának, melly tíz esztendeig olly befolyással munkált a nemzeti literaturára, épen most, midőn a magyar álmaiból ébredez, félbeszakadnia pótolhatatlan kár volna.

A Tisztelendő Úr mind eddig egyike volt az Aurora legjelesebb munka-társainak; bátorkodom egész bizodalommal megkérni, méltóztassék azt ennek utána is dolgozásaival, kivált verses dolgozásaival, elősegélni. Az Aurora ennek utána Julius elején megyen censura és nyomtatás alá s addig a munkák elfogadtathatnak.

Ajánlom a szép szándékot a Tisztelendő Úr hazafiui buzgalmába. Ki egyéb iránt tisztelettel vagyok a Tisztelendő Plébános Úrnak szolgája

Pest, Januarius 24.-d. 1831.

Bajza József ügyvéd.

SZEMERE MIKLÓSHOZ.

1.

Édes Barátom!

Ha azt akarod, hogy comissióid hamar teljesedést érjenek, ne bízd literátorra, tudod, hogy ezek nem valók egyébre, mint papirost piszkolni; mást rájok bízni czéltalan dolog, soha sem végzik, vagy igen későn. Gyűrűid már rég meg vannak véve nálam s ime csak most küldöm s most is annak köszönheted, hogy Balásházyval találkoztam, különben tán itt hevertek volna még egy esztendeig. A nagyobbik gyűrűnek ára 16 frt a kissebbiké 10, és így a nálam hagyott 26 forintról meg van a számadás.

Mikor jösz Pestre, te gonosz fiu!? ki csak vadászattal töltöd éltedet s Ossiánt olvasod. Neked minden esztendőben legalább egyszer Pestre kellene jőnöd. Irnék literaturai híreket, mert sok van, de időm nincs, édes barátom. Két hét múlva elkezdetem az Auróra nyomtatását s most el vagyok borítva a dologtól. Élj szerencsésen s emlékezzél rólam. Hív barátod

Pest, Junius Id. 1831. *Bajza.*

2.

Kedves Barátom!

Barkasy barátunktól küldöm a *Handbuch*ot (ára négy pengő frt.) egyebet azért nem küldök, mert Bécsben könnyebben szerezhetők, mint itt.

Czélodra a Handbuch függeléke (Anhang) alkalmas kalauz leszen. Tekints bele s ott meg fogod ezeket találni.

Magyarische Gedichte v. Mailáth. Stuttgart und Tübingen 1825. Tátika. Deutsch v. Georg v. Gaal. Wien, bei Wallishauser, 1820. Csobáncz, deutsch v. Ludw. Petz (Iris, Pesten azelőtt kijött folyóirat) 1826.

Fáy meséi, fordítva németre Petz által. Győrött 1825. Kisfaludy Károlyról lásd a Handbuch II. köt. 450. lapját.

Német Lajost üdvezeld nevemben; a fogadás díját vedd meg rajta, mert íme teljesítem kivánságodat. Én csak levélírásra vagyok rest, de az nagy mértékben, egész az illetlenségig. Örvendek utazásidnak, de sajnállak, hogy betegségedből még nem vergődtél-ki.

Pál úr, mint hallom, beteg. Aurorája, úgy mondják, nem jön-ki többé. A mi azt bizonyítja, hogy nekem ásván sírt, ön magát fogja bele temetni. Az igen nagy akarat kis erővel — csak életgyötrő szer.

A visszajárandó 11 pengő forintot Barkasy fogja kezedbe kifizetni.

Mikor látlak Pesten? — Élj szerencsésen, édes barátom s emlékezzél meg rosz levelező, de hű barátodról.

Pest, octob. 26. 1835. *B.*

ORMÓS LÁSZLÓHOZ.

Ormós László úrnak idvezletét Bajza.

Vettem az úrnak levelét s örömmel olvasám a mellé kapcsolt versezeteket. Azok poetai elmére mutatnak s reményeket ébresztének bennem az úr jövendő dolgozásai iránt. Az úr verselésében könnyűség van, s mindenütt látszik a törekedés metrumi tisztaságra s jól zengésre, s a nyelv — minek leginkább örvendek — meglehetősen ment dagálytól s üres czifraságoktól, a mi fiatal költőkben ritkaság s annál becsesb. Ohajtottam volna az úrnak versei belsejéről is valamit részletekben mondani, de sokkal inkább el vagyok foglalva dolgaimtól s levelezésem köre is nagyobb, hogy sem az idő illy valamit tennem engedne; azért röviden csak ez egypár szót: az Aurorába ezen versezeteket nem használhatom, mert erős feltételem van, ott a versekre nézve igen szigorúnak lennem. Azonban, ha az úr kivánni fogná, Helmeczy úr Társalkodójában, úgy hiszem, kiadatnának; mert ujságlevekben nem szokás s nem kell a dolgozásokat valami magosabb szemponthoz mérni.

Tanácsra, útasításra látszik az úr felszólítani s így engedje meg, ha levelemnek kissé præceptori hangja van.

Mit én ifjaknak, kivált azoknak, kik magokat költői pályára szánták, tanácsolni ohajtok, mindenek előtt ebből áll: Ügyekezzenek magokat sokszor és sokat gyakorolni, ügyekezzenek sokszor írni, de gonddal, de a legnagyobb szorgalommal; azonban ne mindent közre bocsátani s ne

mindjárt, mihelyt elkészült. Meddig valamelly elkészült versezetet kiadunk, szükség, hogy azt sokszor lelkünk különféle állapotjaiban vizsgáljuk, olvassuk. A mi ma felhevíte bennünket, lehet, hogy holnap hidegen hágy s épen ez által el nem fogúlt, tisztább ítéletre vezet. Hirtelenkedés az ifjúi dolgozatok kiadásában, később mindig egy kis megbánást szokott maga után vonni. — Az úr, úgy látszik, a lyrai költésben jó úton indult-el, csak kövesse így tovább is lelke sugalmait. Tegye studiumává az úr *Goethét* s azokat, kik Goethe-tanítványi, millyenek most Németországban többen támadoznak; mert a practikai studium legtöbbet ér. Lord *Byron* és *Moor* angol költőket is hasznos leszen ismernie, kiktől sok van fordítva német nyelvre. Magyarjaink közűl leginkább ajánlom Vörösmartyt és Kölcseyt; azonban mindkettőt egy kis vigyázattal kell tanúlni, mert mindkettőben van ollyan, a mit nem hasznos követnünk, mind a mellett, hogy mindketten nagyok a lyrában. Mindenikünk ember és hibázható; vitia erunt, donec homines, mond Róma legnagyobb elméje, Tacitus.

Éljen szerencsésen s maradjon meg a pályán, mellyet elkezdett, állhatatosan. Állhatatosság és szorgalom, még akkor is, ha középszerű elmével párosodott, jeleset vihet véghez, s a nagy szorgalom már maga fél-genie.

Pest, apr. 9. 1834.

KÁNTORNÉHOZ.

1.

Édes Kántorné asszony!

Tekintetes Pest vármegyének tett igéretére emlékeztetve, melly szerint kegyed szavát adta, hogy augustus első napjára Pesten megjelenend, ezennel hivatalosan megkérem és felszólítom kegyedet, ne késsék ezen levél vétele után minél előbb útnak indúlni és Pesten megjelenni, mert az újonnan épült színházat e hónap 16-d. vagy legfölebb 20-dikán meg fogjuk nyitni, hol mindjárt az első játékokban kegyedre *szükség* vagyon, s ha annak idejében meg nem érkeznék, a legnagyobb hátra maradást és zavart fogná okozni: azért újra és ismét kérem kegyedet, ki mindenkor kitünő buzgósággal viseltetett a játékszíni ügy iránt, hogy most, midőn az maradandó létre kezd állíttatni, az egész hazában ismeretes művészi tehetségével előmozdítani ne vonakodjék.

Ki egyéb iránt vagyok Kegyednek szíves jó akarója

Pesten, aug. 6-d. 1837. *Bajza József,*

a pesti magyar játékszín igazgatója.

(Hatvani-utcza, 594. szám 2-d. emelet.)

Kivül: Özvegy *Kántorné* asszonynak a pesti magyar szinésztársaság tagjának *Debreczenben.*

2.

Drága Kántorné Asszony!

Minekutána kegyed sem augustus 1-ső napjára mint kellett volna, sem a Tek. játékszini választmány kétszeri felszólítására, sem pedig az én harmadszori sürgető levelemre Pesten meg nem jelent, sőt a mit valódi megvetésnek kell venni, még csak nem is válaszolt, s a pesti magyar színház iránt akkor, midőn minden részről buzgó részvételt tapasztalunk, kegyedtől pedig a legnagyobb készséget méltán vártuk volna, a leghidegebb és megvetőbb részvétlenséget tapasztaljuk, ezennel hivatalosan tudtára adom kegyednek Tek. Pest vármegye játékszíni választmánya nevében, hogy kegyed ezentúl a pesti magyar játékszíni társaságnak nem tagja s szabad tetszése szerint szerződésre léphet akár melly szinésztársasággal a két magyar hazában. Mellyet a midőn kegyednek hivatalosan jelentenék, egyéb iránt vagyok a kegyed szinészi tehetségeinek méltányos tisztelője.

Pesten, aug. 20. 1837. *Bajza József*, igazgató.

Kivül: Özvegy *Kántorné* asszonynak, a debreczeni szinésztársaság tagjának
Debreczenben vagy *Nagy-Váradon.*

3.

Jegyzőkönyvi kivonat.

Tekintetes Nemes Pest vármegyének 1838. évi januarius 18. napján Pesten tartott szinészeti választmányi ülésében.

Felolvastatott *Kántorné* asszonynak választmányi tag

Simoncsics János úrhoz Kassáról m. é. december 25-d. utasított levele,. mellyben a választmányhoz még Kassára menetele előtt beadott folyamodása folytában felfogadtatása feltételeiről kiván értesíttetni.

Végzés. A folyamodó szinésznė elkövetett hibáját folyamodó levelében maga megismervén, azon esetben, ha a pesti magyar színházhoz jövetelre határozná magát, ide jövetelétől kezdve havi fizetése 180 váltó forintra és egész évre egy jutalomjáték jövedelmében határoztatott, úti költségre pedig részére 50 váltó ft. adatni rendeltetett.

Kiadta *Bajza József*,
a pesti m. színház igazgatója.

Kivül: Teljes bizodalmú *Kántorné* asszonynak, a kassai magyar szinésztársaság tagjának *Kassán.*

4.

Tisztelt Kántorné asszony!

Kegyednek hozzám intézett levelére a pesti játékszín-választmány nevében a következőket válaszolhatom.

A választmány ohajtja, hogy kegyed tagja legyen a pesti szinésztársaságnak, fizetést azonban nagyobbat nem ajánlhat, mint a mit először elhatárzott volt kegyednek.

Mi a felmondást illeti, itt minden előkelőbb szinésznek hat hónapi felmondása vagyon, és pedig ez sem úgy, hogy akár mikor fel lehessen mondani, hanem csak a szerződésben kikötött határidő előtt hat hónappal. A választmány kegyednek is csak illyetén felmondást akar engedni és semmi mást nem, mert egyéb felmondás, józanúl véve, megsemmisíti a határidőhöz kötött szerződést.

A hat heti szabadságban a választmány megegyez úgy, hogy ez nyári időben essék meg.

Továbbá a választmány szerződésbe tétetni kivánja, hogy kegyed minden hónapban tíz szerepet eljátszani köteles és ezen fölül a szerepekben nem válogatand, s valamint *hősnéi*, úgy *anyaszerepeket* is eljátszand minden kifogás nélkül s általában a pesti magyar szinház nyomtatva kiadott törvényeinek, valamint a többi tag, úgy kegyed is alávetendi magát.

Ezek azon föltételek, mellyeket a választmány kikötni kiván. Mellyeket a midőn kegyednek jelentenék, kérem, adja tudtomra minél előbb irántok gondolatjait s elhatározott szándékát. Ki egyéb iránt vagyok kegyednek szives jó akarója *Bajza József.*

Pesten, febr. 28. 1838. igazgató.

Kivül: Teljes bizodalmú *Kántorné* asszonynak, a kassai szinésztársaság tagjának *Kassán.*

CSATÓ PÁLHOZ.

1.

Pest, decz. 24.-d. 1837.

Kedves barátom Uram!

Pestről elmenetelekor azt nyilatkoztatá előttem, hogy ha később akármikor is Pesten olly foglalatossága akadna, melly bizonyos 600 váltó frt jövedelmet hozna, hajlandó volna barátom uram Pestre visszajőni; azt is mondá egyszersmind, hogy ha a magyar színháznál költőre lészen szükség, ezen hivatalt kedvvel fogadandja el. Most előlegesen s röviden — mert hosszabban írnom lehetetlen — azt kérdezem, hasonló gondolkodásban van-e még kegyed? s a színházi költő hivatalát elvállalná-e? Válaszoljon kegyed, s ha igennel felelend, azonnal bővebb értekezésbe fogok bocsátkozni. Most boldog új évet kivánva, vagyok őszinte barátja *Bajza.*

U. i. Van-e sok előfizetője a Hirnöknek? Ezt csak szabad lesz kegyednek megmondani?

2.

Pest, jan. 30.-d. 1838.

Kedves barátom Uram!

Talán neheztel is, hogy két rendbeli levelére olly sokáig hallgattam: de nem lehetett máskép, mert nekem

a színház igazgatásánál a sok vesződség mellett még az a lélekölő boszúságom is van, hogy minden dolgoknak ráklábon kell menniök a vármegyének kényelmekhez és procrastinatiókhoz szokott urai miatt. A kegyed ügyében még most sem írhatok semmi bizonyost; de miután második levelében hajlandóságát mutatja kegyed a hozzánk jövetelre, legalább bővebb és speciálisabb értekezésbe bocsátkozhatom kegyeddel.

Ha kegyed a színház költői vagy írói hivatalát elfogadná, következők volnának kötelességei: 1. Arra ügyelni, hogy a szinészek hibátlanúl beszéljenek magyarúl és az idegen szavakat és neveket hibátlanúl ejtsék. 2. Hogy az igazgatónak a német és franczia levelezésekben s általában, a mit ezen nyelveken írni szükség, azokban segédkezeket nyujtson, minthogy S...., kinek ez kötelessége volna, erre nem használható. (Ez évenkint csekélységre megyen.) 3. Az igazgatót a próbákon (új darabokban vagy más fontosabbakban, hol jelen lenni szükséges) suppleálná. 4. Prologot, alkalmi verseket vagy alkalmi darabokat (ollyakat t. i. mellyeket lehet megrendelésre is írni), midőn szükség, készíteni. 5. Jutalmazandó eredeti színdarabokat megbirálni, ha vajjon színi hatást igérnek-e? s ezt mint választmány tagja. — Továbbá ezen választmány jegyzője volna. 6. Némely darabok stilusát kiigazítani. Mennyit és hogyan, ezt már különös egyezkedés által kellene elhatároznia. 7. Minden évben egy-két, az igazgató által kijelelendő nevezetesebb színművet ingyen fordítani. Ezen foglalatosságokért, én gondolom, hogy 800 váltó forintot ki birnék eszközleni a vármegyénél. Ebből ugyan feleséges, gyermekes embernek elélni Pesten bajos; de ehhez kegyed évenkint 3—400 forintot birna szerezni munkái által, tudom bizonyosan. — Édes barátom, ha tőlem függne, én kegyednek 2000 forintot is adnék; de a deputatio gondolkodását tudom, és többet 800-nál nem reménylek kivihetni, most igen sok költségeink vannak, s ezen urak még mindig azon fonák ideákat táplálják, hogy

hazafiságokat kell mutogatni és tenni, ha nincs is honnan. Én ennek a színháznak pénztárnoka, gazdája, rendezője, cancellistája, tiszttartója, díszítője, ruhagondviselője, egy szóval *sclávja* vagyok 500 pengő forintért; de ha ők nem ajánlanak többet, én soha sem fogok kérni, mert azt hiszem, hogy az ügyért van módomban tenni még most egy kis áldozatot is; kegyed nincs abban az állapotban, s nem volna okosság kegyedtől valami illyet akarni; de csak azt akarom mondani, hogy ha directorjoknak, kinek fáradságait többször magok elismerték, nem adnak többet 500 frtnál, akkor nem lehet remélni, hogy a színház költőjének, kit ők még most nem is tartanak szükségesnek, annyit adjanak, mennyit érdemlene. Sebesen írtam és össze-vissza: de kegyed meg fog érteni. Éljen szerencsésen — barátja *Bajza.*

U. i. Mennyi előfizetője van a Hírnöknek? —
Kivül: Tek. Csató Pál úrnak *Pozsonyban.*

NEJÉHEZ.

Édes, lelkem Julcsám!

Semmit sem írsz, hogyan töltöd idődet otthon? Kiket látogattál meg Csepen, kiket Komáromban? Használ-e egészségednek a levegő-változtatás? Vagy talán beteges vagy, csak nekem nem akarod megírni, holott tudod, hogy azt nem szeretem.

Én dolgozom folyvást színházi munkámon, meddig haza jösz, alkalmasint elvégzem s talán akkor már nyomatni is fog. Nem képzeled, mi sok gyönyörűséget ad nekem annak tudása, hogy munkás vagyok és munkámban folyvást haladok. Ha dolog nem volna a világon, én megúnnék élni. Mi boldogtalanok a henyék! Sokszor jut eszembe, midőn estve lefekszem olly nap után, mellyben szorgalmas voltam. Leginkább azért szerettem volna nagy úrrá lenni, hogy háborítás nélkül és kedvem szerint való munkákon dolgozhattam volna mindig. —

Tegnap előtt Csapóéknál voltam ebéden, kik mindnyájan egészségesek és köszöntenek. Ma Bártfayéknál ebédelek. Vörösmarty is megérkezett valami négy nap előtt. Itt Pesten is igen hidegek vannak s meddig az idő így marad, én is azt tanácslom, ne utazzál, mert át fázik kis lányod. Reménylem azonban egy pár nap mulva ismét melegek lesznek, mert ma kitisztúlt az ég és szép nap süt.

E napokban a Pákozdy leányok voltak itt, meg akartak téged látogatni, de mivel mondám nekik, hogy nem vagy itthon, nem jöttek be. Nem félsz, hogy távollétedben leányok

látogatnak? De ez egyik sem Mathild, úgy-e? Ha Mathild volna, akkor csakugyan döbögne szivecskéd, nemde?

Isten áldjon meg, édes kedves jó Julcsám. Most nem tudok, de nem is írhatok többet, mert délig még sok dolgom van. Azért élj szerencsésen, csókollak Lenkéddel együtt.

Pest, aug. 25. 1839. *Józsid* m. k.

FÁY ANDRÁSHOZ.

1.

Kedves drága Uram Bátyám!

(1839.)

Örömmel jelentem, hogy ez éjjel megszaporodtunk egy kis leánynyal. Juliska erős, egészséges; tiszteltetí édes Uram Bátyámékat. A kis leány is erős fris, ha szólni tudna, ő is idvezletet küldene. — A tegnapi nap nekem örömet és gyászt is hozott. Levelet kaptam testvér bátyámtól, hogy anyám halálon van. Részeg kocsis kormányozván lovait, elragadták; ő kiugrott a kocsiból és lábát eltörte. Az orvos hat napot adott neki. Azóta tán el is temették. — Tapasztalt szivességébe ajánlott tisztelettel vagyok kedves Uram Bátyámnak tisztelő öcscse *Bajza.*

Kívül: Tekintetes Fáy András úrnak tisztelettel.

2.

Kedves Uram Bátyám!

Szives meghivását a holnapi ebédre nagy köszönettel fogadom, de lehetetlen ott megjelennem, mert hideglelésem van és erős homeopathiai cura alatt vagyok; óvakodnom kell a dohányfüsttől és fűszeres étkektől. Azért bocsánatot kell kérnem meg nem jelenhetésemért; mit egyéb iránt nagyon sajnálok, mert igen örömest vagyok

Uram Bátyám társaságában s azokéban, kik holnapra hivatalosak, melly szerencsével tömérdek dolgaim közt olly igen ritkán dicsekedhetem. Ki egyéb iránt tisztelettel vagyok Kedves Uram Bátyámnak tisztelő öcscse

Febr. 5. 1842. *Bajza.*

3.

Kedves Uram Bátyám!

Holnap, febr. 9-dikén Vörösmarty és én szivesen látjuk Kedves Uram Bátyámat egy kis farsangi fánkra: esti 8 órakor Vörösmarty szállásán. Tisztelő öcscse

Febr. 8. *Bajza.*

Kivül: Tekintetes Fáy András úrnak.

4.

Kedves Uram Bátyám!

Én tegnap írtam volt Krünernek s ez elég neki figyelmeztetésűl, mert a mit ők megigérnek, azt rendszerint teljesíteni is szokták. Azonban *ex superabundanti,* ha még ma nem jőne correctura, méltóztassék egy kis czédulát Krünerhez írni, én majd által küldöm neki. A megszólítás: *Tisztelt Krüner úr!* mert ő csak subalternus tiszt.

A borítékot jobb leszen, ha maga veszi Uram Bátyám, így olcsóbb; mellynek vételekor én szívesen jelen leszek, ha parancsol Uram Bátyám velem. Blana papiroskereskedőnél lehet venni. Congrev-maschineriája, tudtomra, itt csak Landerernek van. De azért ők is (az univers. typogr.) szép borítékokat tudnak készíteni. Egyéb iránt, akár miben parancsol kedves Uram Bátyám velem, a legtisz-

tább szívből szolgálok és az nekem épen nem alkalmatlanság. Tisztelő öcscse *Bajza.*

Kivül: Tekintetes Fáy András úrnak, tisztelettel.

5.

Kedves Uram Bátyám!

Fogadja szives köszönetemet és a tiszteletpéldányt azon jeles czikkért, mellyel az Ellenzéki-kör albumát segélni méltóztatott.

A könyv, mint czímlapjáról látni fogja kedves Uram Bátyám, külföldön nyomatott és tömérdek bajaimba került kiállítása. Igen határozott hang uralkodik benne, de azt hiszem, semmi törvény-ellenes nem. Meg lehet, hogy el fog tiltatni már csak azért is, mivel censura nélkűl nyomatott.

Tisztelettel vagyok kedves Uram Bátyámnak szerető rokona *Bajza.*

(Gusztika Hollósy Korneliát annyira feldicsérte Párisban, hogy csaknem ártatlan oka lett, hogy a nemzeti színház a derék énekesnőt elveszitse.)

ADORJÁN BOLDIZSÁRHOZ.

Tisztelt barátom!

A küldött beszély már későn érkezett, s nem volt többé közölhető. Legyen szives tudatni velem, mit tegyek a kézirattal? Mellyik szerkeztőnek adjam? Vagy magamnál tartsam további rendelkezésig?

Az Athenæumból csak az utolsó három év van meg teljesen, a többi csonkán, az az: a második félévek mindenütt meg vannak, de az első félévek első negyedei hibáznak. Nem tudom, illyen példányok kellenek-e önnek?

Az Athenæum megszüntével, reménylem, nem szünik meg a közöttünki barátság, mellyet én, ha emberektől jő, kiket becsülök, az élet fő kincsének tekintek. Tartson meg ön szivességébe, ki vagyok önnek tisztelő barátja

Pest, dec. 28. 1843. *Bajza.*

CZUCZOR GERGELYHEZ.

Édes barátom!

Hartleben könyvárus egy historiai gyüjteményt indít meg külföldi jeles irókból fordítva, s a vállalat felügyelésére engem kért meg. Ennek következtében kérdelek, nem volna-e kedved valamit fordítani e gyüjtemény számára, minden nyomtatott ivért hat pengő forint tiszteletdíjért? Ha igen, kérlek, add tudtomra, hogy a fordítandót kijelelvén, kezeidbe küldhessem.

Hogyan vagy édes barátom, mit csinálsz? Igaz-e, hogy *Hunyadin* dolgozol? — Isten veled. Tisztelő barátod

Pest, mart. 1. 1844.

Bajza.

B. WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ.

1.

Tisztelt kedves barátom!

Bár olly távol vagy tőlünk, hogy ritkán veszünk felőled hírt, sokszor emlékezünk rád mind magános, mind nyilvánosabb körökben, de elhiheted, sehol több melegséggel nem, mint azon baráti kis körben, melly egykor Bártfaynál oly örömest gyült vala össze körülted.

A pesti Kör tegnap Deák Ferencz tiszteletére adott lakomát, melynek áldomásaiban többször hangzott neved s úgy hiszem, a jók, a becsületesek senkinek nem kivántak őszintébb és tisztább szívvel áldást és ép egészséget, mint neked, kit a sors olly kajánúl foszta meg attól.

Deák Ferencz pár napig még köztünk mulat, aztán hozzád fordul Zsibóra, s talán vele megyen Vörösmarty is. Én is ohajtanék látogatásodra menni, ha foglalatosságim szabadulást engednének! Így azonban csak jelentője lehetek azon örvendetes hírnek, hogy barátid fognak meglátogatni.

Vajha közöttünk volnál, vagy legalább közelebb hozzánk, hogy gyakrabban láthatnánk és beszélhetnénk veled az ügyekről, mellyek előmeneteleinket tárgyazzák, s melyekért a te kebled mindig oly melegen dobogott és dobog szakadatlanúl. Bártfayval egy párszor terveztük, hogy fölkerekedvén hárman-négyen, kik magunkat változatlanul barátidnak valljuk, látogatásodra menjünk; de Bárt-

fayt is úgy tartják lebilincselve kötelességei, mint engem az irodalmi vállalatok, hogy alig mozdulhatunk Pestről. Azonban a mi halad, el nem marad, s rajta leszek, hogy a mit ez évben nem valósíthatok, legalább a jövőben el ne mulaszszam.

Engem egy *Világtörténet* irása foglal el egy pár évre, mellyet Hartleben könyvárus felszólítására készítek. Azt hiszem, hogy illy nemű munkával, ha sikerülend, sokat használhatni és a honnak tisztább kedélyű embereire nem kevéssé lehet hatni. Czélom, e munka által annyi szabad nézetet és elvet elhinteni az olvasó közönségben, mennyit csak a censura engedend. Gondolhatod, hogy az annyi nem lesz, mennyit te velem együtt ohajtanál, azonban ha csak egy tizede lesz is ohajtásainknak, meg fogja érdemleni a fáradságot. *Az emberi mivelődés történetei*, mellyeket a jeles Kolb után a *Történeti könyvtár* két első kötetében taval közlöttem s mellyért a sötétség fiai, kivált a katholikus papság, átkot kiált rám, alig hinnéd, milly sok szerencsével csúszott át a censurán, s milly sok jó politikai eszmét foglal magában. Ezért van olly jó kelete és ezért zúdult fel a fekete sereg.

Isten minden áldásait adja rád, édes barátom, mert méltóbbra nem adhatja e két hazában. Tarts meg megbecsülhetlen barátságodban, és hidd el, hogy irántadi tiszteletem és szeretetem soha sem fog még csak csökkenni sem, annál kevésbbé valaha elhűlni. Tisztelő barátod

Pesten, april 21. 1845. *Bajza.*

2.

Tisztelt kedves barátom!

Igen becses soraidat, mellyekben mind magad, mind kedves családod egészsége iránt szives vagy értesiteni, vettem, s igen nagy örömmel vettem, s kivánom, hogy a

Gondviselés folyvást őrködjék feletted s azok felett, kik szivedhez legközelebb állanak.

A parasztság történetének megiratását én mind igen fontos, mind hasznos dolognak tartom. Azt hiszem azonban, hogy jutalom-kérdésnek igen terjedelmes lesz és az akademiai száz aranynyal nem fog eléggé megjutalmaztatni az, ki rá kellőleg megfelel. Egyébiránt nem jobb volna-e a magyar parasztság történetének és mostani állapotjának megiratását tűzni ki s az európait csak háttérben tartva és annyiban, mennyiben ezt felvilágositani fogná. Az európai parasztság történetéről már vannak külföldön munkák. Maga a magyar parasztság sorsának megiratása rendezett könyvtárak hiányában felette nehéz munka, és sok évet kiván. Egyéb iránt, ha a tárgyat jutalom-kérdésül tűzended ki, én pártolni fogom. És ha kivánod, az akademia némelly tagjaival (történeti és törvény-osztálybeliekkel, közlendem tervedet és előleges magán tanácskozás alá bocsátom. De tudnom kell, ez nincs-e ellenedre?

Vörösmarty és Bártfayék szíves üdvözletöket jelentik s én is legszívesebb kivánatomat Neked és a Méltóságos asszonynak tiszteletemet. Ki vagyok tisztelő barátod

Pest, mart. 16. 1847. *Bajza József.*

FÁBIÁN GÁBORHOZ.

Kedves barátom!

Itt küldök 50 példány *Ellenőrt,* légy szives eladni: de vigyázz, hogy el ne kobozzák.

Ára 3 frt. 40 kr. pengő. Egy példányt fogadj el szívességem jeléűl. A 49-nek árát pedig, ha elkelt, kérlek, küldd fel azonnal, mert nagy szükségünk van a pénzre. Roppant költségbe kerűlt a külföldöni nyomatás.

Isten veled. Többet nem írhatok. Minden perczemet a nemzeti színház ügyei foglalják el. Tisztelő barátod

Pest, január 19. 1848. *Bajza.*

Kívül: Tekintetes Fábián Gábor úrnak Arad.

ZSIGA PÁLHOZ.

1.

Édes Palim!

A Lenczi asszonyának keresete eldöntetvén, most már csak a százalék iránt van köztünk kérdés. Én azt a multkor megirtam, hogy legigazságosabb lesz, ha egymás közt felezzük. Én utána jártam, hogy ki szokta ezt fizetni jószág-vételkor, és azt hallom, hogy a *vevő*, legtöbbnyire pedig feleztetik az eladó és vevő közt. Tehát kötelezd magad te is felére s akkor tisztában leszünk.

Adás-vevési szerződésünk javaslatát ide zárom. Olvasd el figyelemmel és ha van ellene valami észrevételed, írd meg azonnal.

Tudd meg valami ügyvédtől, hány példányban kell leiratni a szerződést és micsoda bélyegű papirosra? Továbbá a jószág resignatiójának jelenleg micsoda formalitása van praxisban? Jelen kell-e lenni a resignáló biró előtt mind az eladónak, mind a vevőnek? Vagy valami plenipotentiarius által is el lehet végezni ?

Továbbá ird meg, melly időben fogod kifizetni a birtok árát? Neked is, nekem is érdekünkben áll — már csak a bankó becsének ingadozása miatt is — hogy az minél előbb megtörténjék, hogy ha a bankó becse leszállana, se te, se én ne veszitsünk. Én, ha ollyankor fizetsz, mikor a bankó becse leszállott, fel nem vehetem azt; veled pedig az történhetik, ha halasztod, hogy a bankó rajtad vesz.

Most szörnyű ingadozó állapotban van a pénz és nem jó magunknál nagyobb summákat hevertetni, csak a mindennapi szükségre valót.

Én és nőm s gyermekeim csókolunk mindnyájatokat s vagyok

Pest, 1851 deczemb. 16. szerető rokonod

(Válaszolj minél előbb!) *Bajza József.*

*

Alulirottak következő adás-vevési szerződésre léptünk:

1. Én, alúlirt Bajza József, Hevesmegyében kebelezett Szűcsi helység határában fekvő, engem örökös joggal illető ősi birtokomat, mely következő részekből áll:

Szántóföld	12	hold	622	négyszög	öl
Rét	5	»	179	»	»
Erdő	2	»	687	»	»
Dézmás szőlő	—	—	505	»	»
Majorság szőlő	—	—	265	»	»

a korcsma-haszonnal együtt, mellynek mennyisége változván, meg nem határozható, Zsiga Pál úrnak, kedves sógoromnak és hitestársának, Bajza Zsófiának, kedves testvérhugomnak, mint férje közös kereső-társának (coaquisitrix) minden hozzátartozó s vele járó hasznokkal, haszonvételekkel, jövedelmekkel, fenn nem tartva magamnak semmi jogot és tulajdont, még a talán megnyerhető úrbéri váltsághozi jogomat sem, eladom 600, azaz hatszáz ezüst forintért, három ezüst huszast egy forintra s húsz forintot egy kölni márkra számítva; és kötelezem magamat ezen részletesen elszámlált birtokrészeket neki azonnal, mihelyt a 600 ezüst forintot nekem lefizeti, birtokába bocsátani s az illető megyei törvényszék előtt annak rendje és módja szerint átvallani.

2. Mi pedig alúlirt Zsiga Pál és kedves nőm Bajza Zsófia az említett birtokot a mondott árért, azaz 600 ezüst forintért Bajza József úrtól megveszszük s ezen árnak az

átvállalás alkalmávali pontos lefizetésére magunkat kötelezzük.

Minek erősségeűl adtuk ezen mindhármunk által aláírt s szokott pecsétünkkel erősített örök adás-vevési levelünket.

Költ Gyöngyösön, 1849 (1851.) deczember 20-án.

Bajza József.

2.

Édes Palim!

Hogyan vagyunk a Lenczi-féle birtok árának hátra levő részével? Annak legkésőbbi kifizetése idejét kamatjával együtt folyó évi május elejére tetted magad.

A határidő közelget. Valljon számolhatok-e rá? Nagyon megköszönném, ha az igért időt megtartanád, mert azon summára szükségem volna. Machovszky ekkor igért, mint irád, neked fizetni. Kérlek, tudósíts pár szóval e dolog felől.

Hallom, hogy családod megszaporodott, min igen örvendettünk. A szülőknek nagyon kétes vagyona a gyermek. Sokat nyomorékká tesz a betegség, sokat elvisz a halál. Annál biztosabb, minél nagyobb számmal van; csak felnevelni őket elég eszközökkel bírna az ember.

Házamnál sok betegség volt e télen. Gyermekeim most lábbadoznak belőle, magam még most sem vagyok egészen jól. Jenő lábának Parád semmit sem használt. Isten tudja, hogyan gyógyul meg!

Nőm és gyermekeim szivesen üdvözlenek benneteket, én pedig vagyok szerető rokonod

Pest, 1852 ápril 12. *Bajza József.*

(Lakásom: Zöldkert-utcza 14. számú ház, a II. emeleten, 13. számú szállás.)

JEGYZETEK.

Bajza levelei Toldy Ferenczhez.

Ezek a levelek — a M. Tud. Akadémia engedelmével — gyűjteményben itt jelennek meg először. Eredeti kéziratai ugyanis — Toldy hagyatékából — az Akadémia kézirattárába kerültek. A vaskos kötetben nemcsak Bajza levelei vannak, hozzájuk vannak kötve Bajza nejének és Antal bátyjának az 50-es években Toldyhoz intézett levelei is. Itt csak Bajza leveleit adom, némi kihagyásokkal és rövidítésekkel, melyeket az illető leveleknél külön megjegyzek. — Egészben a gyűjtemény rendkivül becses irodalomtörténeti anyagot foglal magában, első sorban természetesen Bajzára vonatkozólag, kinek egész fejlődését, minden törekvését, egész gondolat- és kedélyvilágát megismerjük belőlük, kora ifjuságától (1821) kezdve a lexiconi pörig (1830) 110 levélben kimerítő részletezéssel, azontúl még néhány levélben legalább egy-két fontos vonatkozásban; de sok becses adalékot nyujtanak e levelek irodalmunk, sőt politikai és társadalmi életünk akkori küzdelmes korához is. Ezért már régebben is többen felhasználták adatait, így Gyulai Pál *Vörösmarty életrajzá*ban, Péterfy Jenő *Bajza költészeté*nek jellemzésében s mások. Kár, hogy Toldynak rájuk adott feleletei nincsenek meg ily teljességben, s közülök csak néhány került Bajza kézirati hagyatékával a Nemzeti Muzeum könyvtárába; ezekből alkalom adtán alább idézni fogok.

Még csak a helyesirásra vonatkozólag jegyzem meg, hogy a leveleknél meghagytam az eredeti helyesirást, csupán az *a*' és 's-féle hiányjeleket hagytam el. Bajza ugyan orthographia dolgában nem volt olyan gondos, mint nyelvész barátai, de rajta van kora bélyege s ez a régiség mintegy kiegészítőleg hozzátartozik a levelek tartalmához és hangjához; másrészt az ő szellemében cselekszem, ki — Kazinczyhoz írt egyik levelében (7. sz.) többek közt így nyilatkozik: «Nem szeretem, midőn az író kivetetik magából; tudni nem csak azt kivánjuk, ki *mit* ada, hanem azt is, *hogyan* adta minden tekintetekben.» — Jegyzeteim-

ben csupán a kevésbbé ismert személyek, irodalmi viszonyok és egyéb vonatkozások megvilágítására szorítkozom.

1. lev. Bajza és Toldy barátságának kezdetéről l. az *Életrajzot* az I. köt. bevezetésében.

2. lev. Bajza *Idylljeit* l. az I. köt. függelékében, ifjúkori első irodalmi kisérletei közt, a rávonatkozó jegyzetekkel együtt.

3. lev. *Czinke Ferencz* (szül. 1761.) 1785-től 1808-ig középiskolai tanár volt Pécsett, Szombathelyt, Sopronban és 1801-től kezdve Budán. Révai halála után sikerült ennek székét elnyernie az egyetemen. Irodalmi munkái jelentéktelenek és sem tanultságról, sem ízlésről nem tanúskodnak. (Pl. *Öt tábori Márs lantos versekben,* 1808. *Az új holmi,* 1810. *Nagy emberek beszélgetései az Elisium mezején,* 1816. *Az ifjú szószólók gyülése a nyelv ügyében,* 1818.) Egyetemi tanításaiban az orthologia hívének s Révai és Kazinczy ellenségének mutatta magát, oly módon, hogy tanultabb tanítványai (mint pl. Toldy) nyiltan kikeltek ellene, tiszteletet pedig sem fogyatékos tudományával, sem egyéniségével nem tudott a többiekben sem kelteni. Mindemellett 23 évig maradt tanári székén; 1830-ban ment nyugalomba s 1832-ben halt meg. (L. Toldy Emlékbeszéde Bajza J. felett (1861.) és Bajza életr. a bevezetésben.)

4. lev. A levél elején említett tervre vonatkozólag, hogy mint Toldy conscholárisa folytatja iskoláit, l. Bajza életr. a bevezetésben.

5. lev. «*Esthajnal*om ha neked, ha Kisfaludynak tetszik, igen örvendek; előttem középszerű.» S alább: «Örvendek, hogy a nem ismert Kisfaludyban *Kisfaludyra* találtál; *én csak kétszer látám őt,* de ismerem a széplelkűt» stb. E sorokból nyilvánvaló, hogy Toldy — bizonynyal Bajza megbizásából — egyedül volt ugyan Kisfaludynál, midőn Bajza *Esthajnal* cz. költeményét bemutatta, de ez nem otthon, szobájában s épen nem «aggodalmak közt» várta Kisfaludy itéletét, hanem Toldy levélben közölte Bajzával a mester feleletét, a mely ha őszinte örömet szerzett is neki, nem ragadta magán kivül. Toldy — úgy látszik — később elfeledte ezt s *negyven év múlva* összetévesztette egy későbbi találkozással, talán azzal, midőn pár hónap múlva Bajzát már mint ismerős csakugyan ő vitte el Kisfaludyhoz, ki aztán csakhamar igen megkedvelte. Toldy az első találkozásról ilyen

elragadtatással szól Bajza felett tartott emlékbeszédében: «Az egy júliusi estve vala a nevezett évben (1822.), midőn *Esthajnal* czímű dalát Kisfaludynak én nyujtottam által. A magához nem bizó, szerény költőifjú félt azt maga tenni: kedvezőtlen itélet reá nézve halálos itélet leendett. A szeretet bizodalmával adtam én a híres férfiúnak át a kisded dalt, s lelkendezve siettem *az engem szobájában remény s aggodalom közt váró barátomhoz*, megmondani a választ: «Ez a fiatal ember egyik elsejévé lesz dalköltőinknek. Ez a festés, ez az érzés, ez a nyelv sokat igérő; az egész oly egyszerű s oly megható! Mondd meg neki, ifjú barátom, jőjön, hadd öleljem meg ezért az édes dalért!» Bajza sokszor aratott attól fogva dicséreteket, sokszor üllött diadalmakat: de azt az édes boldogságot, melylyel ez itélet töltötte el szívét, gyakori vallomása szerint, nem érezte többé soha.» (L. egyébként Bajza életr. a bevezetésben.)

5. és 7. lev. Bajza neologismusára nézve l. életr. a bevezetésben. — *Helmeczy Mihály,* kiről Bajza és Toldy oly tisztelettel szólnak akkoriban, mindegyiköknél idősb (szül. 1792. 1811-ben már bölcsésztudori s 1817-ben ügyvédi oklevelet nyert) s mint Horvát István tanítványa, Révainak és Kazinczynak híve volt. Berzsenyi költeményeinek kiadásán kivül idegen nyelvekből eszközölt fordításaival szerzett irodalmi nevet s mint a neologia híve, új szók és szófordulatok alkotásával híresült el. Kisfaludy Károly felléptével állandó barátságot kötött a kör tagjaival, mely a későbbi irodalmi harczokban sem szűnt meg. Kisfaludy halála után ő szerezte meg a *Jelenkor* szerkesztésének jogát (1830—1848.) s az Akadémia megalakulásától 1852-ben bekövetkezett haláláig pénztárnoka volt annak. Oldala mellett a *Jelenkor* melléklapját a *Társalkodót* (1832-ben) félévig Bajza szerkesztette, de összeköttetésük azontúl sem szakadt meg, s Helmeczy a *Jelenkort* mindig nyitva tartotta nemcsak Bajza czikkeinek, hanem régi barátai az Athenæum-kör elvei és érdekei védelmének is. (L. IV. és V. köt.)

6. lev. A levél végén említett *Társaság,* melybe Kovacsóczy Toldy útján Bajzát is meghívta, néhány ifjabb író szövetkezése volt, s eredménye az *Aspasia* cz. almanach kiadása (1824.) (L. bővebben Bajza életr. a bevezetésben.)

8. lev. Döbrentei *Árpádiája.* Döbrentei 1821-ben Kisfaludy Károlylyal szövetkezve, egy tudományos és szépirodalmi hetilapot akart megindítani *Árpádia* czím alatt. A lap kiadására 1822

máj. 21-én megkapták már az engedélyt is, de mindjárt az előkészületeknél elakadt a vállalat a szerkesztők közt támadt éles véleménykülönbség miatt. Toldy szerint (M. költők élete II. 119. lp.) ez a véleménykülönbség «különösen a kritikai részre vonatkozott, melyet Kisfaludy határozott szigorral kivánt kezeltetni»; de okvetetlenűl éles ellentétben állottak a két író æsthetikai, sőt ekkor már nyelvészeti elvei is (Döbrentei már ekkor Kazinczy ellen fordúl), mint a hogy merőben ellenkezők voltak egyéni jellemvonásaik is. Mindenesetre itt kezdődik az az ellenkezés, melyre a közelebbről megismert Döbrentei egyre több okot adott, s a mely egy évtized múlva Kisfaludy barátait Döbrentei és barátainak nyilt ellenségeivé tették.

9. lev. A «*beautus simplex*» Czinke Ferenczre vonatkozik.

10. lev. *Czövek István* előbb (1817—1819.) theol. tanár Losonczon, majd ügyvéd Pesten (megh. 1828.). A levélben idézett munkái: *Bonaparte elutazása Elba szigetéből Francziaországba, onnan pedig Szent Helena szigetére* stb. Pest, 1816. *II. József császár élete és tette.* U. o. 1816. Két köt., *Somlyai Báthory István* u. o. 1817-ben jelentek meg. — *Budai Ferencz* (1760—1802.) ev. ref. lelkész idézett munkája: *Magyarország polgári historiájára való lexikon.* Nagyvárad 1804—5. három köt.

11. lev. *Szlemenics Pál* (élt 1783—1856) a század első felében egyike a legjelesebb magyar jogtudósoknak. A pozsonyi jogakadémián 1809 óta működött mint a magyar polgári és bűnfenyítő jog rendes tanára, s 1817-től kezdve latin, utóbb élte végeig magyar nyelven nagy számmal adott ki jogtudományi munkákat. 1823-ban megjelent nagy munkája: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény* (Pozsony, 1823. 4 köt.) a Marczibányi-féle nagy jutalomban részesült. Tagja lett a megalakult Akadémiának s utóbb dolgozótársa az Athenæumnak és Figyelmezőnek. Bajza mindig nagy tisztelettel szól róla, s rokonszenvét fokozza iránta, hogy Szlemenics mint Révai tanítványa a magyar irodalom iránt meleg érdeklődéssel viseltetik; viszont Szlemenics mindig jóakarólag érdeklődik Bajza iránt s tanácsaival is segíti. (L. az alábbi lev.) *Tipula Péter* ekkor került Pozsonyba. Életadatait maga Bajza elmondja alább a 34. sz. levélben. (101. lp.)

12. lev. *Gödör József* (1795—1866.) ág. h. ev. lelkész volt; egyházi beszédeken kívül 1824-ben egy *Laura* czimű szépirodalmi s mulattató folyóiratot adott ki, de csak két kötet jelent meg

belőle Komáromban, bár 12-re hirdetett s szedett előfizetést. A kötetek tartalmát illetőleg azt írja — ezekről szólva — Stettner, hogy «nagyobb szegénységet, izetlenséget és kietlenséget soha sem látott». (Zádor Gy. lev. Kazinczyval 1886. 48. lp.)

13. lev. *Ponori Thewrewk József,* kiről már eddig is többször szólt s későbbi leveleiben még sokszor fog szólni, 1793-ban született Déván; előbb (1812—16.) tanár volt Szászvároson, utóbb kir. táblai jegyző lett, 1823-ban ügyvédi oklevelet szerzett, s 1820-tól Pesten, 1825-től kezdve állandóan Pozsonyban lakott. Korán kezdett irodalommal foglalkozni, de munkái (melyeknek jegyzéke *P. Thewrewk J. Minden munkái és gyűjteményei* cz. alatt 1852-ben kiadva, 42 lapnyi füzetet tesznek) nagyobbrészt gyűjtések, kiadások, életirások, alkalmi és üdvözlő versek s költői becs nélküli epigrammák. Mindezekről Bajza munkái közt (IV. k.) és a levelek során többször van szó. Egyéni gyengeségei (törleszkedő, udvarló hajlama, pletykaságok terjesztése, sőt állítólag titkos rendőri szerepe stb.) és kevés itélőtehetsége miatt előbb Kisfaludy K. és Toldy, s ezek által Bajza is, korán elidegenedtek tőle, utóbb — epigrammáinak szigorú megitélése miatt — az egész Aurora-kör nyiltan ellenséges viszonyba került vele. (Meghalt 1870.) — Bajza, Thewrewkhöz való viszonyát 1825/6-ban, részletesen leírja 58. számu lev. VI. köt. 172—4. L. az ehhez írt jegyz. is.

«*A Tsehek vára,* egy eredeti hazai költemény» (regény, prózában) Győr, 1823. jelent meg; szerzője: *Mészáros Károly,* a Kártigám írójának családjából.

15. lev. *Kovacsóczy Mihály,* kiről már a 6-ik levélben is volt szó, s ezentúl még többször lesz, 1801-ben született; előbb papi pályára lépett, majd jogi tanulmányokra és ügyvédi pályára készült, de nem ügyvédkedett, hanem előbb többhelyt nevelő utóbb Kassán tanár lett, s 1846-ban halt meg. Ez időtájt költeményeket írt az *Aurorá*ba, *Hébé*be, s az általa szerkesztett *Aspasiá*ba, melyekkel Kazinczy és Kisfaludy K. figyelmét is magára vonta. Utóbb azonban könnyelműsége miatt (l. alább az 58. levélhez írt jegyz.) elfordúltak tőle. Kassán s később Pesten színügyi vállalatokkal és lapszerkesztéssel próbálkozott, de mindenütt kevés hatással, bár széleskörű ismereteit és tehetségét ellenfelei is elismerték. (L. alább 31. lev. 90. lp.)

18. lev. *Farkas András* (1770—1832.) amolyan vándor népköltő volt; Hódmező-Vásárhelyt született s egy ideig Debreczen-

ben tanult, majd tanítóskodott, de állhatatlansága vándorlásra indította. Bekalandozta az egész hazát, s versbe foglalta útközben esett kalandjait, magasztalta alkalmi pártfogóit. Verseit, melyeknek kevés köze van a költészethez, kézi sajtóján maga nyomtatta ki, s magát itt különféle czímekkel ruházta fel. Ekkoriban megjelent *Szomorú vigasság* és *Sírhalmi ének* cz. versein *«palatinális fő udvari poétá»*-nak nevezi magát. Erre czéloz Bajza a 46-ik lapon.

19. s köv. lev. Toldynak itt és a köv. levelekben sokszor idézett munkája: «Schedel Ferencz József Külföldi Színjátékai. Első kötet: *A Haramják,* dráma 5 felvonásban. Írta Schiller Friderik. Magyarra átvivé S. — Pest (Landerernél) 1823» czím alatt jelent meg, melyet túlzó neologizálása miatt nemcsak Kulcsár, hanem Kazinczy és Kisfaludy K. is elitélték.

21. lev. *«Te erős Révaista!»* Toldy már tanuló korában buzgó híve volt Révainak, s róla *«Johann Niklas Révai der Grosse»* czím alatt már 1822-ben czikket írt a *Pannonia* 93. számában. Valószinűleg az ő indítványára alakúlt később (1827.) a kör ifjabb tagjai közt a *Révai-társaság* is. (L. Bajza *Meghívóját* Stettnerhez, 1. sz.) A tervezett életrajz azonban, talán a Bajzától említett okok, talán Toldy tárgyi készületlensége miatt sokáig késett, s szinte sírjáig kisérte. Nem számítva ugyanis Révairól írt kisebb közleményeit (kézikönyveiben, a Magy. Költők életében és Összegyűjt. Munkái VII. köt.): életének utolsó nagy munkája lett volna *Révai életrajza,* melyet az Akadémia pályázatára akart kidolgozni. De csak egy-két fejezet készült el belőle; ezek a Főv. Lapokban (1875. 295—6. sz.), a tervezet Bánóczi munkájának («Révai M. élete és munkái») függelékében jelent meg.

22. lev. Az 57. lpon említett: *«Öss-anya.* Szom. ját. 5 felv. Grillparzer után P. Horváth Dániel. Pest, 1824. Trattner L. Tamásnál.» czímmel jelent meg.

23. lev. *Fáy András eredeti meséi és aphorizmái,* Bécs, 1820. jelentek meg s 1825-ben már harmadik kiadást értek; közben: *F. A. újabb eredeti meséi és aphorizmái,* Pest, 1824. is megjelentek, 1828-ig szintén új kiadásban, s németre is lefordítva. — Kisfaludy S. Himfy Szerelmei és Regéi óta nem jelent meg magyar könyv, melyet a közönség az egész hazában oly lelkesen fogadott s mely reá oly mély hatást gyakorolt volna, mint Fáy meséi. Ennek okait a munka méltatásával bővebben l. Badics F.

Fáy András életrajza (Magyar Tud. Akadémia kiadványa. 1890.) IV. fej.

34. lev. Az *Új szellem* cz. vígjáték Szegeden 1824-ben jelent meg. A nyelvújítókat akarja gúnyolni s Kazinczyt *Kolomposi*, Bajzát *Bojszi* nevek alatt szerepelteti, s fellépteti Gyöngyösi István, Révai és Csokonai árnyékait is; de sokkal jobban elterjedt már, főkép az ifjabb írók műveiben, a megújított nyelv, hogy sem a vígjáték ízetlen gúnyolódásai meggátolhatták volna. *Maróthy Mátyás*, kinek Bajza a közhit szerint tulajdonítja annak írását, (1791—1850.) szegedi mérnök volt, a pesti egyetemen tanúlva ismerkedett meg az írókkal, több nyelvet beszélt, s utóbb néhány fordítást ki is adott.

37. lev. A levél végéhez csatolt költemény egészen Bajza stílusában van ugyan írva, s az ő kezeirásában van a levélhez is mellékelve, még sem bizonyos, hogy az övé. Az a körülmény, hogy a levélben sem maga nem szól róla és sem maga, sem Toldy nem vette fel versgyűjteményébe, a mellett bizonyít, hogy nem az övé; a minthogy egyébkor is mellékelte mások verseit.

41. lev. A végén közlött *Merengés* cz. költemény *Makáry Györgyé* (1799—1857.) ki 1828—41-ig Egerben ügyvéd s utóbb u. o. a lyceumban s 1851-től a gymnasiumban a magyar nyelv és irodalom tanára volt. Bajza már évek óta ismerte; most a gyakoribb találkozás s a közös törekvés közelebb hozta, jó barátokká tette őket, mert mint alább B. a 45. sz. levélben mondja: «ő egy jeles charakterű ifjú és mellette szerény.» (L. alább Bajzának egy levelét Makáryhoz.) Az akkori folyóiratok közöltek tőle néhány verset, de mivel költeményei nem találkoztak olyan elismeréssel, mint óhajtotta, utóbb egészen felhagyott az írással. L. erre vonatk. 212. és 260. lp.

46. lev. Az ide mellékelt s itt csak jelzett költeményeket l. az I. kötetben: *Tünődés, Borének* és *Kesergés* czímek alatt s a változatokat a hozzá írt jegyzetekben.

48. lev. *Balla Károly* (1792—1873.) ez időben Pestmegye várkapitánya s később akadémiai tag, költeményeket s ismeretterjesztő czikkeket irt az egykorú folyóiratokba. *Zsebtükör* czimű könyve, mely Bajzának annyira tetszett, 1825-ben jelent meg.

55. és 56. lev. *Nagyapáthi* (helyesebben: Nemesapáthi) *Kiss Sámuel*, kit Bajza «jó szíve és charaktere» miatt kedvelt, igen képzett s művelt fiatal ember volt; Kazinczyval már ekkor levelezett, s az egykorú folyóiratokban sűrűen találkozunk nevével: versek, elbeszélések és értekezések alatt. Bajza érdekében beleszólt az Aurora-pörbe is (l. IV. köt. 603. lp. jegyz.). Mint ág. h. ev. esperes halt meg 1861-ben. (L. még alább 84. sz. levél végét.)

58. lev. *Bors Sámuel*ről csak annyit tudunk, hogy kir. táblai ügyvéd volt, s ő is az országgyűlésnek olyan élősdi alakjai közé tartozott, kik irodalmi ürügyek alatt valósággal koldúltak. Egypár alkalmi versezeten kivül ekkor (1825.) *A kenyérmezei viadal* czímű 4 felvonásos «énekes vitézijáték»-ot adta ki s előfizetési íveivel megzaklatta az egész országgyűlést. (Ekkor jelent meg *Tiszti tára* is.) Később is írt még egy-két színműforma darabot, de előadásra egyik sem került. Főkép ő rá czéloz Kisfaludy Károly, midőn az írói tisztességről szólva, így ír Bajzának (1826. márcz. 19.) «Örömest felmentem volna Pozsonyba, de megvallom, szinte átallok oly társaságba menni, hol Török, Bors és Kovacsóczy szemtelen sallangokkal, üres fitogtatás és alacsony koldulással a magyar írót valóban igen pulyán repræsentálták. Én legalább szörnyeket hallék, mit azok az emberek elkövettek, úgy hogy a jobb izlésű ember irtózik, ha iróról hall, nemhogy még társalkodását keresné. Egy országban, hol az írót úgyis úgy tekintik mint valami ingyenélő haszontalan embert és a nyelvet a kocsis és béres köréből nem akarták kiemelni, ha ily példát látnak, milyet Bors et consortes mutatott, valóban nem szolgál ösztönökre azokat tiszteletre méltatni.» (Kisfaludy K. Minden munkái (1893.) VI. köt. 415—416. lp.) — Alább a 60. sz. levélben ismét visszatér rájuk Bajza: «Jól tudjátok, mennyit ártanak Kovacsóczy, Bors, Thewrewk az előfizetésre nézve . . . Azóta, hogy az ily emberek csalfaságaik grasszálnak» stb. Stettner is azt írja Kazinczynak (1825. okt. 8.): «A mult esztendő két új folyóirásunknak (t. i. *Laura* és *Aspasia*) látta támadását és megszüntét. Nem csuda, mert egyiknek Redactora a másikéval vetélkedve csalta a Publicumot» — mindkettő (Gödör és Kovacsóczy) «nagy részint elpazarolván az előfizetési summákat». (Zádor lev. Kazinczyval, 1886. 48. lp.) Megerősíti a magánlevelek emez adatait a Tud. Gyűjtemény is, hol (1826. évi III. kötet) a *Tiszti tár* birálatát ekkép borsolja meg a szerkesztő: «Sőt nemcsak nem követte (t. i. az előfizetési felhívásban tett igéreteit), hanem: 1-ször Vastag plagiatust követett

el, 2-szor nemcsak az előfizetőket károsította meg, hanem az a nélkül is nem igen nagy tekintetben lévő Magyar Literaturának tetemes ártalmára vált. — Valóban *közfenyítékre méltók* az ollyan emberek, a kik a Hazafiúságnak örve alatt visszaélnek a Nemzet nagylelkűségével, s ámbár az Irók gyalázatjára nem válhatnak, mert ők *nem is Irók:* mégis azoknak is kárt okoznak, kiszedegetvén a közönségtől azon pénzt, mellyet becsületes munkák megvételére szánt volna. — De így vagyon, a szemfényvesztő mindenkor legjobban boldogul, s a jó Munkák vevő nélkül hevernek. — Azonban B. Úr semmi tekintetben se mentegethető, mert ez nem első hibája. — Már a *Kenyérmezei Viadal*ért is elég keményen, de méltán itéltetett meg; — s akkor a Redactiónak barátságos intéseire jobbulását igérte. — S ímé ez a jobbulás! — Mi sajnálva ugyan, — mert legkissebb ellenséges indulattal se viseltetünk, — de kénytelenek voltunk erre s az efélékre figyelmetesekké tenni a T. Olvasókat; — annyival is inkább, hogy már egy darab idő óta több nemű csalások hatalmaztak el a Literaturának szine alatt, mellyekről számos érdemes Hazánkfiaji panaszai következésében későbben fogunk említést tenni. *A Red.*»

62. lev. «Kazinczy recensiója»: *Könyvbecslés* czím alatt az 1826-iki *Hebe* és *Aurora* birálata a Felső Magyarorsz. Minerva 1826. II. negyedében 696—704. lp. Nagy dicséretek mellett lenyomatja benne többek közt Bajza *Borének*ét némi változtatással. L. erre nézve leveleit Kazinczyhoz és az életrajzot a bevezetésben.

65. lev. A 204. lp. hivatkozásai az ú. n. Ilias-pörre vonatkoznak. Kölcsey ugyanis azt vette észre, hogy Vályi Nagy F. Ilias-fordításában az ő 1817-iki fordítását plagizálással használta. (Élet és Lit. I. k.) Kazinczy, hogy magát mentse, mivel Kölcsey fordítását ő adta át Vályinak, a F. M. O. Minerva 1826. III. negyedében 865—881. lp. közli az egész I. éneket Kölcseytől, s akként igyekszik a már elhúnyt Vályit védelmezni, hogy Vályi csak egy sort vett át ebből, a többit pedig egész önállóan fordította, ellenben Kölcsey hármat vett Kazinczytól s másutt egyebeket is. Erre szolgálnak feleletül Szemere és Kölcsey czikkei a Tud. Gyűjt. 1826. X. kötetében, 115—124. lp., a hol Szemere lapokon át sorrul sorra kimutatja a kölcsönzéseket; Kölcsey ezek után joggal védi a maga igazát, s Kazinczy egyéb vádjaira is megfelel. Végül mégis nagy tisztelettel és békülékenyen szól Kazinczyról: «Íme elmondám, a mit Kazinczynak kikelésére

felelnem kelle; de elmondám sok fájdalommal. Fáj nekem pörben lenni azzal a férjfiúval, a kinek igyekezetei, oly sok nálam jobbakat és erősebbeket, a szép után lángra gerjesztettek; a ki nyelvünk stylisticájára tagadhatatlan és eltörölhetetlen befolyással munkálkodott; a ki nekem ifjuságom reggelén a maga barátságát ajándékozá; s a kinek ügyéért (az önérzés felmelegülésével mondom azt) én sokat szenvedtem. Azonban a megtörténtet meg nem történtté senki nem teheti. Föllobbanásé a hiba, elcsendülésé a helyrehozás. Megbántott ő engem? Ime elégtételt vettem. Megbántottam én őtet? Bizonyosan elégtételt vett ő is. Kezemet nyújtom az engesztelésre, s literatori pályánk első bajnokáért kevesebbet tennem nem lehet. *Kölcsey.*» — (E szavakra alább még visszatérünk; l. Bajza utolsó lev. Kazinczyhoz és jegyz.)

71. lev. *Tessedik Ferencz* (1800—1844.) iskolái elvégzése után 1822-ben ügyvéd lett, majd gr. Apponyi Antal magántitkára, s mint ilyen vele ment Párizsba, s beutazta az egész művelt világot. Hazatérve kamarai titkár lett. Irt több értekezést és verset az egykorú folyóiratokba s kiadta francziaországi utazásait (1831.), miért 1832-ben akadémiai taggá is megválasztották. Toldynak különösen tetszettek T. versei, de Bajza élesebb szeme nem látta bennök a költőt, s a jövő neki adott igazat.

73. lev. Az *Urania* cz. folyóiratot 1828—1833-ig *Szeder Fábián* (1784—1859.) Benedek-rendű pap s ez időtájt komáromi és esztergomi tanár szerkesztette, kinek az akkori folyóiratokban több értekezése és ifj. irata is megjelent.

80. lev. A *Vándor alkonydala.* L. ugyan ezen czím alatt az I. kötetben.

81. lev. A levél végén közölt költeményt *Megelégedés* czím alatt l. az I. kötetben.

83. lev. *Thaly Antal* (1805—1884.) a komárommegyei Csepről származott (honnét később Bajza nősült) s Bajzával már akkor megismerkedett, midőn Pozsonyban együtt hallgatták a törvénytudományokat. Szorosabb barátságot azonban az 1825—7-iki országgyűlés alatt kötöttek, hol mint Komárommegye követi irnoka Thaly is jelen volt. A lelkes, művelt és megnyerő modorú fiatal ember Bajzához annyival inkább vonzódott, mert ő is lelkesedett a megújhodó irodalomért, s annak termékeit nagy

buzgósággal terjesztette nemcsak az országgyűlésen, hanem otthon rokonai s ismeretsége körében is. Bajza mindig szeretettel szól róla leveleiben s a baráti összeköttetést vele később is fentartja; együtt jurátuskodtak Matkovicsnál, együtt tettek ügyvédi vizsgálatot is. Thaly utóbb gr. Károlyi Lajos jogtanácsosa, az 50-es években törvényszéki biró, végre 1883-ig a kir. Curia segédhiv. főigazgatója lett s mint ilyen ment nyugalomba.

87. lev. Érdekes, a mit a levélre Toldy felel (Pest, 1828. aug. 19-ikén) nemcsak a felfogás különbözősége, hanem a kör művészi népdalgyűjteményének terve miatt is: «A miket leveledben a népdalokról mondasz, igen jó, de más tekintetben. Én azt tartom, hogy lyránkat úgy kellene a népdal útmutatásai szerént mívelni, mint Kölcsey teszi: így lyránknak saját hangja lesz, s ez után kell törekednünk. De a te népdalod nem lesz népdal, valamint Kölcsey *Elválása (Hervadsz)* nem az, s valamint ezt a Vitkovics dalával sehogy hasonlatba tenni nem lehet. Az én vélekedésem az: a néppoézis sohasem lehet költőink poézisa úgy, a mint van, mert érzése költőinknek más, mint a népé; de költőink fogadják el amattól a *formát* s *megnemesítve* így lesz *magyar* lyránk; a ki pedig *népdalt* ír, nemesítse meg annak *tartalmát.* Ezt akarja Károly s már fel van általa szólítva Vitkovics és Vörösmarty és Kölcsey, fel lesz Fáy még és te, mert plánuma: jövő tavaszszal egy száz dalból álló gyűjteményt adni népünknek, olcsó áron (egy nehány krajczáron) s ez által a népnek nemesebb kézikönyvecskét nyújtani. Felvonja ő magához a népet, ne félj, csakhogy annak ruhájában közelít hozzá; Kölcsey *Epedése* s *Elválása* a magyar népnek örökké oly érthetetlen lesz mint bármely más népnek, mert a nép észköre határán túlfekszik. Azért nem nézhetem nem tévedésnek, midőn e két dalt Vitkovicséval egy osztályba fekteted. Némely particulák a Károly dalocskájában neked prózaiak, neked rongyok: nékem nem rongyok, mert a prózának *igen is van helye* ezen darabocskákban. A természet nem mívész, benne a poétai a prózaival örökké vegyül, s a népdalnak *természetesnek* kell lenni, s ugyanazon viszonyban állni a ti dalaitokkal, mint a természet a mívészettel. Különben nem népdal.» (Toldy levele a Nemz. Muzeum kézirattárában.)

A *Bártfay-ház* Kaziczy, Szemere, Kölcsey, Fáy és Kisfaludy Károly körének, utóbb Deáknak és Wesselényi Miklósnak is kedves találkozó helye. *Bártfay László* (1797—1858.) gr. Károlyi Györgynek előbb titkára, utóbb központi urod. ügyésze, Kisfaludyval már 1819-ben megismerkedett s Kazinczyval 1822 óta

levelezett; írt néhány költeményt az Aurorába, egy-két más közleményt a Tud. Gyűjteménybe, s szorgalmasan gyűjtötte a jogtörténeti és heraldikai adatokat; de bár utóbb tagja lett az Akadémiának és Kisfaludy-társaságnak is, nem írói érdemekkel tette nevét emlékezetessé, hanem azzal a jótékony hatással, melyet író barátaira gyakorolt. Osztozott vele az irodalomért való lelkesedésben s az írók és közélet jelesei iránt való tiszteletben nagyműveltségű neje, Mauks Jozefin, kire, midőn 1826 nyarán Zemplénből Pestre hozta, Kazinczy előre felhívta pesti barátai figyelmét: «Csudálni fogod hitvesét; az tiszta és nagy lélek.» S ismét: «Bártfayt és asszonyát, azt a jót, azt a nemest, azt a lelkest . . . tisztelem» — írja Toldynak. Ez viszont félszázad múlva is elragadtatással szól arról a nőről, kiben «szellem, szív s irodalmi míveltség a legszebb összhangzásban egyesültek», s s a ki mint «őrszellem lebegett a kör érzései s tevékenysége felett.» Hasonló tisztelettel és nagyrabecsüléssel szól róluk a kör minden tagja. (L. *Kazinczy lev. Kisfaludy K. körével*, 1860. Toldy: *Irodalmi társasköreink emlékezete* Budapesti Szemle, 1875. és Ágoston J. *Bártfay L. és neje.* U. o. 1885.)

88. lev. A levél elején egy lapnyi részlet el van hagyva, hol arról a keserűségről panaszkodik, mely az osztozás közben testvérei, főkép legidősb bátyja részéről érte. — Fontosabb a levél további része, hol saját jövendő sorsának intézéséről ír; Toldy, ki e levélre azonnal felelt (Pest, 1828. szept. 29.) a köztük levő szoros barátságnál fogva ezúttal is oly módon folyt be szeretett barátja elhatározására, hogy egyfelől biztatja, sürgeti a kenyéradó ügyvédi oklevél megszerzését, másrészt megnyugtatja az irodalmi foglalkozás folytathatása iránt. «Jövendőd plánumát javalnom kell. Állapotunk egészen hasonló — s a tiéd még kedvezőbb — s azt reménylem, hogy te is kedvvel fogod űzni. Az épen a férfiúnak, azaz ki psychologice megszűnt ifjoncz lenni, charaktere, hogy azt tudja szeretni leginkább, mi politikai existentiáját tartja fenn. Csak merülj most készületed által a jusba.» Majd az irodalmi foglalkozásról szólva, így folytatja: «De édes barátom bucsút venned *neked* azért még nem *kell.* Majd midőn csak úgy lopogatni fogod az időt, hogy a poézisnak élj, akkor még több élelmet fog adni.» Végül megnyugtatja, hogy a terminuson 196 jurista censurázott s csak 10 rejiciáltatott, s így végzi: «Az istenre kérlek, rázd le minden terheidet az év vége előtt.» (Nemz. Muz. kézirattára.) Toldy — úgy látszik — e készülődésre emlékezve írta később Bajza életrajzában (M. Költők élete) s utána valamennyi életírója, hogy «1828-ban ügyvédi

oklevelet nyert.» De tévednek. Bajza a 90. sz. levelében nyiltan megírja Toldynak (274. lp.), hogy «*a jövő három hónapot* egészen censurájának kivánja szentelni.» S ennek egészen megfelel az Orsz. levéltár *Protocollum neo-censuratorum Advocatorum* cz. kötete, melynek hiv. adatai szerint Bajza a vizkereszti törvénynapokon «sub præsidio illustr. Dni Comitis Josephi Teleki et concensorantibus M. M. D. D. Stephano Matkovics et Josepho Laszlovszky» *dicséretes* eredménynyel tett vizsgálatot, és u. akkor 1829. ápr. 2-án tette le az ügyvédi esküt.

89. lev. Bajza birtok-ügyeire nézve l. még alább a testvérbátyjához és a sógorához, dr. Zsiga Pálhoz, intézett leveleket.

90. lev. Bajzának az a híradása, hogy — fél esztendei távollét után — ismét visszamegy Pestre, s talán végleg ott is marad: nagy örömet keltett barátai (Kisfaludy K., Vörösmarty, Stettner) körében; de legjobban örül valamennyi között Toldy, ki 1828. decz. 12-én kelt levelében többek közt így felel neki: «Az a hír, hogy te eljősz, sok embernek csinált örömet, nagy örömet . . . Látni fogod, édes barátom, hogy a mi szövetségünk gyümölcsöżni fog idővel minden remény felett, látni fogod, hogy téged az ég miért ada mellém. Eddig csak azt láttam, hogy ifjúságom jó lelke voltál; most látom hogy jó lelke s őre léssz férfiúságomnak is, mert a történetek megengedék, hogy életünket egy helyt éljük le . . . Sok a baj jelenben, s lesz baj mindég, de férfiúnak *kell* baj, legyen bátorságunk élni: meglásd, mindaketten még igen boldog időket fogunk élni.» (Nemz. Muzeum kézirattára.)

Szentmiklóssy Alajos, kiről a levél végén s később többször is szó van, Királyiban (Gömör m.) született 1793-ban. Középiskolái elvégzése után Egerben jogot tanult s már ekkor kezdett levelezni Kazinczyval, ki irányítólag hatott irodalmi fejlődésére. 1816-ban ügyvédi oklevelet szerezvén, a következő években Nógrádmegyénél működött mint aljegyző, 1826-tól kezdve pedig a pártoskodások miatt visszavonúlva, gazdálkodni kezdett s folytatta költői munkásságát. Az egykorú folyóiratokban 1815-től kezdve számos csinos dalt, epigrammát, mesét közölt s írt egy *Hunyadi László* czímű 5 felv. szomorújátékot s több értekezést. Ekkor történt, hogy Bajza az *Epigramma theoriájá*ban egy-pár epigrammájára keményebb megjegyzést tett, mire ő élesen felelt. Erre Bajzának még élesebb válasza következett, mire utóbb *Bökversek és Eszmék* cz. munkájával felelt, Bajza pedig lesujtó birálatával. (L. mindezeket a IV. köt. és jegyz.) A tagadhatatlanúl szép tehetségű költő, ki már előbb (mint Bajza itteni s köv. levelei is

érintik) ivásnak adta magát, falusi magányában elfeledve élt 1849-ben bekövetkezett haláláig. (L. még alább a 103. sz. levélben Szentmiklóssy levelét Vörösmartyhoz.)

94. lev. A levél felelet Toldy 1829. apr. 11-iki levelére melyben ez értesítette, hogy Bajza feleletét (Szentmiklóssynak) csonkítva adták ki a Tud. Gyűjt.-ben (L. IV. köt. id. h.) Drescher, Károlyi és Vörösmarty hanyagsága miatt. Ugyanekkor perben álltak Fejér György és Horvát István, az egyetemi s a múzeum könyvtár őrei, s ezeknek (főkép Horvátnak) rút kikeléseit nem ellenezték. A heves Toldyt nagyon felingerli az eset s Bajzát is igyekszik feltüzelni. «Itt arbitrium munkálódott; regulázni akarják a fiatal embert, hogy szépen a szelídség korlátiban maradjon. De hát ha Károlyi kérte Dreschert, mint Vörösmarty hiszi? Typographustól hagyod-e csonkíttatni munkádat?» Azt ajánlja aztán neki, hogy egy kis előszóval adja ki Szentmiklóssy támadását s a maga feleletét külön s a pesti ujságok mellett. Ezekre szolgál feleletűl Bajza levele. — Toldy azonban hiába buzgólkodott a kiadás mellett, csak Kassán sikerült a censurán áteresztetnie a czikket s így jelent meg az a Minervában. (L. IV. köt.) Mikor végre czélt ért buzgólkodása, így ír Bajzának (1829. apr. 25.): «Gondold el csak, édes Józsim, mint lesznek bizonyos emberek meglepve, midőn látják, hogy rajtunk nem oly könnyen nyerekedhetnek. Tudom, hogy jövendőben több vigyázattal fogják intézni dolgaikat, s más írókkal is hasonló esetekben több tisztelettel bánni, nehogy e példa ismételtessék. Az egészből még kétféle hasznot is várok, t. i. te ez által néminemű félelmet gerjesztesz magad körül, 2-szor a publicum most figyelmetessé lesz rád, munkádra, az ügyre, s mindenre, a mit e nemben jövendőben talán dolgozgatni fogsz.» (Nemz. Múz. kézirattára.) Igy munkál a két jó barát egymás javán s az irodalom érdekében.

95. lev. Toldy, miután 1829. jún. 24-én szemorvosnak, 30-án pedig orvos-doctornak esküdött fel, július végén egy évig tartó külföldi útra indult. A telet nagyobbára Berlinben tölti, hallgatva a hírneves orvostanárokat, közben az ú. n. «Englisches Haus»-ban előadást tart a magyar nyelv alkotásáról; tavaszszal folytatja útját egész Londonig; visszatérőben Párisban tölt hoszszabb időt, majd a nyár elején Svájczon s Olaszországon át szeptemberben érkezik haza.

Szenvey József (1800—1857.) egy-pár eredeti költeményen kivül Schiller drámáinak fordításával tűnt fel. Toldy a Minerva 1828. I. és III. köteteiben mutatványokat közölt a *Messinai hölgy*ből

és *Stuart Máriá*ból, melyeknek Toldytól dicsért «hűsége és könynyűsége» Kazinczy figyelmét annyira fölkeltette, hogy 1829-ben Péczelen járva, átrándúlt hozzá Maglódra, hol Szenvey nevelősködött, s hallván többi fordításait is, azt írta Guzmicsnak (1829. ápr. 2.), hogy «ez a derék fiatal ember epochát fog csinálni literaturánkban az *ízlésre nézve*». (Levelezésök, 163. lp.) A jövő azonban nem igazolta Kazinczy vérmes reményeit. (Bajza bírálatát Szenvey fordításairól l. Kazinczyhoz írt 5. sz. lev.)

Toldynak alább érintett munkájának teljes czíme: *Physiologia Pulsus*, auctore Fr. J. Schedel. M. D. artis ophthalmiatricæ Magistro. Pestini 1829.

96. lev. *Pap Ignácz* (szül. 1800.) Veszprémben, utóbb Pápán tanárkodott, majd a veszprémi káptalan urodalmi orvosa lett. Szóban forgó munkája, melyet Toldy a F. M. O. Minervában (1828.) szigorúan birált: *Magyar Poesis* (1817.) Irt még több értekezést és könyvet, irodalmi vonatkozásúak többek közt: *Elemi költészettan* (1846.), *Ékesszólástan* (1847.).

97. lev. Kazinczynak «tudvalevő beszéde» Bajzára vonatkozott. Toldy 1829. júl. 4-iki levelében ekként ír Kazinczynak: «A Tek. Úr Bajza charakteréről kímélés nélkül szólt azért, mert egy lelketlen emberrel (Szentmiklóssyval, az ismert epigr.-pörben) úgy bánt, mint szabad és kell bánni, midőn úgy bántatunk, mint nem illik. Sajnos volt látnom, hogy a vak imádó nagyobb becsben áll a Tek. Úr előtt, mint a nyilt ész. Bajza azt nem érdemlette Kazinczytól, de Bajza charaktere magasabban áll, mint hogy hozzá ily vád férhessen.» Mire Kazinczy maga mentegetése után ekkép nyilatkozik 1829. júl. 8-án kelt feleletében: «Én Bajzát úgy is mint írót, úgy is mint embert nagyon szeretem, s nem hiszem magamfelől, hogy felőle *kímélés nélkül* szóllhatnék, még ha ő azt *érdemlené* is. Köszönöm, s nagyon köszönöm, hogy a vádat velem tudattad, s kérlek, méltóztassál őtet, ha meglátod vagy neki írsz, megnyugtatni. Hogy én neki igen kedves emlékezetét hoztam el, azt a mi Bártfaynénk elmondhatja.» Ugyanígy nyilatkozik Bártfayhoz 1829. júl. 15-én kelt levelében, ismételve kijelentvén, hogy ő azt a vitát *nem olvasta*, csak hallott róla, de szeretné, ha soha meg nem történt volna. (L. Kazinczy Levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével. Pest, 1860. id. h. és Bajza lev. Kazinczyhoz, itt 5. sz. 365. lp.) — Kazinczy *Galotti Emiliá*jára vonatkozólag l. alább Bajzának hozzá írt leveleit.

100. lev. *Bugát Pál* (1793—1865.), kiről alább a lexiconi-pörben többször lesz szó, 1824-től fogva az orvos-egyetem tanára, s a neologia híve. Ő készítette el Toldyval a *Deák-magyar orvosi szókönyvet* (1833) s élete végeig buzgó terjesztője, utóbbi túlbuzgó magyarítója volt a természettudományi műszóknak. Ő alapította a *Természettudományi-társulatot*, s vetette föl az *Orvosok és természettudósok vándorgyűlései*nek eszméjét (1840). 1848-ban Magyarország főorvosává neveztetett ki, s mivel a magyar kormányt Debreczenbe is követte, e miatt utóbb elvesztette tanári állását, s azontúl élete végeig szülőföldjén, Gyöngyösön, dolgozgatott.

101. lev. *Rumy* életadatait, a Spiegelben írt czikkét s Vörösmarty epigrammáját l. IV. köt. *Baj Rumyval* czím alatt s a hozzá írt jegyzetben.

103. lev. Döbrentei jellemzését s Kazinczyhoz és Kisfaludy barátaihoz való viszonyát l. *Kazinczy lev. Kisfaludy K. körével.* 1860., különösen 191—2. lp.

104. lev. A levél elejéről mintegy másfél lapnyi el van hagyva; a Toldy számára Révaiból másolt irásról s a behajtandó apró követelésekről szól benne.

107. lev. A 325. lapon Kisfaludynak az a levele, melyet Toldynak írt, el van hagyva. (L. Összes Munkái VII. k. 437. lp.)

108. lev. *Thaisz András* (1789—1840.) a felvidéken elvégezvén iskoláit, 1811-ben ügyvédi oklevelet szerzett s Pesten telepedett le. Irodalmi működése akkor vált jelentékenyebbé, midőn (1817—1828-ig) a *Tudományos Gyűjteményt* s a *Sast* (1831-től kezdve) szerkesztette. Tevékeny részt vett a Conv. lexicon szerkesztésében és védelmében is; erre vonatkozólag l. a IV. kötet jegyzeteit.

109. lev. Toldy — Bajzának május 18-iki levelére — Párizsból 1830. május 29-én felel. E levél, melyre Bajza vonatkozik, azért is érdekes, mint itélt a távollevő Toldy, bár legjobb barátja volt Bajzának, a pör folyamatáról. «A *Figyelmeztetést* olvastam. Az írva gyönyörűen van, s nem mondhatnám, hogy az egész valami boszút lehel. De némelyek vannak mondva, a mikért nem lehet felelni. Mindjárt elején nem eléggé van motiválva felszólalásod. Arra ugyan nem is kell védelem vagy in-

kább számadás, valamint arra sem, hogy valaki egy bizonyos könyvet recenseál; de te ott olyformán szólasz, mintha felvigyázó volnál a literaturában: az az így magyarázhatják, ha van elég nyugalmok a *magyarázatra,* de én nem hiszem, hogy ők dühökben azt lássák, a mit én látok és hibának tartok. Azután azt mondod, hogy a ki neutrális ez ügyben, niger est — olvasó-e? ó ez kegyetlen anathema; író-e? Hát mindenik? Hogy lehet azt kivánni, hogy mindenik csatába szálljon, kivált ha a két pártnak már vannak szószólói.» «Én nem szerethetem, nem javalhatom a dolgot, s akkor sem fognám, ha egy barátom sem keveredett volna belé, mert scandált okoz a publicum előtt. Pedig vajmi nagyon kell ezt kerülni. Bizony mondom néktek, a lexicon még is kijő s nem lesz sokkal jobb: ti pedig a publicum szemeiben mérges emberek lesztek, irigyek, vadak, pártoskodók stb. s tudj' Isten mi. Nem is volt tulajdonkép matériátok, melyről tusázzatok, s így nem lehetett egyébként, minthogy az egész dolog personalitásokra menjen ki. Neked legrosszabb dolgod van, mert te egyenesen így kelsz fel: Ne prænumeráljatok! Hány ember van, ki azt hiszi, hogy erre egyéb birt, mint személyes harag.»

112. lev. A *Pásztorleány* Ferenczy Istvánnak (1792—1856.), az első magyar szobrásznak műve, melynek rajzát mellékletül adták (Athen. 1839. II. 24. sz.) Ferenczy, ki mint Canova és Thorwaldsen tanítványa Bécsben és Rómában készítette *Csokonai mellszobrát* (a debreczeni collegiumban) s a *Pásztorleány* czimű szobrot, mely a művészetek kezdetét ábrázolta, (Nemz. Muzeum.), 1824-ben hazatérvén, az íróvilág (különösen az Aurora- és Athenæum-kör) egyenrangú társúl s barátúl fogadta a művész-hazafit, s hirét-nevét szívesen előmozdította, (különösen meleg barátság fűzte Fáy Andráshoz és Vörösmartyhoz.) Vele készíttették el Kisfaludy K. és Kölcsey emlékszobrait s utóbb «a honi szobrászat fölsegélésére» társaságot szerveztek, melynek első terve Mátyás lovas szobra lett volna, de a terv, jóllehet az Athenæum melegen felkarolta az ügyet, nem vezetett sikerre. (L. bővebben: Fáy emlékezetét Ferenczyről, Budapesti Szemle 1860. IX. k. és Badics, *Fáy életrajzában (id. h.)* 578—587. lp.

114. lev. Tudvalevőleg Bajza közölte Petőfi első költeményét, s tehetségét annyira becsülte, hogy később (Vörösmartyval és Fáyval együtt) szivesen buzgólkodott anyagi helyzetének javításán is. (L. Petőfi leveleit Bajzához: Petőfi hátrahagyott munkái. III. köt. és életrajzát Zilahytól 1864. 41. lp.

119. lev. A *Történeti könyvtárra* vonatkozólag l. az életrajz bevezetését és a III. kötet jegyz.

124. lev. Az a kormánylap, melyről itt s a következő levelekben szó van: *Kossuth Hirlapja*, melyet Bajza 1848. júl. 1-től decz. 31-ig szerkesztett, s ekkor a főváros elfoglalása miatt hirtelen abba hagyott. A tárczarovat vezetőjévé Toldyt szerződtette, de a politikai és hadi események egyre jobban torlódtak, s így a különben is nehezen kapható tárczákra hely is kevés volt, s ilyen olvasmánynak a zavaros időkben közönsége sem igen akadt.

Bajza levelei Kazinczy Ferenczhez.

Ez a gyűjtemény már egész terjedelmében megjelent (Kazinczy válaszaival együtt): *Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével* czím alatt Kazinczy Gábor kiadásában, 1860.

1. lev. Bajza — Toldyhoz intézett 55. sz. levelében (158. lp.) — 1825. decz. elején azt írja, hogy Kazinczy a N.-apáthi Kiss Sámuelhez intézett borítékban neki is küldött levelet; ezt ott elhagyva, itt adjuk:

«Bajzának Kazinczy baráti idvezletét. — *Hébét* még nem láttam, de Igaz megküldé nekem azon ívet mellyben *Epigrammod* áll. Kedves dolog nekem tőled szerettetni, kedves azt látni, hogy a szalmatetős hely általad énekeltetik, s lelkesen, s azon alakban, mellyet én minden egyebek felett kedvelek. Elúntam mosni a szerecseneket, s első alkalommal küldöm Bécsbe Szallusztomat, melly őket dühösségbe hozza, de el is némítja. Beléptem 67-d. évembe, s illő ügyemről gondoskodnom, s azzal együtt nevemről is. Legalább Előbeszédében szalluszti színt és arczot fognak találni ellenink. De hagyjuk őket, édes barátom, s valljuk meg szerényen, hogy ollykor mindenikünk ada okot nekik panaszra. Élj szerencsésen és szeress.

Széphalom, November 11-d. 1825.»

(Kazinczy lev. l. K. Levelezése Kisfaludy K. s ennek körével, Pest, 1860. 221. lp.) Erre szolgál feleletül Bajza 1. számú levele. Az említett epigramma Bajzának *Széphalomra* írt kis költeménye, mely a Hebe 1826-iki kötetében jelent meg.

2. lev. Bajzának Toldyhoz írt 58. számú leveléből (174. lp.) elhagytuk a következő sorokat:

«Kazinczynak vágytad egy levelét olvashatni, mellyről említést tettem, íme az egész tartalmában:

«Bajzának Kazinczy Ferencz baráti idvezletét.

Ujhely, Febr. 4-d. 1826.

Gyönyörrel olvastam *Epigrammá*dot: de *Bordal*odat *Aurorá*ban álmélkodással, s örvendék, hogy Isteneink elérni engedék nekem az időt, mellyben pályánk e lelkes dallal kevélykedhetik; szeretnék lenni egy vacsoránál, mellyen az egyik vendég ezt a gyönyörű Szkóliont elkezdené, s tűzzel declamálná. Lyrai poézisünk még szegény. Kisfaludy Károly is egy igen szépet ada most *Aurorá*ban: *Volna szárnyam*, stb. s Kovacsóczy kettőt *Hébé*ben, s Superint. Kis kettőt, ugyan ott. Gyakorold, kérlek, ebben magadat, s légy dísze nemzetünknek. Leveledet vettem, de nem tudtam, ha válaszom ott talál-e. Élj szerencsésen és szeress.»

(Kazinczy lev. I. id. h. 223. lp.) Erre szolgál feleletül Bajzának itt álló 2. sz. levele.

Az Akadémiáról mondottakra bizonynyal hatása volt Kisfaludy pár nappal azelőtt vett (1826. márcz. 19-én kelt) levelének, melyben így ír: «Az úgynevezett Akadémiából kültekintetekre nézve is alig lesz valami; én óhajtom, ne is legyen, mert inkább semmi, mint nevetséges. Szinte látnám a deák urakat feszesen ülni, hideg, idomtalan, elévült rámára vonni a literaturát, vagy . . . összefüzött franczziaságra mint Dessewffy, mely által a nyelv bizonyosan olvasót veszt.» (Kisfaludy Károly Minden Munkái, 1893. VI. 416 lp.)

3. lev. Kazinczy, Újhely, aug. 19. 1826. kelettel köv. levelet küldé Bajzának:

«Édes barátom, Gyönyörködve hallám, a mit felőled ez a kedves barátunk beszélle, s alig várom az időt, hogy megláthassalak. Minervánknak második negyedét talán már láttad, s úgy hiszem, nem veszed nekem balúl, hogy egy-két helytt valamit megváltoztaték. Az a *sors* kegyetlen szó, s ott, a hol állott, nem állhat. — Sietve kell mennem beteg két fiamhoz, s kérlek, vedd szeretetem jeléül e keveset. Adják isteneink, hogy víg kedvvel énekelhesd szép dalodat! De közelít aug. 29-dike. Akkor emlékezzél velem Mohácsra. Élj szerencsésen.» (L. id. h. 226. lp.)

Erre szolgál feleletül Bajza 3. sz. levele.

Barkasi, ki által Kazinczy a levelet Pozsonyba küldte, Zemplén vármegye követi irnoka volt.

András, Kazinczy unokaöcscsének, Kazinczy Istvánnak fia, ki később Zemplén vármegye alispánja lett.

Kazinczy javítása Bajza *Bor-énekére* vonatkozik, melyet az Aurora ismertetése közben lenyomatott a Minervában. (L. I. köt. jegyzetét.)

4. lev. Kazinczy 1827. júl. 2-án felel Bajza levelére, s az Akadémiára vonatkozólag így ír: «Adják az istenek, hogy az akadémia megfeleljen a várakozásnak, de az akadémiák parancsolni szeretnének, s a tudományok mezején nem jó dolog a parancsolgatás. Csak az olvasók számát tudnánk megszaporítani, kevés szükség volna akadémiára. Most az irás kiviszi a pénzt, nem behozza, s így az író nem fekhetik egészen az irásnak, s így el nem érheti azon pontot, melyre eljuthatna, ha gondjai nem volnának.» (Id. h. 315. lp.)

5. lev. Az előzményekre vonatkozólag megjegyzendő, hogy Toldy, elutazása előtt pár nappal, Bajza megbizásából felkérte Kazinczyt *Emilia Galotti* átengedésére. «Bajza — úgymond — ki tegnap érkezett meg, tiszteli a Tek. Urat, s rám bizta, hogy a Tek. Úrral közölném plánumát ily czimű gyűjteményének: *Külföldi Klasszikus Játékszín. Több tudósok által*, melynek minden kötete egy-egy drámát foglalna magában. *Emilia Galotti*-val óhajtaná kezdeni, s kéri a Tek. Urat, méltóztatnék azt Bártfayné asszonyságnak általadni» stb. (Toldy lev. l. 1829. júl. 18-án, id. h. 167—168. lp.)

Erre Kazinczy 1829. aug. 2-án felelve megküldi Bajzának Lessing említett darabjának kész fordítását. «Mindenkor gyönyörűségemnek néztem volna teljesíteni, úgymond, kíványodat, mindenkor kevélységemnek, hogy a te karjaidon jelenhetek meg; de azt kivált akkor tészem örvendve, mikor egy kedvetlen történet azt a hazug vélekedést támasztá fel a szent körben, hogy én eránted nem az vagyok, a minek láttatni óhajtottam. Úgy hiszem, hogy a magam igazlására e részben nincs okom; tiszta vagyok Isten és saját lelkem előtt» stb. (L. Levelezése Kisfaludy Károly és körével (id. h. 315. lp.) A pletyka-hírre vonatkozólag pedig Bajza és Toldy levelezését feljebb 97. sz. és jegyz.)

7—8. lev. Kazinczy válaszát a *Galotti Emiliá*jára tett jegyzetekre l. id. Levelezése 241—3 lp. Stettner jegyzeteit Kazinczy *Galotti Emiliájá*ra s ennek válaszát l. Zádor György lev. Kazinczyval (1886.) 118--128. lp.

9. lev. A Dessewffyvel, valamint általában a lexiconi-pörben folyt egész polemiát l. bőven a IV. köt. és jegyz. Ezek kiegé-

szítéseűl hadd álljon itt még pár sor, melyet Kazinczy — Bajza levelének hatása alatt írt Fenyérynek (1830. júl. 27-én): «Engem éjjel-nappal bánt az a gondolat, hogy a mi Bajzánk mit fog tenni gr. D. J. úrral. Szivesen óhajtom, hogy a Gróf meg légyen kimélve, de azt is óhajtom, hogy Bajza a feddést el ne hallgassa. Én nyugalomban, komoly hangon szólanék, minden sarcasmus és ironia nélkül, de teljes szabadsággal és azon magamhoz való bizakodással, a melyet tisztaságom érzése nekem adna. D(öbrentei)t pedig megrángatnám derekasan és kimélés nélkül, mert ennek a bajnak egyenesen az ő mértéket és határt nem ismerő hiusága az oka» stb. (Lev. Zádorral, id. h. 150. lp.) U. o. Kazinczy többször élénk örömét fejezi ki Döbrentei leálczázása miatt, s többször visszatér Dessewffy *Zajbajára*, melyet a grófhoz — maga is, mások is — illetlen támadásnak tartanak; de a közöttük támadt korábbi félreértés miatt ő teljesen távol tartja magát attól, hogy nyilvánosan beleavatkozzék a pörbe. (L. u. o. 44—57. sz. leveleket.)

11. lev. Kazinczynak Fenyéryhez írt levele, melyre Bajza pontonkint felel, megjelent a Kritikai Lapok II. füzetében (1833.), Kazinczy lev. Kisfaludy Károly körével (252. lp.) és Zádorral (163. lp.). A *Szent Hajdan Gyöngyei* vitáját l. IV. köt. és jegyz.

12. lev. Kazinczy Bajzának előbbi levelére — akkor huzamosb ideig Pesten tartózkodván — mindjárt márcz. 14-én felelt (l. id. h. 259. lp.): «Mely kedvetlen dolog, tisztelt kedves barátom, azokkal ütődni össze, a kiket szeretünk, s apologiára szorúlni, a hol azt kikerülhetének vala! A szív s a társasági élet törvényei az olyakat tiltják. — De az ügy parancsolja. — Igenis, de különbségekkel, néha szorosabban, néha tágabban. Valljuk meg, a szívnek az ügy dolgaiban is van helye, s társasági élet van a literarius világban is. . . . (s alább:) Látom én, hogy én az urat úgy nem fogom az én gondolkozásomra vonhatni, mint az úr engem a magáéra nem, s így a levél egyéb czikkelyeire elhallgatok. Csak azt kell megjegyeznem, hogy ha az úr érzené magát az én szólásom által megbántva, én az úr fájdalmát nem ingerleném hideg játékkal, mint az úr azon soraiban, a hol a Gyöngyök általam eltalált vagy el nem talált recensense felől szól. Az olyan ellenkezik a szép társaságok tónusával». Stettnerhez is ír ugyanakkor (neki küldi a Bajzához szólót is) s a következő polemiára czélozva óhajtja: «Bár ez a lelkes ifjú, a drága férfival űzött viták után, kerülné a keserű hangot.» Ezek voltak mindkettejökhöz Kazinczynak utolsó sorai, melyekre Bajza 12. sz. levele következett. Az engesztelő sorok nagyon

emlékeztetnek Kölcseynek az Ilias-pörben Kazinczyhoz intézett végső soraira (l. idézve Toldyhoz írt 65. számu lev. jegyz.) — A régi bizalmas érintkezés azonban annál kevésbbé volt lehetséges, mert Kazinczy a köv. hónapban kiadott *Pannonhalmi út* lapjain nagyon éles támadást intézett régi barátjai ellen. (L. ezt a IV. köt. jegyz. közt.)

Bajza levelei Stettner Györgyhöz.

Stettner utóbb *Zádor György* (irói nevén *Fenyéry Gyula*) egyike volt Bajza legkedvesebb barátainak. Barátságuk alapja kezdettől fogva egymás tehetségeinek, jellemének kölcsönös becsülése, szeretete volt. Stettner a vasmegyei Dukában született 1799-ben, Kőszegen, Pápán, Győtött tanult s 1821-ben ügyvédi vizsgálatot tett. Szüleinek kora elhúnyta után öt testvérével kellett csekély vagyonán osztoznia, ezért 1824. őszén Pestre ment, hogy állás után nézzen. Már korábban kezdett irodalommal foglalkozni: költeményeket írt az egykorú folyóiratokba s egy költészettörténeti Anthologia szerkesztésén dolgozott. Kazinczyval már 1823. óta levelezett s Pesten (1824—25) alkalma volt Kisfaludy Károlylyal és körével megismerkednie, s különösen szoros barátságot kötött Vörösmartyval és Toldyval. 1825. év nyarán Temesmegyébe, s még azon őszszel az aradmegyei Világosvárra került, mint a Thököly-, majd a Bohus-család uradalmi ügyvédje. 1826. derekán megnősült, régi szerelme tárgyát Thaly Júliát, Thaly István komárommegyei főbiró leányát vévén nőül Csepen, s ettől kezdve 1832-ig Budán lakott. Ez idő alatt élénk részt vett az Aurora-kör irodalmi munkáiban: Toldyval szövetkezve kiadja a *Handbuch der Ung. Poesie* két kötetét, Vörösmartyval együtt lefordítja az *Ezer egy éj* meséit, s Bajzát segíti a *Külföldi Játékszín* szerkesztésében (l. Kazinczy *Galotti Emiliá*jára írt jegyzeteit) s vele együtt tevékeny részt vesz a lexiconi-pörben, Döbrenteit főkép alapos nyelvészeti készültségével ostromolván. Bajzával csak 1827-ben ismerkedett meg közelebbről, de költészete iránt már korábban nagyon érdeklődött. (L. *Zádor György* levelezése *Kazinczyval*, Budapest, 1886.) Midőn Bajza véglegesen Pestre költözött, még szorosabb barátságot kötöttek s ők négyen (Vörösmarty, Bajza, Toldy és Stettner) alkották a legszorosabb értelemben vett Aurora-kört, azt a »club«-ot, melynek összetartását Döbrentei s utóbb Kazinczy is oly féltékenyen nézik. Bajzával s Vörösmartyval (kik később szintén Csepről nősültek) rokonságba is került. De ő ekkor már a pápai jog-

akadémia tanára volt (1832—1848.) s ettől kezdve leginkább jogi dolgokkal foglalkozik, azzal foglalja el székét az Akadémiában is. 1848-ban Eötvös J. államtitkársággal kínálta meg, de ő inkább a váltófeltörvényszéknél foglalt el bírói állást. 1849-ben ezt elvesztette, de 1851-ben már a soproni főtörvényszék, utóbb a legfőbb itélőszék bírájává lett s mint ilyen halt meg 1866. aug. 17-én. Bajzának hozzá írt levelei itt jelennek meg először a nyilvánosság előtt. A levelek eredetijei — Stettner György egyéb irodalmi hagyatékával együtt, fia: Zádor Gyula végrendeleti hagyományából — a premontreiek nagyváradi főgymnasiumának tulajdonában vannak, s annak engedelmével közöljük.

1. lev. A levél dátumát *1827*-re tettem, mert Bajza csak 1827. novembertől 1828. júliusig tartózkodott Pesten; az előbbi években (mióta Stettner itt volt) ő Pozsonyban volt, 1828-ban csak decz. 19-én érkezett Pestre, a meghivó pedig decz. 15-re szól. Külső körülmények miatt lehetett volna ugyan 1829-re is tenni a dátumot, de akkor már Toldy nem volt itthon, s nem valószinű, hogy az ő távollétében alakúlt volna a szűkkörű kis társaság. Hogy a meghivón csak Vörösmarty és Stettner nevei állnak, azt sejteti, hogy talán épen Toldy, a lelkes Révaista (l. feljebb a hozzá írt 21. sz. lev. és jegyz.) volt az elnöke. Szinte bizonyosnak vehetjük, hogy Bajza visszaérkeztével (1827.) épen Toldy volt a kis kör alapításának indítványozója, s ez az a kör, melyről a későbbi polemiák idején Döbrentei mint «titkos club»-ról többször oly gyanakvólag szól, s Kazinczy is úgy vélekedik róla utóbb, hogy «mindenben minden akar lenni». A kör tisztán tudományos czélú szövetkezése volt ugyan néhány jóbarátnak, de akkor sem a politikai, sem az irodalmi viszonyok miatt nem volt czélszerű a nyilvános szereplés; a szorosabb egyesülést könnyen félremagyarázhatták s titkos politikai czélokkal vádolhatták volna, (V. már félt is, hogy a «club» szóért feladják őket, l. Bajza lev. VI. k. 301. lp.) az irodalom öreg urai pedig a vezető szerepet féltették tőle. A társaság működése folytatása volt a Kazinczy pesti triasza (Horvát, Vitkovics, Szemere) nyelvészeti összejöveteleinek; örököse volt hagyományainak is, de egyrészt tagjainak nagyobb tehetsége s energiája, másrészt a viszonyok kedvezése aránytalanúl nagyobb eredményeket biztosított az irodalomnak. Ezzel a társulással kezdődik a későbbi Aurora- és Athenæum-körnek működése, még az Akadémia megalakulása előtt. Az orthologia újabb mozgolódása (Döbrentei s Kulcsár) adhatott alkalmat a kis társaság alakítására, s első eredménye az lett, hogy Révai rendszerét bevihették az Akadé-

miába s ezzel Kazinczy nyelvújítása vívmányait is biztosították. Ezek a körülmények teszik érdekessé a különben jelentéktelennek látszó kis meghivót, s a társaságot, melyről eddig nem tudott irodalmunk.

2. lev. A dátumra nézve v. ö. Bajzának Toldyhoz írt 97. sz. lev. a 291. lapon.

3. lev. Nyilván a lexiconi-pörben Döbrenteinek szóló feleletről van szó.

4. lev. Kazinczynak Stettnerhez írt 1831. márcz. 8-iki levele megjel. a Krit. Lapok II. füzetében (44. lp.); az 1831. márcz. 14-iki, melyet Stettnertől kér, mindössze 14 sor; ehhez volt mellékelve Bajzához írt levele is, de a pörre vonatkozólag semmi adatot nem nyújt, azért ezt nem is közölte Bajza. (V. ö. Bajza lev. Kazinczyhoz 11. sz. s a hozzá írt jegyz.)

A «szép *négyes*» — a Vörösmarty, Bajza, Toldy, Stettner szoros baráti köre, mely az utóbbi távozása után (1832.) csakugyan *hármas*sá vált.

*Pap Ignácz*ra vonatk. l. Bajza lev. Toldyhoz 96. sz. és jegyz.

5. lev. «Csató a *Kurír*ért sopánkodik, melly alig ha enyém nem lesz.» — A Kurir megszünése után (1834. végén). Bajza azonnal lépéseket tett a lap megnyerése iránt, (l. az életrajzi bevezetés VI. fej.) s már az anyagi ügyek rendezéséhez is hozzáfogott, mint erről a Fáy A. hagyatékában talált következő kötelezvény tanúskodik:

«Alólirtak lekötelezzük magunkat, hogy ha tek. Fáy András táblabíró úr azon kezeskedés következtében, melyet Bajza József mellett vállalt, ha ez a bécsi *Magyar Kurír* privilegiumát megnyerné, maholnap kénytelen lenne prænumeratiói pénzek visszafizetésekor kezessége értelmében ezen visszafizetéshez járulni — mi mind a hárman, ezen fizetésnek, törvényes kamataival együtt, legfelebb félév lefolyása alatt, lerovását, minden, bennünket bármely néven nevezendő érték és birtokjuk lekötése mellett, magunkra és örököseinkre in solidum, vállaljuk. Mi végre ezen kötelező levelünket pecséteinkkel megerősítve, adtuk Pesten, febr. 13. 1835. *Bajza József* s. k. *Schedel Ferencz* s. k. *Vörösmarty Mihály* s. k.»

Egy év múlva a levélből kitünőleg kedvező kilátások mutatkoztak Bajza részére, de a Kurirt végre is sem ő, sem Csató nem nyerték meg. (Csatóra nézve l. alább a hozzá írt leveleket és jegyz.)

Bertha Sándor (1796-1877), kiről alább is többször van szó, Pápán és Pozsonyban tanult s 1822-ben ügyvéd lett. Úgy látszik, Stettner barátsága hozta az írói körökkel közelebbi érintkezésbe. Tevékeny részt vett az akkori közgazdasági mozgalmakban: így az «Orsz. gazdasági egyesület» s Fáyval a «Pesti hazai első takarékpénztár» alapításában; ő volt az első titkára a «Pesti lovaregyesület»-nek, utóbb tagja és ügyvéde az Akadémiának, végre a 60-as években legfőbb itélőszéki biró.

«Schedel titoknokoskodik». — Bajza eszméje volt — még az Akadémia megalakulása előtt — hogy annak titkárául Döbrentei ellenében Toldyt ajánltassa. Kisfaludy K. nagyon lelkesedett a tervért s megnyerte annak Széchenyit is, de akkor — Toldy fiatal kora s Döbrentei befolyása miatt még nem sikerült a tervet végrehajtani. (L. Bajza lev. Toldyhoz 102. s köv. sz.) A lexiconi-pör lezajlása azonban már nagyon megingatta Döbrentei régi tekintélyét, s mivel a kör tagjai azontúl is folytatták ellene mind a Krit. Lapokban (L. Bajza munk. IV. köt. jegyz.), mind az Akadémiában (l. Bajza 4. sz. lev. Stettnerhez) a támadásokat: végre 1835-ben sikerült őt megbuktatni s helyébe Toldyt ültetni. Ezzel a diadallal az Akadémiában is elhatározó befolyása nyílt a körnek, s ennek jótékony hatása mindjárt kezdetben az elevenebb és szabadabb életben nyilatkozott.

7. lev. Az a röpkeirat: a *«Szózat a pesti magyar szinház ügyében»*.

Tarczy Lajos (1807—1881.) a pápai főiskola későbbi nagyhírű mathem. és physik. tanára, ki ekkor már kiadta két kötetes *Természettanát* (1838.), melyért az Akadémia is tagjai sorába iktatta, s egy dramaturgiai dolgozattal jutalmat nyert a Kisfaludy-társaságnál. Később különösen természettudományi munkákat írt és sokat fáradozott iskolája újjászervezésén.

9. lev. Toldy először 1831. végén nősült, első neje Hinka Mária volt, ki azonban 1836-ban meghalt. 1838-ban Tarnóczy Idát vette nőül, 1842-ben ez is meghalt. Harmadszor 1843-ban nősült, harmadik neje Mojsisovics Auguszta.

Bajza levelei testvérbátyjához.

E levelek, melyeknek eredetijei Bajza leánya: Beniczkyné B. Lenke úrnő birtokában vannak, *Bajza Antal*hoz voltak intézve, s egész terjedelmökben itt jelennek meg először.

Bajza Antal két évvel volt idősebb költőnknél, ki fitestvérei közül vele volt legjobb viszonyban; családjával is rendesen az ő útján érintkezett, neki adta bérbe apai birtokrészét is. B. Antal ugyanis, miután iskoláit Gyöngyösön és Pesten elvégezte s 1824-ben ügyvédi vizsgálatot tett, állandóan Orosziban telepedett le, az ősi birtokon gazdálkodva egész 1887-ben bekövetkezett haláláig. — Bajzának bátyjához intézett levelei eredetileg nagyobb számban voltak; a Főv. Lapokban (1889. I. 81. sz.) Baló József kivonatosan feldolgozván e leveleket (11 db) néhány olyanról tesz említést, melyek ma már nincsenek meg a családi gyűjteményben.

3. lev. A levél elején említett recensio nyilván az, mely P. Thewrewk J. *Balogh János életrajzáról* szól s a Krit. Lapok I. füzetében jelent meg, de — *Bajza* nevének aláirásával. Utólag ugyanis mást gondolhatott s nem tartotta szükségesnek a titkolózást.

Bajza levelei különbözőkhöz.

Bajza — szorosan vett családi és baráti körén kívül — főkép mint szerkesztő és színházigazgató sok emberrel volt kénytelen érintkezni, s ennélfogva körülbelül 25 évi nyilvános működése alatt — bár sokoldalú elfoglaltsága miatt saját vallomása szerint rest levéliró volt — igen sok levelet kellett írnia. Ezeknek mindenesetre csak kis része az, mely a föntebbi czím alatt, sőt az egész kötetben össze van gyűjtve. A ki nem adottaknak egy része érdektelen házi vagy szerkesztői rendelkezéseket foglal magában, s ezeket szándékosan mellőztem, más részök azoknál lappang, kikhez intézve voltak, sok azonban, mint kutatásaim alkalmával meggyőződtem, végkép elveszett. Az itt közlötteket irodalmi, politikai, társadalmi vagy legalább életrajzi adataik teszik közlésre érdemesekké.

Makáry Györgyhöz. Megjel. a Vas. Ujság 1887. 2. sz.-ban. Makáryra nézve l. Bajzának Toldyhoz írt 41. sz. lev. jegyzeteit. Az *Emlékezések* cz. költeményt l. u. e. czím alatt az I. kötetben.

Vörösmartyhoz. Itt jelenik meg először; eredetije Vörösmarty Béla államtitkár úr birtokában. — A levél az *Epigramma theoriája* cz. czikkre vonatkozik. V. ö. a Toldyhoz írt 87. és 88. sz. levelekkel. — A kör tagjai csak később, 1830-tól kezdve tegeződtek L. az 1830. újév napján kelt s Toldy után külföldre küldött közös levelet u. o. 103. lev. végén.

Horváth Endréhez. Itt jelenik meg először; eredetije az Akadémia kézirattárában. Az Aurora megindítására vonatk. körülményeket l. az Aurora-pörről írt jegyzetek közt a IV. kötetben.

Szemere Miklóshoz. 1—2. sz. Itt jelennek meg először; eredetijei Sz. M. irodalmi hagyatékában. Bajza még az 1825-iki országgyűlésen ismerkedett meg a kedélyes Szemere Miklóssal, ki akkor Zemplénmegye követi irnoka volt, aztán hazatérve, idejét a gazdálkodás mellett verselgetés és vadászgatás közt osztotta meg. Bajzának többször írt később is, de ez — mint 2-ik levelében mentegeti is magát — csak ritkán felelhetett. A hallgatást megsokalva, egyszer aztán (1840. júl. 29-én) ekkép ír Bajzának: «Édes Józsim! Te engemet igen igen nem szeretsz, pedig bűne Miklóskának azon egyen kívül, hogy rossz verseket küldött nyakadra, nincsen ellened. Úgy de a rossz verseket (mint sejtem, hogy tevéd) el kell lökni, a bennünket szeretőket azonban szeretnünk kell. A tűrhető vers nem ritka, a barát ritka. Ki föltevé magában, hogy törik-szakad csupán literátort szeretend, annak nagy lelke van, kicsinke szíve, s *én a nagy szótárba a legnagyobb szívfagy kitételére e szót fogom ajánlani — Bajza.* Úgy de én soha sem szerettelek Miklóska! Akkor megcsaltál Jósika, mert ellenkezőt mutattál erántam.» stb. (Nemz. Muz. kézirattára.) — Egész terjedelmében idéztem e levelet, hogy lássuk, mily enyelgő, tréfás hangú az egész; tréfás tehát az a *szívfagy* is, melyet utóbbi időben némelyek egész *komolyan* kezdenek idézni. — Bajza csakugyan felelt az enyelgő levélre, mint Szemerének következő (1840. decz. 6.) leveléből kitűnik, s ezentúl is még többször fölkeresi Bajzát egy-egy levéllel: egyszer (1842. aug. 16.) *Tompát* ajánlja figyelmébe, s leírja, mily szegény, tehetséges és szerény fiatal ember, máskor ismét irodalmi dolgokban ír.

Ormós Lászlóhoz. Bajza már írói pályája kezdetén olyan tekintélyt szerzett az *Epigramma theoriájá*val, hogy a kezdő írók már akkor kezdték fölkeresni, hogy véleményt mondjon munkáikról s tanácsokat adjon további irányukra. (L. Bajza lev. Toldyhoz 98. sz.) Még inkább ki volt téve ilyen ostromnak, midőn az Aurorát s a Krit. Lapokat szerkesztette. S ha némi tehetséget látott valamelyik kezdőben, azt, mint az Ormóshoz intézett levél is mutatja, jóakaratúlag támogatta, buzdította. *Ormós László*ról nem sikerült többet megtudnunk, mint hogy 1838-ban kitünő ügyvédi vizsgálatot tett s több csinos lyrai költeményt közölt az Athenæumban. (Talán öcscse v. bátyja lehetett a későbbi temesi főispánnak, Ormós Zsigmondnak [szül.

1813.], ki hivatala mellett történelmi vizsgálatokkal foglalkozott.) A levél eredetije B.-né Bajza L. úrnő birtokában.

Kántornéhoz. Kántorné Engelhardt Anna szebeni születésű német nő volt (szül. 1791.), s nagyon alacsony sorsból a magyar színészet legelsői közé emelkedett. Egy német színigazgatóval jött Pestre, megismerkedett Láng Ádámmal, ki megtanította írni-olvasni és szavalni. 1811-ben már mint Kántor Gerzson komikus neje, magyar színésztársaságnál működik s szorgalmas önképzésével egyre tökéletesítvén magát, 1825-ben (midőn Bajza őt az országgyűlés alkalmával Pozsonyban látja) már bámulatra ragadta nézőit. Ettől kezdve Székesfehérvárott, Kassán és Budán működvén, mint elsőrendű tragikai művésznő mindenütt megkülönböztetett tiszteletnek örvendett, s bár különczködő szeszélyei és könnyen sértődő természete miatt hamar összeütközött az emberekkel, erényes élete és művészete miatt sokat elnéztek neki. Az 1837-ben Pestmegye pártfogása alatt megnyílt magyar (később «nemzeti») színházba a budai színészekkel együtt neki is át kellett volna mennie; de valami jelentéktelen formaiságot félremagyarázott, s e miatt nem jelent meg a kellő határidőre, bár erre a választmány kétszer is felszólította. Tudjuk, (L. V. köt. *Visszaigazítások* cz. czikkét és jegyz.) hogy Bajzának mennyi baja volt a színház készületlenségével, midőn a megnyitás előtt egy hónappal átvette az igazgatást. Súlyosbította a bajokat Kántorné elmaradása. Ez a szorúlt helyzet iratta Bajzával az első levelet (1837. aug. 6.), melyben udvariasan kéri, hogy *adott szava* szerint s mivel mindjárt az első játékokban *szükség* van reá, minél előbb jelenjék meg. Kántorné azonban nemcsak hogy meg nem jelent, de feleletre sem méltatta sem a választmány, sem Bajza leveleit. Ekkor írja neki Bajza az aug. 20-iki levelet, melyben a történtek után felmondja neki a szerződést.

A 2-ik számú levélre a debreczeni postahivatal ezt írta: «Debrecin 22. Aug. 837. Befindet sich in Pesth, Ofen.» Itt pedig azt írták rá: «Átadandó a Magyar szinésztársaságnál Pesten». A levél hátlapján pedig ezt: «Budán a várba a komandirozótól 4-ik házba, alól balra». Tehát csakugyan felment Pestre, de már késön, a színház megnyitása előtt három nappal. Bajza nem számíthatván már reá, szerződtette ugyanazon szerepkörre a fiatal Laborfalvy Rózát, ki a fehérvári társaságnál már szép jeleit adta tehetségeinek, s önkényt ajánlkozott a választmánynál. Mikor ezt megtudta Kántorné, sértődötten félrevonúlt s csak nov. 7-én írt a választmánynak: elismeri, hogy hibázott a késedelmes jelentkezéssel s ezért «a büntetésre el is vala készűlve; de hogy a ts.

választmány, melynek mindenkori különös kegyeivel dicsekedhetett, végképen kizárja a társaság köréből, még csak távolról sem gondolhatta.» Végül kéri a kemény itélet megváltoztatását. Földváry Gábor és Zlinszky főszolgabíró biztatják is, de végzést nem kap, azért decz. 25-én újra ír a választmánynak: «Ha meggondolom méltó jogaimat a pesti színház tagjai közé számláltatni, honnét minden kihallgatás nélkül csúfosan kizárattam, két napi (három napi volt! *szerk.)* késő jövetelem miatt, keserűség fog el. Több úri rendeknek felszólításukra, a bpesti publicum iránt való forró hálám jeléül adám folyamodásomat a Ts. úr kezébe. E szerint az első lépést én tettem, a választmányon van most a sor, engem becsülettel meghivni.» (Idézve Székely József: *Magyar Játékszín* Bpest, 1887. 148—9. lp.) Erre szolgál feleletűl a választmánynak 3. sz. alatt közlött végzése, mint jegyzőkönyvi kivonat.

4. sz. Kántorné felelt az előbbi végzésre, s erre szolgál válaszúl Bajza levele. Kántorné szeszélyei miatt már Budán is sok baj volt; nyilván ezek ismétlődése ellen akarta magát mind a választmány, mind Bajza biztosítani, s ezért határozzák meg előre pontosan a feltételeket. Kántorné ekkor már a kassai társaság tagja volt, s bár maga is, a választmány is óhajtotta jelenlétét, a föltételek — úgy látszik — sértették hiúságát és így soha sem lehetett többé tagja a nemzeti színháznak. 1843-ban végkép visszalépett a színi pályától s 1854-ben Marosvásárhelyt halt meg. — Kimaradásának okait akkor a közönség, mely sajnosan nélkülözte távollétét, sokféleképp magyarázta; az itt közölt levelek (melyeknek eredetijei Beniczkyné Bajza L. úrnő birtokában vannak) s melyek itt jelennek meg először, nyomós adatokat szolgáltatnak a homályos történet földerítéséhez.

Csató Pálhoz. Mind a két levelet Csató közölte — Bajza engedelme nélkül — a pozsonyi Hirnök 1838. évi 83. számában, annak az elmérgesedett polemiának kapcsán, melyet akkor Bajzával vívott. *Csató Pál* (szül. 1804.) egyike volt a 30-as évek legjobb tollú íróinak, ki tanultságánál és írói tehetségénél fogva arra lett volna hivatva, hogy előbbre vigye szépirodalmunk fejlődését. Először papi pályára készült, azt elhagyva előkelő házaknál nevelősködött, megtanulta az európai nyelveket s 1829-től kezdve irogatott az egykorú lapokba, 1832-ben már lev. tagja lett az Akadémiának s egy nagyobb nyelvészeti munkájával pályadíjat is nyert. De őt inkább a szépirodalom és kritika vonzotta, s Bajza folyóiratába dolgozott és pártjához csatlakozott. Nem találván itt módot a megélhetésre, ismét nevelőnek ment, de azalatt is, s midőn újra visszatért Pestre, még nagyobb buzga-

lommal folytatta írói működését. Egy-két novellájában, fordított és eredeti vígjátékában a franczia irodalom hatása alatt új irányba terelte e műfajok fejlődését, amott főkép társadalmi állapotok és a szenvedélyek küzdelmének hű rajzával, a vígjátékban az előkelő s könnyed társalgó hang bevitelével; kritikai czikkeit is az éles megfigyelésen kívül az előadásnak ugyanaz a szellemes könnyűsége jellemzi. De e sikerei közben egyre jobban kellett küzködnie a megélhetés gondjaival, főkép mióta meg is házasodott. S mivel más módot nem lelt helyzete javítására, 1837. őszén beállt a pozsonyi *Hirnök* szerkesztőségébe, melyet Orosz József conservativ irányban vezetett. Az athenæisták (főkép Bajza) nem jó szemmel nézték az eddig is állhatatlannak ismert Csató irányváltoztatását; de eddig — Bajzához intézett leveleiben — annyiszor kifejezte a kör irodalmi és politikai nézeteihez való csatlakozását s a személyökhöz való ragaszkodást, hogy maguk is úgy itélték meg lépését, mint a kenyérkereső szükség kényszerítését, s azért, mint a hogy eddig kezére jártak érvényesülésében, Bajza, a midőn a Nemzeti Színház igazgatását elfogadta, módot akart neki nyujtani, hogy visszatérhessen, s önajánlkozására hivatkozva, ekkor írta hozzá 1837 végén:

az *1. sz. levelet.* Csató erre 1837. decz. 29-én felelve, nagy örömmel fogadja az ajánlatot, s azután hosszan fejtegeti, hogy miért volt kénytelen a *Hirnök*höz állni. «Sokat haboztam — úgymond — és tünődtem, mielőtt eljöttem; s ha akkor engem valaki 600 váltó forint biztos jövedelemmel kinált volna, bizonyosan fel nem jövök s készebb lettem volna a mellett — mert 600 váltó forintból Pesten nem élhetni — inséget és szükséget szenvedni, csak hogy pályám és principiumim egymással összhangzásban maradhassanak, s a világtól, *mely úgyis lengeséget ruháza rám,* ily kemény következetlenséggel (t. i. politikai irányváltoztatással! *szerk.)* ne vádoltathassam.» Mielőtt tehát elhagyná most a biztos állást, a felajánlott «színházköltői» hivatalért havi 50 pengő forintot kér, s akkor husvéttól kezdve kész elvállalni. Egyébként pedig «szives háladattal» köszöni a «nemeslelkű és résztvevő gondoskodást», s magát a triumvirátus «további kegyes megemlékezésébe» ajánlja. Bajza néhány napig nem ér rá felelni, ezért 1838. jan. 8-án ismét ír neki: «Vágyva vágyván természeti viszonyaiba visszalépni s indíttatva azon határtalan bizodalomtól, melylyel (Bajza) belátása, nemeslelkűsége s szivessége iránt mindenkor volt (t. i. Csató), érettebb s elszántabb megfontolás után jónak látta (Bajzát) felhatalmazni, hogy — az alkut a lehető legkedvezőbb feltételek alatt kösse meg.» Erre a két levélre szolgált feleletűl Bajza:

2. sz. levele. Csató bizalmas vallomásaira ő is bizalmasan felel, s a lehető legkedvezőbb feltételek kieszközlését igéri s részletezi egyszersmind kötelességeit. Csató 1838. febr. 11-én kelt válaszában elfogadja az ajánlatot, csupán azt kéri, hogy a megválasztatás után néhány havi haladékot nyerjen, míg t. i. szerkesztője ő helyette alkalmas embert fogadhat. Bajza mindenesetre kieszközölte volna e méltányos kérelem teljesítését; de aztán olyan dolgok történtek, melyek végkép megszakították az alkudozást. Csató u. is, még ugyanazon levelében a következőket ujságolja: «Orosz a mult héten Bécsből azon újítást hozta le Hirnökébe, hogy abban ezentúl a magyar hirlapok heti szemléje is foglaltassék. Ez a számban (1838. febr. 13-án! *szerk.)* csakugyan elkezdetik. Eleget tanácsoltam az ellenkezőt, mert jó nem jöhet ki a dologból, de hasztalan. A vezér-ideák, mint mindenütt ujságában, itt is egészen az övéi, melyeket vagy ő, vagy én, vagy Molnár öltöztetünk fel, mint a stilus tarkasága maga eléggszer mutatja. Némely szelidítéseken, reménylem, eddig is kezemre fogtak kegyetek ismerni.»

Ez a levél jóformán egyszerre érkezett Bajza kezéhez a Hirnök febr. 13-iki számával, melyben Csató a *Szemlét* megkezdi s folytatja azontúl minden számban, mindig élesebben. Igy Csató szerződtetése természetesen elmaradt. Csató e felett való csalódásában és bosszúságában aztán nemcsak az Athenæum és Figyelmező czikkeit, hanem szerkesztőit is támadni kezdi, működésüket, tehetségöket kicsinyelve, egyéni jellemöket gyanusításokkal, pletyka-hírekkel homályosítgatva. A működésük, pártos összetartásuk ellen irányzott vádak nem voltak újak, a fiatalabb írók már évek óta irogattak ellenük. (L. Frankenburg czikkét az *Athenaeum miatti zajgások*hoz csatolt jegyz. IV. köt.) Csató most ezekkel szövetkezik, s az ő fellépése nemcsak tehetségénél és vitatkozó ügyességénél fogva látszott veszedelmesnek, hanem azért is, hogy ő — régebben közel állván az Athenæum szerkesztőihez — belső dolgaikat másoknál jobban látszott ismerni. Ezek jó ideig nem is törődtek a támadásokkal; mikor azonban személyes jellegűvé fajúlt a támadás, megkezdték a választ és viszonttámadást — (L. *Athenaeum miatti zajgások,* IV. köt.) eleinte közös erővel és közös névvel, utóbb Bajza egyedül. A *Jegyzetek Csató önönvédelmére* czímű fejezetben Bajza már nem kíméli őt, s magát és társait megvédelmezvén, Csatóról lerántja a múltját takaró leplet, mely alól ingatagsága, haszonlesése, köpönyegforgatása, hálátlansága s egyéb jellemgyöngeségei tűntek ki. Csató, ki a személyeskedés következményeitől már — nem ok nélkül — félve, azok félbehagyását igérte: most, leleplezése után, haragra lobbanva, Bajza

engedelme nélkül kiadta annak — a színház-költői állás ügyében — vele váltott bizalmas leveleit, melyek Bajzára, a szín választmányra tett bizalmasan őszinte nyilatkozatai miatt, előreláthatólag igen kellemetlenek voltak. Most már semmi sem tartóztatta Bajzát, hogy Csatót végkép tönkre tegye saját leveleinek közlésével és ezek commentárjaival. A levelek elé maga mentségére és igazolására a következő bevezetést írta:

«A 83. számi Szemlében Csató nekem két hozzá írt levelemet közli, a nélkül, hogy én őt erre felhatalmaztam volna, vagy neki magának is rá legkisebb szüksége lett volna. Mert mi nyeresége ezen levelek közléséből? Azon következetlenséget akarja kimutatni, hogy én, ki ezelőtt kilencz hónappal hivatalt kerestem neki most mint «legbutább, leggonoszabb, legsemmibb» embert állítom elő. De annak megmutatására, hogy én neki hivatalt kerestem, kellett-e leveleimet közleni? Valamint akkor, midőn Csató azt mondá, hogy mi őt tudós társasági taggá akartuk választani, szavainak valósága el nem fogadtatott: úgy a hivatalkeresés most sem lett volna elfogadva. De ő a levelek közlésével mást akart: engem a pesti szinházi igazgatóválasztmánynál, — ott, hol jól tudá, hogy oly férfiak ülnek, kiket én tisztelek, — compromittálni vagy, a dolgot szebben mondva, ez a nemes lelkű Csató meg akarta nekem hálálni, hogy akkor, midőn még nem volt oly hatalmas ember mint ma, kis hivatalkát kerestem neki és őt a nevezett választmánynak ajánlám. Ha Csatónak idővel is volna még szüksége pártfogó barátokra (de hiszen ő «míg kezét birja», a Hirnöknél marad!), ezen dicséretes tette őt az emberek előtt fogja ajánlani. Compromittálni akart tehát engem háladatosságból! Ne gondolja azonban, hogy czélját érte. A nevezett választmány tagjai sokkal értelmesebbek, élesebb itélettel birók és szabadelműbb férfiak, hogysem magokat véleménykülönbözés által megsértve érzenék. Sértés egyedül az általam elmondott vélemény kifejezéseiben lehetne, de arra nézve is máskép▯ áll a dolog, mint Csató képzeli. Én Csatót soha sem hatalmaztam fel privát leveleim közlésére, és így nem nyomtam leveleimre a nyilvánosság bélyegét; hogy azok közönség előtt megjelentek, nem az én vétkem, hanem a közlőé, s minden neheztelésnek, mely belőlök származhatnék, a közlőre kellene visszaesni. Melyikünk nem ejtett valaha biztos körben, nem írt barátságos levélben szavakat, melyeket soha nem mondana nyilvánosan? Otthon és barátaink körében mindnyájan oly kényelmesen, oly pongyolán viseljük magunkat; valamint öltözetünket, úgy szavainkat sem válogatjuk. Privát körökbeni oly nyilatkozásoktól, melyek nem közönség elébe valók, a legóvakodóbb, legmérsék-

lettebb ember sem ment; de mi lesz akkor a társasági életből, ha az ily nyilatkozások publicitást szándékunk, akaratunk ellen kapván, vétkeseknek és kárhozatosaknak itéltetnek? Akkor vége minden bizodalomnak, s akkor tanácsosabb lesz társaságon kivül, vadállatok közt élni. Ha van ember, ki privát körben soha sem mondott, barátságos levélben soha nem írt olyat, mit nyilvánosan átallana mondani, az lépjen elő és kárhoztasson engem, annak lesz joga kárhoztatni, de másnak nem. Az hitetlenség és árulás, midőn a bizodalom pecsétje alatt mondott szavak nyilvánossá tétetnek, a mondónak tudta, akaratja, engedelme nélkül. Az én leveleim nemcsak bizodalom, hanem barátság levelei is voltak, és így ezen levelek közlése kettős árulás. Elárulása a bizodalomnak, elárulása a barátságnak; a legalacsonyabb, legnemtelenebb, mire ember képes vetemedni; és én nem tudok szavakat találni, melyek elegendőkép kimagyarázzák, mennyi és milyen megvetést érdemel az emberi társaságban az áruló barát. De én Csatóra nem neheztelek leveleim közléseért, neheztelni csak arra lehet, ki erőben van; sajnálom inkább őt, szívből sajnálom, hogy oly mélyen sülyedt, kiben tehetségek voltak egy egészen más szerep játszására. Meglehet, hogy Csatónak, jelen szerepe tetszik, az nézete s ízlése szerint való, ezt ő lássa; én valamint most, úgy ezután is mindenkor inkább akarok elárult, mint áruló lenni.

Mi a leveleket illeti: nekem fáj s nem szeretem azt, hogy testületről mondott s nem azon tisztelettel, melylyel testületekről nyilván mindig szólni kell, mondott szavaim nyilvánosakká lettek; azonban ezen szavakat örökké csak privát beszédnek fogja venni minden értelmes, meddig én nyilvánosaknak nem nyilatkoztatom őket, és csak akkor fog érettök neheztelhetni: mert csak akkor van a sértési szándék bélyege rájok nyomva; sértők pedig csak akarva lehetünk: véletlen s akaratlan soha nem. Ha én tudtam volna, hogy leveleimet áruló barátnak írom, akkor azok más kifejezésekkel irattak volna; — mint most írva vannak, publikum előtt testületről szólni nem lehet, s meddig illedelmi törvényeket ismerünk, nem szabad. Véleményünket megmondani lehet is, kell is, testületről szinte úgy, mint egyes emberről, de az, ki nem akar minden viszonyokat lábbal tapodni, ki társasági törvényeket ismer, örökké más és más hangon szóland testületekről, s egyesekről. Én legalább közönség előtt soha nem szóltam és soha nem fognék, csak tisztelettel; mert egy személy, bár fényes rangban állna is, testülettel hasonló magassági ponton soha nincs az én nézetem szerint. Miket én a színházi választmányról privát levelemben írtam, azokat nyilvánosan

írni illetlennek és tiszteletlennek tartom: visszavonni azonban nem fogom őket, mert nem akaratommal lettek nyilvánosakká. S így örökké csak barátságos körbeli nyilatkozásoknak kell tekinteni.

E levelek közlése örök bizonysága lesz annak, hogy Csatót csak saját személyes érdekei vezetik s ezekért ő kész mindent felforgatni, mindent lábbal tapodni, még a barátság titkait is, melyek, mióta erkölcsről emberek közt fogalom van, tiszteletben tartattak. Én előttem a privát levelezések titka örökké sérthetetlen, szent volt, örökké az marad, s ollyakat, mikről hiszem, hogy a levelező nyilvánossá tenni nem akarhatott, még akkor is titokban fogok tartani, midőn barátom ellenségemmé lett. Ezen társasági renden, illedelmen, becsületességen alapodó elvből nem közlöttem én mai napig Csató hozzám írt leveleit az ő engedelme nélkül, ámbár sok dolgokat felvilágosítottak és némely köztünk fenforgó kérdéseket rég eldöntöttek volna: ezért akarám őt felszólítani a Figyelmező 42. sz. 731. szeletén, hogy engedje meg nekem, nem leveleinek egész terjedelmökben közlését, hanem belőlök csak azokét, mik a köztünk fenforgó kérdésekre tartoznak. Ő nem bánt én velem hasonló nemességgel, mert először engedelmem nélkül közlé leveleimet, másodszor nemcsak azon részben, melyben neki netalán argumentumul szolgáltak, hanem egész terjedelmökben; és most itélje el a közönség, melyikünk jár igaz úton, melyikünk marad a becsületesség örökre tisztelendő korláti közt. Ennyit közlött leveleimre nézve, s még azt, hogy nekem lehetnek Csatóhoz írt több bizodalmas leveleim is, de én azoknak közzé tételére nem hatalmazom fel őt, valamint most nem hatalmaztam; nem mintha nekem nagy okaim lehetnének leveleim közzé tételétől tartózkodni, vagy több okom, mint Csatónak vagy bárkinek, hanem azért, mert azon levelek soha sem voltak közönség elébe számítva s habár a bennök kimondott véleményekért kezeskednem lehetne is, a kifejezésekért nem, valamint senki nem, privát körben ejtett minden szaváért. Csató e részben bátrabb volt nálamnál (a hevesebb vér mindig bátrabb), ő engem nemcsak felhatalmaz, hanem felhiv, minden hozzám akármely időben intézett privát levelei kiadására; midőn tehát én az ő leveleit kiadom, csak az ő akaratát, sőt nyilvánosan kifejezett kivánatát teljesítem. Ő ezen felhatalmazás és felhivás által mindent, a mit privát leveleiben monda, közönség előtt is mondottaknak akar tekintetni s e szerint rájok nyomván a nyilvánosság bélyegét, magára vállalja értök a feleletterhet. Csupán egy dolgot akar még kikötni magának, azt t. i. hogy saját leveleinek »ő legyen első magyarázója s én ne szennyezzem

be magam ujólag oly itéletelőzéssel s biró-megvesztegetéssel, mely minden igazságszerető és tudó ember előtt egy jókora falsificatióval bizonyosan fölér.» Én oly erősnek hiszem ügyemet s annyira szeretem az igazságot, hogy ha meg tudnám magamat a felől győzni, hogy Csatónak abból csak legkevesebb haszna is leend, ha leveleit önmaga commentálja először, azonnal teljesíteném magam alkalmatlanságával, ezen kivánatát; de én ebben Csatóra nézve menedéket és szabadulást nem látok, azon kis diadalnál egyebet, hogy az ő — hihetőleg a dolgok értelmét elcsavarandó commentátióját vélje a közönség egy-két napig igaznak, meddig t. i. az én magyarázatimat is látta. Vagy igaza van Csatónak, vagy nincs; ha igaza van, kisül az igazság, bárki commentáljon előbb; ha nincs, később sem szabadúl meg argumentumaim elől: azért én nem ugyan commentatióimat, — mert hiszen a levelek elmagyarázhatlanúl világosak — hanem jegyzeteimet a levelek mellé függesztem mindjárt, s nem csinálom magamnak, Csató egy kis gyermekes szeszélyéért, azon alkalmatlanságot, hogy később idézgessem ismét levelei szavait, egész periodusait, vagy talán egész szakaszait is. Azt állítja Csató, hogy ha én commentálom először leveleit, az itéletelőzés és biró-megvesztegetés, mely igazságtudó ember előtt falsificatióval ér fel. Megengedem, oly igazságtudó ember előtt, mint Csató, ki a törvényekhez mitsem látszik érteni, de a törvények szerint igazságtudó ember nem talál az előleges commentatióban semmi méltatlanságot Csatóra nézve, biró-megvesztegetést pedig még kevésbbé és legkevésbbé itéletelőzést. Méltatlanságot és biró-megvesztegetést nem, mert ezen előleges commentatio sem több, sem kevesebb mint ügyvédi értesítés (informatio); a mi, hogy nem biró-megvesztegetés, mutatja az, hogy gyakorlatban van hazánk legfelsőbb forumainál és maig senkinek sem jutott eszébe az informatiók mint vétkes megvesztegetések ellen kikelni. Itéletelőzést nem, mert igazságos és józan biró nem hoz egyes informátióra mindjárt itéletet, hanem előbb kihallgatja a másik félt is; azt pedig, hogy egy egész olvasóközönség, mely nekünk ez ügyben biránk, primæ informationis legyen, kábaság volna feltenni: sőt mi írók gyakran tapasztalhatjuk, hogy igen is ultimæ informationis, s többnyire hajlandó annak adni igazságot, ki legutoljára szól. E szerint semmi ok nem lévén reá, és semmi nyereség Csatóra, ha ő informál is először, levelei ezennel jegyzetekkel kisérve közöltetnek.» (Figyelmező, 1838. nov. 6-iki 45. sz.)

E bevezetés után következik Csatónak tíz levele (1834-ből 6, 1837-ből 2, 1838-ból 2), melyek mind a legnagyobb ragaszkodás, hűség, önajánlkozó készség hangján vannak írva. Ezzel Bajza

végkép tönkre tette a fenhéjázó Csató nyilvános szereplését s megbízhatóságát. A közvélemény, melynek nagyobb része az ellenzéki szellemű athenæisták pártján állt, pálczát tört a köpönyegforgató állhatatlan ember fölött, ki az elmarasztaló itélet súlya alatt elkeseredve, egy ideig még küzdött az ellentáborban (l. *Visszaigazítások* V. köt.), de mind kevesebb sikerrel; elbetegesedett s baját még növelte életmódja, mely csak siettette kora halálát (1841. febr. 15.). Ez éles viták hatása alatt az irodalomtörténet sokáig egyoldalúan itélt felette s csak a legújabb időben, munkáinak összegyűjtése alkalmával szolgáltatott neki igazságot az utókor. *(Csató Pál szépirodalmi munkái.* Beöthy Zs. életrajzi bevezetésével kiadta a Kisfaludy-társaság 1883.)

Nejéhez. Bajza neje *Csajághy Júlia* volt, egy komárommegyei birtokos-nemes család leánya Csepről, kivel — úgy látszik — az ugyanoda való Thaly Antal s ugyanonnét nősült Stettner barátjai révén ismerkedhetett meg. Az esküvő 1838. márcz. 30-án volt Tápió-Szent-Mártonban (tanúi Szabó József és Csapó János táblabírák voltak), de anyakönyvezve van a pesti evang. egyháznál is. A levél végén említett *Lenke*, elsőszülött gyermeke, ki 1839. febr. 7-én született s febr. 10-én *Helena Mathild* nevekre kereszteltetett. Később még két gyermekük született. *Jenő (Mór, Ferencz)* 1840. márcz. 4-én és *Irén (Adél, Mária)* 1845. júl. 7-én. — Az a munka, melyet a levélben említ, s melyen oly kedvvel dolgozott, a *Szózat a nemzeti színház ügyében* cz. röpirata volt. A levél élénk világot vet Bajza lelki életére s bepillantást enged a ridegnek tartott félelmes kritikus gyöngéd családi érzelmeibe is.

Fáy Andráshoz. Bajza régóta ismerte s tisztelte Fáyt, kinek munkáit már Pozsonyban elragadtatással olvasta. Állandóan Pestre költözvén, vele előbb Bártfayéknál, utóbb Fáy vendégszerető házánál találkozott a kör többi tagjaival együtt, s régi tisztelete annál inkább növekedett iránta, mennél közelebbről tanulta ismerni Fáynak közéleti hasznos és önzetlen törekvéseit, az irodalom és művészetek felvirágzásáért lángoló hazaszeretetét s a kör szellemével egyező szabadelvű politikai álláspontját. (L. Badics F. *Fáy A. életrajza*, 1890. az Akadémia könyvkiadó-vállalatában.) Viszont Fáy annyira becsülte Bajza tehetségeit, hogy az ő ajánlatára választották meg 1837-ben színigazgatóvá. Viszonyuk 1839-ben már oly bizalmas volt, hogy Bajza őt és nejét Sziráki Zsuzsánnát kérte föl elsőszülött lánykája keresztszülőiül is. Bizalmas viszonyukról, Bajzának szinte fiúi tiszteletéről és szol-

gálatkészségéről tanúskodnak hozzá írt (s itt csak válogatva közölt) levelei is. (Eredetijei a Nemz. Muzeum kézirattárában.)

A 3. sz. levél megértésére tudnunk kell, hogy Bajza és Vörösmarty egy házban laktak, Vörösmarty előbb Bajzáékhoz járt étkezni is; itt ismerkedett meg Bajzáné nővérével Csajághy Laurával, ki utóbb (1843.) nejévé lett. (L. Gyulai, *Vörösmarty életrajza*, 1879. 274. lp.)

Az 5. sz. levélben említett album az: *Ellenőr. Politicai zsebkönyv, a pesti Ellenzéki-kör megbizásából szerkeszté Bajza.* Németországban 1847. czím alatt külföldön, tehát censura nélkül megjelent 587. lapnyi vaskos kötet, melybe a legnevesebb ellenzéki politikusok és költők írtak, s mely ennélfogva egyike a legtartalmasabb könyveknek a forradalom előtt. Az előszó (egész terjedelmében l. a IV. köt. jegyz. 573—4. lp.) Pest, 1847. júniusban kelt. Mindjárt az első czikk: *Az ellenzék, különösen a magyar*, Fáy Andrástól való. Bajza itt adta ki *Nemzetiség és nyelv* cz. szabadelvű szellemű értekezését. — *Gusztika,* Fáy András fia: *Fáy Gusztáv*, kit atyja zenei tanulmányai tökéletesbítése végett Párizsba küldött, s ki ott igen rokonszenvesen írt a kitünő művésznőről.

Adorján Boldizsárhoz. Egyike ama számos leveleknek, melyeket Bajza mint szerkesztő írt munkatársainak. Ez talán a legutolsó, melyet az Athenæum közvetlen megszüntetése előtt írt. *Adorján Boldizsár* (1820—1867.) ekkor fiatal ügyvéd, később (az 50-es években) törvényszéki ülnök, költeményeket és elbeszéléseket írt az akkori lapokba s 1839—1843. az Athenæumba is. Jó barátja volt Petőfinek, ki egy költeményt is írt hozzá. A levél eredetije a Nemz. Muz. kézirattárában.

Czuczor Gergelyhez. Közölte Lehoczky Tivadar a Figyelő 1876. I. 250. lapján. Guzmicson kívül Czuczor volt jóformán az egyedüli, kit a papság körében legjobban becsült és szeretett. A levélben érintett históriai gyűjtemény a *Történeti könyvtár*, melybe e felszólításra Czuczor csakugyan dolgozott; itt jelent meg mint a vállalat IV. kötete: *Washington élete.* Sparks Járed után szabadon dolgozva, 1845.

B. Wesselényi Miklóshoz. Az 1. sz. levél megjelent a Történeti Lapok (szerk. Papp M.) 1875. 1. számában, a 2. sz. levél megjel. u. o. 1874. 17. sz. — A *Világtörténet*re s Bajza egyéb történeti vállalataira nézve l. a III. köt. jegyzeteit.

Fábián Gáborhoz. Közölve az Irodtört. Közl. III. 1893. 362. lp. Az *Ellenőr*re vonatkozólag l. feljebb a Fáyhoz intézett levelek jegyzeteit. — *Fábián Gábor* (1795—1877) ügyvéd, az Akadémia és Kisfaludy-társaság tagja, Stettner Györgynek ifjúkori barátja; ő általa ismerkedett meg Vörösmartyval s az Aurora-kör többi tagjával. Maga is foglalkozott költészettel s Vörösmartynak ő ajánlotta a *Zalán* hangulatos bevezetésének irását; 1826-ban Aradmegyébe költözvén, a közvetlen érintkezés megszakadt ugyan köztük, de azért iró-barátaival állandóan fentartotta összeköttetéseit, maga később tevékeny részt vett a politikai életben. 1865-ben országgyűlési képviselő volt, aztán teljesen visszavonúlt s a latin classicusokból fordítgatott.

Zsiga Pálhoz. A levelek itt jelennek meg először; eredetijei a család birtokában. Dr. Zsiga Pál, homoeopatha orvos, Bajza egyetlen nővérének, Zsófiának volt férje s így Bajzának sógora. Az eladás tárgya Bajza szűcsi birtokrésze, melynek kezelése rá nézve mindenkép nehéz volt, s ekkori körülményei között nagyobb szüksége volt a pénzre. — Bajza fia: *Jenő*, kinek lábbajáról s gyógyításáról Toldyhoz írt 130. sz. levelében is szól, minden szülői és orvosi segítség mellett is, béna maradt s a széptehetségű ifjúnak egész rövid életét megrontotta. Kora halála 1863. okt. 30. következett be.

TARTALOM.

Bajza levelei Toldy Ferenczhez.

Bajza levelei Kazinczy Ferenczhez.

Bajza levelei Stettner Györgyhöz.

Bajza levelei testvérbátyjához.

Bajza levelei különbözőkhöz.

